

OBSZARY NATURA 2000

W WOJEWÓDZTWIE LUBUSKIM

OBSZARY NATURA 2000

W WOJEWÓDZTWIE LUBUSKIM

Opracowanie pod redakcją Andrzeja Jermaczka i Marka Maciantowicza

Przygotowano i wykonano na zlecenie Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska
w Gorzowie Wielkopolskim

przy dofinansowaniu ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska
i Gospodarki Wodnej w Zielonej Górze

Przygotowanie i skład:

Wydawnictwo Klubu Przyrodników, ul. 1 Maja 22, 66-200 Świebodzin,
tel. 683828236, email: kp@kp.org.pl,
Sonar Sp. z o.o. Gorzów Wlkp.

Autorzy tekstów:

Partyk Chapiński, Andrzej Jermaczek, Marta Jermaczek-Sitak, Katarzyna Kiaszewicz,
Marek Maciantowicz i Paweł Pawlaczyk

Autorzy fotografii:

Waldemar Bena, Patryk Chapiński, Piotr Chara, Piotr Grochowski, Daria Jachimowska,
Andrzej Jermaczek, Ryszard Kamiński, Antoni Kasprzak, Katarzyna Kiaszewicz,
Krystian Kiaszewicz, Tomasz Krzyśków, Grzegorz Leśniewski, Łukasz Łukasik,
Marek Maciantowicz, Roman Maniarski, Romuald Mikusek, Ryszard Orzechowski,
Paweł Pawlaczyk, Joanna Przybylska, Włodzimierz Rudawski, Robert Stańko,
Rafał Szkudlarek, Wojciech Zieleniewski

Fotografia na okładce:

Rożeńce. Fot. Piotr Chara

Tłumaczenia:

Bogusława Jermaczek (ang.), Przemysław Jermaczek (niem.)

ISBN 978-83-63564-00-1

Wprowadzenie sieci Natura 2000 w Polsce spotkało się z obawami wielu środowisk. Budziło sporo emocji i wątpliwości. Jej nowatorska koncepcja powstała w celu zaspokojenia potrzeby zachowania bezcennych wartości przyrodniczych, w harmonii z nieprzerwanym rozwojem gospodarczym. Szybkie wchodzenie w struktury Unii Europejskiej ograniczało możliwości pełnej edukacji społeczeństwa o tej formie ochrony przyrody. Dopiero z czasem przekonano się, że na obszarach Natura 2000 dopuszcza się inwestowanie, o ile nie zagraża ono siedliskom przyrodniczym oraz siedliskom gatunków, dla których wyznaczono te obszary. Wiedza o sieci Natura 2000 jest potrzebna, gdyż obszary objęte tą formą ochrony obejmują około 20 % powierzchni kraju. W województwie lubuskim wyznaczono 75 obszarów obejmujących ponad 25 % powierzchni, w tym 11 obszarów specjalnej ochrony ptaków, 62 specjalne obszary ochrony siedlisk oraz 1 obszar o podwójnym statusie ochrony, stanowiący zarówno obszar specjalnej ochrony ptaków jak i obszar specjalnej ochrony siedlisk.

Wielu ludzi uważa, że województwo lubuskie jest małym obszarem i dość jednolitym tworem pod względem przyrodniczym. Jednak z książki dowiemy się o dużej różnorodności przyrodniczej tego terenu. Znajdziemy tu opisy począwszy od największego obszaru siedliskowego jakim są Uroczyska Puszczy Drawskiej, aż po małe obiekty wież kościelnych w Sulechowie i Skwierzynie. W przypadku obszarów ptasich znajdziemy informacje o najmniejszym jakim są Stawy Przemkowskie położone na południu województwa oraz największym - Lasy Puszczy nad Drawą znajdującym się na północno-wschodnich krańcach.

Mam nadzieję, że niniejsze wydawnictwo będzie pomocne zarówno dla administracji i mieszkańców tych terenów, jak i dla młodzieży szkolnej i akademickiej a także przyrodników i turystów odwiedzających województwo lubuskie.

Jan Rydzanicz
Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska
w Gorzowie Wielkopolskim

IDEA I FUNKCJONOWANIE SIECI NATURA 2000

SIEĆ NATURA 2000 – OBSZARY SPECJALNEJ OCHRONY I SPECJALNE OBSZARY OCHRONY

Podstawą tworzenia sieci Natura 2000 są dwie Dyrektywy Unii Europejskiej – „dyrektywa ptasia” o ochronie dziko żyjących ptaków - 2009/147/EC z 2009 r. (skonsolidowana wersja dyrektywy z 1979 r.) oraz „dyrektywa siedliskowa” w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory - 92/43/EWG z 1992 r.

Najważniejsze zapisy dyrektywy ptasiej zawrzeć można w kilku zdaniach. Wszystkie ptaki i ich siedliska podlegają ochronie. Odstępstwa od tej zasady są możliwe tylko w trybie indywidualnych zezwoleń, w ściśle określonych warunkach. Na niektóre gatunki wolno polować, odławiać je, ale z ograniczeniami (niektóre metody są niedozwolone, nie wolno polować na ptaki w okresie lęgowym i w czasie wędrówek wiosennych). Dla ochrony szczególnie zagrożonych i rzadkich gatunków (tzw. załącznik 1) oraz ptaków wędrownych, wyznacza się obszary specjalnej ochrony ptaków, stanowiące część sieci Natura 2000.

Analogicznie, w przypadku dyrektywy siedliskowej, dla ochrony szczególnie zagrożonych i rzadkich gatunków i ekosystemów (siedlisk przyrodniczych) wyznacza się specjalne obszary ochrony siedlisk, stanowiące część sieci Natura 2000, na których obowiązują specjalne przepisy. Zasoby tych gatunków i siedlisk przyrodniczych (wyliczonych w odpowiednich załącznikach dyrektywy) na terenie całego kraju obejmuje się nadzorem. Szczególnie zagrożone gatunki roślin i zwierząt (wymienionych w tzw. załączniku IV) muszą być skutecznie chronione gatunkowo. Eksploatacja niektórych gatunków (wymienionych w załączniku V) jest dozwolona tylko pod warunkiem prowadzenia odpowiedniej kontroli. Istotne jest tworzenie i ochrona korytarzy ekologicznych istotnych dla migracji chronionych gatunków.

Obszary „ptasie” i „siedliskowe” – czyli obszary specjalnej ochrony ptaków, wyznaczone na podstawie dyrektywy ptasiej, i specjalne obszary ochrony siedlisk, powoływane na podstawie dyrektywy siedliskowej - to dwie niezależne części sieci Natura 2000, wyznaczone w nieco innym trybie. Jest to zaszłość historyczna, częściowo jednak uzasadniona specyfiką biologii ptaków.

Obszary „ptasie” (obszary specjalnej ochrony ptaków) samodzielnie wyznaczają i ustanawiają państwa członkowskie, a następnie informują o tym Komisję Europejską. Zbyt skąpe wyznaczenie obszarów, to uchybienie obowiązkowi wynikającemu z dyrektywy. Aby sieć spełniła wymagania dyrektywy, musi zawierać wszystkie „Międzynarodowe Ostoje Ptaków”, stosownie do danych naukowych.

Obszary „siedliskowe” (specjalne obszary ochrony siedlisk) wyznaczone są w nieco odmiennym trybie. Państwo członkowskie proponuje sieć obszarów i przekazuje propozycję Komisji Europejskiej. Komisja analizuje propozycje w ramach tzw. regionów biogeograficznych. Organizowana jest dyskusja w formie tzw. Seminarium Biogeograficznego, sprawdzająca czy poszczególne gatunki i siedliska zostały w proponowanej sieci wystar-

czająco ujęte. Aby sieć spełniła wymagania dyrektywy, musi zawierać „reprezentatywną część” zasobów każdego gatunku i siedliska przyrodniczego. Komisja, w ramach każdego regionu biogeograficznego, przyjmuje w drodze decyzji listę obszarów, które od tej chwili noszą tymczasową nazwę obszarów mających znaczenie dla Wspólnoty. Od tego momentu stają się one obszarami Natura 2000. Następnie państwo członkowskie, w ciągu 6 lat od pierwszego zatwierdzenia obszaru przez Komisję, ma obowiązek zaplanowania i wdrożenia ochrony każdego z obszarów i wyznaczenia go także prawem krajowym, pod docelową już nazwą specjalnego obszaru ochrony siedlisk.

Sieć Natura 2000 w Europie obejmuje dziś około 5,3 tys. obszarów „ptasich”. Zajmują one (na lądzie) 517 tys. km². Obszarów siedliskowych jest około 22,5 tys., a ich lądowa powierzchnia wynosi około 583 tys. km². Obszary Natura 2000 pokrywają 17,5% terytorium Unii Europejskiej.

W Polsce sieć obszarów Natura 2000 tworzona była etapami, wymuszonymi przez Komisję Europejską, która uznawała kolejne polskie propozycje za niewystarczające. Do końca 2008 r. rząd Polski wyznaczył w drodze rozporządzenia 141 obszary specjalnej ochrony ptaków. W lutym 2011 r. Minister Środowiska dodał do listy obszarów ptasich kolejne 3 obszary. Obecnie na terenie Polski ptasia część sieci Natura 2000 składa się ze 144 obszarów specjalnej ochrony ptaków o łącznej powierzchni 55 711,7 km².

Do 2008 r. Polska wysłała do Komisji Europejskiej 364 propozycje specjalnych obszarów ochrony siedlisk. Komisja Europejska decyzjami z listopada 2007 r., stycznia 2008 r. i grudnia 2008 r. zatwierdziła te obszary jako obszary mające znaczenie dla Wspólnoty, w wyniku czego stały się one „pełnoprawnymi” obszarami Natura 2000. W 2008 r. podjęto prace nad kolejnym rozszerzeniem sieci specjalnych obszarów ochrony siedlisk. We wszystkich województwach powołano Wojewódzkie Zespoły Specjalistyczne, złożone z ekspertów, które opracowały projekt rozszerzenia sieci. 30 października 2009 r. Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska przesłał do Komisji Europejskiej listę 466 nowych obszarów. Komisja zatwierdziła je decyzją w styczniu 2011 r. W rezultacie siedliskowa część sieci wzrosła do 823 obszarów pokrywających około 11% powierzchni Polski. W dniach 24-25 marca 2010 r. odbyło się Bilateralne Seminarium Biogeograficzne weryfikujące kompletność sieci specjalnych obszarów ochrony siedlisk w Polsce, wykazując wciąż istniejące pewne braki. Z ustaleń Seminarium wynika, że choć tworzenie sieci obszarów siedliskowych jest już w Polsce bliskie ukończenia, potrzeba jeszcze kilkudziesięciu nowych obszarów.

Tworzenie i funkcjonowanie sieci Natura 2000 rodzi wiele innych pytań. Oto niektóre z nich.

Czy w każdej chwili można utworzyć nowy obszar Natura 2000 lub powiększyć istniejący? W zasadzie tworzenie sieci Natura 2000 jest jednorazowe, ale dodawanie pojedynczych nowych obszarów jest i będzie możliwe, np. w wyniku nowej wiedzy naukowej o występowaniu siedlisk i gatunków, a także w wyniku ewentualnych kompensacji strat przyrodniczych powodowanych na dotychczas wyznaczonych obszarach (jest to dopuszczalne tylko wyjątkowo) przez nowe inwestycje wynikające z koniecznych wymogów nadrzędnego interesu publicznego.

Czy można zlikwidować obszar Natura 2000? Tak, lecz tylko wyjątkowo - w przypadku „niezawinionego zaniku przedmiotu ochrony” – tj. zaniku z przyczyn naturalnych, którym nie można było przeciwdziałać. Zanik z powodu braku właściwej ochrony (w tym braku ochrony czynnej) nie kwalifikuje się jako taka przyczyna. Likwidacja wymaga zgło-

szenia Komisji, a w przypadku obszarów siedliskowych – jej decyzji. Nie można zlikwidować obszaru z przyczyn „społeczno-gospodarczych”.

Czy można wyłączyć określony teren z obszaru Natura 2000? Tak, lecz tylko wyjątkowo - pod warunkiem przedstawienia „dowodu wysokiej jakości”, że ten teren znalazł się w obszarze tylko i wyłącznie w wyniku błędu, tj. że nie miał odpowiednich walorów w dniu 1 maja 2004 r., nie uzyskał takich walorów po dniu 1 maja 2004 r., nie jest potrzebny z punktu widzenia integralności obszaru, np. dla ochrony walorów znajdujących się w sąsiedztwie. Zmiana wymaga zgłoszenia Komisji, a w przypadku obszarów siedliskowych – jej decyzji. Nie można wyłączyć terenu z przyczyn „społeczno-gospodarczych”.

STANDARDOWY FORMULARZ DANYCH

Podstawą informacji przekazywanych Komisji Europejskiej, na podstawie której analizowana jest sieć obszarów w danym kraju, są tak zwane Standardowe Formularze Danych (SDF), zawierające podstawowe informacje o obszarze, występujących w jego obrębie siedliskach przyrodniczych i gatunkach, powierzchni (udziale procentowym) siedlisk, liczebności populacji i znaczeniu obszaru dla krajowych zasobów każdego z gatunków i typów siedlisk. Znaczenie to wyraża się oceną od A do C, gdzie A określa kluczowe znaczenie obszaru dla zachowania gatunku/siedliska w kraju, C – znaczenie przeciętne. Jeżeli gatunek lub siedlisko pojawia się w obszarze Natura 2000 tylko przypadkowo, albo jeżeli siedlisko wykształca się wyłącznie w postaci mało reprezentatywnych płatów, w SDF zapisywana jest ocena D – nieznaczące.

Często spotykamy się z pytaniem, czy można zmienić treść SDF dla obszaru? Nie tylko można, ale i trzeba. Komisja Europejska oczekuje, że SDFy będą co najmniej raz na 6 lat aktualizowane, w związku z postępowaniem rozpoznania, uszczegółowieniem inwentaryzacji itp. Zmiana wymaga jednak zgłoszenia do Komisji Europejskiej i uzasadnienia. Każda zmiana wynikająca z postępu wiedzy i rozpoznania jest dopuszczalna, ale niedopuszczalne jest „polityczne” wykreślenie przedmiotu ochrony, np. z przyczyn społeczno-gospodarczych. Wykreślenie przedmiotu ochrony z SDF (albo zmiana oceny z C na D) jest możliwe w przypadku jego nie zawinionego zaniku z przyczyn naturalnych, nie dotyczy to jednak zaniku z powodu braku właściwej ochrony po 1 maja 2004 r.

Oczekuje się, że wpis w SDF jest wyrazem „najlepszego oszacowania możliwego na danym poziomie wiedzy”, co oznacza, że można i trzeba go poprawiać w miarę postępu tej wiedzy. Nie ma automatycznej interpretacji różnic między wersjami SDF jako trendów liczebności gatunku/arealu siedliska.

Standardowe Formularze Danych, z których dane prezentowane są w tej książce, opracowywane były kilka lat temu, w międzyczasie nasza wiedza o przedmiotach ochrony uległa zmianie, na temat wielu przedmiotów ochrony i obszarów wiemy zdecydowanie więcej. Mimo to, w opisach obszarów zawartych w tej książce podajemy dane z oficjalnie obecnie funkcjonujących SDF, tam gdzie to możliwe zwracając jednak uwagę na ich nieaktualność lub w tekście podając dane zaktualizowane i zweryfikowane.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARACH

Zgodnie z art. 6(1) dyrektywy siedliskowej, w specjalnym obszarze ochrony siedlisk przedmiotami ochrony są wszystkie gatunki i siedliska „naturowe” (tj. siedliska z zał. I i gatunki z zał. II dyrektywy siedliskowej) występujące w obszarze. Co do obszarów specjalnej ochrony ptaków, zapisy dyrektywy nie są tak precyzyjne, ponieważ jednak przyjmuje się, że poziom ochrony obszarów siedliskowych i ptasich powinien być podobny, Komisja Europejska uważa, że przedmiotami ochrony w obszarze ptasim są wszystkie gatunki z załącznika I dyrektywy ptasiej i wszystkie migrujące gatunki ptaków, przynajmniej okresowo występujące w obszarze.

W obszarze ptasim należy pamiętać, że odmiennie niż w dyrektywie siedliskowej, w dyrektywie ptasiej nie ma jednego załącznika – listy gatunków ptaków, dla których wyznacza się obszary Natura 2000. Załącznik I dyrektywy tworzy bowiem tylko część takiej listy. Jej druga część, to nie wyliczone nigdzie w dyrektywie, gatunki migrujące. Są one za to wymienione w polskim rozporządzeniu ministra, wyznaczającym obszary specjalnej ochrony ptaków Natura 2000.

Wyjątkiem są te gatunki i siedliska, których występowanie w obszarze jest „nieznaczące”, co powinno być odzwierciedlone literą „D” w Standardowym Formularzu Danych. SDF jest jednak tylko punktem wyjścia do identyfikacji przedmiotów ochrony; decydujący jest rzeczywisty stan w terenie. Niekiedy np. siedlisko lub gatunek, którego populację lub reprezentatywność w obszarze określono w SDF jako „D-nieznaczącą”, w rzeczywistości okazuje się w nim występować częściej. Wówczas, od chwili uzyskania takiej wiedzy, trzeba go traktować jako przedmiot ochrony. Podobnie zdarza się, że uzyskanie nowych danych lub ich dokładniejsza analiza zmusza do weryfikacji zapisów dotyczących gatunków wykazanych w SDF z oceną C lub B, i wykreślenia ich z SDF (zob. wyżej) lub zmiany oceny na nieznaczącą. Takie sytuacje są możliwe w okresie tworzenia sieci i uzupełniania wiedzy o przedmiotach ochrony, z biegiem lat powinny one być jednak ograniczane i eliminowane.

Bezpośrednim przedmiotem ochrony w obszarze siedliskowym Natura 2000 generalnie nie są ptaki, ani żadne gatunki spoza załącznika II dyrektywy. Jednak zarówno ptaki, jak i wszelkie inne gatunki mogą pośrednio korzystać z ochrony siedlisk przyrodniczych – jeżeli zostały uznane za tzw. „gatunki typowe” dla siedliska przyrodniczego. Wówczas osiągnięcie właściwego stanu ochrony takich gatunków jest warunkiem uznania stanu siedliska przyrodniczego za właściwy.

Bezpośrednim przedmiotem ochrony w obszarze ptasim Natura 2000 generalnie nie są siedliska przyrodnicze, rośliny ani żadne gatunki zwierząt inne niż ptaki. Jednak mogą one pośrednio korzystać z wymogu ochrony ptaków lub ich siedlisk – gdy stanowią siedlisko ptaków (siedlisko przyrodnicze jako siedlisko ptaków) albo jego element (np. płazy jako baza żerowa ptaków).

W przypadku, gdy gatunek lub siedlisko przyrodnicze zanikło w obszarze już po wejściu Polski do Unii Europejskiej, interpretacja zależy od tego, czy takiemu zanikowi można było przeciwdziałać. Jeżeli zanik gatunku lub siedliska ma trwały charakter i był niemożliwy do uniknięcia (np. był wynikiem zmian klimatycznych, nieprzewidywalnej katastrofy ekologicznej, pożaru itp.), to takiego gatunku lub siedliska nie traktuje się dalej jako przedmiotu ochrony. Jeżeli w taki sposób zanikną wszystkie przedmioty ochrony obszaru, to

można wręcz zlikwidować obszar Natura 2000. Jeżeli jednak zanik gatunku lub siedliska był wynikiem braku należytej ochrony (w tym także braku przeciwdziałania naturalnej sukcesji, np. zarastania łąk), to nie jest to przesłanka do skreślenia przedmiotu ochrony, a wręcz przeciwnie – powstaje wymóg jego odtworzenia. W żadnym razie nie można wykreślić przedmiotu ochrony z przyczyn politycznych, społecznych lub ekonomicznych.

JAK FUNKCJONUJE OBSZAR NATURA 2000

Obszary Natura 2000 to obszary ochrony - nie obszary chronione. Ochronie podlega nie cały obszar, ale konkretne siedliska i gatunki w jego granicach (lecz siedliska wraz z „typowymi gatunkami”). Jednocześnie jednak, ograniczenia oraz działania ochronne, niezbędne dla ochrony obszaru, mogą wykraczać poza jego granice.

Cel sieci Natura 2000 to właściwy stan ochrony siedlisk i gatunków, dla których wyznacza się obszary. Czyli taki stan, w którym liczebność gatunku nie zmniejsza się, jego siedliska są odpowiedniej wielkości i jakości, są podstawy by przypuszczać, że tak będzie również w przyszłości. Powierzchnia siedliska nie zmniejsza się, struktura i funkcje (w tym typowe gatunki, procesy ekologiczne, różnorodność biologiczna) są dobrze zachowane, są podstawy by przypuszczać, że tak będzie również w przyszłości. Cel ochrony obszaru Natura 2000 to odpowiedni wkład w osiągnięcie tego celu ogólnego.

Formy i sposoby ochrony w obszarach Natura 2000 nie są z góry dane, ale elastycznie dostosowane do celu. Możliwe są różne podejścia - ochrona przez właściwe użytkowanie, ochrona przez modyfikacje sposobu zagospodarowania, ochrona czynna, ale także, jeśli jest potrzebna, ochrona ścisła. Powinny być one stosowane zależnie od potrzeb siedlisk i gatunków. Dla siedlisk półnaturalnych ochrona nie wyklucza gospodarczego użytkowania, a czasem wręcz go wymaga. Możliwe i zalecane jest także strefowanie obszaru, np. mozaika fragmentów chronionych rezerwatowo i fragmentów użytkowanych w zrównoważony sposób.

Wymogi ochrony w obszarach Natura 2000 nie powinny być ostrzejsze, niż to naprawdę niezbędne dla zachowania siedlisk przyrodniczych i gatunków. Jednocześnie jednak muszą obejmować zachowanie typowych procesów ekologicznych związanych z siedliskiem przyrodniczym, związanej z nim różnorodności biologicznej, ważnych cech siedliska gatunku itp.

Ogólna zasada europejska poparta orzecznictwem Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, głosi, że obszar Natura 2000 to „europejskie dziedzictwo w krajowym depozycie”. Zarządzanie wspólnym dziedzictwem jest powierzone państwom członkowskim na ich terytoriach. Wynikają z tego ścisłe wymogi względem transpozycji i implementacji prawa Unii Europejskiej. Wszystkie wyjątki od ochrony podlegają ścisłej wykładni i nie mogą w żaden sposób być interpretowane rozszerzająco.

Inna zasada Unii Europejskiej (tzw. zasada przezorności) mówi, że przy zezwaniu na korzystanie ze środowiska, a także przy planowaniu jego ochrony, nie rozwiane wątpliwości muszą być interpretowane na korzyść środowiska i przyrody. Jest to prawem, a nie tylko ogólnikową zasadą, wynika z art. 191 ust. 2 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (dawniej art. 174 ust. 2 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską). Zgodnie z zasadą przezorności: przy planowaniu ochrony, jeżeli występuje niepewność

co do istnienia lub zakresu zagrożeń, należy przyjąć środki ochrony bez konieczności oczekiwania, aż rzeczywistość i powaga tych zagrożeń zostaną w pełni wykazane. Przy niepewności co do występowania przedmiotów ochrony, należy chronić wszystkie ich potencjalne siedliska. Przy zezwaniu na inwestycję, można się na nią zgodzić dopiero po udowodnieniu, że nie będzie znacząco negatywnie oddziaływać na obszar: dopóki pozostają nie rozwiane racjonalne wątpliwości, takiej zgody nie można udzielić.

Powyższe zasady wiążą także organy i sądy w Polsce. Sądy, organy administracji i organy samorządu terytorialnego mają obowiązek tzw. prowsólnotowego działania i prowsólnotowej interpretacji prawa krajowego, tzn. orzekając w sprawach krajowych muszą m. in. interpretować przepisy w świetle prawa unijnego, w tym wymienionych powyżej zasad.

W stosunku do przedmiotów ochrony na obszarach Natura 2000, państwo ma obowiązek zapobiegania wszelkiemu pogarszaniu ich stanu. Art. 6(2) dyrektywy siedliskowej (stosujący się zarówno do obszarów siedliskowych, jak i ptasich) mówi, że: państwa członkowskie podejmują odpowiednie działania w celu uniknięcia na specjalnych obszarach ochrony pogorszenia stanu siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków, jak również w celu uniknięcia niepokojenia gatunków, dla których zostały wyznaczone takie obszary, o ile to niepokojenie może mieć znaczenie w stosunku do celów niniejszej dyrektywy. Obowiązek podjęcia „odpowiednich działań” obejmuje zarówno działania niezbędne dla uniknięcia zagrożeń powodowanych przez człowieka, jak i przeciwdziałanie naturalnym procesom (np. zarastania łąk i muraw), które mogłyby pogorszyć status ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków w obszarze Natura 2000. Nie podjęcie odpowiednich (tj. stosownych do zagrożenia i skutecznych) działań w celu zapobieżenia pogorszeniu stanu siedlisk przyrodniczych lub siedlisk gatunków oraz niepokojenia gatunków dla ochrony których został zatwierdzony lub wyznaczony obszar Natura 2000, jest uchybieniem obowiązkom wynikającym z dyrektywy.

Art. 6(1) tej samej dyrektywy mówi, że: Dla specjalnych obszarów ochrony Państwa Członkowskie tworzą konieczne środki ochronne obejmujące, jeśli zaistnieje taka potrzeba, odpowiednie plany zagospodarowania (...) oraz odpowiednie środki ustawowe, administracyjne lub umowne, odpowiadające ekologicznym wymaganiom typów siedlisk przyrodniczych, wymienionych w załączniku I, lub gatunków, wymienionych w załączniku II, żyjących na tych terenach. Podobne jest brzmienie art. 4 dyrektywy ptasiej. 1) Gatunki wymienione w załączniku I podlegają specjalnym środkom ochrony dotyczącym ich naturalnego siedliska w celu zapewnienia im przetrwania oraz reprodukcji na obszarze ich występowania (...). 2) Państwa członkowskie podejmują podobne środki w odniesieniu do regularnie występujących gatunków wędrownych (...) w odniesieniu do obszarów ich wylęgu, pierzenia i zimowania oraz miejsc postoju wzdłuż ich tras migracji. W tym celu państwa członkowskie zwracają szczególną uwagę na ochronę terenów podmokłych. Obowiązkiem jest więc podjęcie skutecznej ochrony, której celem będzie doprowadzenie siedlisk i gatunków w obszarach Natura 2000 do stanu właściwego.

Podkreślić więc trzeba, że celem sieci obszarów Natura 2000 jest utrzymanie lub odtworzenie „właściwego stanu ochrony” gatunków i siedlisk przyrodniczych - nie tylko zahamowanie negatywnych procesów, ale odtworzenie, przywrócenie chronionych elementów do dobrego stanu. Cel ten powiązany jest z innymi celami wyznaczonymi przez różne europejskie dokumenty, deklaracje i dyrektywy. Jednym z nich jest „europejska wizja 2050” głosząca, że w tej perspektywie czasowej różnorodność biologiczna i funkcje

ekosystemów zostaną ochronione i odtworzone. Tzw. „cel 2020” zakłada powstrzymanie utraty różnorodności biologicznej i degradacji funkcji ekosystemów oraz odtworzenie ich tak dalece jak to wykonalne już w najbliższym dziesięcioleciu. Jeden z celów Ramowej Dyrektywy Wodnej, wyrażony w art. 4(1c), mówi, że warunki wodne dla właściwego stanu ochrony siedlisk i gatunków mają zostać przywrócone do roku 2015.

OBSZARY NATURA 2000 A INWESTYCJE

Każde przedsięwzięcie, które może choćby potencjalnie oddziaływać negatywnie na obszar Natura 2000, musi zostać ocenione pod kątem takiego oddziaływania. Obowiązkiem każdego organu, który miałby wydać decyzję administracyjną, której skutkiem może być potencjalne oddziaływanie na obszar Natura 2000, jest nałożyć obowiązek skierowania do Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska informacji o planowanym przedsięwzięciu; RDOŚ po rozważeniu sprawy:

- może uznać (uzasadniając to wnikliwie), że znacząco negatywne oddziaływanie na obszar Natura 2000 jest niemożliwe, wówczas stwierdza brak potrzeby oceny oddziaływania na Naturę 2000,

- lub, jeżeli pozostają wątpliwości, nakłada obowiązek przeprowadzenia pełnej oceny oddziaływania na Naturę 2000, w tym przedłożenia raportu o oddziaływaniu.

Jeżeli w wyniku takiej oceny nie zostanie rozwiane ryzyko, że przedsięwzięcie będzie znacząco negatywnie oddziaływać na obszar – odmawia się zgody na jego realizację.

Dla oceny wpływu przedsięwzięć na obszary Natura 2000 sporządza się osobny raport, bądź oddziaływania na przedmioty ochrony obszaru Natura 2000 uwzględnia się w ramach raportu oddziaływania na środowisko. Musi on opisywać przewidywane oddziaływania na każdy z przedmiotów ochrony w obszarze, z punktu widzenia celów jego ochrony (gatunek po gatunku, siedlisko po siedlisku), integralność obszaru i spójność sieci Natura 2000 (w tym korytarze ekologiczne). Musi także uwzględniać oddziaływania pośrednie i oddziaływania skumulowane z innymi inwestycjami. Opracowanie zwykle wymaga rozpoznania terenowego co do szczegółowego rozpoznania siedlisk i gatunków w zasięgu inwestycji. Analizując oddziaływanie, bada się nie tylko oddziaływanie bezpośrednie, ale także tzw. oddziaływania pośrednie oraz oddziaływania skumulowane z innymi przedsięwzięciami.

Każda inwestycja nie wywierająca (ani sama, ani w powiązaniu z innymi przedsięwzięciami) znaczącego negatywnego wpływu na obszar Natura 2000 z punktu widzenia celów jego ochrony, będzie więc dozwolona. Każda inwestycja, która wywierałaby taki wpływ jest zabroniona. Brak negatywnego wpływu trzeba udowodnić, zgodnie z zasadą przezorności wszelkie wątpliwości muszą być interpretowane na korzyść środowiska, a przeciwko inwestycji.

Istnieje wyjątek od powyższych zasad, umożliwiający wyrażenie zgody na inwestycję, nawet oddziałującą znacząco negatywnie na obszar Natura 2000 tej zasady – jeśli jej realizacja wynika z koniecznych przyczyn nadrzędnego interesu publicznego i równocześnie nie istnieją rozwiązania alternatywne. Nawet wynikająca z koniecznych przyczyn nadrzędnego interesu publicznego inwestycja, nie będzie mogła być zrealizowana bez dowodu braku rozwiązań alternatywnych.

Gdy w obszarze występuje siedlisko lub gatunek priorytetowy, to wyjątek ten można zastosować tylko dla ochrony zdrowia ludzkiego lub bezpieczeństwa publicznego, albo dla uzyskania korzystnych skutków o podstawowym znaczeniu dla środowiska; wyjątkowo dla innych przyczyn po zasięgnięciu opinii Komisji Europejskiej. W przypadku zastosowania tego wyjątku konieczna jest – i to w zasadzie przed realizacją zasadniczej inwestycji – realizacja kompensacji przyrodniczej. W praktyce, wyjątek ten ma zastosowanie co najwyżej do kilku-kilkunastu przedsięwzięć w całej Unii Europejskiej rocznie. Wymogi nadrzędnego interesu publicznego muszą być naprawdę poważne, i raczej rangi ogólnokrajowej, a nie lokalnej.

Na przykład budowana autostrada A2 na odcinku Poznań-Berlin musiała przeciąć obszar Dolina Obrzy i Jeziora Pszczewskie, chroniony jako siedliskowy i ptasi obszar Natura 2000. Wybrano najkorzystniejsze miejsce przecięcia, ale i tak budowa spowoduje zniszczenie ok. 0,25 ha starorzeczca i ok. 2 ha ziołorośli nadrzecznych (siedliska przyrodniczego 6430). Mimo niewielkiej powierzchni uznano, że jest to oddziaływanie znaczące. Jako kompensację przewidziano renaturalizację nie mniej niż 5 km skanalizowanej doliny rzecznej Leniwej Obrzy (również obszar siedliskowy przecięty autostradą) przez unaturalnienie jej koryta wraz z odtworzeniem jej meandrów. Aby uniknąć oddziaływania na inne obszary - w tym np. na obszary chroniące wilki - autostradę wyposażono w bardzo rozbudowany system przejść dla zwierząt.

Budowa drogi S-3 z Gorzowa Wielkopolskiego do Szczecina zajęła – niezależnie od szerokiego wachlarza zastosowanych działań minimalizujących (przejścia dla zwierząt, nasadzenia osłonowe), w przecinanych obszarach Natura 2000, po kilka hektarów grądów, kwaśnych dąbrów i łągów, pół hektara torfowiska przejściowego oraz kilkadziesiąt hektarów siedlisk ptaków. Jako kompensację nakazano powiększenie istniejących obszarów Natura 2000 łącznie o kilka tysięcy hektarów i objęcie tego terenu czynną ochroną, utworzenie i objęcie ochroną zupełnie nowego obszaru specjalnej ochrony ptaków „Dolina Słudwi i Przysowy” w Polsce centralnej, budowę kilkudziesięciu przegród poprawiających uwilgotnienie łągów, czynną ochronę siedlisk ptaków.

Ocenie oddziaływania na obszary Natura 2000 podlegają nie tylko przedsięwzięcia, ale także wszelkie plany, które skutkować mogą potencjalnym oddziaływaniem na obszar. Dotyczy to np. planów zagospodarowania przestrzennego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, planów urzędzenia lasu, planów łowieckich. Plan nie może być zatwierdzony bez upewnienia się, że jego realizacja nie będzie znacząco negatywnie oddziaływać na obszar Natura 2000 na powierzchni kilkuset ha.

GOSPODARKA NA OBSZARACH NATURA 2000

Na terenach rolniczych w obszarach Natura 2000 odpowiednia gospodarka rolna jest niekiedy wręcz niezbędna dla skutecznej ochrony obszaru. Dotyczy to przede wszystkim chronionych – jako siedliska przyrodnicze bądź jako siedliska chronionych gatunków - łąk, pastwisk i muraw, wymagających odpowiedniego sposobu wypasu lub koszenia. Z tego tytułu, na obszarach Natura 2000 rolnikom przysługują wyższe stawki płatności rolnośrodowiskowych. Z drugiej strony, zakaz niszczenia chronionych siedlisk i chronionych gatunków jest elementem tzw. „minimalnych norm”, których przestrzeganie jest konieczne dla korzystania z jakichkolwiek płatności rolnych, a rolnik który w ramach prowadzonej gospodarki zniszczyłby takie siedliska, może wręcz odpowiadać za szkodę w środowisku.

Gospodarka leśna w obszarach Natura 2000 musi troszczyć się o zachowanie leśnych siedlisk przyrodniczych w dobrym stanie. Składy gatunkowe hodowanych drzewostanów dostosowywane są do naturalnych składów odpowiednich zbiorowisk roślinnych. Najcenniejsze płaty siedlisk uznaje się za rezerwy, bądź wewnętrznymi decyzjami Lasów Państwowych wyłącza z użytkowania gospodarczego i pozostawia jako tzw. „powierzchnie referencyjne”. Wyłączanie z cięć rębnych co najmniej 5% każdego drzewostanu, który pozostaje następnie aż do naturalnej śmierci i rozpadu; pozostawianie tzw. „drzew biocenotycznych”, odtwarzanie zasobów rozkładającego się drewna – dobrze służą kształtowaniu struktury chronionych ekosystemów w lasach.

Zapewnienie odpowiednich warunków wodnych dla chronionych siedlisk przyrodniczych i gatunków staje się, na obszarach Natura 2000, obowiązkowym celem gospodarki wodnej, na równi z celem, jakim jest doprowadzenie wód do tzw. „dobrego stanu ekologicznego”.

Także inne formy gospodarczego użytkowania obszaru mogą wymagać pewnych modyfikacji – tak, by zapewnić, że to użytkowanie nie niszczy chronionych siedlisk i gatunków.

PLANOWANIE OCHRONY OBSZARÓW NATURA 2000

Aby skutecznie chronić przyrodę w obszarach Natura 2000 przygotowuje się dokumenty pozwalające planować ochronę w perspektywie 10 – 20 lat – plany zadań ochronnych i plany ochrony. Do roku 2017 takie plany będą musiały powstać dla wszystkich obszarów Natura 2000 w kraju. Od ich treści w dużym stopniu zależy przyszłe funkcjonowanie obszaru Natura 2000, w tym skuteczność jego ochrony.

Zarówno plan ochrony jak i plan zadań ochronnych zawierają identyfikację zagrożeń dla poszczególnych przedmiotów ochrony, nakreślają cele ochrony oraz wskazują konkretne zadania do wykonania przez różne sprawujące nadzór, zarządzające bądź użytkujące grunty w obszarze podmioty i osoby. Plan zadań ochronnych, na okres 10 lat, ustanawia zarządzeniem Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska, plan ochrony - na okres 20 lat - Minister Środowiska. Pierwszy z tych dokumentów jest przede wszystkim wykazem najpilniejszych zadań jakie należy wykonać w obszarze, aby zatrzymać pogarszanie się lub poprawić stan ochrony najważniejszych przedmiotów ochrony. Plan ochrony, sporządzany tylko w razie potrzeby, powinien być spójną, dalekosiężną wizją trwałego zabezpieczenia funkcjonowania i doprowadzenia przedmiotów ochrony w obszarze do właściwego stanu ochrony.

W roku 2011 sporządzono projekty planów zadań ochronnych dla obszarów siedliskowych Natura 2000: Dolina Leniwej Obrzy, Ujście Noteci, Kargowskie Zakola Odry oraz Nowosolska Dolina Odry, a także obszaru „ptasiego” Dolina Dolnej Noteci. Ich wdrożenie skutkować będzie podjęciem konkretnych działań ochronnych – odtworzeniem muraw kserotermicznych pod Santokiem i wprowadzeniem na nich wypasu owiec, przywróceniem koszenia łąk selernicowych, trzęślicowych i świeżych nad Odrą i Leniwą Obrą, siedlisk kropiatki i derkacza nad Wartą i Notecią, objęciem ochroną zachowawczą najcenniejszych fragmentów lasów łęgowych, starorzeczy i innych siedlisk.

Andrzej Jermaczek, Paweł Pawlaczyk

NATURA 2000 W LUBUSKIEM

Obszary Natura 2000 wyznaczone na terenie województwa lubuskiego chronią gatunki i siedliska ginące na terenie Europy. Łączna powierzchnia aktualnych 62 obszarów siedliskowych w województwie wynosi 188 194 ha, co stanowi 13,45% jego powierzchni. W przypadku 12 obszarów ptasich jest to 293 998 ha (21,02%). Wielkości te są nieco większe w porównaniu z udziałem obszarów Natura 2000 w Polsce, gdzie odpowiednio 11,05% powierzchni kraju zajmują obszary siedliskowe i 15,60% obszary ptasie. Łącznie w kraju sieć Natura 2000, uwzględniając częściowe nakładanie się obszarów wynosi 19,7%, a w województwie lubuskim - 25,5%. Dla porównania w sąsiadującej z Ziemią Lubuską Brandenburgii udział obszarów Natura 2000 wynosi łącznie 26,0%, w tym obszarów siedliskowych 11,3% i ptasich 22,0%. W całych Niemczech obszary Natura 2000 zajmują 15,4% powierzchni. W Europie, według stanu na koniec roku 2011, sieć Natura 2000 zajmowała łącznie 18% powierzchni lądowej państw Unii Europejskiej.

Tworzenie sieci Natura 2000 w województwie lubuskim nie zostało jeszcze zakończone. Według ustaleń ostatniego Seminarium Biogeograficznego, konieczne jest wyznaczenie jeszcze co najmniej dwóch obszarów siedliskowych – Krośnieńska Dolina Odry i Rynna Jezior Torzyskich oraz powiększenie obszaru Ujście Iłanki. Najnowsze dane wskazują także na potrzebę powiększenia obszaru specjalnej ochrony ptaków Puszcza Barłinea. Spośród 62 lubuskich obszarów siedliskowych, 12 obiektów to obszary leżące częściowo na terenie sąsiadujących województw. Ich udział powierzchniowy na terenie województwa lubuskiego jest zróżnicowany i wynosi od 3% (Łęgi Odrzańskie) do 98,8% (Nowosolska Dolina Odry). Wśród 12 obszarów ptasich tylko Ujście Warty i Dolina Dolnej Noteci znajdują się całkowicie w granicach województwa. Najmniejsze obszary siedliskowe zajmują powierzchnię 0,1 ha i są to strychy kościołów w Otyniu i Sulechowie, natomiast największym obszarem są Uroczyska Puszczy Drawskiej o łącznej powierzchni 74 416 ha, z czego blisko 33,5 tys. ha (45%) znajduje się w granicach województwa lubuskiego. Wśród obszarów ptasich największym obiektem są Lasy Puszczy nad Drawą o powierzchni 190 279 ha, w tym w lubuskim 29%, najmniejszym zaś Stawy Przemkowskie – 4605 ha (30% w lubuskim).

Obszary Natura 2000 w województwie lubuskim reprezentują głównie siedliska i gatunki charakterystyczne dla nizinnej części Europy Środkowej. Są jednak na terenie województwa obszary unikatowe na tle sieci Natura 2000 w Polsce, jest też kilka obiektów unikatowych w skali Europy. Jednym z nich jest Nietoperek, będący prawdopodobnie największym zimowiskiem nietoperzy w skali kontynentu. W styczniu 2011 roku w podziemiach Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego zinventaryzowano 27 275 nietoperzy. Jest to znacznie mniej niż w 2008 roku, kiedy odnotowano rekordową liczbę 31 693 nietoperzy. Liczebność nocka dużego *Myotis myotis* dochodzi tu niekiedy do 19 tysięcy. Niezwykle ciekawym obiektem jest Mopkowy Tunel znajdujący się koło Nowogrodu Bobrzańskiego, który chroni zimowisko mopków *Barbastella barbastellus*. Można tu spotkać nawet 1870 nietoperzy i jest to największe, znane w Polsce zgrupowanie zimowe tego gatunku.

Województwo lubuskie to centrum występowania w Polsce największego chruszcza Europy – jelonka rogacza *Lucanus cervus*. Najliczniejsze populacje w kraju tego ciepłolubnego gatunku znajdują się w obszarach: Dębowiec, Ostoja Przemęcka i Dębowe Aleje w Gryżynie i Zawiszach. Na Ziemi Lubuskiej licznie występują również unikatowe chruszcze: kozioróg dębosz *Cerambyx cerdo* i pachnica dębowa *Osmoderma eremita*, która jest gatunkiem priorytetowym.

W województwie lubuskim, jako jedynym w Polsce zachodniej, wyznaczono dwa obszary, Wilki nad Nysą oraz Lasy Dobrosułowskie, głównie z myślą o populacjach wilka *Canis lupus*, który zaczął skutecznie kolonizować obszar województwa na początku XXI wieku. Obecnie co najmniej 7 watah bytuje w lubuskich lasach, głównie w Borach Dolnośląskich i Puszczy Rzepińskiej. Wilki próbują zasiedlić też Puszcę Drawską, choć tu wataha została w 2011 r. rozbita przez nielegalne zastrzelenie pary rodzicielskiej podczas polowania zorganizowanego dla zagranicznych myśliwych.

W obszarze Ujście Ilanki, wśród niedostępnych bagien chroniona jest najważniejsza w zachodniej Polsce populacja żółwia błotnego *Emys orbicularis*, licząca około 100 osobników. Dzięki projektom aktywnej ochrony udało się poprawić warunki siedliskowe tego gada.

Jednym z ważniejszych siedlisk, za które Polska jest szczególnie odpowiedzialna w Unii Europejskiej, są bory chrobotkowe, oznaczone międzynarodowym kodem 91T0, reprezentujące najuboższe postaci borów sosnowych, tak charakterystycznych dla Polskiego krajobrazu. Na terenie województwa wyznaczono aż pięć obszarów chroniących to zanikające w szybkim tempie siedlisko.

Charakterystyczne dla dużych rzek zachodniej Polski są unikatowe łęgi dębowo-wiązowo-jesionowe (kod 91F0). Najlepiej zachowane na terenie kraju płaty tego siedliska znajdują się w dolinie Odry, w województwach lubuskim i dolnośląskim. Lubuskie obszary: Łęgi koło Słubic, Nowosolska Dolina Odry i Krośnieńska Dolina Odry, reprezentują najlepiej wykształcone płaty tego siedliska o stosunkowo dużych powierzchniach.

Ujście Warty, Gorzowskie Murawy i Ujście Noteci to obszary występowania doskonale wykształconych i bogatych w zagrożone gatunki muraw kserotermicznych. Dzięki prowadzonej od wielu lat aktywnej ochronie, murawy chronione w Ujściu Warty należą do modelowych przykładów tych siedlisk w kraju.

Cechą, związaną z położeniem geograficznym, która wyróżnia niektóre lubuskie obszary na tle kraju, jest występowanie roślin o atlantyckim typie zasięgu, które swoje centrum występowania w Polsce mają w południowej części województwa – na terenie Borów Dolnośląskich. Są one tu gatunkami typowymi chronionych w obszarach Natura 2000 siedlisk przyrodniczych – w ten sposób i na nie rozciąga się parasol ochronny obszarów Natura 2000. W obszarze Brożek chroniona w ten sposób jest gałuszka kulecznica *Pilularia globulifera* – niezwykła paproć mająca tylko kilka stanowisk w Polsce. Występuje tu rzadki w Polsce wrzosec bagienny *Erica tetralix*, poza Borami Dolnośląskimi spotykany tylko na Pomorzu [w sklepach ogrodniczych są raczej inne gatunki wrzośca]. Zespoły roślinne jakie tworzy, chronione są jako siedlisko 4010 – wilgotne wrzosowiska. Najcenniejsze płaty z wrzoścem bagiennym znajdują się w obszarach: Skroda, Przygiełkowiska koło Gozdnicy i Uroczyńska Borów Zasięckich.

Obszar Przygiełkowiska koło Gozdnicy to krajowe centrum występowania jednej z najrzadszych roślin w Polsce - przygiełki brunatnej *Rhynchospora fusca*, będącej głównym składnikiem siedliska 7150. Występują tutaj również tak unikatowe gatunki jak: sitniczka szczerinowata *Isolepis setacea*, pływacz drobny *Utricularia minor* oraz ponikło wielodługowe *Eleocharis multicaulis*, które jest gatunkiem charakterystycznym dla rzadkiego siedliska 3130.

Obszar Dolina Leniwej Obry jest obecnie jedynym w Polsce miejscem występowania niewielkiej wodnej rośliny - kaldezi dziewięciornikowatej *Caldesia parnassifolia*. Torfowiska w Puszczy Drawskiej, w Rynnie Jezior Rzepińskich i w kilku innych obszarach są także ważnym w skali kraju miejscem występowania niewielkiego, silnie zagrożonego storczyka – lipiennika Loesela *Liparis loeselii*.

Spośród obszarów ptasich najważniejszym i najbardziej znanym obiektem jest Ujście Warty, obejmujące między innymi park narodowy utworzony specjalnie dla ochrony ptactwa wodnego. Jest to jedno z największych w tej części Europy zimowisk i miejsc odpoczynku ptaków wodnych i błotnych, których liczebność dochodzi tu do 200 000 osobników.

Obszar Ujście Warty jest najważniejszą w kraju ostoją dla migrujących populacji łabędzia krzykliwego *Cygnus cygnus* i gęsi zbożowej *Anser fabalis*, a drugim pod względem liczebności miejscem koncentracji czapli białej *Egretta alba*, łyski *Fulica atra*, gęsi białoczelnej *Anser albifrons* i gęgawy *Anser anser*.

Bardzo specyficznym obszarem ptasim są Bory Dolnośląskie, gdzie występują takie „puszczańskie” gatunki sów jak włochatka *Aegolius funereus* i sóweczka *Glaucidium passerinum*, a dzięki programowi aktywnej ochrony w dolnośląskim Nadleśnictwie Ruszów odbudowuje się populacja największego krajowego kuraka – głuszca *Tetrao urogallus*. Niestety, podobnie jak w innych miejscach w kraju, nie udaje się zapobiec zanikowi populacji cietrzewia *Tetrao tetrix*.

Ziemia Lubuska skupia obszary kluczowe dla ochrony kilku gatunków ptaków drapieżnych. Lasy Puszczy nad Drawą to najważniejsza w kraju ostoja rybołowa *Pandion haliaeetus* (do 30% krajowej populacji gatunku), Dolina Środkowej Odry to największe w kraju skupienie łęgowych par kani czarnej *Milvus migrans* (24 – 26 par) i kani rudej *Milvus milvus* (32 - 35 par). Z kolei leżąca częściowo na terenie województwa lubuskiego Puszcza Notecka jest jedną z najważniejszych w Polsce ostoi lerkki *Lullula arborea* i lelka *Caprimulgus europaeus*.

Andrzej Jermaczek, Marek Maciantowicz

W dalszych rozdziałach prezentujemy najważniejsze przedmioty ochrony jakie chronimy w obszarach Natura 2000 województwa lubuskiego - siedliska przyrodnicze, gatunki chronione w oparciu o dyrektywę siedliskową, gatunki z załącznika I dyrektywy ptasiej oraz wybrane gatunki migrujących ptaków. Prezentujemy także obszary chronione w oparciu o dyrektywę siedliskową i dyrektywę ptasią, każdy ilustrujemy kilkoma zdjęciami, tabelą z kluczowymi przedmiotami ochrony oraz krótkim opisem.

Fot. Andrzej Jermaczek

Siedliska przyrodnicze z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Rozpoczynamy od charakterystyki występujących na Ziemi Lubuskiej siedlisk przyrodniczych, opisaliśmy ich aż 32 typy, o niektórych wiemy więcej, o niektórych mniej, stan ochrony większości z nich jest niezadowalający lub zły. Mamy nadzieję, że szczegółowe badania planowane choćby przy okazji wykonywania planów ochrony i planów zadań ochronnych specjalnych obszarów ochrony, dostarczą wiedzy pozwalającej lepiej ocenić stan i zagrożenia poszczególnych siedlisk, a także lepiej je chronić.

2330 WYDMY ŚRÓDLĄDOWE Z MURAWAMI NAPIASKOWYMI

Siedliska takie powstają zwykle wskutek odlesienia wydm śródlądowych, pierwotnie porośniętych przez bory sosnowe. Są to pionierskie, inicjalne zbiorowiska na skrajnie ubogich, luźnych piaskach. Duże znaczenie ma tu bardzo niska wilgotność i wysoka temperatura. Rozproszone po całym niżu, zajmują zwykle niewielkie powierzchnie.

W tak skrajnych warunkach – przy deficycie związków pokarmowych, w miejscach suchych i gorących – przetrwać mogą tylko organizmy specjalnie przystosowane. Różnorodność gatunkowa jest tu bardzo niska. Dominuje szcztolicha siwa *Corynephorus canescens* – kępowa trawa o wąskich, sztywnych, sztylanych liściach. Oprócz szcztolichy istotną rolę pełnią terofity – drobne, jednoroczne roślinki, na wiosnę w krótkim czasie wydające nasiona i pod tą postacią przeżywające najbardziej niekorzystny okres. Należą do nich m.in. sporek wiosenny *Spergula morrisoni* czy chroszcz nagołodygowy *Teesdalea nudicaulis*. Poza tym zbiorowiska budują mchy i porosty. Wśród mchów najczęściej spotykany jest płonnik włosisty *Polytrichum piliferum*, z charakterystycznym włoskiem na końcu każdego listka. Duży udział mają porosty, przede wszystkim chrobotki z rodzajów *Cladonia* i *Cladina*. W miejscach o nieco mniej skrajnych warunkach lub w kolejnych stadiach sukcesji pojawiają się też inne gatunki, jak kostrzewa owcza *Festuca ovina*, mietlica pospolita *Agrostis vulgaris* oraz niektóre gatunki muraw ciepłolubnych (6120).

Zagrożeniem dla muraw napiaskowych są wszelkie działania niszczące i tak dość niestabilne podłoże, jakim jest luźny piasek, a więc wydeptywanie czy ruch pojazdów. Szczególnym problemem jest rozjeżdżanie wydm śródlądowych przez właścicieli quadów, motocykli czy samochodów terenowych, którzy często w takich miejscach urządzają sobie nielegalne tory rajdowe – również na terenie rezerwatów przyrody czy użytków ekologicznych. Inne zagrożenia to wydobycie piasku, zarówno legalne, jak i dzikie, zabudowa, a także sukcesja wtórna lub próby zalesiania – najczęściej sosną.

Murawy napiaskowe występują w regionie dość często, jednak zwykle na bardzo małych powierzchniach. Obszary Natura 2000, gdzie można je spotkać, to m.in. „Ujście Warty”, „Ujście Noteci”, „Murawy Gorzowskie” czy „Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry”. Dobrze wykształcone murawy szcztolichowe w mozaice z borami chrobotkowymi występują w obszarze „Mierkowskie Wydm”, będącym jednocześnie rezerwatem przyrody chroniącym roślinność wydm śródlądowych.

Marta Jermaczek-Sitak

3130 BRZEGI LUB OSUSZANE DNA ZBIORNIKÓW WODNYCH ZE ZBIOROWISKAMI Z *LITTORELLETEA*, *ISOËTO-NANOJUNCETEA*

Brzegi lub osuszone dna zbiorników wodnych to siedlisko budowane głównie przez gatunki o zasięgu atlantyckim lub subatlantyckim, to naturalne, krótkotrwałe, pionierskie zbiorowiska terofitów i niskich bylin wykształcające się na brzegach oligo- lub mezotroficznymi jezior oraz na brzegach i dnach okresowo spuszcanych stawów rybnych. Warunkiem istnienia siedliska jest zmienność poziomu wody, istnienie miejsc i powierzchni okresowo odsłanianych spod wody. Większość gatunków występujących w płatach siedliska to gatunki bardzo rzadkie, zagrożone, których zasięg ograniczony jest głównie do zachodniej części kraju. Do taksonów charakterystycznych omawianego siedliska należą przede wszystkim gatunki typowe dla klasy *Littorelletea* m.in.: brzeżyca jednokwiatowa *Littorella uniflora*, gałuszka kulecznica *Pilularia globulifera*, sit drobny *Juncus bulbosus* ssp. *bulbosus*, ponikło igłowate *Eleocharis acicularis* i jeżogłówka najmniejsza *Sparganium minimum* oraz dla klasy *Isoëto-Nanojuncetea* m.in. różne gatunki nadwodników *Elatine* spp., ponikło jajowate *Eleocharis ovata*, sit błotny *Juncus tenageia* i cibora brunatna *Cyperus fuscus*.

Brzegi lub osuszone dna zbiorników wodnych reprezentowane są przez kilka, najczęściej ubogich florystycznie zbiorowisk roślinnych m.in. przez zespół ponikła wielołożdowego *Eleocharitetum multicaulis*, zespół gałuszki kulecznicy *Pilularietum globuliferae*, zespół ponikła igłowatego *Eleocharitetum acicularis*, zespół ponikła jajowatego i turzycy ciborowatej *Eleocharito-Caricetum bohemicae*, zespół namulnika brzegowego *Eleocharito acicularis-Limoselletum aquaticae* oraz zespół jaskra leżącego i situ drobnego *Ranunculo-Juncetum bulbosi*.

Województwo lubuskie, szczególnie jego południowo-zachodnia część jest jednym z najważniejszych miejsc występowania tego siedliska w Polsce. Płaty siedliska 3130 występują tu najczęściej na siedliskach antropogenicznych tj. na brzegach oraz dnach stawów rybnych, a także w obrębie zbiorników powstałych w wyniku eksploatacji torfu w przeszłości. W płatach siedliska występuje cały szereg rzadkich i zagrożonych w skali kraju gatunków m.in. trzy gatunki nadwodnika – sześciopęcikowy *Elatine hexandra*, naprzeciwlistny *E. hydropiper* i trojprójpręcikowy *E. triandra* (Rosadziński S., dane niepubl.), ponikło jajowate *Eleocharis ovata* i turzyca ciborowata *Carex bohemica*, gałuszka kulecznica *Pilularia globulifera*, a także ponikło wielołożdowe *Eleocharis multicaulis*.

Najważniejszymi zagrożeniami dla siedliska 3130 jest eutrofizacja, niekorzystne zmiany w hydrologii siedliska, zaniechanie ekstensywnej gospodarki na stawach rybnych (obecność siedliska warunkowana jest okresową zmiennością poziomu wody, w przypadku stawów rybnych szczególnie istotne jest spuszczenie wody, odsłanianie dna stawu w trakcie trwania okresu wegetacyjnego).

Na terenie województwa lubuskiego najlepiej zachowane płaty siedliska 3130 znajdują się w granicach następujących obszarów Natura 2000: „Brożek”, „Jeziora Brodzkie”, „Przygielkowskie koło Gozdnicy”, „Nowogrodzkie Przygielkowsko”, „Uroczyńska Borów Dolnośląskich” oraz „Uroczyńska Borów Zasięckich”.

Katarzyna Kiaszewicz

Fot. Katarzyna Kiaszewicz

Fot. Katarzyna Kiaszewicz

3140 TWARDOWODNE OLIGO- I MEZOTROFICZNE ZBIORNIKI Z PODWODNYMI ŁĄKAMI RAMIENIC *CHARATEA*

Jeziora ramienicowe to naturalne zbiorniki oligo- i mezotroficzne, w których wśród roślinności dennej dominują ramienice *Charophyta*, glony z gromady zielenic, o specyficznym pokroju plechy z podziałem na węzły i międzywęzła, osiągające dość duże rozmiary – nawet ponad 1 m. Jeziora takie charakteryzują się dużą przejrzystością wody, umożliwiającą ramienicom występowanie na znacznych głębokościach, a często również szmaragdowozielonym zabarwieniem, wynikającym z obecności jonów wapnia, niezbędnych do prawidłowego rozwoju ramienic – węglan wapnia może stanowić nawet ponad 30% ich suchej masy. W jeziorach eutroficznych ramienice nie są w stanie przetrwać na dużych głębokościach ze względu na niewystarczającą przejrzystość wody i niedobór światła, nie znoszą też wysokich stężeń fosforanów i są wrażliwe na konkurencję ze strony innych hydromakrofitów (Herbich 2004).

Łąki ramienicowe mogą rozwijać się zarówno w płytkiej wodzie przybrzeżnej, jak i na dużych głębokościach. Budują je ramienice z rodzajów *Chara* i *Nitella*, często tylko jeden gatunek, czasem kilka. Poza tym roślinność makrofitów wodnych jest zwykle uboga i występuje tylko w postaci wąskiego pasa wzdłuż brzegu.

Jeziora ramienicowe należą do ekosystemów bardzo wrażliwych. Podstawowym zagrożeniem dla jezior ramienicowych jest zwiększanie dopływu materii organicznej, wynikające zwykle z działań człowieka. Szczególnie wrażliwe są zbiorniki kryniczników *Nitella*, występujące w zbiornikach o niższej zawartości jonów wapnia. Nie należy dopuszczać do wyrębu lasów na brzegach tych zbiorników oraz nasadzeń gatunków liściastych w bezpośredniej strefie brzegowej – opadające liście szybko zwiększają trofnię jezior. Silny negatywny wpływ na jeziora ramienicowe może być dopływ biogenów ze zlewni rolniczych, spowodowany np. niewłaściwym nawożeniem. Bardzo poważnym zagrożeniem, doprowadzającym zwykle do zniszczenia jeziora, jest zabudowa brzegów, zarówno mieszkaniowa, jak i rekreacyjna. Problemem są również wpuszczane do zbiorników duże ryby roślinożerne, niszczące roślinność podwodnych łąk, a także niektóre formy gospodarki rybackiej. Nadmierna liczba ludzi wykorzystujących jezioro do rekreacji prowadzi zwykle do wydeptania roślinności brzegów i litoralu, wypłoszenia typowej dla jeziora fauny, często skutkuje także zaśmieceniem brzegów.

Najważniejsze obszary występowania jezior ramienicowych w woj. lubuskim to „Buczyny Łagowsko-Sulęcińskie” oraz „Uroczyska Puszczy Drawskiej”.

Marta Jermaczek-Sitak

3150 STARORZECZA I NATURALNE EUTROFICZNE ZBIORNIKI WODNE ZE ZBIOROWISKAMI Z *NYMPHEION*, *POTAMION*

Fot. Andrzej Jermaczek

Fot. Andrzej Jermaczek

Siedlisko występuje w dwóch podtypach: pierwszym są naturalne jeziora eutroficzne, drugim – starorzecza, występujące głównie w dolinach dużych rzek – Odry, Warty i Noteci. Charakteryzują się dużą różnorodnością zbiorowisk roślinnych i zbliżonymi parametrami wód, jednak ich geneza jest całkiem inna. Starorzecza to odcięte zakola rzeki, połączone z obecnym korytem lub nie, zwykle wydłużone i wygięte w charakterystyczny kształt „rogala”. Ich powierzchnia nie przekracza kilku hektarów, zwykle są płytkie. Choć u nas wydają się pospolite, stanowią unikat na skalę europejską – w krajach Europy Zachodniej praktycznie już nie występują. Warunkiem ich występowania i właściwego stanu jest możliwe naturalny reżim rzeki. Jeziora eutroficzne mogą mieć różną genezę, w naszym regionie są to jeziora polodowcowe.

Zarówno jeziora eutroficzne, jak i starorzecza charakteryzują się specyficznym, strefowym układem zbiorowisk roślinnych. Wzdłuż brzegu ciągnie się strefa szuwarów, budowanych przez trzcinę *Phragmites australis*, pałkę *Typha latifolia*, oczeret *Schoenoplectus lacustris* i inne, a także turzyce, m.in. turzycę błotną *Carex acutiformis* czy brzegową *Carex riparia*. Najważniejsze elementy roślinności jezior eutroficznych i starorzeczy to nymfeidy (pleustofity), czyli rośliny pływające, oraz elodeoidy, czyli rośliny zanurzone.

Najczęściej spotykane rośliny pływające w eutroficznych zbiornikach wodnych to dwa chronione gatunki: grąźel żółty *Nuphar luteum* oraz grzybień biały *Nymphaea alba*. Inne, wciąż dość pospolite, to żabiściek wodny *Hydrocharis morsus-ranae*, rdestnica pływająca *Potamogeton natans* oraz drobne pleustofity jak rzęsa drobna *Lemna minor*, rzęsa trójrowkowa *Lemna trisulca* czy spirodela wielokorzeniowa *Spirodela polyrhiza*. W starorzeczach spotkać można dwa rzadkie i chronione gatunki, w ostatnim czasie zwiększające swoją liczebność: wodną paproć salwinię pływającą *Salvinia natans* oraz kotewkę orzech wodny *Trapa natans*.

Wśród roślin zanurzonych dominują różne gatunki rdestnic, takie jak rdestnica grzebieniasta *Potamogeton pectinatus*, rdestnica połyskująca *Potamogeton lucens* czy rdestnica przeszyta *Potamogeton perfoliatus*, a także rogatek sztywny *Ceratophyllum demersum*, wywłócznik kłosowy *Myriophyllum spicatum* i okółkowy *Myriophyllum verticillatum*, osoka aloesowata *Stratiotes aloides* oraz obcy, lecz powszechnie występujący w naszych wodach gatunek – moczarka kanadyjska *Elodea canadensis*.

Gatunkiem związanym z mezo- i eutroficznymi jeziorami jest też kaldeja dziewięciornikowata *Caldesia parnassifolia*, której jedyne stanowisko zachowało się w jeziorze Nietopersko w obszarze „Dolina Leniwej Obry”.

Głównym zagrożeniem dla siedliska jest przyspieszona eutrofizacja spowodowana działalnością człowieka, przede wszystkim turystycznym i wędkarskim użytkowaniem jezior. Szczególnie niebezpieczne jest nęcenie ryb, prowadzące do szybkiego wzrostu trofi, oraz niszczenie roślinności. Jednym z zagrożeń są zarybienia dużymi, obcymi gatunkami roślinożernymi, jak np. amur biały. Problemem są również bezpośrednie zanieczyszczenia

Fot. Daria Jachimowska

Fot. Daria Jachimowska

i zaśmiecanie wód. Dla niektórych elementów roślinności groźne są wahania poziomu wody, spowodowane m.in. zmianami w zlewni (np. wycinką lasu). Ochrona jezior eutroficznych powinna obejmować całą zlewnię, podobnie jak na ochronę starorzeczy wpływ mają działania prowadzone w całej dolinie rzecznej. Do najpoważniejszych zagrożeń należy rozwój jakiegokolwiek zabudowy w pobliżu jeziora oraz presja masowej rekreacji. Specyficznym zagrożeniem dla starorzeczy jest wypłylenie i lądowanie wskutek odcięcia od zalewów rzecznych. Ochrona starorzeczy powinna być realizowana jako ochrona całych kompleksów siedlisk przyrodniczych zalewowej doliny rzecznej, z zachowaniem właściwego reżimu zalewów.

Zbiorniki eutroficzne to jedno z częściej notowanych siedlisk w regionie. Dobrze wykształcone starorzecza występują zarówno w dolinie Odry, przede wszystkim w obszarach „Nowosolska Dolina Odry” i „Kargowskie Zakola Odry”, gdzie są miejscem występowania rzadkich gatunków – kotewki orzecha wodnego i salwinii, jak i nad Wartą i Notecią, m.in. w obszarze „Ujście Noteci”. Dla obszarów tych sporządzono plany zadań ochronnych, gdzie do najważniejszych celów ochrony siedliska zaliczono objęcie ochroną rezerwatową (lub wyłączenie z użytkowania) najlepiej wykształconych starorzeczy, utrzymanie odpowiedniego reżimu wodnego, w tym wysokich wiosennych stanów wód, a także zachowanie w dobrym stanie populacji typowych gatunków w tym salwinii pływającej *Salvinia natans* i kotewki orzecha wodnego *Trapa natans*. Typowe jeziora eutroficzne spotkać można m.in. w obszarach „Buczyny Łagowsko-Sulecińskie”, „Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry”, „Dolina Leniwej Obry”, „Dolina Ilanki” czy „Jezioro Janiszewice”.

Marta Jermaczek-Sitak

Fot. Daria Jachimowska

3160 NATURALNE DYSTROFICZNE ZBIORNIKI WODNE

Naturalne jeziora dystroficzne to najczęściej niewielkie zbiorniki wodne położone w bezodpływowych zagłębieniach terenu, w otoczeniu lasów iglastych. Siedlisko to występuje najczęściej w kompleksie z torfowiskami przejściowymi, rzadziej wysokimi, które zwykle otaczają zbiornik dookoła, często nasuwając się w postaci pła mszarnego na lustro wody. Jeziora dystroficzne to zbiorniki ubogie w składniki pokarmowe, natomiast zasobne w kwasy humusowe (kwasy huminowe i fulwowe), które pochodzą z wód dopływających z przylegających torfowisk oraz, jeżeli w otoczeniu znajduje się las iglasty, również ze spływu powierzchniowego. Obecność kwasów humusowych sprawia, że dostępne w wodzie biogeny oraz wapń zostają zobojętnione - powstają tzw. kompleksy mineralno-humusowe. Nadmiar kwasów humusowych nadaje wodzie brunatne zabarwienie oraz kwaśny odczyn. Znikoma zawartość substancji pokarmowych, kwaśny odczyn wody i brunatne zabarwienie ograniczające dostęp światła warunkują obecność tylko wybranych gatunków roślin i zwierząt. Cechą charakterystyczną jezior dystroficznych jest ubogość zbiorowisk fito i zooplanktonu. To z kolei wpływa na skład ichtiofauny, która również jest uboga, zwykle reprezentowana jest przez 1-3 gatunki ryb. Zdarza się, że zbiorniki te są bezrybne. Jeziora dystroficzne pozbawione są najczęściej także roślinności, szczególnie roślinności podwodnej. Czasami w bezpośrednim sąsiedztwie pła mszarnego wykształcają się niewielkie płyty grążela żółtego *Nuphar lutea* i grzybieni białych *Nymphaea alba* lub północnych *Nymphaea candida*, rdestnicy pływającej *Potamogeton natans*, jeżogłówki najmniejszej *Sparganium minimum*, pływacza drobnego *Utricularia minor* lub podwodnych form torfowców występujących na torfowiskach przejściowych.

Najważniejszymi zagrożeniami dla jezior dystroficznych są: zaburzenie warunków hydrologicznych w zlewni, eutrofizacja (wszelkie czynniki prowadzące do zmian właściwości fizyko-chemicznych wody), nieracjonalna gospodarka leśna – wylesianie powierzchni przylegających do torfowisk i zbiorników dystroficznych, wprowadzanie gatunków drzew liściastych i jakakolwiek gospodarka rybacka. Jeziorkom dystroficznym może szkodzić wędkowanie w nich, zwłaszcza gdy jest powiązane z zanieczyszczeniem ryb; łatwo także jest o wydeptanie zatorfionych brzegów.

W Polsce naturalne, dystroficzne zbiorniki wodne występują głównie na Pomorzu oraz w północno-wschodniej części kraju. W województwie lubuskim spotykane są rzadko, głównie w jego północnej części, gdzie sięga zwarty zasięg siedliska. Na Ziemi Lubuskiej jeziora dystroficzne są chronione w granicach obszarów Natura 2000 „Uroczyska Puszczy Drawskiej”, „Lasy Bierzwnickie” „Buczyny Łagowsko – Sulęcińskie” oraz „Uroczyska Borów Zasięckich”.

Katarzyna Kiaszewicz

3260 NIZINNE I PODGÓRSKIE RZEKI ZE ZBIOROWISKAMI WŁOSIENICZNIKÓW

Rzeki włosienicznikowe to małe lub średnie ciek, zwykle dość wartko płynące, o piaszczystym, zwirowym lub drobnokamienistym dnie porośniętym przez zbiorowiska roślin o liściach zanurzonych lub pływających ze związku *Ranunculion fluitantis*. Dla przetrwania większości gatunków ważne są łagodne warunki klimatyczne, stąd zasięg rzek włosienicznikowych w Polsce ograniczony jest w zasadzie do zachodniej części kraju. Istotnym czynnikiem jest też zasilanie wodami podziemnymi oraz dostęp światła, wynikający zarówno z przezroczystości wody, jak i zacielenia przez drzewa, krzewy i wysoką roślinność zielną rozwijającą się wzdłuż brzegów (Herbich 2004).

Roślinność rzek włosienicznikowych mogą tworzyć różne gatunki, w tym włosieniczniki z rodzaju *Batrachium*, takie jak włosienicznik rzeczny *Batrachium fluitans*, włosienicznik skąpopręcikowy *Batrachium trichophyllum*, włosienicznik wodny *Batrachium aquatile* i inne. Oprócz włosieniczników, siedlisko budują także gatunki jak rzęśl hakowata *Callitriche hamulata* czy długoszajowa *Callitriche cophocarpa*, rdestniczka gęsta *Groenlandia densa*, rdestnica nawodna *Potamogeton nodosus* czy wodne mchy i wątrobowce, jak źródłek wodny *Fontinalis antipyretica* czy wątrobowiec *Scapania undulata*. Inne gatunki, często występujące w rzekach włosienicznikowych, to potocznik wąskolistny *Berula erecta*, przetacznik bobowiczek *Veronica beccabunga*, rukiew wodna *Nasturtium officinale*, a także zanurzone formy takich roślin jak łączeń baldaszkowaty *Butomus umbellatus*, jeżogłówka pojedyncza *Sparganium emersum* czy grązeł żółty *Nuphar lutea*.

Kluczem do ochrony rzek włosienicznikowych jest zachowanie naturalnego charakteru rzeki oraz czystości wód. Najistotniejsze zagrożenia to zanieczyszczenie wód, szczególnie ścieki pochodzące z rolnictwa oraz komunalne, a także zabiegi prowadzące do destabilizacji przepływu wód – melioracje, regulacja i kanalizacja koryta rzecznej, piętrzenie, pogłębianie i erozja dna rzeki, niszczenie roślinności rosnącej na dnie. Istotnym czynnikiem jest dostęp światła, zagrożeniem może też więc być zarastanie brzegów. Ekosystemowi rzek włosienicznikowych może też zagrazić masowa turystyka, np. kajakowa. Próby utrzymywania rzek przez ich odmulanie i pogłębianie, a także usuwanie drzew zwalonych w nurt rzeki, zwykle negatywnie wpływają na ekosystem. Do odcinkowego, całkowitego zniszczenia rzeki włosienicznikowej doprowadziłaby każda budowa piętrzenia wód, na przykład na potrzeby elektrowni wodnych.

Rzeki włosienicznikowe występują w obszarze „Uroczyska Puszczy Drawskiej”, a także „Ujście Warty”, „Rynna Gryżyny”, „Dolina Lubszy”, „Dolina Dolnej Kwisy” oraz „Uroczyska Borów Zasięskich”.

Marta Jermaczek-Sitak

3270 ZALEWANE MULISTE BRZEGI RZEK

Pionierskie, efemeryczne zbiorowiska wykształcające się na świeżych, namulanych mdach w strefie przykorytowej dużych rzek, do których w regionie należą przede wszystkim Odra, Warta i Noteć. Namuliska i łachy piasku, nanoszone przez rzekę w wyższych stanach wód i odsłaniane w stanach niższych, są kolonizowane przez krótkotrwałe zbiorowiska, utrzymujące się nie dłużej niż dwa sezony. Ze względu na dużą dynamikę trudne jest dokładne określenie ich rozmieszczenia i powierzchni, a ochrona sprowadza się do zachowania całego niestabilnego krajobrazu doliny rzeki ze szczególnym uwzględnieniem właściwych warunków hydrologicznych – naturalnego rytmu zalewów. Dla zachowania pełnej zmienności siedliska konieczny jest zróżnicowany rytm zalewów o różnym zasięgu i czasie trwania, dynamiczna równowaga procesów erozji i akumulacji. Istotny jest również proces nanoszenia nasion przez wody rzeczne.

Najważniejszym elementem roślinności siedliska są rośliny jednoroczne – terofity, w krótkim czasie zamykające swój cykl życiowy i wydające nasiona. Są to przede wszystkim różne gatunki komos, jak komosa czerwonawa *Chenopodium rubrum* czy komosa sina *Chenopodium glaucum*, uczepy – uczepek zwisyły *Bidens cernua* czy uczepek trójlistkowy *Bidens tripartita*, rdesty – rdest ostrogorzki *Polygonum hydropiper*, rdest *Polygonum mite*, rdest mniejszy *Polygonum minus* oraz inne gatunki, jak rzepicha błotna *Rorippa palustris* czy jaskier jadowity *Ranunculus sceleratus*. Często występują też takie gatunki jak cibora brunatna *Cyperus fuscus*, szarota błotna *Gnaphalium uliginosum* czy babka wielonasienna *Plantago intermedia* i inne.

Zagrożeniem dla siedliska są wszelkie zmiany reżimu rzeki prowadzące do regulacji koryta i ustabilizowania poziomu wód.

Zalewane muliste brzegi rzek są wciąż dobrze zachowane nad Odrą i Wartą, można je jednak obserwować wyłącznie w niższych stanach wody. Obszary Natura 2000, w których występują, to przede wszystkim „Nowosolska Dolina Odry”, „Kargowskie Zakola Odry”, „Dolina Środkowej Odry”, „Łęgi Słubickie” oraz „Ujście Warty”.

Marta Jermaczek-Sitak

Chcesz wiedzieć więcej o zagrożonych siedliskach wodnych i ich ochronie?

- BORYSIAK J. 1994. Struktura aluwialnej roślinności lądowej Środkowego i dolnego biegu Warty. Wyd. Nauk. UAM, Biologia 52, Poznań, 254.
- DĄBBSKA I. 1966. Zbiorowiska ramienic Polski. PTPN, Prace Kom. Biol., 31 (3), Poznań, 75.
- HERBICH J. (red.) 2004. Wody słodkie i torfowiska. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Tom 2. Praca zbiorowa. Ministerstwo Środowiska, Warszawa.
- HUTOROWICZ A. 2004. Naturalne, dystroficzne zbiorniki wodne. W: HERBICH J. (red.). Wody słodkie i torfowiska. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. T. 2., 72-78.
- MATUSZKIEWICZ W. 2001. Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski. PWN, Warszawa.
- POPIELA A. 2004. Brzegi lub osuszone dna zbiorników wodnych ze zbiorowiskami z Littorelletea, Isoëto-Nanojuncetea W: HERBICH J. (red.). Wody słodkie i torfowiska. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. T. 2., 37-47.
- Interpretation Manual of European Union. 2007. Eur 27. European Commission. DG Environment. Nature and biodiversity.

4010 WILGOTNE WRZOSOWISKA Z WRZOŚCEM BAGIENNYM *ERICA TETRALIX*

Wilgotne wrzosowiska z udziałem wrzośca bagiennego *Erica tetralix* to siedlisko występujące naturalnie tylko na kontynencie europejskim, głównie w jego północnej i środkowej części. Jego zasięg warunkowany jest wpływem klimatu atlantyckiego. W Polsce przebiega wschodnia granica występowania wilgotnych wrzosowisk, co sprawia, że są one uboższe florystycznie niż płaty znajdujące się w centrum zasięgu. Stanowiska, tego rzadkiego w naszym kraju siedliska, zlokalizowane są jedynie na Pomorzu oraz w Borach Dolnośląskich.

Wilgotne wrzosowiska to nietorfotwórcze siedlisko, zdominowane przez krzewinki z rodziny wrzosowatych *Ericaceae* (głównie wrzos zwyczajny *Calluna vulgaris*) ze stałym udziałem wrzośca bagiennego *Erica tetralix*, który jest gatunkiem charakterystycznym. W odróżnieniu od torfowisk wysokich, wilgotne wrzosowiska wykształcają się na podłożu organiczno-mineralnym (gdzie warstwa organiczna ma charakter bezpostaciowego humusu) lub mineralnym. Siedlisko ma najczęściej charakter półnaturalny, powstaje zwykle w miejscach dawnej eksploatacji torfu, rzadziej w miejscach poddanych wypasowi lub wypalaniu. Niektóre płaty powstają w sposób naturalny - np. w obniżeniach międzywydmowych. Wrzosowiska z wrzoścem bagiennym występują w miejscach o wysokim poziomie wód gruntowych, nierzadko w kompleksie z torfowiskami wysokimi, na kwaśnym, ubogim w biogeny podłożu. O fizjonomii siedliska decyduje w głównej mierze udział krzewinek – wrzosu i wrzośca bagiennego. W płatach, które pod kątem roślinności reprezentują zespół *Ericetum tetralicis*, pojawiają się także inne taksony typowe dla omawianego siedliska takie jak sit sztywny *Juncus squarrosus*, pięciornik kurze ziele *Potentilla erecta* czy trzęślica modra *Molinia caerulea*. Ten ostatni gatunek, z uwagi na ekspansywny charakter, jest najczęściej elementem zagrażającym prawidłowemu funkcjonowaniu siedliska. Warstwa mszysta jest zwykle bardzo słabo wykształcona, reprezentują ją z reguły wątrobowce np. *Gymnocolea inflata* lub torfowce np. torfowiec szorstki *Sphagnum compactum* i torfowiec ząbkowany *Sphagnum denticulatum*. Siedlisko reprezentowane jest również przez fitocenozę wełnianeczki darniowej *Baeothryon cespitosum* – *Junco-Trichophoretum*.

Na terenie województwa lubuskiego centrum występowania wilgotnych wrzosowisk znajduje się w jego południowo-zachodniej części, głównie w granicach Nadleśnictwa Lipinki i Wymiarki, i reprezentowane jest przez fitocenozę wrzośca bagiennego *Ericetum tetralicis*. Omawiane siedlisko wykształca się najczęściej w miejscach o wysokim poziomie wód gruntowych, na podłożu mineralnym, często w lokalnych zagłębieniach, w miejscach dawniej istniejących torfowisk, z których wyeksploatowano torf. Płaty omawianego siedliska są najczęściej małopowierzchniowe, często zajmują zaledwie kilka- kilkanaście metrów kwadratowych.

Do najistotniejszych zagrożeń wilgotnych wrzosowisk należy zaburzenie stosunków wodnych, przesuszenie, sukcesja w kierunku zbiorowisk leśnych, wkraczanie gatunków ekspansywnych oraz nagminne zalesianie. Z uwagi na zły stan siedliska w Polsce niezbędne jest zatem pilne podjęcie działań ochronnych polegających na poprawie warunków hydrologicznych, usuwaniu pojawiających się nalotów drzew i krzewów oraz wykaszaniu gatunków ekspansywnych, wraz z wyniesieniem biomasy. W przypadku wszystkich płatów wilgotnych wrzosowisk konieczne jest wprowadzenie zakazu zalesiania! W województwie lubuskim siedlisko jest chronione w granicach obszarów Natura 2000: „Wilki nad Nysą” oraz „Brożek”. Warto zaznaczyć, że część płatów omawianego siedliska, które również reprezentowane są przez zbiorowisko wrzośca bagiennego *Ericetum tetralicis*, znajduje się poza granicami obszarów Natura 2000.

Katarzyna Kiaszewicz

4030 SUCHE WRZOSOWISKA

Suche wrzosowiska to siedliska wykształcające się na ubogich i kwaśnych glebach o charakterze bielcowym, zwykle na luźnych piaskach. W naszym regionie mają wyłącznie pochodzenie antropogeniczne, wykształcają się wskutek odlesiania powierzchni porośniętych dawniej przez bory sosnowe. Największe powierzchnie wrzosowisk występują na poligonach wojskowych, gdzie ważnym czynnikiem utrzymującym je w stanie otwartym są pożary. Wrzosowiska spotyka się też na skrajach borów lub na odlesionych powierzchniach pod liniami energetycznymi czy na pasach przeciwpożarowych. Warunkiem ich funkcjonowania jest utrzymywanie w stanie bezdrzewnym, pozytywny wpływ na siedlisko ma też umiarkowany wypas lub sporadyczne koszenie, najlepiej raz na kilka lat, późnym latem lub jesienią, za każdym razem inną część.

Suche wrzosowiska budowane są głównie przez krzewinki. Dominuje wrzos *Calluna vulgaris*. W Polsce występują trzy podtypy suchych wrzosowisk, spośród których w naszym regionie największe znaczenie mają wrzosowiska knotnikowe *Pohlio-Callunetum*, typowe dla siedlisk borowych. Oprócz wrzosu, duży udział mają tu takie gatunki jak jastrzębiec kosmaczek *Hieracium pilosella*, mietlica pospolita *Agrostis vulgaris*, kostrzewa owcza *Festuca ovina*, sit sztywny *Juncus squarrosus*, turzycza piaskowa *Carex arenaria*, a także liczne mchy borowe, m.in. knotnik zwisły *Pohlia nutans*, rakiemnik *Pleurozium schreberi*, widłoząb *Dicranum polysetum*, *Dicranum spurium*, a także chrobotki z rodzaju *Cladonia* i *Cladina*. W wilgotniejszych miejscach może pojawiać się trzęślica modra *Molinia caerulea*. Drugi spotykany u nas podtyp – wrzosowiska janowcowe *Genisto-Callunetum* - wykształca się na potencjalnych siedliskach kwaśnych dąbrów. Typowe są tu takie gatunki jak janowiec ciernisty *Genista germanica*, żarnowiec miotlasty *Sarothamnus scoparius*, fiołek psi *Viola canina*, przetacznik leśny *Veronica officinalis*, gorysz pagórkowy *Peucedanum oreoselinum* i inne.

Zagrożeniem dla wrzosowisk jest przede wszystkim sukcesja wtórna. Siedlisko to jest bardzo wrażliwe na ograniczenie dostępu światła i wzrost trofii. Nie należy dopuszczać do ich zarośnięcia i zacinienia.

Stanowiska suchych wrzosowisk, zwykle o niewielkiej powierzchni, spotkać można w obszarze „Murawy Gorzowskie” oraz na południu województwa, m.in. w obszarze „Dolina Lubszy” oraz „Wilki nad Nysą”. Interesujące i rozległe kompleksy suchych wrzosowisk, nie objęte ochroną w sieci Natura 2000, występują na poligonach wojskowych w Wędrzynie i Żaganii.

Marta Jermaczek-Sitak

6120* CIEPŁOLUBNE ŚRÓDLĄDOWE MURAWY NAPIASKOWE (*KOELERION GLAUCAE*)

Zbiorowiska te rozwijają się na śródlądowych piaskach, jednak nie należy ich mylić z murawami szczotlichowymi, występującymi zwykle na wydmach (siedlisko 2330). Murawy ze związku *Koelerion* charakterem i fizjonomią nawiązują bardziej do kontynentalnych muraw o charakterze stepowym, w porównaniu do muraw szczotlichowych są na pierwszy rzut oka bardziej kwietne, dużo więcej tu roślin dwuliściennych, a mniej – zarodnikowych. Mogą rozwijać się na krawędziach dolin rzecznych, na obszarach morenowych, ale także na piaskach w obrębie dolin rzecznych. W większości przypadków roślinność muraw napiaskowych jest kształtowana i utrzymywana przez ekstensywną gospodarkę pasterską.

Murawy napiaskowe budowane są przez kępowe trawy o wąskich, sztywnych liściach, przede wszystkim kostrzewę piaskową *Festuca psammophila* i strzęplicę siną *Koeleria glauca*. Typowe jest występowanie sukulentów, takich jak rozchodnik ostry *Sedum acre*, sześciokątowy *Sedum sexangulare* czy ościsty *Sedum reflexum*, a także rzadki i chroniony rojnik pospolity *Jovibarba sobolifera*. Innym chronionym gatunkiem muraw napiaskowych jest biało kwitnący goździk piaskowy *Dianthus arenarius*. W dolinach rzek, na piaskach naniesionych przez rzekę rozwijają się murawy z lepnicą tatarską *Silene tatarica*. Ciepłolubne murawy napiaskowe występują często w dynamicznych układach przestrzennych z murawami kserotermicznymi, szczotlichowymi, bliźniczkowymi oraz wrzosowiskami.

Najważniejsze zagrożenia dla ciepłolubnych muraw to sukcesja wtórna i eutrofizacja jako skutek spływu nawozów z pól oraz depozycji z powietrza. Murawy zarastają sosną, tarniną, a często także robiną akacyjową, która jako roślina motylkowa zwiększa problem nadmiernej ilości związków azotu w glebie. Zeutrofizowane murawy napiaskowe zarastają pospolitymi gatunkami łąkowymi i traworoślowymi, jak np. trzcinnik piaskowy *Calamagrostis epigejos* czy rajgras wyniosły *Arrhenatherum elatius*. Sukcesję drzew i krzewów oraz ekspansję gatunków mezofilnych skutecznie hamuje ekstensywny wypas, niekiedy wystarczy utrzymywanie muraw w stanie otwartym przed odkrzewianiem. Inne zagrożenia to zabudowa i zalesianie sosną, a także inwazja nawłoci kanadyjskiej *Conyza canadensis*.

Murawy napiaskowe nie są w regionie zbyt częste. Występują m.in. w obszarze „Ujście Warty”, „Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry” oraz „Murawy Gorzowskie”. Zwykle zajmują niewielkie powierzchnie.

Marta Jermaczek-Sitak

6210 MURAWY KSEROTERMICZNE (*FESTUCO-BROMETEA*)

Murawy kserotermiczne, typowe dla krainy stepów, w naszym klimacie wykształcają się w miejscach o dość skrajnych warunkach ekologicznych: na nasłonecznionych, stromych stokach, zwykle o wystawie południowej, nagrzewających się latem nawet do 70°C. Takie warunki występują przede wszystkim na krawędziach dolin rzecznych – nad Wartą i Odrą. W większości przypadków nasłonecznienie i odpowiednie ukształtowanie to nie wszystko – murawy mają u nas charakter zbiorowisk półnaturalnych i wymagają ograniczania sukcesji krzewów oraz pospolitych gatunków łąkowych. Najlepszym sposobem zagospodarowania muraw kserotermicznych, a jednocześnie najlepszą metodą ich ochrony, jest wypas owiec i kóz.

Na Ziemi Lubuskiej występują dwa najważniejsze typy muraw: murawy ostnicowe i kłosownicowe. Murawy ostnicowe są dużo rzadsze i wykształcają się w bardziej skrajnych warunkach. W regionie buduje je przede wszystkim ostnica włosowata *Stipa capillata*, rzadziej ostnica Jana *Stipa joannis*. Obie trawy należą do gatunków wymierających i są objęte ochroną prawną. Inne gatunki typowe dla muraw ostnicowych to tymotka *Boehmera phleumoides*, lepnica wąskolistna *Silene otites*, kostrzewa szczecińska *Festuca trachyphylla* czy rzadka, biało kwitnąca pajęcznica liliowata *Anthericum liliago*. Ponieważ jest tu skrajnie sucho i gorąco, przeważają rośliny o budowie kseromorficznej, tworzące kępy lub płożące się, a także krótkotrwałe terofity. W miejscach o warunkach nieco bardziej umiarkowanych wykształcają się murawy kłosownicowe, jedno z najbardziej malowniczych i barwnych zbiorowisk w naszym regionie. Dominuje tu kłosownica pierzasta, tworząca żywozieloną darni. Na jej tle występują licznie gatunki dwuliścienne: dzwonek boloński *Campanula bononiensis* i syberyjski *Campanula sibirica*, wężymord stepowy *Scorzonera purpurea*, chaber driakiewnik *Centaurea scabiosa*, posłonek kutnerowaty *Helianthemum nummularium*, głowienka wielkokwiatowa *Prunella grandiflora*, babka średnia *Plantago media*, przetacznik kłosowy *Veronica spicata* i wiele innych. Do siedliska 6210 zalicza się też niektóre zbiorowiska ciepłolubnych okrajków z wyką długożagielkową *Vicia tenuifolia* czy bodziszkiem krwistym *Geranium sanguineum*.

Najważniejszym zagrożeniem muraw kserotermicznych jest sukcesja wtórna jako skutek braku użytkowania. Spływ nawozów z pól uprawnych powoduje też wkraczanie pospolitych gatunków łąkowych i nitrofilnych. Inne zagrożenia to inwazja robinii akacjowej, zabudowa, zalesianie, w mniejszym stopniu zamiana na pola uprawne lub intensywne pastwiska.

Murawy kserotermiczne występują na krawędzi doliny Odry i Warty w obszarze „Ujście Warty” oraz na krawędzi doliny Warty i Noteci w obszarze „Ujście Noteci” i „Murawy Gorzowskie”. Murawy nadodrzańskie są skutecznie chronione przez wypas owiec i kóz na terenie rezerwatów przyrody („Pamięcin”), użytków ekologicznych (m.in. „Owczary I”, „Owczary II”, „Laski I”, „Laski II”) oraz w prywatnej ostoi przyrody Klubu Przyrodników „Owczary”. Nad Wartą utworzono rezerwat „Murawy w Gorzowie” oraz użytek ekologiczny, gdzie prowadzona jest też ochrona czynna. Najslabiej chronione są murawy na wschód od Gorzowa Wielkopolskiego, leżące w większości na gruntach prywatnych.

Marta Jermaczek-Sitak

Z obszaru Uroczyska Borów Zasięckich podawane jest siedlisko 6230 - murawy bliźniczkowe, jednak rozpoznanie jego statusu wymaga szczegółowych badań

6410 ŁĄKI TRZĘŚLICOWE (*MOLINION*)

Łąki trzęślicowe należą do łąk zmiennowilgotnych. W odróżnieniu od łąk selernicowych, poziom wody na tych łąkach zależy raczej od wahań wód gruntowych, a nie od zalewu żywnymi wodami rzecznyymi. Często są związane z występowaniem węglańca wapnia w glebie i zasadowym odczynem, choć niektóre podzespoły łąk trzęślicowych wykształcają się też na glebach kwaśnych. Są to łąki wybitnie ekstensywne, ściółkowe, późnokośne. Najlepiej wykształcają się przy sporadycznym koszeniu – raz na kilka lat, najlepiej jesienią. Źle znoszą częste, wczesne koszenie, wypas i nawożenie.

Nazwa siedliska pochodzi od kępowej trawy – trzęślicy modrej *Molinia coerulea*. Oprócz niej na łąkach trzęślicowych występuje cały szereg rzadkich, często barwnie kwitnących roślin – łąka trzęślicowa to jedno z najbardziej malowniczych zbiorowisk łąkowych. Najpospolitszym gatunkiem charakterystycznym tego siedliska, spotykanym niekiedy także na innych łąkach wilgotnych, jest biało kwitnący olszewnik kminkolistny *Selinum carvifolia*. Inne typowe gatunki to przytulia północna *Galium boreale*, czarcikęs łąkowy *Succisa pratensis*, sierpik barwierski *Serratula tinctoria*, oman wierzbolistny *Inula salicina*, bukwi-ca lekarska *Betonica officinalis*. Do gatunków charakterystycznych łąk trzęślicowych należą też rzadkie i chronione: mieczyk dachówkowaty *Gladiolus imbricatus*, goździk pyszny *Dianthus superbus*, nasięźrał pospolity *Ophioglossum vulgare*, goryczka wąskolistna *Gentiana pneumonanthe*, kosaciec syberyjski *Iris sibirica*. Dwa ostatnie, choć ogólnie typowe dla łąk trzęślicowych, w regionie spotykane są raczej na łąkach selernicowych, w dolinach dużych rzek.

Najważniejsze zagrożenia łąk trzęślicowych to zmiana stosunków wodnych w dolinach niewielkich cieków, szczególnie melioracje odwadniające, ale też inne działania prowadzące do ustabilizowania poziomu wody. Problemem jest również zmiana użytkowania – zarówno intensyfikacja, jak i całkowite zaprzestanie koszenia, prowadzące do sukcesji wtórnej. Łąki trzęślicowe bywają przeorywane i zamieniane na pola uprawne, a także zalesiane. Łąki trzęślicowe wymagają ochrony czynnej – przede wszystkim utrzymywania w stanie otwartym przez wycinkę drzew i krzewów oraz wybitnie ekstensywne koszenie, najlepiej jesienią. Istotne jest też zachowanie zmiennych warunków wodnych.

Najlepiej wykształcone łąki trzęślicowe w regionie występują w obszarze „Dolina Leniwej Obry”. To tutaj spotkać można cały przekrój gatunków charakterystycznych, włącznie z wymierającym w tej części Polski mieczykiem dachówkowatym *Gladiolus imbricatus*. Niewielkie płaty można spotkać także w obszarze „Dolina Środkowej Odry” oraz „Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry”. Zbiorowiska nawiązujące do łąk trzęślicowych wykształcają się w „Nowosolskiej Dolinie Odry” oraz „Kargowskich Zakolach Odry”.

Marta Jermaczek-Sitak

6430 ZIOŁOROŚLA GÓRSKIE (*ADENOSTYLION ALLIARIAE*) I ZIOŁOROŚLA NADRZECZNE (*CONVOLVULETALIA SEPIUM*)

Siedlisko związane z naturalnym i półnaturalnym krajobrazem doliny rzecznej, typowe dla stref ekotonowych (przejściowych) wzdłuż granic krajobrazowych, np. między łąką a lasem, zaroślami czy szuwarem, wzdłuż dróg i cieków. Warunkiem występowania i dobrego stanu zachowania siedliska jest więc mozaika różnych zbiorowisk w dolinie rzecznej, zróżnicowane użytkowanie przestrzeni, a także odpowiednia wilgotność oraz żyzność podłoża. Siedlisko o dużej dynamice, zmieniające swoją powierzchnię i zasięg w zależności od użytkowania innych elementów krajobrazu.

Zbiorowiska ziołorośli nadrzecznych budowane są najczęściej przez pnącza, takie jak chmiel *Humulus lupulus*, rdestówka powojowa *Fallopia convolvulus*, kielisznik zaroślowy *Calystegia sepium* czy pasożytnicza, bezzieleniowa kianiaka *Cuscuta europaea*, przytulia czepna *Galium aparine*. Rośliny te wspinają się po drzewach, zaroślach, szuwarach i wysokich bylinach, przez co zbiorowiska te mają charakterystyczną strukturę pionową. Wśród gatunków typowych dla ziołorośli nadrzecznych wymienia się też arcydzięgiel *Angelica archangelica*, jeżynę popielicę *Rubus caesius*, pokrzywę wycyzajną *Urtica dioica* i inne.

Zagrożeniem dla siedliska jest przede wszystkim nadmierne „uporządkowanie” krajobrazu, zwykle jako skutek intensywnej gospodarki, likwidowanie kęp zarośli czy szuwarów. Ochrona ziołorośli nadrzecznych sprowadza się więc przede wszystkim do ochrony całego krajobrazu doliny rzeki – dynamicznej mozaiki lasów i zarośli łągowych, szuwarów, łąk, ziołorośli, cieków i starorzeczy. W wielu obszarach, m.in. w „Ujściu Noteci” problemem jest inwazja obcej dla naszej flory kolczurki klapowanej *Echinocystis lobata*.

Ziołorośla nadrzeczne występują praktycznie we wszystkich obszarach Natura 2000 związanych z dolinami rzek. Dobrze wykształcone ziołorośla, zajmujące duże powierzchnie można spotkać m.in. w obszarach „Dolina Leniwej Obry”, „Ujście Noteci”, „Ujście Warty” oraz „Łęgi Słubickie”.

Marta Jermaczek-Sitak

6440 ŁĄKI SELERNICOWE (CNIDION)

Łąki selernicowe to jedno z siedlisk typowych dla dolin dużych rzek – na Ziemi Lubuskiej występują więc wyłącznie nad Odrą i Wartą. Są to łąki zmiennowilgotne, uzależnione od zalewów, ale też znoszące okresowe przesuszenia. Gatunki łąk selernicowych będą więc występowały tam, gdzie w czasie suszy trudno jest przetrwać gatunkom typowo bagiennym, zaś w czasie zalewów – wielu gatunkom łąk, muraw czy ziołorośli. Poza czynnikiem zmiennego poziomu wody, istotne jest też koszenie – wybitnie ekstensywne, nawet raz na kilka lat, najlepiej późno, w sierpniu, wrześniu lub nawet październiku. Tak późno zbierane siano nie ma wielkiej wartości paszowej i niegdyś było używane na ściółkę.

Gatunkiem charakterystycznym, od którego pochodzi nazwa siedliska, jest selernica żyłkowana *Cnidium dubium*, roślina z rodziny selerowatych *Apiaceae*, często masowo występująca na zalewowych łąkach. Inne typowe gatunki to czosnek kątowy *Allium angulosum* o charakterystycznej, czworokątnej na przekroju łodydze oraz biało kwitnący fiołek mokradłowy *Viola persicifolia*. W dobrze wykształconych płatach ruń buduje wiechlina wąskolistna *Poa angustifolia* oraz turzyca wczesna *Carex praecox*. Oprócz wymienionych gatunków charakterystycznych, na łące mogą dominować pospolite gatunki związane z terenami zalewowymi, jak wyczyniec łąkowy *Alopecurus pratensis*, perz *Agropyron repens*, rutewka żółta *Thalictrum flavum* czy turzyca zaostrzona *Carex gracilis*. W płatach o charakterze przejściowym spotyka się też rzadkie gatunki charakterystyczne dla łąk trzęślicowych, jak kosaciec syberyjski *Iris sibirica* czy goryczka wąskolistna *Gentiana pneumonanthe*.

Oprócz typowych łąk selernicowo-fiołkowych *Violo-Cnidietum dubii*, do tego siedliska zalicza się też niekiedy łąki krwiściągowo-koniopłochowe *Sanguisorbo-Silaetum*, z koniopłochem łąkowym *Silaum silaus* oraz krwiściągiem lekarskim *Sanguisorba officinalis*.

Najważniejsze zagrożenia dla łąk selernicowych to zmiana naturalnego reżimu wodnego rzeki, tak że znikają okresowe zalewy i przesuszenia, w tym również budowa wałów odcinających łąki od koryta rzeki. Istotne są też zmiany użytkowania, zarówno całkowite, wieloletnie zaniechanie koszenia łąk, prowadzące do zarastania krzewami, jak i użytkowanie zbyt intensywne, koszenie zbyt częste i zbyt wczesne. Łąki selernicowe nie znoszą też wypasu. Z punktu widzenia ochrony łąk selernicowych lepsze jest zaniechanie użytkowania nawet na 10 lat, niż koszenie dwa razy w roku i wypas bydła. Optymalnym sposobem ochrony jest koszenie raz na dwa lata (na przykład każdego roku połowę powierzchni działki), najwcześniej w drugiej połowie lipca, a także zachowanie naturalnego rytmu zalewów.

Największe powierzchnie dobrze wykształconych łąk selernicowych w regionie zachowały się w obszarze „Dolina Środkowej Odry”, w którym niestety nie są one formalnie chronione – jest to obszar ochrony ptaków. Łąki selernicowe występują też w obszarach „Kargowskie Zakola Odry”, „Nowosolska Dolina Odry” oraz „Łęgi Słubickie”. Kadłubowe i zniekształcone, lecz powierzchniowo duże płaty stwierdzono w obszarze „Ujście Noteci”.

Marta Jermaczek-Sitak

6510 NIŻOWE I GÓRSKIE ŚWIEŻE ŁĄKI UŻYTKOWANE EKSTENSYWNE (*ARRHENATHERION ELATIORIS*)

Łąki świeże – zarówno rajgrasowe, jak i wiechlinowo-kostrzewowe – do niedawna uchodziły za jedno z najpospolitszych siedlisk łąkowych, obecnie coraz szybciej znikają z naszego krajobrazu. Wykształcają się na siedliskach grądowych, o umiarkowanych warunkach wilgotnościowych – dlatego największym zagrożeniem jest dla nich zamiana na pola uprawne. W przeciwieństwie do wybitnie ekstensywnych łąk trzęślicowych i selernicowych, wymagają one w zasadzie normalnej, tradycyjnej gospodarki łąkarskiej – koszenia raz lub dwa razy w roku, tolerują też umiarkowane nawożenie i wypas, najlepiej późnym latem lub jesienią. Wypasane zbyt intensywnie, szybko przekształcają się w pastwiska grzebieniowe.

Typowym gatunkiem łąk świeżych jest rajgras wyniosły *Arrhenatherum elatius*. Inne gatunki, często zastępujące rajgras, to kostrzewa czerwona *Festuca rubra*, wiechlina łąkowa *Poa pratensis* oraz owsica omszona *Avenula pubescens*. Na dobrze wykształconej łące świeżej obficie występują nie tylko trawy, ale też rośliny dwuliścienne – przytulia biała *Galium album*, dzwonek rozpięchły *Campanula patula*, kozibród łąkowy *Tragopogon pratensis*, pasternak zwyczajny *Pastinaca sativa*, bodziszek łąkowy *Geranium pratense*, pępawa dwuletnia *Crepis biennis*, złociień właściwy *Leucanthemum vulgare*, szczaw rozpięchły *Rumex thyrsiflorus* i inne. W podzespole suchym mogą pojawiać się gatunki muraw kserotermicznych i napiaskowych, a także ciepłolubnych okrajków, w podzespole wilgotnym – gatunki łąk i ziołorośli wilgotnych.

Jak wspomniano wyżej, podstawowym zagrożeniem dla łąk świeżych jest zmiana użytkowania z łąkarskiego na orne, a także zabudowa lub zalesianie. Łąki te tolerują nawet dość intensywne użytkowanie, jednak powyżej 2 pokosów rocznie drastycznie spada ich różnorodność gatunkowa. Na porzucone łąki wkraczają głogi, tarnina, sosna i brzoza.

Największe powierzchnie dobrze wykształconych łąk świeżych w woj. lubuskim występują w „Dolinie Leniwej Obry” oraz w obszarze „Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry”. Poza tym niewielkie powierzchnie siedliska rozproszone są po całym regionie, również poza obszarami Natura 2000.

Marta Jermaczek-Sitak

Chcesz wiedzieć więcej o zagrożonych siedliskach łąkowych i ich ochronie?

- BARAŃSKA K., JERMACZEK A. 2009. PORADNIK UTRZYMANIA I OCHRONY SIEDLISKA PRZYRODNICZEGO 6210 - MURAWY KSEROTERMICZNE. WYDAWNICTWO KLUBU PRZYRODNIKÓW.
- HERBICH J. (red.) 2004. Murawy, łąki, ziołorośla, wrzosowiska, zarośla. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Tom 3. Praca zbiorowa. Ministerstwo Środowiska, Warszawa.
- ZAŁUSKI T. 1995. Łąki selernicowe (związek Cnidion dubii Bal.-Tul. 1966) w Polsce. Monogr. Bot. 77: 1–142.
- BRZEG A., WOJTERSKA M. 2001. Zespoły roślinne Wielkopolski, ich stan poznania i zagrożenie. W: WOJTERSKA M. (red.) Szata roślinna Wielkopolski i Pojezierza Południowopomorskiego. Przewodnik sesji terenowych 52. Zjazdu PTB w Poznaniu: 39–110.
- FILIPEK M. 1974. Kserotermiczne zespoły murawowe nad dolną Odrą i Wisłą na tle zbiorowisk pokrewnych. Badania Fizjograficzne nad Polską Zachodnią, Ser. B, 27: 45–82.
- MATUSZKIEWICZ W. 2001. Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski. PWN, Warszawa.
- GRYNIA M. 1962. Łąki trzęślicowe Wielkopolski. PTPN, Prace Kom. Nauk Rol. i Prace Kom. Nauk Leśnych. 13, 2: 145–269.
- JERMACZEK-SITAK M. (2008): Roślinność łąk i muraw na krawędzi doliny Odry w Owczarach (gm. Górzycy). Przegl.Przyr. 19(3-4).
- JERMACZEK A., STAŃKO R. (1999): Ostoje przyrody. Wydawnictwo Lubuskiego Klubu Przyrodników, Świebodzin.

7110* TORFOWISKA WYSOKIE Z ROŚLINNOŚCIĄ TORFOTWÓRCZĄ (ŻYWE)

W Polsce torfowiska wysokie występują głównie w północnej części kraju, na Pomorzu oraz na Pojezierzu Mazurskim i Suwalskim (Herbichowa 2004). W pozostałej części notowane są na pojedynczych stanowiskach. Ich obecność warunkowana jest klimatycznie, występują przede wszystkim na obszarach bogatych w opady (Herbichowa 1979). Największe powierzchniowo są tzw. torfowiska wysokie bałtyckie, zlokalizowane w pasie nadbałtyckim, które mogą zajmować powierzchnię kilkuset hektarów.

Torfowiska wysokie wykształcają się najczęściej na wododziałach. W świetle klasyfikacji hydrologicznej torfowisk Europy Środkowej torfowiska te należą do torfowisk opadowych (Succow, Jeschke 1986). Są to siedliska ombrotroficzne – źródłem ich zasilania są opady atmosferyczne. Torfowiska wysokie powstają w miejscach oddzielonych od wpływu wód powierzchniowych i gruntowych. Jest to siedlisko torfotwórcze, oligotroficzne, o silnie kwaśnym odczynie podłoża. Centralna część torfowiska wysokiego, tzw. wierzchowina jest zwykle nieco wyniesiona i ma charakter kopuły, natomiast obrzeża są najczęściej podtopione (spływają tu wody z krawędzi mineralnej oraz z wierzchowiny torfowiska) – ta część nazywana jest okrajkiem. Cechą typową żywych torfowisk wysokich jest obecność dwóch warstw akrotelmu i katotelmu (Herbichowa 1999). Akrotelm to górna, żywa warstwa torfowiska o miąższości do 50 cm, o zmiennym poziomie wody, zaopatrująca w wodę niższą warstwę – tzw. katotelm. Katotelm to wysycony wodą, pozbawiony tlenu, martwy pokład torfu.

Fitocenozy reprezentujące torfowiska wysokie charakteryzują się słabo wykształconą warstwą roślin zielnych osiagającą czasami zaledwie ok. 20 % pokrycia oraz bardzo obficie wykształconą warstwą mszystą, zdominowaną przez torfowce, osiagającą zwykle ok. 100 % pokrycia. Do typowych dla torfowisk wysokich zbiorowisk roślinnych należą m.in. mszar wysokotorfowiskowy z udziałem wrzośca bagiennego *Erico-Sphagnetum magellanici*, zbiorowisko torfowca kończystego i wełnianki pochwowatej *Sphagno recurvi-Eriophoretum vaginati*, mszar torfowca magellańskiego *Sphagnetum magellanici*, mszar torfowca brodawkowatego *Sphagnetum papillosum*, zespół bagna zwyczajnego i torfowca magellańskiego *Ledo-Sphagnetum magellanici* oraz dolinkowe postaci mszaru przygiełki białej *Sphagno tenelli-Rhychosporetum albae* oraz turzycy bagiennnej *Caricetum limosae*. Platy wymienionych zbiorowisk roślinnych były notowane na torfowiskach wysokich województwa lubuskiego.

Do gatunków charakterystycznych omawianego siedliska należą m.in.: modrzewnica zwyczajna *Andromeda polifolia*, wełnianka pochwowata *Eriophorum vaginatum*, rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*, bagno zwyczajne *Ledum palustre*, wrzosiec bagienny *Erica tetralix*, torfowiec magellański *Sphagnum magellanicum*, torfowiec czerwony *S. rubellum*, torfowiec brunatny *S. fuscum*, torfowiec ostrolistny *S. capillifolium*, torfowiec brodawkowaty *S. papillosum* oraz wątrobowce np. *Kurzia pauciflora*, *Mylia anomala* i *Odontschisma sphagni*.

Do najważniejszych zagrożeń torfowisk wysokich należą: zaburzenie stosunków wodnych, melioracje odwadniające, przesuszenie, sukcesja w kierunku zbiorowisk zaroślowych i leśnych, wkraczanie gatunków ekspansywnych oraz eutrofizacja.

Na Ziemi Lubuskiej torfowiska wysokie występują rzadko, są to zazwyczaj pojedyncze obiekty rozproszone na terenie całego województwa. Siedlisko występuje m.in. w granicach obszaru Natura 2000 „Uroczyska Puszczy Drawskiej”, „Buczyny Łagowsko-Sulęcińskie”, „Rynna Jezior Rzepińskich” oraz „Uroczyska Borów Zasiękich”. Z uwagi na fakt reprezentowania żywych torfowisk wysokich w regionie przez bardzo nieliczne obiekty, wszystkie one powinny zostać objęte ochroną prawną w postaci rezerwatów lub użytków ekologicznych.

Katarzyna Kiaszewicz

7120 TORFOWISKA WYSOKIE ZDEGRADOWANE ZDOLNE DO NATURALNEJ I STYMULOWANEJ REGENERACJI

Odrębnym typem siedliska Natura 2000 są zdegradowane torfowiska wysokie, które zachowały jeszcze zdolność do naturalnej bądź stymulowanej regeneracji. Zaliczane są tu obiekty będące torfowiskami wysokimi, w których doszło do częściowego lub całkowitego zniszczenia tzw. akrotelmu – żywej warstwy torfowiska, w której zachodzi proces torfotwórczy, przy czym niezaburzona została warstwa martwego, silnie uwodnionego torfu (tzw. katotelm). Najczęstszą przyczyną drastycznego pogorszenia stanu zachowania torfowiska wysokiego jest zaburzenie warunków hydrologicznych wywołane zwykle poprzez działalność ludzką (m.in. budowę rowów odwadniających, eksploatację torfu). Konsekwencją tych działań jest przesuszenie złoża torfowego, mineralizacja torfu, zanik zwartych powierzchni mszarów wysokotorfowiskowych na korzyść zbiorowisk z dominacją krzewinek np. wrzosu zwyczajnego *Calluna vulgaris* lub innych gatunków roślin np. wełnianki pochwowatej *Eriophorum vaginatum*, ustępowanie gatunków charakterystycznych (szczególnie zanik torfowców), wkraczanie gatunków ekspansywnych (np. trzęślice modrej *Molinia caerulea*) lub pojawienie się inicjalnej, przesuszonej postaci zubożałego florystycznie boru bagiennego. Czasami przyczyną degradacji torfowisk wysokich jest eutrofizacja, zalesianie lub wypalanie.

W celu poprawy stanu zachowania omawianego typu siedliska niezbędne jest dążenie do poprawy funkcjonowania akrotelmu lub w przypadku jego zaniku, do całkowitego odtworzenia tej żywej warstwy torfowiska. Działaniami urealnającymi regenerację torfowisk wysokich jest najczęściej poprawa warunków hydrologicznych m.in. poprzez blokowanie odpływu rowów odwadniających (budowanie zastawek, odcinkowe zasypywanie rowów), usuwanie nalotów drzew i krzewów, w skrajnych przypadkach zdzieranie wierzchniej warstwy zmineralizowanego torfu, będącego jedynie źródłem niepożądanego azotu i fosforu, uniemożliwiającego odtwarzanie się wysokotorfowiskowej roślinności. Należy pamiętać, że czynna ochrona zdegradowanych torfowisk wysokich powinna zostać zaplanowana indywidualnie do każdego obiektu.

W Polsce zasięg omawianego siedliska pokrywa się z zasięgiem występowania żywych torfowisk wysokich. Największa koncentracja torfowisk wysokich zdegradowanych występuje na Pomorzu.

Na Ziemi Lubuskiej zdegradowane torfowiska wysokie zdolne do naturalnej lub stymulowanej regeneracji występują rzadko, zostały one odnotowane w obszarach Natura 2000: „Ostoja Barlinecka” oraz „Uroczyska Borów Zasiękich”.

Katarzyna Kiaszewicz

7140 TORFOWISKA PRZEJŚCIOWE I TRZĘSAWISKA

Torfowiska przejściowe i trzęsawiska to siedlisko o charakterze torfotwórczym, wykształcające się często w bezpośrednim sąsiedztwie wód mezo- lub oligotroficznymi, zasilane w dużej mierze przez wody opadowe, w nieznacznym stopniu również poprzez mało ruchliwe wody powierzchniowe i podziemne. Odczyn wód i torfu jest kwaśny (od słabo kwaśnego do silnie kwaśnego). Torfowiska przejściowe i trzęsawiska powstają najczęściej w wyniku terestrializacji (łądowienia) zbiorników wodnych. Stanowią stadium pośrednie między torfowiskami niskimi a wysokimi. Rozwijają się wszędzie tam, gdzie wskutek zaawansowania procesu akumulacji torfu nastąpiła częściowa izolacja powierzchni torfowiska od wpływu wód minerotroficznymi i w bilansie wodnym torfowiska istotne i coraz większe znaczenie mają wody pochodzenia atmosferycznego (Herbichowa M. 2004).

W Polsce siedlisko występuje głównie w krajobrazie młodoglacjalnym, w górach najcenniejsze, najlepiej zachowane torfowiska tego typu zlokalizowane są w Sudetach. Ziemia Lubuska znajduje się w zwartym zasięgu występowania omawianego siedliska.

Roślinność torfowisk przejściowych i trzęsawisk ma charakter emersyjny, tworzą ją zbiorowiska zasiedlające swobodną taflę wody. Jest ona najczęściej silnie uwodniona, zdominowana jest przez turzycę i mchy (głównie torfowce). Cechą typową jest zwykle stosunkowo słabo rozwinięta warstwa roślin zielnych (ok. 40%) pokrycia oraz bardzo dobrze rozwinięta warstwa mszysta, zdominowana przez torfowce, o pokryciu 90-100%. Gatunkami charakterystycznymi są m.in. czermień błotna *Calla palustris*, turzycza bagienna *Carex limosa*, turzycza nitkowata *C. lasiocarpa*, turzycza dzióbekowata *C. rostrata*, welnianka wąskolistna *Eriophorum angustifolium*, wątlík błotny *Hammarbya paludosa*, przygielka biała *Rhynchospora alba*, bagnica torfowa *Scheuchzeria palustris* oraz różne gatunki torfowców, z których do najczęstszych należy torfowiec kończysty *Sphagnum fallax* i spiczastolistny *S. cuspidatum*.

W województwie lubuskim torfowiska przejściowe i trzęsawiska reprezentowane są najczęściej przez fitocenozę przygielki białej *Sphagno tenelli-Rhynchosporium albae*, torfowca kończystego i welnianki wąskolistnej *Sphagno recurvi-Eriophorum angustifolii*, turzycy dzióbekowatej *Sphagno apiculati-Caricetum rostratae*, turzycy nitkowatej *Caricetum lasiocarpae* i turzycy bagiennej *Caricetum limosae*. Mają one najczęściej charakter pojeziorny, występują w miejscach dawniej istniejących zbiorników lub w zatokach obecnie istniejących, zarastających akwenów wodnych. Czasami występują w kompleksie z torfowiskami alkalicznymi lub wysokimi.

Najistotniejszymi zagrożeniami dla torfowisk przejściowych i trzęsawisk jest zaburzenie stosunków wodnych, melioracje odwadniające, przesuszenie, sukcesja w kierunku zbiorowisk zaroślowych i leśnych, wkraczanie gatunków ekspansywnych, eutrofizacja oraz nieracjonalna gospodarka leśna, a w szczególności zręby zlokalizowane w bezpośrednim sąsiedztwie torfowisk (przyjmuje się, że dla ochrony torfowiska należałoby pozostawić wokół niego nienaruszoną strefę o szerokości dwóch wysokości drzewostanu, a więc ok. 50 m).

Na Ziemi Lubuskiej najlepiej zachowane torfowiska przejściowe i trzęsawiska znajdują się w obszarach Natura 2000: „Uroczyska Puszczy Drawskiej”, „Uroczyska Borów Zasięckich”, „Przygielkowiska koło Gozdnicy” oraz „Uroczyska Borów Dolnośląskich”.

Klub Przyrodników współpracując z Lasami Państwowymi realizował wiele projektów czynnej ochrony torfowisk przejściowych, m.in. na terenie Puszczy Drawskiej, a także w innych częściach województwa lubuskiego. W ramach tych projektów prowadzono szereg działań, które polegały m.in. na: poprawie warunków hydrologicznych poprzez budowę zastawek na rowach odwadniających, hamowaniu sukcesji wtórnej poprzez usuwanie nalotów drzew i krzewów oraz wykaszaniu gatunków ekspansywnych. Dzięki takim działaniom udało się ocalić wiele obiektów torfowiskowych.

Katarzyna Kiaszewicz

7150 OBNIŻENIA NA PODŁOŻU TORFOWYM Z ROŚLINNOŚCIĄ ZE ZWIĄZKU *RHYNCHOSPORION*

Obniżenia na podłożu torfowym z roślinnością ze związku *Rhynchosporion* to siedlisko występujące w Europie, głównie w jej zachodniej, środkowej i północnej części, oraz w północno-wschodniej części Ameryki Północnej. Jest ono związane wybitnie z klimatem atlantyckim. W Polsce przygielkowiska (nazwa wzięła się od zwykle liczego udziału w płatach siedliska taksonów z rodzaju przygielka *Rhynchospora*) występują głównie w południowo-zachodniej części województwa lubuskiego. To tu koncentrują się najlepiej wykształcone płaty tego siedliska. Jednocześnie obszar ten jest miejscem najliczniejszego występowania gatunku reprezentatywnego dla omawianego siedliska - przygielki brunatnej *Rhynchospora fusca* – gatunku objętego ochroną ścisłą, widniejącego w Polskiej Czerwonej Księdze Roślin (Herbichowa 2001) jako gatunek zagrożony (kategoria EN) oraz na Czerwonej Liście Roślin Naczyniowych w Polsce jako gatunek wymierający (kategoria E) (Zarzycki, Szela 2006).

Obniżenia na podłożu torfowym to stabilne, pionierskie zbiorowiska wykształcające się na wilgotnym, odsłoniętym (w sposób naturalny np. poprzez przesączającą się lub zamarzającą wodę, lub w wyniku działalności człowieka) torfie lub piasku, w kompleksie torfowisk wysokich i wilgotnych wrzosowisk. Siedlisko wykształca się również w strefie brzegowej zbiorników oligotroficznych, na podłożu organiczno-mineralnym lub mineralnym (Herbichowa 2004). Gatunkami typowymi dla omawianego siedliska są przygielki - przygielka biała *Rhynchospora alba* i przygielka brunatna *R. fusca*, rosziczki – pośrednia *Drosera intermedia* oraz okrągłolistna *D. rotundifolia* i widłaczek torfowy *Lycopodiella inundata*. Obok wyżej wymienianych gatunków roślin w płatach pojawiają się również inne taksony m.in. turzycy dzióbekowata *Carex rostrata*, ponikło wielolodygowe *Eleocharis multicaulis*, wełnianka wąskolistna *Eriophorum angustifolium*, sit drobny *Juncus bulbosus*, torfowiec spiczastolistny *Sphagnum cuspidatum* i torfowiec ząbkowany *Sphagnum denticulatum*, a także niepożądane, ekspansywne gatunki takie jak trzęślica modra *Molinia caerulea* czy sosna zwyczajna *Pinus sylvestris*.

Zbiorowiska roślinne reprezentujące siedlisko obniżenia na podłożu torfowym charakteryzują się ubogim składem florystycznym oraz stosunkowo luźną fizjonomią. Występują w miejscach o wysokiej wilgotności podłoża, mokrych, okresowo przesuszanych lub podtapianych. Do najważniejszych fitocenozy będących identyfikatorami siedliska należą zbiorowisko przygielki brunatnej *Rhynchospora fusca* – niewątpliwie najrzadsze i jednocześnie najcenniejsze zbiorowisko reprezentujące omawiany typ siedliska i przygielki białej *Sphagnum tenelli*-*Rhynchospora alba* oraz zbiorowisko z widłaczkiem torfowym *Lycopodiella inundata*.

Głównymi zagrożeniami dla obniżeń na podłożu torfowym są zaburzenia stosunków wodnych, melioracje odwadniające, przesuszenie, wkraczanie drzew i krzewów, zacienienie oraz obecność gatunków ekspansywnych (np. trzęślica modra).

W województwie lubuskim najcenniejsze stanowiska omawianego siedliska znajdują się w granicach obszarów Natura 2000: „Przygielkowiska koło Gozdnicy”, „Mierkowskie Wydmy”, „Nowogrodzkie Przygielkowisko”, „Uroczyska Borów Dolnośląskich” oraz „Uroczyska Borów Zasięckich”.

W ramach realizowanego przez Klub Przyrodników w 2008 roku projektu pt. „Wzmocnienie ochrony obszarów Natura 2000 - podniesienie świadomości społecznej na ich temat i wzmocnienie rzecznictwa osób i organizacji zaangażowanych w ochronę przyrody”, finansowanego przez Fundusz Współpracy, w granicach obecnie istniejących obszarów Natura 2000 „Przygielkowiska koło Gozdnicy” oraz „Uroczyska Borów Zasięckich” przeprowadzono działania ochronne siedliska obniżenia na podłożu torfowym (...) polegające na blokowaniu odpływu wody rowami odwadniającymi poprzez odcinkowe ich zasypanie oraz usuwanie nalotów drzew i krzewów.

Katarzyna Kiaszewicz

Przygielka brunatna. Fot. Katarzyna Kiaszewicz

7210* TORFOWISKA NAKREDOWE

Fot. Andrzej Jermaczek

Kłoc wiechowata. Fot. Marek Maciantowicz

W Polsce torfowiska nakredowe występują głównie w północno-zachodniej części kraju oraz na Pojezierzu Łęczyńsko-Włodawskim (Polska wschodnia). Wykształcają się najczęściej w strefie brzegowej jezior mezo- i eutroficznych oraz w miejscach całkowicie lub częściowo złądowiałych jezior, gdzie w profilu glebowym, w wyższych warstwach znajdują się pokłady kredy jeziornej. Jest to siedlisko torfotwórcze, najczęściej mezotroficzne, reprezentowane przez zbiorowiska szuwarowe.

Zbiorowiska roślinne występujące na torfowiskach nakredowych są najczęściej ubogie florystycznie. Charakteryzują się obficie wykształconą warstwą roślin naczyniowych zdominowaną zwykle przez jeden gatunek tworzący zwarty szuwar oraz bardzo słabo wykształconą warstwą mszystą (czasami zupełnie jej brak). Najczęściej spotykaną postacią siedliska jest szuwar kłoci wiechowatej *Cladietum marisci*. W wariantach typowych ma on charakter inicjalnego zbiorowiska wykształcającego się na brzegu jezior, zwykle jest to agregacja kłoci ze znikomym udziałem innych gatunków roślin naczyniowych (np. pływaczy *Utricularia* sp.) i brakiem warstwy mszystej. Wariant kalcylficzny zespołu wykształca się na złądowiałych zbiornikach wodnych, na pokładzie torfu, który zalega na kredzie jeziornej. Gatunkiem dominującym jest również kłoc wiechowata, jednak pojawiają się tu także inne kalcylficzne gatunki roślin naczyniowych np. dziewięciornik błotny *Parnasia palustris* oraz mchów m.in. złoconiec gwiazdkowaty *Campylium stellatum* i skorpionowiec brunatny *Scorpidium scorpioides*. Wyróżniany jest także bardzo rzadki wariant acydofilny zespołu kłoci z udziałem gatunków typowych dla torfowisk przejściowych, w tym torfowców (Herbichowa, Wołejko 2004).

Identyfikatorami fitosocjologicznymi omawianego siedliska, obok szuwaru kłociowego *Cladietum marisci*, są także płaty turzycy Buxbauma *Caricetum buxbaumii* i marzycy czarniawej *Schoenetum nigricantis*. Fitocenozy tych zespołów roślinnych są jednak bardzo rzadkie w krajobrazie Polski.

Torfowiska nakredowe są najczęściej zasilane topogenicznie, bywa jednak, że wykształcają się w strefie zasilania wodami gruntowymi zasobnymi w wapń, wówczas są etapem sukcesji zmierzającym w kierunku torfowisk alkalicznych (mechowisk).

Torfowiska nakredowe są wrażliwe na zaburzenie stosunków wodnych, eutrofizację i nieracjonalną gospodarkę leśną.

W województwie lubuskim siedlisko to reprezentowane jest głównie przez zbiorowisko kłoci wiechowatej *Cladium mariscus*. Płaty torfowisk nakredowych występują w granicach obszarów Natura 2000: „Jezioro Koźmie”, „Jezioro Janiszowice”, „Jeziora Torzymskie”, „Ryna Gryżyny”, „Uroczyska Borów Zasięckich” oraz „Uroczyska Puszczy Drawskiej”.

Katarzyna Kiaszewicz

7220* ŹRÓDLISKA WAPIENNE ZE ZBIOROWISKAMI *CRATONEURION COMMUTATI*

Siedlisko obejmuje petryfikujące źródła z utworami tufowymi, porośnięte przez zbiorowiska ze związku *Cratoneurion*, budowane głównie przez rośliny zarodnikowe. Z wód podziemnych o wysokiej zawartości związków wapnia wytrącają się wapienne skały osadowe – trawertyny. Siedlisko to jest rozwinięte w typowej formie na terenach górskich i podgórskich, na niżu występuje w formie uproszczonej, jednak ze względu na warunki umożliwiające funkcjonowanie szeregu skrajnie wyspecjalizowanych gatunków kalcylifilnych należą do bardzo cennych siedlisk w całym kraju.

Źródłiska wapienne na niżu porośnięte są zwykle przez ubogie gatunkowo zbiorowiska rzadkich mchów i wątrobowców, jak *Cratoneuron commutatum*, *Cratoneuron filicinum* czy *Pellia endiviaefolia*. Zwykle występują w kompleksach ze zbiorowiskami hydrogenicznych lasów i torfowisk.

Siedlisko należy do silnie zagrożonych w całym kraju. Najważniejsze zagrożenia to odwodnienie wynikające ze zmiany lokalnego reżimu wodnego, np. ujęć wody do celów gospodarczych, zanieczyszczenia wód, w tym eutrofizacja i stosowanie pestycydów, a także erozja. Najlepszą metodą ochrony jest izolowanie od wpływów zewnętrznych. Ochrona powinna w miarę możliwości obejmować całą zlewnię.

Źródłiska wapienne ze zbiorowiskami *Cratoneurion commutati* występują w obszarze „Dolina Pliszki”.

Marta Jermaczek-Sitak

7230 GÓRSKIE I NIZINNE TORFOWISKA O CHARAKTERZE MŁAK, TURZYCOWISK I MECHOWISK

Kruszczyk błotny. Fot. Katarzyna Kiaszewicz

Górskie i nizinne torfowiska o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk, nazywane również torfowiskami alkalicznymi lub zasadowymi, to jedno z najcenniejszych i jednocześnie najbardziej zagrożonych siedlisk występujących w Polsce. Torfowiska alkaliczne koncentrują się głównie w północno-zachodniej, północnej i północno-wschodniej części kraju oraz na południu, w paśmie gór i wyżyn. W obrębie omawianego siedliska wyróżnia się słabo kwaśne, neutralne i zasadowe młaki górskie, torfowiska źródłiskowe i przepływowo-wole typu niskiego (Herbichowa, Wołejko 2004).

Torfowiska alkaliczne charakteryzują się ograniczoną żyznością, są to siedliska mezo- lub mezo-oligotroficzne, zasobne w minerały, szczególnie jony wapnia, czasami również żelaza, o czym świadczy rdzawe zabarwienie wody, i magnezu. Wykształcają się w miejscach o wysokim poziomie wód gruntowych, są zasilane soligenicznie lub topogenicznie. Torfowiska alkaliczne to siedlisko zdolne do akumulacji torfu, najczęściej jest to torf mszysto-turzycowy, z dominującym udziałem mchów właściwych (brunatnych). W specyficznych warunkach na powierzchni torfowisk może dochodzić do wytrącania się węglanu wapnia w postaci martwicy wapiennej (czasami jego obecność można zaobserwować na powierzchni roślin, szczególnie mszaków). Obecnie jest to zjawisko rzadko spotykane.

Roślinność torfowisk alkalicznych ma charakter mszysto-niskoturzycowy. W najlepiej zachowanych płatach tego siedliska warstwa roślin zielnych jest słabo rozwinięta, jej pokrycie oscyluje w granicach 30%, natomiast bardzo dobrze rozwinięta jest warstwa mszysta, która stanowi 90-100% pokrycia. Flora torfowisk alkalicznych charakteryzuje się dużym udziałem gatunków kalcyfilnych, z czego wiele z nich to taksony rzadkie i zagrożone. Do gatunków typowych dla omawianego siedliska należą m.in. turzyce – turzyca Davalla *Carex davalliana*, turzyca żółta *C. flava*, turzyca luszczkowata *C. lepidocarpa*, turzyca prosowata *C. panicea*, inne gatunki z rodziny turzycowatych np. ponikło skąpokwiatowe *Eleocharis quinqueflora*, liczna grupa storczyków m.in. lipiennik Loesela *Liparis loeselii* i kruszczyk błotny *Epipactis palustris*, a także skalnica torfowiskowa *Saxifraga hirculus*, tłustosz pospolity *Pinguicula vulgaris*, gnidosz królewski, *Pedicularis sceptrum-carolinum* czy niebielistka trwała *Swertia perennis*. Bardzo ważną grupę stanowią mchy, wśród których za charakterystyczne dla torfowisk zasadowych uważa się reliktu glacialne – błotnizka wełnistego *Helodium blandowii*, mszar krokiewkowaty *Paludella squarrosa* i błyszczce włoskowate *Tomenthypnum nitens*, a także złocieńca gwiazdkowatego *Campylium stellatum*, drabinowca mrocznego *Cinclidium stygium*, haczykowca byszczęcego *Hamatocaulis vernicosus*, parzęchlina trójrzędowego *Meesia triquetra* i limprichtę pośrednią *Limprichtia cossonii*. Obok wyżej wymienionych roślin w płatach torfowisk alkalicznych dość licznie pojawiają się także gatunki łąkowe i szuwarowe.

Torfowiska alkaliczne Ziemi Lubuskiej reprezentowane są przez fitocenozy – ponikła skąpokwiatowego *Eleocharitetum quinqueflorae*, zespół turzycy obłej *Caricetum diandrae*, turzycy nitkowatej *Caricetum lasiocarpae*, turzycy dzióbkowatej *Caricetum rostratae*, turzy-

Ponikło skąpokwiatowe. Fot. Katarzyna Kiaszewicz

Mszar krokiewkowaty *Paludella squarrosa*
i błyszczce włoskowate *Tomenthypnum nitens*.

Fot. Robert Stańko

Dziewięciornik błotny. Fot. Katarzyna Kiaszewicz

Bobrek trójlistkowy. Fot. Katarzyna Kiaszewicz

cy tunikowej *Caricetum appropinquatae*, zb. turzycy błotnej i błotniska wełnistego *Carex acutiformis* – *Helodium blandowii*, płaty situ tępokwiatowego *Juncetum subnodulosi* oraz zespół bobrka trójlistkowego i torfowca obłego *Menyantho-Sphagnetum teretis*. Najwięcej płatów torfowisk alkalicznych koncentruje się w dolinach dwóch niewielkich rzek Ilanki i Pliszki. Niestety większość z nich jest silnie zdegradowana.

Najważniejszymi zagrożeniami dla siedliska 7230 są zaburzenia stosunków wodnych, regulacje cieków, melioracje odwadniające, w konsekwencji przesuszenie, ekspansja zbiorowisk leśnych i zaroślowych, eutrofizacja, budowa szlaków komunikacyjnych i zbiorników retencyjnych (zniszczenie siedliska poprzez zalanie).

Najcenniejsze i najlepiej zachowane w województwie lubuskim torfowiska alkaliczne zlokalizowane są w granicach obszarów Natura 2000: „Dolina Ilanki”, „Dolina Pliszki” i „Torfowisko Chłopiny”.

Klub Przyrodników przy współpracy z Lasami Państwowymi realizował szereg projektów, których głównym celem była czynna ochrona torfowisk alkalicznych. Realizowane w ramach tych projektów działania polegały m.in. na hamowaniu odpływu wód rowami odwadniającymi poprzez budowę zastawek lub odcinkowe zasypywanie rowów, usuwaniu nalotów drzew i krzewów, wykasaniu gatunków ekspansywnych (m.in. trzciny pospolitej). W najbliższym czasie Klub Przyrodników planuje kontynuację powyższych działań poprzez realizację projektu pt. „Ochrona torfowisk alkalicznych (kod 7230) w młodogłacjalnym krajobrazie Polski północnej”, który został złożony w 2011 r. do LIFE+ i NFOŚiGW.

Katarzyna Kiaszewicz

Chcesz wiedzieć więcej o zagrożonych siedliskach torfowiskowych i ich ochronie?

- HERBICHOWA M. 1999. Plany ochrony torfowisk wysokich właściwych (typu bałtyckiego) w świetle wiedzy o ich rozwoju i współczesnej szacie roślinnej. Przegl. Przyr. 10 (1-2): 41-48.
- HERBICHOWA M. 2001. *Rhynchospora fusca* (L.) Aiton fil. Przygiętka brunatna. W: KAŻMIERCZAKOWA R., ZARZYCKI K. (red.) Polska Czerwona Księga Roślin. Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN, Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków, 485-486.
- HERBICHOWA M. 2004. Obniżenia na podłożu torfowym z roślinnością ze związku *Rhynchosporion*. W: HERBICH J. (red.). Wody słodkie i torfowiska. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. T. 2., 158-162.
- HERBICHOWA M. 2004. Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z *Scheuchzeria-Caricetea nigrae*). W: HERBICH J. (red.). Wody słodkie i torfowiska. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. T. 2., 147-157.
- HERBICHOWA M. 2004. Torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą (Żywe). W: HERBICH J. (red.). Wody słodkie i torfowiska. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. T. 2., 115-139.
- HERBICHOWA M. 2004. Torfowiska wysokie zdegradowane zdolne do naturalnej i stymulowanej regeneracji. W: HERBICH J. (red.). Wody słodkie i torfowiska. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. T. 2., 140-146.
- HERBICHOWA M. 2004. Wilgotne wrzosowiska z wrzosem bagiennym *Erica tetralix*. W: HERBICH J. (red.). Murawy, łąki, ziołorośla, wrzosowiska, zarośla. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. T. 3., 27-31.
- HERBICHOWA M., HERBICH J., STAŃKO R. 2008. Poradnik utrzymania i ochrony siedliska przyrodniczego 7140 – torfowiska przejściowe i trzęsawiska. Gdańsk-Świebodzin. 1-76.
- HERBICHOWA M., WOŁĘJKO L. 2004. Górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze łąk, turzycowisk i mechowisk. W: HERBICH J. (red.). Wody słodkie i torfowiska. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. T. 2., 178-195.
- HERBICHOWA M., WOŁĘJKO L. 2004. Torfowiska nakredowe. W: HERBICH J. (red.). Wody słodkie i torfowiska. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. T. 2., 163-171.
- Interpretation Manual of European Union. 2007. Eur 27. European Commission. DG Environment. Nature and biodiversity.
- SUCCOW M., JESCHKE L. 1986. Moore in der Landschaft. Urania-Verlag. Leipzig, Jena. Berlin. 1-268.
- WOŁĘJKO L., STAŃKO R., PAWLIKOWSKI P. 2008. Poradnik utrzymania i ochrony siedliska przyrodniczego 7230 – torfowiska alkaliczne. Świebodzin-Warszawa. 1-87.

9110 KWAŚNE BUCZYNY

Kwaśne buczyny niżowe to lasy zdominowane przez buk *Fagus sylvatica*, najczęściej na mezotroficznych pagórkach moren czołowych, rzadziej na terenach płaskich, na glebach ubogich i kwaśnych, o zróżnicowanej wilgotności. Jednym z czynników uważanych za istotne dla funkcjonowania tego typu lasu jest wiatr wywracający drzewa i tworzący w ten sposób luki w drzewostanie, a także przemieszczający ściółkę i odsłaniający miejsca zasiedlane przez zbiorowiska mszyste i trawiaste. Kwaśne buczyny jako zbiorowisko naturalne nie wymagają ingerencji człowieka, do najlepiej zachowanych płatów zalicza się starodrzewy z dużą ilością martwego drewna i naturalną dynamiką, najlepiej całkowicie wyłączone z gospodarowania.

Drzewostan buczyn niżowych jest w zasadzie jednogatunkowy - bukowy, udział dębu czy sosny wynika zwykle z gospodarki leśnej. Podszyt jest niemal nieobecny, w prześwietleniach może pojawiać się podrost buka. Runo o stosunkowo niewielkim pokryciu tworzą głównie rośliny jednoliścienne, jak śmiałek pogięty *Deschampsia flexuosa*, trzcinnik leśny *Calamagrostis arundinacea* czy kosmatka owłosiona *Luzula pilosa*, a także mchy – np. meryk groblowy *Mnium hornum* czy płonnik strojny *Polytrichum formosum*. Spośród roślin dwuliściennych najczęściej pojawia się konwalijka dwulistna *Maianthemum bifolium* oraz szczawik zajęczy *Oxalis acetosella*. Stare buczyny są wyjątkowo cenne z punktu widzenia ochrony bioróżnorodności – są siedliskiem wielu gatunków owadów, ssaków (np. pilchówate), ptaków, a także mszaków i grzybów.

Buczyny to w większości lasy gospodarcze z wiekiem rębności ok. 120 lat. Wynika z tego częsta juwenalizacja drzewostanów i uproszczenie ich struktury. Inny problem wynikający z niewłaściwej gospodarki leśnej to zmieniony skład gatunkowy lasu - na nizinach przede wszystkim jest to domieszka sosny i dębu. Zdarza się, że do drzewostanów wprowadzane są obce gatunki drzew, takie jak dąb czerwony czy daglezja, ale też świerk, modrzew czy jodła. Powszechny jest niedobór martwego drewna. Ochrona powinna polegać na wyłączeniu najcenniejszych płatów z użytkowania gospodarczego, a w pozostałych – na prowadzeniu gospodarki leśnej kształtującej drzewostany bukowe, bez obcych ekologicznie gatunków, a także na utrzymaniu w każdym obszarze stałego udziału starodrzewi oraz odtwarzaniu zasobów martwego drewna. Ważne jest pozostawianie odpowiednich zasobów drzew dziuplastych.

Największe płaty kwaśnych buczyn zachowały się na morenowych pagórkach oraz wzdłuż rynien jeziornych w obszarze „Buczyny Łagowsko-Sulęcińskie”, a także w obszarze „Uroczyska Puszczy Drawskiej”, szczególnie na stromych stokach doliny Drawy i Płocicznej. Na południu województwa fragmenty siedliska występują w mozaice z żyznymi buczynami w obszarze „Buczyna Szprotawsko-Piotrowicka”. Kwaśne buczyny porastają też stoki dolin mniejszych rzek w obszarach „Rynna Gryżyny”, „Dolina Ilanki” i „Dolina Pliszki”. Dobrze zachowane płaty kwaśnych buczyn chronione są w postaci rezerwatów przyrody, takich jak „Nad Jeziorem Trześniowskim” koło Łagowa oraz „Bukowa Góra” w obszarze „Nowosolska Dolina Odry”.

Marta Jermaczek-Sitak

9130 ŻYZNE BUCZYNY

Żyzne buczyny nie są typowym siedliskiem na Ziemi Lubuskiej, ich zasięg obejmuje przede wszystkim Pomorze, Sudety i część Karpat. Są to lasy bukowe na żyznych siedliskach, zwykle o obojętnym lub lekko kwaśnym odczynie, na wznórzach morenowych. Podobnie jak w przypadku większości lasów liściastych, dla zachowania żyznych buczyn we właściwym stanie konieczna jest ochrona bierna, szczególnie utrzymanie starych lasów w warunkach zbliżonych do naturalnych, z dużą ilością dziuplastych drzew i martwego drewna, niezbędnych dla zachowania pełnej różnorodności biologicznej.

Drzewostan żyznych buczyn niżowych *Galio odorati-Fagetum* budowany jest głównie przez buka *Fagus sylvatica*. Podszyt jest ubogi, oprócz podrostu buka pojawia się jarzab pospolity *Sorbus aucuparia*. Runo jest dużo bujniejsze niż w przypadku kwaśnych buczyn. Charakterystyczne gatunki to perłówka jednokwiatowa *Melica uniflora* oraz kostrzewa leśna *Festuca altissima*, typowy jest także udział gatunków innych żyznych czy mezofilnych lasów liściastych, takich jak marzanka wonna *Asperula odorata*, zawilec gajowy *Anemone nemorosa*, gajowiec żółty *Galeobdolon luteum*, prosownica rozpięchła *Milium effusum*, fiołek leśny *Viola reichenbachiana*. Warstwa mszysta jest średnio obfita. Żyzna buczyna niżowa występuje w licznych odmianach, od najuboższych, z udziałem gatunków borowych, po żyzne, z udziałem kokoryczy *Corydalis spp.*

Podobnie jak w przypadku kwaśnych buczyn, główne zagrożenia tego siedliska to juvenalizacja, uproszczenie struktury i niedobór martwego drewna związane z gospodarką leśną. Ochrona powinna polegać na wyłączeniu najcenniejszych płatów z użytkowania gospodarczego, a w pozostałych – na prowadzeniu gospodarki leśnej kształtującej drzewostany bukowe, bez obcych ekologicznie gatunków, a także na utrzymaniu w każdym obszarze stałego udziału starodrzewi oraz odtwarzaniu zasobów martwego drewna. Ważne jest pozostawianie odpowiednich zasobów drzew dziuplastych.

Najważniejszym obszarem występowania żyznych buczyn na Ziemi Lubuskiej są „Buczyny Łagowsko-Sulęcińskie”. Siedlisko to występuje tutaj na „wyspie” poza granicami zwartego zasięgu. W obszarze „Buczyna Szprotawsko-Piotrowicka” występuje interesująca forma przejściowa między żyzną buczyną niżową *Galio odorati-Fagetum* a żyzną buczyną górską *Dentario eneaphylli-Fagetum*. Dobrze zachowane płaty żyznych buczyn w zasięgu pomorskim występują w Puszczy Drawskiej, m.in. w uroczysku Radęcin. Trzy wymienione wyżej obiekty chronione to unikatowe w skali Polski miejsca, gdzie ekosystem buczyny może rozwijać się naturalnie, bez presji człowieka. Już kilkanaście lat takiej ochrony sprawiło, że ekosystemy te wyróżniają się występowaniem wielu rzadkich i unikatowych gatunków, związanych ze starymi drzewami bądź z martwym drewnem.

Marta Jermaczek-Sitak

9160 GRĄD SUBATLANTYCKI

Ten typ siedliska przyrodniczego obejmuje lasy liściaste z udziałem i dynamicznym rozwojem graba, z grądowym runem, pozbawionym jednak gatunków o „kontynentalnym” typie zasięgu, występujące na Pomorzu. Definicja siedliska 9160 niemal dokładnie odpowiada zespołowi roślinnemu *Stellario-Carpinetum*. Najbardziej typowe miejsca występowania takich grądów to dna i zbocza dolin średnich i małych rzek oraz strumieni, a także zbocza mis jeziornych - a więc położenia o względnie chłodnym i cienistym mikroklimacie.

Typowy grąd subatlantycki jest na ogół zbiorowiskiem wielowarstwowym i wielogatunkowym. W skład drzewostanu wchodzi zwykle: grab *Carpinus betulus* i dęby – najczęściej dąb szypułkowy *Quercus robur*. Znamienny jest stały, a niekiedy znaczny udział buka *Fagus sylvatica*, który może być nawet gatunkiem panującym. W niektórych płatach występuje lipa drobnolistna *Tilia cordata*, klon pospolity *Acer platanoides*, jawor *Acer pseudoplatanus*. W Puszczy Drawskiej w grądach subatlantyckich spotyka się chroniony gatunek drzewa – jarząb brekinię *Sorbus torminalis*. Domieszki w drzewostanie stanowi niekiedy czereśnia ptasia *Cerasus avium*. Na siedliskach wilgotnych domieszki stanowi wiąz górski *Ulmus glabra*, olsza czarna *Alnus glutinosa* i jesion wyniosły *Fraxinus excelsior*. W warstwie krzewów panuje zwykle leszczyna *Corylus avellana*, poza którą występują: trzmielina pospolita *Euonymus europaeus*, suchodrzew pospolity *Lonicera xylosteum*, głóg jednoszyjkowy *Crataegus monogyna* i (niekiedy lokalnie) wawrzynek wilczyły *Daphne mezereum*. W wyniku dawniejszej gospodarki leśnej skład drzewostanu może być zubożony, np. przez wyępienie graba. Promowanie buka może być powodem występowania w grądach drzewostanów czysto bukowych. Runo składa się głównie z gatunków typowych dla całej grupy lasów dębowo-grabowych, jak gwiazdnica wielkokwiatowa *Stellaria holostea*, gajowiec żółty *Galeobdolon luteum*, zawilec gajowy *Anemone nemorosa*, fiołek leśny *Viola reichenbachiana*, wiechlina gajowa *Poa nemoralis*, przytulia wonna *Galium odoratum*, narecznica samcza *Dryopteris filix-mas*, prosownica rozpięzchła *Milium effusum*, kupkówka Aschersona *Dactylis polygama*, zerwa kłosowa *Phyteuma spicatum*, bluszcz *Hedera helix*, groszek wiosenny *Lathyrus vernus*, przylaszczka pospolita *Hepatica nobilis*, turzycza palczasta *Carex digitata*, podagrycznik pospolity *Aegopodium podagraria*, ziarnopłon wiosenny *Ficaria verna*, złoc żółta *Gagea lutea*, zawilec żółty *Anemone ranunculoides* i kokorycz wątła *Corydalis intermedia*. Warstwa mszyska nie pokrywa na ogół dużych powierzchni, a stosunkowo najczęstszymi jej składnikami są: żurawiec falisty *Atrichum undulatum*, dzióbkwiec Zetterstedta *Eurhynchium angustriete* i płonnik strojny *Polytrichum formosum*. Częstym zjawiskiem jest występowanie płatów, których runo – zwłaszcza letnie – jest bardzo skąpe, zarówno pod względem pokrycia, jak i liczby występujących gatunków.

Ochrona grądów subatlantyckich wymaga w gospodarce leśnej odróżniania ich specyfiki siedliskowej - hodowli na odpowiednich siedliskach drzewostanów grabowo-dębowo-bukowych tam, gdzie w warunkach typowej gospodarki dominowałby tylko buk. Drzewostany na zboczach dolin rzecznych oraz na wąskich nadzalewowych terasach przy rzekach powinny w ogóle zostać wyłączone z zabiegów gospodarczych, wówczas spontaniczne procesy szybko doprowadzą do unaturalnienia się grądów. Bierna ochrona grądów subatlantyckich w Drawieńskim Parku Narodowym dobrze im służy. Piękne grądy nad ujściowym odcinkiem Mierzęckiej Strugi do Drawy powinny jak najszybciej zostać uznane za rezerwat przyrody.

W Polsce grądy subatlantyckie występują głównie na Pomorzu. W województwie lubuskim występują w północnej części regionu. Są przedmiotem ochrony w obszarach Natura 2000: „Lasy Bierzwnickie” oraz „Uroczyska Puszczy Drawskiej”.

Paweł Pawlaczyk

9170 GRĄD ŚRODKOWOEUROPEJSKI I SUBKONTYNENTALNY

Grądy to wielogatunkowe, żywe lasy liściaste, które przed ekspansją człowieka zajmowały większość powierzchni naszego kraju, obecnie utraciły większość swojego pierwotnego arealu na rzecz rolnictwa i osadnictwa. Występują na glebach brunatnych, na wysoczyznach morenowych, na obrzeżach dolin rzecznych, rzadziej na sandrach. Na Ziemi Lubuskiej występuje grąd środkowo-europejski *Galio-Carpinetum*. Grądy dzieli się ze względu na wilgotność i żyzność gleby na wysokie, najbardziej suche i mezotroficzne, nawiązujące do kwaśnych dąbrów czy borów, typowe – na glebach żywnych i świeżych, oraz niskie – najwilgotniejsze, nawiązujące do łęgów. Właściwie funkcjonujący grąd to las wielogatunkowy i wielowiekowy, odnawiający się w złożonym, spontanicznym procesie fluktuacji, w którym przewracające się stare drzewa umożliwiają rozwój młodych. Dla zachowania pełnej różnorodności gatunkowej grądów, w tym związanych z nimi owadów, grzybów czy ptaków, konieczne jest pozostawianie drzew dziuplastych i martwego drewna.

Drzewostan w grądzie budowany jest przez wiele gatunków drzew liściastych, jednak gatunkiem charakterystycznym jest tu grab *Carpinus betulus*. Typowa i częsta jest domieszka dębu szypułkowego *Quercus robur* oraz lipy drobnolistnej *Tilia cordata*. Podszyt również jest wielogatunkowy, a jego zwarcie zależy zwykle od wilgotności i żyzności podłoża. Występują tu takie gatunki jak leszczyna *Corylus avellana*, głóg jednoszyjowy *Crataegus monogyna*, głóg dwuszyjkowy *Crataegus laevigata*, trzmielina pospolita *Euonymus europaea*, dereń świdwa *Cornus sanguinea* i inne. W runie na uwagę zasługuje barwny i bujny aspekt wiosenny, tworzony przez gatunki kwitnące przed rozwinięciem się liści na drzewach, głównie geofity. Są to m.in. zawilec gajowy *Anemone nemorosa*, zawilec żółty *Anemone ranunculoides*, przyłasczka pospolita *Hepatica nobilis*, kokorycz pusta *Corydalis cava*, czworolist *Paris quadrifolia* czy miodunka ćma *Pulmonaria obscura*. Po okresie kwitnienia geofitów pod zwartymi koronami drzew panuje mrok, a pokrycie runa jest niewielkie. W prześwietleniach i w miejscach o luźniejszym zwarciu dominują gatunki żyznych lasów: gwiazdnica wielkokwiatowa *Stellaria holostea*, gajowiec żółty *Galeobdolon luteum*, wiechlina gajowa *Poa nemoralis*, prosownica rozpięchła *Milium effusum*, kokoryczka wielkokwiatowa *Polygonatum multiflorum*, fiołek leśny *Viola reichenbachiana*, trędownik bulwiasty *Scrophularia nodosa*, kopytnik pospolity *Asarum europaeum*, kłosownica leśna *Brachypodium sylvaticum*, fiołek przedziwny *Viola mirabilis*, podagrycznik pospolity *Aegopodium podagraria*, kuklik pospolity *Geum urbanum*. Gatunkiem charakterystycznym grądu środkowoeuropejskiego jest przytulia leśna *Galium sylvaticum*.

Większość grądów w regionie to lasy mniej lub bardziej zniekształcone przez gospodarkę leśną. Są to lasy młode, zwykle o wyrównanej strukturze wiekowej, w drzewostanie dominuje dąb lub inne, sztucznie wprowadzane gatunki, jak buk czy sosna. Problemem jest też brak martwego drewna i związanych z nim mikrosiedlisk. Najlepszą metodą ochrony dobrze wykształconych grądów jest ochrona bierna, zachowawcza.

Obszary Natura 2000 z największym udziałem grądów to „Łęgi nad Nysą Łużycką”, „Ostoja Barlińska”, „Uroczyska Puszczy Drawskiej”, „Nowosolska Dolina Odry” oraz „Buczyna Szprotawsko-Piotrowicka”.

Marta Jermaczek-Sitak

9190 KWAŚNE DĄBROWY

Siedlisko obejmuje ubogie lasy dębowe, występujące wyłącznie w zachodniej części kraju, pozostającej pod wpływem klimatu atlantyckiego. Kwaśne dąbrowy rozwijają się na utworach piaszczystych i żwirowych, zwykle na szczytach wzniesień i suchych stokach, głównie na glebach bielcowych i rdzawych, o zróżnicowanej wilgotności.

Drzewostan budowany jest przez dęby – szypułkowy *Quercus robur* oraz bezszypułkowy *Quercus petraea*. Oprócz dębów w drzewostanie może występować sosna *Pinus sylvestris*, brzoza brodawkowata *Betula pendula* czy buk *Fagus sylvatica*. Sosna nie powinna dominować, a jej duży udział jest zniekształceniem wynikającym z gospodarki leśnej. Niezbyt bogaty podszyt tworzą jarząb pospolity *Sorbus aucuparia*, kruszyna *Frangula alnus*, a także podrost bukowy i dębowy. Runo budują typowe gatunki acydofilne, takie jak borówka czernica *Vaccinium myrtillus*, śmiałek pogięty *Deschampsia flexuosa*, orlica pospolita *Pteridium aquilinum*, siódmaczek leśny *Trientalis europea*, konwalijka dwulistna *Maianthemum bifolium*, kosmatka owłosiona *Luzula pilosa*, konwalia majowa *Convallaria majalis*, kostrzewa owcza *Festuca ovina*, trzcinnik leśny *Calamagrostis arundinacea* i inne. Warstwa mchów może być dość obfita, dominują mchy borowe, jak rokiety cyprysowy *Hypnum cupressiforme*, brodawkowiec czysty *Pseudoscleropodium purum* czy rokieta *Pleurozium schreberi*, widłoząb miotlasty *Dicranum scoparium*, płonnik strojny *Polytrichum formosum*.

Kwaśne dąbrowy należą w większości przypadków do lasów użytkowanych gospodarczo, przez co pojawiają się problemy takie jak pinetyzacja, juwenalizacja czy niedobór martwego drewna. Dla zachowania dąbrów we właściwym stanie ochrony nie są konieczne żadne zabiegi ochrony czynnej. Utrzymanie pełnej różnorodności biologicznej wymaga pozostawiania drzew zamierających i martwych, a także rozkładającego się drewna.

Kwaśne dąbrowy rozproszone są w całym regionie, zajmują niewielkie powierzchnie niemal we wszystkich obszarach Natura 2000. Szczególnie duże i dobrze zachowane płyty siedliska występują w obszarach „Buczyny Łagowsko-Sulęcińskie”, „Dąbrowy Gubińskie”, „Buczyna Szprotawsko-Piotrowicka”, „Stara Dąbrowa w Korytach” oraz „Uroczyska Puszczy Drawskiej”. Stare dąbrowy na Ziemi Lubuskiej są często miejscem występowania unikatowej fauny owadów, w tym trzech gatunków chronionych w sieci Natura 2000 - jelonka rogacza, kozioroga dębosza i pachnicy dębowej.

Marta Jermaczek-Sitak

91D0* BORY I LASY BAGIENNE

Ten typ siedliska przyrodniczego obejmuje bory i lasy na bagiennych, rzadziej wilgotnych siedliskach torfowych (przynajmniej na płytkiej warstwie torfu), najczęściej związane z kompleksami torfowisk wysokich i przejściowych. Grubość warstwy torfu może być zróżnicowana, od kilkunastu centymetrów do kilkunastu metrów. Zwykle są to torfy mszarne, mszyste i turzycowe, o wysokim lub przejściowym charakterze. Żyzność siedliska jest umiarkowana i odpowiada oligo- lub mezotrofii. Zasilająca siedlisko woda jest zwykle kwaśna i uboga w substancje odżywcze. Bory i lasy bagienne pozostają zwykle pod wpływem zasilania ubogą w związki odżywcze wodą opadową (ombrogeniczną) lub z płytkich warstw gruntowych (topogeniczną). Poza namurszowymi postaciami brzeziny bagiennych i borami bagiennymi na płytkich torfach, naturalne postaci siedliska cechują się stałym, wysokim uwodnieniem, decydującym o bagiennym charakterze siedliska. Okresowo poziom wody może jednak opadać nawet do 0,5 m pod powierzchnię terenu. Spotyka się wiele zniekształconych i zdegradowanych postaci siedliska, o znacznie pogorszonym uwodnieniu.

Zbiorowiska roślinne budowane są głównie przez brzozę omszoną *Betula pubescens* i sosnę zwyczajną *Pinus sylvestris* oraz gatunki specyficzne dla oligotroficznym i mezotroficznym terenów bagiennych, w tym gatunki z rodzajów torfowiec *Sphagnum spp.*, turzycy *Carex spp.* i borówka *Vaccinium spp.*

Typowe postaci siedliska to sosnowe bory bagienne oraz brzeziny bagienne. Występuje jednak cała gama postaci przejściowych i nietypowych. Do typu siedliska zaliczamy także:

- bory na płytkim torfie, o charakterze przejściowym między borami bagiennymi a trzęślicowymi, nawet jeżeli typ siedliskowy lasu jest diagnozowany jako bór wilgotny lub bór mieszany wilgotny,
- „nieokreślone fitosocjologicznie” lasy sosnowe i brzozowe na siedliskach bagiennych o oligo- lub mezotroficznym charakterze,
- spontanicznie powstałe lasy na kompleksach potorfii po eksploatacji torfu wysokiego lub przejściowego,
- lasy olszowe z sosną i brzozą i z mezotroficznym runem z dominacją torfowców (uboższe skrzydło olsów torfowcowych).

Bory i lasy bagienne są zazwyczaj w całości wyłączone z użytkowania gospodarczo-leśnego. Najpoważniejszym zagrożeniem jest ich przesuszenie, niekiedy powodowane przez wciąż funkcjonujące rowy odwadniające, ale niekiedy będące także wynikiem ogólnego spadku poziomu wód gruntowych.

W województwie lubuskim największe powierzchnie tego typu siedliska występują w „Borach Dolnośląskich”, gdzie jednak najczęściej jest ono reprezentowane przez przesuszone postaci na płytkim murszu (np. obszary „Przygielkowska koło Gozdnicy”, „Uroczyńska Borów Zasięskich”). Bagienne brzeziny występują np. w obszarach „Torfowisko Chłopy”, „Jezioro Janiszowice”, „Lasy Bierzwnickie”. W „Ostoi Barlineckiej” i w „Uroczyńskich Puszczy Drawskiej” bory i brzeziny bagienne spotyka się na torfowiskach w zagłębieniach terenu, gdzie są one zwykle w stadium zarastania bezleśnych uprzednio torfowisk.

Paweł Pawlaczyk

91E0* ŁĘGI WIERZBOWE, TOPOLOWE, OLSZOWE I JESIONOWE

Fot. Daria Jachimowska

Fot. Daria Jachimowska

Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (*Salicetum albae*, *Populetum albae*, *Aleo-nion glutinoso-incanae*, olsy źródliskowe) to najwilgotniejsze – oprócz lasów i borów bagiennych – siedlisko leśne chronione w ramach dyrektywy siedliskowej. Typ ten jest ujęty bardzo szeroko, mieści się w nim wiele różnych zbiorowisk lasów łęgowych. W regionie występują cztery spośród siedmiu wyróżnianych podtypów: łęgi wierzbowe, łęgi topolowe, łęgi olszowo-jesionowe oraz niżowe źródliskowe lasy olszowe. Dwa pierwsze są ściśle związane z dolinami dużych rzek -Wartą, Odrą i Notecią. Dwa pozostałe częściej występują w dolinach małych rzek i strumieni, na źródłiskach i kopolach torfowisk. Jak wszystkie ekosystemy hydrogeniczne, są wrażliwe na zmiany warunków wodnych, a ich ochrona we właściwym stanie musi być powiązana z ochroną całego systemu hydrologicznego: naturalnego reżimu rzeki lub – w przypadku źródeł – mokradeł w całym obszarze zasilania.

Łęgi wierzbowe to lasy typowe dla obszarów zalewowych dużych rzek. Luźny drzewostan budują wierzby: biała *Salix alba*, rzadziej krucha *Salix fragilis*. Do tego typu należą też zarośla wierzbowe, budowane przez młode okazy wyżej wymienionych gatunków, a także wierzbę trójpręcikową *Salix triandra* oraz wiciową *Salix viminalis*. Zarośla takie mogą być juwenilną formą łąg powstałą po wycięciu lasów, mogą też tworzyć się naturalnie w miejscach występowania kry hamującej rozwój form drzewiastych. Runo budują gatunki szuwarowe, głównie mozga trzciniowata *Phalaris arundinacea*, namuliskowe, np. uczepek trójlistkowy *Bidens tripartita* czy rzepicha błotna *Rorippa palustris*, ziołoroślowe, jak kiełisznik zaroślowy *Calystegia sepium* czy chmiel *Humulus lupulus*, a także wiele innych gatunków muraw i łąk zalewowych. Łęgi topolowe, budowane przez topolę czarną *Populus nigra* oraz topolę białą *Populus alba* występują nieco wyżej, lecz również na obszarze zalewowym. Oprócz gatunków nitrofilnych, jak pokrzywa zwyczajna *Urtica dioica*, przytulia czepna *Galium aparine* czy bluszczyk kurdybanek *Glechoma hederacea* mogą pojawiać się taksony mezo- i eutroficznym lasów liściastych, jak np. podagrycznik *Aegopodium podagraria*.

W łągach olszowo-jesionowych drzewostan buduje głównie olsza *Alnus glutinosa*, niekiedy z jesionem *Fraxinus excelsior*. W podszyciu występuje czeremcha *Padus avium*, porzeczką czarna *Ribes nigrum*, bez czarna *Sambucus nigra* i inne. Runo jest bujne, budowane przez gatunki zbiorowisk bagiennych i łąkowych, jak np. knieć błotna *Caltha palustris*, ostrożeń warzywny *Cirsium oleraceum*, kuklik zwisty *Geum rivale*, ale przede wszystkim leśne, jak czartawa pospolita *Circaea lutetiana*, gajowiec żółty *Galeobdolon luteum*, kostrzewa olbrzymia *Festuca gigantea*, czyściec leśny *Stachys sylvatica*, gwiazdnica gajowa *Stellaria nemorum*. Duże znaczenie mają gatunki nitrofilne, jak przytulia czepna *Galium aparine*, sadziec konopiasty *Eupatorium cannabinum*, kuklik pospolity *Geum urbanum*, pokrzywa *Urtica dioica*, niecierpek pospolity *Impatiens noli-tangere*.

Fot. Andrzej Jermaczek

Olsy źródliskowe budowane są również głównie przez olszę czarną *Alnus glutinosa*. Do reprezentatywnych gatunków runa należą rzeżucha gorzka *Cardamine amara*, śledziennica skrętolistna *Chrysosplenium alternifolium* oraz szczyr trwały *Mercurialis perennis*.

Najważniejszym zagrożeniem dla łągów są wszelkie działania prowadzące do obniżenia poziomu wód, w tym melioracje osuszające, regulacja rzek czy budowa wałów odcinających obszary zalewowe od koryta rzeki. Łęgi na międzywalu bywają wycinane w celu przyspieszenia spływu wody. Łęgi olszowe i topolowe należą często do lasów gospodarczych, z czego wynikają typowe zagrożenia, takie jak juwenalizacja, zubożenie struktury czy niedobór martwego drewna i związanych z nim mikrosiedlisk. Zagrożeniem dla łągów wierzbowych jest też inwazyjny gatunek – kolczurka klapowana *Echinocystis lobata*. Ochrona łągów powinna być realizowana jako ochrona całych kompleksów siedlisk przyrodniczych zalewowej doliny rzecznej, z zachowaniem właściwych warunków wodnych. Najlepiej zachowane płaty powinny być wyłączone z użytkowania.

Dobrze wykształcone łągi wierzbowe i topolowe występują przede wszystkim w dolinach dużych rzek, w obszarach „Kargowskie Zakola Odry”, „Nowosolska Dolina Odry”, „Krośnieńska Dolina Odry”, „Łęgi Słubickie”, „Ujście Warty” oraz „Ujście Noteci”. Duże powierzchnie dobrze zachowanych łągów olszowych występują w dolinach mniejszych rzek, jak „Dolina Leniwej Obry”, „Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry” czy „Dolina Ilanki”. Olsy źródliskowe występują m.in. w obszarze „Dolina Ilanki” oraz „Torfowisko Młodno”.

Marta Jermaczek-Sitak

Fot. Andrzej Jermaczek

91F0 ŁĘGOWE LASY DĘBOWO-WIĄZOWO-JESIONOWE

Fot. Marek Maciantowicz

Fot. Marek Maciantowicz

Łęgi wiązowo-dębowe *Ficario-Ulmetum* to wilgotne lasy typowe dla dolin rzecznych i ich stoków, wykształcające się na powierzchniach okresowo zalewanych wodami rzeczными, ale również w miejscach spływu wód powierzchniowych czy gruntowych. Ogólnie są mniej wilgotne niż łęgi ujęte w siedlisku 91E0. Dla ich zachowania konieczne jest utrzymanie właściwych warunków wodnych, poza tym są to ekosystemy naturalne nie wymagające interwencji człowieka. Siedlisko to dzieli się na dwa podtypy: typowe, zalewowe łęgi wiązowo-dębowe w dolinach dużych rzek oraz wiązowo-jesionowe łęgi śledziennicowe, wykształcające się poza terenami zalewowymi, do których należą również łęgi zboczowe.

Drzewostan składa się zwykle z dwóch warstw – najwyższą tworzy dąb szypułkowy *Quercus robur*, rzadziej jesion *Fraxinus excelsior*, niższą – różne gatunki wiązów, jak wiąz polny *Ulmus minor*, wiąz szypułkowy *Ulmus laevis*, wiąz górski *Ulmus glabra*, a także klon polny *Acer campestre*, dzika jabłoń *Malus sylvestris* i inne. W płatach wilgotniejszych mogą pojawiać się topole i wierzby typowe dla łęgów wierzbowych i topolowych, płaty grądowejące cechuje udział graba. W łęgach śledziennicowych większą rolę odgrywa olsza czarna *Alnus glutinosa*. Warstwa krzewów jest bujna i wielogatunkowa, tworzą ją czeremcha *Padus avium*, dereń świdwa *Cornus sanguinea*, głóg dwuszyjkowy *Crataegus laevigata*, bez czarna *Sambucus nigra*, kalina *Viburnum opulus* i inne. Runo tworzy wiele gatunków, a ich pokrycie zależy od lokalnego zwarcia koron. Aspekt wiosenny tworzy głównie ziarnopłon wiosenny *Ficaria verna* oraz geofity typowe dla lasów liściastych, takie jak zawilec gajowy *Anemone nemorosa*, zawilec żółty *Anemone ranunculoides*, złoć żółta *Gagea lutea*, kokorycz pusta *Corydalis cava* i inne. Po rozwinięciu się liści w miejscach o dużym zaciąnieniu runo może być bardzo ubogie, zaś w prześwietleniach – bujne i wielowarstwowe. Gatunkiem panującym bywa niekiedy jeżyna popielica *Rubus caesius* oraz pokrzywa zwyczajna *Urtica dioica*. Poza tym występują czartawa pospolita *Circaea lutetiana*, niecierpek pospolity *Impatiens noli-tangere*, kostrzewa olbrzymia *Festuca gigantea*, czosnaczek pospolity *Alliaria petiolata*, kuklik pospolity *Geum urbanum*, bluszcz kurdybanek *Glechoma hederacea*, przytulia czepna *Galium aparine*, jasnota plamista *Lamium maculatum* oraz podagrycznik pospolity *Aegopodium podagraria*. Dla łęgów śledziennicowych reprezentatywne są poza tym takie gatunki jak śledziennica skrętolistna *Chrysosplenium alternifolium*, kopytnik pospolity *Asarum europaeum*, gwiazdnica gajowa *Stellaria nemorum* oraz szczyr trwały *Mercurialis perennis*. Łęgi wiązowo-dębowe są też istotnym siedliskiem ptaków, spotyka się tu m.in. duże zagęszczenia dzięcioła średniego *Dendrocopos medius*.

Zagrożenia dla łęgów wiązowo-dębowych to zestaw typowych problemów ekosystemów leśnych oraz ekosystemów hydrogenicznych. Z jednej strony są to zagrożenia związane z gospodarką wodną, a więc obniżanie poziomu wody czy zmiana reżimu wodnego rzeki, z drugiej – normalna gospodarka leśna, prowadząca do juvenalizacji drzewostanów, uproszczenia struktury lasów, usuwania martwego drewna, a nierzadko także do zniszczenia struktury gleby. Dla zachowania łęgów optymalna jest ochrona bierna najcenniejszych płatów siedliska.

Najlepiej zachowane płaty typowych, zalewowych łęgów dębowo-wiązowych występują w dolinie Odry, w obszarach „Kargowskie Zakola Odry”, „Nowosolska Dolina Odry” oraz „Łęgi Słubickie”. Kompleks lasów łęgowych w dolinie Odry, rozciągający się od województwa opolskiego po lubuskie, jest jednym z największych w Europie. Łęgi występują także nad Wartą, w obszarze „Ujście Warty” i „Ujście Noteci”, szczególnie w rezerwacie „Santockie Zakole”, oraz nad Nysą Łużycką w obszarze „Łęgi nad Nysą Łużycką”. Łęgi śledziennicowe występują m.in. w obszarze „Dolina Leniwej Obry”.

Marta Jermaczek-Sitak

9110* ŚWIETLISTA DĄBROWA

Fot. Andrzej Jermaczek

Runo świetlistej dąbrowy. Fot. Marek Muciantowicz

Świetliste dąbrowy (*Potentillo albae-quercetum*) to ciepłolubne, mezotroficzne lasy liściaste, wykształcające się na przepuszczalnym, suchym podłożu bogatym w węgiel wapnia, zwykle na wyniesieniach terenu w krajobrazie polodowcowym lub na stokach dolin.

Świetlista dąbrowa należy do najbogatszych florystycznie lasów w Polsce. W drzewostanie dominują dęby – szypułkowy *Quercus robur* oraz bezszypułkowy *Q. petraea*, w domieszce występują brzoza brodawkowata *Betula pendula*, sosna zwyczajna *Pinus sylvestris*, grab zwyczajny *Carpinus betulus* i inne. Do gatunków charakterystycznych należą pięciornik biały *Potentilla alba*, dzwonek brzoskwiolistny *Campanula persicifolia*, miodunka wąskolistna *Pulmonaria angustifolia* czy czyścica storzyszek *Calamintha vulgaris*. Poza tym w runie rosną gatunki typowe dla dąbrów, jak trzcinnik leśny *Calamagrostis arundinacea*, borówka czernica *Vaccinium myrtillus*, konwalia majowa *Convallaria majalis*, konwalijka dwulistna *Maianthemum bifolium*, ale także dla mezofilnych lasów liściastych, jak perłówka zwisła *Melica nutans*, kokoryczka wonna *Polygonatum odoratum* czy wiechlina gajowa *Poa nemoralis*. Ze względu na luźne zwarcie koron do dna lasu dociera dużo światła, stąd znaczący udział gatunków ciepłolubnych muraw i okrajków, a także łąk zmiennowilgotnych.

Świetlista dąbrowa to jedno z najbardziej zagrożonych siedlisk, obecnie traci stanowiska w całym kraju. Większość stanowisk, również na Ziemi Lubuskiej, to płaty zubożałe i zdegenerowane. Najważniejsze problemy to pinetyzacja, ale także dużo groźniejsze zwiększanie udziału gatunków liściastych, zmniejszających dostęp światła do dna lasu. Jedną z metod ochrony świetlistych dąbrów jest bardzo ekspansywny wypas, jednocześnie rabunkowa gospodarka pasterska wraz z wycinaniem drzewostanów, grabieniem ściółki czy zbieraniem żołądźi była w przeszłości jedną z przyczyn zanikania i ubożenia tego typu lasów.

Niewielkie płaty świetlistych dąbrów, zwykle przejściowe i zdegenerowane, występują w obszarach „Ujście Warty” oraz „Nowosolska Dolina Odry”.

Jeden z najlepiej wykształconych płatów tego siedliska znajduje się w obszarze „Ujście Ilanki” przy drodze z Cybinki do Słubic.

Marta Jermaczek-Sitak

91T0 SOSNOWY BÓR CHROBOTKOWY

Bory chrobotkowe zajmują najsuchsze i najuboższe siedliska spośród wszystkich borów. Zajmują zwykle niewielkie powierzchnie w kompleksach z borami świeżymi. Występują na luźnych piaskach na wydmach śródlądowych, na sandrach, a także na piaskach rzecznych w obrębie dolin. Gleby są przepuszczalne, ubogie w składniki pokarmowe, często silnie kwaśne. Uważa się, że w wielu przypadkach bór chrobotkowy może być degeneracyjną formą najsuchszych postaci boru świeżego, wynikającą z prowadzonej gospodarki leśnej (zwłaszcza zrębów zupełnych), a także pozyskiwania ściółki leśnej.

Drzewostan boru chrobotkowego składa się niemal wyłącznie z sosny pospolitej *Pinus sylvestris*, rzadko zdarza się domieszka brzozy *Betula pendula*. Zwarcie drzewostanu jest niewielkie, sosny przyrastają słabo i nie osiągają dużych rozmiarów. W ubogiej warstwie krzewów, oprócz podrostu sosny, może występować jałowiec *Juniperus communis*. Warstwa zielna jest wykształcona skąpo, w jej skład wchodzi krzewinki, jak borówka czernica *Vaccinium myrtillus* czy borówka brusznica *Vaccinium vitis-idaea*, a także wąskolistne trawy, jak śmiełek pogięty *Deschampsia flexuosa* czy kostrzewa owcza *Festuca ovina*. Inne gatunki spotykane w borach chrobotkowych to jastrzębiec kosmaczek *Hieracium pilosella* czy szczaw polny *Rumex acetosella*.

Ważną, charakterystyczną cechą borów chrobotkowych jest warstwa mchów i porostów. Dominują chrobotki, często tworzące na dnie lasu gęsty, siwy dywan. Wśród nich najczęściej występują chrobotek reniferowy *Cladonia rangiferina*, leśny *C. arbuscula*, wysmukły *C. gracilis* i inne. Wśród mszaków najczęściej spotyka się wątrobowiec rzęsiak pospolity *Ptilidium ciliare*, widłoząb miotlasty *Dicranum scoparium* czy knotnik zwisły *Pohlia nutans*.

Bory chrobotkowe należą do siedlisk szybko zmniejszających swój zasięg. Najważniejszym zagrożeniem dla borów chrobotkowych jest eutrofizacja. Wśród jej przyczyn wymienia się m.in. depozycję azotu z powietrza oraz zmiany klimatyczne. Są to lasy o niskiej produktywności i w ostatnim czasie zwykle są wyłączane z gospodarowania.

Największe płaty borów chrobotkowych chronione są w obszarach Natura 2000 „Bory Babimojskie”, „Mierkowskie Wydmy”, „Bory Chrobotkowe koło Bytomca”, „Bory Chrobotkowe Puszczy Noteckiej”, „Bory Chrobotkowe koło Brzózki” oraz „Murawy Gorzowskie”.

Marta Jermaczek-Sitak

Chcesz wiedzieć więcej o zagrożonych siedliskach leśnych i ich ochronie?

HERBICH J. (red.) 2004. Lasy i bory. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Tom 5. Praca zbiorowa. Ministerstwo Środowiska, Warszawa

MATUSZKIEWICZ W. 2001. Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski. PWN, Warszawa.

MATUSZKIEWICZ J. M. 2001. Zespoły leśne Polski. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.

MATUSZKIEWICZ J. M., 1976. Przegląd fitosocjologiczny zbiorowisk leśnych Polski. Cz. 3. Lasy i zarośla łęgowe. – Phytocoenosis, 5(1): 3–66

MATUSZKIEWICZ W. 2001. Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski. PWN, Warszawa.

WOJTERSKI T. 1990. Buczniny i lasy z udziałem buka w Polsce. W: Buk zwyczajny. Nasze Drzewa Leśne 10: 329–374.

BRZEG A., WOJTERSKA M. 2001. Zespoły roślinne Wielkopolski, ich stan poznania i zagrożenie. W: WOJTERSKA M. (red.) Szata roślinna Wielkopolski i Pojezierza Południowopomorskiego. Przewodnik sesji terenowych 52. Zjazdu PTB w Poznaniu: 39–110.

Fot. Waldemar Bena

GATUNKI ROŚLIN z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Poniżej omówione są występujące na terenie województwa lubuskiego gatunki roślin z załącznika II dyrektywy siedliskowej. Należy jednak wspomnieć o kilku gatunkach „dyrektywowych”, które występowały historycznie na terenie województwa, a których występowania nie można wykluczyć.

Gatunki roślin naczyniowych, które wyginęły na terenie województwa lubuskiego lub nie odnaleziono w ostatnich latach ich stanowisk to: obuwik pospolity (*Cypripedium calceolus*), sasanka otwarta (*Pulsatilla patens*), skalnica torfowiskowa (*Saxifraga hirculus*), leniec bezpodkwiatkowy (*Thesium ebracteatum*), selery błotne (*Apium repens*) i mieczyk błotny (*Gladiolus paluster*). W przypadku aldrowandy pęcherzykowej (*Aldrovanda vesiculosa*) w obszarze „Torfowiska Sułowskie” znajduje się stanowisko zastępcze, gdzie gatunek ten został wprowadzony sztucznie. Spośród mszaków i paprotników nie udało się potwierdzić występowania takich gatunków jak: podejrzon pojedynczy (*Batrachium simplex*), bezlist okrywowy (*Buxbaumia viridis*), żaglik włosowaty (*Dichelyma capillaceum*), widłoząb zielony (*Dicranum viride*) i parzęchlin długoszczecinowy (*Meesia longiseta*).

1831 ELISMA WODNA *LURONIUM NATANS*

Gatunek z zał. I Konwencji Berneńskiej i z zał. II i IV dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła bez odstępstw. Gatunek strefowy

Polska czerwona księga roślin (Kozłomieczakowa, Zarzycki 2001) – EN (zagrożony)

Elisma to roślina wodna z rodziny żabińcowatych *Alismataceae*. Jest to endemit europejski. Tworzy dwie morfologicznie odmienne formy: częściej spotykaną - wodną i w szczególnych przypadkach wodno-lądową.

Forma wodna (występująca również na terenie woj. lubuskiego) rośnie w jeziorach, starorzeczach i innych zbiornikach wodnych do głębokości 3 m. Zakotwiczona w podłożu roślina jest delikatna i zimozielona. Liście w stanie płonnym dorastają do kilku centymetrów. Są jasnozielone, równowąskie i ostro zakończone. Dorosły osobnik składa się z kilku rozet liści, połączonych cienkimi i łatwo pękającymi rozłogami.

Z rozety w fazie kwitnienia i owocowania wyrasta jedna lub kilka nitkowatych łodyg kwiatostanowych o wysokości do 1,5 m. W Polsce elisma kwitnie i owocuje od maja do września. Białe, rzadziej lekko różowe kwiaty są zamknięte, pęcherzykowane i niemal przezroczyste. Prawdopodobnie są samopylne. Ze względu na niską skuteczność rozmnażania poprzez nasiona, elisma rozmnaża się głównie wegetatywnie.

Starorzecze nad Nysą - siedlisko elismy. Fot. Waldemar Bena

Osobniki rosnące płytko (do 1,5 m) mogą dodatkowo wytwarzać długoogonkowe liście, które unoszą się na powierzchni wody. Blaszki liści są skórzaste, eliptyczne, rzadziej okrągłe (około 1,5 cm długości). Liście są charakterystycznie unerwione. Występuje nerw obwodowy i dochodzące do niego nerwy boczne. W takiej postaci roślina jest najłatwiejsza do identyfikacji.

Elismę można pomylić z podwodnymi formami żabienca babki wodnej *Alisma plantago-aquatica* oraz z młodocianymi stadiami rozwojowymi jeżogłówki pokrewnej *Sparganium angustifolium*, szczególnie, że rośliny te często występują w tych samych zbiornikach wodnych.

Rzadziej spotykana forma wodno-lądowa nie tworzy rozety liści lub rozeta jest zredukowana. Ze skróconego pędu wyrastają wówczas 2 skórzaste i charakterystycznie unerwione liście nawodne oraz krótki (do kilku cm) pęd kwiatostanowy.

Na terenie województwa lubuskiego jedyne naturalne stanowisko elismy wodnej znajduje się w południowej części obszaru „Łęgi nad Nysą” i jest jednym z kilku w tej części Polski. Drugie stanowisko znajduje się na terenie województwa dolnośląskiego w obszarze „Żwirownie w Starej Olesznej”, oddalonym 3 km na południe od granic województwa lubuskiego, trzecie leży w pobliżu granicy województwa w zachodniopomorskiej części obszaru „Uroczyska Puszczy Drawskiej”. Największe skupisko tego gatunku, liczące około 60 stanowisk znajduje się na Pojezierzu Pomorskim.

Na stanowisku nad Nysą elisma występuje w typowym starorzeczu, otoczonym zadrzewieniem. W toni wodnej występują żabieniec babka wodna, rdestnica i żabiściek. Elisma występuje w miejscu gdzie jest głębszy brzeg, bez płytkiej strefy przybrzeżnej. Poważnym zagrożeniem na tym stanowisku jest bardzo silna antropopresja. Zbiornik jest silnie zaśmiecony i intensywnie wykorzystywany przez wędkarzy.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

SZMEJA J. 2001. *Luronium natans* (L.) Raf. W: KAŻMIERCZAKOWA R., ZARZYCKI K. (red.). Polska czerwona księga roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe. Polish red databook of plants. Pteridophytes and flowering plants. Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN i Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków: 395–396.

1832 KALDEZJA DZIEWIĘCIORNIKOWATA *CALDESIA PARNASSIFOLIA*

Gatunek z zał. I Konwencji Berneńskiej i z zał. II i IV dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła bez odstępstw, gatunek wymagający czynnej ochrony

Polska czerwona księga roślin (Kaźmierczakowa, Zarzycki 2001) – CR (krytycznie zagrożony)

Czerwona lista roślin naczyniowych w Polsce (Zarzycki, Szelaąg 2006)

– E (wymierający, krytycznie zagrożony – zagrożony wymarciem)

Kaldezja dziewięciornikowata to roślina wodna z rodziny żabińcowatych *Alismataceae*. Jest szeroko rozprzestrzeniona w subtropikach i tropikach, w Europie występuje w części środkowej i południowej.

Jest rośliną o liściach pływających po powierzchni wody, ma od 6 do 15 sercowatych liści o średnicy 2 - 5 cm. Długość ogonków liściowych, jak u innych roślin o liściach pływających zależy od poziomu wody i wynosi zwykle od 10 do 60 cm. Pęd kwiatostanowy dorasta do 1 m. Wystający ponad wodę kwiatostan ma 15 – 40 cm długości i formę grona lub wiechy złożoną z kilku okółków, w każdym po 3 kwiaty. Pod koniec lata w kwiatostanie prócz kwiatów, powstawać mogą pąki wegetatywne, tzw. turiony. U roślin rosnących w większych głębokościach nie tworzą się kwiaty, a występują tylko podwodne pędy kwiatostanowe z turionami. Kwiaty kaldezji mają od 5 do 7 mm średnicy; 3 białe lub biało-różowe płatki są całobrzegie lub nieco ząbkowane na szczycie, dłuższe niż 3 zielone działki kielicha. Owocami są orzeszki o wymiarach 1 x 2 mm, brunatne, jajowate lub bocznie spłaszczone, nieco wydłużone, zwężające się ku górze.

Kaldezja jest wieloletnim hydrofitem, zasiedla wody, ale znosi także znaczne wahania poziomu, a nawet okresy przesuszenia. Kwitnie od lipca do września. Owoce rozwijają się od sierpnia do września. Rozsiewanie przebiega z udziałem wody (hydrochoria), która przenosi nie tylko orzeszki zawierające pojedyncze nasiona, lecz także turiony i małe siewki wyrosłe z turionów i nasion. Owoce po dojrzeniu odpadają, przez kilka dni pływają po powierzchni wody, potem opadają na dno i tam w następnych latach zaczynają kiełkować (Kamiński 2011). Rozmnażanie wegetatywne umożliwia rozmnożenie turionów, które jesienią odrywają się od rośliny macierzystej i opadają na dno, a wiosną dają początek nowym roślinom.

Kaldezja jest gatunkiem światłolubnym, zasiedla wody ciepłe i płytkie, optymalne warunki dla jej występowania stanowią wody o głębokości do 1 m. W mniejszym lub większym stopniu toleruje azot, określana jest jednak jako gatunek wód mezo-eutroficznych o podłożu zasadowym.

W Polsce odnotowano ją na 6 stanowiskach, jednak 5 z nich to stanowiska historyczne. Aktualnie jedynym uważanym za naturalne stanowiskiem w kraju jest jez. Nietopersko koło Międzyrzecza położone w specjalnym obszarze ochrony Natura 2000 „Dolina Leniwej Obry”. Opisane zostało w roku 1962, a potem kaldezja była obserwowana na nim,

Fot. Ryszard Kamiński

w liczbie kilkunastu nie kwitnących osobników, do roku 1986. W następnych latach kaldeję uważano za gatunek wymarły. Dopiero po 18 latach, w roku 2004, gatunek na tym stanowisku został odnaleziony ponownie (Kamiński 2011). Populacja liczyła wówczas 40 osobników. W tym samym roku rozpoczęto program restytucji gatunku, w wyniku którego liczebność populacji w roku 2009 wzrosła do około 700 roślin. Niestety wśród nich także nie stwierdzono egzemplarzy kwitnących, dopiero rok później znaleziono kilka roślin kwitnących i owocujących.

W jednej części jez. Nietopersko kaldezia występuje w wodach o głębokości 0,8 – 1,2 m, w zatoczce utworzonej przez szuwarowe pło pałki szerokolistnej, wśród nielicznie rosnących tam grążeli i grzybieni białych. W toni wodnej występuje tam także osoka aleosowata, żabiściek, rdestnica pływająca i inne. W drugim miejscu kaldeję spotyka się na głębokości 0 – 40 cm, wśród rzadkiego szuwaru tworzonego głównie przez jeżogłówkę gałęzistą, z różnym udziałem pałki wąskolistnej i nielicznymi kępami oczeretu jeziornego.

Gatunek oraz jego ostoja podlegają ochronie prawnej. Gatunek podlega ochronie ścisłej ze wskazaniem podjęcia jego ochrony czynnej. Pierwsze kroki w tym kierunku poczyniono w roku 2004, kiedy to uzyskano zezwolenie i pobrano kilkadziesiąt turionów kaldeji w celu jej rozmnożenia w Ogrodzie Botanicznym Uniwersytetu Wrocławskiego.

W latach 2008–2009, w ramach programu czynnej ochrony gatunku finansowanego przez EkoFundusz (Kamiński 2011), prowadzono prace nad powiększeniem areалу występowania kaldeji w jej naturalnym stanowisku oraz introdukcją do stanowisk zastępczych. W roku 2008 na powierzchni około 0,1 ha ręcznie usunięto wraz z kłęczami roślinność szuwarową zarastającą toń wodną w okolicach jednego z dwóch mikrosiedlisk. Działanie to okazało się bardzo skuteczne, biorąc pod uwagę zwiększenie się liczby roślin w następnym roku. Rok później usunięto odrastające szuwały oraz osokę aleosowatą (przerzedzając jednocześnie grążel żółty) z powierzchni, na których kaldezia występuje w większym zagęszczeniu.

Opracowano także metodę rozmnażania kaldeji dziewięciornikowatej technikami *in vitro*, namnożono rośliny metodami tradycyjnymi i introdukowano w roku 2009 po 280 roślin do kilku siedlisk zastępczych w Polsce południowo-zachodniej.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej?

- KAMIŃSKI R. 2006. Restytucja aldrowandy pęcherzykowej (Aldrovanda vesiculosa L.) w Polsce i rozpoznanie czynników decydujących o jej przetrwaniu w klimacie umiarkowanym. Monografia – druk zwarty. Acta Universitatis Wratislaviensis No 283. Prace Ogrodu Botanicznego UW. T.8, z.1; 112 str.
- KAMIŃSKI R. 2009. 1832. Caldesia parnassifolia (L.) Parl. – kaldezia dziewięciornikowata. W: Monitoring gatunków i siedlisk przyrodniczych ze szczególnym uwzględnieniem specjalnych obszarów ochrony siedlisk Natura 2000. Wyniki monitoringu. Główny Inspektorat Ochrony Środowiska http://www.gios.gov.pl/siedliska/pdf/wyniki_monitoringu_roslin_2009_caldesia_parnassifolia.pdf
- KAMIŃSKI 2011, 1832. Kaldezia dziewięciornikowata - Caldesia parnassifolia (L.) Parl. Monitoring gatunków i siedlisk przyrodniczych ze szczególnym uwzględnieniem Specjalnych obszarów ochrony Natura 2000. Metodyka Monitoringu. Główny Inspektorat Ochrony Środowiska. http://www.iop.krakow.pl/gios/monitoring/pdf/metodyka_monitoringu_roslin_2011_caldesia_parnassifolia.pdf
- KAZMIERCZAKOWA R., ZARZYCKI K. (red.). Polska czerwona księga roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe. Polish red databook of plants. Pteridophytes and flowering plants. Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN i Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków, s. 397–398.
- ZARZYCKI K., SZEŁĄG Z. 2006. Red List of the vascular plants in Poland. Czerwona lista roślin naczyniowych w Polsce. W: MIREK Z., ZARZYCKI K., WOJEWODA W., SZEŁĄG Z. (red.), Red list of plants and fungi in Poland. Czerwona lista roślin i grzybów Polski. Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN. Kraków, s. 9–20.

1903 LIPIENNIK LOESELA *LIPARIS LOESELII*

Gatunek z zał. I Konwencji Berneńskiej i z zał. II i IV dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła bez odstępstw, gatunek wymagający czynnej ochrony

Polska Czerwona Księga Roślin (Kaźmierczakowa, Zarzycki 2001) – VU (narażony)

Czerwona lista roślin naczyniowych w Polsce (Zarzycki, Szelaąg 2006)

– E (wymierający, krytycznie zagrożony – zagrożony wymarciem)

Lipiennik Loesela to roślina z rodziny storczykowatych *Orchidaceae* zasiedlająca najczęściej siedliska o charakterze torfowiskowym. Jest to gatunek amfiatlantyki (Pawlikowski P. 2004). Jego stanowiska koncentrują się głównie w środkowej i środkowo-wschodniej Europie oraz na wschodnim wybrzeżu Ameryki Północnej. Znane są również nieliczne stanowiska lipiennika w Azji.

Lipiennik Loesela to niepozorna, zielona lub żółto-zielona roślina osiągająca od 5 do 20 cm wysokości. Wykształca najczęściej dwa (wyjątkowo trzy) szeroko lancetowate do łopatkowatych, całobrzegie liście o szerokości 0,5-2,5 cm oraz długości 2-11 cm, które wyrastają ze szczytowej części niewielkiej – 0,5-2 cm – pseudobulwy stanowiącej nasadową część łodygi. Kwiatostan dorasta do 8 cm wysokości, liczba kwiatów jest różna, od 1 nawet do 18, najczęściej 3-8. Kwiaty lipiennika mają jak większość storczyków symetrię grzbiecistą, są jednak skrzyścone o 90°, a nie jak u większości storczyków o 180°, stąd warżka jest najczęściej skierowana w bok. Owocami są okazałe (osiągające większe rozmiary niż kwiaty), wzniesione ku górze, torebki.

W systemie klasyfikacji form życiowych wg Raunkiaera lipiennik jest hemikryptofitem (rośliną naziemnopączkową), w specyficznych warunkach traktowany jest jak geofit. Lipiennik to storczyk o sympodialnym typie wzrostu, każdego roku wykształca nową pseudobulwę otoczoną łuskowatymi liśćmi, przy czym stara pseudobulwa zamiera. Pseudobulwy są najczęściej niewidoczne, ukryte wśród warstwy mchów. Pędy kwiatostanowe pojawiają się, w zależności od regionu, pod koniec maja, kwitnienie przypada najczęściej na czerwiec i lipiec. Nasiona rozsiewane są przez wiatr. Do zainicjowania kiełkowania niezbędna jest infekcja odpowiednim gatunkiem grzyba.

Lipiennik to roślina światłolubna, kalcylifilna, preferująca miejsca o wysokiej wilgotności podłoża, miejsca o słabym zwarcu roślin naczyniowych, natomiast z obficie wykształconą warstwą mszystą budowaną głównie przez gatunki mchów właściwych (brunatnych). Zasiadła najczęściej gleby o charakterze organicznym, są to głównie torfy mszyste lub mszysto-turzycowe, rzadziej gleby mineralne, lub mineralno-organiczne (np. piasek z płytką warstwą torfu).

Fot. Katarzyna Kiaszewicz

Spośród siedlisk przyrodniczych z załącznika I dyrektywy siedliskowej lipienik Loesela notowany jest najczęściej na torfowiskach zasadowych, rzadziej na torfowiskach nakredowych, czy torfowiskach przejściowych. W Polsce niżowej gatunek ten podawany był z ponad 200 stanowisk. Obecnie liczba ta zmniejsza się w wyniku degradacji siedlisk lipiennika, czego najczęstszą przyczyną jest zaburzenie stosunków wodnych, przesuszenie, sukcesja roślinności w kierunku zbiorowisk zaroślowych i leśnych, wkraczanie ekspansywnych gatunków szuwarowych np. trzciny pospolitej, zmiana trofii siedliska.

W województwie lubuskim lipienik Loesela występuje zaledwie na kilku stanowiskach, wszystkie zlokalizowane są w granicach obszarów Natura 2000 tj. na terenie „Uroczyska Puszczy Drawskiej”, „Torfowisko Chłopy”, „Rynna Jezior Rzepińskich”, „Dolina Pliszki” oraz „Żurawie Bagno Sławskie”. Najliczniejsze stanowisko tego gatunku znajduje się w granicach obszaru Natura 2000 „Rynna Jezior Rzepińskich”. Liczebność populacji lipiennika szacowana jest tu na ok. 350 osobników. Z uwagi na częste fluktuacje liczebności populacji wśród storczykowatych liczba ta może ulegać znacznym zmianom. Lipienik występuje tu w strefie brzegowej mezotroficznego jeziora, głównie na podłożu mineralno-organicznym, w znacznie mniejszym stopniu na podłożu organicznym. Pozostałe stanowiska lipiennika w województwie lubuskim zlokalizowane są w obrębie torfowisk zasadowych oraz torfowisk przejściowych. Wszystkie stanowiska lipiennika powinny zostać objęte formalną ochroną, najlepiej w formie rezerwatów przyrody. W niektórych przypadkach stanowiska wymagają ochrony czynnej, np. stabilizacji warunków wodnych bądź ograniczenia liczebności innych, ekspansywnych gatunków roślin.

Katarzyna Kiaszewicz

Chcesz wiedzieć więcej?

- KUCHARSKI L. 2001. *Liparis loeselii* (L.) Rich. Lipienik Loesela. W: KAŻMIERCZAKOWA R., ZARZYCKI K. (red.). Polska czerwona księga roślin. Pałtrzniki i rośliny kwiatowe. IB im. W. Szafera PAN, Kraków, 574-575.
- KUCHARSKI L. 2010. Lipienik Loesela. *Liparis loeselii* (L.) Rich W: PERZANOWSKA J. (red.) 2010. Monitoring gatunków roślin. Przewodnik metodyczny. Część I. GIOŚ, Warszawa, 34-47.
- PAWLIKOWSKI P. 2004. *Liparis loeselii* (L.) Rich., Lipienik Loesela. W: SUDNIK-WÓJCIKOWSKA B., WERBLAN-JAKUBIEC H. (red.) Gatunki roślin. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Tom 9. Ministerstwo Środowiska. Warszawa, 150-154.
- SZLACHETKO D. L. 2001. Flora Polski. Storczyki. Multico. Oficyna Wydawnicza, Warszawa.
- SZLACHETKO D.L., SKAKUJ M. 1996. Storczyki Polski. Wyd. Sorus. Poznań, 1-248.
- ZARZYCKI K., SZEŁĄG Z. 2006. Red List of the vascular plants in Poland. Czerwona lista roślin naczyniowych w Polsce. W: MIREK Z, ZARZYCKI K., WOJEWODA W., SZEŁĄG Z. (red.), Red list of plants and fungi in Poland. Czerwona lista roślin i grzybów Polski. Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN. Kraków, 9-20.

1393 HACZYKOWIEC BŁYSZCZĄCY *HAMATOCAULIS VERNICOSUS*

Gatunek z zał. I Konwencji Berneńskiej (Kaźmierczakowa, Zarzycki 2001)

Gatunek z zał. II dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła bez odstępstw

Haczykowiec błyszczący to mech z rodziny krzywoszyjowatych *Amblystegiaceae*, dawniej nazywany sierpowcem błyszczącym *Drepanocladus vernicosus*. Nazwa rodzajowa wywodzi się od haczykowato zagiętych łodyżek i liści, co jest cechą typową dla całego, dawniej szeroko pojętego, rodzaju *Drepanocladus*. Jest to gatunek borealny (Düll 1994). Występuje głównie w północnej i środkowej części Europy, Azji i Ameryki Północnej.

Gatunek ten tworzy najczęściej zielone lub żółtozielone darnie. Gametofit może dorastać do ok. 10 cm długości, sporofit do ok. 4 cm. Liście łodygowe osiągają rozmiary 2-3 mm długości i 1 mm szerokości. Są one łukowato zagięte, całobrzegie, ostro zakończone. Liście gałązkowe są bardzo podobne do liści łodygowych, osiągają tylko nieco mniejsze rozmiary. Cechą odróżniającą haczykowca błyszczącego od gatunków do niego podobnych jest brak komórek skrzydłowych, które u innych taksonów znajdują się w nasadowej części liścia oraz podłużne pofałdowanie liści.

Haczykowiec błyszczący to roślina światłolubna, występująca w miejscach silnie uwodnionych. Gatunek ten notowany był najczęściej na torfowiskach zasadowych, torfowiskach przejściowych, torfowiskach nakredowych, a także w mechowiskowych postaciach szuwarów wielkoturzycowych.

W Polsce haczykowiec błyszczący był notowany na około 180 stanowiskach (Stebel 2004). Obecnie brak dokładnych danych na temat aktualnego rozmieszczenia tego gatunku. W województwie lubuskim jego obecność stwierdzono w granicach następujących obszarów Natura 2000: „Dolina Pliszki”, „Dolina Ilanki” (Wołejko, Stańko 1998; Wołejko, Stańko, dane niepubl. 2010) oraz „Uroczyska Puszczy Drawskiej”. Na terenie województwa lubuskiego haczykowiec błyszczący występuje najczęściej na torfowiskach zasadowych, w płatach zbiorowisk z klasy *Scheuchzerio-Caricetea nigrae*. Wszystkie siedliska gatunku powinny zostać trwale zabezpieczone przed wszelkimi formami degradacji, najlepiej przez objęcie ochroną rezerwatową.

Katarzyna Kiaszewicz

Chcesz wiedzieć więcej?

DÜLL R. 1994. Deutschlands Moose. 3 Teil. Ortotrichales: Hedwigiaceae – Hypnobryales: Hypnaceae. IDH Verl., Bad Münstereifel, Ohlerath.

NYHOLM E. 1969. Illustrated moss flora of Fennoscandia. Fasc. 6. Stockholm-Sweden.

STEBEL A. 2004. *Hamatocaulis vernicosus* (Mitt.) Hedenäs Haczykowiec błyszczący. W: SUDNIK-WÓJCIKOWSKA B., WERBLAN-JAKUBIEC H. (red.) Gatunki roślin. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Tom 9. Ministerstwo Środowiska. Warszawa, 39-41.

WOŁEJKO L., STAŃKO R. 1998. Doliny Ilanki i Pliszki jako ostoje bioróżnorodności. Wyd. Lubuskiego Klubu Przyrodników. Świebodzin, 1-104.

GATUNKI ZWIERZĄT z załącznika II dyrektywy siedliskowej

1060 CZERWOŃCZYK NIEPAREK *LYCAENA DISPAR*

Gatunek z zał. II Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II i IV dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła

Polska Czerwona Księga Zwierząt (Głowaciński, Nowacki 2004)

- kategoria LR (gatunek niższego ryzyka)

Niewielki pomarańczowy motyl o rozpiętości skrzydeł 35-45 mm.

Występuje w całej Polsce, najliczniej w północno-wschodniej części kraju, na wilgotnych łąkach, torfowiskach i w lasach łęgowych. Gąsienice wylęgają się z zimujących jaj wczesną wiosną. Żerują do początku czerwca, na szczawiu lancetowatym *Rumex hydrolapathum*, choć ostatnio także na innych gatunkach z tego rodzaju. W czerwcu przepoczwarczają się. Wylęg dorosłych motyli następuje w drugiej dekadzie czerwca. W sprzyjających warunkach pojawiają się dwa pokolenia w roku. Motyle są aktywne w ciągu dnia, przy dobrej pogodzie, odwiedzają kwiaty wielu różnych gatunków.

Występuje głównie na nizinach, na pogórzach i w górach jest rzadszy. Związany ze środowiskami wilgotnych łąk i torfowisk niskich oraz różnymi środowiskami okrajkowymi w dolinach rzek. Preferuje tereny nadwodne oraz obrzeża rowów melioracyjnych.

Na Ziemi Lubuskiej rozproszony na całym terenie, spotykany we wszystkich obszarach Natura 2000 obfitujących w wilgotne łąki, jednak przeważnie niezbyt licznie.

Najważniejsze zagrożenia to przekształcanie siedlisk, z jednej strony poprzez osuszanie, melioracje odwadniające, pogłębianie i odmulanie rowów, zamianę łąk na pola orne lub intensyfikację gospodarki łąkowej, z drugiej strony poprzez zarzucanie użytkowania kośnego, zarastanie i przekształcanie w zarośla i lasy.

Podstawa ochrony to utrzymanie właściwego uwodnienia i ekstensywnej gospodarki na łąkach, a także ochrona stref buforowych, ziołorośli przy rowach, gdzie koncentrują się rośliny żywicielskie.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej o zagrożonych gatunkach motyli i ich ochronie?

BUSZKO J. NOWACKI J. 2000. The Lepidoptera of Poland. A Distributional Checklist. PTE, Poznań-Toruń.

BUSZKO J., MASŁOWSKI J. 2008. Motyle dzienne Polski. Wydawnictwo „Koliber”, Nowy Sącz.

BUSZKO J. 2004. *Maculinea teleius* (Bergsträsser, 1779). W: ADAMSKI P., BARTEL., BERESZYŃSKI A., KEPEL A., WITKOWSKI Z. (red.) Gatunki zwierząt (z wyjątkiem ptaków). Poradnik ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – poradnik metodyczny. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. Tom 6: 59-60.

BUSZKO J. 2004. *Maculinea nausithous* (Bergsträsser, 1779). W: ADAMSKI P., BARTEL., BERESZYŃSKI A., KEPEL A., WITKOWSKI Z. (red.) Gatunki zwierząt (z wyjątkiem ptaków). Poradnik ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – poradnik metodyczny. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. Tom 6: 57-58.

BUSZKO J. 2004. Czerwończyk nieparek *Lycena dispar*. W: ADAMSKI P., BARTEL R., BERESZYŃSKI A., KEPEL A., WITKOWSKI Z. (red.) Gatunki zwierząt (z wyjątkiem ptaków). Poradnik ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. Tom 6: 53-54.

SIELEZNIEM M., DZIEKAŃSKA I. 2010. Motyle dzienne. Multico Oficyna Wydawnicza, Warszawa.

Fot. Roman Maniarski

Fot. Joanna Przybylska

1061 MODRASZEK NAUSITOUS *MACULINEA NAUSITHOUS*

Gatunek z zał. II Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II i IV dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła, czynna

Polska Czerwona Księga Zwierząt (Głowaciński, Nowacki 2004)

- kategoria kategoria LR (gatunek niższego ryzyka)

Niewielki motyl dzienny o rozpiętości skrzydeł około 35 mm, pasożytniczy, myrmekofilny, o interesującej biologii. W Polsce zasiedla południową część kraju, najdalej na północ sięgając na południowe Mazowsze. Związany z występowaniem krwiściągu lekarskiego. Samice modraszka *nausitousa* składają jaja na całkowicie dojrzałych, bordowych kwiatostanach krwiściągu, w pobliżu gniazd odpowiedniego gatunku mrówki, w Polsce podstawowym wykorzystywanym gatunkiem mrówki jest *Myrmica rubra*. Gąsienica odżywia się zawiązkami nasion, a następnie, po osiągnięciu ostatniego stadium larwalnego spada na ziemię, oczekując na adopcję przez robotnice mrówek. Jeśli zostanie zaakceptowana robotnice transportują ją do wnętrza mrowiska. Na tym etapie rozwoju gąsienica odżywia się larwami i jajami mrówek oraz prawdopodobnie częściowo dokarmiana jest przez robotnice pokarmem przyniesionym spoza mrowiska. Wiosną, po jedno lub dwukrotnym przezimowaniu, przepoczwarza się, a po około 3 tygodniach opuszcza mrowisko jako dorosły motyl. Dorosłe motyle spotykane są od połowy lipca do końca sierpnia, przy czym pojedyncze osobniki żyją nie dłużej niż trzy doby. Występuje na łąkach świeżych z licznie występującym krwiściągami. W woj. lubuskim występuje w dolinie Odry pod Krosnem, ale być może także na innych odcinkach jej doliny. Ponadto na południu województwa, między innymi w okolicach Żagania, nad Bobrem w okolicach Leszna Górnego i Dolnego, przy starych wyrobiskach gliny w okolicach Koźuchowa i w kilku innych miejscach.

Jako przedmiot ochrony podawany z obszarów: „Łęgi Odrzańskie”, „Pieńska Dolina Nysy Łużyckiej” oraz proponowanego obszaru „Krośnieńska Dolina Odry”.

Zagrożenia dla gatunku to przekształcenia łąk prowadzące do eliminacji krwiściągu lekarskiego i zasiedlających je gatunków mrówek, intensyfikacja użytkowania lub porzucanie, ekspansja gatunków inwazyjnych.

Podstawy ochrony to utrzymanie i odtwarzanie ekstensywnie użytkowanych, koszonych późno, albo co kilka lat, łąk z krwiściągami.

Andrzej Jermaczek

1059 MODRASZEK TELEJUS *MACULINEA TELEIUS*

Gatunek z zał. II Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II i IV dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła, czynna

Polska Czerwona Księga Zwierząt (Głowaciński, Nowacki 2004)
- kategoria LR (gatunek niższego ryzyka)

Podobnie jak gatunek poprzedni jest wysoko wyspecjalizowanym gatunkiem myrmekofilnym, pasożytem gniazd mrówek, ściśle związanym z występowaniem rośliny żywicielskiej - krwiściągu lekarskiego. Samice składają jaja na niedojrzałych, znajdujących się zazwyczaj w połowie wysokości rośliny kwiatostanach krwiściągu lekarskiego. Larwy są adoptowane przez mrówki i przenoszone do mrowisk gdzie odżywiają się ich larwami i poczwarkami. Oba gatunki wykorzystują inne gatunki mrówek, dzięki czemu ograniczają konkurencję. Populacje modraszka telejusa cechują się jednak na ogół niższym sukcesem rozrodczym od pokrewnego modraszka *nausitosa*, wynikającym z mniej skutecznej adopcji gąsienic i bardziej negatywnym wpływem na populacje mrówek. Poza tym, gniazda podstawowego żywiciela gąsienic modraszka *nausitosa* są większe niż gniazda głównego żywiciela modraszka telejusa, dzięki czemu mogą wyżywić większą ilość larw. Gatunek jest więc bardziej narażony na lokalne wahania warunków środowiska niż modraszek *nausitus*.

Rozmieszczenie, podobnie jak w przypadku modraszka *nausitosa*, związane z występowaniem krwiściągu lekarskiego, najczęściej związany jest z łąkami trzęślicowymi, torfowiskami niskimi i węglanowymi. W woj. lubuskim występuje na nielicznych stanowiskach w południowej części województwa, między innymi w Dolinie Odry między Krosnem, a ujściem Nysy Łużyckiej.

Przedmiotem ochrony jest w trzech obszarach - „Łęgi Odrzańskie”, „Pieńska Dolina Nysy Łużyckiej” oraz proponowany obszar „Krośnieńska Dolina Odry”.

Najważniejsze zagrożenia podobnie jak w przypadku gatunku poprzedniego to przekształcenia łąk prowadzące do eliminacji krwiściągu lekarskiego i zasiedlających je gatunków mrówek, intensyfikacja użytkowania lub porzucanie, ekspansja gatunków inwazyjnych. Skuteczna ochrona to przede wszystkim utrzymanie ekstensywnie koszonych, najlepiej co kilka lat, łąk z krwiściągiem.

Andrzej Jermaczek

1052 PRZEPLATKA MATURNA *EUPHYDRYAS MATURNA*

Gatunek z zał. II Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II i IV dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła

Polska Czerwona Księga Zwierząt (Głowaciński, Nowacki 2004)
- kategoria LR (gatunek niższego ryzyka)

Dzienny motyl o rozpiętości skrzydeł do 45 mm i ceglastoczerwonych skrzydłach z gęstym, czarnym deseniem. Jedno pokolenie w roku, w czerwcu i lipcu. Gatunek związany z jesionem, na liściach którego żerują gąsienice. Zimuje w stadium gąsienic, które wiosną przystępują do ponownego żerowania. Motyle nie odwiedzają kwiatów, za to chętnie przylatują do... odchodów zwierząt.

Z Ziemi Lubuskiej podawany tylko w obszarze Borowina.

Mimo, że gatunek jest rzadki przyczyny jego zanikania nie są ustalone. Podstawy ochrony to zachowanie łąg z udziałem jesionu – podstawowego siedliska gatunku.

Andrzej Jermaczek

1065 PRZEPLATKA AURINIA *EUPHYDRYAS AURINIA*

Gatunek z zał. II Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła bez odstępstw, czynna

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński, Nowacki 2004)
– EN (gatunki bardzo wysokiego ryzyka, silnie zagrożone)

Motyl dzienny o rozpiętości skrzydeł do 40 mm, wierzch skrzydeł rdzawo żółty, z czarnym deseniem, dymorfizm płciowy nieznaczny. Jedno pokolenie w roku, motyle pojawiają się od końca maja do początku lipca. Gąsienice żyją na czarcikęsie łąkowym. Występowanie, w woj. lubuskim niepewne, uwarunkowane jest obecnością rośliny żywicielskiej, zasiedla łąki trzęślicowe, torfowiska węglanowe i inne siedliska z czarcikęsem.

Motyle nie przemieszczają się na większe odległości, dlatego zmiany w izolowanych siedliskach prowadzą często do wymierania lokalnych populacji. Podstawa ochrony to zabezpieczenie stanowisk przed przekształceniem i ekstensywne użytkowanie kośne zapobiegające sukcesji.

Andrzej Jermaczek

1042 ZALOTKA WIĘKSZA *LEUCORRHINIA PECTORALIS*

Gatunek z zał. II Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II i IV dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła

Zalotka większa to niewielka ważka zasiedlająca wody stojące o charakterze torfowiskowym, z bogatą roślinnością. Cykl życiowy trwa zazwyczaj 2 lata. Większość tego okresu obejmuje stadium larwalne. Po zakończonym rozwoju i metamorfozie zachodzi wylot imagines na przybrzeżnej roślinności, w Polsce głównie w maju, do początku czerwca; pierwsze wychodzące owady można czasem spotkać już w końcu kwietnia. Po 1–2 tygodniach dojrzewania płciowego rozpoczynają aktywność rozrodczą.

Do niedawna w literaturze obejmującej obszar obecnego województwa lubuskiego wykazywana była zaledwie z kilku miejsc, ostatnio, w wyniku poszukiwań związanych z programem Natura 2000, zlokalizowano już prawie 40 jej stanowisk.

Zagrożenia gatunku to zanikanie torfowisk przejściowych i wysokich, a przede wszystkim występujących w ich obrębie dystroficznych zbiorników, ich eutrofizacja, zarastanie i wszelkie przejawy degradacji. Warunki ochrony to przede wszystkim skuteczne zabezpieczenie przed przekształceniem i odtwarzanie zniszczonych siedlisk.

Andrzej Jermaczek

1037 TRZEPLA ZIELONA *OPHIOGOMPHUS CECILIA*

Gatunek z zał. II Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II i IV dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła

Trzepla zielona to średniej wielkości ważka zasiedlająca wody bieżące, przede wszystkim rzeki o dnie piaszczystym, żwirowatym, nie tolerująca dna mulistego. W kraju gatunek ten jest stosunkowo liczny, a lokalnie nawet pospolity, choć słabo poznany.

W województwie lubuskim występuje we wszystkich większych rzekach, a także w przyujściowej strefie drobnych strumieni będących dopływami większych rzek. Obecnie znana z prawie 30 stanowisk, przeważnie w obszarach Natura 2000.

Zagrożeniem dla gatunku i jego siedlisk są wszelkie ingerencje w funkcjonowanie wód, między innymi przegradzanie rzek różnego rodzaju budowlami hydrotechnicznymi, prowadzące do spowolnienia nurtu rzeki, a w efekcie do zamulenia piaszczystego dna i likwidacji potencjalnych stanowisk rozrodczych gatunku. Skuteczna ochrona gatunku to przeciwdziałanie wszelkim zmianom w jego siedliskach.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej?

BERNARD T. 2004. Trzepla zielona *Ophiogomphus cecilia*. W: ADAMSKI P., BARTEL R., BERESZYŃSKI A., KEPPEL A., WITKOWSKI Z. (red.). Gatunki zwierząt (z wyjątkiem ptaków). Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 - podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. Tom 6: 30-34.

BERNARD R., BUCZYŃSKI P., TOŃCZYK G., WENDZONKA J. 2009. Atlas rozmieszczenia ważek (Odonata) w Polsce. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

Fot. Roman Maniarski

Fot. Roman Maniarski

1083 JELONEK ROGACZ *LUCANUS CERVUS*

Gatunek z zał. III Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła, gatunek wymagający czynnej ochrony

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński, Nowacki 2004)

– EN (gatunki bardzo wysokiego ryzyka, silnie zagrożone)

Jest to największy chrząszcz z rodziny jelonkowatych *Lucanidae* w Europie. Zasiedla prawie cały kontynent, ale podawany jest również z Kaukazu, Iranu i Afryki Północnej. W Polsce centrum występowania tego owada to zachodnia część kraju, a szczególnie teren województwa lubuskiego, gdzie znajdują się bardzo liczne populacje.

Jest to masywny, ciemnobrązowy chrząszcz. Długość samca może dochodzić do 83 mm. Samica jest znacznie mniejsza. Żuwaczki samca są potężnie rozwinięte i wydłużone, przypominają kształtem poroże jelenia – stąd polska i łacińska nazwa gatunku. Jest to też cecha wykluczająca pomylenie samca jelonka z jakimkolwiek innym krajowym chrząszczem.

Jelonek jest gatunkiem ciepłolubnym. Zasiedla przeważnie kilkuletnie pniaki po wyciętych dębach lub korzenie żyjących jeszcze starych dębów, gdzie odbywa się rozwój larwalny. Okres godowy owadów czyli rójka ma miejsce od maja do czerwca. Samce staczają wówczas widowiskowe walki. Po zapłodnieniu samica składa około 30 jaj w okolicach szyi korzeniowej lub nabiegów korzeniowych. Larwa dochodząca do 14 cm długości, żeruje pod ziemią na korzeniach. Rozwój larwalny trwa około 4-6 lat, a w razie braku pokarmu może wydłużyć się nawet do 8 lat. Latem w przedostatnim roku, wyrosnięta larwa buduje w glebie komorę poczwarkową tzw. kokolit. Przepoczwarczenie następuje jesienią, jednak imago opuszcza wnętrze kokolitu dopiero po przezimowaniu, wiosną następnego roku, tworząc dosyć wyraźnie widoczny duży otwór wylotowy w glebie. Imago wylatują przeważnie wieczorem. Po wydobyciu się na zewnątrz, dorosłe chrząszcze odżywiają się sokiem wyciekającym z drzew i przystępują do godów. Stadium dorosłe żyje maksymalnie kilka miesięcy, ale bardzo często pada ofiarą większych ptaków, a szczególnie sójki. Na owady polują również nietoperze oraz lisy.

Jelonek rogacz jest związany głównie z dębem jako gatunkiem żywicielskim, ale może żerować również na innych drzewach jak buk, grab, lipa, topola lub na drzewach owocowych. Dorosłe osobniki można spotkać na początku lata w pobliżu alei dębowych i starych lasów dębowych.

Zagrożeniem dla gatunku jest brak dogodnych siedlisk, wycinanie starych dębów oraz pogorszenie warunków termicznych poprzez ocienienie pniaków. Na niektórych stanowiskach wyraźny jest brak ciągłości bazy żerowej, gdyż w pobliżu zasiedlonych drzew lub pniaków, nie ma młodszych drzew, na które mogłyby się przenieść w przyszłości owady. Lokalnie dużym niebezpieczeństwem może być nielegalne wyłapywanie owadów przez kolekcjonerów oraz nadmierna presja drapieżników.

Fot. Ryszard Orzechowski

Dla zachowania tego gatunku potrzebna jest stała obecność miejsc dla żerowania larw, czyli nasłonecznionych dębowych pniaków w różnym stopniu rozkładu. Można to zapewnić poprzez odpowiednią modyfikację gospodarki leśnej, tzn. prowadzenie rębni z długim okresem odnowienia oraz zapewnienie luźniejszego zwarcia koron drzewostanów.

W przypadku zaniku odpowiednich siedlisk na stanowiskach jelonka, można zastosować rozwiązania polegające na zakopywaniu w ziemi dużych kłód i pniaków dębowych przywiezionych z innych miejsc – tzw. mielerzy. Bardzo zachęcające wyniki dają eksperymenty z zastępczymi siedliskami prowadzone w kilku państwach Europy zachodniej.

W województwie lubuskim, gdzie są jedne z najliczniejszych stanowisk w Polsce, jelonki najczęściej związane są z kompleksami starych dąbrów reprezentujących siedlisko kwaśnej dąbrowy (9190) oraz z alejami starych dębów. Nie występują natomiast w dolinach dużych rzek Odry i Warty, ze względu na podtapianie strefy korzeniowej, stanowiącej miejsce żerowania larw.

Najbogatsze stanowiska znajdują się w obszarach Natura 2000: „Dąbrowy Gubińskie”, „Broniszów”, „Dębowe Aleje w Gryżynie i Zawiszach”, „Ostoja Przemęcka”, „Stara Dąbrowa w Korytach i Lasy Dobrosułowskie”.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

KLAUSNITZER B. 1982. Hirschkäfer oder Schröter - Lucanidae. Die Neue Brehm-Bücherei. A. Ziemsen-Verlag, Wittenberg-Lutherstadt.
KUBISZ D. 2004. Jelonek rogacz. W: ADAMSKI P., BARTEL R., BERESZYŃSKI A., KAPEL A., WITKOWSKI Z. (red.). Gatunki Zwierząt (z wyjątkiem ptaków). Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Tom 6. Ministerstwo Środowiska, Warszawa, 102-105.
SZWAŃKO P. 2004. *Lucanus cervus* (Linnaeus, 1758). W: GŁOWACIŃSKI Z., NOWACKI J. (red.). Polska Czerwona Księga Zwierząt. Bezkręgowce. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków – Poznań, 100-101.

1088 KOZIORÓG DĘBOSZ *CERAMBYX CERDO*

Gatunek z zał. III Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II i IV dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński, Nowacki 2004)
– VU (gatunki wysokiego ryzyka narażone na wyginięcie)

Jest to gatunek z rodziny kózkowatych *Cerambycidae*, szeroko rozprzestrzeniony w Europie, szczególnie w jej południowej części. W Polsce jego zasięg pokrywa się z zasięgiem dębu szypułkowego, ale ze względu na preferencje termiczne, liczniej spotykany jest w zachodniej i południowej części kraju.

W województwie lubuskim najliczniejsze stanowiska znajdują się w dolinach Odry, Bobru i Warty, gdzie rosną stare dęby szypułkowe. Bogate stanowiska znajdują się również w dolinie Ilanki poniżej Rzepina. W obszarach Natura 2000 kozioróg najliczniej zasiedla: „Ujście Ilanki” (powiększony fragment), „Dębowe Aleje w Gryżynie i Zawiszach”, „Nowosolska Dolina Odry”, „Krośnieńska Dolina Odry”, „Ujście Noteci”, „Ujście Warty”, „Broniszów” i „Lasy Dobrosułowskie”.

Kozioróg dębosz jest jednym z największych chrząszczy Europy. Długość jego ciała (bez czułków) może dochodzić do 65 mm, jednak najczęściej wynosi 28-55 mm. Czułki samca są bardzo długie 1,4-1,7 razy dłuższe od ciała, u samic równe z długością ciała. Posiada ciemne, prawie czarne, wydłużone i cylindryczne ciało, zwężające się ku tyłowi.

Charakterystyczne przedplecze czyli segment ciała pomiędzy głową a pokrywami skrzydeł posiada liczne ostre wypustki i poprzeczne bruzdy.

W Polsce występuje jeszcze bardzo podobny gatunek z tego samego rodzaju – kozioróg bukowiec *Cerambyx scopolii*, jednak jest on znacznie mniejszy, posiada bardziej delikatną budowę i jest związany z innym gatunkiem żywicielskim – bukiem.

Jest gatunkiem termofilnym, wymagającym drzew o dobrze nasłonecznionych, wygrzanych pniach. Preferuje różne gatunki dębów. W Polsce najczęściej stwierdzany jest na dębie szypułkowym (*Quercus robur*). Wybiera drzewa o średnicy większej niż 70 cm, rosnące pojedynczo lub w niewielkich skupiskach. Lubi też stare, dobrze prześwietlone dąbrowy. Spotkać go można głównie na żywych drzewach.

Okres godowy czyli tzw. rójka, przypada na czas przekwitania mniszka lekarskiego (*Taraxacum officinale*). Samica składa wówczas jaja w spękaniu kory. Duże, jasnożółte larwy z rdzawą głową, o długości do 10 cm, żerują najpierw w korze, a potem w łyku, mocno niszcząc drewno. Kozioróg preferuje nasłonecznioną, środkową i dolną część pnia. Niekiedy zasiedla nieokorowane pniaki w pierwszym roku po ścięciu. Cykl rozwojowy trwa około 3 lata, a w drewnie przesuszonym nawet 5 lat. Łączna długość żerowiska może dochodzić do 1 m. W przedostatnim roku larwa wygryza głęboko w drewnie hakowaty

Fot. Tomasz Krzysków

chodnik zakończony tzw. kolebką poczwarkową. Przepoczwarczenie następuje jesienią, jednak imago opuszcza wnętrze drzewa dopiero w następnym roku od maja do początku września, wygryzając się na zewnątrz owalnym otworem wylotowym. Dorosłe chrząszcze niekiedy odżywiają się sokiem wyciekającym z pni dębów.

Drzewo zaatakowane przez kozioroga jest bardziej podatne na choroby. Chodniki larwalne stanowią drogę infekcji dla wielu grzybów rozkładających drewno. Przy dużym zagęszczeniu chodników drzewa zahamowują wzrost, a następnie zaczynają usychać wierzchołkowe gałęzie. Jest to lokalnie duży problem w przypadku dębów będących pomnikami przyrody.

Największym zagrożeniem dla gatunku jest brak dogodnych siedlisk, wycinanie starych dębów ze względów bezpieczeństwa oraz pogorszenie warunków termicznych poprzez ocienienie pnia powstałe w wyniku zarastania przez samosiewy drzew i krzewów. Na niektórych stanowiskach wyraźny jest brak ciągłości bazy żerowej, gdyż w pobliżu zasiedlonych starych dębów nie ma młodszych drzew, na które mogłyby się przenieść w przyszłości owady. Problemem może być również obniżanie się poziomu wód gruntowych, powodujące zamieranie starych dębów. Pewnym niebezpieczeństwem jest też wyłapywanie owadów przez kolekcjonerów.

Dla skutecznej ochrony kozioroga ważne jest zapewnienie w pobliżu zasiedlonych starych dębów obecności młodych drzew tego gatunku, które w dłuższej perspektywie czasowej będą mogły być zajęte przez kolejne generacje chrząszczy. W drzewostanach gospodarczych należy pozostawiać wyspy starodrzewi dębowych.

Dla zapewnienia odpowiednich warunków termicznych należy usuwać samosiewy drzew i krzewów ocieniające zasiedlone pnie starych dębów. W przypadku drzew stanowiących zagrożenie dla ludzi, można pozostawić sam pień, równocześnie silnie redukując konary, gdyż to one najczęściej stanowią zagrożenie.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

STARZYK J.R. 2004. *Cerambyx cerdo* Linnaeus, 1758. Kozioróg dębosz. W: GŁOWACIŃSKI Z., NOWACKI J. (red.). Polska Czerwona Księga Zwierząt. Bezkręgowce. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków – Poznań, 147-148.

1084* PACHNICA DĘBOWA *OSMODERMA EREMITA*

Gatunek z zał. III Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II i IV dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła, gatunek wymagający czynnej ochrony

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński, Nowacki 2004)
– VU (gatunki wysokiego ryzyka narażone na wyginięcie)

Jest to gatunek z rodziny poświętnikowatych (żukowatych) *Scarabaeidae*, występujący od wybrzeży Atlantyku po europejską część Rosji. W Polsce jest gatunkiem stosunkowo słabo rozpoznany. Występuje prawdopodobnie na terenie całego kraju z wyjątkiem gór. W wyniku szczegółowych badań faunistycznych znaleziono liczne stanowiska w Polsce północno-wschodniej oraz w województwie dolnośląskim (Dolina Baryczy). W województwie lubuskim cały czas odnajdywane są nowe stanowiska. Aktualnie najliczniej gatunek ten występuje w obszarach: „Łęgi Słubickie”, „Dębowe Aleje w Gryźynie i Zawiszach”, „Ujście Ilanki” (powiększony fragment), „Borowina”, „Lasy Dobrosułowskie” i „Dolina Dolnej Kwisy”.

Pachnica dębowa jest stosunkowo dużym, czarnym lub brunatno-czarnym chrząszczem, z lekkim metalicznym połyskiem, o długości ciała do 32 mm.

Polską nazwę chrząszcza ten zawdzięcza dosyć silnemu, przyjemnemu zapachowi jaki wydzielają dorosłe chrząszcze.

W dziuplach starych drzew występują też nieco podobne gatunki z pokrewnego rodzaju *Gnoriomus* – zacnik, jednak są one mniejsze, o zielonym ubarwieniu z białymi plamkami na pokrywach.

Do rozwoju pachnicy niezbędna jest duża ilość wilgotnego próchna, wynosząca minimum 30 litrów, dlatego zwykle zasiedla stare, grube drzewa liściaste z dziuplami zasobnymi w mursz. Preferuje dęby, lipy, wierzby i jesiony. Spotykana jest też w drzewach owocowych. Larwa zasiedla wewnętrzne próchnowiska drzew, gdzie żeruje 2 - 3 lata, odżywiając się grzybnią przerastającą próchniejące drewno. Przepoczwarcza się w zwartej komorze zlepionej z resztek pokarmu i odchodów tzw. „kokolicie”. Dorosły chrząszcz (tzw. imago), prowadzi skryty tryb życia i niełatwo jest go zauważyć. Niechętnie podejmuje lot na dalsze odległości, a z obserwacji terenowych wynika, że imago latają na dystans nie większy niż 400 metrów, co jest dużym problemem przy braku odpowiednich drzew z dziuplami w okolicy.

Pachnica dębowa to gatunek pierwotnie typowo leśny, ściśle związany swym rozwojem z obszernymi dziuplami-próchnowiskami powstającymi w wyniku trwającego całego dziesięciolecia procesu rozkładu wewnętrznych warstw drewna w starych, najczęściej żyjących jeszcze drzewach liściastych.

* gatunek priorytetowy

Pachniza larwa. Fot. Ryszard Orzechowski

Gatunek ten uznać więc można za typowy komponent lasów o naturalnej strukturze wiekowej drzewostanu, z odpowiednio dużym udziałem drzew starych, w których rozpoczął się proces rozkładu drewna, stąd nazywana jest tzw. reliktem puszczańskim. Występowanie pachnicy dębowej poza lasami np. w starych parkach, alejach przydrożnych i zarzewieniach, jest typowym dla niektórych gatunków zjawiskiem zajmowania stanowisk zastępczych z powodu ich braku lub niedoboru w środowisku leśnym.

Generalnie pachnica preferuje miejsca nasłonecznione, ale potrafi także dobrze egzystować w miejscach zacienionych, co pokazały badania prowadzone w Puszczy Białowieskiej. Zdarza się również, że larwy pachnicy zasiedlają warstwy podkorowe, zamiast dziupli, jednak mają wówczas mniejsze szanse na przeżycie i osiągnięcie postaci dorosłej ze względu na presję ze strony ptaków oraz mniej stabilne warunki termiczno-wilgotnościowe.

Stwierdzono również obecność pachnicy w drzewach wyrwanych przez wiatr, w tym pozostających od dłuższego czasu w pozycji poziomej, co świadczy o tym, że gatunek ten może kończyć z powodzeniem swój rozwój w dziuplach zasiedlonych gdy drzewo stało, a obecnie pozostających w pozycji poziomej, o ile wyloty tych dziupli zabezpieczone są przed deszczem i presją drapieżników.

Nie można wykluczyć również nowego zasiedlania takich dziupli.

Zdarzają się również przypadki zasiedlania przez pachnicę dziupli w martwych drzewach, w bardzo zaawansowanym stadium rozkładu. Drzewa takie w wielu przypadkach znajdowały się w dużym, ewentualnie średnim zacienieniu, co chroniło próchnowiska przed zbytnim przesuszeniem, uważanym za jedno z głównych zagrożeń dla pachnicy

Największym zagrożeniem dla gatunku jest zanik siedlisk, wywołany głównie usuwaniem starych drzew ze względów bezpieczeństwa lub pod coraz liczniejsze inwestycje drogowe. Nie mniejszym zagrożeniem są „pielęgnacje” starych drzew poprzez czyszczenie dziupli. Negatywnie na stadium larwalne wpływa zmiana warunków wilgotnościowych powodująca przesuszenie murszu, dlatego należy z dużym dystansem podchodzić do proponowanego przez zwolenników ochrony czynnej „odsłaniania” i „prześwietlania” stanowisk pachnicy.

Dla zapewnienia skutecznej ochrony tego gatunku należy skupić się na zapewnieniu w otoczeniu stwierdzonych stanowisk oraz pomiędzy nimi ciągłości pokoleniowej skupisk drzew, które w dłuższej perspektywie czasowej będą mogły być zasiedlone przez kolejne generacje chrząszczy. Takie działania zapobiegnie izolacji poszczególnych stanowisk oraz umożliwi przepływ genów i rozprzestrzenianie się pachnicy na dotychczas niezasiedlone obszary.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

SZWAŹKO P., 2004. *Osmoderma eremita* Scopoli, 1763. Pachnica dębowa. W: GŁOWACIŃSKI Z., NOWACKI J. (red.). Polska Czerwona Księga Zwierząt. Bezkręgowce. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków – Poznań, 103-104.

1016 POCZWARÓWKA JAJOWATA *VERTIGO MOULINSIANA*

Gatunek z zał. II dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła bez odstępstw

Polska Czerwona Księga Zwierząt (Głowaciński, Nowacki red. 2004)
- kategoria CR (gatunek krytycznie zagrożony)

Poczwarówka jajowata należy do rodziny poczwarówkowatych *Vertiginidae*. Jest to gatunek atlantycko-śródziemnomorski (Pokryszko 2004). Jej stanowiska zlokalizowane są w Europie, północnej Afryce i Azji. W Polsce gatunek ten był do niedawna znany zaledwie z kilku stanowisk w Puszczy Białowieskiej oraz na Pojezierzu Lubuskim (Pokryszko 2004, Zając 2004). W 2007 roku podczas inwentaryzacji siedlisk i gatunków Natura 2000 w Lasach Państwowych odnaleziono wiele nowych stanowisk poczwarówki jajowatej m.in. w województwie zachodniopomorskim, pomorskim, kujawsko-pomorskim, lubuskim, wielkopolskim (Książkiewicz 2007, 2009) oraz lubelskim (Gołąb i inni 2008).

Spośród występujących w Polsce gatunków z rodzaju *Vertigo*, poczwarówka jajowata osiąga największe rozmiary. Długość muszli dochodzi do 2,7 mm, a szerokość do 1,6 mm. Muszla jest prawoskrętna, posiada zwykle 5 skrętów i opatrzona jest w niezbyt głębokie szwy. Wewnątrz trójkątnego otworu muszli zawsze występują cztery wyraźne zęby, niekiedy obecne są również mniejsze, dodatkowe ząbki (Książkiewicz 2010). Muszla poczwarówki jajowatej przybiera barwę od żółtawej po brązową, a jej powierzchnia jest zwykle subtelnie prążkowana. Pożywieniem poczwarówki jajowatej są mikroskopijnej wielkości bakterie, glony i grzyby.

Na niżu poczwarówka jajowata występuje najczęściej w dolinach niewielkich rzek. Związana jest z siedliskami o charakterze torfowisk zasadowych, torfowisk nakredowych oraz szuwarów wielkoturzycowych. Preferuje siedliska wilgotne oraz mokre. Znosi również okresowe podtopienie.

Głównymi zagrożeniami dla populacji poczwarówki jajowatej są zaburzenia stosunków wodnych, przesuszenie, sukcesja roślinności w kierunku zbiorowisk zaroślowych i leśnych oraz zacienienie, czego konsekwencją jest zanik preferowanych przez nią siedlisk.

W granicach województwa lubuskiego poczwarówkę jajowatą odnaleziono m.in. w płatach situ tepokwiatowego *Juncetum subnodulosii*, turzycy błotnej i błotniszka wełnistego zb. *Carex acutiformis*-*Helodium blandowii*, turzycy błotnej *Caricetum acutiformis* i turzycy prosowej *Caricetum paniculatae*. Najważniejszymi ostojami tego mięczaka jest dolina rzeki Ilanki (obszar Natura 2000 „Dolina Ilanki”) i Pliszki (obszar Natura 2000 „Dolina Pliszki”). Oprócz tego obecność poczwarówki jajowatej stwierdzono również w obszarach Natura 2000 „Ostoja Barlinecka” i „Uroczyśka Borów Zasieckich”.

Katarzyna Kiaszewicz

1014 POCZWARÓWKA ZWĘŻONA *VERTIGO ANGUSTIOR*

Gatunek z zał. II dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła bez odstępstw

Polska Czerwona Księga Zwierząt (Głowaciński, Nowacki 2004) – kategoria EN
(gatunek bardzo wysokiego ryzyka)

Należy do rodziny poczwarówkowatych *Vertiginidae*. Uznawana jest za gatunek borealny. Występuje w Europie, od Irlandii i Portugalii, po Ural i Zakaukazie na wschodzie, na południu jej zasięg obejmując kraje śródziemnomorskie oraz północny Iran (Zajac 2004).

Jest jednym z dwóch występujących w Polsce gatunków z rodzaju *Vertigo*, który posiada lewoskrętną muszlę. Jej wielkość oscyluje w granicach 1,5-1,9 mm długości oraz 1 mm szerokości. Posiada ona najczęściej 5 skrętów, przy czym ostatni skręt jest zwężony, co sprawia, że kształtem przypomina ona wrzeciono. Jej powierzchnia posiada delikatne prążkowanie. Muszla może przybierać kolor od żółtego do brązowego. Ujście konchy ma kształt sercowaty i zawiera cztery zęby (Książkiewicz 2010).

W Polsce poczwarówka zwężona występuje na rozproszonych stanowiskach. Do 2007 roku znana była z około 25 lokalizacji, po inwentaryzacji przyrodniczej siedlisk i gatunków Natura 2000 w Lasach Państwowych, która została przeprowadzona w 2007, liczba stanowisk tego taksonu znacznie wzrosła. W województwie lubuskim większość z nich koncentruje się w obszarze Natura 2000 „Dolina Ilanki” i „Dolina Pliszki”, jej obecność stwierdzono także w obszarze Natura 2000 „Rynna Gryżyny” oraz „Uroczyska Borów Zasięckich”.

Poczwarówka zwężona jest gatunkiem wapieniolubnym, preferuje siedliska wilgotne, ale raczej nie podtopione. Gatunek ten występuje w obrębie szuwarów wielkoturzycowych oraz torfowisk zasadowych. Jego obecność stwierdzano również na podmokłych łąkach (Zajac 2004). Na terenie województwa lubuskiego była notowana głównie w obrębie szuwarów wielkoturzycowych, rzadziej na torfowiskach zasadowych. Stwierdzano ją w płatach turzycy błotnej, turzycy prosowej oraz zbiorowisku turzycy błotnej i błotnizska wełnistego.

Do najistotniejszych zagrożeń należą: przesuszenie siedliska, wkraczanie drzew i krzewów, zacienienie, a w wyjątkowych sytuacjach również podtopienie.

Katarzyna Kiaszewicz

Chcesz wiedzieć więcej?

- KSIĄŻKIEWICZ Z. 2007. Występowanie mięczaków z załącznika II dyrektywy siedliskowej na terenie Nadleśnictw: Babimost, Bytnica, Cybinka, Lubsko, Torzym i Krosno na podstawie inwentaryzacji terenowej (msc). Poznań.
- KSIĄŻKIEWICZ Z. 2008. The Narrow-Mouthed Whorl Snail *Vertigo angustior* (*Pulmonata: Gastropoda: Vertiginidae*) – Distribution and Habitat Disturbance in Northwestern Poland. *Tentacle*, 16, 5-6.
- KSIĄŻKIEWICZ Z. 2010. Higrofilne gatunki poczwarówek północno-zachodniej Polski. Poradnik ochrony siedlisk poczwarówek jajowatej *Vertigo moulinsiana* (Dupuy 1890) i zwężonej *Vertigo angustior* (Jeffreys 1830). Wyd. Klubu Przyrodników. Świebodzin.
- POKRYSZKO B. M. 2004. Poczwarówka zwężona *Vertigo angustior*. W: GŁOWACIŃSKI Z., NOWACKI J. (eds.). Polska Czerwona Księga Zwierząt: Bezkręgowce. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków i Akademia im. im. A. Cieszkowskiego w Poznaniu.
- ZAJĄC K. 2004. *Vertigo angustior* JEFFREYS 1830. Poradnik ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 - podręcznik metodyczny. Bezkręgowce (red. Witkowski Z. & Adamski P.) Ministerstwo Środowiska, Warszawa, 149-151.

Fot. Robert Stańko

Fot. Katarzyna Kiaszewicz

1032 SKÓJKA GRUBOSKORUPOWA *UNIO CRASSUS*

Gatunek z zał. II dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła, czynna

Duży mały z rodziny skójkowatych, o długości do 70 mm, i szerokości 35 mm. Żyje na piaszczystym bądź piaszczysto – żwirowym dnie czystych, wartko płynących niewielkich rzek, potoków i strumieni, najczęściej zagrzebana w osadach dennych, czasem przemieszczając się i pozostawiając charakterystyczny ślad. Skomplikowany cykl rozwojowy wymaga obecności ryb, do skrzelu których, w pierwszym okresie życia, na kilka tygodni przyczepiają się larwy skójek. W okresie tym są pasożytami i wraz z rybami mogą przemieszczać się na duże odległości.

Na Ziemi Lubuskiej stosunkowo rzadka, choć może to wynikać ze słabego rozpoznania gatunku, podawana między innymi z wód Puszczy Drawskiej i Barlineckiej.

Zagrożenia dla gatunku to przede wszystkim zanieczyszczenia i eutrofizacja wód, zmiany reżimu hydrologicznego rzek, budowle wodne, ale także eliminacja pewnych gatunków ryb będących żywicielami w rozwoju larwalnym.

Podstawą ochrony powinna być ochrona bierna wszystkich wód o naturalnym charakterze, czystej wodzie i wartkim prądzie.

Andrzej Jermaczek

4056 ZATOCZEK ŁAMLIWY *ANISUS VORTICULUS*

Gatunek z zał. II dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła

Jest niewielkim ślimakiem słodkowodnym, na pierwszy rzut oka nieco przypominającym pospolitego zatoczka ostrokrawędzistego. Szerokość muszli dorosłego zatoczka waha się między 4 a 6 mm, wysokość nie przekracza 1 mm. Muszla jest silnie spłaszczona, co powoduje, że szerokość skrętów wyraźnie przeważa nad ich wysokością. Ilość skrętów u dorosłego osobnika wynosi 5 – 5,5, są podobnej szerokości i zarówno od góry, jak i od dołu prawie równomiernie wysklepione. Muszla jest bardzo krucha, stąd nazwa gatunkowa, zaliczana do najdelikatniejszych muszli ślimaków słodkowodnych Polski.

Zatoczek łamliwy zasiedla niewielkie zbiorniki z czystą, dobrze natlenioną wodą, bogatą w jony wapnia, której lustro pokryte jest w znacznym stopniu przez roślinność wodną. Najczęściej wykazywany był z płytkich, dobrze nasłonecznionych zbiorników - stawów, starorzeczy, rozlewisk, zabagnień, a także zbiorników wodnych na torfowiskach, rzadziej z płytkich jezior, niewielkich cieków z wolno płynącą wodą, rowów melioracyjnych itd.

Występuje w całym kraju, również na Ziemi Lubuskiej, jednak wszędzie jest nieliczny. Najłatwiej go znaleźć na roślinach pływających oraz roślinach zanurzonych, zakorzenionych w dnie. Zagrożenia dla populacji zatoczka łamliwego to przekształcenia siedlisk, odwadnianie, likwidacja niewielkich zbiorników wodnych lub ich przekształcanie, zmiana odczynu wody, zanieczyszczenia i eutrofizacja.

Andrzej Jermaczek

1099 MINÓG RZECZNY *LAMPETRA FLUVIATILIS*

Gatunek z zał. II dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła

Ciało silnie wydłużone, przypominające węgorza, do 45 cm długości.

Gatunek dwuśrodowiskowy, na tarło wędruje z morza do rzek, na odległość do 300 km, późną jesienią i na wiosnę. Tarliska znajdują się w środkowym biegu większych rzek, w ciągu kilku tygodni po tarle dorosłe osobniki giną. Jaja składane są w specjalnym gnieździe, które opuszczają po wylęgu, zagrzebują się w mule i tam spędzają 3 – 6 lat. Dorosłe, żyjące w morzu osobniki są pasożytami ryb, odżywiając się ich krwią. Na Ziemi Lubuskiej spotykany jest w Odrze, po ujście Nysy Łużyckiej oraz Drawie.

Zagrożenia gatunku to budowle hydrotechniczne na ciekach oraz regulacje i zanieczyszczenia wód.

Andrzej Jermaczek

Minóg rzeczny. Fot. Wojciech Zieleniewski

Minóg strumieniowy. Fot. Roman Maniarski

Tarlo minoga strumieniowego. Fot. Wojciech Zieleniewski

1096 MINÓG STRUMIENIOWY *LAMPETRA PLANERI*

Gatunek z zał. II dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła

Mniejszy od poprzedniego, o długości do 18 cm, osiadły. Zasiadla niewielkie cieki o czystej wodzie, wartkim prądzie i piaszczystym dnie. Larwy żyją zagrzebane w mule, przez 3 – 6 lat odżywiając się detrytusem, szczątkami roślin i glonami, po przeobrażeniu przestają pobierać pokarm, a po odbyciu tarła giną.

Występuje między innymi w obszarach: „Krośnieńska Dolina Odry”, „Dolina Dolnego Bobru”, „Dolina Dolnej Kwisy”, „Dolina Ilanki”, „Dolina Pliszki”, „Rynna Gryżyny”, „Uroczyska Puszczy Drawskiej”, „Ujście Ilanki” i kilku innych.

Zagrożenia to przekształcenia i zanieczyszczenia rzek, eutrofizacja i wszelkiego rodzaju regulacje.

Andrzej Jermaczek

1130 BOLEŃ *ASPIUS ASPIUS*

Gatunek z zał. III Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II i V dyrektywy siedliskowej

W polskiej ichtiofaunie jedyny w pełni drapieżny gatunek z rodziny karpiowatych. Ryba typowo rzeczna, prądolubna, preferująca duże cieki, w województwie lubuskim przede wszystkim Odrę, Wartę i Noteć. Wchodzi także do przyujściowych odcinków mniejszych rzek, a w okresie dorastania spotykany jest w starorzeczach, a nawet niewielkich sztucznych zbiornikach i kanałach, przede wszystkim na terenach zalewowych.

Jako przedmiot ochrony występuje między innymi w obszarach: „Kargowskie Zakola Odry”, „Nowosolska Dolina Odry”, „Krośnieńska Dolina Odry”, „Dolina Dolnego Bobru”, „Dolina Dolnej Kwisy”, „Dolina Pliszki”, „Ujście Warty” i „Ujście Noteci”.

W Odrze typowym stanowiskiem dorosłych boleni jest sąsiedztwo ostróg rzecznych, zwłaszcza ich szczytów, na granicy nurtu głównego, a w niższych stanach wody główny nurt rzeki. Młode osobniki licznie występują w różnych zbiornikach wodnych na międzywalu, gdzie w okresie powodzi dostają się z rzeki, dorastają i przy wyższych stanach wód znów wracają do rzeki.

Boleń nie jest objęty w Polsce ochroną gatunkową, choć ustalono dla niego wymiar ochronny i nie łowi się osobników mniejszych niż 40 cm.

Zagrożenia dla gatunku to przede wszystkim przekształcenia siedlisk powodowane regulacją rzek oraz zmianami ich reżimu hydrologicznego w wyniku budowy i funkcjonowania zbiorników retencyjnych, stopni wodnych itp., przekształcanie starorzeczy i innych zbiorników wodnych na międzywalu, a przede wszystkim likwidacja ich połączeń z rzeką.

Ochrona gatunku to utrzymanie bądź odtwarzanie naturalnego charakteru cieków i ich reżimu wodnego pozwalającego na funkcjonowanie wszystkich stadiów populacji w szerokim spektrum siedlisk.

Andrzej Jermaczek

1163 GŁOWACZ BIAŁOPŁETWY *COTTUS GOBIO*

Gatunek z zał. III Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła

Niewielka, dorastająca do 15 cm ryba, o maczugowatym, zwężającym się ku tyłowi ciele i dużymi, wachlarzowatymi płetwami piersiowymi. Zasiedla niewielkie rzeki o czystej, chłodnej wodzie, wartkim prądzie i piaszczysto-kamienistym lub piaszczystym dnie, przede wszystkim w górach, rzadziej na niżu. Aktywny o zmierzchu, odżywia się larwami owadów i skorupiakami.

Kamieniste dno rzeki jest kluczowym elementem jego siedliska: dzień spędza ukryty pod kamieniami; również ikra składana jest w gniadach tarłowych pod kamieniami i następnie strzeżona przez samca.

Dla ochrony głowacza kluczowe znaczenie ma zachowanie naturalnej morfologii koryta rzecznego, w tym szczególnie kamienistego dna. Dla gatunku bardzo ważna jest ciągłość rzeki - jego siedliska; która może być łatwo przerwana przez nawet niewielkie progi przegradzające rzekę. Zupełnie destrukcyjny wpływ na siedlisko miałyby budowa wszelkich piętrzeń - oprócz przegradzenia rzeki prowadząca do zmniejszenia prędkości prądu, замуłania kamienistego substratu, silniejszego nagrzewania się wody.

Na Ziemi Lubuskiej występuje w kilku obszarach, między innymi w rzekach Puszczy Drawskiej i Barlineckiej oraz w dorzeczu Bobru.

Andrzej Jermaczek

1124 KIEŁB BIAŁOPŁETWY *GOBIO ALBIPINNATUS*

Gatunek z zał. III Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła

To niewielka, w naszych warunkach dorastająca do 12 cm długości ryba, zasiedlająca w niewielkich stadach głębsze, przydenne partie dużych rzek, między innymi Odry, Warty i Nysy Łużyckiej. Odżywia się drobnymi przydennymi zwierzętami i resztkami roślinnymi. Jego biologia i rozmieszczenie, podobnie jak i zagrożenia, są stosunkowo słabo poznane, między innymi z uwagi na charakter zasiedlanych siedlisk i trudności metodyczne badań.

Jako przedmiot ochrony podawany jest w obszarach: „Ujście Warty”, „Łęgi nad Nysą” i „Łęgi Odrzańskie”.

Andrzej Jermaczek

Fot. Wojciech Zieleniewski

Fot. Wojciech Zieleniewski

1149 KOZA COBITIS TAENIA

Gatunek z zał. III Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła

Koza to prawdopodobnie najpospolitszy spośród objętych programem Natura 2000 krajowych gatunków ryb. Również w ichtiofaunie województwa lubuskiego jest to jeden z najczęściej spotykanych gatunków. Wynika to z faktu, że jest gatunkiem o dość szerokiej tolerancji siedliskowej, zdolnym do znoszenia znacznych wahań różnych parametrów stanu siedlisk. W dolinach Odry i Warty, stanowiących niewątpliwie obszary najliczniejszego występowania gatunku na Ziemi Lubuskiej, zasiedla wszystkie typy wód – główne koryto, połączone z nią oraz izolowane w normalnych stanach wód starorzecza i inne zbiorniki, zarówno na terenach zalewowych jak i na zawalu. Występuje także w innych zbiornikach, w tym w akwenach silnie zanieczyszczonych, co świadczy o jej dużych możliwościach przystosowawczych.

Licznie występuje w obszarach: „Kargowskie Zakola Odry”, „Nowosolska Dolina Odry”, „Ujście Warty”, „Ujście Noteci”, „Dolina Dolnego Bobru”, „Dolina Dolnej Kwisy”, „Dolina Pliszki”, „Krośnieńska Dolina Odry” i wielu innych.

W najbliższej przyszłości w skali regionu nie wydaje się gatunkiem zagrożonym, nie da się wskazać czynników, które mogłyby w istotny sposób wpłynąć na obecny, wysoki stan populacji, choć poszczególnym populacjom lokalnym mogą zagrozić takie czynniki jak likwidacja zbiorników wodnych, drastyczne zmiany stosunków wodnych, prace utrzymaniowe polegające na odmulaniu cieków bądź zanieczyszczenia i silna eutrofizacja wód.

Andrzej Jermaczek

1146 KOZA ŻŁOTAWA SABANEJEWIA AURATA

Gatunek z zał. III Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła

Na pierwszy rzut oka podobna do kozy i często z nią mylona. Z tego względu jej biologia, rozsiedlenie i liczebność są słabo poznane. Zasiedla większe rzeki o piaszczystym dnie, czystej wodzie i wartkim prądzie. Na Ziemi Lubuskiej występuje w dolinie Dolnego Bobru. W Polsce na granicy zasięgu. Zagrożenia to zanieczyszczenia wód, prace utrzymaniowe polegające na odmulaniu cieków i prace regulacyjne na rzekach zmieniające ich reżim wodny i charakter dna.

Andrzej Jermaczek

Fot. Wojciech Zieleniewski

Fot. Wojciech Zieleniewski

1134 RÓŻANKA *RHODEUS SERICEUS AMARUS*

Gatunek z zał. III Konwencji Berneńskiej i z zał. II dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła

Różanka jest gatunkiem o specyficznej biologii, jest jedynym gatunkiem ostrakofilnym, czyli wykorzystującym do rozrodu małże (w tym przypadku z rodziny skójkowatych *Unionidae*) w polskiej ichtiofaunie. Na Ziemi Lubuskiej spotyka się ją w wodach różnych typów na całym obszarze. W niektórych wodach, np. niewielkich zbiornikach wodnych w dolinie Odry, występuje wręcz masowo będąc dominantem lub subdominantem pod względem liczebności. Typowym siedliskiem tego gatunku są akweny porośnięte w znacznym stopniu miękką roślinnością zanurzoną, co jest możliwe między innymi dzięki znacznie większej przezroczystości wody. Jednocześnie obecność różanki w Odrze i Warcie świadczy o stosunkowo wysokiej odporności na wciąż pozostawiające jeszcze wiele do życzenia właściwości fizykochemiczne wód tych rzek.

Warunkiem występowania populacji różanki są możliwości rozrodu, a więc obecność małży z rodziny *Unionidae*. Aktualnie, w granicach Ziemi Lubuskiej zasiedlają one powszechnie, nierzadko bardzo licznie, różne zbiorniki wodne, od koryt dużych rzek, poprzez jeziora, aż po wszystkie rodzaje mniejszych zbiorników wodnych. W świetle aktualnego rozpoznania ichtiologicznego obszaru Ziemi Lubuskiej populację różanki na tym terenie należy uznać za niezagrożoną.

Andrzej Jermaczek

1145 PISKORZ *MISGURNUS FOSSILIS*

Gatunek z zał. III Konwencji Berneńskiej i z zał. II dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła

Jest niewielką rybą, choć jednocześnie największym krajowym reprezentantem rodziny kozowatych. Preferuje stojące lub wolno płynące wody o mulistym dnie. Często mylony z powszechnie występującym ślizem *Barbatula barbatula*.

Obecnie ilość jego stanowisk na Ziemi Lubuskiej jest znaczna, lecz prawie nigdzie piskorz nie występuje w większych ilościach. W starorzeczach, czy zbiornikach wodnych w dolinie Odry podczas odłowów kontrolnych odławia się po zaledwie kilka, kilkanaście osobników, najczęściej dorosłych. Jeszcze gorsza jest sytuacja gatunku w dolinie Warty, gdzie jeszcze 20 lat temu występował licznie, a obecnie jest gatunkiem spotykanym sporadycznie. Stosunkowo licznie występuje w obszarach: „Dolina Dolnego Bobru”, „Dolina Dolnej Kwisy”, „Dolina Ilanki”, „Ujście Warty”, „Kargowskie Zakola Odry”, „Nowosolska Dolina Odry”, „Krośnieńska Dolina Odry” i kilku innych.

W publikacjach poświęconych piskorzowi, jako najważniejsze zagrożenie dla jego populacji wymienia się nieprzemyślane melioracje prowadzące do obniżenia się poziomu wód gruntowych, a w efekcie do osuszenia niewielkich, płytkich zbiorników będących typowymi siedliskami tego gatunku. W wielu obszarach ma to rzeczywiście miejsce, jednak nie wyjaśnia to powodu zaniku piskorza w wodach o stabilnym poziomie wody, np. dolinach dużych rzek, tym bardziej, że piskorz, dzięki oddychaniu jelitowemu, jest jednym z gatunków najbardziej odpornych na okresowe zmniejszanie się ilości tlenu w wodzie, a nawet na częściowe wysychanie. W wielu płytkich i okresowo wysychających zbiornikach wodnych należałoby się więc spodziewać niemal wyłącznie licznej populacji piskorza, który, jako jedyny przetrzymał ekstremalne warunki, tymczasem w zbiornikach tych piskorz występuje obecnie bardzo rzadko.

Andrzej Jermaczek

Fot. Wojciech Zieleniewski

Fot. Wojciech Zieleniewski

1106 ŁOSOŚ *SALMO SALAR*

Gatunek z zał. III Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II dyrektywy siedliskowej

Gatunek dwuśrodowiskowy, niegdyś liczny, do niedawna w Polsce prawie wymarły, obecnie restytuowany. Dorosłe łososie żyją w morzu, do rzek wstępują na tarło, a młode osobniki, po wylęgu i 1 – 3 latach życia w rzekach, spływają do morza. Ostatnią naturalną populacją łososia w Polsce była populacja w Drawie, która zaniknęła w połowie lat 80. ubiegłego wieku po trwającym dwa lata „spuszczaniu” osadów ze zbiornika elektrowni Kamienna. Piaszczyste osady pokryły całkowicie podłoże leżących niżej tarlisk łososia, stan taki utrzymywał się przez 5 lat, eliminując naturalne tarło. Jako jedna z możliwych przyczyn zaniku gatunku na tym stanowisku wskazywane są też intensywne badania naukowe. Obecnie prowadzona jest, jak się wydaje skuteczna, akcja restytucji tego gatunku w Polsce, między innymi w Drawie. Miarą sukcesu jest fakt, że dorastające w morzu łososie docierają już tam regularnie na tarliska. Akcja ta bazuje jednak na innych subpopulacjach, wsiedlane w Polsce łososie pochodzą głównie z rzeki Dołgawa na Łotwie.

Oprócz Drawy w obszarach Natura 2000 Ziemi Lubuskiej łososie spotyka się obecnie między innymi w Odrze, Warcie i ujściu Ilanki.

Zagrożenia dla łososia to przede wszystkim przegradzanie rzek i nieskuteczność istniejących przepławek. Na przykład niesprawną przepławką w elektrowni wodnej Kamienna na Drawie w Drawieńskim Parku Narodowym wciąż odcina od wykorzystania przez łososie cały bieg Drawy i jej dopływy powyżej zapory, pozostawiając dostępne praktycznie tylko dorzecze Płocicznej. Restytuowane obecnie populacje zasiedlają jedynie dolne odcinki rzek, do pierwszej zapory stanowiącej skuteczną barierę.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej o zagrożonych gatunkach ryb i ich ochronie?

BŁACHUTA J., KUSZNIERZ J. 1995. Odra jako korytarz ekologiczny - analiza ichtiofaunistyczna. W: JANKOWSKI W., TEDERKO Z. (red.). Korytarz ekologiczny Odry. Stan – funkcjonowanie - zagrożenia. Fund. IUCN Poland, Warszawa, 100-115.

BŁACHUTA J., WITKOWSKI A., KUSZNIERZ J. 1994. Kiełb białopłetwy, *Gobio albiginnatus* Lukasz, 1933 (Cyprinidae) w dorzeczu Odry. Przegl. Zool., 38: 309-315.

BOROŃ A. 2004. Ryby należące do rodzaju *Cobitis*, (Pisces, Cobitidae) występujące w systemie Odry i Wisły. Arch. Pol. Fisch., 12: 159-166.

BRYLIŃSKA M. (red.) 2000. Ryby słodkowodne Polski. PWN, Warszawa.

FRANKIEWICZ P. 1985. Koza złotawa *Cobitis aurata* (Fil.) w dorzeczu Odry. Prz. Zool., 29.

KUSZNIERZ J. 2000. Opis ichtiofauny Odry, mapy bioindykacyjne ryb. W: RAST G., OBRDLIK P., NIEZNAŃSKI P. (red.). Atlas obszarów zalewowych Odry. WWF Deutschland, WWF-Auen-Institut.

ZIELENIEWSKI W. 2009. Rozsiedlenie gatunków minogów i ryb wymienionych w Załączniku II Dyrektywy Rady 92/43/EWG z dn. 21.05.1992 roku w sprawie ochrony siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory w wodach województwa lubuskiego ze szczególnym uwzględnieniem nowych i skorygowanych Specjalnych Obszarów Ochrony Siedlisk. GDOŚ, Warszawa.

1188 KUMAK NIZINNY *BOMBINA BOMBINA*

Gatunek z zał. II Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II i IV dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła, gatunek wymagający czynnej ochrony

Jest to niewielki płaz o długości 4-5 cm, z ciemnobrązowym, oliwkowym lub prawie czarnym grzbietem. Na brzusznej stronie ciała ma charakterystyczne czerwone lub pomarańczowe (rzadziej żółtawe) plamy. Kumak jest trudny do zaobserwowania w wodzie, dlatego jego występowanie można stwierdzić najczęściej na podstawie dość donośnego i bardzo charakterystycznego głosu kuuu-kuuu. Większą część aktywnego życia spędza w zbiornikach wodnych o różnej wielkości. Zimuje na lądzie w kryjówkach ziemnych, w stosach kamieni i drewna. Z reguły jest gatunkiem nielicznym, jednak lokalnie, w sprzyjających warunkach ekologicznych, może tworzyć grupy liczące nawet do kilkuset osobników. Kumak nizinny zamieszkuje najczęściej zbiorniki małe i średnie, o dość czystej wodzie, z urozmaiconą roślinnością zanurzoną i wynurzoną. Położone są one najczęściej w otwartym rolniczym krajobrazie, w miejscach dobrze nasłonecznionych. Unika zbiorników o stromych brzegach i bez płyczn. Najczęściej zamieszkuje zbiorniki głębokości 0,5-1,5 m (średnio 0,5 m), pozbawione ryb. Mają one charakterystyczną florę zanurzonych i wynurzonych makrofitów.

Duże znaczenie dla kumaków ma otoczenie zbiornika rozrodczego, gdzie osobniki dorosłe mogą uzupełniać bazę pokarmową. Ważne są także korytarze ekologiczne, którymi płazy te mogą wędrować do miejsc zimowania, a wiosną z powrotem do zbiorników.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

RYBACKI M., MACIANTOWICZ M. (red.) 2006. Ochrona żółwia błotnego, traszki grzebieniastej i kumaka nizinnego w Polsce. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.

SZYMURA J. M. 2004. Kumak nizinny. W: ADAMSKI P., BARTEL R., BERESZYŃSKI A., KAPEL A., WITKOWSKI Z. (red.). Gatunki Zwierząt (z wyjątkiem ptaków). Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Tom 6. Ministerstwo Środowiska, Warszawa, 298-302.

Fot. Antoni Kasprzak

1166 TRASZKA GRZEBIENIASTA *TRITURUS CRISTATUS*

Gatunek z zał. II Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II i IV dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła, gatunek wymagający czynnej ochrony

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001)
– NT (*Near Threatened* – gatunki niższego ryzyka, ale bliskie zagrożenia)

Osiąga długość do 15 cm i jest największą krajową traszką. U samców w okresie godowym wykształca się duży grzebień skórny na grzbiecie i ogonie (stąd nazwa), z przerwą nad kloaką. Traszka grzebieniasta prowadzi bardzo skryty tryb życia i należy do płazów najtrudniejszych do zaobserwowania w terenie, szczególnie w okresie życia na lądzie, gdzie bytuje w środowiskach wilgotnych i zacienionych, porośniętych roślinnością zielną i krzewiastą. W wodzie, poza obserwacją osobników dorosłych, gatunek ten można stwierdzić na podstawie obecności jaj (składane są pojedynczo w zagięciach liści roślin wodnych) i larw, których charakterystyczne cechy pozwalają na stosunkowo łatwe ich odróżnienie od jaj i larw traszki zwyczajnej, która często występuje w tych samych zbiornikach. Zimuje na lądzie w różnych kryjówkach ziemnych, głównie w stertach drewna i stosach kamieni.

Traszka grzebieniasta do rozrodu wybiera z reguły głębsze zbiorniki, z bujną roślinnością, ale można spotkać ją również w małych stawach i mokradłach śródleśnych. Optymalne cechy takich zbiorników to: wielkość od 100 do 700 m², głębokość ponad 0,5 m, obecność roślinności wodnej odpowiedniej do składania jaj (np. włosienicznik wodny *Ranunculus aquatilis*, rzęśl bagienna *Callitriche palustris*), dno piaszczyste lub gliniaste, obecność nieużytkowanej rolniczo strefy buforowej szerokości min. 5-10 m wokół zbiornika, i co jest bardzo istotne – brak ryb.

Dla optymalnych warunków termicznych powierzchnia roślinności szuwarowej wyższej niż 1 m nie powinna przekraczać 10% powierzchni zbiornika, a roślinność pływająca powinna zajmować do 50% powierzchni lustra wody.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

RYBACKI M., MACIANTOWICZ M. (red.) 2006. Ochrona żółwia błotnego, traszki grzebieniastej i kumaka nizinnego w Polsce. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.

RAFIŃSKI J. 2001. *Triturus cristatus* (Laurenti, 1768) Traszka grzebieniasta. W: GŁOWACIŃSKI Z. (red.). Polska czerwona księga zwierząt. Kręgowce. PWRiL, Warszawa, 285-286.

SZYMURA J. M. 2004. Traszka grzebieniasta. W: ADAMSKI P., BARTEL R., BERESZYŃSKI A., KAPEL A., WITKOWSKI Z. (red.). Gatunki Zwierząt (z wyjątkiem ptaków). Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Tom 6. Ministerstwo Środowiska, Warszawa, 289-293.

1220 ŻÓŁW BŁOTNY *EMYS ORBICULARIS*

Gatunek z zał. III Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II i IV dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła bez odstępstw, gatunek wymagający czynnej ochrony.

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001)

– EN (Endangered - gatunki bardzo wysokiego ryzyka, silnie zagrożone)

Jest to jedyny przedstawiciel rzędu *Testudinata* – żółwie, występujący naturalnie w Polsce i jednocześnie jedyny współcześnie żyjący na świecie gatunek z rodzaju *Emys*. W Polsce żółw błotny żyje blisko północnej granicy swojego zasięgu w Europie. Występuje prawie na całym obszarze Polski, jednak jest gatunkiem rzadkim lub skrajnie rzadkim. Jego rozmieszczenie jest nierównomierne: najwięcej stanowisk stwierdzono w województwie lubelskim, lubuskim, mazowieckim, warmińsko-mazurskim i wielkopolskim. Jednak w większości przypadków są to dane odnoszące się do obserwacji pojedynczych osobników. Tylko w nielicznych przypadkach można mówić o populacjach liczących od kilku do kilkunastu, rzadziej kilkudziesięciu osobników. W województwie lubuskim jego rozmieszczenie zostało dosyć dobrze rozpoznane (Maciantowicz i Najbar 2000, Rybacki i Maciantowicz 2001). Najliczniej żółw błotny występuje na północ od Odry w pasie pojezierzy. Na południu znajdują się nieliczne stanowiska. Najważniejszym obszarem dla zachowania żółwia jest „Ujście Ilanki” gdzie żyje największa w zachodniej Polsce populacja tego gatunku licząca ponad 100 osobników. Jest ona dobrze poznana (Najbar 2008) i były tutaj realizowane działania czynnej ochrony jego siedlisk. Inne obszary, gdzie można spotkać żółwia, jednak już nie tak licznie jak nad Ilanką to: „Dolina Pliszki”, „Uroczyska Puszczy Drawskiej”, „Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry” i „Torfowisko Młodno”.

Żółw jest drapieżnikiem aktywnym w ciągu dnia. Poluje głównie w wodzie na owady, mięczaki i pierścienice, rzadziej na płazy i ryby. Dorosłe osobniki osiągają zwykle długość 17-20 cm (długość pancerza). Małe żółwie bezpośrednio po wylęgu mają od 2 do 3 cm. Żółwie błotne odbywają gody w wodzie na przełomie kwietnia i maja. Pora składania jaj rozpoczyna się miesiąc po kopulacji, z reguły na przełomie maja i czerwca. Na najlepiej poznanym stanowisku żółwia błotnego w Polsce zachodniej – w obszarze „Ujście Ilanki”, okres składania jaj trwa od 24 maja do 13 czerwca, z kulminacją w pierwszej dekadzie czerwca (Najbar 2008). W tym czasie żółwice wychodzą na ląd i udają się na lęgowiska, które są oddalone od wody nawet o 2 km. Składają jaja (średnio 14–15 sztuk) w miejscach suchych i dobrze nasłonecznionych, do wygrzebanej w ziemi komory lęgowej o głębokości 10-12 cm. Młode żółwie wykluwają się po około 3 miesiącach i wędrują do wody lub zimują pod ziemią, a do zbiorników wodnych wyruszają dopiero wiosną. Żółw, będąc zwierzęciem zmiennocieplnym, dużą część dnia spędza wygrzewając się na brzegach zbiorników, kępach roślinności lub zwalonych pniach. Zimuje w zbiornikach o mulistym dnie. Aktywne życie prowadzi od ustąpienia lodów w końcu marca lub na początku kwietnia. Pod koniec lata aktywność żółwi spada. Sporadycznie widuje się je do października. Żółw błotny preferuje wody stojące i wolno płynące. Najczęściej są to wypłycone części jezior i śródlądne bagna, ale spotykano go również w stawach, starorzeczach, kanałach i w rzekach o spokojnym nurcie. Cieki wodne stanowią również ważne drogi migracji żółwi. W zachodniej Polsce bardzo często wyróżnikiem płytkich zbiorników, w których

Fot. Marek Maciantowicz

przebywają żółwie są zbiorowiska z osoką aloesowatą *Stratiotes aloides*. Większość zbiorników i cieków ma charakter eutroficzny o dobrze rozwiniętej roślinności przybrzeżnej i mulistych brzegach.

Najważniejszym zagrożeniem dla gatunku jest degradacja siedlisk. Najpoważniejsze w skutkach jest osuszanie terenów podmokłych, bagien i niewielkich zbiorników wodnych, gdzie żółwie żyją i zimują. Nie mniej istotny jest zanik siedlisk lądowych np. poprzez zalesianie nieużytków, gdzie żółwie składają jaja lub zanik łęgówisk poprzez zarastanie przez samosiewy drzew i krzewów. W ostatnich latach większego negatywnego znaczenia nabiera ruch samochodowy i coraz częściej spotykane są żółwie rozjechane przez samochody lub posiadające ślady kolizji z pojazdami. Problemem jest również pojawianie się w środowisku obcych, szczególnie północnoamerykańskich, gatunków żółwi – głównie żółwia czerwonołicego *Trachemys scripta elegans*, który ze względu na dużą agresywność, skutecznie konkuruje z żółwiem błotnym o pokarm i o miejsca plażowania oraz jest źródłem chorób i pasożytów, które mogą atakować nasze rodzime żółwie.

Inne istotne zagrożenia to presja drapieżników: lisów, jenotów, borsuków i kruków, szczególnie w stosunku do młodych osobników, zanieczyszczanie wód ściekami oraz nielegalne wylapywanie osobników do prywatnych hodowli. Potencjalnym zagrożeniem są niekorzystne zmiany wynikające ze skrajnie nielicznych liczebności populacji, co prowadzi do chowu wsobnego i utraty zmienności genetycznej populacji.

Jednym ze sposobów przeciwdziałania zagrożeniom jest aktywna ochrona siedlisk żółwia błotnego, polegająca głównie na stabilizacji poziomu wody w zbiornikach poprzez budowę zastawek i przetamowań, tworzeniu nowych zimowisk oraz pielęgnacja miejsc składania jaj poprzez usuwanie samosiewów drzew i krzewów lub tworzenie alternatywnych łęgówisk (Rybacki i Maciantowicz 2006). Przy silnej presji drapieżników można zabezpieczać złoża jaj siatką. Przy bardzo małych populacjach, niekiedy podejmowane są decyzje o zasileniu stanowiska młodymi osobnikami pochodzącymi ze złożów jaj z sąsiadujących liczniejszych stanowisk. Wówczas małe żółwki są hodowane przez okres 1-2 lat i wypuszczane do środowiska.

W Polsce żółw błotny objęty jest ochroną gatunkową od 1935 r., a od 1995 r. wokół miejsc jego rozrodu i regularnego przebywania wyznacza się strefy ochronne.

W latach 2008-2010 na Ziemi Lubuskiej w ramach programu LIFE Klub Przyrodników prowadził projekt ochrony żółwia błotnego. W kilku obszarach poprawiono stan uwodnienia siedlisk gatunku, wykopano bądź pogłębiono zbiorniki wodne, usunięto naloty drzew i krzewów w potencjalnych miejscach składania jaj, a także wypuszczono kilkadziesiąt młodych żółwi wyhodowanych z jaj, które nie miałyby szans rozwoju w warunkach naturalnych.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

- JABŁOŃSKI A. 2001. *Emys orbicularis* (Linne, 1758) Żółw błotny. W: GŁOWACIŃSKI Z. (red.). Polska czerwona księga zwierząt. Kręgowce. PWRiL, Warszawa, 274-276.
- MACIANTOWICZ M., NAJBAR B. 2000. Występowanie żółwia błotnego *Emys orbicularis* Linnaeus, 1758 na terenie województwa lubuskiego. Przegląd Zoologiczny XLIV, 3-4:177-191.
- NAJBAR B. 2008. Biologia i ochrona żółwia błotnego (*Emys orbicularis*) w zachodniej Polsce. Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.
- RYBACKI M., MACIANTOWICZ M. 2001. Stan obecny. W: NAJBAR B. (red.). Żółw błotny *Emys orbicularis* Linnaeus, 1758. Seria Monografie Przyrodnicze. Lubuski Klub Przyrodników. Świebodzin, 18-25.
- RYBACKI M., MACIANTOWICZ M. (red.) 2006. Ochrona żółwia błotnego, traszki grzebieniastej i kumaka nizinnego w Polsce. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.

1337 BÓBR EUROPEJSKI *CASTOR FIBER*

Gatunek z zał. III Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II, IV i V dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – częściowa

Nasz największy gryzoń, o długości ciała do 100 cm i masie ciała do 30 kg. Prowadzi ziemnowodny tryb życia, palce u stóp są złączone błoną ułatwiającą pływanie, ogon jest szeroki, spłaszczony grzbietobrzusznie i pokryty łuskami. Gęste futro koloru brązowego do czarnego. Odżywia się roślinami wodnymi i przybrzeżnymi, zimą łykiem drzew liściastych zgromadzonym w lecie. Żyje w rodzinach, buduje żeremia lub zamieszkuje w norach, aktywnie piętrzy wodę tworząc rozlewiska. Zasiedla różne zbiorniki wody stojącej, niewielkie rzeki, kanały i rowy melioracyjne o względnie stałym poziomie wody i o przepływie umożliwiającym spiętrzanie wody. Jeżeli dostępna jest odpowiednia baza pokarmowa, szczególnie osika i wierzby, zajmuje także różnego rodzaju mokradła, torfowiska i podmokłe obniżenia terenu.

Gatunek przekształcający siedliska, pozytywnie wpływający na renaturalizację krajobrazu, zwiększający retencję wód oraz przyczyniający się do odtwarzania różnego rodzaju mokradel z dużą ilością martwego drewna – ważnych siedlisk dla wielu gatunków zwierząt.

Od średniowiecza liczebność bobrów w Polsce zmniejszała się w wyniku intensywnych polowań. Po drugiej wojnie światowej pozostały jedynie niewielkie populacje w północno-wschodniej Polsce. Na początku lat 1950. przeprowadzono w tej części Polski pierwsze introdukcje. Do lat 1970. zasięg występowania bobra ograniczony był nadal do Polski północno-wschodniej. W tym okresie podjęto pierwsze przesiedlenia bobrów w dorzeczu Odry, Warty i Noteci.

W 1994 r. liczebność bobrów w Polsce szacowano na 7400 osobników, a w roku 2000 już na około 18000, ponad dwukrotnie więcej. Badania ankietowe przeprowadzone w Polsce w latach 2001-2003 wykazały około 14 500 osobników, obecnie liczebność gatunku prawdopodobnie przekracza 20 000 os. Polska północno zachodnia, obok północno-wschodniej części kraju, jest główną ostoją zwartej i silnej populacji. W Europie najsilniejsze populacje bobrów występują w krajach położonych na wschód od Polski oraz w Skandynawii. Obecnie gatunek odzyskuje dawny zasięg i populacja jego liczy około 600 000 osobników.

W województwie lubuskim występuje co najmniej 10% krajowej populacji gatunku. Zagęszczenie stanowisk w niektórych obszarach, np. w dolinie Warty czy Noteci przekracza 15 rodzin (czyli około 60 osobników) na 100 km².

Aktualnie bóbr nie jest gatunkiem zagrożonym, choć jego działalność w środowisku przyczynia się do powstawania konfliktów z działalnością i interesami człowieka. Na tym etapie rozwoju populacji główny nacisk położyć należy na ograniczanie i docelowe eliminowanie sytuacji konfliktowych, poprzez przesiedlenia zwierząt, wykupy zagrożonych gruntów, a także zabezpieczanie wałów przeciwpowodziowych, grobli i innych urządzeń przed uszkodzeniem.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej?

CZECH A. 2000. Bóbr. Wydawnictwo Lubuskiego Klubu Przyrodników, Świebodzin.

CZECH A., JERMACZEK A. 2005. Jak ograniczać konflikty między bobrami a człowiekiem, Wydawnictwo Klubu Przyrodników. Świebodzin.

DZIĘCIOŁOWSKI R. 1996. Bóbr. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.

1308 MOPEK *BARBASTELLA BARBASTELLUS*

Gatunek z zał. II Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II i IV dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła, ochrona strefowa

Niewielki nietoperz o długości ciała 45–60 mm, rozpiętości skrzydeł 240–380 mm i masie 8 – 15 g. Ciało pokryte jedwabistym futerkiem na grzbiecie ciemnobrązowym do czarnego, na brzuchu jaśniejszym. Charakterystyczny płaski pyszczek.

W Polsce występuje na całym obszarze, jednak nie wszędzie jednakowo często. Związany z terenami leśnymi, latem kryje się w szczelinach drzew, pod odstającą korą, jak również w kryjówkach sztucznych - szczelinach w budynkach, za okiennicami. Zimuje w chłodnych podziemiach, fortyfikacjach, sztolniach i piwnicach.

Podstawowym pokarmem mopka są drobne ćmy, które chwytą w locie. Na łowy wylatuje wieczorem, dość wcześnie. W październiku lub w listopadzie zapada w sen zimowy, który trwa do marca lub kwietnia. Do hibernacji wybiera miejsca względnie chłodne i suche, gdzie temperatura nie przekracza 5 °C. W miejscach szczególnie nadających się do zimowania spotkać można całe skupienia tych nietoperzy.

Dwa największe w Polsce miejsca hibernacji mopka leżą w województwie lubuskim. Pierwsze z nich to podziemia Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego, w których, po nocu rudym i nocku dużym, jest trzecim co do liczebności gatunkiem. Urbańczyk (1996) podaje 1061 mopków policzonych w marcu 1996. Natomiast w planie ochrony rezerwatu Nietoperek liczebność mopka w styczniu 1999 oceniono na 1240. Miejscem jeszcze większej koncentracji mopków jest tzw. Mopkowy Tunel w nadleśnictwie Krzystkowice, skąd Wojtaszyn (2007) podaje 1870 zimujących w roku 2005 mopków.

Najważniejsze zagrożenia dla populacji mopka to, podobnie jak w przypadku innych nietoperzy, wandalizm lub bezmyślność w miejscach hibernacji, przekształcenia siedlisk powodujące ubożenie pokarmowe żerowisk, a także powszechna chemizacja różnych elementów środowiska.

Andrzej Jermaczek

1323 NOCEK BECHSTEINA *MYOTIS BECHSTEINI*

Gatunek z zał. II Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II i IV dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła, ochrona strefowa

Polska Czerwona Księga Zwierząt (Głowaciński, Nowacki red. 2004) - kategoria NT (gatunek niższego ryzyka)

Średniej wielkości nietoperz, o długości ciała 50 - 55 mm, rozpiętości skrzydeł 250 - 280 mm i masie 8 - 11 g, na grzbiecie szarobrunatny, spodem popielaty, z bardzo długimi, nie stykającymi się ze sobą uszami. W Polsce występuje głównie w południowej części kraju. Uważany jest za gatunek rzadki, choć w Polsce południowo-wschodniej spotyka się go częściej. Jest gatunkiem leśnym, zamieszkuje dziuple drzew, rzadziej skrzynki dla ptaków. Żeruje w lasach, często wśród koron drzew. Zimuje w miejscach o wysokiej wilgotności. Gatunek osiadły, nie odbywa dalekich wędrówek. Liczebność polskiej populacji szacuje się na kilka tys. osobników.

Jedynym stanowiskiem gatunku na Ziemi Lubuskiej jest rezerwat Nietoperek, gdzie zimuje około 20 - 30 osobników (Gabryś i inni 2005). Jest to jednocześnie jedno z ważniejszych zimowisk gatunku w zachodniej Polsce.

Andrzej Jermaczek

1324 NOCEK DUŻY *MYOTIS MYOTIS*

Gatunek z zał. II Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II i IV dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła, ochrona strefowa

Największy krajowy gatunek nietoperza o rozpiętości skrzydeł około 45 cm i wadze 26-40 g. Futro grzbietu szarobrązowe na brzuchu białawe, ucho i pyszczek jaśniejsze błony lotna ciemne.

Kolonie rozrodcze (letnie) lokalizowane są zazwyczaj na rozległych, nieużytkowanych strychach, często np. strychach budynków sakralnych, rzadko w podziemiach. Zimowanie trwa od późnej jesieni do początku kwietnia, zazwyczaj w sztolniach, dawnych fortach, piwnicach i jaskiniach. Żeruje głównie w widnych lasach i na ich obrzeżach, w parkach bądź w sadach, ale także w terenie otwartym np. łąkami. Na żerowiska wylatuje późno – około godziny po zmroku. Jest gatunkiem pokonującym duże odległości, żeruje w odległości nawet 25 kilometrów od kolonii rozrodczej, podczas jednej nocy może odwiedzać po kilka żerowisk oddalonych od siebie o kilka kilometrów. Podobnie aby dotrzeć do miejsc hibernacji, podejmuje często kilkusetkilometrowe wędrówki.

Na Ziemi Lubuskiej występuje zarówno w okresie rozrodu jak i zimowania. Największym w Polsce zimowiskiem gatunku jest rezerwat Nietoperek, gdzie nocek duży zimuje w ilości kilkunastu tysięcy osobników, będąc drugim co do liczebności, po nocku rudym, gatunkiem zimującym w podziemiach Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego. Urbańczyk (1996) podaje liczebność nocka dużego w MRU w roku 1996 – 11 446 osobników wskazując na ponad dwukrotny w ciągu kilku lat wzrost liczebności w tym obiekcie. Późniejsze dane wskazują na dalszy wzrost liczebności, np. w planie ochrony rezerwatu „Nietoperek” podawane są dane z sezonu 1998/1999 - do 14 484 os., a Sachanowicz i Ciechanowski (2005) podają, że w sezonie 2004/2005 zimowało tu 18 668 nocków dużych. Znanym od dawna miejscem zimowania tego gatunku są też podziemia twierdzy w Kostrzynie nad Odrą, gdzie zimuje około 150 os.

Kolonie letnie nocka dużego liczące po kilkaset osobników znajdują się najczęściej na strychach kościołów (Sulechów, Skwierzyna (do 500 os.), Bytnica i inne), a także w innych obiektach, jak w nadziemnym obiekcie MRU w Boryszynie, gdzie od lat przebywa kolonia około 300 os., czy budynkach w Koziczynie (do 500 os.) i Grzmiącej koło Cybinki.

Główne zagrożenia dla gatunku to możliwość zabijania i płoszenia zwierząt przez osoby penetrujące zimowiska i kolonie rozrodcze, zmiany w siedliskach - oświetlanie wlotów do schronień oraz zagospodarowywanie zasiedlonych strychów i podziemi w sposób nie sprzyjający nietoperzom.

Ochrona, jak w przypadku wszystkich nietoperzy, to przede wszystkim skuteczne zabezpieczenie schronień, zarówno zimowych jak i letnich, ale także ochrona żerowisk, ograniczenie chemicznego zwalczania owadów stanowiących pokarm nietoperzy oraz drastycznych zmian w ich siedliskach.

Andrzej Jermaczek

1318 NOCEK ŁYDKOWŁOSY *MYOTIS DASYCNEME*

Gatunek z zał. II Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II i IV dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła, ochrona strefowa

Polska Czerwona Księga Zwierząt (Głowaciński, Nowacki red. 2004)
- kategoria EN (silnie zagrożony)

Jeden z większych gatunków z rodzaju *Myotis*, długość ciała 43–60 mm. Grzbiet wyraźnie ciemniejszy od jasnego brzucha. Żywi się owadami, głównie muchówkami z rodziny ochotkowatych, wodnymi chrząszczami i chruścikami. Jest związany z dużymi zbiornikami wodnymi i ciekami, nad którymi poluje, chwytając ofiary znad samej tafli. W okresie letnim spotykany jest na strychach budynków, rzadko w skrzynkach lęgowych, dziuplach drzew i szczelinach mostów. Zimuje w jaskiniach, piwnicach i fortyfikacjach.

W Polsce uznany za gatunek rzadki i zagrożony. Jedyнным znanym miejscem regularnego występowania gatunku na Ziemi Lubuskiej jest rezerwat Nietoperek, gdzie zimuje około 15 - 20 osobników (Gabryś i inni 2005). Jest to jedno z ważniejszych zimowisk gatunku w zachodniej Polsce.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej o zagrożonych gatunkach nietoperzy i ich ochronie?

- FURMANKIEWICZ J., IGNACZAK M., MANIAS J. 2005. Nowe obserwacje mopka *Barbastella barbastellus* (Schreber, 1774) z okresu rozrodu w Polsce. *Nietoperze* 6 (1-2): 55-57.
- GARBRYŚ G., CICHOCKI J., WAŻNA A. 2005. Ssaki. W: JERMACZEK A., MACIANTOWICZ M. (red.) *Przyroda Ziemi Lubuskiej*. Wyd. Klubu Przyrodników. Świebodzin.
- GÓLSKI Z., URBAŃCZYK Z. 1992. O ochronę zimowiska nietoperzy w Kostrzynie nad Odrą. *Przegl. Przyr.* 3(4): 25-27.
- Plan Ochrony Rezerwatów Przyrody „Nietoperek” i „Nietoperek II”. NFOŚ, Warszawa 1999. RDOŚ w Gorzowie.
- SACHANOWICZ K., CIECHANOWSKI M. 2005. *Nietoperze Polski*. O.W. Multico, Warszawa.
- SZKUDLAREK R., PASZKIEWICZ R., BLOHM T., NOWAK E., ŁUPICKI D. 2001. Bunkry Ziemi Lubuskiej jako schronienia nietoperzy. *Nietoperze*, 2, 1: 85-9.
- SZKUDLAREK R., PASZKIEWICZ R., HEBDA G., GOTTFRIED T., CIEŚLAK M., RUSZLEWICZ A. 2002. Atlas rozmieszczenia nietoperzy w południowo-zachodniej Polsce - stanowiska zimowe. *Nietoperze*, 3 (2): 197–235.
- URBAŃCZYK Z., GÓLSKI Z. 1994. Zimowe spisy nietoperzy na Ziemi Lubuskiej w latach 1988-1992. s.149-157. W: WOŁOŚZYN B.W. (red) *Zimowe spisy nietoperzy w Polsce 1988-1992 – Wyniki i ocena skuteczności*. Centr. Inf. Chiropterol. ISEZ PAN. Kraków.
- WOJTASZYN G. 2007. Mopkowy Tunel PLH080024. Standardowy Formularz Danych Natura 2000.

1352* WILK *CANIS LUPUS*

Gatunek z zał. II Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II i IV dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – ścisła bez odstępstw, gatunek wymagający czynnej ochrony

Gatunek strefowy

Polska czerwona księga zwierząt (Okarma 2001)

– NT (*Near Threatened*) – gatunki niższego ryzyka, ale bliskie zagrożenia

Wilk to jedyny duży drapieżnik żyjący w lubuskich lasach. Jest to zwierzę z rodziny psowatych *Canidae*, którego zasięg obejmował pierwotnie niemal całą Europę, Azję i Amerykę Północną. Obecnie w Europie występuje liczniej we wschodniej i południowo-wschodniej części kontynentu, natomiast w zachodniej Europie spotykany jest w izolowanych terenach w Hiszpanii, Portugalii, Francji i Włoszech. Polska leży na zachodnim krańcu ciągłego kontynentalnego zasięgu wilka. Wielkość krajowej populacji wilka oceniana jest na 630-650 osobników. W Polsce zachodniej występują izolowane populacje, które są zasilane osobnikami migrującymi ze wschodniej części kraju, ale sytuacja powoli zaczyna się stabilizować.

W roku 2010 w województwie lubuskim było zidentyfikowanych już 7 watah (Nowak i Mysłajek 2011). Jedna wataha bytowała w Puszczy Noteckiej, jedna w Puszczy Rzepińskiej i pięć watah w Borach Dolnośląskich. Od 1998 roku wilki stale bytują w północno-wschodniej Saksonii, na obszarze poligonu Muskauer Heide, a południowe tereny województwa są rekolonizowane przez młode osobniki migrujące z Niemiec, gdzie blisko granicy z Polską bytuje 5 watah.

Na terenie województwa lubuskiego od roku 2004 dochodzi do regularnego rozrodu, czego potwierdzeniem są zlokalizowane nory oraz obecność szceniąt. W Nadleśnictwie Krosno została utworzona – pierwsza i jedyna jak do tej pory w Polsce – strefa ochronna..

Wilk pokrojem przypomina dużego psa, posiada jednak węższą niż psy klatkę piersiową. Długość ciała (bez ogona) może dochodzić u samców do 140 cm, a waga do 50 kg. Samice są nieco mniejsze. Cechą charakterystyczną jest dolna część pyska, która jest jasnoszara, a niekiedy biała. Umaszczenie wilka jest zmienne w zależności od wieku, pory roku i cech osobniczych. W stosunku do ludzi wilki są płochliwe i uciekają przed człowiekiem.

Grupa rodzinna wilków to wataha. Składa się 4-5 osobników, którym przewodzi doświadczona samica – wadera oraz dominujący samiec nazywany basiosem. Średnia wielkość terytorium watahy wynosi około 160 km². Ruja trwa od stycznia do marca. Szczenięta rodzą się w od kwietnia do maja w norach lub pod wykrotami. W miocie jest 5-6 szceniąt, ale do zimy dożywają 2-4 młode. Pod roku lub dwóch młode osobniki opuszczają watahę i rozpoczynają poszukiwania nowych terytoriów. Przypadek zaobrożowanego osobnika z

Fot. Antoni Kasprzak

Niemiec pokazał, że takie wędrówki mogą odbywać się na bardzo długie dystanse. W tym przypadku w przeciągu kilku tygodni młody osobnik przeszedł ponad 1300 km.

Wilk jest drapieżnikiem, poluje przede wszystkim na ssaki kopytne. Podstawowym gatunkiem w diecie wilka jest jeleń, sarna i rzadziej dzik. Uzupełnieniem pokarmu są mniejsze ssaki: zające, wiewiórki, a niekiedy psy. W Polsce północnej w diecie wilka znajduje się bóbr. Przy dużym zagęszczeniu zwierząt hodowlanych zdarzają się ataki na owce krowy. W województwie lubuskim były przypadki ataku wilków na hodowlę danieli. Za szkody w pogłowie zwierząt gospodarczych płacone są odszkodowania. Średnia wielkość żeru wilków wynosi 5,8 kg mięsa/osobnika/dzień (Nowak i Mysłajek 2000).

Głównymi zagrożeniami dla wilka w Polsce zachodniej są kłusownictwo, izolacja niewielkich populacji w wyniku rozbudowy infrastruktury transportowej oraz śmierć osobników na drogach. W latach 2007 – 2011 na drogach województwa lubuskiego zginęły 3 wilki.

Zagrożeniem mogą być też polowania: w 2011 r. dwa wilki zostały zabite, rzekomo w wyniku pomyłki, na dewizowym polowaniu zbiorowym w Puszczy Drawskiej. Choć przypadek ten wydarzył się w woj. zachodniopomorskim, dotyczył populacji, której areal sięgał również w lubuskie.

Sposobami ochrony wilka w Polsce zachodniej jest przeciwdziałanie izolacji poprzez uwzględnienie sieci korytarzy migracyjnych (Jędrzejewski i inni 2006) podczas planowania procesów inwestycyjnych. Powinno mieć to swoje odzwierciedlenie w odpowiedniej liczbie przejść dla zwierząt prze nowobudowane i modernizowane autostrady, drogi ekspresowe i linie kolejowe większych prędkości.

Dla zachowania stabilnej populacji wilka w dużych kompleksach leśnych województwa lubuskiego ważne jest zabezpieczenie dla tego gatunku odpowiedniej bazy żerowej oraz zapewnienie spokoju w okresie rozrodu poprzez odpowiednie ukierunkowanie ruchu turystycznego lub poprzez tworzenie stref ochronnych.

W województwie lubuskim dwa obszary Natura 2000 zostały stworzone głównie dla wilka. Są to: PLH080037 Lasy Dobrosułowskie oraz PLH080044 Wilki nad Nysą. Łączna powierzchnia tych obszarów wynosi blisko 23,5 tys. ha.

Przedmiotem ochrony jest także w PLH320046 Uroczyska Puszczy Drawskiej, wilki zachodzą również w lubuską część tego obszaru.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

JĘDRZEJEWSKI W., BERESZYŃSKI A. 2004. Wilk. W: ADAMSKI P., BARTEL R., BERESZYŃSKI A., KAPEL A., WITKOWSKI Z. (red.). Gatunki Zwierząt (z wyjątkiem ptaków). Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Tom 6. Ministerstwo Środowiska, Warszawa, 386-394.

JĘDRZEJEWSKI W., NOWAK S., KUREK R., MYŚLAJEK R. W., STACHURA K., ZAWADZKA B. 2006. Zwierzęta a drogi. Metody ograniczania negatywnego wpływu dróg na populacje dzikich zwierząt. Wydanie II poprawione i uzupełnione. Zakład Badania Ssaków Polskiej Akademii Nauk, Białowieża.

OKARMA H. 1997. Wilk. Seria Monografie Przyrodnicze. Lubuski Klub Przyrodników. Świebodzin.

OKARMA H. 2001. *Canis lupus* (Linne, 1758) Wilk. W: GŁOWACIŃSKI Z. (red.). Polska czerwona księga zwierząt. Kręgowce. PWRiL, Warszawa, 87-90.

NOWAK S., MYŚLAJEK R. 2000. Tropem wilka. Stowarzyszenie dla Natury WILK, Godziszka.

NOWAK S., MYŚLAJEK R. 2011. Wilki na zachód od Wisły. Wyd. Stowarzyszenie dla Natury „Wilk”, Twardorzeczka.

NOWAK S., MYŚLAJEK R., KŁOSIŃSKA A., GABRYŚ G. 2011. Diet and prey selection of wolves *Canis lupus* recolonising Western and Central Poland. *Mammalian Biology* 76: 709-715.

1355 WYDRA *LUTRA LUTRA*

Gatunek z zał. II Konwencji Berneńskiej

Gatunek z zał. II i IV dyrektywy siedliskowej

Ochrona gatunkowa – częściowa

Fot. Piotr Chara

Wydra to drugi pod względem wielkości (po borsuku) krajowy gatunek z rodziny łasicowatych *Mustelidae*. Optymalnym siedliskiem wydry są zbiorniki wodne zasobne w ryby, przede wszystkim duże rzeki, jeziora, duże zbiorniki wodne oraz stawy rybne. W okresie zimowym duże znaczenie ma obecność nie zamrożonych partii zbiorników, całkowicie zamarzające wydra opuszcza. Ważna dla tego gatunku jest także urozmaicona linia brzegowa z meandrami, podmytymi brzegami i zatokami. Preferowana jest zróżnicowana struktura roślinności brzegowej, szczególnie zaś obecność starych drzew o rozbudowanym systemie korzeniowym, oferującym możliwość schronienia. Ostatnio zauważono, że liczebność wydry skorelowana jest z liczebnością bobrów. Wynika to z faktu, że wydry chętnie wykorzystują żeremia i nory bobrów jako miejsce schronienia, a stawy bobrowe są dla nich doskonałym żerowiskiem. Mniej chętnie wydra zasiedla także małe rzeki o słabo rozwiniętej linii brzegowej i ubogiej roślinności oraz śródpolne kanały melioracyjne. Występuje na terenach zurbanizowanych, nawet silnie penetrowanych przez ludzi, w tym w wielkich miastach. W woj. lubuskim wydra jest przedmiotem ochrony w kilkunastu obszarach Natura 2000 obejmujących duże rzeki (Odrę, Wartę, Noteć i Obrę) oraz większe kompleksy zbiorników wodnych, choć liczebność gatunku w większości obszarów Natura 2000 nie została oszacowana, gdyż wiarygodna ocena liczebności tego gatunku jest zadaniem trudnym metodycznie.

W znacznej części europejskiego zasięgu wydry jej liczebność w drugiej połowie XX wieku dramatycznie spadła, a w niektórych rejonach gatunek całkowicie wyginął. Jednak w latach 1980 i 1990 populacja zaczęła się odradzać. W kraju przez wiele lat wydra uznawana była za gatunek rzadki, a jej liczebność jeszcze przed 20 laty szacowano około 1000 osobników. Od tego czasu liczebność gatunku systematycznie wzrasta, a zasięg zajmowanych obszarów i siedlisk się rozszerza.

Mimo wzrostu liczebności wydra jest ciągle gatunkiem zagrożonym. Znaczna jest jej śmiertelność na drogach, np. na drodze pomiędzy Słońskiem a Kostrzynem wzdłuż granicy w Parkiem Narodowym Ujście Warty corocznie ginie 1-2 osobników. Choć jest objęta formalną ochroną wydra jest także ciągle tępiona, szczególnie na stawach rybnych, gdzie tradycyjnie uznawana jest za konkurenta człowieka.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej?

BARTOSZEWICZ M. 1997. Śmiertelność kręgowców na sosie graniczącej z rezerwatem przyrody Słońsk. Parki Narodowe i Rezerваты Przyrody 16, 4: 59-69.

BIENIEK M. 1992. Wydra. W: GŁOWACIŃSKI Z. (red.) Polska czerwona księga zwierząt. PWRiL, Warszawa.

BRZEZIŃSKI M., ROMANOWSKI J., CYGAN J. P., PABIN B. 1996. Otter *Lutra lutra* distribution in Poland. Acta Theriol. 41 (2): 113-126.

SUMIŃSKI P., GOSZCZYŃSKI J., ROMANOWSKI J. 1993. Ssaki drapieżne Europy. PWRiL, Warszawa.

Fot. Antoni Kasprzak

GATUNKI PTAKÓW wymienione w załączniku I dyrektywy ptasiej

Na kolejnych stronach prezentujemy gatunki ptaków, które w poszczególnych obszarach specjalnej ochrony uznane zostały za występujące regularnie i stanowiące przedmioty ochrony. Przyjeliśmy, że to te, dla których w Standardowych Formularzach Danych dla obszarów ocenę ogólną określono jako A, B lub C. Już wstępna analiza formularzy prowadzi jednak do wniosku, że w wielu obszarach wiele gatunków zostało z jakichś przyczyn pominięta lub niedoceniona, w wielu przypadkach istnieją nowe dane ilościowe, które zmieniają pogląd na status gatunku w obszarze. Na niektóre, istotniejsze z tych problemów zwracamy uwagę, książka ta nie jest jednak szczegółową i kompleksową analizą statusu przedmiotów ochrony w obszarach, mamy nadzieję, że w kolejnym wydaniu, za kilka lat, po opracowaniu planów ochrony lub planów zadań ochronnych dla poszczególnych obszarów, kwestie te będą już rozstrzygnięte i uporządkowane. Jest również kilka gatunków, których tu nie opisujemy, a które w przyszłości stanowią będą przedmioty ochrony w obszarach. Przykładowo wymienić tu można świergotka polnego, w żadnym z obszarów nie podawanego jako przedmiot ochrony, a stosunkowo licznie występującego i zasługującego na ten status, w Borach Dolnośląskich.

A021 BĄK *BOTANUS STELLARIS*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) – LC (najmniejszej troski)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – H (o uszczuplonej populacji)

Populacja lęgowa w Polsce: 4100-4800

Gatunek z rodziny czaplowatych, o skrytym trybie życia, aktywny głównie nocą, rozpoznawany i lokalizowany głównie dzięki charakterystycznemu, buczącemu głosowi. Siedliska lęgowe bąka to przede wszystkim rozległe trzcinowiska na obrzeżach jezior i stawów oraz porośnięte wysokim szuwarem obszary podmokłe w dolinach rzek. Bąk zasiedla siedliska trudno dostępne dla człowieka i w związku z tym podlegające przeważnie niewielkiej presji z jego strony. Główne zagrożenia dla gatunku to zmiana reżimu hydrologicznego rzek, intensyfikacja produkcji na stawach rybnych i wypalanie trzcin. Rosnącym zagrożeniem dla części stanowisk lęgowych jest wzrastająca presja turystyki i rekreacji w strefie obrzeży jezior. Skuteczna ochrona bąka to zabezpieczenie jego siedlisk przed odwodnieniem, dewastacją i nadmierną penetracją.

Zgodnie z aktualnymi SDF bąk regularnie występuje w następujących obszarach: Bory Dolnośląskie (5-10 odżywiających się samców), Dolina Dolnej Noteci (6-12), Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry (15-20), Lasy Puszczy nad Drawą (18-23), Ostoja Witnicko-Dębniańska (12-15), Pojezierze Sławskie (15-20), Puszcza Barlinecka (13-5), Puszcza Notecka (16-18), Ujście Warty (12-10), Stawy Przemkowskie (6-9 samców).

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A022 BĄCZEK *IXOBRYCHUS MINUTUS*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) –VU (narażone)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (H) (o uszczuplonej populacji)

Populacja lęgowa w Polsce: 700

Niewielka czapla, wielkości gołębia, o wyraźnym dymorfizmie płciowym, skryta, aktywna o zmierzchu, nocą i o świcie Zasiadła szuwały i łozowiska w dolinach rzek, spokojne zatoki nad jeziorami i stawami, także w terenach zurbanizowanych, jednak nigdzie nie jest liczny. Stanowiska bączka zanikają w wyniku zmiany reżimu hydrologicznego rzek, intensyfikacji gospodarki rybackiej, wycinania i wypalania trzciny oraz przekształcania obrzeży zbiorników wodnych. Ochrona to przede wszystkim przeciwdziałanie tym procesom na obszarach występowania gatunku. Zgodnie z aktualnymi SDF bączek regularnie występuje w obszarach specjalnej ochrony: Stawy Przemkowskie (1 para), Pojezierze Sławskie (10-14 par), Ostoja Witnicko-Dębnińska (0-2 par), Lasy Puszczy nad Drawą (1-2 par), Ujście Warty (0-3 par).

Z uwagi na skryty tryb życia jest trudno wykrywalny, dlatego dane z SDF jak i inne szacunki liczebności nie oparte na specjalistycznej inwentaryzacji gatunku mogą być znacznie zaniżone.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A023 ŚLEPOWRON *NYCTICORAX NYCTICORAX*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) –LC (najmniejszej troski)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – H (o uszczuplonej populacji)

Populacja lęgowa w Polsce: 550-600

Gatunek kolonijny, z rodziny czaplowatych, mniejszy od bąka, większy od bączka, o nocnym trybie życia. Związany z niedostępnymi zakrzewieniami w dolinach rzek, kompleksach stawów i mokradeł, większość znanych z Polski kolonii zlokalizowana jest na wyspach stawów rybnych. Na Ziemi Lubuskiej liczniej występuje jedynie w obszarze Ujście Warty, gdzie nieregularnie gniazduje, wg aktualnego SDF w liczbie do 6 par, oraz pojawia się w okresie pozalęgowym. Na przelotach sporadycznie spotkać go można także w innych obszarach. Główne zagrożenia dla gatunku to likwidacja, przekształcanie i penetracja wysp na zbiornikach wodnych oraz innych niedostępnych kompleksów zarośli, a także zmiany reżimu hydrologicznego rzek.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

Fot. Piotr Chara

Fot. Piotr Chara

A027 CZAPLA BIAŁA *EGRETTA ALBA* (*ARDEA ALBA*)

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – S (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 2-10

Wielkości czapli siwej, choć nieco smuklejsza, upierzenie całkowicie białe. Aktywna w dzień, często spotykana w stadach, także z innymi czaplami, gniazduje przeważnie w koloniach, czasem (np. w Parku Narodowym Ujście Warty) wspólnie z czaplą siwą. Gatunek w ekspansji, od ponad 30 lat w szybkim tempie zasiedlający w Polsce nowe obszary. Preferuje rozległe kompleksy terenów podmokłych, bagna, naturalne doliny dużych rzek, stawy rybne i zbiorniki retencyjne. Gniazduje w niedostępnych zaroślach wierzbowych i trzcinowiskach. Poza okresem lęgów pojawia się na stawach i różnego rodzaju rozlewiskach.

Na Ziemi Lubuskiej regularnie choć nielicznie gniazduje tylko w obszarze Ujście Warty (do 5 par). W tym samym obszarze licznie (do 500 os.) pojawia się także w okresie migracji. Mniejsze skupienia, do kilkudziesięciu os. tego gatunku regularnie obserwuje się w także Dolinie Dolnej Noteci, Dolinie Środkowej Odry oraz Jeziorach Pszczewskich i Dolinie Obry. Dla skutecznej ochrony gatunku konieczne jest zapewnienie spokoju i niedostępności dla ludzi i drapieżników miejsc lęgów i przebywania większych skupień w okresie pozalęgowym.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A030 BOCIAN CZARNY *CICONIA NIGRA*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – R (rzadki)

Populacja lęgowa w Polsce: 1100-1200

Nieznacznie mniejszy od bociana białego, z czarnym upierzeniem wierzchu ciała, ogona, szyi, głowy i skrzydeł. Unika sąsiedztwa człowieka, w okresie lęgowym zasiedla wszelkie typy lasów ze znacznym udziałem starodrzewi, najchętniej liściaste lub mieszane, w pobliżu większych kompleksów terenów podmokłych, nad niewielkimi naturalnymi ciekami i leśnymi mokradłami. Gniazda buduje na okazałych drzewach, najczęściej dębach. Jest gatunkiem którego stanowiska objęte są ochroną strefową - wokół gniazd nie wycina się drzew, a w okresie lęgów obowiązuje zakaz wstępu. Dzięki skutecznej, realizowanej od wielu lat ochronie, a także odtwarzaniu śródlęśnych terenów podmokłych, jego liczebność w regionie powoli rośnie.

Zgodnie z aktualnymi SDF bocian czarny regularnie występuje w następujących obszarach: Bory Dolnośląskie (5-10 par), Dolina Środkowej Odry (5 par), Lasy Puszczy nad Drawą (7-13 par), Łęgi Odrzańskie (1-2 par), Ostoja Witnicko-Dębniańska (7-10 par), Puszcza Barlinecka (3-4 par) i Puszcza Notecka (4-5 par), pojedyncze pary gniazdują także w innych obszarach. W okresie pozalęgowym pojawia się pojedynczo lub w niewielkich skupieniach, na obfitujących w pokarm rozlewiskach nieco liczniej, np. w Ujściu Warty do 120 os. Podstawowym warunkiem skutecznej ochrony gatunku jest konsekwentna kontynuacja ochrony strefowej oraz ochrona i odtwarzanie wszelkich, a szczególnie śródlęśnych terenów podmokłych.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Antoni Kasprzak

A031 BOCIAN BIAŁY *CICONIA CICONIA*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – H (o uszczuplonej populacji)

Populacja lęgowa w Polsce: 41000-43000

Powszechnie znany lubiany gatunek, występujący w całym regionie, jednak skupiony przede wszystkim w dolinach dużych rzek i na ich obrzeżach, gdzie w niektórych miejscowościach gniazduje po kilkanaście i więcej (do 30) par. Występuje we wszystkich obszarach specjalnej ochrony Natura 2000 w regionie, choć dane w SDF odnoszące się do tego gatunku są zwykle znacznie zaniżone, np. wg inwentaryzacji przeprowadzonej w roku 2011 w Dolinie Dolnej Noteci, skąd w SDF podawano „ponad 30 par”, stwierdzono gniazdowanie ponad 140 par bocianów (Wylegała i inni). Liczny jest także w Ujściu Warty, gdzie gniazduje 72-87 par (Wilk i inni 2010). Główne zagrożenia to zanik terenów podmokłych, kolizje z liniami energetycznymi, śmiertelność piskląt zaplątanych w sznurki z tworzywa sztucznego, oraz ubytek miejsc lęgów w wyniku przebudowy dachów.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A038 ŁABĘDŹ KRZYKLIWY *CYGNUS CYGNUS*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – S (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 50-65

Wielkości łabędzia niemego, lecz różniący się wyprostowaną szyją i żółto – czarnym dziobem. W okresie wędrówek zatrzymuje się na rozległych, gwarantujących bezpieczeństwo i odpowiednie zasoby dostępnego pokarmu kompleksach rozlewisk, najczęściej w dolinach dużych rzek. W obszarze występuje przede wszystkim w dolinach Odry, Warty i Noteci, głównie na międzywalu, ale także na silniej podtopionych łąkach i rozlewiskach za wałem. Jako żerowiska preferuje płytkie wody, do głębokości 0,5 m, z pływaczami i wyniesieniami, obfitujące w roślinność. Nocuje wśród szerszych rozlewisk nie penetrowanych przez drapieżniki naziemne i człowieka. W łagodne zimy pozostaje na większych rzekach i rozlewiskach. W okresie lęgowym zasiedla niedostępne i obfitujące w roślinność zbiorniki wodne, w dolinach rzek przeważnie starorzecza.

Ziemia Lubuska jest jednym z ważniejszych w Polsce miejsc koncentracji tego gatunku w okresie migracji. Obszar Ujście Warty jest jego najważniejszą ostoją, regularnie zatrzymuje się tu 1000 – 3000 tych ptaków. Drugim miejscem znaczących koncentracji (700 – 900 os., trzecia ostoja w skali kraju) jest Dolina Środkowej Odry, trzecim (do 500 ptaków) jest Dolina Dolnej Noteci.

Łabędź krzykliwy jest również w regionie i przy jego granicach gatunkiem lęgowym, gniazduje w obszarach Bory Dolnośląskie (1-2 par), Łęgi Odrzańskie (8-9 par) i Stawy Przemkowskie (1-3 par), choć w dwóch ostatnich przypadkach poza granicami województwa).

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

Fot. Piotr Chara

A072 TRZMIELOJAD *PERNIS APIVORUS*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) – NT (bliskie zagrożenia)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (S) (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 2000-4000

Ptak drapieżny wielkości myszołowa, choć nieco od niego smuklejszy i z charakterystycznym rysunkiem 2-3 ciemnych pasów na spodzie skrzydeł i ogona. Preferuje lasy mieszane i liściaste, z bogatą fauną owadów, szczególnie społecznych żądłówek – os i szerszeni. Jest gatunkiem stosunkowo trudno wykrywalnym, zarówno z uwagi na skryty tryb życia jak i na możliwość mylenia przez niewprawnych obserwatorów z pospolitym myszołowem. Dlatego jego liczebność jest zwykle zaniżana, co może dotyczyć także wielu ostoi Natura 2000 w regionie. Podstawą ochrony gatunku jest zachowanie naturalnych kompleksów lasów liściastych i mieszanych o zróżnicowanej strukturze piętrowej i znacznym udziale starodrzewi. Istotna jest także ochrona śródleśnych terenów otwartych – łąk, polan i halizn, z bogatą entomofauną.

Według aktualnych SDF trzmiełojad regularnie występuje w obszarach: Łęgi Odrzańskie (12-14 par), Puszcza Barlinecka (5-8 par), Dolina Środkowej Odry (7-9 par), Puszcza Notecka (16 par), Ostoja Witnicko-Dębniańska (6-10 par) i Lasy Puszczy nad Drawą (10-14 par). Dokładniejsze oceny przeprowadzone dla tego ostatniego obszaru wskazują liczebność na poziomie aż 60-80 par, stawiając obszar na czwartym miejscu pod względem liczebności tego gatunku w kraju (Wilk i inni 2010).

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A073 KANIA CZARNA *MILVUS MIGRANS*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) – NT (bliskie zagrożenia)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (VU) (narażony)

Populacja lęgowa w Polsce: 300-400

Nieco większa od myszołowa, z wciętym ogonem i ogólnie brązowym upierzeniem. Gniazduje w obszarach obfitujących w wody i tereny podmokłe, w dolinach dużych rzek oraz kompleksach jezior i stawów, prawie zawsze w pobliżu wody. Od lat obserwuje się systematyczny powolny spadek liczebności gatunku w całym kraju. Prawdopodobne przyczyny to niedobór wody i zubożenie rybostanu ograniczające bazę pokarmową w okresie lęgowym. Gatunek strefowy, choć wiele gniazd nie jest obejmowanych tą formą ochrony.

Zgodnie z aktualnymi SDF kania czarna regularnie występuje w obszarach: Stawy Przemkowskie (1 par), Bory Dolnośląskie (5-7 par), Łęgi Odrzańskie (14-16 par), Puszcza Barlinecka (2-3 par), Dolina Dolnej Noteci (2-4 par), Dolina Środkowej Odry (12-16 par), Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry (3-5 par), Puszcza Notecka (25-29 par), Ostoja Witnicko-Dębniańska (3-6 par), Lasy Puszczy nad Drawą (4-6 par). Ziemia Lubuska jest jednym z ważniejszych w kraju obszarów dla tego gatunku, dwie lubuskie ostoje, Dolina Środkowej Odry i Puszcza Notecka to miejsca najliczniejszego występowania gatunku w kraju, według najnowszych danych (Wilk i inni 2010) w pierwszej z nich gniazduje 24 do 26 par tego gatunku, w drugiej 15-18 par. Ochrona gatunku to przede wszystkim zabezpieczenie miejsc lęgów poprzez konsekwentnie realizowaną ochronę strefową oraz skuteczna ochrona stosunków wodnych i lasów w dolinach dużych rzek.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A074 KANIA RUDA *MILVUS MILVUS*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) – NT (bliskie zagrożenia)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – D (o zmniejszającej się liczebności)

Globalny status zagrożenia wg IUCN – NT (bliski zagrożenia)

Populacja lęgowa w Polsce: 650-700

Nieco większa od kani rudej, z przewagą barwy rdzawej i płowo rudej w ubarwieniu oraz silniej wciętym ogonem. Zasiedla brzegi lasów i rozleglejszych polan śródleśnych w sąsiedztwie rzek i jezior oraz terenów otwartych. Słabiej związana z wodą niż kania czarna. Zasiedla także zadrzewienia śródpolne, brzegi lasów i terenów rolnych z dala od wody.

Według aktualnych SDF kania czarna regularnie występuje we wszystkich obszarach „ptasich” regionu, choć w różnej liczbie par: Bory Dolnośląskie (6-8 par), Dolina Dolnej Notecki (3-5 par), Dolina Środkowej Odry (23-25 par), Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry (3-5 par), Lasy Puszczy nad Drawą (15-20 par), Łęgi Odrzańskie (10-12 par), Ostoja Witnicko-Dębniańska (8-17 par), Puszcza Barlinecka (4-5 par), Puszcza Notecka (21-23 par), Stawy Przemkowskie (1 par), Ujście Warty (2-3 par). Zaktualizowane dane na temat liczebności gatunku w niektórych obszarach wskazują na jeszcze większe znaczenie regionu dla ochrony tego gatunku. Wśród dziesięciu najważniejszych dla gatunku obszarów Natura 2000 w kraju aż 6 leży na terenie województwa lubuskiego. W każdej z nich gniazduje po kilkanaście par kani rudej, a w najważniejszej dla gatunku w skali kraju Dolinie Środkowej Odry, według najnowszych danych aż 32-35 par. Ochrona gatunku to przede wszystkim zabezpieczenie przed penetracją miejsc lęgów, a także zachowanie właściwych stosunków wodnych oraz lasów i zadrzewień w dolinach rzek i w sąsiedztwie zbiorników wodnych.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

Fot. Piotr Chara

A075 BIELIK *HALIAEETUS ALBICILLA*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) – LC (najmniejszej troski)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – R (rzadki)

Populacja lęgowa w Polsce: 700-800

Największy z gniazdujących w Polsce ptaków drapieżnych o rozpiętości skrzydeł do 250 cm, szerokich skrzydłach, wysuniętej do przodu, u dorosłych jasnej głowie i klinowatym, bielejącym z wiekiem ogonie. Miejsca lęgów bielika to rozległe, stare (zawsze w wieku ponad 100 lat, a najczęściej znacznie starsze) i nieuczęszczane lasy w pobliżu większych kompleksów wód i obszarów podmokłych. Bielik jest objęty ochroną strefową, w przypadku tego gatunku bardzo skuteczną, dlatego od 25 lat w kraju obserwuje się systematyczny wzrost liczebności gatunku, zwłaszcza na zachodzie, połączony z ekspansją na południe kraju.

Według aktualnych SDF bielik regularnie występuje w obszarach: Stawy Przemkowskie (1 par), Bory Dolnośląskie (10-11 par), Łęgi Odrzańskie (3 par), Puszcza Barlinecka (5-7 par), Dolina Dolnej Noteci (1 par), Dolina Środkowej Odry (1-2 par), Puszcza Notecka (7-9 par), Ostoja Witnicko-Dębniańska (8-10 par), Lasy Puszczy nad Drawą (16-20 par) i Ujście Warty (2-3 par). Najnowsze dane wskazują, że w niektórych z wymienionych obszarów liczebność bielika jest jeszcze wyższa, np. Lasy Puszczy nad Drawą są drugą pod względem liczebności ostoją w kraju i gniazduje tam aktualnie 21-25 par. Wiele z lubuskich obszarów Natura 2000 jest także ważną ostoją bielików w okresie pozalęgowym, jesienią i zimą, np. w Ujściu Warty w okresie tym regularnie spotyka się do kilkadziesiątu ptaków. Główne zagrożenia dla gatunku to niepokojenie w okresie lęgów, kolizje z napowietrznymi liniami i elektrowniami wiatrowymi oraz degradacja łąk prowadząca do zmniejszania się liczebności ptaków wodnych stanowiących podstawę pokarmu. Podstawy ochrony to konsekwentna ochrona strefowa gniazd, a także przestrzeganie zakazu zabudowy obrzeży zbiorników wodnych stanowiących żerowiska gatunku.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Patryk Chapiński

Fot. Lukasz Łukasik

A081 BŁOTNIAK STAWOWY *CIRCUS AERUGINOSUS*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – S (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 6500-8000

Ptak drapieżny wielkości myszołowa, o smukłych, w locie nieco wzniesionych skrzydłach. Gatunek stosunkowo liczny w całym województwie, w ostatnim 30-leciu w kraju nastąpił wyraźny wzrost jego liczebności, głównie w wyniku zaprzestania powszechnego wcześniej odstrzału. Biotop lęgowy błotniaka stawowego to wszelkiego rodzaju niedostępne trzcinowiska i szuwary, miejsca żerowania to szeroko pojęty krajobraz otwarty, od terenów podmokłych po intensywnie użytkowane pola, odległości do kilku km od gniazda.

Regularnie występuje we wszystkich obszarach „ptasich”: Bory Dolnośląskie (10-15 par), Dolina Dolnej Noteci (25-30 par), Dolina Środkowej Odry (15-25 par), Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry (30-40 par), Lasy Puszczy nad Drawą (35-45 par), Łęgi Odrzańskie (2 par), Ostoja Witnicko-Dębniańska (14-30 par), Puszcza Barlinecka (5-10 par), Puszcza Notecka (40 par), Stawy Przemkowskie (10-12 par), Ujście Warty (6-12 par). W niektórych obszarach jest być może liczniejszy, np. ostoja Lasy Puszczy nad Drawą, gdzie według nowszych danych (Wilk i inni 2010) liczebność oceniono na 50-65 par, należy do dziesięciu ważniejszych ostoi błotniaka w kraju.

Główne zagrożenia to osuszanie, wypalanie i penetracja szuwarów, a także nielegalny odstrzał na stawach rybnych i presja drapieżników naziemnych. Eliminacja tych zagrożeń powinna zapewnić skuteczną ochronę gatunku.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A089 ORLIK KRZYKLIWY *AQUILA POMARINA*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) – LC (najmniejszej troski)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (D) (o zmniejszającej się liczebności)

Populacja lęgowa w Polsce: 1800-2000

Najmniejszy z naszych orłów, niewiele większy od myszołowa, mniej więcej jednolicie brązowo ubarwiony, stosunkowo trudno rozpoznawalny. Zasiedla brzegi lasów w sąsiedztwie kompleksów łąk i mokradeł oraz zadrzewienia śródpolne. Od kilkunastu lat w niektórych rejonach kraju następuje systematyczny choć powolny wzrost liczebności gatunku, Ziemia Lubuska nie należy jednak do jego najważniejszych ostoi, według aktualnych SDF orlik krzykliwy występuje liczniej (15-20 par) jedynie w obszarze Lasy Puszczy nad Drawą, w innych Ostojach gniazdują najczęściej pojedyncze pary. Najważniejsze zagrożenia zmiany form użytkowania (zaniechanie lub intensyfikacja) terenów podmokłych stanowiących żerowiska oraz brak ochrony strefowej części gniazd w wyniku nierozpoznawania gatunku. Najważniejsze działania ochronne to, obok ochrony strefowej, zapobieganie osuszaniu i zarastaniu otwartych terenów podmokłych, torfowisk i łąk bagiennych, a także ich odtwarzanie.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A094 RYBOŁÓW *PANDION HALIAETUS*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) –VU (narażone)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – R (rzadki)

Populacja lęgowa w Polsce: 31-37

Jasny ptak drapieżny, z ciemnym wierzchem skrzydeł, nieco większy od myszołowa. Odżywia się prawie wyłącznie rybami, najczęściej o masie do 300 g. Zasiedla stare lasy, szczególnie bory sosnowe z drzewami w wieku ponad 150 lat, w otoczeniu zbiorników wodnych obfitujących w ryby. Czasem gniazduje na słupach energetycznych lub nieużytkowanych wieżach przeciwpożarowych. W Polsce jest skrajnie nielicznym gatunkiem lęgowym. W ostatnich latach obserwuje się drastyczny spadek populacji krajowej. Zgodnie z aktualnymi SDF rybołów regularnie występuje w obszarach: Puszcza Barlinecka (0-1 par), Puszcza Notecka (9-12 par) i Lasy Puszczy nad Drawą (16-18 par). Liczby te są już jednak niestety nieaktualne, aktualna liczebność w Puszczy Drawskiej, najważniejszej w kraju ostoi gatunku to zaledwie 7-10 par (około 30% populacji krajowej), a w Puszczy Noteckiej zaledwie 2 pary (Wilk i inni 2010). Gatunek objęty ochroną strefową. Główne zagrożenia to śmiertelność ptaków nielegalnie odstrzeliwanych na stawach rybnych, niepokojenie w okresie lęgów, zabudowa obrzeży jezior oraz kolizje z liniami energetycznymi i wiatrakami. Ochrona gatunku to zabezpieczanie przed penetracją miejsc lęgów oraz zwiększanie podaży bezpiecznych miejsc dogodnych do gniazdowania, a także ograniczanie przekształcania, zabudowy i penetracji obrzeży zbiorników wodnych istotnych jako żerowiska. Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Gorzowie prowadzi szeroko zakrojoną akcję budowy sztucznych platform lęgowych dla tego gatunku.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A104 JARZĄBEK *BONASA BONASIA*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – S (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 35000-45000

Najmniejszy spośród naszych kuraków leśnych, nieco większy od kuropatwy, o maskującym, szarobrązowym upierzeniu. Gatunek puszczański, zasiedlający wnętrza rozległych kompleksów leśnych o znacznym udziale naturalnych lasów i ich zróżnicowanej strukturze. Zgodnie z aktualnym SDF występuje w obszarze Lasy Puszczy nad Drawą (15 osobników). Stanowisko to leży w znacznej odległości od zasięgu regularnego występowania gatunku, wiedza na jego temat jest również bardzo ograniczona, oparta na nieregularnych, przypadkowych obserwacjach. Najważniejsze zagrożenia to zubożenie struktury oraz penetracja lasów, skuteczna ochrona to zabezpieczenie przed przekształceniem rozległych i zwartych kompleksów leśnych stanowiących siedliska gatunku.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Łukasz Łukasik

A108 GŁUSZCZEC *TETRAO UROGALLUS*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) – CR (krytycznie zagrożone)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (S) (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 350-450

Największy z naszych kuraków, samiec znacznie większy od samicy, wielkości gęsi, ciemno ubarwiony. Gatunek zasiedlający rozległe kompleksy naturalnych lasów, obecnie wszędzie szybko zanikający. Według aktualnego SDF głuszczyk regularnie występuje w obszarze Bory Dolnośląskie w liczbie 20-30 tokujących samców. Stan ten nie jest już niestety aktualny, obecnie liczebność gatunku w regionie (praktycznie w części dolnośląskiej obszaru) ostrożnie szacuje się na 5-10 samców. W granicach woj. lubuskiego praktycznie nie występuje. Przyczyny zaniku to redukcja populacji poniżej bezpiecznego progu w wyniku prowadzonych jeszcze do niedawna odstrzałów, zmiany w siedliskach, a także wzrost liczebności drapieżników. Obecnie w części dolnośląskiej obszaru podjęto próby restytucji gatunku, jednak ich skuteczność zależy przede wszystkim od możliwości odtworzenia odpowiedniej struktury siedlisk, ograniczenia groźby i penetracji ostoi gatunku przez ludzi.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Łukasz Łukasik

A409 CIETRZEW *TETRAO TETRIX TETRIX*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) – EN (zagrożone)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – H (o uszczupionej populacji)

Populacja lęgowa w Polsce: 800-900

Znacznie mniejszy od głuszca, wielkości kruka, z wyraźnie zaznaczonym dymorfizmem płciowym. Silnie zagrożony wyginięciem, związany z dużymi kompleksami leśnymi obfitującymi w tereny otwarte i półotwarte – bagna, śródleśne łąki i halizny. Chętnie zasiedla rozległe pożarzyska i poligony wojskowe. Jedynym miejscem gdzie zachował się w regionie są Bory Dolnośląskie, choć wszystko wskazuje na to, że w granicach województwa lubuskiego od wielu lat już regularnie nie występuje. Natomiast zgodnie z aktualnym SDF cietrzew regularnie występuje w obszarze Bory Dolnośląskie, w liczbie 50-60 samców, dane te pochodzą jednak co najmniej sprzed 10 lat, obecnie liczebność gatunku w obszarze ma charakter szczytkowy, szacowany na 5-10 par. Przyczyny zaniku są podobne jak w przypadku głuszca, redukcja populacji poniżej bezpiecznego progu powiązana ze zmianami w siedliskach (sukcesja i zalesianie terenów otwartych), a także wzrostem liczebności drapieżników. Szanse na odtworzenie populacji, nawet przy aktywnej restytucji, wydają się nikłe.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

A119 KROPIATKA PORZANA PORZANA

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (S) (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 2500-3500

Niewielki, ciemno ubarwiony, biało kropkowany ptak z rodziny chruścieli, o skrytym trybie życia. Zasiedla silnie podmokłe łąki i turzycowiska, przede wszystkim na międzywaniu Warty i Noteci, mniej licznie w innych odpowiadających jej miejscach. Jej liczebność podlega znacznym wahaniom uzależnionym od poziomu wody w rzekach i ich dolinach. Zagrożenia to przede wszystkim utrata siedlisk w wyniku ich osuszania, sukcesji trzciny, zarastania roślinnością krzewiastą i zaniechania ekstensywnych form użytkowania. Podstawą ochrony gatunku jest zachowanie i odtwarzanie terenów podmokłych – szczególnie większych kompleksów silnie podtopionych turzycowisk o stabilnym poziomie wody.

Zgodnie z aktualnymi SDF kropiatka regularnie występuje w obszarach: Bory Dolnośląskie (5-10 par), Dolina Dolnej Noteci (30-50 par), Ostoja Witnicko-Dębniańska (3-5 par) i Ujście Warty (0-110 par). Według nowszych danych występuje także w innych obszarach, a liczebność w niektórych może być wyższa, np. w Dolinie Dolnej Noteci w roku 2011 Wylegała z zespołem ocenili ją na 84-90 par, co stawia ostoję wśród dziesięciu obszarów najważniejszych dla gatunku w kraju.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A122 DERKACZ CREX CREX

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – H (o uszczupionej populacji)

Globalny status zagrożenia wg IUCN – NT (bliski zagrożenia)

Populacja lęgowa w Polsce: 35000-45000

Nieco mniejszy od kuropatwy, ubarwiony maskująco i trudny do zauważenia, bo bardzo niechętnie zrywa się do lotu. Łatwy do zlokalizowania na podstawie charakterystycznego, słyszanego z dużej odległości głosu godowego. Występuje w większych kompleksach łąk, na Ziemi Lubuskiej najwyższe zagęszczenia uzyskując w dolinach dużych rzek – Warty, Noteci i Odry, w obszarach umiarkowanie podtopionych i regularnie koszonych. Unika intensywnie użytkowanych pastwisk oraz terenów z zaawansowaną sukcesją drzew i krzewów. Zgodnie z aktualnymi SDF derkacz regularnie występuje w obszarach: Puszcza Barłinea (15-20 odzywających się samców), Dolina Dolnej Noteci (50-80), Dolina Środkowej Odry (50-80), Ostoja Witnicko-Dębniańska (34-45), Lasy Puszczy nad Drawą (nieznacznie) i Ujście Warty (do 200, a wg nowszych danych nawet do 350). Główne zagrożenia to z jednej strony intensyfikacja użytkowania, melioracje odwadniające i koszenie łąk we wczesnych terminach, z drugiej zaprzestanie użytkowania, porzucanie łąk i ich zarastanie. Podstawa ochrony to utrzymanie ekstensywnego użytkowania siedlisk gatunku oraz ograniczające śmiertelność terminy (po połowie lipca) i techniki koszenia.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Lukasz Lukasiak

A127 ŻURAW *GRUS GRUS*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (H) (o uszczuplonej populacji)

Populacja lęgowa w Polsce: 12000-15000

Jeden z naszych największych ptaków, upierzenie popielatoszare, z czerwoną plamą na potylicy. Gatunek w ekspansji, spowodowanej prawdopodobnie przełamaniem obaw przed człowiekiem i zasiedlaniem nowych, niedostępnych dotychczas siedlisk w jego pobliżu. Zasiedla wszelkie większe kompleksy terenów podmokłych niedostępne dla człowieka i drapieżników naziemnych, od silniej podtopionych szuwarów, trzcinowisk i zarośniętych starorzeczy po olsy, lasy łęgowe i rozlewiska bobrowe. Oprócz silnej populacji lęgowej w województwie lubuskim przez cały sezon lęgowy przebywają stada ptaków nielegowych, a w okresie wędrówek licznie koczują ptaki przelotne.

Według SDF żuraw regularnie występuje jako gatunek lęgowy we wszystkich obszarach specjalnej ochrony Natura 2000: Bory Dolnośląskie (20-30 par), Dolina Dolnej Noteci (4-6 par), Dolina Środkowej Odry (25-30 par), Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry (5-8 par), Lasy Puszczy nad Drawą (114-150 par), Łęgi Odrzańskie (ca.30 par), Ostoja Witnicko-Dębniańska (110-125 par), Puszcza Barlinecka (20-30 par), Puszcza Notecka (30 par), Ujście Warty (przelotnych do 2450), Stawy Przemkowskie (ponad 4 par). Liczby te, oparte na danych sprzed kilku i więcej lat, są już jednak w większości nieaktualne. Np. liczebność aktualna lęgowych żurawi w Dolinie Dolnej Noteci to 65-70 par (a więc ponad 10 razy więcej niż w SDF), a ptaków nielegowych zatrzymujących się w okresie migracji w obszarze Ujście Warty to 5200 os., a w obszarze Lasy Puszczy nad Drawą 2000-3000 os.

W Polsce żuraw nie jest obecnie zagrożony, jednak aby utrzymać wysoki stan liczebności jego populacji należy chronić i odtwarzać wszelkie mokradła, chronić przed penetracją miejsca lęgów, zlotowiska i miejsca pierzenia.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A131 SZCZUDŁAK *HIMANTOPUS HIMANTOPUS*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – S (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 0-1

Ptak z rzędu siewkowych, wielkości gołębia, czarno-białym ubarwieniu, długim dziobie i bardzo długich, czerwonych nogach.

Według aktualnych SDF szczudłak występuje tylko w obszarze Ujście Warty, gdzie nieregularnie gniazdują pojedyncze pary. Siedlisko gatunku to zalewowe łąki i pastwiska na międzywalu Warty. Ich utrzymanie, powiązane z zabezpieczeniem właściwego reżimu hydrologicznego rzeki, gwarantującego coroczne zalewy, to warunek utrzymania jego występowania.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

Fot. Piotr Chara

A151 BATALION *PHILOMACHUS PUGNAX*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) –EN (zagrożone)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (D) (o zmniejszającej się liczebności)

Populacja lęgowa w Polsce: 0-2

Średniej wielkości ptak siewkowy, w okresie lęgów wyraźny dymorfizm, u samców wielobarwna kryza na szyi i głowie. Regularnie występuje na przelotach w dolinach Warty, Odry i Noteci, wg SDF liczba przelotnych, zatrzymujących się wiosną batalionów w obszarze Ujście Warty osiąga 1100 os., w rzeczywistości jest ona znacznie wyższa. Stada ptaków, często po kilkaset os., na przelotach już tokujących, zatrzymują się na wyniesieniach wśród rozlewisk. Regularnie i licznie (po kilkaset os.) gatunek ten zatrzymuje się także wiosną w Dolinie Dolnej Noteci i Dolinie Środkowej Odry. Gatunek zagrożony przede wszystkim poprzez zmiany reżimu hydrologicznego rzek oraz upadek ekstensywnego użytkowania podmokłych łąk i pastwisk.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

A176 MEWA CZARNOGŁOWA *LARUS MELANOCEPHALUS*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – S (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 55-96

Wielkością i ubarwieniem w szacie godowej podobna do śmieszki, z tym, że „kaptur” na głowie jest czarny, a nie jak u śmieszki ciemnobrązowy, i zachodzi daleko na kark. Gatunek gniazdujący w Polsce od roku 1981, zwiększający liczebność w kraju, zasiedlający rozlewiska w dolinach rzek i duże zbiorniki retencyjne. Gniazduje w dużych koloniach śmieszek i mew pospolitych, przeważnie na wyspach o twardym podłożu. W granicach woj. lubuskiego pojedyncze pary sporadycznie gniazdują tylko w obszarze Ujście Warty. Ochrona gatunku to zabezpieczenie przed zmianami stosunków wodnych i penetracją przez ludzi i drapieżniki najważniejszych terenów wodno-błotnych w kraju.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

A177 MEWA MAŁA *LARUS MINUTUS*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) – LC (najmniejszej troski)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (H) (o uszczuplonej populacji)

Populacja lęgowa w Polsce: 0

Znacznie mniejsza i bardziej krępa od śmieszki, w okresie godowym z czarną głową. Skrzydła zaokrąglone, biało zakończone, a od spodu ciemne. Według aktualnego SDF mewa mała regularnie występuje w obszarze Ujście Warty, gdzie jej liczebność oceniono na 5-12 par. Są to jednak dane sprzed kilkunastu lat, gatunek podlega znacznym fluktuacjom i w ostatnich latach liczebność populacji lęgowej w kraju spadła do zera. W obszarze Ujście Warty, a także w innych obszarach w dolinach Odry, Warty i Noteci, gatunek ten spotykać można w okresie wędrówek. Największym zagrożeniem dla gatunku są przekształcenia siedlisk w wyniku regulacji dużych rzek i zmiany ich reżimów wodnych. Najważniejsze działania ochronne to skuteczne zabezpieczenie przed degradacją i odwodnieniem najcenniejszych obszarów wodno – błotnych.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

A193 RYBITWA RZECZNA *STERNA HIRUNDO*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – S (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 4000-4500

Znacznie mniejsza od śmieszki, z biało-szarym ubarwieniem, rozwidlonym ogonem i czarną czapczką na głowie. Gatunek kolonijny, zasiedla wyniesienia wśród rozlewisk, gniazdując w koloniach liczących najczęściej kilkadziesiąt par, czasem wspólnie ze śmieszkami lub innymi rybitwami. Zasadnicze zagrożenia to penetracja kolonii przez ludzi i drapieżniki, powodująca straty w lęgach, a także wahania poziomu wody w okresie lęgów, powodujące zalewanie gniazd, bądź ich udostępnianie. Najważniejsze działania ochronne to zachowanie naturalnych stosunków wodnych w dolinach dużych rzek, a także zabezpieczenie kolonii przed penetracją przez człowieka, drapieżniki, a także wydeptywaniem przez pasące się bydło czy konie.

Zgodnie z aktualnymi SDF rybitwa rzeczna regularnie występuje w obszarach: Ostoja Witnicko-Dębniańska (0-12 par) i Ujście Warty (90-280 par). Obszar Ujście Warty, ze zaktualizowaną liczbą par lęgowych (do 300) należy do dziesięciu najważniejszych ostoi gatunku w kraju (Wilk i inni 2011).

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

A195 RYBITWA BIAŁOCZELNA *STERNULA ALBIFRONS*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) – NT (bliskie zagrożenia)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – D (o zmniejszającej się liczebności)

Populacja lęgowa w Polsce: 900

Najmniejsza z naszych rybitw, znacznie mniejsza od wszystkich pozostałych, z żółtym dziobem i białym czołem. Regularnie występuje tylko w obszarze Ujście Warty, gdzie gniazduje w zmiennej liczbie 4-41 par. Zasiadła piaszczyste i żwirowe wyniesienia wśród rozlewisk, rozmyte fragmenty dawnych dróg i grobli na których buduje gniazda. W całej Polsce gatunek zmniejszający liczebność, w obszarze Ujście Warty liczba gniazdujących par podlega dużym wahaniom uzależnionym od poziomu wody. Gatunek silnie zagrożony, przede wszystkim przez regulacje dolin dużych rzek, zmiany ich reżimów wodnych, likwidację piaszczystych wysp i penetrację siedlisk lęgowych.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

A196 RYBITWA BIAŁOWĄSA *CHLIDONIAS HYBRIDA*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) – LC (najmniejszej troski)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – H (o uszczuplonej populacji)

Populacja lęgowa w Polsce: 720-1600

Średniej wielkości, krępa, szaro upierzona rybitwa, z charakterystycznym kontrastem białych policzków i czarnej czapeczki. Gniazduje w koloniach, na rozległych obszarach podmokłych, gniazda, przeważnie półpływające, zakłada w silnie podtopionych niskich szuwarach. W woj. lubuskim regularnie występuje tylko w obszarze Ujście Warty, gdzie wg SDF gniazduje w liczbie do 14 par. Nowsze dane (Wilk i inni 2010) podają dla tego obszaru znacznie wyższą liczebność 30-160 par, sytuującą go wśród dziesięciu najważniejszych ostoi gatunku w Polsce. Gatunek pojawiający się na Ziemi Lubuskiej również w okresie wędrówek, co kilka lat obserwowane są liczniejsze naloty. Ochrona gatunku to zachowanie rozległych przestrzeni zalewanych turzycowisk w dolinach dużych rzek.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

A 197 RYBITWA CZARNA *CHLIDONIAS NIGER*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (H) (o uszczuplonej populacji)

Populacja lęgowa w Polsce: 4000-5000

Średniej wielkości rybitwa, w upierzeniu godowym dominują barwy czarne i ciemnoszare, jedynie na ogonie szare i białe. Gatunek kolonijny, zasiedla większe, odkryte starorzecza i kompleksy rozlewisk na międzywalu Warty i Noteci, oraz niedostępne pływające kożuchy roślinności, np. osoki aloesowatej, czy pokosów roślinności wodnej, na różnego typu zbiornikach. Jej występowanie w dolinach rzecznych, rozmieszczenie i liczebność uwarunkowane są stanem wód w okresie wiosenno – letnim, decydującym o dostępności miejsc lęgów dla człowieka i drapieżników naziemnych. Zgodnie z aktualnymi SDF rybitwa czarna regularnie występuje w obszarach: Dolina Dolnej Noteci (60-100 par), Puszcza Notecka (11-15 par), Ostoja Witnicko-Dębniańska (14-19 par), Lasy Puszczy nad Drawą (63-70 par) i Ujście Warty (15-620 par). Główne zagrożenia dla gatunku to niestabilny poziom wody w miejscach lęgów powodujący udostępnienie kolonii dla penetracji przez człowieka i drapieżników naziemnych. Ochrona to przede wszystkim zapewnienie odpowiedniego, stabilnego poziomu wody na miejscach lęgów i ograniczenie możliwości penetracji kolonii.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A215 PUCHACZ *BUBO BUBO*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) – NT (bliskie zagrożenia)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (H) (o uszczuplonej populacji)

Populacja lęgowa w Polsce: 250-280

Największa z naszych sów, o dużych, pomarańczowych oczach oraz pęczkach piór imitujących uszy, na głowie. Zasiedla niedostępne, obfitujące w drobną zwierzynę kompleksy lasów i borów. Czynnikiem kluczowym dla jego występowania jest spokój i niewielka penetracja miejsc stałego przebywania i miejsc lęgów oraz odpowiedni udział otwartych i półotwartych przestrzeni stanowiących żerowiska. Obecnie, dzięki ochronie strefowej stan populacji puchacza w kraju wydaje się ustabilizowany, jednak jego liczebność jest nadal niewielka.

Na terenie województwa lubuskiego większość stanowisk puchacza koncentruje się w północnej części. Aktualne SDF podają puchacza z 5 obszarów: Bory Dolnośląskie (3-4 par), Puszcza Barlinecka (4-6 par), Puszcza Notecka (3-4 par), Ostoja Witnicko-Dębniańska (4-6 par) oraz Lasy Puszczy nad Drawą (10-14 par). Ostatni z obszarów należy do dziesięciu najważniejszych ostoi puchacza w kraju. Podane liczebności dotyczą oczywiście całych obszarów, w większości wykraczających daleko poza granice woj. lubuskiego, jednak można przyjąć, że w granicach województwa gniazduje łącznie co najmniej kilkanaście par tego gatunku. Najważniejsze zagrożenie powodujące niski sukces lęgów puchacza to jego niepokojenie w siedliskach lęgowych i w konsekwencji porzucanie gniazd. Dla skutecznej ochrony gatunku konieczna jest kontynuacja ochrony strefowej oraz zabezpieczanie różnymi metodami przed penetracją ludzką i przekształceniem miejsc o niewielkim poziomie antropopresji w dużych kompleksach leśnych.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A217 SÓWECZKA *GLAUCIDIUM PASSERINUM*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) – LC (najmniejszej troski)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – S (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 400-500

Nasza najmniejsza sowa, wielkości szpaka, wierzch ciała brązowy, w regularne jasne plamy, spód jasny, z długimi ciemnymi pasami. W kraju sóweczka jest gatunkiem nielicznym, zasiedla rozległe i zwarte kompleksy lasów sosnowych i mieszanych w starszych klasach wieku, najchętniej z domieszką lub znacznym udziałem świerka. Obecnie gatunek w skali kraju zwiększa swoją liczebność i zasiedla nowe terytoria.

Zgodnie z aktualnym SDF sóweczka regularnie występuje tylko w obszarze Bory Dolnośląskie, skąd jej liczebność szacowana jest na 50-80 par. Nowsze dane z tego obszaru mówią o 90–110 parach i stawiają obszar na pierwszym pod względem liczebności miejscu wśród ostoi gatunku w kraju (Wilk i inni 2010). Gatunek ten występuje prawdopodobnie także w innych obszarach, np. Lasach Puszczy nad Drawą. Zagrożeniem dla lokalnych populacji sóweczki może być utrata siedlisk w wyniku ograniczania powierzchni lasów w starszych klasach wieku, upraszczania ich struktury przestrzennej i gatunkowej. Podstawowa metoda ochrony gatunku to zachowanie struktury wiekowej lasu, uwzględniającej jak największy udział drzewostanów w starszych klasach wieku, a także tolerowanie w drzewostanach i niższych piętrach lasu domieszki świerka.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A223 WŁOCHATKA *AEGOLIUS FUNEREUS*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) – LC (najmniejszej troski)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (S) (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 1000-2000

Niewielka sowa, z nieproporcjonalnie dużą głową, jasną „szlarą” i brązowo-białym, maskującym upierzeniem. Zasadza obfitujące w drobną zwierzynę kompleksy lasów i borów, najchętniej z udziałem świerka, preferuje mozaikę terenów odkrytych i starych drzewostanów choć jak wskazują najnowsze dane, nie unika litych drzewostanów sosnowych, w tym także kęp starodrzewi sosnowych pozostawianych na zrębach. Obecnie włośchatka znajduje się w ekspansji, jej liczebność w całym kraju wzrasta.

Aktualne SDF podają włośchatkę z dwóch obszarów: Bory Dolnośląskie (50-80 par) oraz Lasy Puszczy nad Drawą (4-8 par). Według nowszych danych (Wilk i inni 2010) liczebność w Borach Dolnośląskich jest już znacznie wyższa i wynosi 170-230 par, co stawia obszar na pierwszym miejscu wśród najważniejszych ostoi gatunku w Polsce.

Podobnie jak w przypadku sóweczki największym potencjalnym zagrożeniem jest dla gatunku utrata siedlisk w wyniku wycinki starszych drzewostanów, a metodą ochrony gospodarka leśna uwzględniająca konieczność zachowania jak największej powierzchni lasów w starszych klasach wieku.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A224 LELEK *CAPRIMULGUS EUROPAEUS*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (H) (o uszczupionej populacji)

Populacja lęgowa w Polsce: 4000-6000

Ptaka wielkości gołębia o dużej głowie i szarobrazowym, doskonale maskującym upierzeniu, zmierzcho - nocnej aktywności i skrytym trybie życia. Biotop lęgowy leleka to otwarte przestrzenie wśród borów, najchętniej suchych, polany, skraje lasów, kompleksy wydm i wrzosowisk, zręby, halizny, poligony wojskowe. W większości obszarów zasadniczym siedliskiem leleka są większe kompleksy zrębów i upraw na siedliskach boru suchego i świeżego. W granicach woj. lubuskiego leżą najważniejsze pod względem liczebności ostoje tego gatunku w Polsce - Puszcza Notecka (200-600 par, drugie miejsce w kraju) oraz Bory Dolnośląskie (350-450 par – trzecie miejsce). Mniej licznie lelek występuje w Lasach Puszczy nad Drawą, Ostoi Witnicko Dębniańskiej i Puszczy Barlineckiej, choć zawarte w SDF oceny liczebności gatunku w tych obszarach mogą być niedoszacowane. Podstawowe zagrożenia to utrata siedlisk w wyniku intensyfikacji produkcji leśnej, zalesiania terenów otwartych, a także ograniczania bazy pokarmowej w wyniku chemicznego zwalczania owadów. Ochrona gatunku to utrzymanie i odtwarzanie terenów otwartych, kompleksów śródleśnych łąk, halizn i polan w obrębie dużych kompleksów leśnych.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Grzegorz Lesiński

Fot. Antoni Kasprzak

A229 ZIMORODEK *ALCEDO ATTHIS*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – H (o uszczuplonej populacji)

Populacja lęgowa w Polsce: 2500-6000

Ptaka wielkości kosa, o niebieskim, na grzbiecie turkusowym, a na brzuchu i piersi rdzawym upierzeniu. Zasadza doliny niewielkich rzek z zakrzaczonymi lub zadrzewionymi brzegami oraz licznymi urwiskami, a także obrzeża wód stojących, z wywrotami drzew. Gniazduje w norach kopanych w urwiskach, skarpach i wykrotach w pobliżu obfitujących w niewielkie ryby wód. Liczebność populacji podlega znacznym wahaniom powodowanym dynamiką ekosystemów oraz warunkami pogodowymi w okresie zimowym. W mroźne zimy regres populacji może osiągać 90% stanu (Gromadzki 2004).

Zgodnie z aktualnymi SDF zimorodek regularnie występuje w następujących obszarach: Łęgi Odrzańskie (5 par), Puszcza Barlinecka (10-20 par), Dolina Dolnej Noteci (5-10 par), Dolina Środkowej Odry (20-25 par), Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry (10-15 par), Ostoja Witnicko-Dębnińska (14-18 par), Lasy Puszczy nad Drawą (40-55 par) i Ujście Warty (0-6 par). Spośród nich Lasy Puszczy nad Drawą, w której według nowszych danych (Wilk i inni 2010) gniazduje 60-90 par oraz Puszcza Notecka (70-85 par), są ostojami gatunku znaczącymi w skali kraju. Zagrożeniem dla lokalnych populacji gatunku mogą być regulacje, a nawet tzw. prace utrzymaniowe mniejszych rzek, a także nadmierny wzrost natężenia turystyki wodnej w okresie lęgów. Najskuteczniejszym sposobem ochrony gatunku jest zabezpieczenie przed przekształceniem jego siedlisk wraz z procesami zachodzącymi w ich korytach, a także ograniczenie ich penetracji w okresie lęgów.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A234 DZIECIOŁ ZIELONOSIWY *PICUS CANUS*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (H) (o uszczuplonej populacji)

Populacja lęgowa w Polsce: 2000-3000

Średniej wielkości dzięcioł o głowie, szyi i karku szarych, a wierzchu skrzydeł, płacach i kuprze – zielonych. Gatunek związany z lasami liściastymi, przede wszystkim w dolinach dużych rzek. W woj. lubuskim występuje nielicznie tylko w południowej części. Zgodnie z aktualnymi SDF regularnie występuje w dwóch obszarach: Łęgi Odrzańskie (20-24 par) oraz Dolina Środkowej Odry (3-5 par). Według innych danych występuje jeszcze w obszarze Bory Dolnośląskie, a w obszarze Łęgi Odrzańskie jest znacznie liczniejszy (50-60 par), choć z uwagi na położenie obszaru dotyczy to przede wszystkim woj. dolnośląskiego.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A238 DZIECIOŁ ŚREDNI *DENDROCOPOS MEDIUS*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (S) (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 10000-20000

Jak wskazuje nazwa średni spośród naszych pstrych dzięciołów, z czerwoną czapeczką na głowie. Jest gatunkiem stenotopowym, zasiedla prawie wyłącznie lasy dębowe lub z domieszką dębów – grądy, dąbrowy oraz łęgi w dolinach dużych rzek, w starszych klasach wieku. W granicach województwa lubuskiego bezwzględny centrum jego występowania jest Dolina Odry. Z uwagi na wąskie spektrum zasiedlanych siedlisk jest gatunkiem zagrożonym, choć jego liczebność wydaje się stabilna.

Zgodnie z aktualnymi SDF dzięcioł średni regularnie występuje w obszarach: Łęgi Odrzańskie (300-400 par), Puszcza Barłinea (10-20 par), Dolina Dolnej Noteci (15-50 par), Dolina Środkowej Odry (250-300 par), Puszcza Notecka (>30 par), Ostoja Witnicko-Dębniańska (10-20 par) i Lasy Puszczy nad Drawą (10-20 par). Według innych danych występuje także w pozostałych „ptasich” obszarach regionu, choć w liczbie od kilku do kilkunastu par.

Najważniejszym w województwie obszarem jest dla dzięcioła średniego niewątpliwie Dolina Środkowej Odry, w skali kraju pod względem liczebności gatunku zajmująca piąte miejsce. Wysoka liczebność w obszarze Łęgi Odrzańskie dotyczy przede wszystkim woj. dolnośląskiego. Zagrożeniem dla gatunku jest utrata siedlisk w wyniku wycinki starodrzewi dębowych, a najskuteczniejszym sposobem ochrony zachowanie ich znaczącej powierzchni.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Dzięcioł zielonosiwy. Łukasz Łukasik

Dzięcioł średni. Fot. Patryk Chapiński

A236 DZIĘCIOŁ CZARNY *DRYOCOPUS MARTIUS*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – S (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 35000-70000

Nasz największy dzięcioł, całe upierzenie czarne, za wyjątkiem czerwonej czapeczki na głowie. Występuje wszędzie gdzie znajduje stare bory i lasy liściaste z grubymi drzewami umożliwiającymi drążenie dziupli lęgowych. Żeruje również w młodszych lasach, a nawet w uprawach leśnych na pniakach i mrowiskach, jednak warunkiem jego występowania jest istnienie w obrębie terytorium co najmniej kilku-, a najchętniej kilkunastohektarowej kępy zwartej starodrzewia. Występowanie i wysoka liczebność dzięcioła czarnego z uwagi na wykuwanie dużych dziupli, jest kluczowe dla występowania szeregu innych gatunków, np. włośchatki, gągoła czy nurogęsia.

Występuje prawdopodobnie we wszystkich „ptasich” obszarach regionu, choć większe populacje wg SDF podawane są z Puszczy Barlineckiej (100-200 par), Ostoi Witnicko-Dębniańskiej (30-50 par) i Lasów Puszczy nad Drawą (60-80 par). Liczby te są prawdopodobnie znacznie zaniżone. Wilk i inni (2010) dla Puszczy Noteckiej podają 100–500 par, co najmniej tak liczny jest prawdopodobnie również w Borach Dolnosląskich i Lasach Puszczy nad Drawą. Warunkiem występowania gatunku jest obecność starodrzewia, dlatego ich eliminacja jest lokalnie największym zagrożeniem, a zachowanie co najmniej 20% lasów w wieku ponad 100 lat – najskuteczniejszym sposobem ochrony, nie tylko dzięcioła czarnego, ale także wszystkich gatunków korzystających z wykutych przez niego dziupli.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A246 LERKA *LULLULA ARBOREA*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – H (o uszczuplonej populacji)

Populacja lęgowa w Polsce: 50000-80000

Najmniejszy spośród naszych skowronków, brązowoszary, z niewielkim czubkiem na głowie. Biotop lęgowy lerki to otwarte przestrzenie wśród borów, najchętniej suchych, polany, skraje lasów, kompleksy wydm i wrzosowisk, halizny, a szczególnie większe kompleksy zrębów i upraw na siedliskach boru suchego i świeżego, w sąsiedztwie ścian lasu w starszych klasach wieku bądź pozostawianych po zrębach kęp starodrzewia.

Występuje regularnie prawie we wszystkich obszarach „ptasich” województwa, choć bezwzględnie najliczniejsza jest w Puszczy Noteckiej, w której jej liczebność szacuje się na 2000-4000 par. Według różnych źródeł jest to pierwsza lub druga pod względem liczebności gatunku ostoja w kraju. Drugą ważną ostoją są Bory Dolnośląskie, gdzie liczebność par lęgowych oceniono na 400-600. Licznie gatunek ten występuje prawdopodobnie również w obszarze Lasy Puszczy nad Drawą, choć aktualny SDF podaje tylko 50-100 par.

Prowadzona obecnie gospodarka leśna sprzyja gatunkowi, zręby w siedliskach borowych stanowią optymalny biotop lerki. Potencjalnym zagrożeniem mogą być zabiegi ochrony lasu ograniczające liczebność owadów stanowiących bazę pokarmową, a także zalesianie polan, halizn i innych przestrzeni otwartych stanowiących biotop lęgowy gatunku.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A272 PODRÓŻNICZEK *LUSCINIA SVECICA*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) – NT (bliskie zagrożenia)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – S (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 1300-1800

Ptak wielkości wróbla, choć smuklejszy, w szacie godowej u samców gardło i pierś jasnoniebieskie z czarnym i pomarańczowym paskiem u dołu. Nieliczny w kraju i zagrożony gatunek zasiedlający doliny większych rzek i kompleksy bagien, z mozaiką podmokłych zadrzewień i zakrzewień, szuwarów i łożowisk. Według aktualnego SDF podróżniczek liczniej występuje tylko w obszarze Pojezierze Sławskie (12-17 par). Jednak nowsze dane jako jedną z ważniejszych w skali kraju ostoje gatunku wskazują Dolinę Dolnej Noteci, dla której Wilk i inni podają 25-28 par, a Wylegała z zespołem w roku 2011 stwierdzili do 120 śpiewających samców, co stanowić może aż 9% krajowej populacji gatunku! Występuje także w Ujściu Warty i Dolinie Środkowej Odry. Gatunek o specyficznych wymaganiach siedliskowych, związany z naturalnym krajobrazem dolin większych rzek oraz kompleksami bagiennymi, zagrożony ich przekształcaniem, zmianą reżimu hydrologicznego, likwidacją starorzeczy, łożowisk i terenów podmokłych. Warunkiem utrzymania odpowiednich warunków w siedliskach podróżniczka jest utrzymanie stosunków wodnych i ekstensywnych form użytkowania w większych kompleksach siedlisk bagiennych.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Romuald Mikusek

A294 WODNICZKA ACROCEPHALUS PALUDICOLA

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) – VU (narażone)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (VU)

Globalny status zagrożenia wg IUCN – VU

Populacja lęgowa w Polsce: 3155

Mniejsza od wróbla, ubarwiona brązowo-beżowo, z jasnym spodem, jasna brew i żółto-płowa pręga przez środek głowy. Gatunek o interesującej biologii, samica może kopolować z kilkoma samcami, natomiast sama buduje gniazdo, wysiaduje jaja i karmi młode. Silnie zagrożona z uwagi na bardzo wąską tolerancję siedliskową, związana z silnie podtopionymi turzycowiskami o stabilnym w okresie lęgów poziomie wody. W Polsce zachodniej występuje jedynie nielicznie na kilku izolowanych stanowiskach. Zgodnie z aktualnym SDF w woj. lubuskim wodniczka nieregularnie gniazduje jedynie w obszarze Ujście Warty, a jej liczebność nie przekracza 42 śpiewających samców. Sporadycznie spotykana także w innych obszarach, np. w Dolinie Dolnej Noteci. Gatunek zagrożony w skali globalnej, główne zagrożenia w przeszłości to melioracje rozległych obszarów bagiennych, obecnie sukcesja krzewów i trzciny na nieużytkowanych torfowiskach i turzycowiskach. Jedyna skuteczna metoda ochrony gatunku to zachowanie rozległych terenów bagiennych i przywrócenie lub utrzymanie ich ekstensywnego użytkowania kośnego.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Romuald Mikusek

A307 JARZĘBATKA SYLVIA NISORIA

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – S (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 20000-50000

Największa z naszych pokrzewek, wielkości wróbla, wierzch ciała popielatoszary, spód jasny z ciemnymi poprzecznymi prążkami, charakterystyczny terkoczący głos ostrzegawczy. Występuje we wszystkich „ptasich” obszarach w województwie, zasiedla zarówno zarośla wierzbowe na międzywałach rzek, jak i skraje lasów i różnego typu zakrzewienia. Liczniej podawana z obszarów Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry (ponad 100 par), Ujście Warty (100-200 par) i Dolina Dolnej Noteci (wg nowszych danych ponad 100 par). Gatunek dość liczny, jednak lokalnie zagrożony przez ubytek siedlisk związany z urbanizacją, zabudową, intensyfikacją rolnictwa i wycinką zakrzewień, szczególnie w dolinach rzek. Ochrona jarzębatki to wszelkie sposoby utrzymania i przywracania w krajobrazie kompleksów zarośli stanowiących jej siedliska.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A320 MUCHOŁÓWKA MAŁA *FICEDULA PARVA*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (S) (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 20000-40000

Niewielki ptak, znacznie mniejszy od wróbla, o szarym upierzeniu, z charakterystycznymi biało - czarnymi zewnętrznymi sterówkami. Gatunek o wąskiej tolerancji, zasiedla zwarte, cieniste lasy liściaste, najczęściej bukowe lub z dominacją buka, w starszych klasach wieku, ze zróżnicowaną strukturą drzewostanu, najchętniej dobrze rozwiniętym, zwartym drugim piętrzem. W kraju gatunek o stosunkowo stabilnej dynamice.

Zgodnie z aktualnymi SDF muchołówka mała regularnie występuje w obszarach: Bory Dolnośląskie (20-30 par), Puszcza Barlinecka (10-20 par), Puszcza Notecka (20 par) i Lasy Puszczy nad Drawą (50-80 par). Z uwagi jednak na brak wiarygodnych danych ilościowych wydaje się, że liczebności te, szczególnie w przypadku takich obfitujących w buczyny obszarów jak Lasy Puszczy nad Drawą czy Puszcza Barlinecka, mogą być istotnie zaniżone. Wilk i inni (2010) dla ostoi Lasy Puszczy nad Drawą podają znacznie wyższą liczebność 150-300 par, co stawia obszar wśród najważniejszych ostoi gatunku w kraju. Warunkiem utrzymania populacji gatunku na stabilnym poziomie jest ochrona zachowawcza jak największych powierzchni starych lasów liściastych oraz ochrona drzew martwych, obumierających i dziuplastych.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A321 MUCHOŁÓWKA BIAŁOSZYJA *FICEDULA ALBICOLLIS*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – S (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 2500-10000

Nieco większa od poprzedniej, samce ubarwione kontrastowo, z białym spodem, czarnym grzbietem i białą obrożą wokół szyi, samice brązowoszare. Gatunek o zasięgu południowo-wschodnim, w woj. lubuskim osiągający granicę zasięgu. Zgodnie z aktualnym SDF, regularnie i licznie występuje jedynie w obszarze Łęgi Odrzańskie, gdzie jej liczebność oceniono na 160-240 par, jednak ze względu na położenie obszaru dotyczy to przede wszystkim woj. dolnośląskiego. Zasiedla kompleksy starych grądów i łągów w dolinie Odry, ich ochrona zachowawcza jest warunkiem utrzymania gatunku we właściwym stanie ochrony.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A338 GAŚIOREK *LANIUS COLLURIO*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (H) (o uszczuplonej populacji)

Populacja lęgowa w Polsce: 200000-400000

Najpospolitsza z naszych dzierzb, nieco większa od wróbla, o wyraźnym dymorfizmie płciowym. Zasiedla różnego typu zakrzewienia i skraje zadrzewień. Występuje we wszystkich obszarach „ptasich” województwa, choć w aktualnych SDF jako występujący liczniej podawany jest tylko z obszarów Lasy Puszczy nad Drawą (100-130 par) i Ujście Warty (100-200 par). Lokalnie zagrożony przez ubytek siedlisk związany z urbanizacją, zabudową, intensyfikacją rolnictwa i wycinką zakrzewień. Skuteczna ochrona to utrzymanie i przywracanie w krajobrazie kompleksów zarośli o zróżnicowanej strukturze obfitujących w kolczaste krzewy, graniczących z obfitującymi w owady terenami otwartymi.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Łukasz Łukasik

A379 ORTOLAN *EMBERIZA HORTULANA*

Gatunek z zał. I dyrektywy ptasiej

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (H) (o uszczuplonej populacji)

Populacja lęgowa w Polsce: 150000-300000

Ptaka wielkości wróbla, z cielistym dziobem, ubarwiony czarno - brązowo z elementami żółtego, a u samca w szacie godowej czerwono-brązowym grzbietem. Zasiedla krajobraz rolniczy obfitujący w aleje śródpolne, nasłonecznione skraje lasów i podobne siedliska. W aktualnym SDF podawany jest tylko z obszaru Puszcza Notecka (70 par), choć nielicznie gniazduje prawdopodobnie także w kilku innych obszarach. Główne zagrożenia to intensyfikacja i chemizacja rolnictwa, a także likwidacja zadrzewień i alei śródpolnych. Istnienie tych elementów w krajobrazie rolniczym, a także ekstensywna gospodarka rolna i ograniczenie stosowania chemii w rolnictwie, to warunki utrzymania gatunku we właściwym stanie ochrony i jego przetrwania.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Waldemar Bena

GATUNKI PTAKÓW

regularnie występujące ptaki migrujące nie wymienione
w załączniku I dyrektywy ptasiej

Na dalszych stronach prezentujemy gatunki ptaków, które w poszczególnych obszarach specjalnej ochrony uznano za występujące regularnie ptaki migrujące. Podobnie jak w przypadku omówionych wcześniej ptaków z załącznika I dyrektywy ptasiej wymieniamy tu gatunki i ich grupy, dla których w Standardowych Formularzach Danych ocenę ogólną określono jako A, B lub C. Również podobnie jak w przypadku poprzedniej grupy gatunków analiza formularzy SDF wskazuje, że w chwili tworzenia formularzy nie dysponowano wystarczającą wiedzą na temat występowania wielu gatunków i zostały one z różnych przyczyn pominięte lub niedocenione. Jako przykłady podać można perkozy, biegusy i brodzie, słonkę, dudka, świerszczaka, rokitniczkę, wąsatkę, dziwonię i wiele innych. Kwestia ta wymaga pilnego uporządkowania i uwzględnienia wielu nowych danych. Mamy nadzieję, że nastąpi to w procesie przygotowywania planów ochrony i planów zadań ochronnych dla obszarów i w następnym wydaniu tej książki lista ptaków – przedmiotów ochrony – będzie pełniejsza.

A004 PERKOZEK TACHYBAPTUS RUFICOLLIS

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – S (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 7500-10000

Najmniejszy z perkozów, o zwartej, zaokrąglonej sylwetce, krótkiej szyi i silnie wynurzonej z wody tylnej części ciała. Nielicznie gniazduje w całym województwie, preferując niewielkie, płytkie i spokojne zbiorniki wodne, lub zatoki większych stawów i jezior. Nielicznie zasiedla prawdopodobnie wszystkie „ptasie” obszary regionu, choć w aktualnym SDF jako regularnie występujący wymieniony jest tylko w obszarze Stawy Przemkowskie (18-20 par). Kilka obszarów (Ujście Warty, Dolina Dolnej Noteci, Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry i inne) może mieć znaczenie dla populacji migrującej, a także zimującej. Zagrożeniem dla gatunku może być wypływanie i likwidacja niewielkich zbiorników wodnych, a także działania odwadniające i zanieczyszczanie wód. Ochrona gatunku w obszarach Natura 2000 powinna się skupiać na zachowaniu bądź odtwarzaniu siedlisk – niewielkich, silnie zarośniętych i płytkich zbiorników wodnych.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A005 PERKOZ DWUCZUBY *PODICEPS CRISTATUS*

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – S (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 15000-25000

Najpospolitszy i najczęściej obserwowany z perkozów, wielkością zbliżony do krzyżówki, choć od niej smuklejszy, w szacie godowej na głowie dwa czarne czuby i brązowa kryza. Gniazduje na wszystkich większych zbiornikach wodnych, jeziorach i głębszych stawach a nawet starorzeczach. W okresie wędrówek liczniej pojawia się na zbiornikach obfitujących w drobne ryby stanowiące podstawowy pokarm. W SDF wymieniono go jedynie dla obszaru Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry (1000 os.), choć równie licznie występuje także w Lasach Puszczy nad Drawą, Ostoi Witnicko-Dębniańskiej czy Puszczy Barlineckiej. Ponadto we wszystkich wymienionych obszarach jest gatunkiem lęgowym w liczbie co najmniej kilkudziesięciu par. W najbliższej przyszłości powinna zostać wykonana ocena znaczenia poszczególnych obszarów dla tego i wielu innych gatunków ptaków migrujących, zarówno ich populacji lęgowych jak i przelotnych oraz zimujących. W skali kraju gatunek nie jest zagrożony, choć lokalnie istotnym zagrożeniem może być presja zabudowy rekreacyjnej obrzeży zbiorników, wzrastająca presja turystyki i rekreacji wodnej objawiająca się penetracją miejsc lęgów. Przecistawianie się tym zagrożeniom to podstawowa metoda ochrony gatunku.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

A006 PERKOZ RDZAWOSZYI *PODICEPS GRISEGENA*

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – S (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 1500-2000

Duży perkoz wielkości krzyżówki, z czarnym wierzchem głowy, jasnymi policzkami i ciemnym grzbietem oraz, w okresie godowym, rdzawoczerwoną szyją. Gatunek preferujący płytkie, silnie zeutrofizowane zbiorniki wodne – stawy, starorzecza i rozlewiska w dolinach rzek. Zgodnie z aktualnym SDF perkoz rdzawoszyi regularnie występuje tylko w obszarze Stawy Przemkowskie (14-21 par). Występuje także regularnie i dość licznie, w liczbie kilkudziesięciu par, choć nie wykazany w SDF, w obszarze Ujście Warty, a mniej licznie i nieregularnie w kilku innych. Główne zagrożenia to osuszanie i likwidacja terenów podmokłych, a także intensyfikacja gospodarki stawowej. Podstawą ochrony gatunku powinno być zabezpieczenie przed przekształceniem i nadmierną penetracją, a także odtwarzanie w ramach programów małej retencji, płytkich, zarośniętych roślinnością wynurzoną zbiorników wodnych. Istotne dla gatunku może być także wspieranie ekstensywnych form gospodarowania na stawach rybnych.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

Fot. Piotr Chara

A008 ZAUSZNIK *PODICEPS NIGRICOLLIS*

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – S (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 4000-5000

Średniej wielkości perkoz, nieco mniejszy od łyski, znacznie większy od perkozka, ciemno ubarwiony, z wachlarzem żółtopomarańczowych piór po obu stronach głowy, za oczami. Podobnie jak poprzedni gatunek związany z płytkimi, eutroficznymi wodami, większymi kompleksami stawów lub rozlewisk. Gniazduje często w półkoloniach korzystając z parasola ochronnego kolonii śmieszek. Zgodnie z aktualnymi SDF zausznik regularnie występuje w obszarze Stawy Przemkowskie (100-150 par), spośród innych obszarów w regionie niewątpliwie istotnym dla jego populacji lęgowej jest obszar Ujście Warty gdzie gniazduje w liczbie do 210 par, co stanowi do 5% liczebności krajowej populacji gatunku. Główne zagrożenia dla gatunku dotyczą przede wszystkim jego kolonii na stawach rybnych, niszczonej w wyniku intensyfikacji gospodarki stawowej oraz niszczenia kolonii śmieszek w których często gniazduje. Skuteczna ochrona to zabezpieczenie przed penetracją i odtwarzanie rozległych, płytkich zbiorników wodnych, najlepiej z wyspami i innymi niedostępnymi z lądu miejscami.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

A036 ŁĄBĘDŹ NIEMY *CYGNUS OLOR*

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – S (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 6500-7000

Największy krajowy ptak z rodziny blaszkodziobych, biały, z czerwono pomarańczowym dziobem z charakterystycznym czarnym guzem u nasady. Jeden z częściej spotykanych i bardziej znanych ptaków wodnych. W okresie lęgowym zasiedla wszelkie wody, od dużych jezior, stawów i rozlewisk w dolinach rzek po niewielkie oczka wodne i izolowane mokradła. Mimo tej powszechności występowania w SDF jako regularnie występujący podany jest tylko dla obszarów: Stawy Przemkowskie (populacja rozrodzca 39-41 par, przelotna 420-480 os.) oraz Puszcza Notecka (15 par). Informacje te nie oddają oczywiście stanu rzeczywistego, np. obszar Ujście Warty jest niewątpliwie istotny dla populacji migrującej gatunku (1000 os.), a obszary Ujście Warty, Dolina Dolnej Noteci, Dolina Obry i Jez. Pszczewskie, a także kilka innych, dla populacji lęgowej. Gatunek nie jest obecnie w kraju zagrożony, jednak lokalnie różne czynniki, jak odwadnianie czy likwidacja śródpolnych zbiorników wodnych, mogą wywierać niekorzystny wpływ na jego populację. Istotne jest także zabezpieczenie obszarów kluczowych dla gatunku w okresie migracji i zimą – rozległych terenów zalewowych w dolinach większych rzek.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A039 GĘŚ ZBOŻOWA *ANSER FABALIS*

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – S (bezpieczny)

Wielkości gęgawy lecz wyraźnie ciemniej ubarwiona, szarobrązowa, z ciemniejszą szyją i głową. Gatunek północny, przez Polskę przelatujący wiosną, w drodze na lęgowiska (od połowy marca do połowy maja) i powracający z nich jesienią (od września do grudnia). W sprzyjających warunkach atmosferycznych także zimuje. Zarówno podczas wędrówek jak i zimą preferuje rozległe zbiorniki wodne i kompleksy rozlewisk pozwalające na bezpieczne noclegowiska oraz sąsiadujące z atrakcyjnymi żerowiskami – kompleksami łąk i pól uprawnych z zasiewami zbóż.

Zgodnie z SDF gęś zbożowa jako regularnie występująca wykazana została tylko w dwóch obszarach: Stawy Przemkowskie (8000 os.) oraz Ujście Warty (64000 os.). Liczebność w okresie migracji w Ujściu Warty według najnowszych danych dochodzi do 90.000 os., jest to więc niewątpliwie miejsce największych koncentracji gatunku w kraju. Ważnymi ostojami gatunku są także Dolina Dolnej Noteci, Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry oraz Dolina Środkowej Odry.

Gęś zbożowa jest gatunkiem łownym, z uwagi na wysoką liczebność, niezagrożonym, jednak w miejscach o wysokiej koncentracji ptaków, w tym ostojach Natura 2000 wyznaczonym dla ochrony ptaków, intensywnie prowadzone polowania przyczyniają się zdecydowanie do pogorszenia stanu ochrony gatunku. W wyniku odstrzałów ginie stosunkowo niewielka część populacji, jednak podstawowym zagrożeniem są skutki uboczne polowań – płoszenie na żerowiskach i noclegowiskach, a także zatrucie ołowiem pochodzącym ze śrucin. Wokół ostoi o szczególnym znaczeniu dla gęsi konieczne jest utworzenie stref z zakazem polowań. W związku z narastającymi konfliktami dotyczącymi żerowania stad gęsi na polach w otoczeniu najważniejszych ostoi konieczne jest zapewnienie jak największej powierzchni alternatywnych żerowisk w postaci użytków zielonych.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A043 GĘGAWA ANSER ANSER

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – S (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 3200-3600

Jedyna gęś gniazdująca w Polsce, brunatnoszara, wyraźnie jaśniejsza od gęsi zbożowej i białoczelnej. Gatunek którego liczebność w ostatnich latach dość szybko rośnie, być może, podobnie jak w przypadku żurawia, w wyniku przełamania wcześniej wykazywanej znacznej antropofobii i zasiedlania siedlisk użytkowanych przez człowieka. Zgodnie z aktualnymi SDF gęgawa regularnie występuje w obszarach: Stawy Przemkowskie (20-34 par), Pojezierze Sławskie (26-30 par), Ostoja Witnicko-Dębniańska (35-50 par) oraz Ujście Warty (13-450 par). Obraz ten jest już zdecydowanie nieaktualny, gdyż gatunek ten występuje prawdopodobnie we wszystkich „ptasich” obszarach regionu, w niektórych będąc gatunkiem stosunkowo liczny. Np. w Dolinie Dolnej Noteci w roku 2011 wykazano ponad 100 par lęgowych (Wylegała i inni), co stanowi około 3% krajowej populacji gatunku. Niektóre obszary mają także istotne znaczenie dla populacji migrującej, np. w Ujściu Warty w okresie wędrówek, zatrzymuje się do 5000 tych ptaków.

Gęgawa jest w Polsce gatunkiem łownym, w okresie wędrówek strzelanym, również w ostojach wyznaczonych dla jej ochrony. W okresie lęgów największym zagrożeniem jest wykaszanie i wypalanie trzcinowisk, szczególnie w kompleksach stawów rybnych, oraz penetracja miejsc lęgów przez człowieka i drapieżniki. Dla skutecznej ochrony gatunku konieczne jest ograniczenie polowań w miejscach największej koncentracji gatunku, ograniczenie penetracji miejsc lęgów przez człowieka, a także wspieranie ekstensyfikacji gospodarki rybackiej na stawach.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A048 OHAR TADORNA TADORNA

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) – LC (najmniejszej troski)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – S (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 120-150

Kaczka, nieco większa od krzyżówki, z czerwonym dziobem, czarną głową, czarno białym upierzeniem i rdzawobrązową obrożą na piersi. Gatunek w Polsce nieliczny, o interesującej biologii lęgowej, gniazdujący w norach, stogach, budkach lęgowych lub podobnych miejscach. Zgodnie z SDF regularnie występuje tylko w obszarze Ujście Warty, gdzie jego liczebność oceniono na 11-20 par, obecnie jednak, być może w związku z ekspansją norki, jest nieco niższa i wynosi 4-10 par (Wilk i inni 2010). Główne zagrożenie dla populacji w Ujściu Warty stanowi prawdopodobnie drapieżnictwo norki, być może także szopa i innych drapieżników, a także niestabilny poziom wody w obrębie lęgówisk. Oprócz ochrony biernej reżimu hydrologicznego rzeki Warty, w stosunku do gatunku podjąć można ochronę czynną, polegającą na rozwieszaniu zabezpieczonych przed drapieżnikami skrzynek lęgowych.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

Fot. Piotr Chara

A050 ŚWISTUN *ANAS PENELOPE*

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) – CR (krytycznie zagrożone)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – S (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 0

Kaczka gniazdująca na północy, w Polsce pojawiająca się na przelotach. Nieco mniejsza od krzyżówki. Samce w szacie godowej, noszonej już od zimy, mają jasnożółte czoło i rdzawą głowę. Zgodnie z aktualnym SDF świstun regularnie występuje w obszarze Ujście Warty (6840 os.). Według nowszych danych licznie, szczególnie wiosną, zatrzymuje się także w innych obszarach, w stanowiących główne szlaki wędrówek pradolinach, jak Dolina Dolnej Noteci oraz Dolina Środkowej Odry. Zimuje wyjątkowo. Podstawa ochrony to zabezpieczenie reżimu hydrologicznego rzek gwarantującego istnienie rozlewisk w okresie wędrówek.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A051 KRAKWA *ANAS STREPERA*

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (H) (o uszczuplonej populacji)

Populacja lęgowa w Polsce: 2000-2200

Kaczka wielkości krzyżówki, nieco ją przypominająca, samiec w szacie godowej w różnych odcieniach szarości, w szacie spoczynkowej i samica brązowe, w locie charakterystyczny biały brzuch i białoczarne lusterko. Gatunek lęgowy, zasiedla większe kompleksy otwartych terenów podmokłych, eutroficzne jeziora, stawy i rozlewiska w dolinach dużych rzek. Według aktualnych SDF regularnie występuje tylko w obszarach Dolina Środkowej Odry (5-10 par) oraz Ujście Warty (30-300 par). Do listy tej należałoby dodać jeszcze Dolinę Dolnej Noteci, gdzie corocznie do lęgów przystępuje co najmniej kilkanaście par. Pojedyncze pary gniazdują prawdopodobnie w prawie wszystkich obszarach specjalnej ochrony w województwie. Ochrona krakwy to przede wszystkim zabezpieczenie jej siedlisk – stabilności ich uwodnienia i niedostępności dla człowieka i drapieżników.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

Fot. Piotr Chara

A052 CYRANECZKA ANAS CRECCA

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (S) (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 1300-1700

Najmniejsza z naszych kaczek, samiec w szacie godowej z kasztanowato-brązową głową i zielonymi podłużnymi plamami na wysokości oczu, w pozostałym okresie obie płcie ubarwione brązowo. Gatunek nielicznie lęgowy i przelotny, gniazdujący w różnych siedliskach wodno – błotnych, w okresie wędrówek preferujący rozległe, płytkie zbiorniki wodne i rozlewiska. Aktualne SDF wskazują na regularne występowanie gatunku w okresie migracji w obszarach: Stawy Przemkowskie (1400 os.) oraz Ujście Warty (przelotne 4800 os.), jednak w liczbie do kilkuset os. cyraneczka pojawia się także w innych obszarach – Dolinie Środkowej Odry, Dolinie Obry i Jez. Pszczewskich, a przede wszystkim Dolinie Dolnej Noteci. Zagrożenia dla gatunku to między innymi osuszanie i zanikanie niewielkich śródleśnych zbiorników wodnych stanowiących biotop lęgowy oraz wzrastająca penetracja innych siedlisk, np. miejsc pierzenia. Ochrona cyraneczki to zabezpieczenie przed odwodnieniem i odtwarzanie śródleśnych mokradeł oraz zapewnienie odpowiednich warunków ptakom w innych okresach życia, przede wszystkim rozległych terenów zalewowych w dolinach największych rzek.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A053 KRZYŻÓWKA ANAS PLATYRHYNCHOS

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (S) (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 200000-400000

Najpospolitsza z krajowych kaczek, zarówno lęgowych jak i przelotnych i zimujących. Samice w szacie godowej ma zieloną głowę, brązową szyję z białą obrączką oraz szary grzbiet i brzuch, w szacie spoczynkowej obie płcie są brązowe. Zasiedla wszelkie typy wód stojących i płynących, od jezior, stawów, terenów zalewowych, po mniejsze i większe rzeki, kanały, rowy melioracyjne i podmokłe olsy i łąki. Część populacji jest zsynantropizowana. W okresie wędrówek przede wszystkim na większych, zapewniających bezpieczeństwo zbiornikach wodnych, zimą na niezamarzających odcinkach rzek.

W aktualnych SDF wskazano ją jako gatunek regularnie występujący w następujących obszarach: Stawy Przemkowskie (populacja rozrodcza 80-100 par, przelotna 3700-7800 os.), Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry (10000 os.), oraz Ujście Warty (rozrodcza 240-460 par, zimująca 25000, przelotna 26500 os.). Licznie występuje we wszystkich innych obszarach, zarówno w okresie lęgowym jak i pozalęgowym. Jest gatunkiem łownym, wpływ odstrzału prowadzonego w kraju na populację lęgową prawdopodobnie nie stanowi istotnego zagrożenia, jednak już wprowadzanie ołowiu do środowiska związane z polowaniami wskazywane jest jako istotny czynnik destrukcyjny. Podobnie niekorzystnie na populację gatunku wpływają polowania w miejscach koncentracji ptaków w okresie wędrówek.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

Fot. Piotr Chara

A054 ROŻENIEC *ANAS ACUTA*

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) – EN (zagrożone)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (D) (o zmniejszającej się liczebności)

Populacja lęgowa w Polsce: 0-1

Duża, smukła kaczka, samiec w upierzeniu godowym ma jasne upierzenie, czekoladową głowę i długie zastrzone pióra w ogonie. Jedną z rzadszych krajowych kaczek, której lęgowiska w kraju zanikły na naszych oczach. Dość licznie pojawia się natomiast w okresie wędrówek. Zgodnie z aktualnym SDF rożeniec regularnie występuje tylko w obszarze Ujście Warty, gdzie dawniej gniazdował, a w okresie wędrówek jego liczebność dochodzi do 350 os. Według nowszych danych (Wilk i inni 2010) liczba ta jest znacznie wyższa i wynosi 700-1000 os. Inne obszary istotne dla przelotnych populacji rożeńca to Dolina Dolnej Noteci i Dolina Środkowej Odry, gdzie regularnie obserwuje się skupienia do kilkudziesięciu ptaków. Rożeniec to kaczka związana z silnie podmokłymi kompleksami ekstensywnie użytkowanych łąk w naturalnych dolinach dużych rzek. Siedlisk takich jest coraz mniej, dlatego populacja lęgowa gatunku należy do najsilniej ustępujących. Ochrona rożeńca to renaturyzacja dolin rzecznych i utrzymanie bądź przywrócenie ekstensywnego użytkowania najcenniejszych obszarów stanowiących siedliska gatunku.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

A055 CYRANKA *ANAS QUERQUEDULA*

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (D) (o zmniejszającej się liczebności)

Populacja lęgowa w Polsce: 2000-3500

Niewielka kaczka związana z terenami zalewowymi w dolinach dużych rzek i rozległymi kompleksami podmokłych łąk i bagien. W szacie godowej samca charakterystyczna, widoczna z daleka biała brew. W SDF jako regularnie występująca wymieniana w obszarach: Stawy Przemkowskie (populacja rozrodcza 2-4 par, przelotna 45 os.), Dolina Środkowej Odry (10-20 par) oraz Ujście Warty (20-110 par). Do listy tej należałoby jeszcze dodać Dolinę Dolnej Noteci, gdzie w latach o korzystnych dla gatunku warunkach gniazdować może do 50 par. Podobnie jak rożeniec i płaskonos to kaczka „łąkowa”, związana z silnie podmokłymi kompleksami ekstensywnie użytkowanych łąk w naturalnych dolinach dużych rzek. Ochrona siedlisk cyranki to renaturyzacja dolin rzecznych i utrzymanie bądź przywrócenie ekstensywnego użytkowania najcenniejszych obszarów stanowiących siedliska gatunku.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

Fot. Piotr Chara

A056 PŁASKONOS ANAS CLYPEATA

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (D) (o zmniejszającej się liczbie)

Populacja lęgowa w Polsce: 1300-2000

Kaczka wielkości krzyżówki, choć bardziej krępa i masywna, z charakterystycznym, nieproporcjonalnie długim, na końcu rozszerzonym, łyzkowatym dziobem. Gatunek preferujący siedliska podobne do cyranki i rożeńca, kompleksy rozlewisk i zalewowych łąk w dolinach dużych rzek. Na terenie województwa skupiony w dolinach Warty, Odry i Noteci. W SDF dla obszarów jako regularnie występujący wymieniony w obszarach: Stawy Przemkowskie (populacja rozrodcza 1-3 par, przelotna 400 os.), Dolina Środkowej Odry (5-10 par), oraz Ujście Warty (rozrodcza 20-200 par, przelotna 1500 os.). Ponadto w liczbie kilkunastu par gniazduje w Dolinie Dolnej Noteci pojawiając się tam również licznie (do kilkuset os.) w okresie wędrówek, głównie wiosną. Kolejna kaczka „łąkowa”, związana z kompleksami ekstensywnie użytkowanych łąk w naturalnych dolinach rzecznych. Ochrona jego siedlisk to utrzymanie bądź przywrócenie właściwego uwodnienia i ekstensywnego użytkowania obszarów wodno - błotnych w dolinach Odry, Warty i Noteci.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A059 GŁOWIENKA AYTHYA FELINA

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (D) (o zmniejszającej się liczbie)

Populacja lęgowa w Polsce: 20000-30000

Średniej wielkości kaczka z grupy nurkujących, samiec w szacie godowej jasnopopielaty, z rdzawobrunatną szyją i głową, w szacie spoczynkowej obie płcie brązowo – brunatne. W okresie lęgowym związana przede wszystkim z kompleksami stawów i rozlewiskami w dolinach rzek, jesienią koncentruje się na dużych jeziorach i innych zbiornikach wodnych, nielicznie zimująca. W SDF głowienka podawana w obszarach: Stawy Przemkowskie (populacja rozrodcza 90-200 par, przelotna 8000 os.), Puszcza Barlinecka (1000 os.), Dolina Dolnej Noteci (1000 os.), Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry (2000 os.) oraz Ujście Warty (rozrodcza 40-610 par, przelotna 8400 os.). W skali kraju gatunek niezagrożony, łowny. Lokalnym populacjom zagrażać może intensyfikacja gospodarki stawowej, regulacje rzek i melioracje, presja turystyki i rekreacji oraz ekspansywne ssaki drapieżne. Ograniczanie wpływu tych czynników powinno być podstawą ochrony gatunku.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

A061 CZERNICA *AYTHYA FULIGULA*

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (D) (o zmniejszającej się liczności)

Populacja lęgowa w Polsce: 15000-25000

Średniej wielkości kaczka nurkująca, samiec w szacie godowej czarny z białymi bokami, z charakterystycznym czubkiem na głowie, w szacie spoczynkowej obie płcie brunatno-brązowe. Podobnie jak głowienka, w okresie lęgowym związana przede wszystkim z kompleksami stawów i rozlewisk w dolinach rzek, jesienią, aż do zimy koncentruje się na dużych jeziorach i innych zbiornikach wodnych. Zgodnie z aktualnymi SDF czernica regularnie występuje w obszarach: Stawy Przemkowskie (130-170 par, przelotna 1600 os.), Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry (3000 os.) oraz Ujście Warty (60-300 par, 5600 os.), w rzeczywistości jako nielicznie lęgowa i migrująca występuje prawie we wszystkich obszarach specjalnej ochrony w województwie. Podobnie jak głowienka w skali kraju niezagrożona, również łowna. Lokalnym populacjom zagraża intensyfikacja gospodarki stawowej, likwidacja wysp i niedostępnych grobli, regulacje rzek i melioracje, presja turystyki i rekreacji oraz ekspansywne ssaki drapieżne. Ochrona gatunku to ograniczanie wpływu tych czynników.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

A067 GĄGOŁ *BUCEPHALA CLANGULA*

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (S) (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 1200-1500

Średniej wielkości kaczka o krępej budowie ciała, dużej głowie i krótkiej szyi. Samiec w szacie godowej z czarną głową i białą owalną plamą u nasady dzioba. Gatunek związany ze zbiornikami wodnymi o różnej trofii i wielkości, jednak z rozwiniętą choć trochę strefą szwarów, otoczonymi starymi lasami. Gniazduje w pobliżu wód, w dziuplach drzew, głównie wykutych przez dzięcioła czarnego. Występuje w całym regionie, choć nierównomiernie, raczej unikając dolin dużych rzek i terenów bezleśnych. W okresie wędrówek preferuje duże zbiorniki i ich kompleksy. Zgodnie z aktualnymi SDF regularnie występuje w obszarach: Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry (1500 os.), Puszcza Notecka (25 par), Lasy Puszczy nad Drawą (min. 20 par). W ostatniej z ostoi liczebność gągoła jest prawdopodobnie 2-3 krotnie wyższa. Niewątpliwie po kilkanaście par gniazduje również w Puszczy Barlineckiej i Ostoi Witnicko-Dębnińskiej, a po kilka także w innych obszarach Natura 2000. Główne zagrożenia populacji gągoła to wycinka starodrzewi powodująca ubytek drzew dziuplastych - potencjalnych miejsc lęgu, rozwój rekreacji i turystyki wodnej powodujących płoszenie ptaków i dużą śmiertelność młodych oraz prawdopodobnie wzrastająca presja ekspansywnych drapieżników. Działania sprzyjające gatunkowi to zachowawcza ochrona starodrzewi wzdłuż rzek i zbiorników wodnych, zabezpieczanie miejsc lęgów przed drapieżnikami oraz okresowe ograniczanie turystyki wodnej w siedliskach lęgowych.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

A070 NUROGĘŚ *MERGUS MERGANSER*

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (S) (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 900-1000

Największy z krajowych trzczy, nieco większy od krzyżówki. Głowa i wierzch ciała samca w szacie godowej czarne, reszta upierzenia biała, czasem z różowym nalotem, samica i samiec w szacie spoczynkowej brązowo-białawe. Odżywia się rybami chwytanymi długim, hakowatym dziobem. Podobnie jak gągoł, gatunek gniazdujący w dziuplach, choć w większym stopniu preferujący tereny otwarte, w tym doliny dużych rzek, przede wszystkim Odry i Warty. W aktualnych SDF wymieniony został jako regularnie występujący w dwóch obszarach - Jeziorach Pszczewskich i Dolinie Obry (500 os.) i Puszczy Noteckiej (5-8 par). Zarówno dla populacji lęgowej jak i migrującej oraz zimującej niewątpliwie istotne są również obszary Lasy Puszczy nad Drawą, Ujście Warty oraz Dolina Środkowej Odry. Dla populacji migrującej i zimującej także Dolina Dolnej Noteci.

Główne zagrożenia populacji nurogęsia to wycinka starodrzewi i dziuplastych drzew, powodująca ubytek potencjalnych miejsc lęgu, rozwój rekreacji i turystyki wodnej powodujących płoszenie ptaków oraz prawdopodobnie wzrastająca presja ekspansywnych drapieżników. Działania sprzyjające gatunkowi to zachowawcza ochrona miejsc lęgów - starodrzewi wzdłuż rzek i zbiorników wodnych, okresowe ograniczanie turystyki wodnej w siedliskach lęgowych oraz zabezpieczanie miejsc lęgów przed drapieżnikami.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A118 WODNIK *RALLUS AQUATICUS*

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (S) (bezpieczny)

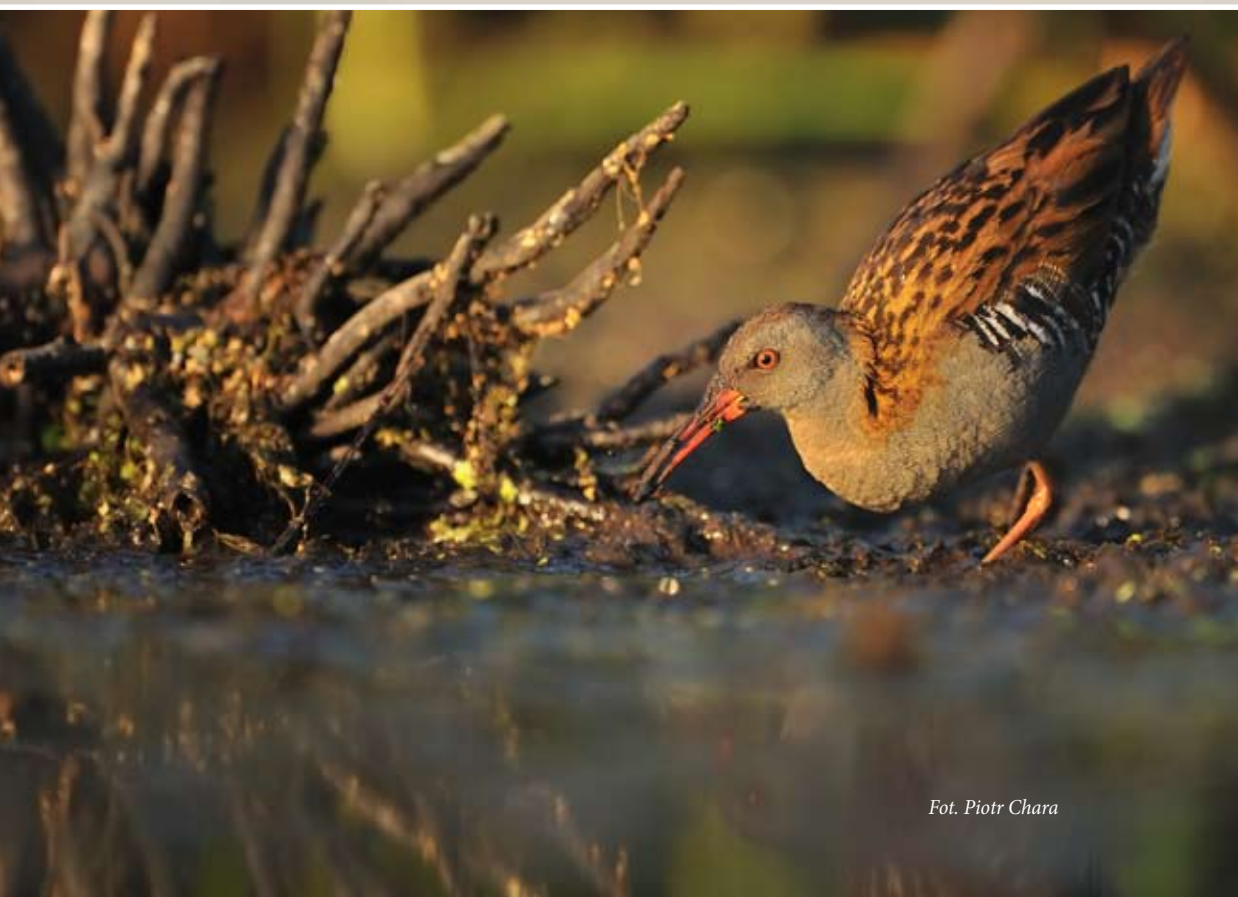
Populacja lęgowa w Polsce: 10000-20000

Kontrastowo ubarwiony chruściel wielkości gołębia, z długim czerwonym dziobem. Zasiadła silnie podmokłe, szerokie pasy szuwarów nad brzegami zbiorników wodnych i w dolinach rzecznych. Występuje prawdopodobnie w rozproszeniu we wszystkich „ptasich” obszarach Natura 2000 w województwie, choć w SDF jako regularnie występującego podano go tylko dla obszaru Stawy Przemkowskie, gdzie jego liczebność oceniono na 32-38 par. Nie mniej liczny jest prawdopodobnie w kilku innych obszarach - Ujściu Warty, Jeziorach Pszczewskich i Dolinie Obry czy Dolinie Dolnej Noteci. Potwierdzają to wyniki inwentaryzacji przeprowadzonej na tym obszarze w roku 2011 (Wylegała i inni), w której jego liczebność oceniono na 80-90 par. Najważniejsze spośród zidentyfikowanych zagrożeń to odwadnianie, wycinka i wypalanie trzcinowisk, intensyfikacja gospodarki stawowej oraz ekspansja norki amerykańskiej. Podstawowe sposoby ochrony to wspieranie ekstenywnej gospodarki na stawach rybnych oraz ochrona i odtwarzanie płytkich, eutroficznych zbiorników wodnych.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

Fot. Piotr Chara

Fot. Piotr Chara

A125 ŁYSKA *FULICA ATRA*

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (S) (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 100000-250000

Czarny ptak, mniejszy od krzyżówki, z charakterystycznym białym dziobem i czołem. Największy i najpospolitszy z naszych chruścieli, choć dziś, prawdopodobnie w wyniku drapieżnictwa norki amerykańskiej, znacznie rzadszy niż 20 lat temu. Zasiadła wszelkiego rodzaju zbiorniki wodne z odpowiednio szerokim do założenia gniazda i ukrycia młodych pasem szuwarów. Występuje niewątpliwie we wszystkich obszarach Natura 2000 w województwie, choć w SDF jako regularnie występujący gatunek wykazano ją tylko w obszarach: Stawy Przemkowskie (populacja rozrodcza 150-200 par, przelotna 10000 os.), Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry (15000 os.) oraz Ujście Warty (rozrodcza 2000-6000 par, zimująca 19300 os.). Najważniejszym zagrożeniem dla populacji łyски wydaje się być ekspansja norki amerykańskiej i innych drapieżników, choć poza przypuszczeniami ciągle brak wiarygodnych danych na ten temat. Lokalnie czynnikiem ograniczającym występowanie gatunku może być także presja zabudowy, rekreacji i turystyki. Populacja łyски w Polsce jest ciągle liczna i nie wymaga podejmowania specjalnych działań ochronnych, jednak potrzeba przeciwdziałania wymienionym wyżej czynnikom wynika także z potrzeb szeregu rzadszych i silniej zagrożonych gatunków wpisując się w ogólną strategię ochrony ptaków siedlisk wodno - błotnych.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

A130 OSTRYGOJAD *HAEMATOPUS OSTRALEGUS*

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) – VU (narażone)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (S) (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 16-18

Masywna siewka wielkości wrony, o charakterystycznym biało-czarnym upierzeniu i długim, czerwonym dziobie. Gatunek sporadycznie gniazdujący na kilku stanowiskach w kraju. Zgodnie z aktualnym SDF, w woj. lubuskim ostrygojad regularnie występuje w liczbie 2-3 par lęgowych tylko w obszarze Ujście Warty, gdzie gniazduje na rozległych kompleksach pastwisk wśród terenów zalewowych. Zagrożeniem dla lęgów w Ujściu Warty może być zmiana poziomu wody (zalanie lub umożliwienie dostępu drapieżników), bądź rozdeptanie przez pasące się bydło.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

A136 SIEWECZKA RZECZNA *CHARADRIUS DUBIUS*

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (S) (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 3000-4000

Niewielka, krępa i ruchliwa siewka z krótkim dziobem, o pstrym upierzeniu, brunatnym wierzchu i białym spodzie. Gatunek charakterystyczny dla dolin dużych rzek oraz większych kompleksów stawów i zbiorników ze zmiennym poziomem wody. W woj. lubuskim według SDF regularnie występuje w dwóch obszarach: Puszcza Notecka (do 6 par) oraz Ujście Warty (8-25 par). Sporadycznie gniazduje także w innych obszarach, np. w Dolinie Środkowej Odry i Dolinie Dolnej Noteci. Zasiedla otwarte, piaszczyste lub pokryte niską roślinnością tereny w naturalnych dolinach rzek, wśród rozlewisk, albo odpowiadające im obszary pochodzenia antropogenicznego – dna stawów lub zbiorników retencyjnych. Najważniejsze postulaty ochronne to zapewnienie naturalnego reżimu wód w dolinach dużych rzek oraz gospodarka wodą w antropogennych siedliskach gatunku pozwalająca mu na wyprowadzanie lęgów.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

A153 KSZYK *GALLINAGO GALLINAGO*

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (D) (o zmniejszającej się liczebności)

Populacja lęgowa w Polsce: 15000-30000

Jeden z częściej spotykanych gatunków lęgowych siewkowców. Krępy, maskująco ubarwiony ptak wielkości drozda, z nieproporcjonalnie długim dziobem, samiec w locie godowym wydaje charakterystyczne „beczenie”. Zasiedla silnie podmokłe turzycowiska i inne niskie szuwały w krajobrazie otwartym, od dolin dużych rzek po niewielkie śródleśne torfowiska i mokradła. Zgodnie z aktualnymi SDF kszyk regularnie występuje tylko w dwóch obszarach: Dolina Środkowej Odry (20-40 par) i Ujście Warty (15-200 par), jednak ocena ta jest zdecydowanie nieaktualna. Np. przeprowadzona w roku 2011 inwentaryzacja ptaków lęgowych w Dolinie Dolnej Noteci wykazała do 300 tokujących samców, co stanowi aż 1-2% populacji krajowej i stawia ten obszar wśród najważniejszych ostoi gatunku w kraju. Najważniejsze zagrożenia dla populacji kszyka to ubytek siedlisk w wyniku odwadniania, zaprzestanie użytkowania kośnego lub jego intensyfikacji oraz sukcesji roślinności. Skuteczna ochrona kszyka to zachowanie i odtwarzanie otwartych siedlisk wodno-błotnych i zapewnienie ich ekstensywnego użytkowania rolniczego.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A156 RYCYK *LIMOSA LIMOSA*

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – VU (narażone)

Globalny status zagrożenia wg IUCN – NT (bliski zagrożenia)

Populacja lęgowa w Polsce: 5000-6000

Smukły ptak siewkowy, o rdzawym upierzeniu, długim dziobie i nogach. Gatunek związany z podmokłymi, zalewowymi terenami w dolinach dużych rzek, w woj. lubuskim do niedawna regularnie występował w wielu miejscach w dolinach Warty, Noteci, Odry i Obry, obecnie bardzo szybko wycofał się z większości stanowisk. Zgodnie z aktualnym SDF rycyk regularnie występuje tylko w obszarze Ujście Warty, gdzie, w zależności od warunków wodnych gniazduje w liczbie 4-45 par. Nielicznie i nieregularnie gatunek ten spotkać można jeszcze w obszarach Dolina Dolnej Noteci oraz Dolina Śródowej Odry, jednak gniazdują tam już tylko nieregularnie pojedyncze pary. Rycyk to gatunek tradycyjnie użytkowanego krajobrazu łąk i pastwisk w dolinach dużych rzek, zanikanie tego krajobrazu to bezpośrednia przyczyna zaniku populacji rycyka i kilku innych gatunków o podobnych preferencjach siedliskowych. Ich skutecznej ochrony nie da się realizować inaczej niż poprzez utrzymanie w dolinach Warty, Odry czy Noteci ekstensywnego wypasu lub koszenia oraz wysokiego stanu wód w okresie wiosennym, gwarantującego niedostępność terenu dla drapieżników i powodującego naturalne opóźnienie terminów rozpoczęcia użytkowania rolniczego.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

Fot. Piotr Chara

A160 KULIK WIELKI *NUMENIUS ARQUATA*

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) – VU (narażone)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – D (o zmniejszającej się liczebności)

Globalny status zagrożenia wg IUCN – NT (bliski zagrożenia)

Populacja lęgowa w Polsce: 450-500

Największy gatunek wśród naszych siewkowych, z charakterystycznym, długim, zakrzywionym w dół dziobem. Zasiedla rozległe, otwarte kompleksy łąk, najczęściej na rozległych, pozbawionych zadrzewień, płaskich terenach zalewowych. Aktualnie kulik wielki regularnie występuje tylko w obszarze Ujście Warty, gdzie jego liczebność ocenia się na 10-12 par, choć w niektórych latach zaledwie na 0-2 par. Spadek liczebności gatunku, spowodowany prawdopodobnie zmianami w sposobie użytkowania gruntów, jest bardzo drastyczny, jeszcze przed 20 – 30 laty w dolinach Odry, Warty i Noteci gniazdowało łącznie kilkadziesiąt par tych ptaków. Przyczyny zanikania gatunku, podobne jak w przypadku rycyka, to zmiany w krajobrazie, strukturze i sposobach użytkowania łąk i pastwisk, powodujące większe straty w lęgach i ich niski sukces, lub wręcz niezasiedlanie dawniej wykorzystywanych obszarów. Ochrona kulika wielkiego wymaga rozwiązań kompleksowych, zasygnalizowanych już przy opisie rycyka i odnoszących się do wielu innych gatunków związanych ze strefą zalewanych użytków zielonych w dolinach dużych rzek.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A162 KRWAWODZIÓB *TRINGA TOTANUS*

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – D (o zmniejszającej się liczebności)

Populacja lęgowa w Polsce: 2000-2500

Mniejszy i ciemniej ubarwiony od rycyka, z czerwonym dziobem i nogami i charakterystycznymi białymi polami widzianymi w locie w tylnej części skrzydeł. Podobnie jak dwa poprzednie gatunki związany z podmokłymi łąkami z niską roślinnością, ekstensywnymi pastwiskami i wyniesieniami wśród rozlewisk w dolinach większych rzek. Aktualny SDF podaje krwawodzioba jako regularnie występującego tylko w obszarze Ujście Warty (6-80 par), jednak w liczbie od kilku do kilkunastu par gniazduje on jeszcze w Dolinie Dolnej Noteci, Dolinie Środowej Odry oraz Dolinie Obry i Jeziorach Pszczewskich. Podobnie jak poprzednio opisane gatunki krwawodziób zagrożony jest utratą siedlisk w dolinach dużych rzek w wyniku zmian ich reżimu hydrologicznego, a także, a może przede wszystkim, rezygnacji z użytkowania rolniczego najsilniej uwodnionych siedlisk. Skuteczna metoda ochrony to zachowanie i odtwarzanie takich siedlisk wszędzie gdzie to jeszcze możliwe.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Łukasz Łukasik

Fot. Piotr Chara

A198 RYBITWA BIAŁOSKRZYDŁA *CHLIDONIAS LEUCOPTERUS*

Polska czerwona księga zwierząt (Głowaciński 2001) – NT (bliskie zagrożenia)

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – (S) (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 35-1150

Średniej wielkości rybitwa, kontrastowo, czarno – białą ubarwiona, z białym wierzchem przodu skrzydeł w szacie godowej i charakterystycznym, chrapliwym głosem. Gatunek związany z terenami zalewowymi i umiarkowanie podmokłymi torfowiskami w dolinach większych rzek. Lokalna liczebność, zarówno populacji lęgowej jak i migrującej, podlega znacznym wahaniom. Zgodnie z aktualnym SDF rybitwa białoskrzydła regularnie występuje tylko w obszarze Ujście Warty, gdzie, w zależności od roku gniazduje w liczbie od 2 do ponad 100 par. W okresie migracji, a szczególnie powtarzających się co kilka lat liczniejszych nalotów, pojawia się także w innych obszarach obejmujących doliny większych rzek i rozległe tereny podmokłe. W obszarze Ujście Warty obserwowano nawet do 1000 migrujących ptaków. Gatunek związany przede wszystkim z naturalnymi, bagiennymi dolinami rzek, ochrona tych siedlisk przed przekształceniem i wspieranie procesów prowadzących do ich unaturalniania to zasadnicze kierunki ochrony rybitwy białoskrzydłej.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A207 SINIAK *COLUMBA OENAS*

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – S (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 10000-20000

Średniej wielkości, szarawo ubarwiony gołąb, zamieszkujący lasy. Gatunek stenotopowy, związany ze starymi lasami, przede wszystkim bukowymi, gdzie gniazduje w dziuplach drzew. Zgodnie z aktualnym SDF regularnie występuje w obszarze Puszcza Notecka (15 par). Znacznie liczniejszy (po kilkudziesiąt, a być może nawet kilkaset par) jest w takich obszarach jak Lasy Puszczy nad Drawą, Puszcza Barlinecka, czy Ostoja Witnicko-Dębniańska, choć w SDF nie ma o tym wzmianki. Główne zagrożenia dla gatunku to wyręb starych lasów i drzew zawierających duże, nadające się do zasiedlenia dziuple wykuwane przez dzięcioła czarnego. Ochrona gatunku to zachowanie odpowiedniej struktury wiekowej lasów, gdzie drzewostany w wieku ponad 100 lat zajmują nie mniej niż 20% powierzchni. Coraz istotniejsza wydaje się ostatnio także ochrona żerowisk, zanikających w wyniku intensyfikacji i chemizacji rolnictwa.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Fot. Piotr Chara

A391 KORMORAN CZARNY *PHALACROCORAX CARBO SINENSIS*

Status zagrożenia w Europie (BirdLife International 2004) – S (bezpieczny)

Populacja lęgowa w Polsce: 20000-22000

Duży, powszechnie znany, czarno ubarwiony ptak. Gatunek kolonijny, zasiedlający obfitujące w ryby kompleksy terenów podmokłych. Kolonie zakłada w miejscach niedostępnych, na wyspach jezior lub wśród rozlewisk. Zgodnie z aktualnymi SDF kormoran czarny regularnie występuje tylko w obszarze Lasy Puszczy nad Drawą (50-70 par), jednak od lat duże, liczące po kilkaset par kolonie funkcjonują także w obszarach Ujście Warty oraz Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry, w których również powinny stanowić przedmioty ochrony. Najważniejszym zagrożeniem dla kormorana, uważanego przez hodowców ryb, a nawet, wędkarzy, za konkurenta i „szkodnika”, jest bezpośrednie tępienie, poprzez nielegalne odstrzały na stawach rybnych, a także próby niszczenia kolonii lęgowych pojawiających się co jakiś czas poza terenami chronionymi. Ukrócenie tych procederów i przykładowe ukaranie winnych wydaje się najważniejszym zadaniem dotyczącym ochrony gatunku.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Czajka. Fot. Piotr Chara

A987 SIEWKI

Przedmiotami ochrony w obszarach Natura 2000 mogą być nie tylko pojedyncze gatunki, ale ich grupy. Jedną z nich są siewki, grupa licząca kilkadziesiąt gatunków gniazdujących w kraju lub zatrzymujących się u nas w okresie migracji. Tereny szczególnie istotne dla tej grupy ptaków to doliny dużych rzek, zbiorniki zaporowe o zmiennym poziomie wody i rozległe kompleksy stawów rybnych.

Zgodnie z aktualnymi SDF siewki są przedmiotem ochrony w obszarze Ujście Warty (ponad 25000 os.), choć okresowo istotne dla tej grupy ptaków są niewątpliwie także inne obszary, przede wszystkim Dolina Środkowej Odry i Dolina Dolnej Noteci.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A992 KACZKI

Wiele obszarów Natura 2000 ma istotne znaczenie dla lęgowych bądź migrujących populacji poszczególnych gatunków kaczek, jednak istotne jest także znaczenie poszczególnych obszarów dla tej grupy ptaków jako całości. W aktualnych SDF kaczki są przedmiotem ochrony w obszarze Ujście Warty, gdzie łącznie w okresie migracji ich liczebność przekracza 41100 os. Do obszarów kluczowych dla ochrony tej grupy ptaków zaliczyć można bez wątpienia także Dolinę Dolnej Noteci, Jeziora Pszczewskie i Dolinę Obry oraz Dolinę Środkowej Odry.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

A994 GĘSI

Przelotne stada gęsi białoczelnej i zbożowej, a w mniejszym stopniu także gęgawy, zatrzymują się w wielu obszarach, zarówno wiosną jak i jesienią, żerując na łąkach, nocując na rozleglejszych, niedostępnych rozlewiskach. Pradoliny Toruńsko – Eberswaldzka i Warszawsko – Berlińska należą do najważniejszych szlaków migracji gęsi w Europie. Zgodnie z aktualnymi SDF gęsi są przedmiotem ochrony w obszarach: Puszcza Barlinecka (populacja przelotna 7000 os.), Dolina Dolnej Noteci (przelotna 7000 os.), oraz Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry (przelotna 5000 os.). Do grupy tej niewątpliwie należy także obszar Dolina Środkowej Odry, ale przede wszystkim obszar Ujście Warty, gdzie łączna liczba przelotnych gęsi może przekraczać 100000 os.

Andrzej Jermaczek, Patryk Chapiński

Chcesz wiedzieć więcej o zagrożonych gatunkach ptaków i ich ochronie?

- BEDNORZ J., KUPCZYK M., KUŹNIAK S., WINIECKI A. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- BirdLife International/European Bird Census Council. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Inter., Cambridge (BirdLife Conservation). 10.
- CZECHOWSKI P., RUBACHA S., WĄSICKI A., BOCHEŃSKI M., JĘDRO G., KAJZER Z., SIDELNIK M. 2002. Awifauna lęgowa środkowego odcinka doliny Odry. Not. Orn. 43, 163-176.
- DYRCZ A., GRABIŃSKI W., STAWARCZYK T., WITKOWSKI J. 1991. Ptaki Śląska. Zakł. Ekol. Ptaków UW, Wrocław.
- GŁOWACIŃSKI Z. (red.). 2001. Polska czerwona księga zwierząt. Kręgowce. PWRiL, Warszawa.
- GRIMMETT R.F.A., JONES T.A. (red.). 1989. Important Bird Areas in Europe. ICBP, Cambridge.
- HEATH M.F., EVANS M.I. (red.). 2000. Important Bird Areas in Europe. Cambridge, Northern Europe, BirdLife International. 1.
- JERMACZEK A., CZWAŁGA T., KRZYŚKÓW T., STANKO R. 1993. Ptaki Kostrzyńskiego Zbiornika Retencyjnego w latach 1990-92. Przegl. Przyr. 4: 21-40.
- JERMACZEK A., CZWAŁGA T., JERMACZEK D., KRZYŚKÓW T., RUDAWSKI W., STANKO R. 1993. Ptaki Ziemi Lubuskiej. Monografia Faunistyczna. Wydawnictwo Lubuskiego Klubu Przyrodników. Świebodziń.
- NEUBAUER G., SIKORA A., CHODKIEWICZ T., CENIAN Z., CHYLARECKI P., ARCHITA B., BETLEJA J., RHODE Z., WIELOCH M., WOŹNIAK B., ZIELIŃSKI P., ZIELIŃSKA M. 2011. Monitoring populacji ptaków Polski w latach 2008 – 2009. Biuletyn Monitoringu Przyrody 8/1: 1–40.
- SIDŁO P.O., BĘASZKOWSKA B., CHYLARECKI P. (red.) 2004. Ostoje ptaków o randze europejskiej w Polsce. OTOP. Warszawa.
- SIKORA A., CHYLARECKI P., MEISSNER W., NEUBAUER G. (red.) 2011. Monitoring ptaków wodno błotnych w okresie wędrówek. Poradnik metodyczny. GDOŚ, Warszawa.
- SIKORA A., RHODE Z., GROMADZKI M., NEUBAUER G., CHYLARECKI P. (red.). 2007. Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski, 1985 – 2004. Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „Pro Natura”. Wrocław.
- WILK T., JUJKA M., KROGULEC J., CHYLARECKI P. 2010. Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.

Fot. Piotr Chara

Fot. Patryk Chapiński

Obszary Natura 2000 – SPECJALNE OBSZARY OCHRONY SIEDLISK

BOROWINA PLH080030

Powierzchnia: 512,2 ha

Gminy: Szprotawa, Niegosławice

Formy ochrony przyrody: brak

Lokalizacja

Obszar „Borowina” obejmuje głównie kompleks dobrze zachowanych łąk w urozmaiconym krajobrazie pomiędzy Szprotawą a Koźuchowem. Granice obszaru, otaczającego od północy i zachodu miejscowość Borowina, zawierają się pomiędzy miejscowościami Siecieborzyce - Długie - Międzylesie - Dzikowice - Borowina. Przez obszar przepływa prawy dopływ Szprotawy - Sucha Woda. Teren przecina południkowo ruchliwa droga wojewódzka nr 297 ze Szprotawy do Koźuchowa.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	B
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	C
91F0	Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (<i>Ficario-Ulmetum</i>)	B

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1052	<i>Hypodryas maturna</i> – przeplatka maturna	motyl	B
1084	<i>Osmoderma eremita</i> – pachnica dębowa	chrząszcz	C

Opis terenu

Obszar obejmuje kompleks żyznych lasów liściastych znajdujących się na terenie Wzgórz Dalkowskich, w mozaikowym krajobrazie pól i lasów. Gliniaste gleby warunkują występowanie lasów dębowych w typie grądów.

Opis przyrody

Obszar stanowi mozaikę grądów, łągów i wilgotnych łąk z unikatowym w skali regionu skupieniem bezkręgowców z załącznika II dyrektywy siedliskowej: przeplatki maturny *Hypodryas maturna*, pachnicy dębowej *Osmoderma eremita* i czerwńczyka nieparka *Lycæna dispar*. Jest to jedyne na Ziemi Lubuskiej stanowisko rzadkiego motyla - przeplatki maturny. Gatunek ten związany jest ze środowiskami wilgotnych lasów i podmokłych łąk. Trzyma się jednak na ich obrzeżach. Motyle pojawiają się od połowy czerwca do końca lipca. Chętnie siadają na odchodach zwierząt i pobierają zawarte w nich płyny. Samica składa jaja na liściach jesionu wyniosłego *Fraxinus excelsior*. Gąsienice żerują na nich do jesieni, potem schodzą do ściółki na zimowanie. Na wiosnę żerują ponownie na jesionie, ale również na innych drzewach i krzewach, np. topoli osice *Populus tremula*. Przeplatka została stwierdzona w północnej części obszaru.

Spośród kręgowców ujętych w załączniku II występuje tutaj piskorz *Misgurnus fossilis*, jednak dla zachowania populacji tej ryby obszar ma znikome znaczenie.

Oprócz rzadkich bezkręgowców, obszar chroni głównie bardzo dobrze zachowane grądy środkowoeuropejskie *Galio sylvatici* - *Carpinetum* z dużym udziałem starodrzewi dębowych, głównie z dębem bezszypułkowym *Quercus petraea* oraz drzew martwych i dziuplastych, stanowiących siedliska pachnicy dębowej.

Oprócz grądu przedmiotami ochrony w obszarze są również bardzo dobrze wykształcone łągi olszowo-jesionowe oraz łągi dębowo-wiązowo-jesionowe, które występują wzdłuż Suchej Wody. Na mniejszej powierzchni, na bardziej ubogich glebach spotykane jest siedlisko kwaśnej dąbrowy.

Zagrożenia

W przypadku siedlisk leśnych podstawowym zagrożeniem jest niewłaściwa, schematyczna gospodarka leśna, polegająca między innymi na ujednoliceniu struktury drzewostanów oraz usuwaniu drzew martwych i zamierających. Dla całego obszaru niewątpliwie zagrożenie stanowi wnikanie gatunków obcych z otaczających pól. Zagrożeniem dla przeplatki maturny jest przede wszystkim zanikanie lasów łągowych. Bardzo poważnym problemem jest obserwowane w całej Europie zamieranie jesionu, który jest rośliną żywicielską tego rzadkiego motyla. Zagrożeniem dla czerwńczyka nieparka jest przede wszystkim

niszczenie środowiska rozwoju gąsienic, głównie poprzez melioracje i osuszanie terenów podmokłych oraz zarastanie odpowiednich środowisk krzewami i drzewami. Ponadto w granicach obszaru planowana jest inwestycja: rozbudowa drogi wojewódzkiej nr 297.

Zalecane sposoby ochrony

W przypadku siedlisk leśnych ważne jest zapewnienie odpowiedniej reprezentacji starych drzewostanów pozostawionych bez ingerencji, aby zaczęły funkcjonować naturalne procesy jakie zachodzą w ekosystemach leśnych wyjętych spod presji człowieka.

W przypadku motyli konieczne jest zapobieganie zarastaniu przez drzewa i krzewy łąk i śródleśnych terenów otwartych.

Zarządzający terenem

Z wyjątkiem niewielkich fragmentów dróg publicznych i gruntów należących do prywatnych właścicieli, cały obszar znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictwa Szprotawa.

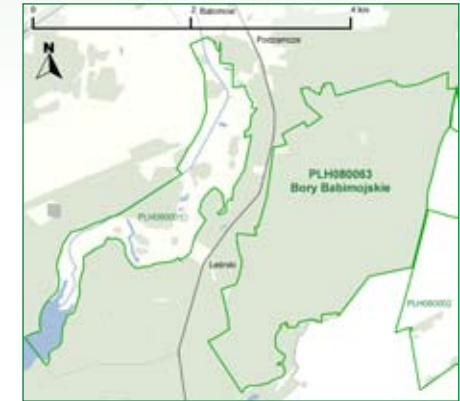
Marek Maciantowicz

Fot. Waldemar Bena

BORY BABIMOJSKIE PLH080063**Powierzchnia:** 619,7 ha**Gmina:** Babimost**Formy ochrony przyrody:** brak**Lokalizacja**

Obszar „Bory Babimojskie” obejmuje fragment zwartego kompleksu leśnego znajdującego się na południowy wschód od Babimostu i na północ od miejscowości Wąchabno. W pobliżu zachodniej granicy obszaru przebiega droga wojewódzka nr 313 Kargowa – Babimost.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE**Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej**

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
91T0	Sosnowy bór chrobotkowy (<i>Cladonio-Pinetum</i> i chrobotkowa postać <i>Peucedano-Pinetum</i>)	C

Opis terenu

Obszar obejmuje zwarty kompleks leśny z cennymi starymi drzewostanami sosnowymi na skrajnie ubogich siedliskach. Teren położony jest pomiędzy dwoma dolinami niewielkich rzek: Obry z sąsiadującym od wschodu Jeziorem Chobienickim i Leniwej Obry od strony zachodniej. Krajobraz tworzą głównie drzewostany o charakterze monokultury z dominującą sosną zwyczajną porastające piaszczyste tereny sandrowe i wydmy śródlądowe, oraz otaczające obszar, dość liczne jeziora i doliny rzeczne. Teren jest słabo zaludniony.

Opis przyrody

Obszar obejmuje jedno z najlepiej zachowanych w południowo-wschodniej części Ziemi Lubuskiej siedliska suchego boru chrobotkowego wykształconego na sandrach i wydmach śródlądowych. Ze względu na charakter podłoża jest bardzo duże prawdopodobieństwo trwałości siedliska, o ile nie ulegną zmianie zasady gospodarowania na jego terenie. Naj-

lepiej wykształcone zbiorowiska *Cladonio-Pinetum* zajmują niecałe 10% powierzchni obszaru. Pomimo tego wyznaczono obszar, ponieważ warunki edaficzne, poziom wód gruntowych, obraz fizjonomiczny zbiorowisk jednoznacznie wskazują, że około 60-70% powierzchni określonej granicami obszaru stanowią potencjalne siedliska suchego boru chrobotkowego.

Duże fragmenty zbiorowisk znajdują się na pograniczu boru chrobotkowego w wariacie żyźniejszym – mszystym i suchego - chrobotkowego wariantu boru świeżego. Najlepiej wykształcone fragmenty borów chrobotkowych znajdują się po północnej i zachodniej stronie Jeziora Wąchabnowskiego.

Zagrożenia

W wielu miejscach w Polsce obserwowany jest szybki i gwałtowny zanik borów chrobotkowych, których miejsce zajmują ubogie postaci borów świeżych o trawiastym lub mszystym runie. Proces ten nie został w pełni udokumentowany i wyjaśniony. Prawdopodobnie wynika ze wzrostu żyzności siedlisk (eutrofizacja) poprzez zwiększony depozyt związków azotu z powietrza. Część autorów uważa, że przyczyną mogą być zmiany klimatyczne wpływające na procesy glebowe.

Podstawowym zagrożeniem w obszarze jest wspomniane użyźnianie siedliska, między innymi również poprzez pozostawianie biomasy w postaci fragmentów drzew (gałęzie i korony) podczas prac leśnych.

Zagrożeniem są też niekorzystne zjawiska naturalne takie jak gradacje owadów oraz pożary.

Zalecane sposoby ochrony

W przypadku siedlisk leśnych ważne jest zapewnienie odpowiedniej reprezentacji starych drzewostanów pozostawionych bez ingerencji. Podczas prac leśnych należy zastosować technologie, dzięki którym nie będzie się pozostawiało biomasy w drzewostanie. Optymalne dla porostów zwarcie drzewostanów nie powinno przekraczać 60%.

Należy prowadzić na tym terenie wieloletnie obserwacje, które dadzą odpowiedź na pytanie o kierunki procesów sukcesyjnych: od suchego boru chrobotkowego do boru świeżego czy odwrotnie, bądź umożliwią znalezienie przyczyn w sposobach gospodarowania tym lasem, a to z kolei umożliwi zaproponowanie zabiegów regeneracyjnych i określi rzeczywisty udział suchych borów chrobotkowych w granicach obszaru.

Zarządzający terenem

Cały obszar stanowią grunty leśne. Większość powierzchni znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictwa Babimost, pozostałe lasy stanowią własność prywatną.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

TOBOLEWSKI Z. 1963. Materiały do znajomości borów chrobotkowych północno-zachodniej Polski. Bad. Fizjogr. Pol. Zach. 12: 193-211.

BORY CHROBOTKOWE KOŁO BRZÓZKI PLH080031

Powierzchnia: 891,9 ha

Gmina: Krosno Odrzańskie

Formy ochrony przyrody: brak

Lokalizacja

Obszar „Bory Chrobotkowe koło Brzózki” obejmuje fragment zwartego kompleksu leśnego rozciągającego się na południowy zachód od Krosna Odrzańskiego w widłach Odry i Bobru.

Obszar znajduje się pomiędzy miejscowościami Brzózka, Wężyska, Sarbia i Nowy Raduszec.

Obszar przecina linia kolejowa z Krosna Odrzańskiego do Gubina.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
91T0	Sosnowy bór chrobotkowy (<i>Cladonio-Pinetum</i> i chrobotkowa postać <i>Peucedano-Pinetum</i>)	B

Opis terenu i historia

Obszar „Bory Chrobotkowe koło Brzózki” wyznaczono w północno-zachodniej części Borów Zielonogórskich. Dominującymi zbiorowiskami leśnymi są: bór świeży *Leucobryo-Pinetum* i bór chrobotkowy *Cladonio-Pinetum*. Podłożem są luźne piaski sandrowe tworzące na pograniczu Doliny Środkowej Odry i Wzniesień Gubińskich rozległe piaszczyste tarasy wznoszące się ponad otwartą Doliną Odry na północy i wyspami morenowymi na zachodzie i południu. Na części obszaru piaski są drobnoziarniste w wyniku eolicznego przesortowania. Takie bardzo ubogie podłoże nie sprzyja rozwojowi roślin zielnych. Krajobraz tworzą głównie drzewostany o charakterze monokultury z dominującą sosną zwyczajną porastające piaszczyste tereny sandrowe i wydmy śródlądowe, oraz otaczające obszar doliny rzeczne Odry i Bobru. Teren jest słabo zaludniony.

Opis przyrody

W obszarze Natura 2000 „Bory Chrobotkowe koło Brzózki” znalazł się fragment Borów Zielonogórskich charakteryzujący się najlepiej wykształconymi (w skali całych Borów Zielonogórskich) borami chrobotkowymi. Na pozostałym terenie, w tym też w południowej części Nadleśnictwa Brzózka znajdują się powierzchnie z typowymi siedliskami boru chrobotkowego, są one jednak mniej liczne i zajmują mniejsze powierzchnie.

Zarówno na terenach leśnych, jak i w części muraw dominują porosty ze znacznym udziałem chrobotków z podrodzaju *Cladina* (*Cladonia arbuscula*, *C. rangiferina* *C. portentosa* i inne). Z ciekawszych gatunków porostów występują chróścik karłowaty *Stereocaulon condensatum* oraz płucnica kolczasta *Cetraria aculeata*.

W niektórych fragmentach boru chrobotkowego wzrasta udział mszaków, ale udział roślin naczyniowych, z wyjątkiem wrzosu *Calluna vulgaris*, jest znikomy. Inne siedliska przyrodnicze zajmują niewielkie powierzchnie i są wykształcone w obniżeniach terenowych, głównie na obrzeżach obszaru – nad lokalnymi niewielkimi ciekami i przy brzegach zbiorników wodnych. Są to naturalne eutroficzne zbiorniki wodne (kod 3150), torfowiska przejściowe (kod 7140), bory bagienne (kod 91D0) oraz łągi olszowe i jesionowe (kod 91E0).

Wzdłuż torowiska przecinającego cały obszar rozwijają się pionierskie zbiorowiska ciepłolubnych, śródłądowych muraw napiaskowych ze związku *Koelerion glaucae* (kod 6120) o bardzo uproszczonym składzie gatunkowym.

W granicach obszaru zostało stwierdzone występowanie licznych populacji jaszczurek: sucholubnej jaszczurki zwinki *Lacerta agilis* oraz związanej z terenami wilgotnymi jaszczurki żyworodnej *Lacerta vivipara*.

Zagrożenia

W wielu miejscach w Polsce obserwowany jest szybki i gwałtowny zanik borów chrobotkowych, których miejsce zajmują ubogie postaci borów świeżych o trawiastym lub mszystym runie. Proces ten nie został w pełni udokumentowany i wyjaśniony. Prawdopodobnie wynika ze wzrostu żyzności siedlisk (eutrofizacja) poprzez zwiększony depozyt związków azotu z powietrza. Część autorów uważa, że przyczyną mogą być zmiany klimatyczne wpływające na procesy glebowe.

Podstawowym zagrożeniem w obszarze jest wspomniane użyznianie siedliska, między innymi poprzez pozostawianie biomasy w postaci fragmentów drzew (gałęzie i korony) podczas prac leśnych.

Zagrożeniem są też niekorzystne zjawiska naturalne takie jak gradacje owadów oraz pożary.

Zalecane sposoby ochrony

W przypadku siedlisk leśnych ważne jest zapewnienie odpowiedniej reprezentacji starych drzewostanów pozostawionych bez ingerencji. Podczas prac leśnych należy zastosować technologie, dzięki którym nie będzie się pozostawiało biomasy w drzewostanie. Optymalne dla porostów zwarcie drzewostanów nie powinno przekraczać 60%.

Należy również prowadzić na tym terenie długoterminowe obserwacje, które dadzą odpowiedź na pytanie o kierunki procesów sukcesyjnych: od suchego boru chrobotkowego do boru świeżego czy odwrotnie.

Zarządzający terenem

Z wyjątkiem niewielkiego fragmentu gruntów należących do PKP, cały obszar znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictwa Brzózka.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

TOBOLEWSKI Z. 1963. Materiały do znajomości borów chrobotkowych północno-zachodniej Polski. Bad. Fizjogr. Pol. Zach. 12: 193-211.

Chrobotek leśny *Cladonia arbuscula*. Fot. Piotr Grochowski.

BORY CHROBOTKOWE KOŁO BYTOMCA PLH080048

Powierzchnia: 615,3 ha

Gmina: Maszewo

Formy ochrony przyrody: brak

Lokalizacja

Obszar „Bory Chrobotkowe koło Bytomca” obejmuje południowo-zachodni fragment Puszczy Rzepińskiej znajdujący się na wschód od miejscowości Bytomiec, leżącej przy drodze Maszewo – Rąpice.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
91T0	Sosnowy bór chrobotkowy (<i>Cladonio-Pinetum</i> i chrobotkowa postać <i>Peucedano-Pinetum</i>)	C

Opis terenu

Obszar „Bory Chrobotkowe koło Bytomca” wyznaczono w południowo-zachodniej części Puszczy Rzepińskiej. Dominującymi zbiorowiskami leśnymi są tutaj: bór świeży *Leucobryo-Pinetum* i bór chrobotkowy *Cladonio-Pinetum*, przy czym w części południowej obszaru bory wykazują cechy porolności. Podłożem są luźne piaski sandrowe tworzące na pograniczu Doliny Środkowej Odry i Równiny Torzymskiej rozległe piaszczyste tarasy wznoszące się ponad otwartą Doliną Odry na południu.

Krajobraz tworzą głównie drzewostany o charakterze monokultury z dominującą sosną zwyczajną porastające piaszczyste tereny sandrowe. Teren jest słabo zaludniony.

Opis przyrody

W obszarze Natura 2000 „Bory Chrobotkowe koło Bytomca” jedynym siedliskiem przyrodniczym jest sosnowy bór chrobotkowy, jednak zajmuje on aż 54% pow. obszaru. W runie dominują porosty ze znacznym udziałem chrobotków z podrodzaju *Cladina* – głównie *Cladonia rangiferina*. W niektórych fragmentach boru chrobotkowego wzrasta udział mszaków i nielicznych roślin naczyniowych.

Fot. Andrzej Jermaczek

Zagrożenia

W wielu miejscach w Polsce obserwowany jest szybki i gwałtowny zanik borów chrobotkowych, których miejsce zajmują ubogie postaci borów świeżych o trawiastym lub mszystym runie. Proces ten nie został w pełni udokumentowany i wyjaśniony. Prawdopodobnie wynika ze wzrostu żyzności siedlisk (eutrofizacja) poprzez zwiększony depozyt związków azotu z powietrza. Część autorów uważa, że przyczyną mogą być zmiany klimatyczne wpływające na procesy glebowe.

Podstawowym zagrożeniem w obszarze jest użyźnianie siedliska, między innymi poprzez pozostawianie biomasy w postaci fragmentów drzew (gałęzie i korony) podczas prac leśnych. Zagrożeniem są też niekorzystne zjawiska naturalne takie jak gradacje owadów oraz pożary.

Zalecane sposoby ochrony

W przypadku siedlisk leśnych ważne jest zapewnienie odpowiedniej reprezentacji starych drzewostanów pozostawionych bez ingerencji. Podczas prac leśnych należy zastosować technologie, dzięki którym nie będzie się pozostawiało biomasy w drzewostanie. Optymalne dla porostów zwarcie drzewostanów nie powinno przekraczać 60%.

Należy również prowadzić na tym terenie długoterminowe obserwacje, które dadzą odpowiedź na pytanie o kierunki procesów sukcesyjnych: od suchego boru chrobotkowego do boru świeżego czy odwrotnie.

Zarządzający terenem

Cały obszar znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictwa Cybinka.

Marek Maciantowicz

Chrobotek reniferowy *Cladonia rangiferina* Linne. Fot. Piotr Grochowski.

BORY CHROBOTKOWE PUSZCZY NOTECKIEJ PLH080032

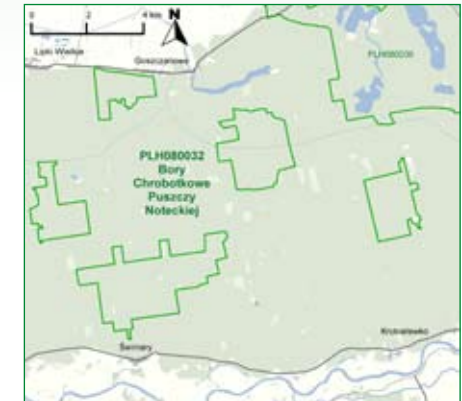
Powierzchnia: 2309,0 ha

Gminy: Skwierzyna, Drezdenko, Santok

Formy ochrony przyrody: rezerwat przyrody „Bagno Leszczyny”, PLB 300015 „Puszcza Notecka”, obszar chronionego krajobrazu „6 - Pojezierze Puszczy Noteckiej”

Lokalizacja

Obszar „Bory Chrobotkowe Puszczy Noteckiej” składa się z pięciu kompleksów zlokalizowanych w zachodniej części Puszczy na terenie międzyrzecza Warciańsko-Noteckiego, pomiędzy miejscowościami Goszczanowo i Lipki Wielkie na północy a Świniary na południu.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
91T0	Sosnowy bór chrobotkowy (<i>Cladonio-Pinetum</i> i chrobotkowa postać <i>Peucedano-Pinetum</i>)	B

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1352	<i>Canis lupus</i> - wilk	ssak	B

Opis terenu i historia

Obszar „Bory Chrobotkowe Puszczy Noteckiej” składa się z 5 kompleksów leśnych (Nr 1 – 230, 87 ha; Nr 2 – 310,11 ha; Nr 3 – 891,95 ha; Nr 4 – 538,64 ha; Nr 5 – 348,37 ha) położonych na terenie Nadleśnictw Karwin i Międzychód. Bory Puszczy Noteckiej w jej zachodniej części rozwijają się na luźnych piaskach pochodzenia sandrowego oraz wydmowego. Teren jest płaski lub miejscami sfalowany na lokalnych wyniesieniach wydmowych. Poziom wód gruntowych jest bardzo niski. Brak jest cieków wodnych. Teren jest słabo zaludniony.

Drzewostany w Puszczy Noteckiej pochodzą w zdecydowanej większości ze sztucznych nasadzeń zapoczątkowanych na dużą skalę już w II połowie XIX w. Największą jednak powierzchnię zajmują jednolite co do gatunku i wieku około 80-letnie drzewostany sosnowe, miejscami z nikłą domieszką brzozy, zasadzone po silnej gradacji motyla strzygoni choinówki *Panolis flammea*, którego gąsienice zniszczyły tutejsze drzewostany w latach 1922-24. Skutkiem tego był wyrąb około 70 % drzewostanów. Od 1926 r. przystąpiono do odnowienia zrębów pogradacyjnych. Dzisiejszy krajobraz tworzą więc drzewostany o charakterze monokultury z dominującą sosną zwyczajną porastające piaszczyste tereny sandrowe.

Opis przyrody

W obszarze Natura 2000 „Bory Chrobotkowe Puszczy Noteckiej” najważniejszym siedliskiem przyrodniczym jest sosnowy bór chrobotkowy *Cladonio-Pinetum*, który zajmuje aż 63 % powierzchni obszaru.

W pięciu kompleksach skoncentrowane są najpełniej wykształcone płaty tego siedliska na terenie zachodniej (lubuskiej) części Puszczy Noteckiej. Zespół jest właściwie wykształcony zarówno pod względem fizjonomii jak i składu gatunkowego, szczególnie warstwy mszysto-porostowej. Jest to zbiorowisko, którego powierzchnie, szczególnie na obszarach sandrowych, systematycznie zmniejszają się, przekształcając się w bór świeży *Leucobryo-Pinetum*. Na zdecydowanej większości swojej powierzchni obszar stanowi mozaikę boru chrobotkowego *Cladonio-Pinetum* i suboceanicznego boru świeżego *Leucobryo-Pinetum*. *Cladonio-Pinetum* rozwinięty jest w kilku postaciach: typowej (suchej) – z bezwzględna dominacją w runie chrobotków z podrodzaju *Cladina* (*C. arbuscula*, *C. arbuscula* ssp. *mitis*, *C. rangiferina*), nadających charakterystyczny siwy (szarawy) odcień dna lasu oraz żyznej (mszystej) – z całym zestawem i dużą ilościowością charakterystycznych taksonów chrobotków *Cladonia* sp.div., bez wyraźnej dominacji chrobotków o siwym lub białawym zabarwieniu, za to z większym udziałem chrobotków o plechach zielonych lub oliwkowych, w tym *C. gracilis*, *C. furcata* i in. a także z wyraźnym udziałem mchów właściwych. Warstwa zielna jest bardzo słabo rozwinięta. Na obrzeżach płatów boru suchego znajdują się niewielkie powierzchnie muraw szczytlichowych - siedliska przyrodniczego o kodzie 2330 - wydmy śródlądowe z murawami napiaskowymi (*Corynephorus*, *Agrostis*). W kompleksie Nr 5, w rezerwacie „Bagno Leszczyny” znajdują się na niewielkiej powierzchni siedliska przyrodnicze świeżych łąk użytkowanych ekstensywnie (kod 6510) i torfowisk przejściowych (kod 7140).

Teren Puszczy Noteckiej jest również miejscem występowania gatunku priorytetowego - wilka *Canis lupus*. W 2011 roku nastąpiła zmiana oceny ogólnej populacji wilka w obszarze z D na B na podstawie wniosku i danych przedstawionych przez Stowarzyszenie dla Natury „Wilk”. Obszar jest w zasięgu terytorium watahy liczącej 5-6 osobników.

Zagrożenia

W wielu miejscach w Polsce obserwowany jest szybki i gwałtowny zanik borów chrobotkowych, których miejsce zajmują ubogie postaci borów świeżych o trawiastym lub mszystym runie. Proces ten nie został w pełni udokumentowany i wyjaśniony. Prawdopodobnie jest on wynikiem wzrostu żyzności siedlisk (eutrofizacja) poprzez zwiększony de-

pozyt związków azotu z powietrza. Część autorów uważa, że przyczyną mogą być zmiany klimatyczne wpływające na procesy glebowe.

Podstawowym zagrożeniem w obszarze jest użyźnianie siedliska, między innymi poprzez pozostawianie biomasy w postaci fragmentów drzew (gałęzie i korony) podczas prac leśnych. Zagrożeniem są też niekorzystne zjawiska naturalne takie jak gradacje owadów oraz pożary.

Zalecane sposoby ochrony

W przypadku siedlisk leśnych ważne jest zapewnienie odpowiedniej reprezentacji starych drzewostanów pozostawionych bez ingerencji. Podczas prac leśnych należy zastosować technologie, dzięki którym nie będzie się pozostawiało biomasy w drzewostanie. Optymalne dla porostów zwarcie drzewostanów nie powinno przekraczać 60%.

Należy również prowadzić na tym terenie długoterminowe obserwacje, które dadzą odpowiedź na pytanie o kierunki procesów sukcesyjnych: od suchego boru chrobotkowego do boru świeżego czy odwrotnie.

Zarządzający terenem

Cały obszar znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach nadleśnictw: Karwin i Międzychód.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

- JERMACZEK A., MACIANTOWICZ M. (red.). 2005. Przyroda Ziemi Lubuskiej. Wydawnictwo Klubu Przyrodników. Świebodzin.
- KUSIAK W., DYMEK- KUSIAK A. 2002. Puszcza Notecka: monografia przyrodniczo-gospodarcza. Wyd. Przegląd Leśniczy, Poznań.
- LIPNICKI L. (red.). 2006. Przyroda Gminy Drezdenko. Wyd. Agencja Reklamowo-Wydawnicza A. Grzegorzczak.
- LIPNICKI L. (red.). 2009. Przyroda Gminy Skwierzyna. Wyd. Agencja Reklamowo-Wydawnicza A. Grzegorzczak.
- NOWAK S., MYSŁAJEK R. 2011. Wilki na zachód od Wisły. Wydawnictwo Stowarzyszenia dla Natury Wilk, Twardorzeczka.
- PILARCZYK L., 1976. Międzyrzecze Warciańsko-Noteckie jako pole wydymowe w odniesieniu do powierzchni terasowych i innych. Bad. Fizjogr. nad Polską Zach., Ser. A. Geogr. Fiz., 29: 45-80.
- Stankowski W. 1963. Rzeźba eoliczna Polski północno-zachodniej na podstawie wybranych obszarów. PTPN, Prace Geogr.-Geol., 4 (1): 1-146.
- TOBOLEWSKI Z., 1962. Materiały do flory porostów północno-zachodniej Polski. Fragm. Flor. Geobot., 8: 67-80.
- TOBOLEWSKI Z., 1963. Materiały do znajomości borów chrobotkowych północno-zachodniej Polski. Bad. Fizjogr. Pol. Zach., 12: 193-211.

BRONISZÓW PLH080033

Powierzchnia: 630,0 ha

Gminy: Nowogród Bobrzański, Koźuchów

Formy ochrony przyrody: brak

Lokalizacja

Obszar „Broniszów” znajduje się 15 km na południe od Zielonej Góry, obejmuje kompleks dobrze zachowanych kwaśnych dąbrów i grądów w urozmaiconym krajobrazie pomiędzy miejscowościami Broniszów i Urzuty.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
6410	Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (<i>Molinion</i>)	C
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	B
9190	Kwaśna dąbrowa	A
91F0	Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (<i>Ficario- Ulmetum</i>)	C

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1083	<i>Lucanus cervus</i> – jelonek rogacz	chrząszcz	C
1088	<i>Cerambyx cerdo</i> – kozioróg dębosz	chrząszcz	C

Opis terenu i historia

Obszar „Broniszów” położony jest w zachodnim krańcu Wzgórz Dalkowskich, w mozaikowym krajobrazie lasów i pól. Obejmuje kompleks starych dąbrów i grądów ze stanowiskami jelonka rogacza i kozioroga dębosza, a także ciekawą fauną motyli na przyległych łąkach. W centralnej części urozmaiconego morfologicznie obszaru dominuje wzniesienie – Księża Góra o wysokości 132 m n.p.m. Gliniaste gleby warunkują występowanie lasów

dębowych w typie grądów. Obszar stanowi cenną enklawę w południowej części Borów Zielonogórskich zdominowanych przez drzewostan sosnowy.

Obszar może mieć istotne znaczenie jako ostoja zwierzyny i korytarz ekologiczny, pełniący funkcję łącznika pomiędzy Borami Zielonogórskimi a Borami Dolnośląskimi.

Opis przyrody

Obszar chroni bardzo dobrze zachowany kompleks kwaśnych dąbrów (siedlisko 9190), głównie z dębem bezszypułkowym *Quercus petraea*, reprezentujących zespół środkowo-europejskiej dąbrowy acidofilnej *Calamagrostio arundinaceae* – *Quercetum*.

O jakości tego siedliska świadczy występowanie w północno-zachodniej części obszaru osobników objętego ochroną ścisłą jarzębu brekinii *Sorbus torminalis*. Stwierdzono tutaj, liczną jak na warunki polskie, populację 20 dojrzałych osobników brekinii, które owocują i tworzą młode pokolenie. Samosiewy niestety są silnie zgryzane przez sarny.

Dużym walorem są również zachowane w dobrym stanie grądy środkowoeuropejskie *Galio sylvatici* - *Carpinetum* (siedlisko 9170) z dużym udziałem drzewostanów starszych oraz obecnością drzew martwych i dziuplastych, stanowiących siedliska rzadkich chrząszczy saproksylicznych. Łęgi dębowo-wiązowo-jesionowe *Ficario-Ulmetum* (siedlisko 91F0) występują na niewielkich fragmentach wzdłuż cieków. Łąki trzęślicowe stanowią główne środowisko bytowania modraszka nausitous *Maculinea nausithous* i czerwończyka nieparka *Lycaena dispar*.

Obszar został włączony do sieci Natura 2000 również ze względu na występowanie dwóch gatunków owadów z załącznika II dyrektywy siedliskowej: jelonka rogacza *Lucanus cervus* i kozioroga dębosza *Cerambyx cerdo*.

Na mniejszej powierzchni, występują siedliska kwaśnej buczyny (9110) oraz łągów olszowo-jesionowych (91E0).

Spośród gatunków zwierząt z załącznika II dyrektywy siedliskowej, w obszarze występuje również wydra *Lutra lutra* oraz wspomniane dwa gatunki rzadkich motyli: modraszek nausitous i czerwończyk.

Zagrożenia

Głównym zagrożeniem dla obszaru jest negatywny wpływ na siedliska leśne poprzez schematyczną gospodarkę leśną, polegającą między innymi na ujednoczeniu struktury drzewostanów oraz usuwaniu drzew martwych i zamierających. Dla całego obszaru niewątpliwie zagrożenie stanowi wnikanie gatunków obcych z otaczających pól.

W przypadku jelonka rogacza, niezwykle istotne jest pozostawianie dobrze nasłonecznionych pniaków dębowych w różnym stopniu rozkładu.

Zalecane sposoby ochrony

W przypadku siedlisk leśnych ważne jest zapewnienie odpowiedniej reprezentacji starych drzewostanów pozostawionych bez ingerencji, aby zaczęły funkcjonować naturalne procesy jakie zachodzą w ekosystemach leśnych wyjętych spod presji człowieka. Dla zachowania stabilnej populacji jelonka rogacza konieczne będzie prowadzenie nieco zmodyfikowanej gospodarki leśnej zapewniającej stałą obecność pniaków dębowych w dłuższym okresie czasu. W przypadku motyli konieczne jest zapobieganie zarastaniu przez drzewa i krzewy łąk i śródleśnych terenów otwartych.

Zarządzający terenem

Z wyjątkiem niewielkich fragmentów dróg publicznych i gruntów należących do prywatnych właścicieli, cały obszar znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictwa Nowa Sól.

Marek Maciantowicz

Fot. Marek Maciantowicz

BROŻEK PLH080051

Powierzchnia: 65,1 ha

Gmina: Brody

Formy ochrony przyrody: brak

Lokalizacja

Obszar „Brożek” znajduje się w dolinie Nysy Łużyckiej, około 1,5 km na południowy-wschód od miejscowości Brożek, w pobliżu przejścia granicznego Zasięki-Forst.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

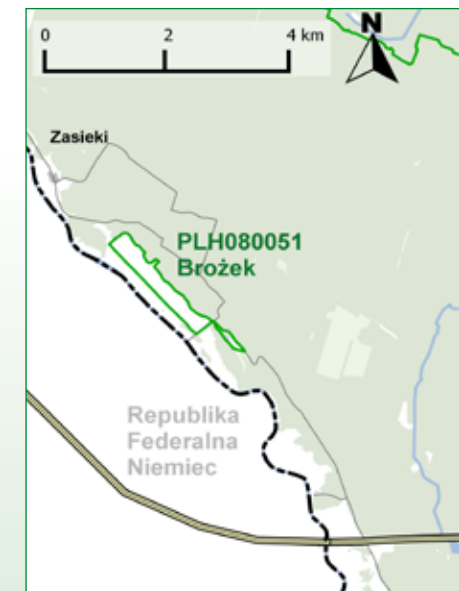
Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
2330	Wydmy śródlądowe z murawami napiaskowymi (<i>Corynephorus, Agrostis</i>)	B
3130	Brzegi lub osuszane dna zbiorników wodnych ze zbiorowiskami z <i>Littorelletea, Isoëto-Nanojuncetea</i>	A
4010	Wilgotne wrzosowiska z wrzoścem bagiennym (<i>Ericion tetralix</i>)	C
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzerio-Caricetea</i>)	C
7150	Obniżenia na podłożu torfowym z roślinnością ze związku <i>Rhynchosporion</i>	C

Opis terenu i historia

Obszar zlokalizowany jest w dolinie Nysy Łużyckiej, na tzw. zawalu. W większości stanowi teren po dawnej eksploatacji żwiru, po której pozostałością są dwa duże stawy oraz rozproszone na całym obszarze niewielkie, wilgotne zagłębienia, często z okresowo stagnującą wodą. Płaskie fragmenty terenu bądź niewysokie usypiska zajęte są głównie przez roślinność ruderalną i zaroślową, w mozaice z drobnopowierzchniowymi płatami muraw szczytlichowych.

Większość powierzchni omawianego obszaru to teren przekształcony wskutek dawnej eksploatacji żwiru. Jednak to właśnie działalność człowieka przyczyniła się tam do stworzenia warunków dla egzystencji rzadkich gatunków i zespołów roślinnych.

Opis przyrody

Przy stosunkowo niewielkiej powierzchni w obszarze występuje niezwykle bogactwo rzadkich w skali Polski zbiorowisk roślinnych. Największym walorem przyrodniczym opisywanego obszaru jest występowanie zagrożonej w skali całej Europy paproci wodnej - gałuszki kulecznicy *Pilularia globulifera*. Jest to gatunek krytycznie zagrożony w Polsce. W granicach obszaru tworzy płyty wielkości niespełna 100 metrów kwadratowych. Należy jednak zaznaczyć, że z uwagi na biologię tego gatunku, wielkość lokalnej populacji może być zmienna w kolejnych sezonach wegetacyjnych, gdyż pojawianie się tej paproci jest ściśle uzależnione od warunków wilgotnościowych. Być może gałuszka pojawia się na brzegach istniejących tam stawów pokopalnianych w wyniku obniżania się poziomu lustra wody. Płyty zespołu *Pilularietum globuliferae* są najcenniejszą i najrzadszą w Polsce postacią siedliska 3130. Oprócz zbiorowisk z klasy *Littorelletea* (*Pilularietum globuliferae*, *Littorello-Eleocharitetum acicularis*, *Ranunculo-Juncetum bulbosi*, zb. z *Eleocharis mamillata*) i *Isoëto-Nanojuncetea* (*Centunculo-Anthoceretum punctati*, zb. z *Elatine hexandra*, zb. z *Peplis portula*), reprezentujących siedlisko 3130, występują tam na dużej powierzchni płyty wtórnych muraw szczotlichowych, należących do siedliska 2330. W części południowej obszaru, na gruntach należących do Nadleśnictwa Lubsko, występują trzy typy siedlisk przyrodniczych. Niewielką powierzchnię zajmują płyty wilgotnego wrzosowiska z wrzoścem bagiennym *Erica tetralix* (4110). Przygielkowiska (7150) reprezentowane są przez fitocenozy zespołu *Sphagno-Rhynchosporium albae sphagnetosum auriculati*, natomiast torfowiska przejściowe (7140) głównie przez *Sphagno-Eriophoretum angustifolii*.

Spośród rzadkich roślin wodnych i bagiennych w obszarze występują widłaczek torfowy *Lycopodiella imundata*, rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*, rosiczka pośrednia *Drosera intermedia*, sit ostrokwiatowy *Juncus acutiflorus*, przygielka biała *Rhynchospora alba*, wrzosiec bagienny *Erica tetralix*, sitniczka szczecinowata *Isolepis setacea*, sit alpejski *Juncus alpino-articulatus*, ponikło jajowate *Eleocharis ovata*, ponikło sutkowate *Eleocharis mamillata* oraz gatunki z Polskiej Czerwonej Księgi Roślin: nadwodnik sześciopęcikowy *Elatine hexandra* i wspomniana już wcześniej gałuszka kulecznica *Pilularia globulifera*.

Spośród mchów na uwagę zasługują rzadkie torfowce *Sphagnum palustre*, *Sphagnum fimbriatum* i *Sphagnum papillosum*.

Na terenie obszaru, w płatach siedliska 3130, występuje bardzo rzadki w tej części kontynentu wątrobowiec *Fossombronia incurva*. Gatunek ten był podawany z północno-zachodniej Polski przed rokiem 1940 przez briologów niemieckich. Współcześnie (po 1940 r.) gatunek nie był notowany w kraju. Lokalna populacja jest dość duża - liczy kilkaset osobników, które obficie zarodnikują.

Spośród gatunków zwierząt z załącznika II dyrektywy siedliskowej, na omawianym terenie występują wydra *Lutra lutra* oraz kumak nizinny *Bombina bombina*.

Zagrożenia

Bezpośrednim zagrożeniem dla znajdujących się w granicach obszaru siedlisk przyrodniczych są odbywające się tam rajdy samochodami terenowymi. Obserwowano dokonane w ten sposób zniszczenia m.in. w płatach fitocenzoz z gałuszką kulecznicą. W granicach obszaru mają również miejsce zrzuty ścieków komunalnych, które mogą być przyczyną

zmiany trofii siedlisk i w konsekwencji ustępowania roślinności oligo- i mezotroficznej. Naturalne procesy sukcesyjne, objawiające się tam wkraczaniem pionierskich gatunków krzewów i drzew, z czasem mogą przyczynić się do ustępowania roślinności murawowej, torfowiskowej i błotnej.

Zalecane sposoby ochrony

Należy wypracować strategię ochronną, która umożliwiłaby trwanie pionierskich siedlisk 3130 i 7150. W przypadku wystąpienia silnej sukcesji drzew i krzewów należałoby usuwać samosiewy w granicach obiektu.

Ze względu na zjawisko wycofywania się gałuszki z tej części Europy, w przyszłości należy uwzględnić ochronę czynną tego stanowiska, polegającą na stworzeniu dla niej dodatkowych mikrosiedlisk w granicach proponowanego obszaru.

Zarządzający terenem

Większość gruntów wchodzących w skład obszaru stanowi własność prywatną. Pozostałe tereny znajdują się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictwa Lubsko.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

ROSADZIŃSKI S. 2007. Szata roślinna. Bory Lubuskie. Leśny Kompleks Promocyjny. W: JERZAK L., GABRYŚ G. (red.). Wyd. Nadleśnictwo Lubsko, 41-64.

Gałuszka kulecznica. Fot. Katarzyna Kiaszewicz

BUCZYNA SZPROTAWSKO-PIOTROWICKA PLH080007

Powierzchnia: 1423,3 ha, z czego w woj. lubuskim 59%

Gmina (w województwie lubuskim): Szprotawa

Formy ochrony przyrody (w województwie lubuskim):
rezerwat przyrody „Buczyna Szprotawska”, PLB020005 Bory Dolnośląskie

Lokalizacja

Obszar „Buczyna Szprotawsko-Piotrowicka” obejmuje północny fragment Borów Dolnośląskich znajdujący się na południe od drogi krajowej nr 12 pomiędzy miejscowościami Szprotawka, Przemków i Biernatów.

Dogodnym punktem do rozpoczęcia zwiedzania obszaru jest parking znajdujący się przy drodze krajowej, pomiędzy Szprotawką i Piotrowicami. Prowadzi stąd w kierunku południowym droga leśna do rezerwatu „Buczyna Szprotawska”.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE**Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej**

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
6410	Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (<i>Molinion</i>)	B
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzerio-Caricetea</i>)	C
7230	Górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk	C
9110	Kwaśne buczyny (<i>Luzulo-Fagenion</i>)	C
9130	Żyzne buczyny (<i>Dentario glandulosae-Fagenion</i> , <i>Galio odorati-Fagenion</i>)	C
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	A
9190	Kwaśne dąbrowy	A
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	B

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1083	<i>Lucanus cervus</i> – jelonek rogacz	chrząszcz	B
1352	<i>Canis lupus</i> - wilk	ssak	B

Fot. Marek Macianłowicz

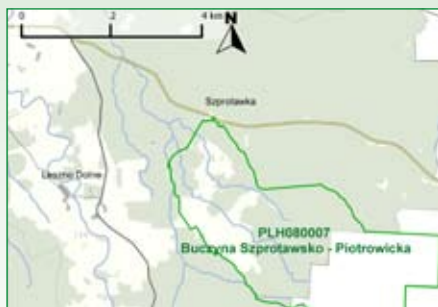
Fot. Marek Macianłowicz

Opis terenu

Obszar obejmuje kompleks lasów liściastych i mieszanych, z dużym udziałem starodrzewi, stanowiący wyspę wśród borowego krajobrazu północno-wschodniej części Borów Dolnośląskich.

Bory Dolnośląskie stanowią olbrzymi, słabo zaludniony kompleks leśny, który tworzą głównie drzewostany sosnowe o charakterze monokultury, stąd unikalny charakter tak dużego skupiska lasów liściastych.

Niezwykle cenny jest kompleks starych buczyn z rzadkimi gatunkami fauny. Najciekawsze fragmenty są objęte ochroną w postaci dwóch rezerwatów rozdzielonych granicą województw.

Opis przyrody

Obszar został utworzony głównie w celu zachowania starych drzewostanów bukowych, niekiedy w wieku blisko 200 lat, w naturalnie funkcjonującym ekosystemie, reprezentujących siedlisko żyźnej buczyny (kod 9130) oraz w mniejszym stopniu kwaśnej buczyny (kod 9110).

W przypadku żyźnej buczyny reprezentowana jest ona zarówno przez zbiorowiska żyźnej buczyny niżowej *Galio odorati-Fagetum* jak i kresowe, wysunięte najdalej na północ w Polsce, płaty żyźnej buczyny sudeckiej *Dentario enneaphyllidis-Fagetum*. Kwaśna buczyna reprezentowana jest przez zespół *Luzulo pilosae - Fagetum*.

Do siedlisk buczyny przylegają płaty kwaśnych dąbrów (kod 9190) reprezentowanych przez zespół *Calamagrostio arundinaceae-Quercetum*, grądów środkowoeuropejskich *Galio-Carpinetum* (kod 9170), nadrzecznych łęgów olszowo-jesionowych (kod 91E0) oraz łąk trzęślicowych (kod 6410). Na mniejszej powierzchni występują tutaj również inne siedliska jak torfowiska przejściowe i torfowiska zasadowe.

Z gatunków z załącznika II dyrektywy siedliskowej, oprócz jelonka rogacza *Lucanus cervus* stwierdzono tutaj niezbyt licznie występującą pachnicę dębową *Osmoderma eremita*, traszkę grzebieniastą *Triturus cristatus*, kumaka nizinnego *Bombina bombina* i bobra *Castor fiber* dla zachowania których obszar ma znikome znaczenie.

O wartości obszaru dla gatunków Natura 2000 decyduje również od niedawna obecność populacji wilka *Canis lupus*, który po latach nieobecności kolonizuje ponownie Bory Dolnośląskie.

Na terenie obszaru występują też ciekawe gatunki chronionych roślin i zwierząt. W rezerwacie „Buczyna Szprotawska” znajduje się jedyne w województwie lubuskim stanowisko popielicy *Glis glis*. Ten ciekawy gryzoń nadrzewny tworzy w rezerwacie liczną i stabilną populację. Ze starymi drzewostanami związane są rzadkie nietoperze karlik malutki *Pipistrellus pipistrellus* oraz borowiec wielki *Nyctalus noctula* – jeden z największych krajowych nietoperzy o rozpiętości skrzydeł do 46 cm.

Na wilgotnych łąkach w zachodniej części obszaru znajdują się stanowiska rzadkiego w województwie lubuskim pełnika europejskiego *Trollius europaeus*.

Na terenach leśnych lęgi wyprowadzają rzadkie ptaki jak bielik *Haliaeetus albicilla*, dzięcioł średni *Dendrocopus medius* i związana ze starymi buczynami muchołówka mała *Ficedula parva* oraz dwie „puszczańskie” sowy: włochatka *Aegolius funereus* i sóweczka *Glaucidium passerinum*. Na terenach otwartych gniazduje żuraw *Grus grus* i derkacz *Crex crex*.

Zagrożenia

W przypadku siedlisk leśnych podstawowym zagrożeniem jest niewłaściwa, schematyczna gospodarka leśna, polegająca między innymi na ujednoliceniu struktury drzewostanów, równomiernym zalesianiu zrębów i polan śródleśnych oraz usuwaniu drzew martwych i zamierających. Zagrożeniem dla popielicy, którą można uważać za gatunek lokalnie typowy dla siedliska przyrodniczego żyźnej buczyny (9130), jest przerzedzenie starych drzewostanów bukowych, np. w wyniku wykonywania w nich rębni częściowej.

Główne zagrożenia dla wilka to izolacja obszaru, kłusownictwo, niepokojenie w miejscach rozrodu w czasie prac leśnych, zbioru runa leśnego i kolizje z samochodami.

Zalecane sposoby ochrony

W przypadku siedlisk leśnych ważne jest zapewnienie odpowiedniej reprezentacji starych drzewostanów pozostawionych bez ingerencji, aby zaczęły funkcjonować naturalne procesy jakie zachodzą w ekosystemach leśnych wyjętych spod presji człowieka.

W przypadku siedlisk kwaśnej i żyźnej buczyny, zapewnia to w obszarze rezerwatowa ochrona jego centralnej części. W planie ochrony rezerwatu „Buczyna Szprotawska” założono głównie bierną ochronę starych drzewostanów, co jest prawidłowe także z punktu widzenia celów ochrony obszaru Natura 2000.

W przypadku jelonka rogacza niezwykle istotna jest obecność dobrze nasłonecznionych pniaków dębowych w różnym stopniu rozkładu. Może to zapewnić prowadzenie nieco zmodyfikowanej gospodarki leśnej, zapewniającej stałą obecność pniaków dębowych w dłuższym okresie czasu.

W przypadku wilka wokół zlokalizowanych miejsc rozrodu i wychowu młodych należy stworzyć przewidziane w ustawie o ochronie przyrody strefy ochronne o promieniu 500 m. W obrębie zasięgu wilka należy w planach łowieckich dotyczących pozyskania jelenia i sarny, uwzględnić udział drapieżnictwa tego gatunku.

Zarządzający terenem

Obszar w większości znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictwa Szprotawa i Przemków. Większe fragmenty należące do prywatnych właścicieli znajdują się wokół miejscowości Szprotawka i Kopanie.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

JERMACZEK A., MACIANTOWICZ M. (red.). 2005. Przyroda Ziemi Lubuskiej. Wydawnictwo Klubu Przyrodników. Świebodzin.
NOWAK S., MYSŁAJEK R. 2011. Wilki na zachód od Wisły. Wydawnictwo Stowarzyszenia dla Natury Wilk, Twardorzeczka.

BUCZYNY ŁAGOWSKO-SULĘCIŃSKIE PLH080008

Powierzchnia: 6771,0 ha

Gminy: Sulęcín, Łagów i Torzym

Formy ochrony przyrody: Łagowski Park Krajobrazowy, rezerwat przyrody „Buczyna Łagowska”, „Pawski Ług”, „Nad Jeziorem Trześniowskim”, obszar chronionego krajobrazu „8 - Dolina Jeziornej Strugi”, obszar chronionego krajobrazu „9 - Pojezierze Lubniewicko Sulęcińskie”, użytki ekologiczne

Lokalizacja

Obszar „Buczyny Łagowsko-Sulęcińskie” znajduje się na północ do autostrady A2, pomiędzy miejscowościami Tursk, Trzemeszno, Grochowo, Templewko, Wielowieś, Łagów, Gronów, Poźrzadło i Walewice, częściowo na terenie Łagowskiego Parku Krajobrazowego.

Dogodne punkty do rozpoczęcia zwiedzania znajdują się w Łagowie oraz nad jeziorem Buszenko (parking przy drodze z Wielowsi do Trzemeszna Lubuskiego).

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3140	Twardowodne oligo- i mezotroficzne zbiorniki z podwodnymi łąkami ramienic <i>Chareteria</i> spp.	A
3150	Starorzeczka i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	C
6410	Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (<i>Molinion</i>)	C
6430	Ziołorośla górskie (<i>Adenostylion alliariae</i>) i ziołorośla nadrzeczne (<i>Convolvuletalia sepium</i>)	C
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	C
7110	Torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą (żywe)	A
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzerio-Caricetea</i>)	A
9110	Kwaśne buczyny (<i>Luzulo-Fagenion</i>)	B
9130	Żyżne buczyny (<i>Dentario glandulosae-Fagenion</i> , <i>Galio odorati-Fagenion</i>)	C
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	C
9190	Kwaśne dąbrowy	C
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	C

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1096	<i>Lampetra planeri</i> – minóg strumieniowy	minóg	C
1134	<i>Rhodeus sericeus amarus</i> – różanka	ryba	C
1145	<i>Misgurnus fossilis</i> – piskorz	ryba	C
1149	<i>Cobitis taenia</i> - koza	ryba	C
1166	<i>Triturus cristatus</i> – traszka grzebieniasta	płaz	C
1188	<i>Bombina bombina</i> – kumak nizinny	płaz	C
1355	<i>Lutra lutra</i> - wydra	ssak	C

Opis terenu

Obszar położony jest w urozmaiconym krajobrazie morenowym Pojezierza Lubuskiego i obejmuje dwie duże rynny polodowcowe z ciągiem jezior m.in. jezioro Ciecz i Łagowskie. Charakteryzuje się bogatą rzeźbą polodowcową, dużymi deniwelacjami terenu i stromymi zboczami, a kulminacją terenu stanowi góra Bukowiec (227 m n.p.m.).

W obniżeniach znajdują się mezotroficzne jeziora, wokół których wykształciły się torfowiska. Obszar obfituje w tereny źródłiskowe. W północno-wschodniej części występują drzewostany bukowe, tworząc tzw. „Łagowską Wyspę Buczyny” o powierzchni około 2000 ha wśród borowego krajobrazu północno-wschodniej części Puszczy Rzepińskiej.

Obszar stanowi najlepiej zachowany fragment krajobrazu morenowego Pojezierza Lubuskiego. Najciekawsze fragmenty są objęte ochroną w postaci trzech rezerwatów przyrody.

Opis przyrody

Obszar został utworzony głównie w celu zachowania starych, dobrze wykształconych lasów bukowych, w wieku 140-150 lat, w naturalnie funkcjonującym ekosystemie, reprezentujących siedlisko głównie kwaśnej buczyny (kod 9110) oraz w mniejszym stopniu żyźnej buczyny (kod 9130). W przypadku kwaśnej buczyny niżowej reprezentowana jest ona przez zespół *Luzulo pilosae* – *Fagetum*. Żyźna buczyna niżowa reprezentowana jest przez zespół *Galio odorati*-*Fagetum*. Najcenniejsze fragmenty buczyn w obszarze chronione są w rezerwach „Buczyna Łagowska” i „Nad Jeziorem Trześniowskim”.

Do siedlisk buczyny przylegają płaty kwaśnych dąbrów (kod 9190) reprezentowanych przez zespół *Fago-Quercetum petraeae*, grądów środkowoeuropejskich *Galio-Carpinetum* (kod 9170), nadrzecznych łągów olszowo-jesionowych (kod 91E0). Na mniejszej powierzchni, w południowej części obszaru występują łągi dębowo-wiązowo-jesionowe (kod 91F0).

Spośród siedlisk nieleśnych najcenniejsze są dobrze wykształcone jeziora zarówno w typie jezior żyźnych – eutroficznych (kod 3150), jak i niezwykle cenne jeziora oligotroficzne

i mezotroficzne (kod 3140) z podwodnymi łąkami ramienic – specyficznych glonów i z rzadką fauną ryb. W Jeziorze Łagowskim został stwierdzony niezwykle ciekawy gatunek ramienicy *Lychnothamnus barbatus*. Jest to jeden z najrzadszych gatunków z rodziny *Characeae*, zagrożony wyginięciem i ściśle chroniony w skali międzynarodowej. Nowe, nieznanie dotychczas stanowisko tej rośliny zostało odnalezione w 2004 roku w Jeziorze Łagowskim. W obniżeniach terenowych i przy jeziorach znajdują się torfowiska przejściowe (siedlisko 7140), z niewielkimi płatami o charakterze torfowisk wysokich (kod 7110).

Z gatunków z załącznika II dyrektywy siedliskowej, oprócz traszki grzebieniastej *Triturus cristatus*, kumaka nizinnego *Bombina bombina*, bobra *Castor fiber* i czterech ciekawych gatunków ryb wymienionych w tabeli powyżej, stwierdzono tutaj niezbyt licznie występującego największego chrząszcza Polski - jelonka rogacza *Lucanus cervus* oraz nocka dużego *Myotis myotis*, nietoperza, który ma na terenie obszaru kolonię rozrodczą. O wartości obszaru dla gatunków Natura 2000 decyduje również od niedawna obecność wilka, który po latach nieobecności kolonizuje ponownie tereny Polski Zachodniej. Przez obszar przebiega korytarz migracyjny wilka.

Na terenie obszaru występują też ciekawe gatunki chronionych roślin i zwierząt. Na wilgotnych łąkach w północnej części obszaru znajdują się stanowiska rzadkich storczyków jak: listera jajowata *Listera ovata*, storczyk plamisty *Dactylorhiza maculata*, oraz kruszczyk szerokolistny *Epipactis helleborine*. Na uwagę zasługuje duże skupisko cisa *Taxus baccata*, znajdujące się na południe od Długopola, objęte aktualnie ochroną w postaci powierzchniowego pomnika przyrody „Cisy Łagowskie”.

Na terenach leśnych łęgi wyprowadzają rzadkie ptaki jak dzięcioł średni i związane ze starymi buczynami muchołówka mała oraz gołąb siniak. Jednak największą rzadkością jest występujący w północno-wschodniej części obszaru puchacz *Bubo bubo* – nasza największa krajowa sowa. Na uwagę zasługuje również liczna populacja zimorodka szacowana na 15-20 par. Na terenach otwartych gniazduje żuraw.

Zagrożenia

Głównym zagrożeniem dla obszaru jest negatywny wpływ na siedliska przyrodnicze oraz populacje ryb i płazów, między innymi poprzez zanieczyszczenie wód, melioracje odwadniające i silną presję turystyczną. Poważnym zagrożeniem, szczególnie wokół Łagowa jest rozwijająca się zabudowa mieszkaniowa i letniskowa w pobliżu granic obszaru i związany z nią wzrost presji ludzkiej.

Potencjalnym zagrożeniem może być też działalność kopalni odkrywkowej znajdującej się w pobliżu obszaru, oraz wpływ czynnego poligonu w Wędrzynie. W przypadku siedlisk leśnych podstawowym zagrożeniem jest niewłaściwa, schematyczna gospodarka leśna, polegająca między innymi na ujednoliceniu struktury i wieku drzewostanów oraz usuwaniu drzew martwych i zamierających. Działaniem zniekształcającym siedlisko buczyny jest wprowadzanie dębu w drzewostanach gospodarczych.

Zalecane sposoby ochrony

W przypadku siedlisk leśnych ważne jest zapewnienie odpowiedniej reprezentacji starych drzewostanów pozostawionych bez ingerencji (ochrona bierna), aby zaczęły funkcjo-

nować naturalne procesy jakie zachodzą w ekosystemach leśnych wyjętych spod presji człowieka. Częściowo będzie ona najprawdopodobniej zagwarantowana w istniejących rezerwatach przyrody, w szczególności w dużym rezerwacie „Buczyna Łagowska” oraz w rezerwacie „Nad Jeziorem Trzeźniowskim”. Dla ochrony najcenniejszych płatów buczyn w północnej części obszaru należałoby utworzyć postulowany od wielu lat rezerwat „Buczyny nad Buszenkiem”.

Ze względu na presję turystyczną ważne jest odpowiednie ukierunkowanie ruchu turystycznego. Konieczne jest także odpowiednie zaplanowanie zagospodarowania przestrzennego terenów otwartych w sąsiedztwie obszaru, tak aby zapobiec jego urbanizacji.

Zarządzający terenem

Obszar w większości znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach dwóch Nadleśnictw: Świebodzin i Sulęcín. Znaczną część obszaru stanowią jeziora. Większe fragmenty należące do prywatnych właścicieli znajdują się wokół miejscowości, szczególnie w okolicach Łagowa, którego centrum znajduje się również w obszarze.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

- JERMACEK A., MACIANTOWICZ M. (red.). 2005. Przyroda Ziemi Lubuskiej. Wydawnictwo Klubu Przyrodników. Świebodzin.
JERMACEK D. 2002. Buczyny nad Buszenkiem - projektowany rezerwat przyrody. Bociek. Biuletyn Lubuskiego Klubu Przyrodników. 1/2002.
PACYNIAK C. 1971. Występowanie i udział buka zwyczajnego (*Fagus sylvatica* L) na krańcach zasięgu w Polsce. Roczniki AR w Poznaniu, 31,1.
PEŁECHATY M., PUKACZ A. 2005. Stanowisko *Lychnothamnus barbatus* (Charophyceae) w Jeziorze Łagowskim. Fragm. Flor. Geobot. Polonica 12(1):119-122.
PEŁECHATY M., PEŁECHATA A., PUKACZ A. 2007. Flora i roślinność ramieniowa na tle trofii jezior Pojezierza Lubuskiego (środkowozachodnia Polska). Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

Jezioro Bobrze. Fot. Marek Maciantowicz

Fot. Marek Maciantowicz

BYTNICA PLH080034

Powierzchnia: 33,90 ha

Gmina: Bytnica

Formy ochrony przyrody: brak

Lokalizacja

Obszar obejmuje kościół pod wezwaniem św. Piotra i Pawła znajdujący się w miejscowości Bytnica oraz tereny leśne rozciągające się pomiędzy miejscowością a brzegiem Jeziora Bytnickiego.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE BYTNICA

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1324	<i>Myotis myotis</i> – nocek duży	nietoperz	C

Opis terenu i historia

Miejscowość Bytnica położona jest w rozległej rynnie terenowej pomiędzy jeziorami Kokono i Bytnickim, około 12 km od Krosna Odrzańskiego, przy lokalnej drodze Krosno Odrzańskie - Świebodzin. Teren stanowi urozmaiconą mozaikę lasów, łąk i jezior.

Kościół pw. św. Piotra i Pawła w Bytnicy, gdzie znajduje się kolonia nietoperzy, został zbudowany w stylu barokowym w latach 1745 - 1750. Pierwotnie musiał się tu znajdować inny kościół, ufundowany w wieku XIII, który był wymieniony w roku 1308 jako jeden z kościołów diecezji poznańskiej. W okresie reformacji kościół został przejęty przez protestantów. Budynek kościoła jest murowany z cegły, założony na rzucie trapezu. Całość nakrywa mansardowy dach, z drewnianą wieżą w kalenicy, którą wieńczy barokowy hełm z latarnią. Kościół jest otoczony niewysokim murem z bramami. We wnętrzu z ciekawszych elementów wyposażenia na uwagę zasługują barokowy ołtarz i drewniane empory na kolumnach. Większe remonty kościoła miały miejsce w XIX w. oraz w roku 1998.

Nocki duże. Fot. Rafał Szkudlarek

Nocki duże. Fot. Rafał Szkudlarek

Od strony południowej i południowo-wschodniej w niedalekiej odległości od kościoła rosną drzewostany olszowe w średnim wieku, dochodzące aż do brzegów Jeziora Bytnickiego.

Opis przyrody

Według standardowego formularza danych jedynym przedmiotem ochrony w obszarze jest nietoperz noczek duży *Myotis myotis*, którego populacja szacowana jest na 150-250 osobników. Na strychu kościoła egzystuje kolonia rozrodcza, która jest uznawana za jedną z ważniejszych kolonii tego gatunku w Polsce zachodniej. Dolot do kolonii zapewniają nieszczelności wieży.

Zagrożenia

Najważniejszymi zagrożeniami dla kolonii nocka w Bytnicy mogą być niewłaściwe remonty i modernizacje kościoła, a szczególnie strychu, z użyciem niebezpiecznych dla zwierząt substancji np. impregnatów. Zamknięcie otworów, którymi nietoperze wlatują na strych może doprowadzić do zaniku kolonii. Oświetlenie bryły kościoła w porze nocnej może prowadzić do zaburzeń aktywności zwierząt. Problemem występującym we wszystkich większych koloniach nietoperzy jest regularne usuwanie odchodów nietoperzy – tzw. guana, które może powodować gnicie drewnianych elementów konstrukcji strychu.

Wyznaczony obszar Natura 2000 nie obejmuje bardziej odległych żerowisk wykorzystywanych przez nietoperze, gdyż nocki duże potrafią latać na odległość do około 25 km. Żerują w dojrzałych lasach z ubogim podszytem, na świeżo skoszonych łąkach, murawach, w sadach ze starymi drzewami.

Brak rozpoznanych żerowisk nietoperzy powoduje, że mogą zaistnieć różnorodne zagrożenia nietoperzy poza obszarem. Może to być: stosowanie insektycydów w lasach, rozbudowa dróg, likwidacja alei, szpalerów drzew oraz zadrzewień i zakrzaczeń śródpolnych, stanowiących elementy liniowe ułatwiające nietoperzom orientację w terenie.

Zalecane sposoby ochrony

Aby skutecznie chronić populację nocka dużego z Bytnicy, należy prowadzić prace remontowe i modernizacje kościoła z zastosowaniem metod i materiałów nieszkodliwych dla nietoperzy. Ostatni większy remont miał miejsce w 1998 roku.

Co pewien czas należy usunąć ze strychu kościoła odchody nietoperzy. Ułatwieniem może być fakt, że stanowią one cenny nawóz, znany i ceniony w ogrodnictwie.

Wskazane byłoby również rozpoznanie obszarów żerowania, co pozwoliłoby skutecznie chronić cały obszar wykorzystywany przez nietoperze.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

KOWALSKI S. 2010. Zabytki architektury województwa lubuskiego. Wyd. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Zielonej Górze.

DĄBROWY GUBIŃSKIE PLH080069

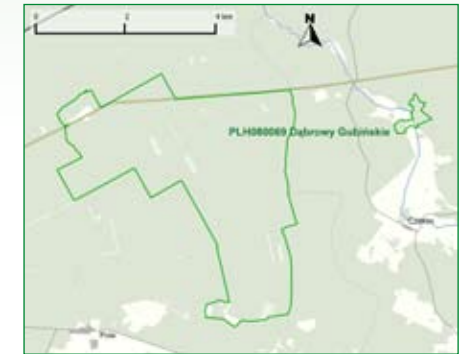
Powierzchnia: 1534,6 ha

Gminy: Gubin, Bobrowice, Krosno Odrzańskie

Formy ochrony przyrody: rezerwat przyrody „Dębowiec”

Lokalizacja

Obszar składa się z dwóch kompleksów i obejmuje zachodni fragment Borów Zielonogórskich znajdujący się na wschód od Gubina, pomiędzy miejscowościami Dziwkowo i Kaniów. Przez północną część obszaru przebiega droga krajowa nr 32 relacji Zielona Góra – Gubin.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
9190	Kwaśne dąbrowy	B

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1083	<i>Lucanus cervus</i> – jelonek rogacz	chrząszcz	B
1084	<i>Osmoderma eremita</i> – pachnica dębowa	chrząszcz	C

Opis terenu

Obszar obejmuje zachodni fragment Borów Zielonogórskich w granicach Wzniesień Gubińskich. Znajdują się tutaj stare drzewostany dębowe z rzadkimi gatunkami saproksylicznych chrząszczy. Najcenniejsze fragmenty dąbrów chronione są w rezerwacie Dębowiec. Tutejszy kompleks lasów dębowych stanowi sam w sobie dużą wartość przyrodniczą na tle otaczających drzewostanów o charakterze monokultury, w których zdecydowanie dominuje sosna zwyczajna. Obszar jest słabo zaludniony.

Fot. Katarzyna Kiaszewicz

Fot. Marek Maciantowicz

Opis przyrody

Obszar chroni bardzo dobrze zachowany kompleks kwaśnych dąbrów (siedlisko 9190), głównie z dębem bezszypułkowym *Quercus petraea*, reprezentujących zespół środkowo-europejskiej dąbrowy acidofilnej *Calamagrostio arundinaceae* – *Quercetum*. Obszar został włączony do sieci Natura 2000 również ze względu na występowanie dwóch gatunków owadów z załącznika II dyrektywy siedliskowej: jelonka rogacza *Lucanus cervus* i pachnicy dębowej *Osmoderma eremita*, która jest gatunkiem priorytetowym. Obszar ma duże znaczenie dla populacji jelonka rogacza – największego chrząszcza Europy, którego centrum występowania w Polsce znajduje się w zachodniej części kraju. Okolice Gubina to jedno z najliczniejszych stanowisk tego gatunku w Polsce i jeden z najważniejszych obszarów występowania jelonka w naturalnym krajobrazie leśnym.

Na terenie obszaru na niewielkich powierzchniach występują jeszcze dwa siedliska przyrodnicze, które jednak nie są przedmiotami ochrony. W części północnej, za drogą nr 32 znajduje się duży płat siedliska 3110 – kwaśnej buczyny niżowej. Fragmentarycznie występuje też siedlisko 7140 – torfowiska przejściowe i trzęsawiska.

Zagrożenia

Głównym zagrożeniem dla obszaru jest negatywny wpływ na siedlisko kwaśnej dąbrowy oraz populację jelonka rogacza. W przypadku tego ostatniego, niezwykle istotne jest pozostawianie dobrze nasłonecznionych pniaków dębowych w różnym stopniu rozkładu. Zagrożeniem dla jelonka jest też równomierne zalesianie zrębów i polan śródleśnych, powodujące zacienianie pniaków, w których rozwijają się larwy.

W przypadku siedliska kwaśnej dąbrowy, podstawowym zagrożeniem jest schematyczna gospodarka leśna, polegająca między innymi na ujednoliceniu struktury drzewostanów oraz usuwaniu drzew martwych i zamierających.

Zagrożeniem dla pachnicy dębowej jest usuwanie starych dziuplastych drzew.

Zalecane sposoby ochrony

Dla zachowania stabilnej populacji jelonka rogacza konieczne będzie prowadzenie nieco zmodyfikowanej gospodarki leśnej zapewniającej stałą obecność pniaków dębowych w dłuższym okresie czasu.

W przypadku siedlisk leśnych ważne jest zapewnienie odpowiedniej reprezentacji starych drzewostanów pozostawionych bez ingerencji, aby zaczęły funkcjonować naturalne procesy jakie zachodzą w ekosystemach leśnych wyjętych spod presji człowieka.

Ze względu na obecność chronionych owadów, w pobliżu rezerwatu Dębowiec należałoby wyeliminować stosowanie środków owadobójczych używanych w leśnictwie.

Zarządzający terenem

Z wyjątkiem niewielkich fragmentów dróg publicznych i kilku prywatnych działek, cały obszar znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach dwóch nadleśnictw: Gubin i Brzózka.

Marek Maciantowicz

DĘBOWE ALEJE W GRYZYNIE I ZAWISZACH PLH080035

Powierzchnia: 29,7 ha

Gminy: Bytnica, Skąpe

Formy ochrony przyrody: Gryżyński Park Krajobrazowy, obszar chronionego krajobrazu „16 - Puszcza nad Pliszką”

Lokalizacja

Obszar składa się z dwóch kompleksów stanowiących dębowe aleje. Pierwsze, większe, skupisko alei, rozpoczyna się w miejscowości Gryżyna i rozciąga 2 km na północ. Drugi kompleks to pojedyncza aleja rozpoczynająca się w miejscowości Zawisze i biegnąca wzdłuż drogi do Grabina. Dodac zdanie: Zwiedzanie obszaru najlepiej rozpocząć w miejscowości Gryżyna.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1083	<i>Lucanus cervus</i> – jelonek rogacz	chrząszcz	A
1084	<i>Osmoderma eremita</i> – pachnica dębowa	chrząszcz	B
1088	<i>Cerambyx cerdo</i> – kozioróg dębosz	chrząszcz	C

Opis terenu

„Dębowe Aleje w Gryżynie i Zawiszach” to specyficzny, rozproszony obszar obejmujący zabytkowe aleje dębowe w okolicach miejscowości Gryżyna i Zawisze, będące ostoją saproksylicznych chrząszczy. Obszar położony jest w południowo-wschodniej części Puszczy Rzepińskiej, otoczony zwartymi drzewostanami sosnowymi, graniczący i częściowo pokrywający się z północnymi fragmentami Gryżyńskiego Parku Krajobrazowego, usytuowanego w malowniczej, południowej Rynnie Gryżyńskiej. W stosunku do pierwotnej wersji zgłoszonego obszaru, dodano aleję przy drodze Zawisze - Grabin z występującym tu koziorogiem dęboszem (5,8 ha).

Fot. Marek Maciantowicz

Fot. Marek Maciantowicz

Opis przyrody

Obszar został włączony do sieci Natura 2000 ze względu na występowanie trzech gatunków owadów z załącznika II dyrektywy siedliskowej: jelonka rogacza *Lucanus cervus*, kozioroga dębosza *Cerambyx cerdo* i pachnicy dębowej *Osmoderma eremita*, która jest gatunkiem priorytetowym.

Obszar ma największe znaczenie dla populacji jelonka rogacza – największego chrząszcza Europy, którego centrum występowania w Polsce znajduje się w zachodniej części kraju. Okolice Gryżyny to jedno z najliczniejszych stanowisk tego chrząszcza w Polsce.

Ponadto, o wartości obszaru świadczy sama obecność starych dębów w tak dużej liczbie. Obszar ten ma łączność z rozległymi kompleksami leśnymi Puszczy Rzepińskiej i stanowi istotny element sieci korytarzy ekologicznych.

Zagrożenia

Każdy z trzech chronionych w obszarze gatunków, pomimo, że występuje głównie na starych dębach, ma odmienne wymagania siedliskowe, stąd też różne są zagrożenia poszczególnych gatunków. Dla pachnicy dębowej zagrożeniem jest usuwanie starych dziuplastych drzew oraz zabiegi pielęgnacyjne: usuwanie konarów i czyszczenie dziupli. Dla jelonka rogacza podstawowym zagrożeniem jest usuwanie pniaków oraz ich zacienianie. Zagrożeniem dla kozioroga dębosza jest zacienianie pni starych dębów, (w których żerują larwy) przez młode drzewa i krzewy oraz gałęzie sąsiadujących drzew.

Zalecane sposoby ochrony

W przypadku pachnicy dębowej, aby zachować gatunek na poszczególnych stanowiskach należy chronić środowisko życia larw. Nie należy usuwać zamierających drzew dziuplastych. W alei dębowej z Gryżyny do Kosobudza należy ograniczyć przycinanie gałęzi. Usuwane mogą być jedynie te gałęzie, które stanowią bezpośrednie zagrożenie.

Dla zachowania jelonka rogacza należy pozostawić stare zamierające drzewa, pniaki oraz leżące w pobliżu drzew konary. W miejscowości Zawisze należałoby wykonywać koszenia trawy w celu odsłonięcia zacienionych topolowych pniaków, które są zasiedlane przez jelonki. Niezwykle istotną sprawą jest uzupełnianie luk w alejach poprzez nasadzenia nowych dębów i zakładanie nowych alei, które połączyłyby stanowiska jelonka na terenie Puszczy Rzepińskiej.

W pobliżu drzew zasiedlonych przez kozioroga dębosza należałoby co 2-3 lata usuwać drzewka i krzewy oraz gałęzie sąsiadujących drzew ocieniające pnie dębów. Aleje powinny być również co 2-3 lata kontrolowane w celu wykrycia ewentualnych nowych drzew zasiedlonych przez kozioroga i zastosowania odpowiednich zabiegów ochronnych.

Ze względu na obecność chronionych owadów, na polach w pobliżu alei należałoby wyeliminować stosowanie środków owadobójczych.

Zarządzający terenem

Aleje stanowiące obszar znajdują się zarówno na gruntach prywatnych, jak i na gruntach w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictwa Bytnica.

Marek Maciantowicz

DIABELSKI STAW KOŁO RADOMICKA PLH080056

Powierzchnia: 7,3 ha

Gmina: Maszewo

Formy ochrony przyrody: brak

Lokalizacja

Obszar „Diabelski Staw koło Radomicka” znajduje się w odległości 2,5 km na północny-wschód od miejscowości Radomicko leżącej przy drodze krajowej nr 29 z Krosna Odrzańskiego do Ślubic.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3130	Brzegi lub osuszone dna zbiorników wodnych ze zbiorowiskami z <i>Littorelletea</i> , <i>Isoëto-Nanojuncetea</i>	C
3150	Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	B
7110	Torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą (żywe)	C
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzerio-Caricetea</i>)	B
7150	Obniżenia na podłożu torfowym z roślinnością ze związku <i>Rhynchosporion</i>	C
91D0	Bory i lasy bagienne (<i>Vaccinio uliginosi-Beluletum pubescentis</i> , <i>Vaccinio uliginosi-Pinetum</i> , <i>Pino mugo-Sphagnetum</i> , <i>Sphagno girgensohnii-Piceetum</i> i brzoźowo-sosnowe bagienne lasy borealne)	C

Opis terenu i historia

Obszar wyznaczono w południowo-zachodniej części Puszczy Rzepińskiej na terenie sandrowej Równiny Torzymskiej. Jest to dobrze zachowane jezioro eutroficzne otoczone torfowiskiem przejściowym z fragmentami przygiełkowisk oraz borów i lasów bagiennych.

Otoczający krajobraz tworzą głównie drzewostany o charakterze monokultury z dominującą sosną zwyczajną oraz przylegający kompleks nieużytkowanych stawów hodowlanych.

Fot. Marek Maciantowicz

Fot. Marek Maciantowicz

Dominującym zbiorowiskiem leśnym otaczającym obszar jest bór świeży *Leucobryo-Pinetum*, przy czym część drzewostanów wykazuje cechy porolności. Teren jest słabo zaludniony.

Omawiany obszar należał po wojnie do Państwowego Gospodarstwa Rybackiego, jednak nie prowadzono tutaj intensywnej produkcji ryb. Był on prawdopodobnie wykorzystywany ekstensywnie. Obecnie jest w zarządzie Nadleśnictwa Krosno.

Opis przyrody

Obszar stanowi dobrze zachowane jezioro eutroficzne z osoką aloesowatą *Stratiotes aloides* i grzybieniami białymi *Nymphaea alba*, z otaczającym torfowiskiem przejściowym, znajdujące się w niewielkim zagłębieniu terenowym. Centralną część stanowi bardzo dobrze wykształcone jezioro (siedlisko 3150) z zespołami *Stratiotetum aloidis* i *Nymphaetum albae*. Od strony zachodniej jezioro i torfowisko otaczają bory i lasy bagienne *Vaccinio-Betuletum* reprezentujące siedlisko 91D0. Na południe od jeziora znajdują się niewielkie płyty siedliska 3130, które reprezentuje zespół *Ranunculo-Juncetum bulbosi* oraz płyt z przygielkowskim (*Sphagno-Rhynchosporium albae Sphagnetosum auriculati*) – siedlisko 7150. Dominującym siedliskiem w obszarze jest torfowisko przejściowe (7140), które reprezentują zespoły: *Sphagno-Eriophoretum angustifolii*, *Calamagrostietum canescentis*, *Sphagno-Rhynchosporium albae* i *Caricetum rostratae*. Na niewielkich fragmentach we wschodniej części obszaru występują płyty torfowiska wysokiego (7110) *Sphagnetum magellanicum*, *Ledo-Sphagnetum magellanicum*.

O wartości obszaru decydują dobrze wykształcone i zachowane siedliska wodno-torfowiskowe. Spośród gatunków zwierząt z załącznika II dyrektywy siedliskowej, w południowej części obszaru występuje traszka grzebieniasta *Triturus cristatus*.

Istnieją również informacje z lat 90. XX wieku o obserwowanych podczas prac leśnych kilku żółwiach błotnych (*Emys orbicularis*) w pobliżu jeziora. Jednak obecność tego gada nie została aktualnie potwierdzona.

Zagrożenia

Największym zagrożeniem dla obszaru jest odwodnienie poprzez rów znajdujący się w północnej części.

Zalecane sposoby ochrony

Najważniejszym zadaniem na tym terenie jest ustabilizowanie poziomu wody poprzez stałe zablokowanie odpływu wody w północnej części obszaru.

Dla ochrony traszki grzebieniastej wskazane byłoby utworzenie kilku niewielkich oczek wodnych w południowej, lekko przesuszonej części obszaru.

Zarządzający terenem

Całość gruntów wchodzących w skład obszaru znajduje się obecnie w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictwa Krosno.

Marek Maciantowicz

DOLINA DOLNEGO BOBRU PLH080068

Powierzchnia: 1 730,1 ha

Gminy: Żagań, Nowogród Bobrzański, Bobrowice, Dąbie

Formy ochrony przyrody: obszar chronionego krajobrazu „25 - Dolina Bobru”, obszar chronionego krajobrazu „29 - Dolina Brzeźnicy”, użytki ekologiczne

Lokalizacja

Obszar „Dolina Dolnego Bobru” obejmuje dobrze wykształcony fragment doliny Bobru rozciągający się od Żagania aż po Dychów. W skład obszaru wchodzi również końcowy 5-kilometrowy fragment rzeki Brzeźnicy. Z obszaru wyłączony jest około 6-kilometrowy fragment doliny Bobru w okolicy Nowogrodu Bobrzańskiego od ujścia Brzeźnicy do zapory w Krzywańcu - początku Kanału Dychowskiego.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE**Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej**

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3150	Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	B
6210	Murawy kserotermiczne (<i>Festuco-Brometea</i> i ciepłolubne murawy z <i>Asplenion septentrionalis-Festucion pallentis</i>)	C
6430	Ziołorośla górskie (<i>Adenostylion alliariae</i>) i ziołorośla nadrzeczne (<i>Convolvuletalia sepium</i>)	B
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	C
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	B
9190	Kwaśne dąbrowy	C
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	B
91F0	Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (<i>Ficario-Ulmetum</i>)	B

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1337	<i>Castor fiber</i> - bóbr	ssak	B
1355	<i>Lutra lutra</i> - wydra	ssak	C
1096	<i>Lampetra planeri</i> - minóg strumieniowy	minóg	C
1134	<i>Rhodeus sericeus amarus</i> - różanka	ryba	C
1146	<i>Sabanejewia aurata</i> - koza złotawa	ryba	B

1149	<i>Cobitis taenia</i> – koza	ryba	C
1163	<i>Cottus gobio</i> – głowacz białopłetwy	ryba	C
1037	<i>Ophiogomphus cecilia</i> – trzepla zielona	ważka	B
1083	<i>Lucanus cervus</i> – jelonek rogacz	chrząszcz	C
1088	<i>Cerambyx cerdo</i> – kozioróg dębosz	chrząszcz	C

Opis terenu i historia

Obszar obejmuje jeden z najciekawszych przyrodniczo fragmentów doliny Bobru, która ma na tym odcinku przebieg południkowy od Żagania do Dychowa w okolicy Krosna Odrzańskiego, z przerwą w okolicy Nowogrodu Bobrzańskiego. Rozdzielenie obszaru uwarunkowane jest zabudowanym terenem miasta Nowogród Bobrzański. Część południowa (od Żagania do Nowogrodu Bobrzańskiego) stanowi granicę pomiędzy dwoma mezoregionami: Wzgórzami Dalkowskimi na wschodzie i Wzniesieniami Żarskimi na zachodzie, które są de facto kontynuacją Wzgórz Dalkowskich. Dolina Bobru, która rozdziela te dwa wypiętrzenia należy na tym odcinku do mikroregionu Obniżenie Bobrzańskie i formalnie włączana jest do Wzniesień Żarskich, jako jej wschodnie rubieże. Ta część obszaru obejmuje także przyujściowy fragment doliny rzeki Brzeźniczanki, uchodzącej od wschodu do Bobru w rejonie Nowogrodu Bobrzańskiego. Część północna obszaru, zaczynająca się około 4 km na północ od Nowogrodu Bobrzańskiego i kończąca się w pobliżu drogi Krosno-Gubin w pobliżu

Dychowa znajduje się w osobnym, wydzielonym specjalnie dla tego odcinka doliny rzeki mezoregionie: Dolina Dolnego Bobru.

Ukształtowanie terenu całego obszaru jest typowe dla średniej wielkości rzek nizinnych ze stosunkowo głęboko wciętym korytem Bobru oraz różnej szerokości płaskimi terasami zalewowymi rozciągającymi się na obu jego brzegach. Przebieg rzeki ma charakter naturalny z meandrami i starorzeczami. Spadek podłużny doliny na tym odcinku jest znaczny: od 93 m n.p.m. w Starym Żaganiu do 50 m n.p.m. w Dychowie.

Dolina rzeki pomiędzy ośrodkami miejskimi - Żaganiem i Nowogrodem Bobrzańskim, jest słabo zurbanizowana. Wyjątek stanowi techniczna zabudowa stopnia wodnego i elektrowni w Dychowie. Jest ona zasilana wodami przeprowadzanymi od zapory w Krzywań-

cu, znajdującej się na północ od Nowogrodu, sztucznym kanałem, biegnącym na zachód od właściwej doliny rzeki.

Krajobraz obszaru wyznacza z jednej strony sama rzeka o malowniczym meandrującym przebiegu, a z drugiej strony, towarzyszący jej płaski obszar terasy zalewowej w międzywalu. Brzegom rzeki towarzyszy zwykle niebyt szeroki pas nadrzecznych zarośli wierzbowych oraz pozostałości łągów wierzbowych. Terasa zalewowa stanowi mozaikę łąk i wkra- czających na nie w wyniku sukcesji wtórnej zarośli krzewiastych i niewielkich zadrzewień, a także pól uprawnych oraz rozproszonych zbiorników wodnych. Na glebach aluwialnych w typie mady występują dobrze zachowane kompleksy lasów łągowych, jesionowych i dębowo-wiązowych. Częste są ponad 100-letnie starodrzewia, z licznymi drzewami o charakterze pomnikowym. W dolinie znajdują się też duże kompleksy wilgotnych i świeżych łąk, częściowo użytkowanych kośnie.

Ponadto obszar spełnia rolę bardzo ważnego krajowego korytarza ekologicznego (nr 32k) w ramach krajowej sieci ekologicznej ECONET-Polska.

Opis przyrody

Obszar obejmuje dobrze wykształcone siedliska nadrzeczne, charakterystyczne dla stosunkowo dużej rzeki nizinnej. Wśród zarośli i zadrzewień towarzyszących brzegom rzeki zdecydowanie dominuje zespół wiklin nadrzecznych *Salicetum triandro-viminalis* i w wąskim pasie, zwykle wykształcony w formie szczątkowej, nadrzeczny łąg wierzbowy *Salicetum albo-fragilis* (siedlisko 91F0). Z zespołami tymi przestrzennie i dynamicznie związane są zbiorowiska łągów dębowo-wiązowo-jesionowych *Ficario-Ulmetum minoris* (siedlisko 91F0), a na wyżej położonych fragmentach doliny grądów *Galio-Carpinetum* (siedlisko 9170). Wśród roślinności łąkowej przeważają intensywnie uprawiane łąki świeże z rzędu *Arrhenatheretalia* (siedlisko 6510). Bliżej rzeki pojawiają się na niewielkich powierzchniach wilgotne łąki z rzędu *Molinietalia*, zwykle ze związku *Alopecurion pratensis*.

W przyujściowych odcinkach niewielkich dopływów spotykane są dobrze zachowane fitocenozy łągów olszowo-jesionowych *Fraxino-Alnetum* (siedlisko 91E0). Szczególnie dobrze zachowane płyty tego siedliska znajdują się w końcowym odcinku Brzeźniczanki.

Niewielkie powierzchnie w obszarze zajmują kwaśne buczyny *Luzulo pilosae* – *Fagetum* (siedlisko 9110) rosnące na obrzeżach doliny. W północnej części obszaru, w okolicach Dychowa na południowych stokach doliny Bobru znajdują się niewielkie płyty muraw kserotermicznych z klasy *Festuco-Brometea*.

W obszarze występują ciekawe zwierzęta. Na szczególną uwagę zasługują rzadkie gatunki ryb z załącznika II dyrektywy siedliskowej występujące w Bobrze i jego dopływach: różanka *Rhodeus sericeus amarus*, głowacz białopłetwy *Cottus gobio*, a szczególnie koza złotawa *Sabanejewia aurata* (mająca tu jedyne miejsce występowania znane w wojewodztwie). Obszar jest również miejscem licznego występowania rzadkiej ważki – trzepli zielonej *Ophiogomphus cecilia*. Populacje saproksylicznych chrząszczy: jelonka rogacza *Lucanus cervus* i kozioroga dębosza *Cerambyx cerdo*, świadczą o obecności martwego drewna, które jest jednym z wyznaczników bioróżnorodności. W niedużych ilościach występują w obszarze traszka grzebieniasta *Triturus cristatus* i kumak nizinny *Bombina bombina*.

Fot. Wojciech Zieleniewski

Bardzo liczna jest populacja bobra. To właśnie tutaj rozpoczęła się reintrodukcja bobrów na terenie ówczesnego województwa zielonogórskiego prowadzona przez zespół prof. Graczyka z Akademii Rolniczej w Poznaniu. W 1985 roku wsiedlono na terenie Nadleśnictwa Krzystkowice jedną rodzinę na rzekę Brzeźniczanek w Leśnictwie Kotowice oraz trzy osobniki na rzekę Bóbr w Leśnictwie Bogaczów. W ramach tego samego działania trzy dorosłe osobniki wpuszczono w Puszczy Rzepińskiej na rzekę Pliszkę w Leśnictwie Kępiny w Nadleśnictwie Krosno.

Zagrożenia

Jednym z największych zagrożeń siedlisk przyrodniczych i gatunków chronionych w obszarze jest obniżanie się poziomu wód gruntowych w dolinie Bobru oraz odcięcie od zalewów terenów obwałowanych. Skutkiem tego są szkodliwe przyrodniczo zmiany siedliskowe w granicach obszaru, w tym: zanikanie terenów podmokłych i bagiennych, przesuszenie łąk, przyspieszone łądowienie i zanikanie starorzeczy oraz pogorszenie stanu zdrowotnego lasów, a zwłaszcza starodrzewów liściastych.

Nie mniejszym zagrożeniem jest intensywna eksploatacja złóż kruszyw w dolinie rzeki i zmiany sposobu użytkowania gruntów na terenie obszaru, zwłaszcza zamiana łąk kośnych na pola orne oraz rozwój plantacji roślin energetycznych.

Potencjalnym problemem jest narastająca presja ruchu turystycznego i rekreacyjnego, w tym wędkarstwa, ruchu pojazdów terenowych, quadów itp.

Zalecane sposoby ochrony

Ochrona obszaru będzie przede wszystkim wymagać zapobiegania podejmowaniu eksploatacji kruszyw w nowych miejscach oraz na „bliskim naturze” utrzymywaniu rzeki, z dopuszczeniem spontanicznych procesów unaturalniania się koryta rzecznej, a także rozwoju zarośli i lasów łągowych. Programy rolnośrodowiskowe powinny wspierać kontynuację użytkowania łąk i pastwisk, zachowując charakterystyczny krajobraz doliny. Konieczna będzie troska o zasoby rozkładającego się drewna i stare drzewa, stanowiące siedlisko ksylobiontycznych chrząszczy.

Zarządzający terenem

Obszar ze względu na swoją wielkość jest zarządzany przez wiele podmiotów. Lasy znajdują się w zarządzie Nadleśnictw Lipinki, Krzystkowice i Brzózka. Wodami Bobru zarządza RZGW we Wrocławiu, natomiast użytki zielone znajdujące się w dolinie rzeki należą w większości do prywatnych właścicieli lub są własnością Skarbu Państwa w zasobach Agencji Nieruchomości Rolnych.

Marek Maciantowicz

DOLINA DOLNEJ KWISY PLH020050

Powierzchnia: 5 972,2 ha, w tym 27% w woj. lubuskim

Gminy (w woj. lubuskim): Żagań, Małomice

Formy ochrony przyrody (w woj. lubuskim): obszar chronionego krajobrazu „25 - Dolina Bobru”, obszar chronionego krajobrazu „34 - Bory Dolnośląskie”

Lokalizacja

Obszar „Dolina Dolnej Kwisy” obejmuje końcowy, ponad 40-kilometrowy odcinek Kwisy. Na terenie województwa lubuskiego znajduje się fragment obszaru obejmujący ujście Kwisy do Bobru w okolicach Żeliszawia.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
2330	Wydmy śródlądowe z murawami napiaskowymi	B
3130	Brzegi lub osuszone dna zbiorników wodnych ze zbiorowiskami z <i>Littorelletea</i> , <i>Isoëto-Nanojuncetea</i>	B
3150	Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	C
3260	Nizinne i podgórskie rzeki ze zbiorowiskami włosieniczników <i>Ranunculion fluitantis</i>	C
4030	Suche wrzosowiska (<i>Calluno-Genistion</i> , <i>Pohlio-Callunion</i> , <i>Calluno-Arctostaphylion</i>)	B
6410	Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (<i>Molinion</i>)	B
6430	Ziołorośla górskie (<i>Adenostylion alliariae</i>) i ziołorośla nadrzeczne (<i>Convolvuletalia sepium</i>)	A
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	C
7150	Obniżenia na podłożu torfowym z roślinnością z związku <i>Rhynchosporion</i>	C
8220	Ściany skalne i urwiska krzemianowe ze zbiorowiskami z <i>Androsacion vandellii</i>	B
9110	Kwaśne buczyny (<i>Luzulo-Fagenion</i>)	C
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	C
9190	Kwaśne dąbrowy	B
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródliskowe)	C

Fot. Waldemar Bena

Fot. Waldemar Bena

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1308	<i>Barbastella barbastellus</i> - mopek	nietoperz	C
1318	<i>Myotis dasycneme</i> - nocek lydkowłosy	nietoperz	C
1324	<i>Myotis myotis</i> - nocek duży	nietoperz	C
1337	<i>Castor fiber</i> - bóbr	ssak	C
1355	<i>Lutra lutra</i> - wydra	ssak	B
1096	<i>Lampetra planeri</i> - minóg strumieniowy	minóg	C
1134	<i>Rhodeus sericeus amarus</i> - różanka	ryba	C
1145	<i>Misgurnus fossilis</i> - piskorz	ryba	C
1163	<i>Cottus gobio</i> - głowacz białopłetwy	ryba	C
1037	<i>Ophiogomphus cecilia</i> - trzepla zielona	ważka	C
1042	<i>Leucorrhinia pectoralis</i> - zalotka większa	ważka	C
1060	<i>Lycaena dispar</i> - czerwoczyk nieparek	motyl	C
1083	<i>Lucanus cervus</i> - jelonek rogacz	chrząszcz	B
1084	<i>Osmoderma eremita</i> - pachnica dębowa	chrząszcz	B
1088	<i>Cerambyx cerdo</i> - kozioróg dębosz	chrząszcz	C

Opis terenu i historia

Lubuska część obszaru obejmuje przyujściowy fragment doliny Kwisy, uchodzącej do Bobru w rejonie Żeliszawia. Jest to jeden z najciekawszych przyrodniczo fragmentów doliny Kwisy, która na tym odcinku ma przebieg południkowy.

Ukształtowanie terenu jest typowe dla średniej wielkości rzeki nizinnej. Koryto rzeki uregulowane jest w niewielkim stopniu. Przebieg rzeki ma charakter naturalny z meandrami i starorzeczami, z różnej szerokości płaskimi terasami zalewowymi rozciągającymi się na obu jej brzegach. Dużą wartość przyrodniczą ma cały kompleks siedlisk typowy dla słabo uregulowanej, w wielu miejscach meandrującej niżowej doliny rzecznej. Jest to obszar kluczowy dla ochrony różnorodności biologicznej w skali całych Borów Dolnośląskich.

Ponadto obszar spełnia rolę bardzo ważnego krajowego korytarza ekologicznego (nr 32k) w ramach krajowej sieci ekologicznej EICONET-Polska

Opis przyrody

Obszar odznacza się dużym zróżnicowaniem rzadkich i zagrożonych siedlisk przyrodniczych, charakterystycznych dla stosunkowo dużej rzeki nizinnej. Występuje tutaj aż 16

typów siedlisk z załącznika I dyrektywy siedliskowej. Znaczną powierzchnię (w tym również w części lubuskiej zajmują fitocenozы łęgów olszowo-jesionowych *Fraxino-Alnetum* (siedlisko 91E0), z którymi przestrzennie i dynamicznie związane są zbiorowiska łęgów dębowo-wiązowo-jesionowych *Ficario-Ulmetum* (siedlisko 91F0), zajmujące jednak niewielkie płyty.

Na terenie województwa lubuskiego spośród siedlisk leśnych największe powierzchnie zajmuje grąd środkowoeuropejski *Galio-Carpinetum* (siedlisko 9170), którego największe skupiska znajdują się na wschodnim brzegu Kwisy w pobliżu miejscowości Trzebów i Rudawica. Część z nich odznacza się wysokim stopniem naturalności.

W lubuskim, przyujściowym odcinku Kwisy występują dobrze zachowane starorzecza (siedlisko 3150) i łąki świeże (kod 6510).

Na terenie całej ostoi stwierdzono obecność 15 gatunków zwierząt z załącznika II dyrektywy siedliskowej. Na szczególną uwagę zasługują rzadkie gatunki bezkręgowców (motyli, chrząszczy i ważek) oraz ryb (m.in. głowacza białopłetwego i różanki). Warto zwrócić uwagę na występowanie wzdłuż Kwisy licznych stanowisk pachnicy dębowej *Osmoderma eremita* i jeloneka rogacza *Lucanus cervus* – największego chrząszcza Europy. Obszar ma kluczowe znaczenie dla zachowania tych gatunków w Polsce Zachodniej.

Zagrożenia

Jednym z największych zagrożeń w obszarze jest obniżanie się poziomu wód gruntowych w dolinie Kwisy oraz odcięcie od zalewów terenów obwałowanych. Skutkiem tego jest zanikanie terenów podmokłych i bagiennych, przesuszenie łąk, przyspieszone lądowanie i zanikanie starorzeczy oraz pogorszenie stanu zdrowotnego lasów. Potencjalnym zagrożeniem jest intensywna eksploatacja złóż kruszyw w dolinie rzeki, rozwój energetyki wodnej i zmiany sposobu użytkowania gruntów na terenie obszaru, zwłaszcza zamiana łąk kośnych na pola orne oraz rozwój plantacji roślin energetycznych. Groźne są zamiary budowy na Kwisie nowych elektrowni wodnych.

Zalecane sposoby ochrony

Ochrona obszaru powinna polegać na niedopuszczeniu do podejmowania eksploatacji kruszyw w nowych miejscach oraz do budowy nowych elektrowni wodnych. Konieczne jest utrzymywanie rzeki w sposób „bliski naturze”, z dopuszczeniem naturalnych procesów kształtowania się i rozwoju koryta rzecznej. Bardzo ważna będzie troska o stare drzewa i zasoby rozkładającego się drewna - siedlisko chronionych owadów.

Zarządzający terenem

Obszar ze względu na swoją wielkość jest zarządzany przez wiele podmiotów. Na terenie województwa lubuskiego lasy znajdują się w zarządzie Nadleśnictw: Żagań i Szprotawa. Wodami Kwisy zarządza RZGW we Wrocławiu, natomiast użytki zielone znajdujące się w dolinie rzeki należą w większości do prywatnych właścicieli.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

BENA W., PACZOS A. 2000. Dolina Rzeki Kwisy. Związek Gmin Dorzecza Kwisy, Lubań.
BŁACHUTA J., WITKOWSKI A., KUSZNIERZ J. 1993. Ichtiofauna dorzecza Bobru. Prace Zoolog. 26.

DOLINA ILANKI PLH080009

Powierzchnia: 2 232,8 ha

Gminy: Torzym, Rzepin

Formy ochrony przyrody: rezerwat przyrody „Dolina Ilanki”,
obszar chronionego krajobrazu „14 - Dolina Ilanki”

Lokalizacja

Obszar „Dolina Ilanki” obejmuje początkowy i środkowy odcinek rzeki Ilanki, rozpoczynający się na północ od Torzymia (graniczy z autostradą A2) i kończący się w pobliżu Starościna koło Rzepina.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE
Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3150	Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	C
3160	Naturalne, dystroficzne zbiorniki wodne	C
6410	Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (<i>Molinion</i>)	C
6430	Ziołorośla górskie (<i>Adenostylin alliariae</i>) i ziołorośla nadrzeczne (<i>Convolvuletalia sepium</i>)	C
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	C
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzerio-Caricetea</i>)	A
7230	Górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk	A
9110	Kwaśne buczyny (<i>Luzulo-Fagenion</i>)	A
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	B
9190	Kwaśne dąbrowy	B
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	B
91D0	Bory i lasy bagienne (<i>Vaccinio uliginosi-Beluletum pubescentis</i> , <i>Vaccinio uliginosi-Pinetum</i> , <i>Pino mugo-Sphagnetum</i> , <i>Sphagno girgensohnii-Piceetum</i> i brzoźowo-sosnowe bagienne lasy borealne)	C

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1166	<i>Triturus cristatus</i> – traszka grzebieniasta	płaz	C
1188	<i>Bombina bombina</i> – kumak nizinny	płaz	C
1014	<i>Vertigo angustior</i> – poczwarówka zwężona	ślimak	B
1016	<i>Vertigo moulinsiana</i> – poczwarówka jajowata	ślimak	B
1096	<i>Lampetra planeri</i> – minóg strumieniowy	minóg	C
1145	<i>Misgurnus fossilis</i> – piskorz	ryba	C

Opis terenu i historia

Jest to najcenniejszy przyrodniczo fragment doliny Ilanki, która na tym odcinku ma przebieg równoleżnikowy. Dolina ma zróżnicowany charakter, na odcinku poniżej Torzymia jej szerokość wynosi około 1 km. Rzeka meandruje tu wśród torfowisk niskich wytworzonych na podłożu wapiennym o łącznej powierzchni około 90 ha. Są

to jedno z najlepiej zachowanych obiektów tego typu na Ziemi Lubuskiej. Podłoże torfowisk jest silnie uwodnione, a na znacznej powierzchni występuje ruchome pło. Dolinę otaczają rozległe bory sosnowe charakterystyczne dla Puszczy Rzepińskiej. W dalszej części rzeki dolina zwęża się, a Ilanka płynie wąwozem o silnie nachylonych ścianach, przypominając rzekę górską. Wąskim pasem otaczają ją lasy łęgowe, miejscami przechodzące w olsy. Do rzeki wpada tu kilka strumieni wypływających ze źródeł na krawędzi. Strome zbocza porastają dobrze zachowane lasy bukowe. W dalszym biegu dolina rozszerza się, a jej dno zajmują nieużytkowane od lat, silnie podtopione łąki oraz lasy łęgowe.

Dolina Ilanki, wspólnie z doliną płynącą nieco na południe Pliszki, są kluczowymi obszarami dla ochrony różnorodności biologicznej na terenie Puszczy Rzepińskiej, która stanowi krajowy obszar węzłowy w ramach krajowej sieci ekologicznej ECONET-Polska.

Opis przyrody

Dolina Ilanki stanowi przykład dobrze zachowanej, naturalnej i renaturyzującej się doliny rzecznej, obejmującej jedno z cenniejszych torfowisk Ziemi Lubuskiej. Występuje tutaj aż 12 typów siedlisk z załącznika I dyrektywy siedliskowej, zajmujących łącznie blisko 70% powierzchni ostoi. Oprócz dominujących zbiorowisk torfowych reprezentujących siedliska 7140 oraz 7230, znaczną powierzchnię zajmują fitocenozы łęgów olszowo-jesionowych *Fraxino-Alnetum* (siedlisko 91E0). Na terenie ostoi warto zwrócić uwagę na występowanie rzadkich ślimaków z załącznika II dyrektywy siedliskowej: poczwarówki zwężonej *Vertigo angustior* oraz poczwarówki jajowatej *Vertigo moulinsiana*. Najcenniejsze gatunki roślin występują na torfowisku i w jego otoczeniu. Są to: roszcizka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*, bobrek trójlistkowy *Menyanthes trifoliata*, bagno zwyczajne *Ledum palustre* oraz sit tępokwiatowy *Juncus subnodulosus*. W toni wodnej występuje jeziora mniejsza *Najas minor* i grąźel drobny *Nuphar pumila*. Obszar jest również bogaty w stanowiska storczyków. Występują tu: stoplamek krwisty *Dactylorhiza incarnata*, stoplamek szerokolistny

Dactylorhiza majalis, kruszczyk błotny *Epipactis palustris* i listera jajowata *Listera ovata*. Na uwagę zasługuje też występowanie goździka sinego *Dianthus gratianopolitanus* i rzadkiej paproci – pióropusznika strusiego *Matteuccia struthiopteris*.

Zagrożenia

Głównym zagrożeniem są zmiany w sposobie użytkowania terenu, szczególnie zarzucenie użytkowania łąk. Potencjalnym zagrożeniem jest rozwój energetyki wodnej i regulacje rzeki. Nie wiadomo również jak wpłynie obecność graniczącej z obszarem na południu autostrady A2, która może być źródłem różnorodnych zanieczyszczeń.

Zalecane sposoby ochrony

Konieczna jest czynna ochrona torfowisk alkalicznych. Dla lasów łęgowych i samej rzeki najkorzystniejsze byłoby pozostawienie ich naturalnym procesom przyrodniczym.

Zarządzający terenem

Największe powierzchnie w obszarze znajdują się w zarządzie Nadleśnictw: Torzym i Rzepin. Wodami Ilanki zarządza LZMiUW w Zielonej Górze, natomiast nieliczne użytki zielone znajdujące się w dolinie rzeki należą w większości do prywatnych właścicieli.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

JERMACZEK D. 1993. Wałory przyrodnicze doliny rzeki Ilanki koło Torzymia. Lubuski Przegląd Przyrodniczy 4,2: 15-20.

KSIĄŻKIEWICZ Z. 2008 The Narrow-Mouthed Whorl Snail *Vertigo angustior* (Pulmonata: Gastrodota: Vertiginidae) – Distribution and Habitat Disturbance in Northwestern Poland. Tentacle 16: 5-6.

LIPKA K., FRANKIEWICZ J. K. 1980. Torfowiska w dolinie rzeki Ilanki (woj. zielonogórskie). Geologia 6, 4: 83-97.

STAŃKO R., WOŁEJKO L., OSADOWSKI Z. 1996. Analiza układów ekologiczno-krajobrazowych w projektowanym rezerwacie „Dolina Ilanki” jako podstawa optymalnego kształtowania ekotopów torfowiskowych. Przegląd Przyrodniczy 7, 3/4: 129-138.

WOŁEJKO L., STAŃKO R. 1998. Doliny Ilanki i Pliszki jako ostoje bioróżnorodności. Wyd. Lubuskiego Klubu Przyrodników. Świebodzin.

Fot. Krystian Kiaszewicz

DOLINA LENIWEJ OBRY PLH 080001

Powierzchnia: 7137,7 ha

Gminy: Babimost, Międzyrzecz, Świebodzin, Szczaniec, Trzciel i Zbąszynek

Formy ochrony przyrody: rezerваты przyrody „Czarna Droga”, „Uroczysko Grodziszcze”, „Kręcki Łęg”, obszar chronionego krajobrazu „13 - Rytna Paklicy i Ołoboku”, obszar chronionego krajobrazu „17 - Rytny Obrzycko-Obrzańskie”, Obszar Chroniony Klubu Przyrodników „Łąka w Koźminku”

Lokalizacja

Obszar obejmuje dolinę rzeki Leniwej Obry, od jej źródeł w rejonie na północ od Brójec, po ujście do Jez. Wojnowskiego, z wyłączeniem odcinka w rejonie Babimostu, oraz poszerzeniem o obszar wykraczający na północny zachód poza dolinę, aż po jeziora Bukowieckie i Nietopersko.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE**Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej**

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
6410	Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (<i>Molinion</i>)	B
6430	Ziołorośla górskie (<i>Adenostylion alliariae</i>) i ziołorośla nadrzeczne (<i>Convolvuletalia sepium</i>)	A
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	C
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	B
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	C
91F0	Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (<i>Ficario-Ulmetum</i>)	A

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1832	Kaldezja dziewięciornikowata - <i>Caldesia parnassifolia</i>	roślina	A

Według standardowego formularza danych przedmiotami ochrony w obszarze są: wydmy śródlądowe z murawami napiaskowymi, zmiennowilgotne łąki trzęślicowe, ziołorośla górskie, ziołorośla nadrzeczne, niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie, grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny, łągi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe, łągowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe, kaldezia dziewięciornikowata oraz wydra *Lutra lutra* i kumak nizinny *Bombina bombina*. Nowsze dane wskazują także na występowanie w obszarze nie uwzględnionych w standardowym formularzu danych siedlisk – torfowisk przejściowych, borów bagiennych, kwaśnych dąbrów oraz eutroficznych zbiorników wodnych, a także trzech gatunków zwierząt – piskorza *Misgurnus fossilis*, bobra *Castor fiber* i czerwończyka nieparka *Lycaneia dispar*.

Opis terenu i historia

Leniwa Obra na całym odcinku jest wyprostowanym, uregulowanym kanałem. Na mapach i zdjęciach lotniczych można jednak dostrzec zarysy dawnego koryta, wskazujące, że przed przeprowadzoną w XIX wieku regulacją rzeka ta mocno meandrowała, tworząc szeroką dolinę, z pewnością bardziej podmokłą niż dziś. Cała dolina poprzecinana jest siecią rowów melioracyjnych, w wielu miejscach zarośniętych. Dno doliny wypełnione jest przede wszystkim piaskami, na których wykształciły się gleby torfowe o różnym charakterze i miąższości, obecnie w większości zmurszałe. Dużą rolę w kształtowaniu roślinności doliny odgrywa obfite miejscami występowanie osadów bogatych w węgiel wapnia.

Rozległe, niedostępne tereny Doliny Leniwej Obry od wczesnego średniowiecza były miejscem intensywnego osadnictwa, którego ślady zachowały się w wielu miejscach, między innymi w formie dobrze zachowanych pozostałości grodzisk, w rez. Grodziszczu i tzw. Żabim Młynie. Przez wiele lat obszary te były intensywnie użytkowane rolniczo, jednak z uwagi na zatorfienie i wysoki poziom wody, przede wszystkim w formie użytków zielonych. Na przełomie XIX i XX wieku łąki zajmowały tu znacznie ponad 50% powierzchni. W pierwszej połowie XX wieku, prawdopodobnie w wyniku wojen, na części użytków zielonych zaprzestano gospodarowania, co zainicjowało procesy sukcesji w kierunku lasów łągowych. Obecnie powierzchnia użytków zielonych w dolinie systematycznie maleje, jednak proces ten ma nieco inny charakter - z roku na rok coraz więcej łąk zamienianych jest na pola uprawne.

Opis przyrody

Zbiorowiska łąkowe reprezentują dwa chronione siedliska przyrodnicze – łąki trzęślicowe i łąki świeże. Spośród rzadkich i chronionych gatunków roślin, występują tu m.in. goździk pyszny *Dianthus superbus*, mieczyk dachówkowaty *Gladiolus imbricatus*, nasięźrał pospolity *Ophioglossum vulgatum*, storczyk kukawka *Orchis militaris*, pełnik europejski *Trollius europaeus*, kukułka krwista *Dactylorhiza incarnata*, kukułka szerokolistna *Dactylorhiza majalis*, kruszczyk szerokolistny *Epipactis helleborine*, kruszczyk błotny *Epipactis palustris*, listera jajowata *Listera opata* i inne. Długa i zróżnicowana granica łąk i lasu sprzyja rozwojowi zbiorowisk ekotonowych reprezentujących siedlisko ziołorośli nadrzecznych.

Chronione w obszarze siedliska leśne to przede wszystkim łągi i grądy. Część z nich to interesujące starodrzewy, często porastające okolice dawnych grodzisk, w trzech miejscach chronione w postaci rezerwatów przyrody. W rozległych łągowych kompleksach, reprezentujących zarówno łągi olszowo – jesionowe, jak i wiązowe, spotkać można wiele rzadkich roślin, jak: wawrzynek wilczyłyko *Daphne mezereum*, śnieżyczka przebieśnięt *Galanthus nivalis*, podkolan biały *Platanthera bifolia* czy listera jajowata *Listera ovata*. Szczególnie dobrze zachowane, cenne płaty łągów występują w rezerwacie Kręcki Łęg i uroczysku Żabi Młyn. Grądy występują nieco rzadziej, najcenniejsze ich płaty chronione są w rezerwach Uroczysko Grodziszczu oraz Czarna Droga. Rosną tu m.in. kokorycz wątła *Corydalis intermedia*, kokorycz pusta *Corydalis cava*, przylaszczka pospolita *Hepatica nobilis*, kruszczyk leśny *Epipactis helleborine*, buławnik czerwony *Cephalanthera rubra* i inne. Większość lasów obszaru to zbiorowiska o znacznym stopniu naturalności, oznaczające się dużym udziałem martwego drewna, wykrotów, próchniejących, dziuplastych drzew.

Północna część obszaru, wykraczająca poza dolinę Obry to przede wszystkim lasy, w tym dobrze wykształcone kompleksy łągów olszowo – jesionowych, a także eutroficzne jeziora. Jedno z nich jest aktualnie jedynym w Polsce miejscem występowania kaldezi dziewięciornikowatej *Caldesia parnassifolia*.

Obszar Dolina Leniwej Obry jest także miejscem występowania wielu zagrożonych gatunków zwierząt, spośród ptaków za charakterystyczne uznać można licznie gniazdującego tu żurawia *Grus grus*, a także orlika krzykliwego *Aquila pomarina*. Ekstensywnie użytkowane i silnie podmokłe łąki są także miejscem występowania wielu zagrożonych gatunków motyli.

Zagrożenia

Najważniejsze zagrożenia dla przedmiotów ochrony w obszarze to zmiany w sposobie użytkowania gruntów – intensyfikacja użytkowania lub zamiana w pola orne łąk świeżych i porzucanie użytkowania łąk trzęślicowych. W przypadku lasów łągowych potencjalnym zagrożeniem prowadzącym do pogorszenia stanu jest możliwość wycięcia starodrzewi i zniekształcenia związane z zachodzącym grądowaniem spowodowanym nadmiernym odwodnieniem i procesami mineralizacji torfów. Większość siedlisk hydrogenicznych zagrożona jest możliwością odwodnień w wyniku prowadzonych w sposób nie uwzględniający potrzeb ochrony przyrody prac utrzymaniowych rzeki i rowów. W pobliżu miejscowości Brójce obszar przecina równoleżnikowo autostrada A2, która może być potencjalnie źródłem wielu niebezpieczeństw.

Fot. Andrzej Jermaczek

Fot. Andrzej Jermaczek

Zalecane sposoby ochrony

Aby skutecznie chronić najważniejsze siedliska przyrodnicze obszaru należy utrzymać lub przywrócić ekstensywne formy użytkowania siedlisk łąkowych, jednocześnie powstrzymując działania zmierzające do ich nadmiernego odwodnienia. W przypadku siedlisk leśnych, oprócz właściwego uwodnienia, najistotniejsze wydaje się utrzymanie jak największej powierzchni lasów w starszych klasach wieku, wyłączonych z użytkowania gospodarczego oraz stosowanie w gospodarce leśnej w chronionych siedliskach metod gospodarowania minimalizujących niekorzystny wpływ na ich stan.

W obszarze Dolina Leniwej Obry prowadzone są dwa ważne w skali kraju programy ochrony przyrody. Ogród Botaniczny we Wrocławiu prowadzi tu projekt ochrony kaldezji dziewięciornikowatej polegający na wspomaganiu naturalnych procesów rozwoju populacji tego zagrożonego gatunku, kształtowania jego siedliska i ograniczania konkurencji innych gatunków roślin. Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad, w ramach kompensacji przyrodniczej za siedliska zniszczone w trakcie budowy autostrady A2 prowadzi renaturyzację 5-kilometrowego odcinka rzeki poprzez jego maendryzację i tworzenie warunków do zachodzenia naturalnych procesów kształtujących koryto rzeczne. W ramach różnych działań rozpoczęto także odtwarzanie najcenniejszych fragmentów siedlisk łąkowych.

W roku 2011 dla obszaru Dolina Leniwej Obry opracowany został projekt planu zadań ochronnych.

Zakłada on między innymi ekstensywne utrzymanie łąk, odtwarzanie łąk trzęślicowych, zachowawczą ochronę siedlisk leśnych, w tym powiększenie istniejących rezerwatów przyrody Uroczysko Grodziszczce i Czarna Droga, poprawę uwodnienia siedlisk zależnych od wody oraz czynną ochronę i objęcie formalną ochroną stanowiska kaldezji.

Zarządzający terenem

Największe powierzchnie w obszarze stanowią użytki zielone, znajdujące się w dolinie rzeki, które należą w większości do prywatnych właścicieli. Lasy znajdują się w zarządzie Nadleśnictw: Międzyrzecz, Trzciel, Świebodzin i Babimost. W obszarze znajdują się również lasy prywatne. Wodami Leniwej Obry zarządza RZGW we Wrocławiu.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej?

JERMACZEK A., STAŃKO R., 1999. Ostoje przyrody. Wyd. Lubuskiego Klubu Przyrodników. Świebodzin.

JERMACZEK A., MACIANTOWICZ M. (red.). 2005. Przyroda Ziemi Lubuskiej. Wydawnictwo Klubu Przyrodników. Świebodzin.

JERMACZEK M. (red.). 2007. Plan lokalnej współpracy na rzecz ochrony obszaru Natura 2000 Dolina Leniwej Obry. Ministerstwo Środowiska.

KAMIŃSKI R. 2006. Restytucja aldrowandy pęcherzykowatej (*Aldrovanda vesiculosa* L.) w Polsce i rozpoznanie czynników decydujących o jej przetrwaniu w klimacie umiarkowanym. Monografia - druk zwały. Acta Universitatis Wratislaviensis No 283. Prace Ogrodu Botanicznego UW. 8, 1: 1-112.

KAMIŃSKI R. 2009. 1832. *Caldesia parnassifolia* (L.) Parl. – kaldezja dziewięciornikowata. W: Monitoring gatunków i siedlisk przyrodniczych ze szczególnym uwzględnieniem specjalnych obszarów ochrony siedlisk Natura 2000. Wyniki monitoringu. Główny Inspektorat Ochrony Środowiska:

http://www.gios.gov.pl/siedliska/pdf/wyniki_monitoringu_roslin_2009_caldesia_parnassifolia.pdf

ŻUKOWSKI W. 2001. *Caldesia parnassifolia* (L.) Parl. Kaldezja dziewięciornikowata. W: KAŻMIERCZAKOWA R., ZARZYCKI K. (red.). Polska czerwona księga roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe. Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN i Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków, 397–398.

DOLINA LUBSZY PLH080057

Powierzchnia: 724,5 ha

Gminy: Jasień, Lipinki Łużyckie, Żary

Formy ochrony przyrody: obszar chronionego krajobrazu „30 - Wschodnie Okolice Lub ska”

Lokalizacja

Obszar „Dolina Lubrzy” obejmuje środkowy odcinek rzeki, rozpoczynający się na północ od miejscowości Brzostowa i kończący się w przed Jasieniem.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE
Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
2330	Wydmy śródlądowe z murawami napiaskowymi (<i>Corynephorus, Agrostis</i>)	C
4030	Suche wrzosowiska (<i>Calluno-Genistion, Pohlio-Callunion, Calluno-Arctostaphylion</i>)	B
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	C
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzerio-Caricetea</i>)	C
7230	Górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk	A
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum, Tilio-Carpinetum</i>)	C
9190	Kwaśne dąbrowy	B
91D0	Bory i lasy bagienne (<i>Vaccinio uliginosi-Beluletum pubescentis, Vaccinio uliginosi-Pinetum, Pino mugo-Sphagnetum, Sphagno girgensohnii-Piceetum</i> i brzoźowo-sosnowe bagienne lasy borealne)	B
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis, Populetum albae, Alnion glutinoso-incanae, olsy źródliskowe</i>)	B
91F0	Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (<i>Ficario-Ulmetum</i>)	C
91T0	Sosnowy bór chrobotkowy (<i>Cladonio-Pinetum</i> i chrobotkowa postać <i>Peucedano-Pinetum</i>)	C

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1016	<i>Vertigo moulinsiana</i> – poczwarówka jajowata	ślimak	B

Opis terenu i historia

Lubsza jest najdłuższą rzeką, która w całości (od źródła do ujścia) znajduje się na terenie województwa lubuskiego. Jej długość wynosi 66,4 km, a różnica poziomów pomiędzy źródłem a ujściem wynosi 134 metry. Rzeką wypływa w pobliżu Żar przy miejscowości Olbrachtów i łączy Jasień, Lubsko i Gubin, gdzie uchodzi do Nysy Łużyckiej. Obszar Natura 2000 obejmuje najcenniejszy przyrodniczo fragment doliny Lubszy, która na tym odcinku ma przebieg południkowy.

Dolina jest tu stosunkowo wąska i niekiedy Lubsza płynie wąwozem o silnie nachylnych ścianach, przypominając rzekę górską. Na dnie doliny znajdują się lasy łęgowe, miejscami przechodzące w olsy, a zbocza porastają dobrze zachowane grądy z ciekawymi roślinami.

W okresie wiosennym niekiedy dochodzi do dużych wezbrań rzeki i zalewania terenów nadrzecznych w Jasieniu i Lubsku.

Opis przyrody

Na terenie obszaru występuje tutaj aż 12 typów siedlisk z załącznika I dyrektywy siedliskowej. Do najcenniejszych siedlisk przyrodniczych należą niewątpliwie dobrze wykształcone łągi olszowe i olszowo-jesionowe (siedlisko 91E0), które na tym odcinku Lubszy często wyróżnia masowa obecność pióropusznika strusiego *Matteuccia struthiopteris*. Liczba osobników, tej dorastającej do ponad 2 m wysokości, paproci przekracza 100 000. Prawdopodobnie jest to największe znane na niżej Polski skupisko tej bardzo rzadkiej rośliny. W miejscach wypływu wód podziemnych zachowały się fragmenty łęgów źródłiskowych *Carici remotae-Fraxinetum*. Lasy bagienne (siedlisko 91D0) reprezentowane są przez zespoły brzeziny bagiennej *Vaccinio-Betuletum pubescentis* i olsu torfowcowego *Sphagno-Alnetum*. Ze względu na znaczne przekształcenie roślinności w dolinie rzeki w wyniku pinetyzacji czyli dominacji sosny, fitocenozy grądów i łęgów wiązowo-jesionowych nie zajmują większych powierzchni. Na piaszczystych, wygrzanych brzegach doliny Lubszy i powyżej, występują zbiorowiska ciepłolubne: murawy napiaskowe ze szczytlichą siwą *Corynephorus canescens*, suche wrzosowiska oraz bory chrobotkowe reprezentujące zespół *Cladonio-Pinetum*.

Niewielkie powierzchnie wzdłuż rzeki zajmują ziołorośla nadrzeczne, łąki trzęślicowe.

Na uwagę zasługuje niewielkie torfowisko koło Lipska Żarskiego, na którym stwierdzono m.in. zespół *Caricetum paniceo-lepidocarpae* reprezentujący siedlisko 7140. Na torfowisku tym została stwierdzona poczwarówka jajowata *Vertigo moulinsiana* - niezwykle rzadki w Polsce mięczak, związany z podmokłymi szuwarami turzycowymi.

Pośród gatunków z załącznika II dyrektywy siedliskowej wzdłuż rzeki znajdują się stanowiska bobra i wydry, jednak nie mają one znaczenia dla zachowania tych gatunków.

Zagrożenia

Głównym zagrożeniem jest borowacenie siedlisk leśnych powodowane pinetyzacją znacznej części doliny rzeki, zwłaszcza wyżej położonych terasów.

Zagrożenie stanowią również obce gatunki krzewów, głównie czeremcha amerykańska *Padus serotina*, lokalnie wykazujące tendencje do silnego rozprzestrzeniania się. Na wielu odcinkach koryto rzeki jest zanieczyszczone różnego rodzaju odpadami.

Potencjalnym zagrożeniem może być regulacja koryta rzeki.

Zalecane sposoby ochrony

Zapewne potrzebne będzie zwalczanie rozprzestrzeniających się neofitów i oczyszczenie terenu ze śmieci. Poza tym jednak, dla rzeki i lasów nad nią najkorzystniejsze byłyby bierne sposoby ochrony.

Zarządzający terenem

Największe powierzchnie w obszarze znajdują się w zarządzie Nadleśnictw: Lubsko i Lipinki (z siedzibą w Żarach). Wodami Lubszy zarządza LZMiUW w Zielonej Górze, natomiast nieliczne użytki zielone znajdujące się w dolinie rzeki należą w większości do prywatnych właścicieli.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

KSIĄŻKIEWICZ Z. 2008. The narrow-mouthed whorl snail *Vertigo angustior* (Pulmonata: Gastropoda: Vertiginidae) - distribution and habitat disturbance in northwestern Poland. *Tentacle*, 16: 5-6.

ROSADZIŃSKI S. 2007. Szata roślinna. Bory Lubuskie. Leśny Kompleks Promocyjny. W: JERZAK L., GABRYŚ G. (red.). Wyd. Nadleśnictwo Lubsko, 41-64.

Próropusznik strusi. Fot. Wojciech Zieleniewski

DOLINA PLISZKI PLH080011

Powierzchnia: 5033,9 ha

Gminy: Łagów, Bytnica, Torzym, Maszewo, Cybinka, Słubice

Formy ochrony przyrody: obszar chronionego krajobrazu „15 - Słubicka Dolina Odry”, obszar chronionego krajobrazu „16 - Puszcza nad Pliszką”, użytki ekologiczne i projektowane rezerваты

Lokalizacja

Obszar „Dolina Pliszki” obejmuje środkowy i końcowy odcinek rzeki Pliszki oraz fragment doliny Odry. Obszar rozpoczyna się w okolicach miejscowości Kosobud i Zamęt, obejmuje ujście Pliszki do Odry i dodatkowo jeszcze prawie 6-kilometrowy odcinek Odry, kończący się za miejscowością Kunice.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3150	Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	B
3160	Naturalne, dystroficzne zbiorniki wodne	C
6410	Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (<i>Molinion</i>)	B
6430	Ziołorośla górskie (<i>Adenostylion allariae</i>) i ziołorośla nadrzeczne (<i>Convolvuletalia sepium</i>)	C
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	B
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzeria-Caricetea</i>)	C
7220	Źródłiska wapienne ze zbiorowiskami <i>Cratoneurion commutati</i>	B
7230	Górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk	A

Fot. Robert Stańko

Fot. Robert Stańko

9110	Kwaśne buczyny (<i>Luzulo-Fagenion</i>)	A
9190	Kwaśne dąbrowy	C
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnetum glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	B

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1014	<i>Vertigo angustior</i> – poczwarówka zwężona	ślimak	B
1016	<i>Vertigo moulinsiana</i> – poczwarówka jajowata	ślimak	B
1083	<i>Lucanus cervus</i> – jelonek rogacz	chrząszcz	C
1096	<i>Lampetra planeri</i> – minóg strumieniowy	minóg	C
1149	<i>Cobitis taenia</i> – koza	ryba	B
1163	<i>Cottus gobio</i> – głowacz białopłetwy	ryba	B
1324	<i>Myotis myotis</i> – nocek duży	ssak – nietoperz	C
1337	<i>Castor fiber</i> - bóbr	ssak	B
1352	<i>Canis lupus</i> - wilk	ssak	B
1355	<i>Lutra lutra</i> - wydra	ssak	B

Opis terenu i historia

Obszar obejmuje najcenniejszy przyrodniczo fragment doliny rzeki Pliszki, która na tym odcinku ma przebieg równoleżnikowy. Ukształtowanie terenu jest typowe dla małej rzeki nizinnej, z korytem stosunkowo głęboko wciętym w rozległe pola sandrowe Puszczy Rzepińskiej. Pliszka na tym odcinku ma charakter naturalny z licznymi meandrami i jest otoczona przez duży kompleks leśny, głównie borów sosnowych. Rzeka w kilku miejscach meandruje wśród torfowisk niskich i przepływa przez usytuowane w dolinie jeziora.

Wzdłuż rzeki występują płaty nadrzecznych zbiorowisk leśnych oraz torfowiska i trzęsawiska. Charakterystyczna jest strefowość mokradeł, związana z reżimem hydrologicznym rzeki oraz oddziaływaniem wód podziemnych i źródłiskowych w sąsiedztwie zboczy doliny. W kilku miejscach na rzece znajdują się stopnie wodne po dawnych młynach całkowicie uniemożliwiające wędrówkę ryb w górę rzeki.

Dolina Pliszki, wspólnie z doliną płynącej nieco na północ Ilanki, są kluczowymi obszarami dla ochrony różnorodności biologicznej na terenie Puszczy Rzepińskiej, która stanowi krajowy obszar węzłowy w ramach krajowej sieci ekologicznej ECONET-Polska.

Opis przyrody

Dolina Pliszki stanowi przykład modelowo zachowanej, naturalnej i renaturyzującej się doliny rzecznej. Występuje tutaj aż 11 typów siedlisk z załącznika I dyrektywy siedliskowej. Znaczną powierzchnię, szczególnie wzdłuż meandrującej rzeki, zajmują zbiorowiska wzorcowo wykształconych łągów olszowo-jesionowych *Fraxino-Alnetum* (siedlisko 91E0), w tym również rzadkich łągów źródłiskowych zlokalizowanych w misach źródłiskowych i w miejscach wysięków wód podziemnych. Na skarpach doliny występują dobrze zachowane

wane zbiorowiska kwaśnych buczyn *Luzulo pilosae* – *Fagetum* (siedlisko 9110), a przy krawędzi doliny – kwaśnych dąbrów (siedlisko 9190).

Spośród siedlisk nieleśnych w obszarze występują bardzo dobrze wykształcone, płytkie jeziora w typie jezior eutroficznych (kod 3150). Wypływające się fragmenty jezior często płynnie przechodzą w torfowiska przejściowe (siedlisko 7140), które również są spotykane w bezodpływowych zagłębieniach terenu. W miejscach wypływu wód podziemnych wykształciły się unikalne torfowiska źródłkowe. Są one bardzo dobrze zachowane i reprezentują wzorcowe postacie siedliska 7230, z populacjami rzadkich storczyków: stoplanka krwistego *Dactylorhiza incarnata* i stoplanka Fuchsa *Dactylorhiza fuchsii*.

Na uwagę zasługuje występowanie w obszarze jednego z najrzadszych storczyków na Ziemi Lubuskiej – lipiennika Loesela *Liparis loeseli*.

Na terenie ostoi warto zwrócić uwagę na występowanie rzadkich ślimaków z załącznika II dyrektywy siedliskowej: poczwarówki zwężonej *Vertigo angustior* oraz poczwarówki jajo-watej *Vertigo moulinsiana*. Gatunki te związane są z podmokłymi szuwarami turzycowymi. Unikalnym odkryciem, już po utworzeniu obszaru Natura 2000 było zidentyfikowanie w okolicach Koziczyna kolonii rozrodczej nocka dużego *Myotis myotis* znajdującej się w pomieszczeniach po zrujnowanej fabryce celulozy. Jest to trzecia w Polsce znana kolonia rozrodcza nocka dużego w warunkach podziemnych. W tych samych pomieszczeniach oraz w pobliskich podziemnych tunelach hibernuje corocznie do kilkudziesięciu nietoperzy.

W obszarze występuje liczna populacja bobra *Castor fiber*. To właśnie między innymi tutaj, rozpoczęła się reintrodukcja bobrów na terenie ówczesnego województwa zielonogórskiego prowadzona przez zespół prof. Graczyka z Akademii Rolniczej w Poznaniu. W 1985 roku trzy dorosłe osobniki wypuszczono nad Pliszką w Leśnictwie Kępiny w Nadleśnictwie Krosno. W ramach tego samego działania wsiedlono bobry na terenie Nadleśnictwa Krzystkowice.

Od kilku lat fragment obszaru znajduje się w granicach terytorium watahy wilków *Canis lupus*, która od 2004 roku bytuje na terenie Puszczy Rzepińskiej. Główne centrum występowania i rozrodu wilków znajduje się w sąsiadującym obszarze Lasy Dobrosułowskie.

Natomiast gatunkiem, który nie został wykazany w SDF, jest żółw błotny *Emys orbicularis*, występujący głównie w końcowym odcinku rzeki, z licznymi mokradłami i starorzeczami. W okolicach Uradu dochodzi nawet do rozrodu tego gatunku.

W wodach Pliszki żyją trzy gatunki ryb „naturowych”, natomiast dużą ciekawostką jest występowanie w ujściowym odcinku Pliszki - piekielnicy *Alburnoides bipunctatus* – niezwykle rzadkiej ryby, znajdującej się w Polskiej czerwonej księdze zwierząt. Jest to jedno z dwóch znanych stanowisk w województwie lubuskim obok cieków w dorzeczu Drawy.

Zagrożenia

Głównym zagrożeniem są zmiany w sposobie użytkowania terenu, szczególnie zarzucenie użytkowania łąk. Potencjalnym zagrożeniem jest rozwój energetyki wodnej i regulacje rzeki, podobnie jak zwiększająca się presja turystyczna, a szczególnie spływy kajakowe.

Zalecane sposoby ochrony

Konieczna będzie czynna ochrona torfowisk alkalicznych i wilgotnych łąk, w tym utrzymanie lub odtworzenie ich koszenia. Przegrody na rzece wymagają udroźnienia przez likwidację lub przebudowę progów lub budowę przepławek. Dla samego koryta rzeki, łągów i grądów nad nią, najkorzystniejsze byłyby bierne sposoby ochrony.

Zarządzający terenem

Największe powierzchnie w obszarze znajdują się w zarządzie Nadleśnictw: Torzym, Bytnica, Krosno, Cybinka i Rzepin. Wodami Pliszki zarządza LZMiUW w Zielonej Górze, natomiast nieliczne użytki zielone znajdujące się w dolinie rzeki należą w większości do prywatnych właścicieli.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

GRACZYK R. 1995. Bóbr europejski (*Castor fiber fiber* Linnaeus 1758) w dorzeczu Odry oraz jego wpływ na stosunki wodne i biocenotyczne. Człowiek i środowisko naturalne Jury. 3 Sympozjum Jurajskie. Zarząd ZJPK, Dąbrowa Górnicza: 83-124.

KSIĄŻKIEWICZ Z. 2008. The Narrow-Mouthed Whorl Snail *Vertigo angustior* (*Pulmonata: Gastropoda: Vertiginidae*) – Distribution and Habitat Disturbance in Northwestern Poland. *Tentacle*, 16: 5-6.

MACIANTOWICZ M., NAJBAR B. 2000. Występowanie żółwia błotnego *Emys orbicularis* Linnaeus, 1758 na terenie województwa lubuskiego. *Przeegląd Zoologiczny* 44, 3-4:177-191.

WOŁĘJKO L., STAŃKO R. 1998. Doliny Ilanki i Pliszki jako ostoje bioróżnorodności. Wyd. Lubuskiego Klubu Przyrodników. Świebodzin.

Fot. Wojciech Zieleniewski

JEZIORA BRODZKIE PLH080052

Powierzchnia: 829,2 ha

Gminy: Brody, Gubin

Formy ochrony przyrody: rezerwat przyrody „Uroczysko Węglińskie”, obszar chronionego krajobrazu „30 - Zachodnie okolice Lubska”

Lokalizacja

Obszar „Jeziora Brodzkie” znajduje się pomiędzy miejscowościami Brody i Węgliń. Obszar składa się z dwóch kompleksów pomiędzy którymi przebiega droga wojewódzka nr 289 z Nowogrodu Bobrzańskiego do przejścia granicznego Zasięki – Forst.

Fot. Wojciech Zieleniewski

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE
Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3130	Brzegi lub osuszone dna zbiorników wodnych ze zbiorowiskami z <i>Littorelletea</i> , <i>Isoëto-Nanojuncetea</i>	A
3150	Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	C
6410	Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (<i>Molinion</i>)	C
6430	Ziołorośla górskie (<i>Adenostylion alliariae</i>) i ziołorośla nadrzeczne (<i>Convolvuletalia sepium</i>)	B
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	A
9110	Kwaśne buczyny (<i>Luzulo-Fagenion</i>)	B
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	C
9190	Kwaśne dąbrowy	B
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	A
91F0	Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (<i>Ficario- Ulmetum</i>)	C

Fot. Wojciech Zieleniewski

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1088	<i>Cerambyx cerdo</i> – kozioróg dębosz	chrząszcz	C

Opis terenu i historia

Obszar jest urozmaicony pod względem ukształtowania terenu i obejmuje między innymi równiny akumulacji biogenicznej (równiny torfowe), w obrębie których położone są dwa stosunkowo duże, ale płytkie jeziora: Brodzkie o powierzchni 50,6 ha i głębokości 1,2 m oraz Suchodół (31,7 ha, głęb. 1,7 ha). Od południa i zachodu obszar ograniczony jest Wałem Brody-Drewitz pochodzenia morenowego, którego niewielki fragment znajduje się w granicach obszaru w południowej części. Część północna i północno-wschodnia obszaru obejmuje równinę akumulacji wodnolodowcowej (fluwioglacjalnej) oraz fragment Ozu Węglinieckiego. W południowo-wschodniej części obszaru znajdują się Stawy Brodzkie, stanowiące odrębny kompleks.

Opis przyrody

Obszar charakteryzuje się wybitnymi walorami przyrodniczymi. Ekstensywna gospodarka rolna oraz zrównoważona gospodarka leśna, przyczyniły się do przetrwania wielu naturalnych i półnaturalnych fitocenoz w granicach proponowanego obszaru, dzięki czemu jest on ostoją rzadkich elementów zarówno flory, jak i fauny.

W obszarze dominuje półnaturalny krajobraz świeżych i wilgotnych łąk, z którymi dynamicznie związane są płaty szuwarów turzycowych ze związku *Magnocaricion*. Krajobraz naturalny kształtowany jest tam przede wszystkim przez fitocenozy łągów olszowo-jesionowych *Fraxino-Alnetum* (siedlisko 91E0), z którymi przestrzennie i dynamicznie związane są zbiorowiska łągów dębowo-wiązowo-jesionowych *Quercu-Ulmetum* (siedlisko 91F0) i rzadziej grądów *Galio-Carpinetum* (siedlisko 9170). Na lokalnych wyniesieniach i stokach, szczególnie w południowej części obszaru występuje siedlisko 9110 reprezentowane przez zespół kwaśnej buczyny niżowej *Luzulo pilosae-Fagetum* oraz z drobnopowierzchniowymi płatami acidofilnych dąbrów (siedlisko 9190). W krajobraz leśny wplecione są naturalne, silnie wypłycone jeziora eutroficzne (siedlisko 3150), a w okolicach Suchodołu również stawy po eksploatacji torfowisk.

Do priorytetowych siedlisk w obszarze należą wspomniane zbiorowiska łągów olszowych i olszowo-jesionowych, zajmujące ponad 10% powierzchni, często o wzorcowo wykształconej strukturze i fizjonomii, a lokalnie także z częstym udziałem jesionu *Fraxinus excelsior* w drzewostanie. Dominującym typem siedliska przyrodniczego w obszarze, zajmującym ponad 26% powierzchni, są świeże i wilgotne łąki użytkowane ekstensywnie – siedlisko 6510. Znacznie mniejszą powierzchnię zajmują zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (siedlisko 6410), reprezentowane tam przez różne postaci zespołu *Selino-Molinietum*. W jeziorze Suchodół reprezentującym siedlisko 3150 odnotowano obecność rzadkiego zespołu jeziorzy *Najadatum marinae*. Jednym z najcenniejszych elementów szaty roślinnej w obszarze są zbiorowiska wodno-błotne z klasy *Isoëto-Nanojuncetea* (siedlisko 3130), reprezentowane przez zespoły: *Eleocharito ovate-Caricetum bohemicae*, *Littorello-Eleocharitetum acicularis* i *Cypero-Limoselletum*. Występują one głównie na stawach w Brodach, po wschodniej stronie miejscowości, gdzie w sprzyjających warunkach potrafią pokrywać niemal

całą powierzchnię dna stawów i ich brzegów, co jest ewenementem w skali całego kraju. Skupiają wiele zagrożonych lub rzadkich w Polsce gatunków roślin, takich jak ponikło jajowate *Eleocharis ovata*, turzyca ciborowata *Carex bohémica*, sit ostrokwiatowy *Juncus acutiflorus*, rukiew wodna *Nasturtium officinale*.

Spośród gatunków zwierząt z załącznika II dyrektywy siedliskowej, na terenie obszaru występuje wydra *Lutra lutra*, kumak nizinny *Bombina bombina* i traszka grzebieniasta *Triturus cristatus*.

Jest to również miejsce lęgowe ptaków wodno-błotnych takich jak bąk *Botaurus stellaris*, błotniak stawowy *Circus aeruginosus* i żuraw *Grus grus*. Stawy w Brodach oraz Jezioro Brodzkie są miejscem żerowania między innymi bielika *Haliaeetus albicilla*, kani rdzawej *Milvus milvus*, rybołowa *Pandion haliaetus* i bociana czarnego *Ciconia nigra*.

Zagrożenia

Największym zagrożeniem dla obszaru są plany eksploatacji węgla brunatnego ze złoża Gubin-Brody metodą odkrywkową. Co prawda nie przewiduje się eksploatacji na terenie obszaru, ale wpływ leja depresyjnego przyszłej kopalni może doprowadzić do całkowitej degradacji siedlisk hydrogenicznych.

Z aktualnych zagrożeń, w ostatnich latach obserwuje się nadmierną eksploatację łągów jesionowo-olszowych zarządzanych przez gminę Brody. Jezioro Brodzkie charakteryzuje się wysokim stanem użytkowania, co spowodowane jest wpływem ścieków z wodami cieką, przepływającego przez jezioro. Od czasu funkcjonowania brodzkiej oczyszczalni ścieków natężenie tego zjawiska znacznie się zmniejszyło.

Zalecane sposoby ochrony

Dla utrzymania struktury roślinności łąkowej i pastwiskowej konieczne jest utrzymanie użytkowania tych terenów przez koszenie i wypas.

W przypadku uruchomienia eksploatacji węgla brunatnego konieczne będą działania minimalizujące wpływ leja depresyjnego np. poprzez budowę ścian izolacyjnych.

Zarządzający terenem

Większość gruntów, w tym stawy w Brodach, znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach dwóch Nadleśnictw: Gubin i Lubsko. Fragmenty parku wokół Jeziora Brodzkiego są własnością Gminy Brody, pozostałe grunty, głównie łąki stanowią własność prywatną.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

ROSADZIŃSKI S. 2007. Zbiorowiska z *Linaria spartea* (L.) Willd. W Kotlinie Zasięckiej na Nizinach Sasko-Lużyckich. Badania Fizjogr. nad Polską Zach., B, 56: 141-147.

ROSADZIŃSKI S. 2007. Szata roślinna. Bory Lubuskie. Leśny Kompleks Promocyjny. W: JERZAK L., GABRYŚ G. (red.). Wyd. Nadleśnictwo Lubsko, 41-64.

JEZIORA GOŚCIMSKIE PLH080036

Powierzchnia: 2995,8 ha

Gmina: Drezdenko

Formy ochrony przyrody: rezerwat przyrody „Czaplisko”, „Czaplenice”, „Łabędziniec”, „Lubiatowskie Uroczyńska”, obszar chronionego krajobrazu „6 - Pojezierze Puszczy Noteckiej”, użytki ekologiczne „Koło”, „Nieużytek”, „Nad Jeziorem Pierska”, „Bagna w okolicach Pierska”, „Bagienka”, „Owalne Bagno”, obszar „Jeziora Gościmskie” w całości znajduje się w granicach obszaru Natura 2000, „Puszcza Notecka” (PLB 300015), zajmując 1,68% jego powierzchni

Lokalizacja

Obszar „Jeziora Gościmskie” zlokalizowany jest w zachodniej części Puszczy Noteckiej na terenie Międzyrzecza Warty i Noteci, pomiędzy miejscowościami Gościm na północy a Lubiatów na południu. W północnej części obszaru przebiega droga wojewódzka nr 158 z Gorzowa Wlkp. do Drezdenka.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE**Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej**

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3150	Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	B
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzeria-Caricetea</i>)	C
9110	Kwaśne buczyny (<i>Luzulo-Fagenion</i>)	C
9190	Kwaśne dąbrowy	C
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	C

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
4056	<i>Anisus vorticulus</i> - zatoczek łamliwy	ślimak	B
1149	<i>Cobitis taenia</i> - koza	ryba	C
1134	<i>Rhodeus sericeus amarus</i> - różanka	ryba	C
1352	<i>Canis lupus</i> - wilk	ssak	B
1355	<i>Lutra lutra</i> - wydra	ssak	C
1337	<i>Castor fiber</i> - bóbr	ssak	C

Opis terenu i historia

Obszar w całości położony jest na północnych obrzeżach Puszczy Noteckiej i posiada urozmaiconą rzeźbę terenu (skarpy nadjeziorne, lokalne pradolinki i wyniesienia), bogactwo zbiorowisk roślinnych (bory, łągi, buczyny, dąbrowy) i dużą liczbę jezior. Teren jest bardzo wartościowy pod względem rekreacyjnym i atrakcyjny turystycznie.

Na przeważającej powierzchni przeważają gleby bielcowe, co wynika z dominacji w podłożu piasków sandrowych i miejscami wdmowego pochodzenia. Obszar charakteryzuje się największym w zachodniej części Puszczy Noteckiej skupieniem jezior, przeważnie pochodzenia rynnowego i wytopiskowego.

Opis przyrody

Obszar odznacza się dużym zróżnicowaniem krajobrazu. Na większości obszaru panują zbiorowiska borowe: bór świeży *Leucobryo-Pinetum*, a w najsuchszych i przeważnie bardziej wyniesionych miejscach – bór chrobotkowy *Cladonio-Pinetum* (siedlisko 91T0) z typowym składem warstwy runa, tzn. nieznacznym udziałem roślin zielnych, nieco większym mszaków i dominacją porostów – najczęściej chrobotków z podrodzaju *Cladina* (*C. arbuscula*, *C. arbuscula* ssp. *mitis*, *C. rangiferina*), nadających charakterystyczny siwy (szarawy) odcień dna lasu. Dobrze zachowane jeziora z płatami grążela żółtego *Nuphar lutea* i grzybieni białych *Nymphaea alba* reprezentują typ siedliska 3150. Kilka jezior pochodzenia wytopiskowego jest bezodpływowych. Na miejscu wypłyconych jezior wykształciły się torfowiska przejściowe (siedlisko 7140) oraz wilgotne łąki (siedlisko 6510) i bory bagienne (siedlisko 91D0). Wody spływające w kierunku północnym wyrzeźbiły w podłożu sandrowym liczne dolinki, których dnem płyną obecnie niewielkie ciekiki, a wzdłuż nich znajdują się lasy łąkowe (siedliska 91E0 oraz 91F0). Brzegi niektórych spośród jezior otoczone są wysokimi skarpami, na których rozwijają się zbiorowiska lasów liściastych, w tym cenne siedliska grądów *Galio – Carpinetum* (siedlisko 9170) i kwaśnych buczyn *Luzulo pilosae – Fagetum* (siedlisko 9110).

W obszarze występują ciekawe zwierzęta. Oprócz wymienionych w tabeli przedmiotów ochrony w wodach można spotkać piskorza, w starych borach sosnowych polują nietoperze nocki duże, a w trudno dostępnych bagnach i śródlęśnych jeziorkach żyją nieliczne żółwie błotne.

Podczas prac nad utworzeniem obszaru nie została potwierdzona obecność podawanych wcześniej bardzo cennych bezkręgowców wodnych – niewielkich ślimaków z rodzaju *Vertigo* – poczwarówka. Fakt ten jednak nie wyklucza ich współczesnego występowania, ale – biorąc pod uwagę „wagę” informacji o ich obecności, najpóźniej w trakcie prac nad planem ochrony obszaru należy ponownie poszukiwania terenowe.

Obszar „Jeziora Gościmskie” jest również miejscem występowania gatunku priorytetowego - wilka *Canis lupus*. W 2011 roku nastąpiła zmiana oceny ogólnej populacji wilka w obszarze z D na B na podstawie wniosku i danych przedstawionych przez Stowarzyszenie dla Natury „Wilk”. Obszar jest w zasięgu terytorium watahy liczącej 4-5 osobników.

Najcenniejsze gatunki roślin zachowały się na torfowiskach różnego typu i w ich otoczeniu. Są to: rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*, przygielka biała *Rhynchospora alba*, kłóc wiechowata *Cladium mariscus*, bagno zwyczajne *Ledum palustre*, bobrek trójlistkowy *Menyanthes trifoliata*.

Zagrożenia

Dużym zagrożeniem w obszarze jest nadmierna penetracja turystyczna, szczególnie wokół jeziora Solecko oraz w okolicach Lubiatowa i Gościmia.

Potencjalnym zagrożeniem jest rozwój wydobywania ropy naftowej i gazu, podobnie jak na odległych o kilka kilometrów w kierunku wschodnim terenach Puszczy Noteckiej.

Zalecane sposoby ochrony

W przypadku siedlisk leśnych ważne jest zapewnienie odpowiedniej reprezentacji starych drzewostanów pozostawionych bez ingerencji.

Zarządzający terenem

Z wyjątkiem jezior, terenów prywatnych i fragmentów dróg publicznych, większość obszaru znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictw: Karwin oraz Międzychód.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

LIPNICKI L. (red.). 2006. Przyroda Gminy Drezdenko. Agencja Reklamowo-Wydawnicza A. Grzegorzcyk.
NOWAK S., MYŚLAJEK R. 2011. Wilki na zachód od Wisły. Wydawnictwo Stowarzyszenia dla Natury Wilk, Twardorzeczka.
NOWAK S., MYŚLAJEK R., KŁOŚNIŃSKA A., GABRYŚ G. 2011. Diet and prey selection of wolves *Canis lupus* recolonising Western and Central Poland. *Mammalian Biology* 76: 709-715.

Fot. Wojciech Zieleniewski

JEZIORA PSZCZEWSKIE I DOLINA OBRY PLH080002

Powierzchnia: 15 305,7 ha, z czego 54% w woj. lubuskim

Gminy (w woj. lubuskim): Przytoczna, Pszczew, Trzciel, Zbąszynek, Babimost

Formy ochrony przyrody (w woj. lubuskim): rezerваты przyrody „Dąbrowa na Wyspie”, „Jeziora Gołyńskie”, „Jezioro Wielkie”, Pszczewski Park Krajobrazowy, obszar chronionego krajobrazu „7 - Gorzycko”, „12 - Zbąszyńska Dolina Obry”

Lokalizacja:

Obszar Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry to rozległe obniżenie pomiędzy Wielkopolską a Ziemią Lubuską, tzw. Bruzda Zbąszyńska, rozdzielająca Pojezierze Łagowskie od Pojezierza Poznańskiego.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE**Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej**

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3150	Starorzeczca i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	A
6410	Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (<i>Molinion</i>)	C
6430	Ziołorośla górskie (<i>Adenostylion alliariae</i>) i ziołorośla nadrzeczne (<i>Convolvuletalia sepium</i>)	A
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	C
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzerio-Caricetea</i>)	C
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	A
9190	Kwaśne dąbrowy	B
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	A

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1149	<i>Cobitis taenia</i> - koza	ryba	C
1188	<i>Bombina bombina</i> - kumak nizinny	płaz	B
1324	<i>Myotis myotis</i> - nocek duży	ssak - nietoperz	C
1337	<i>Castor fiber</i> - bóbr	ssak	C
1355	<i>Lutra lutra</i> - wydra	ssak	C

Kormorany. Fot. Włodzimierz Rudawski

Fot. Włodzimierz Rudawski

Opis terenu

Ponad 30% powierzchni obszaru stanowią rzeka Obra, jeziora oraz powiązane z nimi siedliska – torfowiska, podmokłe łąki, bagna, szuwały i lasy. W południowej części obszaru, na terenie woj. wielkopolskiego Obra wciną się w południkowo zorientowaną rynną, przepływając przez szereg jezior, płytkich, eutroficznych, otoczonych rozległymi obszarami bagiennymi i lasami łągowymi. W części północnej, poza doliną Obry, znajduje się ciąg jezior nieco głębszych i mniej zeutrofizowanych. Obra jest rzeką częściowo uregulowaną, jednak na wielu odcinkach przybiera charakter naturalny. Zaludnienie obszaru jest niewielkie, wykorzystanie rekreacyjne jezior w części południowej, z uwagi na silną eutrofizację, ogranicza się do wędkarstwa oraz sportów wodnych, w części północnej dominuje funkcja rekreacyjna wzdłuż obrzeży. Dominującą powierzchniowo funkcją użytkowania gruntów jest gospodarka leśna, lokalnie

ekstensywne rolnictwo i gospodarka rybacka. W podobnych granicach utworzono obszar Natura 2000 chroniący ptaki i ich siedliska.

Opis przyrody

Do najlepiej wykształconych i zajmujących największe powierzchnie siedlisk przyrodniczych obszaru należą powiązane ze sobą przestrzennie i funkcjonalnie jeziora eutroficzne, ziołorośla nadrzeczne oraz łągi wierzbowo topolowe i olszowo – jesionowe. Do najbardziej interesujących pod względem przyrodniczym tego typu kompleksów należy Jez. Wielkie koło Trzcienia, objęte ochroną jako rezerwat ornitologiczny. Znajduje się tu jedna z większych w Polsce zachodniej kolonii kormoranów. Cały obszar ma istotne znaczenie dla wielu gatunków ptaków, zarówno w okresie lęgów jak i migracji (patrz obszar ptasi). Występuje tu także silna populacja wydry. Na obrzeżach jezior zachowały się niewielkie kompleksy łąk trzęślicowych i świeżych oraz lasów – grądów i dąbrów.

Zagrożenia

Zbyt silna, prowadząca do degradacji ekosystemów eutrofizacja, zmiana sposobu gospodarowania na obszarach użytkowanych rolniczo, presja zabudowy lotniskowej i różnych form rekreacji.

Zalecane sposoby ochrony

Najistotniejsze dla większości przedmiotów ochrony w obszarze jest zatrzymanie niekontrolowanego rozwoju zabudowy obrzeży jezior oraz presji rekreacji i wypoczynku, a także ochrona zbiorników wodnych przed postępującą eutrofizacją.

Aby skutecznie chronić w obszarze cenne siedliska przyrodnicze o charakterze łąkowym, należy utrzymać lub przywrócić ekstensywne formy użytkowania, jednocześnie powstrzymując działania zmierzające do ich nadmiernego odwodnienia.

Zarządzający terenem

Większość gruntów wchodzących w skład obszaru stanowi własność prywatną oraz Agencji Nieruchomości Rolnych (ANR). Obszary leśne znajdują się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach nadleśnictw: Międzyrzecz, Międzychód, Trzciel, Bolewice, Babimost i Wolsztyn.

Andrzej Jermaczek

Fot. Włodzimierz Rudawski

JEZIORO JANISZOWICE PLH080053

Powierzchnia: 206,1 ha

Gmina: Bobrowice

Formy ochrony przyrody: obszar chronionego krajobrazu „26 - Bronków – Janiszowice”

Lokalizacja

Obszar „Jezioro Janiszowice” znajduje się na południe od miejscowości Stróżka i Janiszowice. Od strony wschodniej graniczy z drogą wojewódzką nr 287 z Lub ska do Krosna Odrzańskiego.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE**Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej**

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3130	Brzegi lub osuszane dna zbiorników wodnych ze zbiorowiskami z <i>Littorelletea</i> , <i>Isoëto-Nanojuncetea</i>	C
3150	Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	B
7210	Torfowiska nakredowe (<i>Cladietum marisci</i> , <i>Caricetum buxbaumii</i> , <i>Schoenetum nigricantis</i>)	C
91D0	Bory i lasy bagienne (<i>Vaccinio uliginosi-Beluletum pubescentis</i> , <i>Vaccinio uliginosi-Pinetum</i> , <i>Pino mugo-Sphagnetum</i> , <i>Sphagnio girgensohnii-Piceetum</i> i brzozowo-sosnowe bagienne lasy borealne)	A
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	C

Opis terenu i historia

Jezioro Janiszowice nazywane też Jańsko lub Stróżka, położone jest w północnej części Obniżenia Górzeńskiego, na pograniczu mezoregionów Wzniesień Gubińskich i Obniżenia Nowosolskiego. Powierzchnia jeziora wynosi 153,3 ha i znajduje się na wysokości 70,2 m n.p.m. Maksymalna głębokość tego akwenu osiąga 2,4 m, natomiast długość linii brzegowej nie przekracza 4,5 km. Przez jezioro przepływa rzeka Kurka (Górzynka), niewielki, skanalizowany dopływ Lubszy. Jezioro otoczone jest obszarem akumulacji biogenicznej. W jego sąsiedztwie, po południowej stronie, występują wydmy.

Opis przyrody

Obszar chroni siedliska wodne i torfowiskowe o dużym stopniu naturalności, związane z misą jeziora, w tym siedlisko zagrożone w skali całej Europy paproci wodnej - gałuszki kulecznicy *Pilularia globulifera*. Centralną część obszaru stanowi bardzo dobrze wykształcone jezioro (siedlisko 3150) z zespołem *Nymphaetum albae*. Jezioro otaczają niedostępne bory i lasy bagienne *Vaccinio-Betuletum* reprezentujące siedlisko 91D0.

Wzdłuż linii brzegowej jeziora znajdują się niewielkie płaty namulisk - siedlisko 3130 oraz przygielkowsk z przygielką białą *Rhynchospora alba*, które reprezentują siedlisko 7150. Na niewielkich fragmentach we wschodniej części obszaru występują

płaty torfowisk nakredowych – siedlisko (7210) z kłocią wiechowatą *Cladium mariscus*.

Na wybitne walory przyrodnicze obiektu zwracali już uwagę przedwojenni botanicy niemieccy, podając tam stanowiska wielu rzadkich gatunków roślin naczyniowych oraz mszaków, m.in. *Sedum villosum*, *Carex pulicaris*, *Carex chordorrhiza* i inne (Decker 1911). Jak dotąd nie udało się potwierdzić obecności tych gatunków. Są jednak duże szanse na odnalezienie stanowisk wspomnianych wyżej gatunków, ze względu na stosunkowo niewielki wpływ antropopresji w granicach obiektu oraz trudność w dostępie do linii brzegowej.

Poszukiwań wymagają również gatunki podawane stamtąd współcześnie (Żukowski i inni 1986), czyli m.in. gałuszka kulecznica *Pilularia globulifera* i ponikło wielolodygowe *Eleocharis multicaulis*. W ostatnich latach nie obserwuje się tam tych gatunków, jednak należy brać pod uwagę ważny aspekt ekologii gatunku, jakim jest sezonowość pojawiania się gałuszki. Może to być jednak spowodowane zanieczyszczeniem wód zbiornika, co nie pozostaje zapewne bez wpływu na roślinność torfowiskową otaczającą jezioro.

Spośród gatunków zwierząt z załącznika II dyrektywy siedliskowej, na terenie obszaru występują rzadkie ryby: koza *Cobitis taenia* i piskorz *Misgurnus fossilis* oraz motyl czerwończyk nieparek *Lycaena dispar*.

Spośród rzadkich roślin wodnych i bagiennych w obszarze występują rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*, rosiczka pośrednia *Drosera intermedia*, wełnianka pochwowata *Eriophorum vaginatum*, bobrek trójlistkowy *Menyanthes trifoliata*, przygielka biała *Rhynchospora alba* i wspomniana już wcześniej kłoc wiechowata *Cladium mariscus*.

Spośród mchów na uwagę zasługują rzadkie torfowce *Sphagnum palustre*, *S. squarrosum*.

Zagrożenia

Zagrożeniem jest silnie postępujące użyczenie (eutrofizacja) wód jeziora i wypływającej z niego rzeki Kurki.

Zalecane sposoby ochrony

Uporządkowanie gospodarki ściekowej w zlewni jeziora. Zabezpieczenie przed spływem nawozów z pól.

Zarządzający terenem

Większość gruntów wchodzących w skład obszaru (w tym lasy) stanowi własność prywatną. Niewielkie fragmenty lasów znajdują się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictwa Brzózka.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

DECKER P. 1911 Beiträge zur Flora der Südlichen Neumark und östlichen Niederlausitz Verh. Bot. Ver. Prov. Brandenburg, Berlin 87-269 53
 ŻUKOWSKI W., LATOWSKI K., JACKOWIAK B. 1986/87. Występowanie *Pilularia globulifera* L. nad jeziorem Janiszowice na Ziemi Lubuskiej. Fragm. Flor. Geobot. 31/32: 69-76.

Kłoc wiechowata. Fot. Wojciech Zieleniewski

JEZIORO KOZIE PLH320010

Powierzchnia: 179,4 ha z tego 22 % w woj. lubuskim

Gmina (w woj. lubuskim): Lubiszyn

Formy ochrony przyrody: użytek ekologiczny

Lokalizacja

Obszar „Jezioro Kozie” znajduje się na pograniczu województw lubuskiego i zachodniopomorskiego pomiędzy miejscowościami Staw i Trzcinna. Od strony południowej obszar graniczy ze starą linią kolejową z Gorzowa do Myśliborza.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
6410	Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (<i>Molinion</i>)	C
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	C
7210	Torfowiska nakredowe (<i>Cladietum marisci</i> , <i>Caricetum buxbaumii</i> , <i>Schoenetum nigricantis</i>)	B
7230	Górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk	C

Opis terenu i historia

Obszar pod względem morfologicznym stanowi nieckę wytopiskową z eutroficznym jeziorem kredowym - rzadkim typem zbiornika wodnego z pokładami kredy jeziornej, charakterystycznym dla Pojezierza Myśliborskiego. Na obrzeżu jeziora znajdują się liczne kalcyfile zbiorowiska roślinności łąkowo - pastwiskowej i szuwarowej. Krajobraz stanowi mozaikę lasów i terenów rolniczych.

Opis przyrody

W obszarze rozwinął się zróżnicowany kompleks roślinności, złożonej z około 30 zespołów roślinnych. Do najcenniejszych należą: szuwar kłociowy - *Cladietum marisci* reprezentujący siedlisko 7210, zajmuje największą powierzchnię (około 10 ha przy południowy i południowo-wschodnim brzegu jeziora), łąka czarcikęsowa *Succisetum pratensis* (sie-

Fot. Patryk Chapiński

dlisko 6510), niskoturzcowa młaka z turzycą prosowatą i luszczkowatą *Caricetum paniceo-lepidocarpae* (siedlisko7230), a także fitocenozy z sitem tępokwiatowym *Juncetum subnodulosi*.

Najcenniejsze siedlisko – szuwar kłociowy sukcesywnie zwiększa swój zasięg kosztem lustra wody. Nie mniej cenne fragmenty to zanikające fitocenozy użytków zielonych na polderach między rowami i zarastającymi bądź zarośniętymi torfiankami. Choć wyraźnie ustępują na rzecz ziołorośli, to nadal reprezentują różne postacie troficzne, w tym z udziałem gatunków wapniolubnych, jakim jest kłoc wiechowata.

Spośród gatunków zwierząt z załącznika II dyrektywy siedliskowej, na terenie obszaru występuje kumak nizinny *Bombina bombina*.

Jest to również miejsce lęgowe ptaków wodno-błotnych takich jak bąk *Botaurus stellaris*, błotniak stawowy *Circus aeruginosus* i żuraw *Grus grus*. W okresie przelotów wiosennych i jesiennych oraz w trakcie lekkich zim przebywają tu ptaki należące głównie do rzędu kaczkowatych *Anseriformes*.

Zagrożenia

Główne zagrożenia obszaru za to brak ekstensywnych form gospodarki łąkowej i pastwiskowej i związana z tym sukcesja zmierzająca w kierunku wykształcenia trwałych ekosystemów leśnych.

Potencjalnym zagrożeniem jest budowa małych stawów rybnych na obrzeżu jeziora w miejscu użytków zielonych.

Zalecane sposoby ochrony

Dla utrzymania struktury roślinności łąkowej i pastwiskowej konieczne jest zapewnienie koszenia i wypasu.

Zarządzający terenem

Większość gruntów wchodzących w skład obszaru stanowią grunty Skarbu Państwa, część znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictwa Różańsko. Pozostałe fragmenty stanowią własność prywatną.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

ZIARNEK K., PIĄTKOWSKA D. (red.) 2010. Wdrażanie europejskiej sieci ekologicznej Natura 2000 na przykładzie województwa zachodniopomorskiego. Wyd. RDOŚ w Szczecinie.

KARGOWSKIE ZAKOLA ODRY PLH080012

Powierzchnia: 3070,3 ha

Gminy: Bojadła, Zabór, Trzebiechów, Sulechów, Zielona Góra

Formy ochrony przyrody: obszar chronionego krajobrazu „21 - Nowosolska Dolina Odry”, obszar specjalnej ochrony ptaków PLB080004 „Dolina Środkowej Odry”

Lokalizacja

Obszar specjalnej ochrony Natura 2000 Kargowskie Zakola Odry leży w południowo-wschodniej części woj. lubuskiego. Obejmuje dolinę rzeki Odry, poniżej obszaru Nowosolska Dolina Odry, między przeprawą promową Miłsko – Przewóz, a mostem na drodze krajowej nr 3 koło Cigacic.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3150	Starorzeczka i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamioni</i>	B
6410	Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (<i>Molinion</i>)	C
6430	Ziołorośla górskie i ziołorośla nadrzeczne <i>Adenostylion alliariae</i> , <i>Convolvuletalia sepium</i>	C
6440	Łąki selernicowe (<i>Cnidion dubii</i>)	A
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	A
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	B
9190	Kwaśne dąbrowy	C
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	A
91F0	Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe <i>Ficario-Ulmetum</i>	A

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1188	<i>Bombina bombina</i> - kumak nizinny	płaz	B
1308	<i>Barbastella barbastellus</i> - mopek	ssak - nietoperz	C
1324	<i>Myotis myotis</i> - nocek duży	ssak - nietoperz	C

Fot. Andrzej Jermaczek

Fot. Andrzej Jermaczek

Opis terenu

Odcinek rzeki Odry znajdujący się w obrębie obszaru Kargowskie Zakola Odry ma długość niespełna 20 km. Ponad połowa powierzchni obszaru to tereny zalewowe, pozostała część doliny to poldery odcięte od rzeki wałami. Cały odcinek rzeki w granicach obszaru umocniony jest ostrogami. W granicach obszaru leży kilkanaście dużych i wiele mniejszych starorzeczy oraz innych zbiorników wodnych. Część z nich

podczas dłużej trwających okresów suszy wysycha, niektóre natomiast są zasilane ciekami wpadającymi do Odry. Większość starorzeczy przy średnich lub niskich stanach wód jest czasowo izolowana od koryta rzeki, przy wysokich zalewana. Zbiorniki te, wraz z okresowo zalewanymi partiami przybrzeżnymi stanowią podstawowe tarlisko wielu gatunków ryb.

W skład obszaru „Kargowskie Zakola Odry” wchodzi także przyujściowy odcinek Obrzycy o długości ponad 3 kilometrów, od ujścia tej rzeki do Odry do przekroju mostu byłej linii kolejowej Sulechów – Konotop. Na omawianym odcinku rzeka jest uregulowana, w dużej mierze obwałowana, a koryto całkowicie skanalizowane.

Ponad 60% powierzchni obszaru to lasy, dlatego najważniejszą formą działalności człowieka w obszarze jest gospodarka leśna, prowadzona przez Lasy Państwowe, dotychczas stosunkowo zachowawcza i prowadząca do utrzymania właściwego pod względem wielu wskaźników i parametrów stanu siedlisk przyrodniczych. Zachowało się tu wiele lasów w starszych klasach wieku, w większości o charakterze naturalnym, zasoby martwego drewna są znaczące, bioróżnorodność, w tym występowanie wielu rzadkich w skali kraju gatunków, wysoka.

Gospodarka rolna prowadzona na gruntach w granicach obszaru to przede wszystkim trwałe użytki zielone poza wałami. Na zalewowych terenach międzywała zachowało się niewiele gruntów użytkowanych rolniczo, większość z nich podlega sukcesji w kierunku ziołorośli nadrzecznych i lasów, przede wszystkim łęgów wierzbowo topolowych.

W granicach obszaru nie występuje znaczące zainwestowanie. Istotnym elementem infrastruktury są wały przeciwpowodziowe ciągnące się wzdłuż Odry, a także Obrzycy.

Odra i jej dolina stanowią najważniejszy w zachodniej Polsce korytarz ekologiczny, na odcinku równoleżnikowym przecinający się z korytarzem o znaczeniu międzynarodowym jaki tworzy rozległe obniżenie pradoliny Warszawsko – Berlińskiej.

Opis przyrody

Siedliskami dominującymi w obszarze są lasy, głównie łęgi wierzbowe i dębowo wiązowe, a także grądy. W powiązaniu z obszarem Nowosolskiej Doliny Odry oraz kompleksem łęgów koło Krępy jest to jeden z większych kompleksów tego typu lasów w Polsce Zachodniej. Większość to lasy w starszych klasach wieku, o charakterze naturalnym. Zasoby martwego drewna są w nich znaczące, a bioróżnorodność, rozumiana jako udział gatunków rzadkich i zagrożonych – bardzo wysoka.

Kluczowe dla obszaru nieleśne siedliska przyrodnicze to starorzecza. Lustro wody niektórych jest całkowicie zarośnięte przez hydrofity, w tym masowo występującą salwinie pływającą *Salvinia natans* oraz kotewkę *Trapa natans*.

Na uwagę zasługują też niewielkie fragmenty łąk selernicowych, z typowymi gatunkami.

Prawie wszystkie wymienione siedliska związane są z corocznymi zalewami wodami rzeki. W zależności od sytuacji hydrologicznej okres zalewy trwa od kilku tygodni, do kilku miesięcy.

Obszar jest również ważną ostoją ptaków, między innymi gniazdujących tu licznie kani czarnej *Milvus nigrans* i rudej *Milvus milvus*.

Zagrożenia

W odniesieniu do lasów, większość zagrożeń ma charakter potencjalny. Są nimi przekształcenie struktury wiekowej i gatunkowej w wyniku prowadzonej gospodarki leśnej, możliwość zubożenia mikrosiedlisk związanych z martwymi i obumierającymi drzewami, oraz ekspansja neofitów i innych gatunków inwazyjnych chętnie zasiedlających przekształcone fragmenty runa.

Siedliska półnaturalne - łąki selernicowe i świeże zanikają w wyniku zarzucenia tradycyjnych sposobów użytkowania rolniczego, zagrożenia dla starorzeczy i zarośli nadrzecznych oraz związanych z nimi gatunków, a także innych siedlisk hydrogenicznych to możliwość zmiany reżimu hydrologicznego rzeki, oraz prace regulacyjne bezpośrednio oddziałujące na stan siedlisk.

Zalecane sposoby ochrony

W roku 2011 dla obszaru opracowany został projekt planu zadań ochronnych. Najważniejsze dla ochrony wszystkich siedlisk w obszarze jest zachowanie reżimu hydrologicznego rzeki Odry gwarantującego z jednej strony występowanie stanów wysokich i powodziowych, zapewniających zalewy wymagającym tego siedliskom, z drugiej strony stanów niskich i bardzo niskich, koniecznych do występowania niektórych siedlisk, np. roślinności namuliskowej. Dla ochrony lasów łęgowych istotny jest znaczący udział chronionych biernie starodrzewi z dużą ilością obumierających i matwych drzew. Najcenniejsze starorzecza należy chronić biernie, szczególnie przed nadmierną penetracją i zarybianiem gatunkami obcymi.

Zarządzający terenem

Ponad połowa gruntów w obszarze to grunty Skarbu Państwa w zarządzie nadleśnictw: Sulechów i Przytok. Znaczna część gruntów na międzywałach to grunty w zarządzie RZGW we Wrocławiu, natomiast grunty rolne za wałami to przeważnie własność prywatna.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej?

JERMACZEK A., MACIANTOWICZ M. (red.). 2005. Przyroda Ziemi Lubuskiej. Wydawnictwo Klubu Przyrodników. Świebodzin.
JANKOWSKI W., ŚWIERKOSZ K. (red.). 1995. Korytarz ekologiczny Odry. Stan – funkcjonowanie - zagrożenia. Fund. IUCN Poland, Warszawa: 100-115.

KROŚNIEŃSKA DOLINA ODRY – OBSZAR PROJEKTOWANY

Powierzchnia: 19 593,0 ha

Gminy: Cybinka, Gubin, Maszewo, Krosno Odrzańskie, Dąbie, Czerwieńsk, Zielona Góra, Sulechów

Formy ochrony przyrody: PLB080004 Dolina Środkowej Odry, Krzeziński Park Krajobrazowy, obszar chronionego krajobrazu „15 - Słubicka Dolina Odry”, obszar chronionego krajobrazu „18 - Krośnieńska Dolina Odry”, obszar chronionego krajobrazu „25 - Dolina Bobru”, liczne użytki ekologiczne

Lokalizacja

Obszar „Krośnieńska Dolina Odry” obejmuje ponad 80 kilometrowy odcinek Odry od starego mostu w Cigacicach, poprzez ujście Bobru w Krośnie Odrzańskim, ujście Nysy Łużyckiej, aż po miejscowość Urad w Gminie Cybinka. Obszar dotąd nie został włączony do sieci Natura 2000, ale na tzw. seminarium biogeograficznym w marcu 2010 r. został uznany za konieczny do włączenia; Polska zobowiązała się wobec Komisji Europejskiej do dokonania tego do września 2012 r.

Fot. Marek Maciantowicz

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
2330	Wydmy śródlądowe z murawami napiaskowymi	B
3130	Brzegi lub osuszane dna zbiorników wodnych ze zbiorowiskami z <i>Littorelletea</i> , <i>Isoëto-Nanojuncetea</i>	B
3150	Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	A
3270	Zalewane muliste brzegi rzek	A
6410	Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (<i>Molinion</i>)	A
6430	Ziołorośla górskie (<i>Adenostylion alliariae</i>) i ziołorośla nadrzeczne (<i>Convolvuletalia sepium</i>)	A
6440	Łąki selernicowe (<i>Cnidion dubii</i>)	B
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	A
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzerio-Caricetea</i>)	B
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	B
9190	Kwaśne dąbrowy	B
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	B

Fot. Katarzyna Kiaszewicz

91F0	Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (<i>Ficario- Ulmetum</i>)	A
91T0	Sosnowy bór chrobotkowy (<i>Cladonio-Pinetum</i>)	A

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1037	<i>Ophiogomphus cecilia</i> – trzepla zielona	ważka	C
1042	<i>Leucorrhinia pectoralis</i> – zalotka większa	ważka	C
1059	<i>Maculinea teleius</i> – modraszka telejus	motyl	C
1060	<i>Lycaena dispar</i> – czerwończyk nieparek	motyl	B
1061	<i>Maculinea nausithous</i> – modraszka nausitous	motyl	C
1083	<i>Lucanus cervus</i> – jelonek rogacz	chrząszcz	C
1084	<i>Osmoderma eremita</i> – pachnica dębowa	chrząszcz	C
1088	<i>Cerambyx cerdo</i> – kozioróg dębosz	chrząszcz	B
1096	<i>Lampetra planeri</i> – minóg strumieniowy	minóg	C
1099	<i>Lampetra fluviatilis</i> – minóg rzeczny	minóg	C
1130	<i>Aspius aspius</i> – boleń	ryba	C
1134	<i>Rhodeus sericeus amarus</i> – różanka	ryba	C
1149	<i>Cobitis taenia</i> – koza	ryba	C
1337	<i>Castor fiber</i> - bóbr	ssak	B
1355	<i>Lutra lutra</i> - wydra	ssak	B

Opis terenu i historia

Obszar obejmuje fragment doliny Odry od Cigacic aż po miejscowość Urząd w Gminie Cybinka, wraz z ujściowymi odcinkami Nysy Łużyckiej i Bobru (od jazu zapory w Raduszu Starym do ujścia). Znaczna część obszaru jest zalewana (międzywale). Na glebach aluwialnych w typie mady występują dobrze zachowane płaty łęgów jesionowych i dębowo-wiązowych. Ostoja obejmuje między innymi kompleksy starych lasów łęgowych w Krępce k. Zielonej Góry oraz dobrze wykształcone łągi koło Czarnej Łachy w pobliżu Krosna Odrzańskiego. Częste są tutaj ponad 100-letnie starodrzewia. W dolinie znajdują się też kompleksy łąk wycińcowych i selernicowych, częściowo użytkowanych kośnie.

Liczne, pozostałe po dawnym korycie Odry starorzecza, są w różnych fazach zarastania.

Ponadto obszar spełnia rolę bardzo ważnego korytarza ekologicznego m.in. w ramach krajowej sieci ekologicznej ECUNET-Polska

Opis przyrody

W obszarze zidentyfikowano aż 14 rodzajów siedlisk z załącznika I dyrektywy siedliskowej, z których większość jest bardzo dobrze zachowana (globalna ocena przeważnie A lub B). Najcenniejszym typem łąk w obszarze są, często wzorcowo wykształcone, płaty łąk trzęślicowych (siedlisko 6410), reprezentowane głównie przez zespoły *Sanguisorbo-Silvaetum* i *Galietum borealis*. We wzajemnej relacji przestrzennej pozostają z nimi płaty łąk selernicowych *Cnidion dubii*. Ważnym elementem roślinności doliny rzeki są zbiorowiska terofitów nadrzecznych, stanowiących siedlisko 3270. Pojawianie się płatów tego typu roślinności jest ściśle związane z poziomem wody w obrębie koryta rzeki. Do cenniejszych

zespołów reprezentujących siedlisko należą tam: *Rumicetum palustris*, *Agrostio-Pulicarietum vulgaris*, *Chenopodio-Polygonetum brittingeri* i *Cycero fusci-Limoselletum*. Wielką osobliwością florystyczną jest roślinność wodna starorzeczy. Dość częstym gatunkiem w obszarze jest paproć wodna salwinia pływająca *Salvinia natans*, a najcenniejszym zbiorowiskiem jest zespół z kotewką orzechem wodnym *Trapa natans*.

Znaczną powierzchnię, szczególnie w okolicach Krępy koło Zielonej Góry oraz w pobliżu Lasek i koło Czarnej Łachy w pobliżu Krosna Odrzańskiego, zajmują bardzo dobrze wykształcone zbiorowiska łęgów dębowo-wiązowo-jesionowych *Quercu-Ulmetum* (siedlisko 91F0) z którymi przestrzennie i dynamicznie związane są fitocenozы łęgów olszowo-jesionowych *Fraxino-Alnetum* (siedlisko 91E0), a w wyższych partiach doliny również grądów *Galio-Carpinetum* (siedlisko 9170).

Na terenie całej ostoi stwierdzono obecność 21 gatunków zwierząt z załącznika II dyrektywy siedliskowej. Niezwykle istotne są stanowiska rzadkich motyli: modraszka *nausitousa* *Maculinea nausitous* i modraszka telejusa *Maculinea telejus* – wyznaczające północną granicę ich zasięgu w Polsce. W obszarze znajdują się najbogatsze w województwie stanowiska trzepli zielonej *Ophiogomphus cecilia* – ważki charakterystycznej dla dolin dużych rzek.

Dolina Odry to również ważna ostoja związanych ze starymi dębami saproksylicznych chrząszczy, szczególnie kozioroga dębosza *Cerambyx cerdo* i pachnicy dębowej *Osmoderma eremita*, która jest gatunkiem priorytetowym. Jelonek rogacz *Lucanus cervus* występuje mniej licznie i w wyższych partiach doliny.

Znajdujący się w obszarze ujściowy odcinek Bobru (od jazu zapory w Raduszu Starym do ujścia) stanowi bardzo ważne regionalnie tarlisko ryb reofilnych, m. in. bolenia *Aspius aspius* i minoga rzecznej *Lampetra fluviatilis*.

Zagrożenia

Jednym z największych zagrożeń siedlisk przyrodniczych i gatunków chronionych w obszarze jest obniżanie się poziomu wód gruntowych w dolinie Odry oraz odcięcie od zalewów terenów obwałowanych. Skutkiem tego są szkodliwe przyrodniczo zmiany siedliskowe w granicach obszaru, w tym: zanikanie terenów podmokłych i bagiennych, przesuszenie łąk, przyspieszone ładowienie i zanikanie starorzeczy oraz pogorszenie stanu zdrowotnego lasów, a zwłaszcza starodrzewów liściastych.

Mogą wystąpić również zmiany sposobu użytkowania gruntów na terenie obszaru, zwłaszcza zamiana łąk kośnych na pola orne oraz ewentualny rozwój plantacji roślin energetycznych.

Negatywnie mogą oddziaływać ewentualne zmiany reżimu hydrologicznego, w tym rytmiiki wezbrań i wylewów rzeki Odry, związane z realizacją planowanych przedsięwzięć hydrotechnicznych i melioracyjnych, w tym „porządkowanie” międzywala, modernizacje wałów przeciwpowodziowych i budowa nowych zbiorników wodnych.

W przypadku siedlisk leśnych podstawowym zagrożeniem jest niewłaściwa, schematyczna gospodarka leśna, polegająca między innymi na ujednoliceniu struktury drzewostanów oraz usuwaniu drzew martwych i zamierających.

Łąka z rdestem węzownikiem. Fot. Tomasz Krzyśków

Fot. Marek Maciantowicz

Dużym problemem jest również narastająca presja ruchu turystycznego i rekreacyjnego, w tym wędkarstwa, ruchu pojazdów terenowych, quadów itp.

Zalecane sposoby ochrony

Najważniejsze dla ochrony wszystkich siedlisk w obszarze jest zachowanie reżimu hydrologicznego rzeki Odry gwarantującego z jednej strony występowanie stanów wysokich i powodziowych, zapewniających zalewy wymagającym tego siedliskom, z drugiej strony stanów niskich i bardzo niskich, koniecznych do występowania niektórych siedlisk, np. roślinności namuliskowej. Aby skutecznie chronić w obszarze cenne siedliska przyrodnicze o charakterze łąkowym, należy utrzymać lub przywrócić ekstensywne formy ich użytkowania.

Dla ochrony lasów łągowych istotny jest znaczący udział pozostawionych bez ingerencji starodrzewi z dużą ilością obumierających i martwych drzew. Najcenniejsze starorzecza należy chronić biernie, szczególnie przed nadmierną penetracją i zarybianiem gatunkami obcymi.

Zarządzający terenem

Obszar ze względu na swoją wielkość jest zarządzany przez wiele podmiotów. Lasy znajdują się w zarządzie nadleśnictw: Cybinka, Gubin, Brzózka, Krosno, Bytnica, Sulechów, Przytok i Zielona Góra. Wodami Odry zarządza RZGW we Wrocławiu, natomiast użytki zielone znajdujące się w dolinie Odry należą w większości do prywatnych właścicieli lub są własnością Skarbu Państwa w zasobach Agencji Nieruchomości Rolnych.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

- DANIELEWICZ W. 2008. Ekologiczne uwarunkowania zasięgów drzew i krzewów na aluwialnych obszarach doliny Odry. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.
- JANKOWSKI W., ŚWIERKOSZ K. (red.). 1995. Korytarz ekologiczny doliny Odry. Stan - funkcjonowanie - zagrożenia. Fundacja IUCN Poland, Warszawa.
- Jermaczek A., Maciantowicz M. (red.) 2005. Przyroda Ziemi Lubuskiej. Wydawnictwo Klubu Przyrodników.
- PIÓRECKI J. 1980. Kotewka orzech wodny (*Trapa L.*) w Polsce. Rozmieszczenie, tempo zanikania stanowisk, użytkowanie i ochrona, biologia i hodowla w warunkach półnaturalnych, badania eksperymentalne. Biblioteka Przemyska 13: 5–159.
- RAST G., OBRDLIK P., NIEZNAŃSKI P. (red.). 2000. Atlas zalewowych obszarów Odry. WWF-Deutschland, WWF-Auen-Institut.
- ŚWIERKOSZ K., OBRDLIK P. 2002. Natura 2000 w Dolinie Odry czyli Odrą do Europy. Dolnośląska Fundacja Ekorozwoju - World Wilde Fund for Nature (WWF), Wrocław.
- ZARZYCKI K., KAZMIERCZAKOWA R. (red.). 1993. Polska czerwona księga roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe. Inst. Bot. PAN, Kraków.
- ZAŁUSKI T., 1995: Łąki selernicowe (związek *Cnidion dubii* Bal.-Tul. 1966) w Polsce. Monogr. Bot. 77: 1-142.

LAS ŻARSKI PLH080070

Powierzchnia: 1245,1 ha

Gmina: Żary

Formy ochrony przyrody: obszar chronionego krajobrazu „32 - Las Żarski”

Lokalizacja

Obszar „Las Żarski” obejmuje kompleks leśny znajdujący się na południe od Żar, pomiędzy drogą krajową nr 27 z Żar do przejścia granicznego w Przewozie, a linią kolejową Żary – Węglińiec. Na południu obszar dochodzi do miejscowości Mirostowice Dolne.

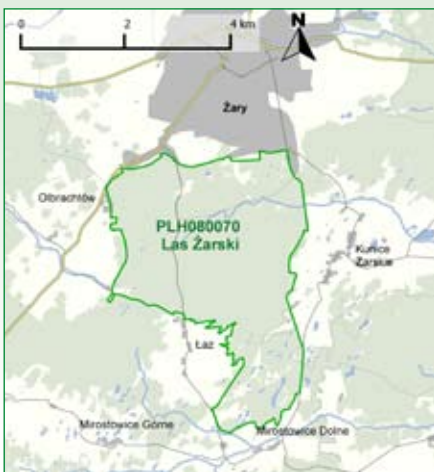
PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE**Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej**

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
6410	Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (<i>Molinion</i>)	C
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	C
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzerio-Caricetea</i>)	C
9110	Kwaśne buczyny (<i>Luzulo-Fagenion</i>)	C
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	C
9190	Kwaśne dąbrowy	C
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	C
91F0	Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (<i>Ficario-Ulmetum</i>)	C

Opis terenu i historia

Obszar obejmuje kompleks lasów liściastych i mieszanych zlokalizowanych na kulminacji moreny czołowej zlodowacenia środkowopolskiego stadiału Warty, z najwyższym punktem - Górą Żarską o wysokości 227 m n.p.m. Obszar charakteryzuje się bogatą rzeźbą terenową, dużymi deniwelacjami terenu i stromymi zboczami. W obniżeniach znajdują się bagna i torfowiska z ciekawą roślinnością. Obszar obfituje również w tereny źródłiskowe.

Przed wojną tereny dzisiejszego Lasu Żarskiego stanowiły lasy miejskie miasta Żary. Znajdowała się tutaj bogata infrastruktura turystyczna, której pozostałości w postaci dwóch kamiennych wież, widoczne są jeszcze do dzisiaj.

Opis przyrody

Obszar został utworzony głównie w celu zachowania starych, dobrze wykształconych lasów bukowych, których wiek dochodzi do 150 -170 lat, w naturalnie funkcjonującym ekosystemie, reprezentującym siedlisko kwaśnej buczyny (kod 9110). Najlepiej (typowo) wykształcone zbiorowiska *Luzulo pilosae-Fagetum* zajmują prawie 210 ha - co stanowi 17 % obszaru.

W obszarze znajdują się również siedliska dobrze wykształconych grądów środkowo-europejskich *Galio-Carpinetum* (kod 9170). Na mniejszej powierzchni występują płaty kwaśnych dąbrów (kod 9190), nadrzecznych łągów olszowo-jesionowych (kod

91E0) i łągów dębowo-wiązowo-jesionowych (kod 91F0).

Spośród siedlisk nieleśnych najcenniejsze są łąki trzęślicowe (kod 6140) oraz łąki świeże (kod 6150) z rzadkimi roślinami. W obniżeniach terenowych znajdują się torfowiska przejściowe (siedlisko 7140).

Z gatunków z załącznika II dyrektywy siedliskowej, w południowej części obszaru stwierdzono niezbyt liczne stanowiska kumaka nizinnego *Bombina bombina* i wydry *Lutra lutra* dla zachowania których obszar ma znikome znaczenie.

W obszarze występują ciekawe gatunki chronionych roślin. Na wilgotnych łąkach w południowej części obszaru znajdują się stanowiska storczyka listery jajowatej *Listera ovata* oraz rzadkiego zimowita jesiennego *Colchicum autumnale*, natomiast z lasami bukowymi związany jest pięknie kwitnący storczyk - buławnik czerwony *Cephalanthera rubra*. Ciekawostką są reliktywne stanowiska jodły *Abies alba* na krańcach jej zasięgu.

Zagrożenia

Główne zagrożenia na tym terenie wynikają z dużej antropopresji. Obszar na północy przylega do miasta Żary (40 000 mieszkańców), co wiąże się z dużą penetracją terenu, zaśmiecaniem, a w ostatnich latach, ze względu na urozmaiconą rzeźbę terenu, również z nielegalnym ruchem pojazdów terenowych. W przypadku siedlisk leśnych podstawowym zagrożeniem jest niewłaściwa, schematyczna gospodarka leśna, polegająca między innymi na ujednoliceniu struktury i wieku drzewostanów oraz usuwaniu drzew martwych i zamierających.

Zalecane sposoby ochrony

W przypadku siedlisk leśnych ważne jest zapewnienie odpowiedniej reprezentacji starych drzewostanów pozostawionych bez ingerencji, aby zaczęły funkcjonować naturalne procesy jakie zachodzą w ekosystemach leśnych wyjętych spod presji człowieka.

Ze względu na presję turystyczną ważne jest odpowiednie ukierunkowanie ruchu turystycznego.

Zarządzający terenem

Obszar w większości znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictwa Lipinki. Niewielkie fragmenty należące do prywatnych właścicieli znajdują się wokół miejscowości.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

BERNADZKI T. 2002. Żarski Las (Zielony Las): przewodnik przyrodniczo-krajoznawczy. Wyd. Biuro Reklamy „Maja”.
JERMACZEK A., MACIANTOWICZ M. (red.). 2005. Przyroda Ziemi Lubuskiej. Wydawnictwo Klubu Przyrodników. Świebodzin.

Fot. Marek Maciantowicz

LASY BIERZWNICKIE PLH320044

Powierzchnia: 8792,3 ha , w tym 555,4 ha (6%) w woj. lubuskim

Gminy (w woj. lubuskim): Dobiegniew

Formy ochrony przyrody (w woj. lubuskim):
obszar chronionego krajobrazu „Puszcza Drawska”,
obszar specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 „Lasy Puszczy nad Drawą”

Lokalizacja

Rozległy obszar położony w większości w woj. zachodniopomorskim, obejmujący jednak także ok. 550-hektarowy fragment woj. lubuskiego. Obejmuje fragment Puszczy Drawskiej, oddzielony terenami rolniczymi od jej głównego kompleksu.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3140	Twardowodne oligo- i mezotroficzne zbiorniki z podwodnymi łąkami ramienic <i>Charateria</i> spp. ⁽¹⁾	A
3150	Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i> ⁽¹⁾	B
3160	Naturalne, dystroficzne zbiorniki wodne ⁽¹⁾	C
6120	Ciepłolubne, śródlądowe murawy napiaskowe (<i>Koelerion glaucae</i>) ⁽¹⁾	C
6410	Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (<i>Molinion</i>) ⁽¹⁾	C
6430	Ziołorośla górskie (<i>Adenostylion alliariae</i>) i ziołorośla nadrzeczne (<i>Convolvuletalia sepium</i>) ⁽¹⁾	C
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>) ⁽¹⁾	C
7120	Torfowiska wysokie zdegradowane, lecz zdolne do naturalnej i stymulowanej regeneracji ⁽¹⁾	B
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzerio-Caricetea</i>) ⁽¹⁾	B
7210	Torfowiska nakredowe (<i>Cladietum marisci</i> , <i>Caricetum buxbaumii</i> , <i>Schoenetum nigricantis</i>) ⁽¹⁾	A

7230	Górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk ⁽¹⁾	C
9130	Żyzne buczyny (<i>Dentario glandulosae-Fagenion</i> , <i>Galio odorati-Fagenion</i>)	A
9160	Grąd subatlantycki (<i>Stellario-Carpinetum</i>)	B
91D0	Bory i lasy bagienne (<i>Vaccinio uliginosi-Beluletum pubescentis</i> , <i>Vaccinio uliginosi-Pinetum</i> , <i>Pino mugo-Sphagnetum</i> , <i>Sphagno girgensohnii-Piceetum</i> i brzoźowo-sosnowe bagienne lasy borealne)	C
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	B

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1060	<i>Lycaena dispar</i> - czerwończyk nieparek ⁽¹⁾	motyl	C
1083	<i>Lucanus cervus</i> – jelonek rogacz ⁽¹⁾	owad	C
1084	<i>Osmoderma eremita</i> – pachnica dębowa ⁽¹⁾	owad	C
1145	<i>Misgurnus fossilis</i> - piskorz	ryba	C
1166	<i>Triturus cristatus</i> – traszka grzebieniasta	płaz	C
1188	<i>Bombina bombina</i> – kumak nizinny	płaz	C
1220	<i>Emys orbicularis</i> - żółw błotny ⁽¹⁾	gad	C
1355	<i>Lutra lutra</i> - wydra	ssak	C

⁽¹⁾ – siedlisko/gatunek występujący w obszarze, ale poza jego lubuską częścią.

Opis terenu i historia

Kompleks leśny chroniony dziś jako obszar Natura 2000 to dawna część dóbr bierzwnickich – od XIII do XVI w. stanowiących własność sławnego klasztoru cystersów w Bierzwniku, a po sekularyzacji klasztoru w 1539 r. – tworzących tzw. domenę bierzwnicką stanowiącą własność państwową. Podłoże geologiczne obszaru budowane jest głównie przez gliny morenowe i występujące w zagłębieniach torfy; ciekawostką geologiczną jest jeden z najpiękniejszych w tej części Polski ozów, znajdujący się na granicy obszaru w okolicy miejscowości Klasztorne (w zachodniopomorskiej części obszaru). Duże torfowisko na pn-zach. od Chłopowa (w zachodniopomorskiej części obszaru) słynie z tego, że w 1888 r. spadł na nie duży meteor, który do dziś nie został odnaleziony.

Opis przyrody

Większość cennych elementów przyrody obszaru znajduje się w jego części zachodniopomorskiej. W obszarze dominują lasy bukowe i dębowe, reprezentujące siedliska przyrodnicze kwaśnych i żyznych buczyn oraz grądów subatlantyckich. Szczególnie dobrze zachowane, w starszych klasach wiekowych, są kwaśne i żyzne buczyny w rejonie Sowińca, urozmaicone licznymi śródleśnymi oczkami wodnymi, a także buczyny w okolicy Rębusza i nad jez. Bierzwnik (część zachodniopomorska) oraz grąd lipowy na wyspie jeziora Bierzwnik (uznana za rezerwat przyrody, w woj. zachodniopomorskim). W okolicy

Chłopowa i nad jez. Bierzwnik oraz na pd. od Jagliska znajdują się pozostałości torfowisk wysokich, otoczonych borami i brzezinami bagiennymi na torfach. W okolicy Zieleniewa i Klasztornego utrzymują się ciepłe murawy napiaskowe na ozie. Jezioro Bierzwnik ma charakter jeziora ramienicowego, a w kilku miejscach nad mniejszymi jeziorami wykształciły się szuwały kłoci wiechowatej. W niewielkiej części obszaru znajdującej się w woj. lubuskim są tylko buczyny, grądy i łęgi, oraz krótki fragment rzeki Mierzęcka Struga. Lasy w tej części są dość silnie zniekształcone.

Zagrożenia

Zagrożeniem jest spadek poziomu wód gruntowych i odwadnianie – skutkujące przesuszeniem borów i brzezin bagiennych oraz torfowisk. Gospodarka leśna może potencjalnie zmniejszyć udział starodrzewi bukowych i dębowych w obszarze, co odbiłoby się negatywnie na różnorodności biologicznej związanej z ekosystemami leśnymi. Nad jeziorem Bierzwnik zagrożeniem może być presja turystyki.

Zalecane sposoby ochrony

Konieczne jest powstrzymanie odpływu wody z torfowisk, w tym z borów i brzezin bagiennych na torfach. Bory i lasy bagienne powinny pozostać nie użytkowane (tak jak obecnie). Celowe byłoby utworzenie 1-2 rezerwatów przyrody, obejmujących najciekawsze fragmenty starych buczyn. Niewielkie, najcenniejsze fragmenty leśnych siedlisk przyrodniczych powinny być wyłączane z gospodarczego użytkowania jako tzw. „powierzchnie referencyjne” lub „ostoje ksylobiontów. Ważna jest ochrona, podczas prowadzenia gospodarki leśnej, sąsiedztwa wód i torfowisk, przez pozostawianie 30-50m stref nie użytkowanych zrębami.

Paweł Pawlaczyk

Fot. Paweł Pawlaczyk

LASY DOBROSUŁOWSKIE PLH080037

Powierzchnia: 11 192,9 ha

Gminy: Bytnica, Łagów, Krosno Odrzańskie, Maszewo

Formy ochrony przyrody: obszar chronionego krajobrazu „16 - Puszcza nad Pliszką”

Lokalizacja

Ten duży obszar zlokalizowany jest w centrum Puszczy Rzepińskiej. Od północy ograniczony jest przez dolinę rzeki Pliszki, a od południa miejscowościami Rzeczyca, Trzebiechów, Budachów i Dobrosułów. Przez obszar przebiega linia kolejowa C-E59 Wrocław – Szczecin oraz droga wojewódzka nr 138 Gubin – Torzym.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
9110	Kwaśne buczyny (<i>Luzulo-Fagenion</i>)	C
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	C
9190	Kwaśna dąbrowa	C
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	C

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1083	<i>Lucanus cervus</i> – jelonek rogacz	owad	B
1084	<i>Osmoderma eremita</i> – pachnica dębowa	owad	C
1088	<i>Cerambyx cerdo</i> – kozioróg dębosz	owad	B
1324	<i>Myotis myotis</i> – nocek duży	ssak - nietoperz	C
1352	<i>Canis lupus</i> - wilk	ssak	B

Opis terenu i historia

Obszar „Lasy Dobrosułowskie” obejmuje reprezentatywny fragment Puszczy Rzepińskiej, leżący w jej centrum, stanowiący „matecznik” i ostoję populacji wilka na tym terenie. Od północy graniczy z obszarem Dolina Pliszki, a poprzez niego łączy się z obszarem Stara Dąbrowa w Korytach. Puszcza Rzepińska stanowi ogromny kompleks leśny obejmujący

obszar pomiędzy trzema rzekami: Odrą, Wartą i Obrą. Tworzą go głównie piaszczyste tereny sandrowe, dość liczne jeziora oraz drzewostany o charakterze monokultur, w którym zdecydowanie dominuje sosna zwyczajna. Nielicznie spotyka się drzewostany o charakterze naturalnym, np. buczyny, dąbrowy, grądy czy łęgi. Obszar jest słabo zaludniony. Puszczę odwadniają dwie główne rzeki: Pliszka i Ilanka. Z północy na południe obszar przecina linia kolejowa nr 273 (C-E59) relacji Szczecin – Wrocław, która ma być modernizowana w kierunku większych prędkości. W stosunku do pierwotnej propozycji obszar powiększono w części zachodniej o ponad 1800 ha, w wyniku bardziej szczegółowego rozpoznania areału występowania wilka.

Opis przyrody

Obszar został wyznaczony głównie dla ochrony występującej tutaj populacji priorytetowego gatunku z załącznika II dyrektywy siedliskowej jakim jest wilk *Canis lupus*. Wyznaczony teren stanowi terytorium jednej lub dwóch z tutejszych watah, o liczebności około 10 osobników.

Uwarunkowania przyrodnicze obszaru Puszczy Rzepińskiej, w tym struktura gatunkowa drzewostanów oraz bardzo duże zagęszczenia dzikich zwierząt kopytnych, a szczególnie jelenia, decydują o potencjalnie wysokiej przydatności tego terenu jako miejsca stałego bytowania i rozmnażania się wilków. Równocześnie ze względu na znaczną odległość od zwartego zasięgu wilka, ostoją ta odgrywa bardzo ważną rolę w procesie rekolonizacji przez ten gatunek terenów zachodniej Polski.

Puszcza Rzepińska jest dodatkowo częścią bardzo ważnego korytarza ekologicznego, służącego migracjom dużych ssaków (Jędrzejewski i inni 2006). Tutejsza populacja, znajdująca się na skrzyżowaniu szlaków migracyjnych, ze względu na łączność z populacjami z Borów Dolnośląskich i z Puszczy Noteckiej oraz populacjami źródłowymi z Polski wschodniej, ma duże szanse na przetrwanie, a także rozwój poprzez tworzenie się kolejnych osiadłych watah w sąsiedztwie obszaru.

W południowej części obszaru, szczególnie w okolicach Budachowa i Siedliska znajdują się cenne stanowiska saproksylicznych chrząszczy z załącznika II dyrektywy siedliskowej: kozioroga dębosza, jelonka rogacza i pachnicy dębowej. Chrząszcze te zasiedlają stare dęby. W obszarze znajdują się również tereny żerowiskowe nocka dużego *Myotis myotis*.

W Jeziorze Dobrosułowskim występują powszechnie, choć niezbyt licznie piskorz i koza, jednak obszar nie ma znaczenia dla zachowania tych gatunków ryb.

W dominującym krajobrazie borów sosnowych udział leśnych siedlisk z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej wynosi tylko 1,1%, jednak zostały wymienione jako przedmioty ochrony ze względu na dobry i bardzo dobry stan zachowania.

Zagrożenia

Głównym zagrożeniem dla populacji wilka jest wzrost izolacji obszaru z uwagi na rosnące natężenie ruchu na drogach krajowych nr 2 i 3 oraz ogrodzenie autostrady A2 i drogi S3, które izolują obszar od innych ostoi w Polsce oraz przecinają korytarze migracyjne dochodzące do obszaru z północy, wschodu i południa. Potencjalnym zagrożeniem jest rozbudowa linii kolejowej Wrocław-Szczecin. Obecnie, ze względu na ogrodzenie autostrady

A2 i nieliczne duże przejścia dla zwierząt, stanowi ona najpoważniejszą barierę izolującą tutejszą populację wilka.

Inne zagrożenia, które mogą być szczególnie niebezpieczne dla niewielkiej populacji tego gatunku, to niepokojenie w miejscach rozrodu w czasie prac leśnych, zbioru runa leśnego oraz kolizje z samochodami na drogach lokalnych. Prawdopodobnie najpoważniejszym zagrożeniem o nierozpoznanej dotychczas skali, jest kłusownictwo.

Zalecane sposoby ochrony

Najważniejszym zadaniem na najbliższe lata jest wyeliminowanie zagrożeń związanych z izolacją kompleksu i umożliwienie swobodnej migracji wilków z i do sąsiednich populacji oraz z populacji źródłowych we wschodniej Polsce poprzez budowę odpowiedniej liczby przejść dla dużych zwierząt na drogach A2, S3 i drodze krajowej nr 2 oraz liniach kolejowych E20 (Berlin – Moskwa) i C-E9 (Szczecin – Wrocław).

Na odcinkach dróg lokalnych przechodzących przez las wskazane jest ograniczenie prędkości pojazdów do 60 km/godz. W celu zapewnienia spokoju w okresie rozrodu można tworzyć przewidziane w ustawie o ochronie przyrody strefy ochronne wokół nor o promieniu 500 m. Dodatkowo można ograniczać penetrację ludzi poprzez utrudnienie dostępu w postaci pozostawiania celowo ściętych drzew, zablokowanie dochodzących w pobliże ścieżek itp.

W obrębie zasięgu wilka należy w planach łowieckich dotyczących pozyskania jelenia i sarny, uwzględnić udział drapieżnictwa wilka. Należy również skutecznie przeciwdziałać kłusownictwu.

Zarządzający terenem

Z wyjątkiem niewielkich fragmentów dróg publicznych, linii kolejowej i gruntów prywatnych w pobliżu miejscowości Siedlisko, Budachów i Dobrosułów, cały obszar znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach nadleśnictw Krosno i Bytnica.

Marek Maciantowicz

Cheśz wiedzieć więcej?

JĘDRZEJEWSKI W., NOWAK S., KUREK R., MYŚLAJEK R. W., STACHURA K., ZAWADZKA B. 2006. Zwierzęta a drogi. Metody ograniczania negatywnego wpływu dróg na populację dzikich zwierząt. Wydanie II poprawione i uzupełnione. Zakład Badania Ssaków Polskiej Akademii Nauk, Białowieża.

NOWAK S., MYŚLAJEK R. 2011. Wilki na zachód od Wisły. Wydawnictwo Stowarzyszenia dla Natury Wilk, Twardorzeczka.

NOWAK S., MYŚLAJEK R., KŁOSIŃSKA A., GABRYŚ G. 2011. Diet and prey selection of wolves *Canis lupus* recolonising Western and Central Poland. Mammalian Biology 76: 709-715.

LUBSKI ŁĘG ŚNIEŻYCOWY PLH080065

Powierzchnia: 65,0 ha

Gminy: Lubsko, Jasień

Formy ochrony przyrody: obszar chronionego krajobrazu „30 - Wschodnie Okolice Lub ska”

Lokalizacja

Obszar „Lubski Łęg Śnieżycowy” to zwarty kompleks leśny usytuowany nad rzeką Lubszą, przylegający od wschodu do miasta Lubsko.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	C
91F0	Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (<i>Ficario- Ulmetum</i>)	B

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1145	<i>Misgurnus fossilis</i> – piskorz	ryba	C

Opis terenu

Obszar obejmuje jeden z najcenniejszych przyrodniczo fragmentów doliny Lubszy, która na tym odcinku ma przebieg równoleżnikowy. Znajduje się po wschodniej stronie Lub ska, a odległość do najbliższej zabudowy wynosi 500 metrów.

Obszar stanowi zwarty kompleks lasów liściastych - łęgów i grądów usytuowany w szerokiej w tym miejscu dolinie Lub szy. W okresie wiosennym niekiedy dochodzi do zalewania terenów nadrzecznych.

Ze względu na bliskość miasta obszar jest miejscem rekreacji i wypoczynku mieszkańców Lub ska.

Opis przyrody

Obszar charakteryzuje się wysokimi walorami przyrodniczymi. Najcenniejszym siedliskiem przyrodniczym w obszarze jest dobrze wykształcony łęg dębowo-wiązowo-jesionowy *Quercus-Ulmetum* (siedlisko 91F0) o wzorcowo wykształconej strukturze i fizjonomii, z którym przestrzennie i dynamicznie związane jest zbiorowisko grądu *Galio-Carpinetum* (siedlisko 9170), mającego charakter połęgowy.

We wschodniej części obszaru występują duże, zwarte płyty śnieżycy wiosennej *Leucojum vernalis*. Jest to największe znane skupisko tej bardzo rzadkiej rośliny w województwie lubuskim. Na terenie obszaru znajduje się też jedno z niewielu w Polsce stanowisk kokoryczy wątlej *Corydalis intermedia*.

Zagrożenia

Głównym zagrożeniem jest obniżanie się poziomu Lubszy i brak regularnych zalewów, koniecznych dla właściwej dynamiki lasu łęgowego. Na znacznej części obszaru, w wyniku zmiany warunków wodnych, obserwowany jest proces grądowienia.

Zagrożenie stanowią również obce gatunki roślin. Wzdłuż Lubszy rozwijają się ekspansywnie zarośla rdestowca ostrokończystego *Reynoutria japonica*, jednak gatunek ten, aktualnie utrzymuje się tylko w kilkumetrowej szerokości pasie wzdłuż rzeki i nie wnika głębiej do drzewostanu.

Potencjalnym zagrożeniem jest projektowana wschodnia obwodnica Lubska, która w planach ma przeciąć kompleks leśny z północy na południe. Zagrożeniem może być też ewentualna regulacja rzeki związana z zabezpieczeniem przeciwpowodziowym Jasienia i Lubska.

Zalecane sposoby ochrony

Obwodnica Lubska powinna ominąć chronione w obszarze siedliska. Dla lasu łęgowego ze śnieżycą najkorzystniejsza wydaje się bierna ochrona. Przy wzroście ekspansji rdestowca ostrokończystego konieczne będzie podjęcie działań eliminujących tą roślinę, np. poprzez koszenie.

Zarządzający terenem

Cały obszar z wyjątkiem rzeki znajduje się w zarządzie Nadleśnictwa Lubsko. Wodami Lubszy zarządza LZMiUW w Zielonej Górze.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

ROSADZIŃSKI S. 2007. Szata roślinna. W: Bory Lubuskie. Leśny Kompleks Promocyjny. Jerzak L., Gabryś G. (red.). Wyd. Nadleśnictwo Lubsko: 41-64.

ŁĘGI KOŁO WYMIAREK PLH080059

Powierzchnia: 159,2 ha

Gmina: Wymiarki

Formy ochrony przyrody: brak

Lokalizacja

Obszar „Łęgi koło Wymiarek” obejmuje kompleks leśny położony wzdłuż rzeki Otwiertnicy pomiędzy Wymiarkami i Lutynką.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE
Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
9190	Kwaśne dąbrowy	C
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnetion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	A

Opis terenu

Obszar obejmuje cenny przyrodniczo fragment doliny rzeki Otwiertnicy położony pomiędzy Wymiarkami a Lutynką. Zachodnia granica obszaru znajduje się na drodze łączącej obie miejscowości. Obszar stanowi zwarty kompleks lasów liściastych, głównie łęgów, grądów i kwaśnych dąbrów, będący częścią Borów Dolnośląskich. W północnej części obszaru, w pobliżu Lutynki znajduje się kompleks nadrzecznych łąk.

Opis przyrody

Obszar charakteryzuje się wysokimi walorami przyrodniczymi. Krajobraz naturalny kształtowany jest przede wszystkim przez zbiorowiska dobrze wykształconych łęgów olszowo-jesionowych *Fraxino-Alnetum* (siedlisko 91E0), które otrzymały rzadko spotykaną ocenę – A. W wyżej położonych partiach doliny znajdują się kwaśne dąbrowy reprezentujące siedlisko 9190, natomiast na niewielkiej powierzchni występuje siedlisko grądu śród-kowoeuropejskiego *Galio-Carpinetum* (9170).

Wojciech Zieleniewski

Zagrożenia

Głównym zagrożeniem jest zmiana stosunków wodnych i brak regularnych zalewów, koniecznych dla właściwej dynamiki lasu łęgowego.

Zalecane sposoby ochrony

Dla ochrony lasów łęgowych istotny jest znaczący udział pozostawionych bez ingerencji starodrzewi z dużą ilością obumierających i martwych drzew. Ze względu na bardzo dobry stan zachowania siedliska w obszarze najkorzystniejsza byłaby ochrona bierna całego płatu siedliska.

Zarządzający terenem

Cały obszar, z wyjątkiem rzeki oraz fragmentu prywatnych gruntów koło Lutynki w północnej części, znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe w granicach Nadleśnictwa Wymiarki.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

BENA W. 2008 Uroczyska Borów Dolnośląskich - europejskie dziedzictwo przyrodnicze Wydawnictwo Klubu Przyrodników, Świebodzin.
JERMACZEK A. (red.) 1998 Bory Łużycko-Dolnośląskie. Przyroda i jej ochrona. Wydawnictwo Lubuskiego Klubu Przyrodników, Świebodzin.

Sledziennica skrętolistna *Chrysosplenium alternifolium*. Fot. Daria Jachimowska

ŁĘGI NAD NYSĄ ŁUŻYCKĄ PLH080038

Powierzchnia: 499,9 ha

Gminy: Przewóz, Łęknica

Formy ochrony przyrody: rezerwat przyrody „Nad Młyńską Strugą”, PLB020005 Bory Dolnośląskie, Park Krajobrazowy Łuk Mużakowa

Lokalizacja

Obszar „Łęgi nad Nysą Łużycką” obejmuje fragment doliny Nysy Łużyckiej położony pomiędzy Łęknicą a miejscowością Potok.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3150	Starorzeczka i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	C
6430	Ziołorośla górskie (<i>Adenostylion alliariae</i>) i ziołorośla nadrzeczne (<i>Convolvuletalia sepium</i>)	C
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	B
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	C
91F0	Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (<i>Ficario- Ulmetum</i>)	B

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1037	<i>Ophiogomphus cecilia</i> – trzepla zielona	ważka	C
1124	<i>Gobio albipinnatus</i> - kiełb białopłetwy	ryba	C
1831	<i>Luronium natans</i> - elisma wodna	roślina	A >100

Opis terenu

Obszar obejmuje cenny fragment doliny Nysy Łużyckiej oraz ujściowy odcinek rzeki Młyńskiej Strugi (Skrody), chroniony w rezerwacie Nad Młyńską Strugą z dobrze zachowanym kompleksem lasów liściastych, głównie łęgów i grądów. Cały obszar znajduje się na terenie Parku Krajobrazowego Łuk Mużakowa. W części północnej Nysa wpływa w przełomowy odcinek przez olbrzymią morenę czołową nazywaną Łukiem Mużakowa.

Po stronie niemieckiej, na całej długości polskiego obszaru znajdują się dwa obszary: siedliskowy DE4454302 Neisegebiet o powierzchni 2450,00 ha oraz ptasi DE4454451 Neise-tal o powierzchni 2373,13 ha.

Fot. Wojciech Zieleniewski

Opis przyrody

Krajobraz naturalny doliny Nysy Łużyckiej kształtowany jest przede wszystkim przez zbiorowiska dobrze wykształconych łąg dębowo-wiązowo-jesionowych (*Ficario-Ulmetum*) a przy ujściu Młyńskiej Strugi przez łągi olszowo-jesionowe *Fraxino-Alnetum* (siedlisko 91E0). W wyżej położonych partiach doliny, szczególnie w rezerwacie Nad Młyńską Strugą znajdują się bardzo dobrze zachowane płaty grądu środkowoeuropejskiego *Galio-Carpinetum* (siedlisko 9170).

Walorem wyróżniającym ten obszar w województwie lubuskim jest stanowisko niezwykle rzadkiej rośliny wodnej - elismy wodnej *Luronium natans*. Stanowisko znajduje się w południowej części obszaru, w zbiorniku wodnym w dolinie Nysy Łużyckiej i jest jednym z dwóch w tej części Polski. Drugie stanowisko znajduje się na terenie województwa dolnośląskiego w obszarze PLH020049 Żwirownie w Starej Olesznej, oddalonym 3 km na południe od granic województwa lubuskiego. Największe skupisko, liczące około 60 stanowisk znajduje się na Pojezierzu Pomorskim.

Spośród gatunków zwierząt z załącznika II dyrektywy siedliskowej, warto zwrócić uwagę na rzadką ważkę, związaną z dolinami większych rzek jaką jest trzepla zielona *Ophiogomphus cecilia*. W Nysie na omawianym odcinku występuje kielb białopłetwy i koza.

Zagrożenia

Głównym zagrożeniem jest zmiana stosunków wodnych i brak regularnych zalewów w dolinie Nysy, koniecznych dla właściwej dynamiki lasów łągowych.

Zagrożeniem dla jedyne go w województwie stanowiska elismy wodnej są: eutrofizacja wód oraz rekreacyjne i wędkarskie użytkowanie akwenu.

Zalecane sposoby ochrony

Dla lasów łągowych najkorzystniejsza byłaby ochrona bierna. Stanowisko elismy powinno być zostać skutecznie zabezpieczone przez możliwością zniszczenia.

Zarządzający terenem

Większość obszaru, z wyjątkiem rzek oraz prywatnych łąk nad Nysą w środkowej i południowej części, znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe w granicach nadleśnictw Lipinki i Wymiarki. Wodami Nysy Łużyckiej zarządza RZGW we Wrocławiu.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

JERMACZEK A. (red.) 1998 Bory łużycko-Dolnośląskie. Przyroda i jej ochrona. Wydawnictwo Lubuskiego Klubu Przyrodników, Świebodzin.
CHOJNACKI I., TORGLER P. (red.) 2000. Zielona Wstęga Odra-Nysa: koncepcja rozwoju polsko-niemieckiej strefy przygranicznej uwzględniająca wymogi ochrony. Wyd. Umweltstiftung WWF-Deutschland, Naturschutzstelle, Ost.

ŁĘGI ODRZAŃSKIE PLH020018

Powierzchnia: 20 223,0 ha, z czego w lubuskim 2,7%

Gmina (w woj. lubuskim): Szlichtyngowa

Formy ochrony przyrody (w woj. lubuskim): PLB020008 Łęgi Odrzańskie

Lokalizacja

Obszar „Łęgi Odrzańskie” obejmuje odcinek Odry od Brzegu Dolnego aż do Głogowa. Na terenie województwa lubuskiego znajduje się niewielki fragment obszaru (484 ha) obejmujący ujście Baryczy do Odry w okolicach Wyszana.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3150	Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	B
3260	Nizinne i podgórskie rzeki ze zbiorowiskami włosieniczników <i>Ranunculion fluitantis</i>	C
3270	Zalewane muliste brzegi rzek	C
6210	Murawy kserotermiczne (<i>Festuco-Brometea</i>)	C
6410	Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (Molinion)	B
6430	Ziołorośla górskie (<i>Adenostylion alliariae</i>) i ziołorośla nadrzeczne (<i>Convolvuletalia sepium</i>)	B
6440	Łąki selernicowe (<i>Cnidion dubii</i>)	B
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	C
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	C
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	B
91F0	Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (<i>Ficario- Ulmetum</i>)	A

Opis terenu i historia

Obszar obejmuje jeden z najciekawszych przyrodniczo fragmentów doliny Odry o długości 101 km, od Brzegu Dolnego do Głogowa (od km 290 do km 385 szlaku żegludowego rzeki Odry), w granicach dawnej terasy zalewowej rzeki, wraz z ujściowym odcinkiem doliny Baryczy (częściowo na terenie województwa lubuskiego). Obszar obejmuje siedliska nadrzeczne zachowane w międzywalu oraz najlepiej wykształcone lasy, łąki i torfowiska niskie poza jego obrębem. Duża część doliny jest regularnie zalewana. Na glebach aluwialnych w typie mady występują rosny dobrze zachowane płyty siedlisk w typie łęgów jesionowych i dębowo-wiązowych. Częste są ponad 100-letnie starodrzewia, z licznymi drzewami o cha-

Dzięcioł średni. Fot. Antoni Kasprzak

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1037	<i>Ophiogomphus cecilia</i> – trzepla zielona	ważka	B
1042	<i>Leucorrhinia pectoralis</i> – zalotka większa	ważka	C
1052	<i>Hypodryas maturna</i> – przeplatka maturna	motyl	A
1059	<i>Maculinea teleius</i> – modraszek telejus	motyl	B
1060	<i>Lycaena dispar</i> – czerwończyk nieparek	motyl	B
1061	<i>Maculinea nausithous</i> – modraszek nausitous	motyl	B
1074	<i>Eriogaster catax</i> – barczatka kataks	motyl	A
1084	<i>Osmoderma eremita</i> – pachnica dębowa	chrząszcz	A
1088	<i>Cerambyx cerdo</i> – kozioróg dębosz	chrząszcz	A
1106	<i>Salmo salar</i> – łosoś atlantycki	ryba	C
1124	<i>Gobio alpinus</i> – kielb białopłetwy	ryba	B
1130	<i>Aspius aspius</i> - boleń	ryba	B
1134	<i>Rhodeus sericeus amarus</i> – różanka	ryba	B
1149	<i>Cobitis taenia</i> – koza	ryba	B
1166	<i>Triturus cristatus</i> – traszka grzebieniasta	płaz	C
1188	<i>Bombina orientalis</i> – kumak nizinny	płaz	B
1308	<i>Barbastella barbastellus</i> – mopek	ssak - nietoperz	B
1318	<i>Myotis dasycneme</i> – nocek lydkowłosy	ssak - nietoperz	B
1323	<i>Myotis bechsteini</i> – nocek Bechsteina	ssak - nietoperz	B
1324	<i>Myotis myotis</i> – nocek duży	ssak - nietoperz	B
1337	<i>Castor fiber</i> - bóbr	ssak	B
1355	<i>Lutra lutra</i> - wydra	ssak	C

rakterze pomnikowym. Lasy są użytkowane gospodarczo. Liczne, pozostałe po dawnym korycie Odry starorzecza, są w różnych fazach zarastania. Można tu obserwować kolejne stadia sukcesyjne zbiorowisk związanych z dynamicznym układem doliny rzecznej. W dolinie znajdują się też duże kompleksy wilgotnych łąk i świeżych łąk, częściowo użytkowanych kośnie. Ponadto obszar spełnia rolę bardzo ważnego korytarza ekologicznego m.in. w ramach krajowej sieci ekologicznej ECONET-Polska

Opis przyrody

Obszar odznacza się dużym bogactwem rzadkich i zagrożonych siedlisk przyrodniczych, charakterystycznych dla dużej rzeki nizinnej (11 typów siedlisk z załącznika I dyrektywy siedliskowej). Znaczną powierzchnię (w tym również w części lubuskiej zajmują fitocenozy łągów olszowo-jesionowych *Fraxino-Alnetum* (siedlisko 91E0), z którymi przestrzennie i dynamicznie związane są zbiorowiska łągów dębowo-wiązowo-jesionowych *Quercu-Ulmetum* (siedlisko 91F0) i rzadziej grądów *Galio-Carpinetum* (siedlisko 9170). Część z nich odznacza się wysokim stopniem naturalności oraz wysoką bioróżnorodnością. Cennym elementem przyrody obszaru są łąki świeże (kod 6510) i zmiennowilgotne (kod 6410), z takimi interesującymi gatunkami jak: goryczka wąskolistna *Gentiana pneumonanthe*, ko-

saciec syberyjski *Iris sibirica* czy czosnek kątowaty *Allium angulosum*. Na terenie całej ostoi stwierdzono obecność 22 gatunków zwierząt z załącznika II dyrektywy siedliskowej. Na szczególną uwagę zasługują rzadkie gatunki bezkręgowców (motyli, chrząszczy i ważek) oraz ryb (m.in. kielb białopłetwego i bolenia). Na terenie województwa dolnośląskiego, w podziemiach dawnego klasztoru w Lubiążu znajduje się cenne zimowisko mopka. Bardzo bogata jest flora obszaru z licznymi gatunkami prawnie chronionymi oraz gatunkami rzadkimi i zagrożonymi, tak w skali całej Polski, jak i lokalnie (m.in. liczne są storczykowate). W dobrze zachowanych starorzeczach występują niekiedy liczne populacje kotewki orzecha wodnego oraz ciekawej paproci wodnej salwinii pływającej.

Zagrożenia

Jednym z największych zagrożeń siedlisk przyrodniczych i gatunków chronionych w obszarze Natura 2000 „Łęgi Odrzańskie” jest obniżanie się poziomu wód gruntowych w dolinie Odry związane z negatywnym oddziaływaniem istniejącej zabudowy hydrotechnicznej, w szczególności stopnia w Brzegu Dolnym. Skutkiem tego są szkodliwe przyrodniczo zmiany siedliskowe w granicach obszaru, w tym: zanikanie terenów podmokłych i bagiennych, przesuszenie łąk, przyspieszone łądowanie i zanikanie starorzeczy oraz pogorszenie stanu zdrowotnego lasów, a zwłaszcza starodrzewów liściastych. Negatywnie mogą oddziaływać ewentualne zmiany reżimu hydrologicznego, w tym rytmyki wezbrań i wylewów rzeki Odry, związane z realizacją planowanych przedsięwzięć hydrotechnicznych i melioracyjnych, w tym „porządkowanie” międzywala, modernizację wałów przeciwpowodziowych i budowa nowych zbiorników wodnych. W przypadku siedlisk leśnych podstawowym zagrożeniem jest niewłaściwa, schematyczna gospodarka leśna, polegająca między innymi na ujednoliceniu struktury drzewostanów oraz usuwaniu drzew martwych i zamierających. Dużym problemem jest również narastająca presja ruchu turystycznego i rekreacyjnego, w tym wędkarstwa, ruchu pojazdów terenowych, quadów itp.

Zalecane sposoby ochrony

Najważniejszym procesem warunkującym ochronę wszystkich siedlisk hydrogenicznnych w obszarze jest zachowanie naturalnego rytmu zalewów Odry. Dla ochrony lasów łągowych istotny jest znaczący udział pozostawionych bez ingerencji starodrzewi z dużą ilością obumierających i martwych drzew.

Zarządzający terenem

Obszar ze względu na swoją wielkość jest zarządzany przez wiele podmiotów. Na terenie województwa lubuskiego lasy znajdują się w zarządzie nadleśnictw: Głogów i Włoszakowice. Wodami Odry zarządza RZGW we Wrocławiu, natomiast użytki zielone znajdujące się w dolinie Odry należą w większości do prywatnych właścicieli.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

- DANIELEWICZ W. 2008. Ekologiczne uwarunkowania zasięgów drzew i krzewów na aluwialnych obszarach doliny Odry. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.
- Jankowski W., Świerkosz K. (red.). 1995. Korytarz ekologiczny doliny Odry. Stan - funkcjonowanie - zagrożenia. Fundacja IUCN Poland, Warszawa.
- PIÓRECKI J. 1980. Kotewka orzech wodny (*Trapa L.*) w Polsce. Rozmieszczenie, tempo zanikania stanowisk, użytkowanie i ochrona, biologia i hodowla w warunkach półnaturalnych, badania eksperymentalne. Biblioteka Przemyska 13: 5–159.
- RAST G., OBRDLIK P., NIEZNAŃSKI P. (red.). 2000. Atlas zalewowych obszarów Odry. WWF-Deutschland, WWF-Auen-Institut.
- ŚWIERKOSZ K., OBRDLIK P. 2002. Natura 2000 w Dolinie Odry czyli Odrą do Europy. Dolnośląska Fundacja Ekorozwoju - World Wilde Fund for Nature (WWF), Wrocław.

ŁĘGI SŁUBICKIE PLH080013

Powierzchnia: 825,1 ha

Gminy: Miasto Słubice

Formy ochrony przyrody: rezerwat przyrody „Łęgi koło Słubic”

Lokalizacja

Obszar obejmuje fragment doliny Odry w rejonie Słubic, składa się z dwóch części, na północ i na południe od miasta oraz przewężenia na wysokości miasta. Łącznie zajmuje około 5 km długości doliny.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE**Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej**

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3150	Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	C
6430	Ziołorośla górskie (<i>Adenostylin alliariae</i>) i ziołorośla nadrzeczne (<i>Convolvuletalia sepium</i>)	C
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	C
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion</i>)	C
91F0	Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (<i>Ficario-Ulmetum</i>)	A

Opis terenu

Prawie cały obszar, poza niewielką częścią na północ od Słubic to tereny zalewowe Odry. Kompleks na południe od Słubic składa się z ekstensywnie użytkowanych pastwisk i łąk o powierzchni około 200 ha, oraz podobnej wielkości zwartej kompleksu lasów łęgowych. Na północ od Słubic, między Odrą a wałem przeciwpowodziowym zachowały się fragmenty regularnie zalewanych błoni nadrzecznych, szuwarów mozgowych, starorzeczy oraz kompleksy łąki wiązowej i wierzbowej, a za wałem - płaty silnie grądowiejących, lecz wciąż jeszcze cennych lasów liściastych o łąkowej genezie.

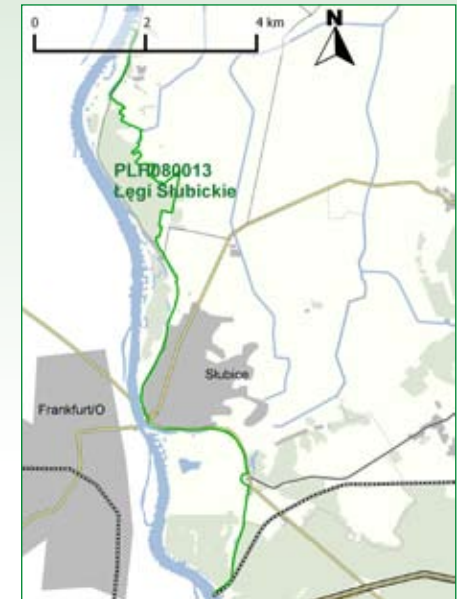
Opis przyrody

Dominującym w obszarze siedliskiem jest kompleks lasów łąkowych zdominowanych przez łąki dębowo – wiązowe. Wraz z podobnym obszarem po stronie niemieckiej, jest jednym z większych skupień tego typu środowisk nad Środkową Odrą. Jest to także jedyny zachowany większy kompleks lasów łąkowych pomiędzy kompleksem w rejonie Krępy koło Zielonej Góry, a ujściem Odry. Drzewostan buduje tu dąb szypułkowy *Quer-*

Fot. Andrzej Jermaczek

cus robur z domieszką wiązu szypułkowego *Ulmus laevis* i sporadycznie wiązu polnego *Ulmus campestris*. Jako ekspansywna domieszka pojawia się tu także klon jesionolistny *Acer negundo*. W obfitym runie przeważają eutroficzne byliny, również ze znacznym udziałem gatunku obcego – niecierpka drobnokwiatowego *Impatiens parviflora*. Ponadto występuje tu co najmniej 7 typów siedlisk z załącznika I dyrektywy siedliskowej, zajmujących łącznie ponad 80% powierzchni obszaru, między innymi starorzecza z salwinią *Salvinia natans*, nie wymienione w SDF łąki selernicowe i zbiorowiska namuliskowe. Teren jest też ważny dla ptaków, występuje tu między innymi kilkadziesiąt par dzięcioła średniego *Dendrocopos medius*. Na otwartych obszarach zalewowych na południe od mostu w Słubicach gniazdują między innymi: rybitwa czarna *Chlidonias niger*, krwawodziób *Tringa totanus*, płaskonos *Anas clypeata*, derkacz *Crex crex* i wiele innych rzadkich gatunków ptaków.

Zagrożenia

Główne zagrożenia dla obszaru to znaczna penetracja przez ludzi, głównie wędkarzy, uwarunkowana położeniem nad rzeką, w pobliżu miasta. Spośród innych wymienić można rozprzestrzenianie się neofitów, przede wszystkim niecierpka drobnokwiatowego i klonu jesionolistnego.

Zalecane sposoby ochrony

Prawie połowę powierzchni obszaru (398 ha) zajmuje rezerwat przyrody „Łęgi koło Słubic”. Jego ochrona to przede wszystkim zachowawcza i bierna ochrona leśnych zbiorowisk łągowych, a także ograniczanie penetracji rezerwatu przez ludzi. W pozostałej części, dla ochrony łąk zalewowych, należałoby przywrócić i utrzymywać ekstensywne użytkowanie łąkowo - pastwiskowe. Dla wszystkich siedlisk obszaru i powiązanych z nimi gatunków, najistotniejsze jest utrzymanie reżimu hydrologicznego Odry, gwarantującego coroczne zalewy.

Zarządzający terenem

Tereny leśne to grunty Skarbu Państwa zarządzane przez Nadleśnictwo Rzepin, międzywalem Odry zarządza RZGW we Wrocławiu, a pozostałymi gruntami ANR i Miasto Słubice.

Andrzej Jermaczek

MAŁOMICKIE ŁĘGI PLH080046

Powierzchnia: 933,0 ha

Gminy: Małomice, Szprotawa, Żagań

Formy ochrony przyrody: obszar chronionego krajobrazu „25 - Dolina Bobru”, zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Park Słowiański”, użytki ekologiczne

Lokalizacja

Obszar „Małomickie Łęgi” obejmuje środkowy fragment doliny Bobru położony pomiędzy Szprotawą a Żaganiem.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3150	Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	C
6430	Ziólorośla górskie (<i>Adenostylion alliariae</i>) i ziólorośla nadrzeczne (<i>Convolvuletalia sepium</i>)	C
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	B
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	B
91F0	Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (<i>Ficario- Ulmetum</i>)	B

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1337	<i>Castor fiber</i> - bóbr	ssak	C
1355	<i>Lutra lutra</i> - wydra	ssak	C
1096	<i>Lampetra planeri</i> – minóg strumieniowy	minóg	C
1149	<i>Cobitis taenia</i> – koza	ryba	C
1163	<i>Cottus gobio</i> – głowacz białopłetwy	ryba	C
1037	<i>Ophiogomphus cecilia</i> – trzepla zielona	ważka	C

Opis terenu

Obszar obejmuje dolinę środkowego biegu Bobru na odcinku od miasta Szprotawy do południowo-wschodnich granic miasta Żagania. Ukształtowanie terenu jest typowe dla średniej wielkości rzeki nizinnej, ze stosunkowo głęboko wciętych korytem oraz płaskimi terasami zalewowymi. Bóbr na tym odcinku ma charakter naturalny z meandrami i starorzeczami, jednak dolina w wielu miejscach ograniczona jest wałami przeciwpowodziowymi.

W Małomicach na rzece znajduje się duży stopień wodny z elektrownią, a poniżej niego w Bukowinie Bobrzańskiej Dolnej - drugi, dużo mniejszy, także z elektrownią (obecnie w posiadaniu prywatnym). Obszar wewnątrz swoich granic jest słabo zurbanizowany, jednak w kilku miejscach, szczególnie Szprotawie i Małomicach, zabudowa dochodzi do samych granic obszaru, ściśle go ograniczając, a w przypadku dwóch elektrowni zabudowa przemysłowa wkracza w samą dolinę rzeki.

Opis przyrody

Krajobraz obszaru wyznacza rzeka o malowniczym meandrującym nurcie, otoczona na większości przebiegu nadrzecznymi lasami liściastymi. W mniejszym stopniu widoczne są tereny otwarte: pola i łąki. Brzegom rzeki na niektórych odcinkach towarzyszy bardzo wąski pas nadrzecznych zarośli wierzbowych oraz niewielkich pozostałości łągów wierzbowych *Salicetum albo-fragilis* i topolowych *Populetum albae*, reprezentujących siedlisko 91E0. Miejscami pojawiają się łągi wiązowo-jesionowe *Ficario-Ulmetum minoris*. W wyżej położonych partiach doliny wśród roślinności leśnej zdecydowanie dominuje siedlisko 9170 - grąd środkowoeuropejski *Galio sylvatici - Carpentum betuli*. Wśród łąk przeważają intensywnie uprawiane łąki świeże z rzędu *Arrhenatheretalia*. Blżej rzeki pojawiają się łąki z rzędu *Molinietalia*, zwykle ze związku *Alopecurion pratensis*. Obszar ma duże znaczenie dla zachowania ciągłości korytarza ekologicznego doliny Bobru. Ponadto, jest ostoją stosunkowo licznej populacji bobra europejskiego *Castor fiber* i wydry *Lutra lutra* oraz trzepli zielonej *Ophiogomphus cecilia*.

Zagrożenia

Głównym zagrożeniem jest zmiana stosunków wodnych i brak regularnych zalewów w dolinie Bobru, koniecznych dla właściwej dynamiki lasów łągowych.

Antropogeniczne przekształcenia cieków, w tym stopnie wodne w Małomicach i Bukowinie Bobrzańskiej Dolnej - powoduje zanik naturalnych biocenoz dolin cieków oraz częściowy zanik naturalnej ichtiofauny.

Dużym zagrożeniem jest nieuporządkowana gospodarka ściekowa w Szprotawie.

Duża presja turystyczna na leśnych terenach nadrzecznych w pobliżu Szprotawy i Małomic powoduje silną antropopresję w postaci niszczenia runa, pojawiania się obcych gatunków roślin oraz zaśmiecania terenu.

Zalecane sposoby ochrony

Bierna ochrona łągów i naturalne utrzymanie Bobru, w tym odtworzenie i utrzymanie rzeki jako szlaku migracyjnego ryb.

Zarządzający terenem

Największe powierzchnie w obszarze znajdują się w zarządzie PGL Lasy Państwowe w granicach nadleśnictw Szprotawa i Żagań. Wodami Bobru zarządza RZGW we Wrocławiu, natomiast użytki zielone znajdujące się w dolinie rzeki należą w większości do prywatnych właścicieli. Kompleks drzewostanów przy Szprotawie stanowi lasy miejskie.

Marek Maciantowicz

Fot. Waldemar Bena

MIERKOWSKIE WYDMY PLH080039

Powierzchnia: 609,8 ha

Gminy: Gubin, Lubsko, Brody

Formy ochrony przyrody: rezerwat przyrody „Mierkowskie Suche Bory”, obszar chronionego krajobrazu „30 - Zachodnie okolice Lubska”, użytek ekologiczny „Bagna przy Rabym Kamieniu”

Lokalizacja

Obszar „Mierkowskie WydmY” zaczyna się 5 km na północny-zachód od Lubska. Jest to pasmo wydm śródlądowych pomiędzy miejscowościami Mierków, Biecz, Jałowice, Lasek i Osiek.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE**Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej**

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
2330	WydmY śródlądowe z murawami napiaskowymi (<i>Corynephorus</i> , <i>Agrostis</i>)	B
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzerio-Caricetea</i>)	C
7150	Obniżenia na podłożu torfowym z roślinnością ze związku <i>Rhynchosporion</i>	B
91T0	Sosnowy bór chrobotkowy (<i>Cladonio-Pinetum</i> i chrobotkowa postać <i>Peucedano-Pinetum</i>)	B

Opis terenu i historia

Obszar „Mierkowskie WydmY” obejmuje kompleks borów sosnowych i torfowisk leżących w granicach Leśnego Kompleksu Promocyjnego Bory Lubuskie w Nadleśnictwie Lubsko. Dominują tu suche i bardzo ubogie florystycznie sosnowe bory chrobotkowe *Cladonio-Pinetum*, porastające rozległą kulminację piaszczystych, wydmowych wyniesień. Najwyższym wzniesieniem o wysokości 86,5 m n.p.m. jest Białogóra, będąca wspaniałym punktem widokowym. Pozostałe wały wydmowe biegną na wysokości 70 – 75 m n.p.m. Częściowo odsłonięte wydmY śródlądowe zbudowane z piasków polodowcowych.

Większość powierzchni porastają lasy sosnowe użytkowane gospodarczo, przeważnie w wieku 40 - 80 lat, drzewostany starsze zajmują około 20% powierzchni. Spotykane są nawet wiekowe sośniny w wieku około 200 lat! Najcenniejsze fragmenty zostały objęte ochroną prawną w formie rezerwatu „Mierkowskie Suche Bory” o powierzchni 131,40 ha. We wschodniej części obszaru, w zagłębieniach terenu wykształciły się ciekawe torfowiska i przygielkowiska dla ochrony których utworzono użytek ekologiczny.

Fot. Marek Maciantowicz

Fot. Marek Maciantowicz

Opis przyrody

W obszarze „Mierkowskie Wydmie” znajduje się najładniejszy kompleks suchych borów chrobotkowych *Cladonio-Pinetum* na całej Ziemi Lubuskiej. Ze względu na konfigurację terenu obserwuje się tam, nawiązujący do sukcesyjnego, ciąg zbiorowisk roślinnych: od inicjalnych muraw napiaskowych ze szczotlichą siwą na szczytach wydm, poprzez suche bory chrobotkowe na zboczach, po bory świeże i tereny podmokłe i bagienne w obniżeniach u podnóża wydm.

W obszarze Natura 2000 „Mierkowskie Wydmie” najważniejszym siedliskiem przyrodniczym jest sosnowy bór chrobotkowy

Cladonio-Pinetum, który zajmuje 22 % powierzchni obszaru.

Zespół jest właściwie wykształcony zarówno pod względem fizjonomii jak i składu gatunkowego, szczególnie warstwy mszysto-porostowej.

Najlepiej zachowane fitocenozy chronione są w rezerwacie „Mierkowskie Suche Bory”. Stwierdzono tutaj obecność ponad 60 gatunków porostów, w tym 35 gatunków naziemnych. Spośród porostów naziemnych rezerwatu do najcenniejszych należą rzadkie w kraju: karlinka brodawkowata *Pycnochtelia papillaria*, chrobotek rozetkowy *Cladonia pocillum*, chróścik pasterski *Stereocaulon paschale* i chróścik orzęsiony *S. tomentosum*.

Zespół *Cladonio-Pinetum* rozwinięty jest w kilku postaciach: typowej (suchej) – z bezwzględną dominacją w runie chrobotków z podrodzaju *Cladina* (*Cladonia arbuscula*, *C. rangiferina*), nadających charakterystyczny siwy odcień dna lasu oraz żyznej (mszystej) – z całym zestawem i dużą ilościowością charakterystycznych taksonów chrobotków *Cladonia* sp.div., bez wyraźnej dominacji chrobotków białawym zabarwieniu, za to z większym udziałem chrobotków o plechach zielonych lub oliwkowych, w tym *C. gracilis*, *C. furcata* i in. a także z wyraźnym udziałem mchów właściwych. Warstwa zielna jest bardzo słabo rozwinięta. Na wierzchołkach wydm i obrzeżach płatów boru suchego znajdują się niewielkie powierzchnie muraw szczotlichowych - siedliska przyrodniczego o kodzie 2330 - wydmy śródlądowe z murawami napiaskowymi (*Corynephorus*, *Agrostis*). Na terenie obszaru stwierdzono występowanie rzadkich porostów z rodzaju brodaczką *Usnea filipendula* i *U. hirta*.

We wschodniej części obszaru, w zagłębieniach terenu znajdują się cenne siedliska przyrodnicze: torfowiska przejściowe (kod 7140) oraz przygiełkowiska (kod 7150) reprezentowane głównie przez zbiorowiska przygiełki białej *Rhynchospora alba*. Występują tutaj też nieliczne płyty z bardzo rzadką przygiełką brunatną *Rhynchospora fusca* - gatunkiem z Polskiej Czerwonej Księgi Roślin.

U podnóża wydm występują na mniejszej powierzchni siedliska przyrodnicze świeżych łąk użytkowanych ekstensywnie (kod 6510), zmiennowilgotnych łąk trzęślicowych (kod

6410) muraw bliźniczkowych (kod 6230) oraz łągów olszowo-jesionowych (kod 91E0) i kwaśnych dąbrów (kod 9190).

W granicach obszaru znajduje się też, najdalej na południe wysunięte w kraju, stanowisko woskownicy europejskiej *Marica gale*, której zwarty zasięg w Polsce ograniczony jest jedynie do strefy przymorskiej. Zespół woskownicy europejskiej *Myricetum galis* jest siedliskiem wymienionym w załączniku II Dyrektywy Siedliskowej (kod 2190-6), należącym do typu 2190 – wilgotne zagłębienia międzywydmowe. Tworzone przez woskownicę fitocenozy w obszarze należą do wzorcowo wykształconych płatów siedliska 2190-6. Dla ochrony tego unikatowego stanowiska został zaprojektowany rezerwat o powierzchni 9,53 ha.

Gatunkami charakterystycznymi dla omawianego terenu są następujące ptaki związane z siedliskami ubogich borów: lerka, czyli skowronek borowy *Lullula arborea*, świergotek polny *Anthus campestris*, lelek *Caprimulgus europaeus* i sikora sosnowka *Parus ater*. Na omawianym terenie występuje również rzadki już chroniony chrząszcz: borodziej próchnik *Ergates faber* z rodziny kózkowatych. Owad ten występuje w miejscach silnie nasłonecznionych, na pniakach i pniach starszych drzew iglastych, zwłaszcza sosen.

Zagrożenia

Nie przewiduje się zagrożeń na obszarze terenów leśnych i niezalesionych fragmentach szczytowych wydm, o ile będzie utrzymany dotychczasowy sposób użytkowania lasu. Najpoważniej zagrożony jest obszar użytku ekologicznego „Bagna przy Rabym Kamieniu”. Absolutnie konieczne jest przeprowadzenie w jak najbliższym okresie czasu prac renaturyzacyjnych związanych z przywróceniem właściwych stosunków wodnych na tym terenie. Przeprowadzone w ostatnim okresie prace przyspieszyły procesy ładowienia torfowisk i zagroziły ich trwałości.

Zalecane sposoby ochrony

W przypadku siedlisk leśnych ważne jest zapewnienie odpowiedniej reprezentacji starych drzewostanów pozostawionych bez ingerencji. Podczas prac leśnych należy zastosować technologie, dzięki którym nie będzie się pozostawiało biomasy w drzewostanie. Optymalne dla porostów zwarcie drzewostanów nie powinno przekraczać 60%.

Należy również prowadzić na tym terenie długoterminowe obserwacje, które dadzą odpowiedź na pytanie o kierunki procesów sukcesyjnych: od suchego boru chrobotkowego do boru świeżego czy odwrotnie.

Zarządzający terenem

Cały obszar znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictwa Lubsko.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

JERMACZEK A., MACIANTOWICZ M. (red.). 2005. Przyroda Ziemi Lubuskiej. Wydawnictwo Klubu Przyrodników. Świebodzin.

JERZAK L., GABRYŚ G. (red.). 2007. Bory Lubuskie. Leśny Kompleks Promocyjny. Wyd. Nadleśnictwo Lubsko.

MOPKOWY TUNEL KOŁO KRZYSTKOWIC PLH080024

Powierzchnia: 48,1 ha

Gmina: Nowogród Bobrzański

Formy ochrony przyrody: obszar chronionego krajobrazu „25 - Dolina Bobru”

Lokalizacja

Obszar znajduje się na terenie byłej niemieckiej fabryki zbrojeniowej, około 1,5 km na północny-zachód od Nowogrodu Bobrzańskiego, na północ od drogi do Lubska.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE**Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej**

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1308	<i>Barbastella barbastellus</i> – mopek	nietoperz	A

Opis terenu i historia

Obszar obejmuje podziemny kanał odwadniający uchodzący do rzeki Bóbr, będący częścią ogromnego kombinatu niemieckiej fabryki chemicznej DAG - Alfred Nobel - Dynamit Aktion Gesellschaft oraz teren na powierzchni obejmujący otoczenie obiektu.

Budowa fabryki rozpoczęła się w 1940 roku.

Od 1941 r. do końca wojny trwała tam pro-

dukcja materiałów wybuchowych. Jednym z elementów fabryki była sieć rurociągów i kanałów doprowadzających i odprowadzających duże ilości wody potrzebnej do produkcji materiałów wybuchowych. Jeden z takich kanałów stanowi obecny obszar Natura 2000.

Po wojnie, do roku 1947 Rosjanie zdemontowali i wywieźli prawie całą infrastrukturę z fabryki. W 1948 r. teren zakładów przejęty został przez Polaków. Obecnie większość terenu byłej fabryki znajduje się w zarządzie Nadleśnictwa Krzystkowie.

Opis przyrody

Według standardowego formularza danych jedynym przedmiotem ochrony w obszarze jest nietoperz mopek *Barbastella barbastellus*.

Zimująca w podziemnym kanale odwadniającym populacja mopka została oszacowana na 1870 osobników i jest to największe, znane w Polsce, zgrupowanie zimowe tego gatunku.

Mopki. Fot. Rafał Szkudlarek

W kanale odpływowym zimują również dwa chronione gatunki nietoperzy: nocek rudy *Myotis daubentonii* oraz gacek brunatny *Plecotus auritus*.

Mopek związany jest z terenami leśnymi. Latem kryje się najczęściej w szczelinach pni drzew, pod odstającą korą, ale również za okiennicami i w szczelinach w ścianach i dachach budynków. Zimuje w chłodnych podziemiach o dużej wilgotności, gdzie temperatura wynosi 0-5 °C.

Wyznaczony na powierzchni obszar o powierzchni 48,1 ha, obejmujący stary drzewostan sosnowy w otoczeniu obiektu ma stanowić rezerwuár pokarmu dla nietoperzy na jesień i wiosnę. Podstawowym pokarmem mopka są bowiem drobne motyle nocne, które chwytają w locie, w pobliżu koron drzew.

Zagrożenia

Najważniejszymi zagrożeniami dla zimujących mopków może być zmiana warunków termicznych i wilgotnościowych w kanale, utrudnienie wlotu oraz niekontrolowana penetracja przez ludzi.

Nie wiadomo również skąd przylatują jesienią nietoperze i gdzie odbywa się rozród zimującej populacji, co powoduje, że mogą zaistnieć różnorodne zagrożenia nietoperzy poza obszarem.

Zalecane sposoby ochrony

Aby skutecznie chronić zimującą populację mopka, należy monitorować stan warunków termicznych i wilgotnościowych w kanale.

Wskazane byłoby również podjęcie próby rozpoznania obszarów żerowania i rozrodu, co pozwoliłoby skutecznie chronić cały obszar wykorzystywany przez nietoperze.

Zarządzający terenem

Cały obszar znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictwa Krzystkowice.

Marek Maciantowicz

MURAWY GORZOWSKIE PLH080058

Powierzchnia: 79,9 ha

Gmina: miasto Gorzów Wlkp.

Formy ochrony przyrody: rezerwat przyrody „Gorzowskie Murawy”,
użytek ekologiczny „Gorzowskie Murawy Kserotermiczne”

Lokalizacja

Obszar „Murawy Gorzowskie” składa się z dwóch części. Główny kompleks położony jest na północnej krawędzi doliny Warty, w granicach administracyjnych i w bezpośrednim sąsiedztwie zabudowy miasta Gorzowa, druga, niewielka część leży około 2 km na zachód, przy trasie wylotowej w kierunku Kostrzyna nad Odrą, również w granicach Miasta.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE**Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej**

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
2330	Wydmy śródlądowe z murawami napiaskowymi	C
6120	Ciepłolubne, śródlądowe murawy napiaskowe (<i>Koelerion glaucae</i>)	B
6110	Murawy kserotermiczne (<i>Festuco-Brometea</i>)	B
91T0	Sosnowy bór chrobotkowy (<i>Cladonio-Pinetum</i> i chrobotkowa postać <i>Peucedano-Pinetum</i>)	C

Opis terenu

Obszar obejmuje strefę krawędziową doliny Warty. Krajobraz ukształtowała morena denna, stąd liczne wzniesienia, pagórki i wąwozy, a na krawędziach liczne rozcięcia erozyjne. Wzniesienia morenowe osiągają 85 m. n.p.m., a więc górują ponad 50 m nad dnem doliny co ma niewątpliwy wpływ na niebanalne walory krajobrazowe obszaru. Nachylenie stoków, szczególnie w południowej części jest również znaczne i w niektórych przypadkach przekracza 50°.

Obszar obejmuje rezerwat przyrody utworzony tu w roku 2006 dla ochrony kompleksu siedlisk kserotermicznych oraz powołany uchwałą Rady Miasta w roku 2005

użytek ekologiczny. Wcześniej, od roku 2002 obszar rezerwatu chroniony był jako obszar chronionego krajobrazu utworzony uchwałą Rady Miejskiej Gorzowa, natomiast obszar użytku ekologicznego to prawdopodobnie teren istniejącego w latach 50. ubiegłego wieku, a potem z nieznanych przyczyn zlikwidowanego rezerwatu. Główna część obszaru (aktualny rezerwat Gorzowskie Murawy) z trzech stron przylega do zurbanizowanych terenów miasta Gorzowa, z czwartej przechodzi w rozległy kompleks leśny. Obszar ten i jego bezpośrednie otoczenie nosi ślady antropopresji, dawnej eksploatacji piasku i żwiru, a także prowadzonej tu do połowy lat 80. ubiegłego wieku działalność poligonowej. Użytkowanie poligonowe ograniczało się przede wszystkim do zajęć ćwiczebnych wojsk lądowych. Pozostałością po tych działaniach są liczne przekształcenia gruntu, zarysy okopów, rowów i strzelnic. Istotnym czynnikiem kształtującym część zbiorowisk murawowych był także ruch pojazdów, w tym gąsienicowych, oraz częste pożary powstające w wyniku działalności wojska. Południowe skraje obszaru jeszcze do początku lat 70-tych były ekstensywnie użytkowane rolniczo, przede wszystkim poprzez wypas owiec.

Druga część obszaru położony przy drodze wylotowej w kierunku Kostzyna to niewielki kompleks porośniętych murawami wzgórz o południowej wystawie, z licznie występującymi gatunkami kserotermicznymi.

Zarówno rezerwat jak i użytk ekologiczny powstały na wniosek Klubu Przyrodników sformułowany w ramach realizacji projektu ochrony muraw kserotermicznych nad Odrą, Wartą i Notecią. Od roku 2009 w obu obiektach prowadzona jest także czynna ochrona polegająca na wycinie nalotów drzew i krzewów oraz wypasie owiec.

Opis przyrody

W południowej części głównej części obszaru (rezerwatu) dominują interesujące zbiorowiska murawowe z klasy *Festuco-Brometea*, w obrębie których występuje wiele rzadkich i chronionych gatunków roślin, między innymi pajęcznica liliowata, ostnica włosowata, czyściec prosty. Ukształtowały się one niewątpliwie w wyniku długoletniego użytkowania rolniczego. Część północno-zachodnia i centralna porośnięta jest natomiast przez zbiorowiska leśne i zaroślowe, w przeważającej większości także rozwijające się na dawnych terenach rolniczych.

W granicach rezerwatu wyróżniono 13 głównych typów ekosystemów. Pięć z nich reprezentuje ekosystemy nieleśne, pozostałe 8 ekosystemy leśne. Powierzchniowo dominują murawy kłosownicowe i ostnicowe, ciepłolunne murawy napiaskowe, murawy szczotlichowe i bory chrobotkowe. Pozostałą powierzchnię zajmują różnego rodzaju lasy i zarośla. Łączna powierzchnia siedlisk Natura 2000 opisanych w granicach obszaru zajmuje ponad 60% jego powierzchni.

Spśród godnych uwagi gatunków występujących tu roślin wymienić należy pajęcznicę liliowatą *Anthericum liliago*, ostnicę włosowatą *Stipa capillata*, ostrołódkę kosmatą *Oxytropis pilosa*, dzwonka syberyjskiego *Campanula sibirica* i goździka piaskowego *Dianthus arenarius*. Populacja tego ostatniego licząca setki osobników jest prawdopodobnie najliczniejszą populacją tego gatunku w zachodniej Polsce.

W granicach użytku ekologicznego dominują pięknie wykształcone murawy kłosownicowe i ostnicowe. Licznie występują tu pajęcznica liliowata, czyściec prosty, dzwonek syberyjski, a także dwa gatunki nie notowane w rezerwacie: ostnica Jana *Stipa joannis* i zaraza przytuliowa *Orobanche caryophyllacea*.

Zagrożenia

Najistotniejsze zagrożenia dla obszaru wynikają z jego położenia i wiążącej się z nim dużej penetracji ludzkiej. Z drugiej strony specyfika siedlisk i ich półnaturalny charakter decydują o znacznej odporności na antropopresję i stwarzają szanse koegzystencji aglomeracji miejskiej i obszaru chronionego o wysokiej randze.

Zalecane sposoby ochrony

Podstawowe działania ochronne prowadzone zarówno w granicach rezerwatu jak i użytku ekologicznego to ograniczanie sukcesji drzew krzewów poprzez ich wycinkę oraz przywrócenie tradycyjnego ekstensywnego użytkowania rolniczego. Użytkowanie to, to wypas owiec, w granicach użytku ekologicznego od roku 2008 prowadzony przez Klub Przyrodników, a w rezerwacie, od roku 2009, przez prywatnego dzierżawcę. W południowo zachodniej części rezerwatu wyznaczono i oznakowano edukacyjną ścieżkę przyrodniczą popularyzującą walory przyrodnicze muraw kserotermicznych i sposoby ich ochrony.

Zarządzający terenem

Cały obszar leży w granicach miasta Gorzowa i jest własnością Miasta.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej?

BARAŃSKA K., JERMACZEK A. 2009. Poradnik utrzymania i ochrony siedliska przyrodniczego 6210 - murawy kserotermiczne. Wydawnictwo Klubu Przyrodników. Świebodzin.

BARAŃSKA K., JERMACZEK A. 2009. Murawy kserotermiczne Gorzowa Wielkopolskiego. Przewodnik przyrodniczo - turystyczny. Wydawnictwo Klubu Przyrodników. Świebodzin.

JERMACZEK A., PAWLACZYK P., RYBARCZYK E. 2005. Murawy kserotermiczne nad Odrą Wartą i Notecią. Przewodnik turystyczno-przyrodniczy. Wydawnictwo Klubu Przyrodników, Świebodzin.

Fot. Andrzej Jermaczek

NIETOPEREK PLH080003

Powierzchnia: 7377,4 ha

Gminy: Międzyrzecz, Lubrza, Świebodzin, Sulęcín

Formy ochrony przyrody: rezerwat przyrody „Nietoperek”, „Nietoperek II”, zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Uroczyska Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego”, obszar chronionego krajobrazu „13 - Rynna Paklicy i Ołoboku”

Lokalizacja

Obszar obejmuje rozległy teren na południowy-zachód od Międzyrzecza i na zachód od drogi krajowej nr 3.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE**Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej**

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1308	<i>Barbastella barbastellus</i> - mopek	nietoperz	A
1318	<i>Myotis dasycneme</i> – nocek łydkowłosy	nietoperz	A
1323	<i>Myotis bechsteinii</i> – nocek Bechsteina	nietoperz	A
1324	<i>Myotis myotis</i> – nocek duży	nietoperz	A

Opis terenu i historia

Ostoja obejmuje zarówno rozległy system podziemnych komór i korytarzy o długości około 30 km, stanowiący jedno z największych w Europie zimowisk nietoperzy, jak i odpowiadający temu systemowi obszar na powierzchni. Tworzą one część tzw. Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego (MRU) - linii obronnej zbudowanej przez Niemców w latach 1933-1945. Podziemia łączą się z powierzchnią ziemi kilkoma pionowymi szybami wentylacyjnymi, korytarzami prowadzącymi do bunkrów. W skład ostoi wchodzi także naziemne tereny żerowania nietoperzy i letnie kolonie nietoperzy chronione są w formie zespołu przyrodniczo-krajobrazowego, stanowiącego otulinę podziemnych rezerwatów nietoperzy „Nietoperek” i „Nietoperek II”. Teren stanowi urozmaiconą mozaikę lasów, łąk i jezior.

Ochrona prawna podziemi MRU rozpoczęła się w 1980 roku, kiedy został utworzony rezerwat nietoperzy „Nietoperek”. Objął on ochroną ok. 30% powierzchni podziemnych korytarzy Centralnego Odcinka MRU. Ze względu na zwiększający się ruch turystyczny, zagrażający nietoperzom, w 1998 roku został utworzony rezerwat „Nietoperek II”, który objął ochroną pozostałe 70% powierzchni podziemnych korytarzy MRU.

W pierwszej wersji rząd polski zgłosił mniejszy obszar o powierzchni 1 474,8 ha, jednak w związku z koniecznością ochrony również miejsc żerowania i rozrodu na powierzchni, organizacje ekologiczne, w ramach tzw. Shadow List, zaproponowały powiększenie obszaru do 6406 ha. Obecna wielkość wynika z potrzeb ochrony nietoperzy na tym terenie.

Fot. Wojciech Zieleniewski

Nocki Natterera i Bechsteina. Fot. Rafał Szkudlarek

Opis przyrody

Według standardowego formularza danych jedynymi przedmiotami ochrony w obszarze są cztery gatunki nietoperzy z załącznika II dyrektywy siedliskowej: nocek duży *Myotis myotis*, nocek łydkowłosy *Myotis dasycneme*, nocek Bechsteina *Myotis bechsteinii* i mopek *Barbastella barbastellus*.

W podziemnych korytarzach zimuje tu co roku 20-35 tys. osobników należących do 13 gatunków z rodziny mroczkowatych. Jest to największa zimowa kolonia nietoperzy w Polsce i w środkowej Europie.

Rozległe, podziemne korytarze MRU, są tak atrakcyjne dla nietoperzy ze względu na brak odpowiednich schronień zimowych na nizinach oraz optymalne warunki (temperatura w podziemiach 8-9 stopni, a wilgotność powietrza jest stale wysoka). Na podstawie ob-

rażczkowanych osobników, wiadomo, że nietoperze docierają tu nawet z odległości 260 km.

Liczebność zimujących nietoperzy w poszczególnych latach może ulegać znaczącym wahaniom dochodzącym do ponad 10 000 osobników. W styczniu 2011 roku w podziemiach policzono 27 275 nietoperzy, i było to niemal 10 000 mniej niż w najlepszym w historii liczenia roku 2008. Natomiast w styczniu 2012 roku zinwentaryzowano 35 048 osobników.

Najliczniej hibernującym gatunkiem jest nocek rudy *Myotis daubentoni*. W podziemiach można spotkać nawet do 17 tys. osobników tego gatunku, co stanowi ok. 57% wszystkich zimujących nietoperzy. W dużych liczebnościach dochodzących do ponad 14 000 osobników występuje też nocek duży *Myotis myotis*. Liczne są: gacek wielkouch *Plecotus auritus* i nocek Natterera *Myotis nattereri*. Liczebność mopka *Barbastella barbastellus* wynosi od 1200 do 1500 osobników.

Z gatunków z załącznika II dyrektywy siedliskowej, w obszarze stwierdzono niezbyt liczne stanowiska kumaka nizinnego *Bombina bombina* i traszki grzebieniastej *Triturus cristatus* dla zachowania których obszar ma znikome znaczenie.

Zagrożenia

Najważniejszym zagrożeniem jest niepokojenie hibernujących nietoperzy przez ludzi. Potencjalnie dużym zagrożeniem może być też pogorszenie się warunków mikroklimatycznych i spadek poziomu wody w głównym systemie podziemnym, utrudnienie wlotu nietoperzy do podziemi oraz przeszkody na trasie migracji. Nie wiadomo również jak wpłynie na migracje autostrada A2, przylegająca od południa do obszaru.

Brak rozpoznanych bardziej odległych żerowisk wykorzystywanych np. przez nietoperze mające tutaj kolonie rozrodcze, powoduje, że mogą zaistnieć różnorodne zagrożenia nietoperzy poza obszarem. Może to być: stosowanie pestycydów w lasach i na polach, rozbu-

dowa dróg, likwidacja alei, szpalerów drzew oraz zadrzewień i zakrzaczeń śródpolnych, stanowiących elementy liniowe ułatwiające nietoperzom orientację w terenie.

Zalecane sposoby ochrony

Przede wszystkim zabezpieczenie obiektu przed penetracją ludzką. Ponadto dla skutecznej ochrony wskazane byłoby pełne rozpoznanie miejsc żerowania, co pozwoliłoby skutecznie chronić cały obszar wykorzystywany przez nietoperze w okresie przed i po hibernacji.

Zarządzający terenem

Obszar w większości znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach trzech nadleśnictw: Międzyrzecz, Świebodzin i Trzciel. Znaczną część obszaru stanowią jeziora. Duże fragmenty w centralnej i południowej części należą do prywatnych właścicieli.

Od stycznia 1998 r. w miejscowości Nietoperek funkcjonuje Chiropterologiczna Stacja Edukacyjno-Badawcza. Obecnie Stacja działa w ramach Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Lubuskiego.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

KOKUREWICZ T., ŚWIERKOSZ K., WOŹNIAK Cz. 1996. Nietoperze Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego. Seria Przyroda województwa gorzowskiego. Wyd. Urząd Wojewódzki w Gorzowie Wielkopolskim.

URBAŃCZYK Z. 1989. Nietoperze Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego. Przyn. Ziemi Lub., Muz. Reg., Świebodzin. 3-19.

URBAŃCZYK Z. 1990. Rezerwat faunistyczny Nietoperek, stan obecny i perspektywy. Chronimy Przyn. Ojcz. 46,1: 62-71.

URBAŃCZYK Z. 1991. Rezerwat Nietoperek. Lubuskie Klub Przyrodników, Świebodzin.

Nocki Natterera i Bechsteina. Fot. Rafał Szkucllerek

NOWOGRODZKIE PRZYGIEŁKOWISKO PLH080054

Powierzchnia: 31,5 ha

Gmina: Nowogród Bobrzański

Formy ochrony przyrody: użytek ekologiczny

Lokalizacja

Obszar „Nowogrodzkie Przygiełkowisko” znajduje się 2,5 km na wschód od Nowogrodu Bobrzańskiego, bezpośrednio przy drodze krajowej nr 27 do Zielonej Góry.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3130	Brzegi lub osuszone dna zbiorników wodnych ze zbiorowiskami z <i>Littorelletea</i> , <i>Isoëto-Nanojuncetea</i>	A
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzerio-Caricetea</i>)	C
7150	Obniżenia na podłożu torfowym z roślinnością ze związku <i>Rhynchosporion</i>	B

Opis terenu i historia

Obszar „Nowogrodzkie Przygiełkowisko” obejmuje płytką misę torfowiska z postępującym procesem lądowacenia wraz z otoczeniem. Centralna część obiektu zajęta jest przez szuwały trzcinowe. W przypadku poziomu wody sytuacja jest bardzo zmienna. Najczęściej brak jest otwartego lustra wody, pojawia się tylko podczas bardzo deszczowych lat jak miało to miejsce w roku 2011.

W niektórych latach zbiornik praktycznie wysycha, odsłaniając bezpostaciowy, mazisty torf. Torfowisko otoczone jest drzewostanami sosnowymi, z wyjątkiem północy, gdzie graniczy z drogą krajową nr 27.

Dla ochrony cennych zbiorowisk roślinnych utworzono użytek ekologiczny.

Rosiczka okrągłolistna. Fot. Robert Stańko

Opis przyrody

Jest to najdalej na północny wschód wysunięty obiekt ze stanowiskami rzadkich roślin: ponikła wielolodygowego *Eleocharis multicaulis* i przygielki brunatnej *Rhynchospora fusca*, w zachodniej i południowo-zachodniej części ich krajowego zasięgu.

W południowej i wschodniej części obiektu przy brzegach zbiornika znajdują się płaty siedliska 3130 reprezentowane przez zbiorowiska z klasy *Littorelletea*: *Eleocharitetum multicaulis* i *Ranunculo-Juncetum bulbosi*. W wyniku wybudowania zastawki w 2006 roku poziom wody w zbiorniku zwiększył się, co zaowocowało spontanicznym rozwojem tych zbiorowisk i obecnie zwiększają one zasięg swojego występowania. Na wyniesieniach i na styku zbiorowisk wodnych z torfowiskowymi rozwijają się płaty siedliska 7150 reprezentowane przez bardzo rzadki zespół *Rhynchosporetum fuscae*. Największą powierzchnię posiadają przygielkowiska *Sphagno tenelli-Rhynchosporetum albae sphagnetosum auriculati*. W mozaice występują z nimi płaty siedliska 7140, reprezentowane tam głównie przez zespół *Sphagno recurvi-Eriophoretum angustifolii* oraz *Carici-Agrostietum caninae*. Znamienny charakter roślinności obiektu nadaje również roślinność szuwarowa, reprezentowana głównie przez zespoły *Phragmitetum* i *Typhetum angustifoliae*.

Spośród rzadkich roślin wodnych i bagiennych w obszarze występują kłoc wiechowata *Cladium mariscus*, rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*, rosiczka pośrednia *Drosera intermedia*, sit ostrokwiatowy *Juncus acutiflorus*, przygielka biała *Rhynchospora alba* oraz wspomniane już wcześniej gatunki w Polskiej Czerwonej Księdze Roślin: ponikło wielolodygowe *Eleocharis multicaulis* i przygielka brunatna *Rhynchospora fusca*.

Spośród mchów na uwagę zasługują rzadkie torfowce *Sphagnum palustre* i *Sphagnum pillosum*.

Zagrożenia

Nie obserwuje się wyraźnych zagrożeń, natomiast na podstawie obserwacji z lat ubiegłych można przyjąć, że głównym czynnikiem powodującym wycofywanie się cennych gatunków, a przez to również siedlisk, jest okresowe przesuszenie. Swobodna sukcesja prawdopodobnie doprowadzi do zaniku pionierskich siedlisk 3130 i 7150.

Zalecane sposoby ochrony

Należy wypracować strategię ochronną, która umożliwiłaby trwanie pionierskich siedlisk 3130 i 7150. Na poprawę stosunków wodnych mogłaby wpłynąć dodatkowo odpowiednia gospodarka leśna w zlewni obiektu oraz usuwanie samosiewów (głównie sosnowych) w granicach obiektu.

Zarządzający terenem

Cały obszar znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictwa Krzystkowice.

Marek Maciantowicz

NOWOSOLSKA DOLINA ODRY PLH080014

Powierzchnia: 6040,30 ha, z czego 99% w woj. lubuskim

Gminy (w woj. lubuskim): Bojadła, Zabór, Otyń, Nowa Sól, Siedlisko, Bytom Odrzański

Formy ochrony przyrody: rezerwat przyrody „Bukowa Góra”, PLB080004 „Dolina Środkowej Odry”, obszar chronionego krajobrazu „21 - Nowosolska Dolina Odry”, użytki ekologiczne

Lokalizacja

Obszar leży w południowo wschodniej części województwa, przy granicy z woj. dolnośląskim i obejmuje dolinę rzeki Odry, rozciągającą się w kierunku południkowym. Omawiany odcinek zawiera się między granicą województwa, a przeprawą promową Miłsko – Przewóz. Obszar obejmuje również fragment w woj. dolnośląskim w pobliżu miejscowości Dobrzejowice.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3150	Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	A
3270	Zalewane muliste brzegi rzek	C
6430	Ziołorośla górskie i ziołorośla nadrzeczne <i>Adenostylion alliariae</i> , <i>Convolvuletalia sepium</i>	C
6440	Łąki selernicowe <i>Cnidion dubii</i>	B
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie <i>Arrhenatherion elatioris</i>	A
9110	Kwaśne buczyny <i>Luzulo-Fagenion</i>	A
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	A
9190	Kwaśne dąbrowy	C
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	A
91F0	Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe <i>Ficario-Ulmetum</i>	A
91I0	Cieptolubne dąbrowy <i>Quercetalia pubescenti-petraeae</i>	B

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1060	<i>Lycaena dispar</i> - czerwńczyk nieparek	motyl	C
1130	<i>Aspius aspius</i> - boleń	ryba	C
1145	<i>Misgurnus fossilis</i> - piskorz	ryba	C
1166	<i>Triturus cristatus</i> - traszka grzebieniasta	płaz	C
1188	<i>Bombina bombina</i> - kumak nizinny	płaz	C
1355	<i>Lutra lutra</i> - wydra	ssak	C

Fot. Andrzej Jermaczek

Kosańce syberyjskie Fot. Andrzej Jermaczek

Opis terenu

W granicach obszaru leży odcinek Odry i jej doliny o długości 41 km. Ponad połowa powierzchni obszaru to tereny zalewowe, pozostała część to poldery odcięte od rzeki wałami. Największą miejscowością graniczącą z obszarem jest leżąca na lewym brzegu Odry Nowa Sól, powyżej niej, również przy granicy obszaru leży Bytom Odrzański.

Osią obszaru jest rzeka Odra, w przeszłości poddana licznym pracom hydrotechnicznym, w których wyniku znacznemu skróceniu uległa trasa jej przepływu, zwiększona została prędkość nurtu, odcięto wiele starorzeczy i ograniczono przez obwałowania kontakt rzeki z przyległymi terenami. Cały odcinek rzeki leżący w obszarze umocniony jest ostrogami.

Najważniejszą formą działalności człowieka w granicach obszaru jest gospodarka leśna prowadzona przez Lasy Państwowe. Prowadzona w ostatnich dziesięcioleciach gospodarka w lasach stanowiących chronione siedliska leśne obszaru była bardzo zachowawcza i przyczyniła się do zachowania ich właściwego stanu.

Gospodarka rolna prowadzona na gruntach w granicach obszaru to przede wszystkim trwałe użytki zielone na gruntach o stosunkowo dobrej dostępności, poza wałami. Na zalewowych terenach międzywała zachowało się niewiele gruntów użytkowanych rolniczo, większość z nich podlega sukcesji w kierunku ziołorośli nadrzecznych i lasów, przede wszystkim łągów wierzbowo topolowych.

Odra i jej dolina stanowią najważniejszy w zachodniej Polsce korytarz ekologiczny.

Opis przyrody

Kluczowe dla obszaru siedliska przyrodnicze to starorzecza i lasy łąkowe. W jego granicach znajduje się ponad 20 różnej wielkości starorzeczy, większość z nich przy średnich lub niskich stanach wód jest czasowo izolowana od koryta rzeki. Lustro wody niektórych jest całkowicie zarośnięte przez hydrofity, które reprezentowane są przez niemal wszystkie grupy ekologiczne, w tym gatunki rzadkie, jak licznie tu występującą salwinię pływająca *Salvinia natans* i kotewkę *Trapa natans*.

Reżim hydrologiczny Odry powoduje, że większość starorzeczy w międzywałach lub granicach naturalnej doliny w normalnych warunkach corocznie jest zalewana wodami rzeki, czasem kilkakrotnie, głównie w okresie wiosennym. Okres utrzymywania się zalewu różni się w zależności od sytuacji hydrologicznej w dorzeczu i trwa od kilku tygodni do kilku miesięcy.

Wśród siedlisk nieleśnych, obok starorzeczy, na uwagę zasługują niewielkie fragmenty łąk selernicowych, z typowymi gatunkami, i gatunkiem herbowym dla obszaru - kosaćcem syberyjskim *Iris sibirica*.

Znaczną część obszaru zajmuje zwarty kompleks lasów, głównie łągów i grądów, jeden z większych tego typu kompleksów w Polsce Zachodniej. Większość to lasy w starszych klasach wieku, o charakterze naturalnym. Zasoby martwego drewna są w nich znaczące,

bioróżnorodność, na którą składa się występowanie wielu rzadkich w skali kraju gatunków, wysoka. Wymienić tu można licznie gniazdującego dzięcioła średniego *Dendrocopos medius*, zasiedlającego wiele starych dębów kozioroga dębosza *Cerambyx cerdo*, a także liczne ptaki drapieżne.

Zagrożenia

W odniesieniu do siedlisk półnaturalnych - łąk selernicowych i świeżych, najważniejsze zagrożenia aktualnie wpływające na ich niezadowalający lub zły stan wynikają ze zmian w rolnictwie, przede wszystkim zarzucenia tradycyjnych sposobów użytkowania rolniczego oraz sukcesji drzew, krzewów. Zagrożenia siedlisk otwartych bezpośrednio lub pośrednio związanych z Odrą – starorzeczy i zarośli nadrzecznych oraz będących przedmiotem ochrony w obszarze gatunków ryb, to przede wszystkim potencjalna możliwość zmiany reżimu hydrologicznego rzeki, oraz prace regulacyjne bezpośrednio oddziałujące na stan siedlisk. W przypadku części starorzeczy jest to także nadmierna penetracja ludzka, możliwość wprowadzenia gatunków obcych ichtiofauny i inne.

Główne zagrożenia siedlisk leśnych to przekształcenie struktury wiekowej i gatunkowej w wyniku prowadzonej gospodarki leśnej, ubożenie mikrosiedlisk związanych z martwymi i obumierającymi drzewami, oraz ekspansja neofitów i innych gatunków inwazyjnych chętnie zasiedlających przekształcone fragmenty runa.

Zalecane sposoby ochrony

Najważniejsze dla ochrony wszystkich siedlisk w obszarze jest zachowanie reżimu hydrologicznego Odry gwarantującego zarówno występowanie stanów wysokich i powodziowych, zapewniających zalewy wymagającym tego siedliskom, jak i stanów niskich i bardzo niskich, koniecznych do występowania niektórych siedlisk, np. roślinności namuliskowej. Skuteczna ochrona łąk selernicowych wymaga ich skutecznego koszenia. Dla lasów łągowych istotny jest znaczący udział chronionych biernie starodrzewi z dużą ilością obumierających i martwych drzew. Najcenniejsze starorzecza należy chronić biernie, szczególnie przed nadmierną penetracją i zarybianiem gatunkami obcymi. W roku 2011 dla obszaru opracowany został projekt planu zadań ochronnych, którego wdrożenie powinno zapewnić skuteczną ochronę obszaru.

Zarządzający terenem

Większość gruntów skupiających w sobie chronione siedliska i stanowiska chronionych gatunków to grunty Skarbu Państwa w zarządzie Lasów Państwowych (Nadleśnictwa Nowa Sól, Przytok, Sława i Sulechów). Pozostałymi gruntami Skarbu Państwa zarządza RZGW oraz Marszałek Województwa. Niewielka część, głównie grunty rolne poza wałami, to grunty Agencji Nieruchomości Rolnych i prywatne.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej?

- DANIELEWICZ W. 2008. Ekologiczne uwarunkowania zasięgów drzew i krzewów na aluwialnych obszarach doliny Odry. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.
- JANKOWSKI W., ŚWIERKOSZ K. (red.). 1995. Korytarz ekologiczny doliny Odry. Stan - funkcjonowanie - zagrożenia. IUCN Poland, Warszawa.
- KOTUSZ J., WITKOWSKI A., BŁACHUTA J., KUSZNIERZ J. 2001. Stan ichtiofauny w górnym i środkowym dorzeczu Odry. Roczn. Nauk. PZW, 14 Suppl.:297-310.
- RAST G., OBRDLIK P., NIEZNAŃSKI P. (red.). 2000. Atlas zalewowych obszarów Odry. WWF-Deutschland, WWF-Auen-Institut.
- ŚWIERKOSZ K., OBRDLIK P. 2002. Natura 2000 w Dolinie Odry czyli Odrą do Europy. Dolnośląska Fundacja Ekorozwoju - WWF, Wrocław.

OSTOJA BARLINECKA PLH080071

Powierzchnia: 26 596,4 ha, z czego 62% w woj. lubuskim

Gminy (w woj. lubuskim): Kłodawa, Santok, Strzelce Krajeńskie

Formy ochrony przyrody (w woj. lubuskim): rezerваты przyrody „Rzeka Przylęczek”, „Dębina”, „Buki Zdrojskie”, „Wilanów”, PLB080001 Puszcza Barlinecka, Barlinecko-Gorzowski Park Krajobrazowy, obszar chronionego krajobrazu „2 - Puszcza Barlinecka”, użytki ekologiczne

Lokalizacja

Obszar „Ostoja Barlinecka” stanowi fragment Puszczy Gorzowskiej nazywanej też Puszcza Barlinecką. Na południu sięga do doliny Noteci w pobliżu Górek Noteckich. Na zachodzie sięga do ciągu stawów koło Mironic, natomiast na wschodzie granicę wyznaczają miejscowości: Przylęg, Brzoza, Wielisławice i Buszów i Krzynki. Na północy, w części zachodniopomorskiej obszar sięga do jeziora Pełcz oraz do Barlinka obejmując jeszcze całe Jezioro Barlineckie.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3150	Starorzeczna i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	A
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	C
7110	Torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą (żywe)	B
7120	Torfowiska wysokie zdegradowane, lecz zdolne do naturalnej i stymulowanej regeneracji	B
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzeria-Caricetea</i>)	B
7150	Obniżenia na podłożu torfowym z roślinnością ze związku <i>Rhynchosporion</i>	B
9110	Kwaśne buczyny (<i>Luzulo-Fagetum</i>)	B
9130	Żyzne buczyny (<i>Dentario glandulosae-Fagenion</i> , <i>Galio odorati-Fagenion</i>)	A
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	A
9190	Kwaśne dąbrowy	B

Fot. Wojciech Zieleniewski

Fot. Wojciech Zieleniewski

91D0	Bory i lasy bagienne (<i>Vaccinio uliginosi-Beluletum pubescentis</i> , <i>Vaccinio uliginosi-Pinetum</i> , <i>Pino mugo-Sphagnetum</i> , <i>Sphagno girgensohnii-Piceetum</i> i brzozowo-sosnowe bagienne lasy borealne)	C
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	B

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1016	<i>Vertigo moulinsiana</i> – poczwarówka jajowata	ślimak	B
4056	<i>Anisus vorticulus</i> – zatoczek lamliwy	ślimak	B
1042	<i>Leucorrhinia pectoralis</i> – zalotka większa	ważka	B
1060	<i>Lycaena dispar</i> – czerwonończyk nieparek	motyl	C
1166	<i>Triturus cristatus</i> – traszka grzebieniasta	płaz	B
1188	<i>Bombina bombina</i> – kumak nizinny	płaz	B
1220	<i>Emys orbicularis</i> – żółw błotny	gad	B
1355	<i>Lutra lutra</i> - wydra	ssak	B
1337	<i>Castor fiber</i> - bóbr	ssak	C

Opis terenu i historia

Obszar prawie w całości znajduje się w granicach mezoregionu Równina Gorzowska i obejmuje najcenniejsze fragmenty Puszczy Gorzowskiej. Lasy zajmują ponad 80% powierzchni terenu. Mimo dominacji drzewostanów sosnowych, udział buczyn i dąbrów jest duży. Na mniejszych powierzchniach, w zagłębieniach terenu, występują bory bagienne, a w dolinach cieków i w okolicy źródlisk, łęgi. Teren ma bogatą sieć hydrograficzną. Przecinają go dopływy Noteci, Polka

i Santoczna oraz dopływ Warty Kłodawka. Na terenie obszaru znajduje się kilkadziesiąt jezior różnych typów, w większości położonych wśród lasów, z największym Jeziorem Barlineckim (268 ha) i Jeziorem Dankowskim Wielkim (107 ha). Liczne są niewielkie oczka wytopiskowe i torfowiska położone w zagłębieniach terenu. Leśno-jeziorna kompozycja krajobrazu decyduje o charakterze siedlisk przyrodniczych w obszarze, ale również o wysokiej atrakcyjności krajobrazowej.

Opis przyrody

W obszarze zidentyfikowano aż 12 typów siedlisk z załącznika I dyrektywy siedliskowej, z których większość jest bardzo dobrze zachowana (globalna ocena przeważnie A lub B). Jest to związane przede wszystkim z obecnością zwartego kompleksu leśnego, z bogatą siecią hydrograficzną oraz rozproszonymi na całym obszarze ekosystemami wodno-błotnymi i torfowiskowymi, które tworzą zróżnicowaną mozaikę siedlisk.

Najbardziej reprezentatywnymi siedliskami w obszarze, zajmującymi największe powierzchnie, są grądy środkowoeuropejskie *Galio-Carpinetum* (kod 9170) które otrzymały rzadko spotykaną ocenę – A, oraz dobrze wykształcone lasy bukowe, reprezentujące głównie siedlisko kwaśnej buczyny (kod 9110) oraz w mniejszym stopniu żyznej buczyny (kod 9130). W przypadku kwaśnej buczyny niżowej reprezentowana jest ona przez zespół *Luzulo pilosae – Fagetum*. Żyzna buczyna niżowa reprezentowana jest przez zespół *Galio odorati-Fagetum*.

Najlepiej zachowany zwarty kompleks lasów bukowych znajduje się na południe od Barlinka.

Do siedlisk buczyny przylegają płaty kwaśnych dąbrów (kod 9190) reprezentowanych przez zespół *Fago-Quercetum petraeae*.

Spośród siedlisk nieleśnych w obszarze występują bardzo dobrze wykształcone jeziora w typie jezior żyznych – eutroficznych (kod 3150). W obniżeniach terenowych i przy jeziorach znajdują się torfowiska przejściowe (siedlisko 7140), z niewielkimi płatami o charakterze torfowisk wysokich (kod 7110).

Spośród gatunków zwierząt z załącznika II dyrektywy siedliskowej, warto zwrócić uwagę na niezwykle rzadkiego w Polsce mięczaka: poczwarówkę jajowatą *Vertigo moulinsiana*. Gatunek ten związany jest z podmokłymi szuwarami turzycowymi. Natomiast z torfowiskami związana jest ważka - zalotka większa *Lucorrhinia pectoralis*. W pobliżu Dankowa na trudno dostępnych bagnach żyje nieliczna populacja, ginącego w kraju, żółwia błotnego *Emys orbicularis*. Na uwagę zasługuje występowanie rzadkiej rośliny z załącznika II jaką jest starodub łąkowy *Angelica palustris*.

Zagrożenia

Dużym zagrożeniem, związanym z sąsiedztwem Gorzowa Wlkp. i łatwością dotarcia do atrakcyjnych jezior, jest silna presja turystyczna. Masowa turystyka wiąże się z zaśmiecaniem terenu oraz dewastacją środowiska leśnego. Odległość od centrum miasta do granic obszaru wynosi niecałe 10 km.

W ekosystemach leśnych obserwowana jest degeneracja siedlisk lasów liściastych, przede wszystkim grądów i kwaśnych dąbrów w wyniku pinetyzacji.

Zalecane sposoby ochrony

Ze względu na silną presję turystyczną ważne jest odpowiednie ukierunkowanie ruchu turystycznego. Dla ochrony dobrze zachowanych siedlisk leśnych istotny jest znaczący udział pozostawionych bez ingerencji starodrzewi z dużą ilością obumierających i martwych drzew. Siedliska zniekształcone należałoby sukcesywnie przebudowywać.

Zarządzający terenem

Większość gruntów, znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach nadleśnictw: Barlinek, Kłodawa i Strzelce Krajeńskie. Pozostałe grunty, głównie śródleśne łąki, stanowią własność prywatną. Na terenie obszaru znajduje się również kilka miejscowości, między innymi Rybakowo i Danków.

Marek Maciantowicz

OSTOJA PRZEMĘCKA PLH300041

Powierzchnia: 1200,4 ha, z czego 28% w woj. lubuskim

Gminy (w woj. lubuskim): Wschowa

Formy ochrony przyrody: Przemęcki Park Krajobrazowy, PLB300011 Pojezierze Sławskie

Lokalizacja

Obszar „Ostoja Przemęcka” składa się z dwóch kompleksów położonych na terenie dwóch województw: lubuskiego i wielkopolskiego. Fragment lubuski stanowi część zwartego kompleksu leśnego położonego pomiędzy miejscowościami Lgiń, Osowa Sień i Włoszakowice. Obszar rozpoczyna się 1,8 km na północ od Osowej Sieni.

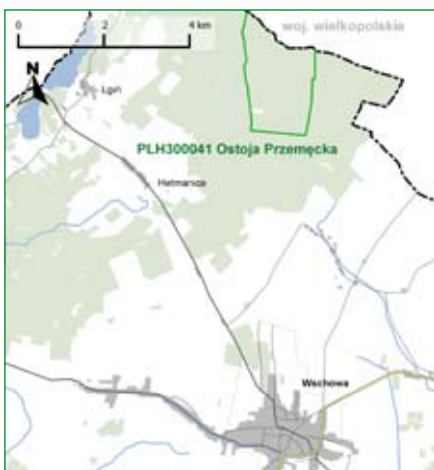
PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
2330	Wydmy śródlądowe z murawami napiaskowymi	C
3140	Twardowodne oligo- i mezotroficzne zbiorniki z podwodnymi łąkami ramienic <i>Chareteria</i> spp.	A
3150	Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	B
3160	Naturalne, dystroficzne zbiorniki wodne	C
6410	Zmienneowilgotne łąki trzęślicowe (<i>Molinion</i>)	C
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	C
7110	Torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą (żywe)	C
7120	Torfowiska wysokie zdegradowane, lecz zdolne do naturalnej i stymulowanej regeneracji	C
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzeria-Caricetea</i>)	C
7150	Obniżenia na podłożu torfowym z roślinnością ze związku <i>Rhynchosporion</i>	B
7210	Torfowiska nakredowe (<i>Cladietum marisci</i> , <i>Caricetum buxbaumii</i> , <i>Schoenetum nigricantis</i>)	C
7230	Górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk	B
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	C
9190	Kwaśne dąbrowy	B
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	B

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1083	<i>Lucanus cervus</i> – jelonek rogacz	owad	A
1084	<i>Osmoderma eremita</i> – pachnica dębowa	owad	B
1060	<i>Lycaena dispar</i> – czerwończyk nieparek	motyl	C
1134	<i>Rhodeus sericeus amarus</i> – różanka	ryba	B
1149	<i>Cobitis taenia</i> – koza	ryba	C
1188	<i>Bombina bombina</i> – kumak nizinny	płaz	B
1355	<i>Lutra lutra</i> - wydra	ssak	B
1337	<i>Castor fiber</i> - bóbr	ssak	C
1614	<i>Apium repens</i> – seler błotny	roślina	A

Opis terenu i historia

Obszar położony jest w krajobrazie Pojezierza Sławskiego, na granicy województw wielkopolskiego i lubuskiego, na terenie Przemęckiego Parku Krajobrazowego. Ostoja chroni jeden z najcenniejszych obszarów przyrodniczych położonych w południowej Wielkopolsce.

Obszar ten stanowi przykład krajobrazów południowych południowo-zachodniej Polski, z typowymi formami ukształtowania terenu i chroni niezwykle zróżnicowane i cenne siedliska. W części wielkopolskiej ostoja dominują jeziora w krajobrazie lasów gospodarczych. W części lubuskiej obszar stanowi zwarty kompleks starych lasów dębowych, stanowiących część tzw. Lasu Włoszakowickiego. Północna granica tego fragmentu obszaru przebiega po granicy województw.

Obszar ten stanowi przykład krajobrazów południowych południowo-zachodniej Polski, z typowymi formami ukształtowania terenu i chroni niezwykle zróżnicowane i cenne siedliska. W części wielkopolskiej ostoja dominują jeziora w krajobrazie lasów gospodarczych. W części lubuskiej obszar stanowi zwarty kompleks starych lasów dębowych, stanowiących część tzw. Lasu Włoszakowickiego. Północna granica tego fragmentu obszaru przebiega po granicy województw.

Opis przyrody

Obszar został włączony do sieci Natura 2000 głównie ze względu na kluczową rolę dla ochrony populacji selerów błotnych *Apium repens* w Polsce (jedna z dwóch największych populacji w kraju), która znajduje się w części wielkopolskiej oraz niezwykle liczną populację największego chrząszcza Polski – jeloneka rogacza *Lucanus cervus* w części lubuskiej (znacząca ilościowo populacja w Polsce zachodniej). Populacja jeloneka jest przedmiotem badań naukowych nad biologią i ekologią tego gatunku, prowadzonych przez Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu.

W części lubuskiej jedynym siedliskiem, jednak doskonale wykształconym są kwaśne dąbrowy (kod 9190) reprezentowane przez zespół acidofilnej dąbrowy *Calamagrostio-Quercetum*, które stanowią jednocześnie siedliska jeloneka rogacza. Kwaśne dąbrowy rozciągają

się również po wielkopolskiej stronie i populacja jeloneka jest tam znacznie liczniejsza niż w części lubuskiej, jednak ten fragment z niewiadomych przyczyn nie został włączony do obszaru.

Zagrożenia

Zagrożeniem dla jeloneka w obszarze może być brak odpowiednich siedlisk dla żerowania larw w postaci odpowiednio rozłożonych i nasłonecznionych pniaków dębowych.

Niekorzystna jest również zbyt duża eliminacja martwego drewna, szczególnie leżącego i wykrotów oraz zmiany składu gatunkowego drzewostanów dębowych w dobrze zachowanych fragmentach siedliska 9190 poprzez wprowadzanie sosny. Sytuacja taka może mieć miejsce w wielkopolskiej części kompleksu kwaśnych dąbrów z jelonkami, która nie jest chroniona jako obszar Natura 2000.

Potencjalnym zagrożeniem może być ekspansja obcych geograficznie, synantropijnych gatunków roślin, szczególnie dębu czerwonego *Quercus rubra* i robinii akacjowej *Robinia pseudoacacia*. Lokalnie dużym niebezpieczeństwem może być nielegalne wyłapywanie owadów przez kolekcjonerów oraz nadmierna presja drapieżników.

Zalecane sposoby ochrony

Dla zachowania jeloneka rogacza w obszarze potrzebna jest stała obecność miejsc dla żerowania larw, czyli nasłonecznionych dębowych pniaków w różnym stopniu rozkładu. Można to zapewnić poprzez odpowiednią modyfikację gospodarki leśnej, tzn. prowadzenie rębni z długim okresem odnowienia oraz zapewnienie luźniejszego zwarcia koron drzewostanów. Należy również monitorować sytuację pod kątem presji „kolekcjonerów”.

Zarządzający terenem:

W części lubuskiej obszar znajduje się w całości w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictwa Włoszakowice (RDLP Poznań).

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

KROTOSKA T. 1977. Acidofilna dąbrowa *Calamagrostio-Quercetum* (Hartm. 1934) Scam 1959 w Lasach Włoszakowickich koło Leszna. Bad. Fizjogr. Pol. Zach., ser. B. 30: 375-388.

ZUKOWSKI W., LATOWSKI K., JACKOWIAK B., CHMIEL J. 1988. *Apium repens* (Jacq.) Lag. Fragm. Flor. Geobot. 33: 284-290.

OTYŃ PLH080040

Powierzchnia: 0,11 ha

Gmina: Otyń

Formy ochrony przyrody: brak

Lokalizacja

Obszar obejmuje kościół pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Św. znajdujący się w centrum Otynia, który jest siedzibą gminy i znajduje się 5 km na północ od Nowej Soli.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

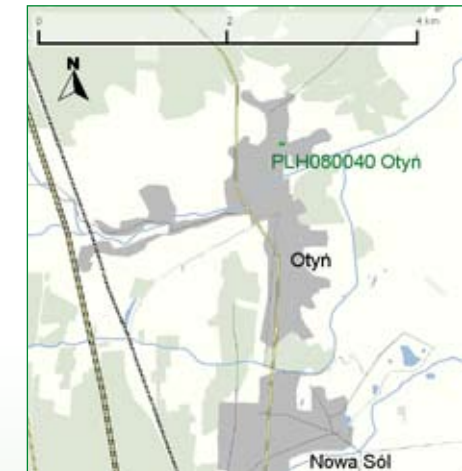
Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1324	<i>Myotis myotis</i> – nocek duży	nietoperz	C

Opis terenu i historia

Miejscowość Otyń, o średniowiecznym rodowodzie położona jest w miejscu połączenia szerokiej i płaskiej doliny Śląskiej Ochli z doliną Odry.

Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Św. znajduje się w centrum miejscowości, w bezpośrednim sąsiedztwie rynku w obszarze zwartej zabudowy. Kościół o cechach gotycko-renesansowych jest budowlą murywaną, jednonawową, z wieżą od zachodu. Zbudowany na planie prostokąta, z rzędami kaplic od północy i południa. Strych nakryty jest dachami dwuspadowymi, a wieża namiotowym. Świątynia została zbudowana w latach 1585-1587 na miejscu starszego obiektu, wzmiankowanego w 1332 roku. W 1676 r. kościół został powiększony o wieżę. Po pożarze w 1702 roku został odbudowany, a w roku 1781 podwyższono wieżę. Gruntowny remont kościoła przeprowadzono na początku XX w. oraz w latach 2003-2006.

W dniu 8 sierpnia 2012 o godzinie 15.40 z niewyjaśnionych przyczyn zawaliła się kościelna wieża. Nie wiadomo jaki to będzie miało wpływ na tutejszą populację nietoperzy.

Nocki duże. Fot. Rafał Szkuclarek

Opis przyrody

Według standardowego formularza danych jedynym przedmiotem ochrony w obszarze jest nietoperz nocek duży *Myotis myotis*, którego populacja szacowana jest na 250 osobników. Na strychu kościoła żyje kolonia rozrodcza. Dolot na strych umożliwiają okna na wieży.

Ze względu na liczebność jest to jedna z ważniejszych kolonii rozrodczych nocka dużego na Ziemi Lubuskiej.

Zagrożenia

Najważniejszymi zagrożeniami dla kolonii nocka w kościele w Otyniu mogą być niewłaściwe remonty i modernizacje świątyni, a szczególnie strychu, z użyciem niebezpiecznych dla zwierząt substancji np. impregnatów. Zamknięcie otworów, którymi nietoperze wlatują na strych może doprowadzić do zaniku kolonii. Oświetlenie bryły kościoła w porze nocnej może prowadzić do zaburzeń aktywności zwierząt. Problemem występującym we wszystkich większych koloniach nietoperzy jest gromadzenie się odchodów nietoperzy – tzw. guana, które może powodować gnicie drewnianych elementów konstrukcji strychu i ich nadmierne obciążenie.

Wyznaczony obszar Natura 2000 nie obejmuje bardziej odległych żerowisk wykorzystywanych przez nietoperze, gdyż nocki duże potrafią latać na odległość do około 25 km. Żerują w dojrzałych lasach z ubogim podszytem, na świeżo skoszonych łąkach, murawach, w sadach ze starymi drzewami.

Brak rozpoznanych żerowisk nietoperzy powoduje, że mogą zaistnieć różnorodne zagrożenia nietoperzy poza obszarem. Może to być: stosowanie insektycydów w lasach, rozbudowa dróg, likwidacja alei, szpalerów drzew oraz zadrzewień i zakrzaczeń śródpolnych, stanowiących elementy liniowe ułatwiające nietoperzom orientację w terenie.

Zalecane sposoby ochrony

Aby skutecznie chronić populację nocka dużego z Otynia, należy prowadzić prace remontowe i modernizacje kościoła z zastosowaniem metod i materiałów nieszkodliwych dla nietoperzy. Ostatni większy remont miał miejsce w latach 2003-2006.

Co pewien czas należy usunąć ze strychu kościoła odchody nietoperzy. Ułatwieniem może być fakt, że stanowią one cenny nawóz znany i ceniony w ogrodnictwie.

Wskazane byłoby również rozpoznanie obszarów żerowania, co pozwoliłoby skutecznie chronić cały obszar wykorzystywany przez nietoperze.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

KOWALSKI S. 2010. Zabytki architektury województwa lubuskiego. Wyd. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Zielonej Górze.
MACIANTOWICZ M., CZECHOWSKI P., JERZAK L. 2010. Przyroda gminy Otyń. W: Andrzejewski T. (red.). Otyń. Zarys dziejów. Wyd. Urząd Gminy w Otyniu: 2-26.

PIEŃSKA DOLINA NYSY ŁUŻYCKIEJ PLH020086

Powierzchnia: 2353,4 ha, z czego 37% w woj. lubuskim

Gmina (w woj. lubuskim): Przewóz

Formy ochrony przyrody (w woj. lubuskim): obszar chronionego krajobrazu „34 - Bory Dolnośląskie”, PLB020005 Bory Dolnośląskie

Lokalizacja

Obszar „Pieńska Dolina Nisy Łużyckiej” obejmuje ponad 30-kilometrowy odcinek doliny Nisy Łużyckiej położony pomiędzy Zgorzelcem (na północ od autostrady A4), a okolicami miejscowości Lipna.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
2330	Wydmy śródlądowe z murawami napiaskowymi	B
3150	Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	A
3260	Nizinne i podgórskie rzeki ze zbiorowiskami włosieniczników <i>Ranunculion fluitantis</i>	A
6430	Ziołorośla górskie (<i>Adenostylion alliariae</i>) i ziołorośla nadrzeczne (<i>Convolvuletalia sepium</i>)	B
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	B
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzerio-Caricetea</i>)	A
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	B
91D0	Bory i lasy bagienne (<i>Vaccinio uliginosi-Beluletum pubescentis</i> , <i>Vaccinio uliginosi-Pinetum</i> , <i>Pino mugo-Sphagnetum</i> , <i>Sphagno girgensohnii-Piceetum</i> i brzoźowo-sosnowe bagienne lasy borealne)	B
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	A
91F0	Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (<i>Ficario- Ulmetum</i>)	A

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1337	<i>Castor fiber</i> - bóbr	ssak	B
1355	<i>Lutra lutra</i> - wydra	ssak	B
1037	<i>Ophiogomphus cecilia</i> – trzepla zielona	ważka	C

1059	<i>Maculinea teleius</i> – modraszek telejus	motyl	B
1060	<i>Lycaena dispar</i> – czerwończyk nieparek	motyl	C
1061	<i>Maculinea nausithous</i> – modraszek nausitous	motyl	B

Opis terenu

Na terenie województwa lubuskiego obszar obejmuje cenny przyrodniczo fragment doliny Nysy Łużyckiej od granicy województwa w pobliżu miejscowości Sobolice, aż do okolic miejscowości Lipna, gdzie obszar się rozszerza, obejmując duży kompleks łąk, położony pomiędzy miejscowościami Dobrzyń, Sanice i Lipna.

Dolina Nysy, na wielu odcinkach charakteryzuje się stromą krawędzią o wysokości od 10 do 20 m. Sama rzeka ma tu zachowany charakter zbliżony do naturalnego, z licznymi zakolami, a miejscami odsypami i erodowanymi skarpami. Jednak na wielu odcinkach koryto jest oddzielone od pozostałej części doliny wałami przeciwpowodziowymi.

Po stronie niemieckiej na całej długości znajdują się dwa obszary: siedliskowy Neisegebiet DE4454302 o powierzchni 2450,00 ha oraz ptasi Neisetal DE4454451 o powierzchni 2373,13 ha.

Opis przyrody

Na terenie obszaru dużą wartość przyrodniczą reprezentują dobrze zachowane starorzecza oraz zbiorowiska dobrze wykształconych łąg dębowo-wiązowo-jesionowych (*Ficario-Ulmetum*) i olszowo-jesionowych *Fraxino-Alnetum* (siedlisko 91E0). W wyżej położonych partiach doliny, znajdują się bardzo dobrze zachowane płaty grądu środkowoeuropejskiego *Galio-Carpinetum* (siedlisko 9170). Duże walory przyrodnicze i krajobrazowe przedstawia mozaika pozostałości łąk na tarasie zalewowym Nysy Łużyckiej z szuwarami w lokalnych obniżeniach terenu oraz z płatami muraw napiaskowych.

Spośród gatunków zwierząt z załącznika II dyrektywy siedliskowej, warto zwrócić uwagę na dwie rzadkie ważki jakimi są: trzepla zielona *Ophiogomphus cecilia* – gatunek charakterystyczny dolin większych rzek i związana z torfowiskami zalotka większa *Lucorrhinia pectoralis*, która jednak nie jest tak liczna. W latach 90. XX w. na brzegu Nysy Łużyckiej poniżej Pieńska była obserwowana gadziogłówka żółtonoga *Gomphus flavipes*, ważka z załącznika IV dyrektywy siedliskowej.

Na nadrzecznych łąkach występują rzadkie motyle: czerwończyk nieparek *Lycaena dispar*, modraszek telejus *Maculinea teleius* i modraszek nausitous *Maculinea nausithous*.

W dolinie rzeki znajdują się pojedyncze stanowiska traszki grzebieniastej *Triturus cristatus* i kumaka nizinnej *Bombina bombina*. Z bardziej interesujących gatunków owadów

w ostoi stwierdzono obecność: szklarnika leśnego *Cordulegaster boltonii*, pazia żeglarza *Iphiclides podalirius*, smukwy kosmatej *Scolia hirta*.

Zagrożenia

Głównym zagrożeniem jest zmiana stosunków wodnych i brak regularnych zalewów w dolinie Nysy, koniecznych dla właściwej dynamiki lasów łągowych. Poważnym zagrożeniem jest ekspansja inwazyjnych obcych gatunków roślin, szczególnie w zbiorowiskach łągów i zarośli nadrzecznych. Zagrożeniem dla cennych motyli może być niewłaściwy reżim użytkowania łąk, zbyt wczesne lub późne koszenie albo jego brak.

Zalecane sposoby ochrony

Ze względu na bardzo dobry stan zachowania siedlisk leśnych w obszarze, najkorzystniejsze byłoby pozostawienie znaczących ich powierzchni bez ingerencji, z dużą ilością obumierających i martwych drzew.

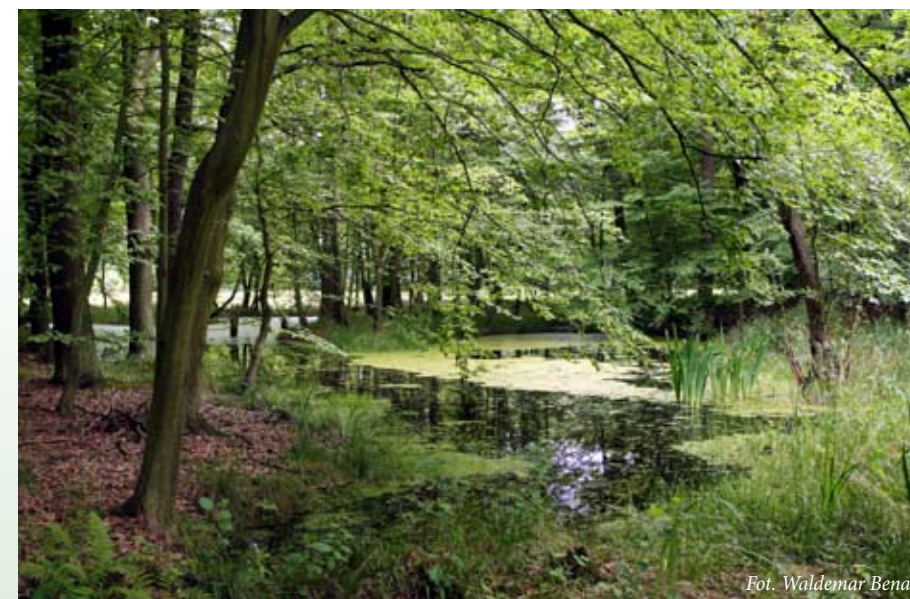
Zarządzający terenem

Grunty leśne znajdują się w zarządzie PGL Lasy Państwowe w granicach nadleśnictw Wymiaraki i Pieńsk. Wodami Nysy Łużyckiej zarządza RZGW we Wrocławiu, natomiast użytki zielone znajdujące się w dolinie rzeki należą w większości do prywatnych właścicieli.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

- CHOJNACKI I., TORIKLER P. (red.) 2000. Zielona Wstęga Odra-Nysa: koncepcja rozwoju polsko-niemieckiej strefy przygranicznej uwzględniająca wymogi ochrony. Wyd. Umweltstiftung WWF-Deutschland, Naturschutzstelle, Ost.
- DAJOK Z., PAWLACZYK P. (red.) 2009. Inwazyjne gatunki roślin ekosystemów mokradłowych Polski. Wydawnictwo Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- JERMACZEK A. (red.) 1998 Bory Łużycko-Dolnośląskie. Przyroda i jej ochrona. Wydawnictwo Lubuskiego Klubu Przyrodników, Świebodzin.

Fot. Waldemar Bena

PRZYGIEŁKOWISKA KOŁO GOZDNICY PLH080055

Powierzchnia: 1767,7 ha, z czego 90% w woj. lubuskim

Gminy (w woj. lubuskim): Przewóz, Gozdnicza

Formy ochrony przyrody (w woj. lubuskim): rezerwat przyrody „Żurawie Bagno”, PLB020005 Bory Dolnośląskie, obszar chronionego krajobrazu „34 - Bory Dolnośląskie”, użytki ekologiczne „Rosiczka”, „Wrzosiec” i „Zacisze”

Lokalizacja

Obszar „Przygiełkowiska koło Gozdnicy” położony jest na terenie Borów Dolnośląskich. Zlokalizowany jest na zachód i południe od Gozdnicy. Na południu niewielki fragment, dochodzący do miejscowości Polana, znajduje się na terenie województwa dolnośląskiego.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

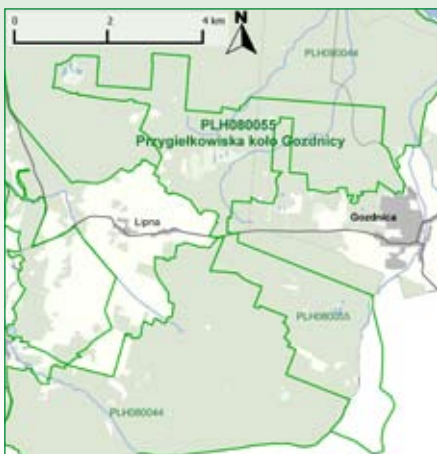
Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3130	Brzegi lub osuszane dna zbiorników wodnych ze zbiorowiskami z <i>Littorelletea</i> , <i>Isoëto-Nanojuncetea</i>	A
4030	Suche wrzosowiska (<i>Calluno-Genistion</i> , <i>Pohlio-Callunion</i> , <i>Calluno-Arctostaphylon</i>)	C
6120	Cieptolubne, śródładowe murawy napiaskowe (<i>Koelerion glaucae</i>)	C
7110	Torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą (żywe)	C
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzerio-Caricetea</i>)	B
7150	Obniżenia na podłożu torfowym z roślinnością ze związku <i>Rhynchosporion</i>	A
9190	Kwaśne dąbrowy	B
91D0	Bory i lasy bagienne (<i>Vaccinio uliginosi-Beluletum pubescentis</i> , <i>Vaccinio uliginosi-Pinetum</i> , <i>Pino mugo-Sphagnetum</i> , <i>Sphagno girgensohnii-Piceetum</i> i brzożowo-sosnowe bagienne lasy borealne)	C

Opis terenu

Obszar położony jest w granicach mezoregionu Bory Dolnośląskie i mimo dominacji krajobrazu borów sosnowych, występuje tutaj znaczna mozaika siedlisk, co związane jest przede wszystkim z rozproszonymi na całym obszarze ekosystemami wodno-błotnymi i torfowiskowymi.

Opis przyrody

Obszar został włączony do sieci Natura 2000 głównie ze względu na największe w Polsce skupisko przygielki brunatnej *Rhynchospora fusca*. Gatunek ten tworzy zespół *Rhynchosporium fuscae*, który jest najcenniejszą przyrodniczo postacią siedliska 7150. W obszarze znajduje się również największe w kraju stanowisko ponikła wielołądogowego *Eleocharis multicaulis*, gatunku charakterystycznego dla siedliska 3130. Siedlisko to reprezentowane jest w obszarze również przez zespoły *Ranunculo-Juncetum bulbosi* i *Sphagnetum cuspidato-obesi*.

Torfowiska wysokie (siedlisko 7110) reprezentują dobrze wykształcone zespoły: *Sphagnetum magellanicum*, *Sphagnetum papillosum* i *Ledo-Sphagnetum magellanicum*.

Siedlisko 7140 - torfowiska przejściowe, reprezentują głównie fitocenozy zespołu *Sphagno recurvi-Eriophoretum angustifolii* oraz rzadziej spotykane: *Sphagno apiculati-Caricetum rostratae*, *Carici-Agrostietum caninae*, *Caricetum lasiocarpae* oraz niektóre postaci *Sphagno tenelli-Rhynchosporium albae*.

Dobrze wykształcone bory bagienne (siedlisko 91D0) zajmują niewielką powierzchnię.

Zakwalifikowane do tego siedliska kompleksy borów sosnowych na płytkich torfach i murszach, które zajmują w obszarze około 60 ha, według niektórych specjalistów reprezentują trudne do sklasyfikowania zbiorowiska, przynajmniej częściowo będące postaciami degeneracyjnymi lub leśnymi zbiorowiskami zastępczymi innych dynamicznych kregów roślinności.

Walorem o randze krajowej są dobrze zachowane i typowo wykształcone wilgotne wrzosowiska z wrzosem bagiennym *Erico-Sphagnetum*, które reprezentują charakterystyczne dla Borów Dolnośląskich siedlisko 4010 i powinny zostać włączone jako przedmiot ochrony.

W obszarze stwierdzono również wiele niezwykle rzadkich przedstawicieli krajowej flory, jak sitniczka szczecinowata *Isolepis setacea*, pływacz drobny *Utricularia minor*, czy wspomniane już wcześniej ponikło wielołądogowe i przygielka brunatna.

Pośród gatunków zwierząt z załącznika II dyrektywy siedliskowej, warto zwrócić uwagę na dwie rzadkie ważki jakimi są: trzepla zielona *Ophiogomphus cecilia* i związana z torfowiskami zalotka większa *Lucorrhinia pectoralis*.

Zagrożenia

Głównym zagrożeniem w obszarze są niekorzystne zmiany stosunków wodnych oraz przesuszenie torfowisk i płytkich rozlewisk, będące wynikiem długotrwałych melioracji odwadniających. Skutkuje to również przyspieszeniem sukcesji na torfowiskach wysokich, co objawia się wkraczaniem trzęślicy modrej i gatunków drzewiastych, głównie sosny.

Poważnym zagrożeniem jest neofityzacja, a szczególnie groźnym gatunkiem obcym jest północnoamerykańska tawuła kutnerowata *Spiraea tomentosa*, która ekspansywnie wkracza na torfowiska i obszary podmokłe na terenie całych Borów Dolnośląskich.

Zalecane sposoby ochrony

Najważniejszym sposobem ochrony większości siedlisk w obszarze jest zapewnienie odpowiedniego uwodnienia poprzez działania szeroko pojętej mikroretencji – budowanie zastawek i zasypywanie rowów, które odwadniają najcenniejsze obiekty. Konieczne jest wyłączenie borów bagioennych i wilgotnych w obszarze z użytkowania rębego. Ważnym naturalnym czynnikiem umożliwiającym trwanie i rozprzestrzenianie się przygielkowisk i zbiorowisk z klasy *Littorelletea*, o którym należy pamiętać, jest buchtowanie (wzruszanie) ich siedlisk przez zwierzynę, głównie dziki. W przypadku tawuły kutnerowatej jej zwalczanie jest bardzo trudne. Próby podejmowane przez leśników w Borach Dolnośląskich ograniczania ekspansji tawuły przez mechaniczne wycinanie lub wykaszanie pędów zawiodły. Skuteczne może być powtarzane w kolejnych latach wyrwanie. Jej wkraczaniu na torfowiska do pewnego stopnia można zapobiec, dbając by siedliska zachowywały właściwe uwodnienie.

Zarządzający terenem

Większość terenów, z wyjątkiem niewielkich fragmentów gruntów prywatnych w pobliżu miejscowości Lipna i Polana, znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach dwóch nadleśnictw: Wymiarki i Ruszów.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

- BENA W. 2001 Dzieje Puszczy Zgorzelecko-Osiecznickiej. Wyd. F.H. Agat, Zgorzelec.
- BENA W. 2008 Uroczyska Borów Dolnośląskich - europejskie dziedzictwo przyrodnicze Wydawnictwo Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- DAJOK Z., PAWLACZYK P. (red.). 2009. Inwazyjne gatunki roślin ekosystemów mokradłowych Polski. Wydawnictwo Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- JERMACZEK A. (red.) 1998 Bory Łużycko-Dolnośląskie. Przyroda i jej ochrona. Wydawnictwo Lubuskiego Klubu Przyrodników, Świebodzin.

Fot. Marek Maciantowicz

RYNNA GRZYŻYNY PLH080067

Powierzchnia: 1336,8 ha

Gminy: Bytnica, Krosno Odrzańskie, Czerwieńsk.

Formy ochrony przyrody: Gryżyński Park Krajobrazowy,
użytki ekologiczne

Lokalizacja

Obszar obejmuje rynną terenową o przebiegu południkowym, rozpoczynającą się na północy w miejscowości Gryżyna. Na południu, w pobliżu miejscowości Szklarka Radnicka, granicę obszaru wyznaczają linia kolejowa Szczecin-Wrocław oraz droga nr 276 Krosno Odrz. – Świebodzin.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3150	Starorzeczka i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	B
3260	Nizinne i podgórskie rzeki ze zbiorowiskami włosieniczników <i>Ranunculion fluitantis</i>	C
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzerio-Caricetea</i>)	B
7210	Torfowiska nakredowe (<i>Cladietum marisci</i> , <i>Caricetum buxbaumii</i> , <i>Schoenetum nigricantis</i>)	B
7230	Górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk	B
9190	Kwaśne dąbrowy	B
91D0	Bory i lasy bagienne (<i>Vaccinio uliginosi-Beluletum pubescentis</i> , <i>Vaccinio uliginosi-Pinetum</i> , <i>Pino mugo-Sphagnetum</i> , <i>Sphagno girgensohnii-Piceetum</i> i brzoźowo-sosnowe bagienne lasy borealne)	B
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	B

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1014	<i>Vertigo angustior</i> – poczwarówka zwiężona	ślimak	B
1037	<i>Ophiogomphus cecilia</i> – trzepla zielona	ważka	C
1083	<i>Lucanus cereus</i> – jelonek rogacz	chrząszcz	A
1084	<i>Osmoderma eremita</i> – pachnica dębowa	chrząszcz	C

Fot. Marek Maciantowicz

Fot. Marek Maciantowicz

1088	<i>Cerambyx cerdo</i> – kozioróg dębosz	chrząszcz	C
1096	<i>Lampetra planeri</i> – minóg strumieniowy	minóg	B
1134	<i>Rhodeus sericeus amarus</i> – różanka	ryba	C
1149	<i>Cobitis taenia</i> – koza	ryba	C
1166	<i>Triturus cristatus</i> – traszka grzebieniasta	płaz	C
1188	<i>Bombina bombina</i> – kumak nizinny	płaz	B
1220	<i>Emys orbicularis</i> – żółw błotny	gad	C
1318	<i>Myotis dacycneme</i> – nocek	ssak-nietoperz	C
1337	<i>Castor fiber</i> - bóbr	ssak	B
1355	<i>Lutra lutra</i> - wydra	ssak	C

Opis terenu

Obszar obejmuje rynną glacjalną, o przebiegu południkowym, o długości ok. 12 km i szerokości 2-3 km. W monotonnym krajobrazie borów sosnowych Puszczy Rzepińskiej, Rytna Gryżyny, wcięta w osady sandrowe na głębokość ok. 30 m, stanowi niezwykle urozmaicenie terenu, stanowiąc jednocześnie lokalną ostoję bioróżnorodności. Strome zbocza z licznymi wązami i źródłami posiadają nachylenie dochodzące do 60 stopni. Obszar obejmuje najcenniejszą, rdzeniową część Grażyńskiego Parku Krajobrazowego.

Główną rzeką Parku jest Gryżynski Potok (zwany również Gryżyną lub Gryżynką), o długości 16,8 km, mający swe źródła w Gryżynie. Płyne dnem największej z trzech ułożonych południkowo, równoległych rynien. Różnica poziomu między źródłami Gryżynki, a jej ujściem do Odry wynosi blisko 30 metrów. W obszarze znajduje się 5 większych jezior: największe Jelito (49,9 ha), Kałek (24,3 ha), Jatnik (12 ha), Grabinek (8 ha) i Bagienko (2,2 ha) oraz kilkanaście stawów rybnych. Wody jezior są czyste (II i III klasa), gdyż zasilane są głównie przez wypływy podziemne, a w zlewni brak jest większych źródeł zanieczyszczeń.

Opis przyrody

Obszar odznacza się niezwykle bogactwem rzadkich i zagrożonych siedlisk przyrodniczych, charakterystycznych dla niewielkiej rzeki nizinnej (12 typów siedlisk z załącznika I dyrektywy siedliskowej). Znaczną powierzchnię, szczególnie wzdłuż meandrującej Gryżynki zajmują fitocenozy modelowo wykształconych łągów olszowo-jesionowych

Fraxino-Alnetum (siedlisko 91E0), w tym rzadkich łągów źródłiskowych, z którymi przestrzennie i dynamicznie związane są zbiorowiska położonych w wyższych położeniach łągów *Galio - Carpinetum* (siedlisko 9170) i kwaśnych buczyn *Luzulo pilosae - Fagetum* (siedlisko 9110), a przy krawędzi rynny – kwaśnych dąbrów (siedlisko 9190). Sama rzeka Grażynka ma charakter cieku włosienicznikowego (siedlisko 3260). Wśród łąk przeważają użytkowane łąki świeże z rzędu *Arrhenatheretalia*. Bliżej rzeki pojawiają się łąki z rzędu *Molinietalia*. Na łąkach i w murawkach napiaskowych stwierdzono występowanie 7 gatunków storczyków.

Na terenie obszaru stwierdzono obecność 16 gatunków zwierząt z załącznika II dyrektywy siedliskowej. Obszar skupia regionalnie ważne stanowiska poczwarówki zwężonej *Vertigo angustior* oraz kumaka nizinnego *Bombina bombina*, a także trzepli zielonej *Ophiogomphus cecilia*, wydry *Lutra lutra* i żółwia błotnego *Emys orbicularis*. Dla jelonka rogacza *Lucanus cervus* jest to jedna z kluczowych ostoi na Ziemi Lubuskiej (łącznie z sąsiadującym obszarem Dębowe Aleje w Gryżynie i Zawiszach). Jelonek rozmnaża się w pojedynczych dębach oraz w alejach dębowych rosnących na zboczach doliny i na wierzchołku w pobliżu krawędzi rynny. Ponadto, obszar jest ostoją licznej i monitorowanej od wielu lat populacji bobra europejskiego *Castor fiber*, który został tutaj wsiedlony w 1986 i 1988 roku. W roku 1996 żyło tutaj już 11 rodzin bobrowych. Dodatkowym walorem przyrodniczym jest bogaty świat ptaków. Awifauna łągowa obejmuje ponad 116 gatunków.

Zagrożenia

Głównym zagrożeniem są zmiany w sposobie użytkowania terenu, szczególnie zarzucenie użytkowania łąk, zanik łąk świeżych i wilgotnych, zamiana łąk kośnych na inne grunty użytkowe oraz rozbudowa stawów rybnych kosztem cennych siedlisk.

Dużym problemem jest również narastająca presja ruchu turystycznego i rekreacyjnego.

Zalecane sposoby ochrony

Ze względu na wzrastającą presję turystyczną ważne jest odpowiednie ukierunkowanie ruchu turystycznego. Dla ochrony dobrze zachowanych siedlisk leśnych i torfowiskowych najskuteczniejsza jest ochrona bierna.

Zarządzający terenem

Największe powierzchnie w obszarze znajdują się w zarządzie PGL Lasy Państwowe w granicach nadleśnictw Bytnica i Sulechów. Wodami Gryżynki zarządza LZMiUW w Zielonej Górze, natomiast użytki zielone znajdujące się w dolinie rzeki należą w większości do prywatnych właścicieli. Kompleks stawów rybnych w centrum obszaru stanowi własność prywatną.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

- STANISŁAWCZYK J., WASIELEWSKI H. 1997. Bobry w Gryżyńskim Parku Krajobrazowym. Wyd. Lubuskiego Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- CZWAŁGA T., WASIELEWSKI H. 2001. Flora i fauna. W: E. i R. Janowscy. Gryżyński Park Krajobrazowy. Wyd. Diapress Agencja Fotograficzno-Wydawnicza, Zielona Góra: 12-17.
- SZCZUCIŃSKA M. 2009. Wypływy wód podziemnych w Rynnie Gryżyńsko-Grabińskiej. Studia i Prace z Geografii i Geologii nr 1. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

RYNNA JEZIOR RZEPIŃSKICH PLH080049

Powierzchnia: 293,9 ha

Gmina: Rzepin

Formy ochrony przyrody: użytki ekologiczne – 5 szt., projektowany rezerwat

Lokalizacja

Obszar „Rynna Jezior Rzepińskich” obejmuje płytką rynną terenową o długości ponad 5 km, znajdującą się około 5 km na południowy-zachód od Rzepina. Obszar znajduje się na terenie Puszczy Rzepińskiej i jest rozcięty autostradą A2.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3150	Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	B
7110	Torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą (żywe)	C
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzerio-Caricetea</i>)	B
9190	Kwaśne dąbrowy	C
91D0	Bory i lasy bagienne (<i>Vaccinio uliginosi-Betuletum pubescentis</i> , <i>Vaccinio uliginosi-Pinetum</i> , <i>Pino mugo-Sphagnetum</i> , <i>Sphagno girgensohnii-Piceetum</i> i brzozowo-sosnowe bagienne lasy borealne)	C
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	C

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1337	<i>Castor fiber</i> - bóbr	ssak	C
1355	<i>Lutra lutra</i> - wydra	ssak	C
1188	<i>Bombina bombina</i> - kumak nizinny	płaz	C
1149	<i>Cobitis taenia</i> - koza	ryba	C
1084	<i>Osmoderma eremita</i> - pachnica dębowa	chrząszcz	C
1088	<i>Cerambyx cerdo</i> - kozioróg dębosz	chrząszcz	C
1042	<i>Leucorrhinia pectoralis</i> - zalotka większa	ważka	C
1903	<i>Liparis loeselii</i> lipiennik Loesela	roślina	B

Fot. Marek Maciantowicz

Fot. Marek Maciantowicz

Opis terenu i historia

Obszar obejmuje fragment rozległej i płytkiej rynny terenowej położonej wśród rozległych borów sosnowych Puszczy Rzepińskiej. Na dnie rynny zlokalizowany jest kompleks jezior, bagien i torfowisk w mozaice z borami bagiennymi i łągami olszowo-jesionowymi. W obszarze znajdują się cztery jeziora: Popienko, Głębiniec, Linie i Oczko. Na północy obszar przecina równoleżnikowo autostrada A2, dzieląc go na dwie izolowane części.

Opis przyrody

Obszar Rynna Jezior Rzepińskich jest najliczniejszym na Ziemi Lubuskiej stanowiskiem lipiennika Loesela *Liparis loeseli* – gatunku z załącznika II dyrektywy siedliskowej.

Liczebność tego rzadkiego storczyka, który w województwie ma zaledwie kilka stanowisk, dochodzi tutaj do 500 osobników. Najliczniej storczyk ten występuje na wypłyconych fragmentach jeziora Popienko oraz przylegających do niego torfowiskach.

W obszarze stwierdzono 6 typów siedlisk z załącznika I dyrektywy siedliskowej.

Występują tutaj bardzo dobrze wykształcone płytkie jeziora w typie jezior eutroficznych (kod 3150). Wypływające się fragmenty jezior płynnie przechodzą w torfowiska przejściowe (siedlisko 7140), z niewielkimi płatami o charakterze torfowisk wysokich (kod 7110). Torfowiska są również spotykane w bezodpływowych zagłębieniach terenu, charakterystycznych dla tego obszaru. Najcenniejsze gatunki roślin występujące na torfowiskach i w ich otoczeniu to: rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*, bobrek trójlistkowy *Menyanthes trifoliata*, widłaczek torfowy *Lycopodiella inundata*, modrzewnica zwyczajna *Andromeda polifolia* i turzycza bagienna *Carex limosa*. Występuje tutaj również chroniona paproć długosz królewski *Osmunda regalis*.

Pomiędzy jeziorami i torfowiskami znajdują się płaty dobrze wykształconych siedlisk leśnych: łągów olszowo-jesionowych *Fraxino-Alnetum* (siedlisko 91E0) oraz borów bagiennych (siedlisko 91D0).

W południowej części obszaru, w pobliżu jeziora Linie występują rzadkie chrząszcze z załącznika II dyrektywy siedliskowej, związane ze starymi dębami: kozioróg dębosz *Cerambyx cerdo* i pachnica dębowa *Osmoderma eremita*, która jest gatunkiem priorytetowym. Natomiast z torfowiskami związana jest ważka - zalotka większa *Lucorrhinia pectoralis*.

Zagrożenia

Głównym zagrożeniem jest spadek poziomu wód gruntowych objawiający się przesuszeniem wrażliwych siedlisk hydrogenicznnych i uruchomieniem naturalnych procesów sukcesyjnych, polegających na wkraczaniu pionierskich gatunków krzewów i drzew, które z czasem mogą przyczynić się do ustępowania roślinności wodnej i bagiennej.

Potencjalnym zagrożeniem jest obecność rozcinającej obszar autostrady A2, która może być źródłem różnorodnych zanieczyszczeń i skażeń.

Zalecane sposoby ochrony

Konieczne jest powstrzymanie przesuszania torfowisk. W przypadku wystąpienia silnej sukcesji drzew i krzewów na torfowiskach należałoby usuwać samosiewy w granicach obiektu. Równocześnie należy monitorować wpływ autostrady na obszar.

Zarządzający terenem

Z wyjątkiem pasa autostrady A2, cały obszar znajduje się w zarządzie Nadleśnictwa Rzepin.

Marek Maciantowicz

Fot. Katarzyna Kiaszewicz

Fot. Katarzyna Kiaszewicz

RYNNA JEZIOR TORZYMSKICH OBSZAR PROJEKTOWANY

Powierzchnia: 306,1 ha

Gmina: Torzym

Formy ochrony przyrody: obszar chronionego krajobrazu „16 - Puszcza nad Pliszką”

Lokalizacja

Obszar „Rynna Jezior Torzymskich” znajduje się niecałe 2 km na południowy-zachód od Torzymba i zajmuje wydłużoną rynną terenową o długości ponad 10 km, rozciągającą się pomiędzy drogą krajową nr 2 w okolicach Boczowa na północy, a drogą wojewódzką nr 138 Gubin – Torzym na południu. Obszar dotąd nie został włączony do sieci Natura 2000, ale na tzw. seminarium biogeograficznym w marcu 2010 r. został uznany za konieczny do włączenia; Polska zobowiązała się wobec Komisji Europejskiej do dokonania tego do września 2012 r.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3140	Twardowodne oligo- i mezotroficzne zbiorniki z podwodnymi łakami ramienic <i>Charateria</i> spp.	B
3150	Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	B
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzeria-Caricetea</i>)	C
9110	Kwaśne buczyny (<i>Luzulo-Fagenion</i>)	C
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnetion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	C

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1083	<i>Lucanus cervus</i> – jelonek rogacz	chrząszcz	C
1084	<i>Osmoderma eremita</i> – pachnica dębowa	chrząszcz	C
1149	<i>Cobitis taenia</i> – koza	ryba	C

Opis terenu i historia

Obszar zajmuje znajdującą się na Równinie Torzymskiej, rynną polodowcową o długości ponad 10 km wypełnioną ciągiem jezior, torfowisk i lasów. Obszar jest ciekawy zarówno pod kątem przyrodniczym jak i krajobrazowym. W rynnie znajduje się 7 jezior: Kręc-

ko, Wielicko (Garbicz), Pniewy, Karsienko (Ciemne), Nowe, Wilcze (Jasne) oraz Jezioro (Dzikie).

Część wschodnia rynny położona jest w zwartym kompleksie borów sosnowych stanowiących północną część Puszczy Rzepińskiej. Część zachodnia obszaru znajduje się w krajobrazie lasów i gruntów użytkowanych rolniczo wokół miejscowości Garbicz, która przylega do obszaru od strony zachodniej.

Opis przyrody

Obszar charakteryzuje się wysokimi walorami przyrodniczymi, związanymi z dużą różnorodnością siedlisk na stosunkowo niewielkiej powierzchni. Chronione siedliska zajmują łącznie blisko 80% powierzchni obszaru, a dominuje siedlisko - twardowodne zbiorniki z podwodnymi łąkami ramienicowymi (kod 3140) zajmujące łącznie 105 ha. Podczas badań jezior Kręcko, Jasne i Wielicko stwierdzono w nich łącznie aż 9 gatunków ramienic, w tym tak rzadkie gatunki w Polsce jak *Chara polyacantha*, *Ch. rudis* czy *Nitella gracilis* (Pełechaty i inni 2007).

Oprócz jezior ramienicowych dno rynny wypełniają również naturalne jeziora eutroficzne (kod 3150), łągi olszowo-jesionowe (kod 91E0), bory bagienne (kod 91D0) oraz torfowiska przejściowe (kod 7140). Na skarpach rynny znajdują się dobrze wykształcone grądy (kod 9170), kwaśne buczyny (kod 9110) oraz kwaśne dąbrowy (kod 9190), stanowiące miejsca żerowania rzadkich chrząszczy.

Stan zachowania jezior jest dobry, jednak pod względem niektórych parametrów wymagający poprawy. Jeziora te należą do najczystszych i najcenniejszych przyrodniczo zbiorników w województwie lubuskim. Jezioro Jasne oraz Dzikie charakteryzują się występowaniem m.in. szuwarów kłociowych z kłocią wiechowatą *Cladium mariscus*. Odsłonięte brzegi jeziora Dzikiego zasiedlane są przez rzadkiego torfowca *Sphagnum inundatum*. W jeziorze Jasnym stwierdzono występowanie rzadkiego w woj. lubuskim gatunku - jezierzyny morskiej *Najas marina*, a pod względem różnorodności gatunków i zespołów ramienic jezioro to należy do jednych z najcenniejszych w woj. lubuskim. Występujące w rejonie jeziora Dzikiego torfowisko przejściowe ze względu na swoje wysokie walory było proponowane do objęcia ochroną rezerwatową. W okolicach Garbicza znajdują się skupienia starych dębów i lip, będące pozostałością dużego założenia parkowego, z rzadkimi gatunkami chrząszczy saproksylicznych: jelonkiem rogaczem *Lucanus cervus* i pachnicą dębową *Osmoderma eremita*.

Spośród gatunków zwierząt z załącznika II dyrektywy siedliskowej, na terenie obszaru występuje wydra *Lutra lutra*, traszka grzebieniasta *Triturus cristatus* oraz rzadka ważka związana z torfowiskami zalotka większa *Leucorrhinia pectoralis*

Jest to również miejsce lęgowe rzadkich ptaków jak: żuraw *Grus grus*, błotniak stawowy *Circus aeruginosus* gągoł *Bucephala clangula*, zimorodek *Alcedo atthis* i wodnik *Rallus aquaticus* oraz stanowi ważny obszar żerowania bielika *Haliaeetus albicilla*.

Zagrożenia

Najważniejszym zagrożeniem jest nieuporządkowana gospodarka ściekowa stanowiąca zagrożenie dla jezior ramienicowych, plany zabudowy rekreacyjnej oraz silna presja turystyczna, szczególnie w okolicach Garbicza oraz Torzymia.

Zalecane sposoby ochrony

Dla zachowania niskiej trofii jezior potrzebnej dla istnienia ramienic, konieczne jest uporządkowanie zarówno gospodarki ściekowej w zakresie ścieków komunalnych jak i zabezpieczenie przed spływem nawozów z okolicznych pól, szczególnie w części północno-zachodniej. Dla skutecznej ochrony obszaru, konieczne jest zachowanie otoczenia jezior wolnego od zabudowy.

Zarządzający terenem

Większość gruntów, z wyjątkiem jezior, znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictwa Torzym. W części zachodniej znajdują się większe powierzchnie stanowiące własność prywatną – głównie łąki i użytki rolne.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

PEŁECHATY M., PEŁECHATA A., PUKACZ A. 2007. Flora i roślinność ramienicowa na tle stanu trofii jezior Pojezierza Lubuskiego (środkowo-zachodnia) Polska. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

Fot. Wojciech Zieleniewski

SKRODA PLH080064

Powierzchnia: 378,6 ha

Gmina: Lipinki Łużyckie, Żary

Formy ochrony przyrody: rezerwat przyrody „Wrzosiec”,
obszar chronionego krajobrazu „33-Bory Bogumiłowskie”

Lokalizacja

Obszar „Skroda” obejmuje trzy kompleksy rozmieszczone po obu stronach autostrady nr 18. Dwa kompleksy znajdują się po stronie północnej nad rzeką Skrodą, a jeden kompleks znajduje się na południu pomiędzy Grotowem i Piotrowem.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE
Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3130	Brzegi lub osuszane dna zbiorników wodnych ze zbiorowiskami z <i>Littorelletea</i> , <i>Isoëto-Nanojuncetea</i>	C
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	C
9190	Kwaśne dąbrowy	B
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnetion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	B

Opis terenu

Obszar składa się z trzech kompleksów i obejmuje cenne przyrodniczo fragmenty doliny rzeki Skrody w okolicach miejscowości Rościce oraz fragment Borów Bogumiłowskich otaczających rezerwat Wrzosiec.

Opis przyrody

W kompleksie nad rzeką Skrodą znajdują się zbiorowiska bardzo dobrze wykształconych łągów olszowo-jesionowych *Fraxino-Alnetum* (siedlisko 91E0). W wyżej położonych partiach doliny znajdują się kwaśne dąbrowy reprezentujące siedlisko 9190.

Wrzosiec bagienny. Fot. Katarzyna Kiaszewicz

Północny fragment obszaru obejmuje kompleks stawów koło Rościc gdzie pojawiają się efemerycznie, na dnie spuszczonej wody, płyty siedliska 3130 - brzegi lub osuszone dna zbiorników wodnych. Występuje tam również populacja kumaka nizinnego *Bombina bombina*.

Południowy fragment obszaru, znajdujący się za autostradą, posiada diametralnie odmienny charakter. Część tego obszaru chroniona jest w rezerwacie Wrzosiec o powierzchni 65,47 ha.

Obejmuje on fragment borów trzęślicowowych, porastających wilgotne gleby mineralne bądź cienką warstwę murszu, w runie których rośnie obficie wrzosiec bagienny *Erica tetralix*. Typowo wykształcone mszarniki wrzoścowe, które reprezentują charakterystyczne dla Borów Dolnośląskich siedlisko 4010, stanowią przedmiot ochrony w obszarze i powinny zostać zamieszczone w Standardowym Formularzu Danych (SDF).

Położone wśród borów drobne zagłębienia terenowe zajęte są przez astatyczne bagienka, porośnięte skupieniami sitów, w tym rzadkiego situ ostrokwiatowego *Juncus acutiflorus*.

W rezerwacie znajdują się też w dwóch miejscach stanowiska przygielki brunatnej *Rhynchospora fusca*, która rośnie na buchtowiskach dziczych oraz na lekko rozrytej drodze leśnej.

Zagrożenia

Głównym zagrożeniem jest zmiana stosunków wodnych i brak regularnych zalewów, koniecznych dla właściwej dynamiki lasu łęgowego nad Skrodą. Siedliska rezerwatu Wrzosiec wykazują objawy przesuszenia, spowodowane obecnością pobliskich rowów melioracyjnych. Obserwacje prowadzone w rezerwacie wykazują, że wrzoścom wyraźnie służy przynajmniej umiarkowane prześwietlenie drzewostanu. Stąd konieczność dosyć silnego rozrzedzania drzewostanów na stanowiskach tej rośliny.

Zalecane sposoby ochrony

W przypadku siedlisk hydrogenicznych, należy dążyć do poprawy warunków wodnych i ich stabilizacji, np. poprzez tamowanie i zasypywanie rowów odwadniających.

Dla poprawy warunków świetlnych koniecznych do zachowania populacji wrzośca bagiennego, należy podjąć działania czynnej ochrony polegające na rozluźnieniu drzewostanu.

Dla ochrony lasów łęgowych nad Skrodą istotny jest znaczący udział pozostawionych bez ingerencji starodrzewi z dużą ilością obumierających i martwych drzew.

Zarządzający terenem

Grunty leśne znajdują się w zarządzie PGL Lasy Państwowe w granicach nadleśnictw Wymiarki i Lipinki. Łąki i stawy stanowią w większości grunty prywatne. Wodami rzeki Skrody zarządza LZMiUW w Zielonej Górze.

Marek Maciantowicz

SKWIERZYNA PLH080041

Powierzchnia: 0,3 ha

Gmina: Skwierzyna

Formy ochrony przyrody: brak

Lokalizacja

Obszar obejmuje kościół pod wezwaniem św. Mikołaja znajdujący się w centrum miejscowości Skwierzyna.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE**Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej**

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1324	<i>Myotis myotis</i> – nocek duży	nietoperz	B

Opis terenu i historia

Skwierzyna, to miejscowość o średnio-wiecznym rodowodzie położona nad Wartą w miejscu historycznego brodu. Dolina Warty jest tutaj bardzo szeroka, z licznymi łąkami i lasami lęgowymi. Około 1,5 km na północ od miasta znajduje się południowy skraj potężnego kompleksu leśnego jakim jest Puszcza Notecka.

Kościół pw. św. Mikołaja wzniesiony pod koniec XV w. znajduje się w centrum miejscowości, w bezpośrednim sąsiedztwie rynku w obszarze zwartej zabudowy. Jest budowlą murowaną z cegły na planie prostokąta, halową, trójnawową, z wieżą od zachodu. Strych nakryty jest dachem dwuspadowym, załamany od wschodu. Wieża z attyką jest nakryta hełmem ostrosłupowym. Świątynia została zbudowana na miejscu starszego obiektu, wzmiankowanego w 1328 roku, który spłonął w 1400 r. W latach 1861-1863 kościół został gruntownie przebudowany w duchu neogotyku. Wymieniono część murów i wyższych partii okien, a wewnątrz otrzymano nowe sklepienia, nad którymi znajduje się obszerny strych.

Nocki duże. Fot. Rafał Szkuclarek

Opis przyrody

Według standardowego formularza danych jedynym przedmiotem ochrony w obszarze jest nietoperz nocek duży *Myotis myotis*, którego populacja szacowana jest na 460 osobników. Na strychu kościoła żyje kolonia rozrodcza.

Kolonia nocka dużego w Skwierzynie należy do jednej z większych w Polsce północnej i posiada wysoką ocenę ogólną - B.

Zagrożenia

Najważniejszymi zagrożeniami dla kolonii nocka w kościele w Skwierzynie mogą być niewłaściwe remonty i modernizacje świątyni, a szczególnie strychu, z użyciem niebezpiecznych dla zwierząt substancji np. impregnatów. Zamknięcie otworów, którymi nietoperze wlatują na strych może doprowadzić do zaniku kolonii. Oświetlenie bryły kościoła w porze nocnej może prowadzić do zaburzeń aktywności zwierząt. Problemem występującym we wszystkich większych koloniach nietoperzy jest gromadzenie się odchodów nietoperzy – tzw. guana, które może powodować nadmierne obciążenie elementów konstrukcji strychu.

Wyznaczony obszar Natura 2000 nie obejmuje bardziej odległych żerowisk wykorzystywanych przez nietoperze, gdyż nocki duże potrafią latać na odległość do około 25 km. Żerują w dojrzałych lasach z ubogim podszytem, na świeżo skoszonych łąkach, murawach, w sadach ze starymi drzewami.

Można przypuszczać, że ważne żerowiska znajdują się w dolinach Noteci i Warty.

Brak rozpoznanych żerowisk nietoperzy powoduje, że mogą zaistnieć różnorodne zagrożenia nietoperzy poza obszarem. Może to być: stosowanie insektycydów w lasach, rozbudowa dróg, likwidacja alei, szpalerów drzew oraz zadrzewień i zakrzaczeń śródpolnych, stanowiących elementy liniowe ułatwiające nietoperzom orientację w terenie.

Zalecane sposoby ochrony

Aby skutecznie chronić populację nocka dużego z kościoła w Skwierzynie, należy prowadzić prace remontowe i modernizacje kościoła z zastosowaniem metod i materiałów nieszkodliwych dla nietoperzy.

Co pewien czas należy usunąć ze strychu kościoła odchody nietoperzy. Ułatwieniem może być fakt, że stanowią one cenny nawóz znany i ceniony w ogrodnictwie.

Wskazane byłoby również rozpoznanie obszarów żerowania, co pozwoliłoby skutecznie chronić cały obszar wykorzystywany przez nietoperze.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

KOWALSKI S. 2010. Zabytki architektury województwa lubuskiego. Wyd. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Zielonej Górze.
LIPNICKI L. (red.) 2009. Przyroda gminy Skwierzyna. Wyd. Urząd Miejski w Skwierzynie.

STARA DĄBROWA W KORYTACH PLH080042

Powierzchnia: 1630,4 ha

Gminy: Torzym i Łagów

Formy ochrony przyrody: obszar chronionego krajobrazu „16 - Puszcza nad Pliszką”

Lokalizacja

Obszar „Stara Dąbrowa w Korytach” obejmuje zwarty fragment Puszczy Rzepińskiej znajdujący się na południe od miejscowości Koryta, leżącej przy drodze krajowej nr 2 pomiędzy Świebodzinem a Torzymiem.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
9110	Kwaśne buczyny (<i>Luzulo-Fagenion</i>)	B
9130	Żyzne buczyny (<i>Galio odorati-Fagenion</i>)	B
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	B
9190	Kwaśne dąbrowy	B

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1083	<i>Lucanus cervus</i> – jelonek rogacz	chrząszcz	B

Opis terenu i historia

Obszar obejmuje niezwykle cenne, stare drzewostany dębowe z rzadkimi gatunkami chrząszczy ksylofagicznych. Najciekawsze fragmenty były proponowane do objęcia ochroną rezerwatową, jednak do tej pory nie powstał tutaj rezerwat.

Puszcza Rzepińska stanowi wielki kompleks leśny obejmujący obszar pomiędzy trzema rzekami: Odrą, Wartą i Obrą. Tworzą go głównie piaszczyste tereny sandrowe, dość liczne jeziora oraz głównie drzewostany o charakterze monokultury, w których zdecydowanie dominuje sosna zwyczajna.

Nielicznie spotyka się drzewostany o charakterze naturalnym, np. buczyny, dąbrowy, grądy czy łągi. Obszar jest słabo zaludniony. Teren puszczy odwadniają dwie większe rzeki: Pliszka i Ilanka. Obszar stanowi bardzo istotny element w sieci korytarzy ekologicznych w Polsce zachodniej, łącząc się poprzez „Dolinę Pliszki” z obszarem ważnym dla wilka jakim są „Lasy Dobrosułowskie”. Niestety, od północy jest ograniczony ruchliwą i pozbawioną przejść dla zwierząt drogą międzynarodową E30 (droga krajowa nr 2) oraz linią kolejową z Berlina do Warszawy.

Opis przyrody

Obszar został utworzony głównie w celu zachowania starych drzewostanów dębowych reprezentujących siedlisko kwaśnej dąbrowy z silną populacją największego chrząszcza Europy - jelonka rogacza.

Z gatunków z załącznika II dyrektywy siedliskowej, oprócz jelonka rogacza stwierdzono tutaj niezbyt licznie występującą traszkę grzebieniastą, dla zachowania której obszar ma znikome znaczenie. O wartości obszaru dla gatunków Natura 2000 decyduje więc przede wszystkim obecność stabilnej populacji jelonka rogacza oraz jego siedliska, którym są stare dąbrowy pokrywające ponad 20% całości kompleksu. Oprócz kwaśnych dąbrów przedmiotami ochrony w obszarze są również siedliska lasów liściastych: żyzne i kwaśne buczyny oraz grąd środkowoeuropejski.

Na mniejszej powierzchni występują tutaj również inne siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej, jak wydmy śródładowe z murawami piaskowymi, naturalne eutroficzne zbiorniki wodne oraz torfowiska przejściowe. Przez południową część obszaru przepływa rzeka Pliszka. Nad jej brzegami występuje siedlisko łągu olszowo-jesionowego.

Łącznie na terenie obszaru stwierdzono 8 typów siedlisk przyrodniczych.

Zagrożenia

Głównym zagrożeniem dla obszaru jest negatywny wpływ na siedliska leśne oraz populację jelonka rogacza. W przypadku tego ostatniego niezwykle istotne jest pozostawianie dobrze nasłonecznionych pniaków dębowych w różnym stopniu rozkładu oraz prowadzenie nieco zmodyfikowanej gospodarki leśnej zapewniającej obecność pniaków dębowych w dłuższym okresie czasu.

W przypadku siedlisk leśnych podstawowym zagrożeniem jest niewłaściwa, schematyczna gospodarka leśna, polegająca między innymi na ujednoliceniu struktury drzewostanów, równomiernym zalesianiu zrębów i polan śródleśnych oraz usuwaniu drzew martwych i zamierających.

Zalecane sposoby ochrony

W przypadku siedlisk leśnych, ważne jest zapewnienie odpowiedniej reprezentacji starych drzewostanów pozostawionych bez ingerencji, aby zaczęły funkcjonować naturalne procesy jakie zachodzą w ekosystemach leśnych wyjętych spod presji człowieka. Taki stan zapewniłoby w dużej mierze utworzenie proponowanego od dawna rezerwat przyrody.

W przypadku jelonka rogacza, dla jego zachowania w obszarze potrzebna jest stała obecność miejsc dla żerowania larw, czyli nasłonecznionych dębowych pniaków w różnym stopniu rozkładu. Można to zapewnić poprzez odpowiednią modyfikację gospodarki leśnej, tzn. prowadzenie rębni z długim okresem odnowienia oraz zapewnienie luźniejszego zwarcia koron drzewostanów.

Zarządzający terenem

Z wyjątkiem niewielkich fragmentów dróg publicznych, gruntów należących do PKP i kilku prywatnych działek, cały obszar znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach trzech nadleśnictw: Torzym, Świebodzin i Bytnica.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

JERMACZEK A., MACIANTOWICZ M. (red.). 2005. Przyroda Ziemi Lubuskiej. Wydawnictwo Klubu Przyrodników. Świebodzin.

Fot. Marek Maciantowicz

SULECHÓW PLH080043

Powierzchnia: 0,1 ha

Gmina: Sulechów

Formy ochrony przyrody: brak

Lokalizacja

Obszar obejmuje kościół pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Świętego znajdujący się w centrum Sulechowa, w bezpośrednim sąsiedztwie rynku.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1324	<i>Myotis myotis</i> – nocek duży	nietoperz	B

Opis terenu i historia

Sulechów to ważne miasto o średniowiecznym rodowodzie powstałe na skrzyżowaniu dróg z Zielonej Góry do Świebodzina oraz z Wolsztyna do Krosna Odrzańskiego.

Usytuowany w centrum miasta kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego powstał w XIII w. jako budowla kamienna, jednonawowa. Przebudowany gruntownie w 1488 r. Powstał wtedy nowy trójnawowy korpus z wieżą od zachodu. Duże zniszczenia poczynił pożar w 1557 r. Kościół był wielokrotnie remontowany w XVII i XVIII w. W latach 1884- 1893 r. nadbudowano górną kondygnację wieży oraz przeprowadzono renowację i częściową rekonstrukcję wnętrza i elewacji. Renowację prowadzono także w 1925, 1966 i w latach 90. XX w. Obecnie kościół ma postać świątyni trójnawowej w układzie halowym, murowanej z kamienia i cegły. Nakryty jest dachem dwuspadowym, a wieża ostrosłupowym.

Opis przyrody

Według standardowego formularza danych jedynym przedmiotem ochrony w obszarze jest nietoperz **nocek duży** *Myotis myotis*, którego populacja została oszacowana na 350 osobników. Na strychu kościoła żyje kolonia rozrodcza.

Nocki duże. Fot. Rafał Szkuclarek

Nocki duże. Fot. Rafał Szkuclarek

Kolonia nocka dużego w Sulechowie jest jedną z najważniejszych na Ziemi Lubuskiej i posiada wysoką ocenę ogólną (B).

Zagrożenia

Najważniejszymi zagrożeniami dla kolonii nocka w kościele w Sulechowie mogą być niewłaściwe remonty i modernizacje świątyni, a szczególnie strychu, z użyciem niebezpiecznych dla zwierząt substancji np. impregnatów. Zamknięcie otworów, którymi nietoperze wlatują na strych może doprowadzić do zaniku kolonii. Obecnie dołot umożliwiają dwa niewielkie okienka w szczycie dachu, tuż nad dachem prezbiterium.

Oświetlenie bryły kościoła w porze nocnej może prowadzić do zaburzeń aktywności zwierząt. Problemem występującym we wszystkich większych koloniach nietoperzy jest gromadzenie się odchodów nietoperzy – tzw. guana, które może powodować nadmierne obciążenie elementów konstrukcji strychu.

Wyznaczony obszar Natura 2000 nie obejmuje bardziej odległych żerowisk wykorzystywanych przez nietoperze, gdyż nocki duże potrafią latać na odległość do około 25 km. Żerują w dojrzałych lasach z ubogim podszytem, na świeżo skoszonych łąkach, murawach, w sadach ze starymi drzewami.

Brak rozpoznanych żerowisk nietoperzy powoduje, że mogą zaistnieć różnorodne zagrożenia nietoperzy poza obszarem. Może to być: stosowanie insektycydów w lasach, rozbudowa dróg, likwidacja alei, szpalerów drzew oraz zadrzewień i zakrzaczeń śródpolnych, stanowiących elementy liniowe ułatwiające nietoperzom orientację w terenie.

Zalecane sposoby ochrony

Aby skutecznie chronić populację nocka dużego z kościoła w Sulechowie, należy prowadzić prace remontowe i modernizacje kościoła z zastosowaniem metod i materiałów nieszkodliwych dla nietoperzy i bezwzględnie pozostawić drożne wloty na strych.

Co pewien czas należy usunąć ze strychu kościoła odchody nietoperzy. Ułatwieniem może być fakt, że stanowią one cenny nawóz znany i ceniony w ogrodnictwie.

Wskazane byłoby również rozpoznanie obszarów żerowania, co pozwoliłoby skutecznie chronić cały obszar wykorzystywany przez nietoperze.

W związku z budową drogi S3 i przecięciem potencjalnych szlaków na żerowiska oraz usunięciem fragmentów kilku wiekowych alei pod drogę, wskazane byłoby odtworzenie drożności korytarzy przelotowych np. poprzez nowe nasadzenia i rozwiązania techniczne.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

KOWALSKI S. 2010. Zabytki architektury województwa lubuskiego. Wyd. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Zielonej Górze.

TORFOWISKA SUŁOWSKIE PLH080029

Powierzchnia: 44,3 ha

Gmina: Rzepin

Formy ochrony przyrody: rezerwat przyrody „Mokradła Sułowskie”

Lokalizacja

Obszar znajduje się około 1 km na zachód od miejscowości Sułów i jest rozcięty drogą wojewódzką ze Słubic do Ośna Lubuskiego. Cały obszar znajduje się w granicach rezerwatu przyrody „Mokradła Sułowskie”.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1516	<i>Aldrovanda vesiculosa</i> – aldrowanda pęcherzykowata	roślina	B

Opis terenu i historia

Obszar pod względem morfologicznym stanowi wydłużoną południkowo nieckę wytopiskową z eutroficznymi jeziorami i zbiorowiskami szuwarowymi. Krajobraz stanowi mozaikę lasów, terenów wodno-błotnych i rolniczych. Obszar dzieli się na dwie części rozdzielone asfaltową drogą. Część północna obejmuje silnie zeutrofizowane zarastające jezioro. Ponad 30% lustra wody porośnięta jest roślinnością wynurzoną. Część południowa stanowi kompleks silnie podtopionych torfowisk, porośniętych wysoką roślinnością oczeretową. W centralnej części kompleksu znajduje się niewielki zbiornik wodny, całkowicie porośnięty roślinnością szuwarową.

Opis przyrody

Według standardowego formularza danych jedynym przedmiotem ochrony w obszarze jest aldrowanda pęcherzykowata *Aldrovanda vesiculosa*. Jest to obecnie jedyne stanowisko aldrowandy w tej części Polski.

Fot. Tomasz Krzyśków

Fot. Tomasz Krzyśków

Roślina została tutaj z powodzeniem reintrodukowana. W południowo wschodniej części głównego zbiornika, w czterech zróżnicowanych florystycznie mikrosiedliskach, wprowadzono łącznie 250 roślin (150 namnożonych tutaj i 100 z uprawy w Ogrodzie Botanicznym) pochodzących z jez. Długie na Pojezierzu Łęczyńsko-Włodawskim.

Podczas kontroli przeprowadzonej w roku 2000 stwierdzono obniżenie poziomu wody o około 80 cm, co miało negatywny wpływ na populację aldrowandy. Niedostępność niektórych obszarów zbiornika wykluczyła ich eksplorację, jednak biorąc pod uwagę ich wielkość, można szacować, że badana populacja w zbiorniku mogła liczyć około 1000 roślin. Z odnalezionych 300 roślin większość leżała na wilgotnym mulu. W tej sytuacji połowę roślin przeniesiono do drugiego, większego zbiornika oddalonego około 1 km w kierunku północno-zachodnim od rezerwatu. Rośliny pozostawiono w dwóch miejscach.

Na terenie obszaru występują siedliska przyrodnicze, które nie są wymienione w SDF. Największą powierzchnię zajmuje siedlisko 3150 - naturalne eutroficzne zbiorniki wodne. Ulega ono ciągłemu zarastaniu przez roślinność szuwarową. Największy udział w zarastaniu zbiornika ma tu pałka szerokolistna *Typha latifolia*, pałka wąskolistna *Typha angustifolia*, trzcina *Phragmites australis*, oczeret jeziorny *Schoenoplectus lacustris*, rdest ziemnowodny *Polygonum amphibium*, nercznica błotna *Thelypteris palustris* oraz turzycę *Carex* spp.

Na obrzeżach zbiorników znajdują się płaty łągów olszowo-jesionowych (siedlisko 91E0). Spośród gatunków zwierząt z załącznika II dyrektywy siedliskowej, na terenie obszaru występuje liczna populacja kumaka nizinnego *Bombina bombina*.

Stwierdzono tutaj również występowanie 43 gatunków ptaków, występuje tu m.in. perkoz rdzawoszyi *Podiceps griseigena* i gęś gęgawa *Anser anser*.

Zagrożenia

Najważniejszym zagrożeniem dla populacji aldrowandy jest spadek poziomu wody.

Zalecane sposoby ochrony

Aby chronić populację aldrowandy należy monitorować stan poziomu wody, a w razie niekorzystnych zmian należy podjąć ochronę czynną tego stanowiska.

Zarządzający terenem

Cały obszar znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictwa Rzepin.

Andrzej Jermaczek

TORFOWISKO CHŁOPINY PLH080004

Powierzchnia: 498,5 ha

Gmina: Lubiszyn

Formy ochrony przyrody: rezerwat przyrody „Bagno Chłopiny”,
obszar chronionego krajobrazu „2 - Puszcza Barlinecka”

Lokalizacja

Obszar „Torfowisko Chłopiny” zlokalizowany jest blisko północnej granicy województwa lubuskiego. Od wschodniej strony graniczy z drogą S-3 przy miejscowości Jastrzębiec, a od zachodu z miejscowościami Chłopiny i Ściechów Górny.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	B
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzerio-Caricetea</i>)	A
9110	Kwaśne buczyny (<i>Luzulo-Fagenion</i>)	B
91D0	Bory i lasy bagiennie (<i>Vaccinio uliginosi-Beluletum pubescentis</i> , <i>Vaccinio uliginosi-Pinetum</i> , <i>Pino mugo-Sphagnetum</i> , <i>Sphagno girgensohnii-Piceetum</i> i brzoźowo-sosnowe bagiennie lasy borealne)	A
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	B

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1903	<i>Liparis loeselii</i> lipiennik Loesela	roślina	A

Opis terenu i historia

Obszar obejmuje kompleks ekosystemów bagiennych porastających rozległą misę pojeziorną, wypełnioną osadami organicznymi. W centrum obiektu znajduje się torfowisko przejściowe z roślinnością glacialną. Otaczają je brzeziny, bory bagiennie oraz lasy łęgowe i zarastające łąki.

W części zachodniej znajduje się rezerwat torfowiskowy „Bagno Chłopiny”, utworzony w 1963 roku i powiększony w roku 2000, aktualnie o powierzchni 118,99 ha. Rezerwat istniał tu już przed wojną od 1937 roku.

Opis przyrody

Jest to obszar o wybitnym znaczeniu przyrodniczym, ze względu na rzadkie siedliska związane z młodym torfowiskiem pojeziornym oraz unikalną florę z 10 gatunkami storczykowatych i kilkunastoma innymi silnie zagrożonymi gatunkami roślin.

Na miejscu wypłyconego jeziora wykształciło się torfowisko reprezentujące bardzo dobrze zachowane siedlisko 7140. Wokół szczątkowego fragmentu lustra wody zarastającego jeziora znajduje się wąski pas zbiorowisk otwartych, a na południu torfowisko porośnięte jest dość gęsto sosną i brzozą omszoną. Miąższość osadów organicznych dochodzi do 9,5 m. Na obrzeżach niecki pojeziornej znajdują się łąki świeże (siedlisko 6510). Wzdłuż cieków i rowów znajdują się łągi olszowo-jesionowe (siedlisko 91E0). W zachodniej części obszaru znajdują się charakterystyczne dla Puszczy Barlineckiej kwaśne buczyny niżowe (siedlisko 9110) reprezentowane przez zespół *Luzulo pilosae-Fagetum*.

Lista stwierdzonych gatunków flory na terenie rezerwatu obejmuje 121 taksonów. Najcenniejsze gatunki roślin zachowały się na terenie rezerwatu, na torfowisku i w jego otoczeniu. Są to: turzycza bagienna *Carex limosa*, rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*, rosiczka długolistna *Drosera anglica*, bobrek trójlistkowy *Menyanthes trifoliata* oraz nercznica grzebieniasta *Dryopteris cristata*. Z reliktyw glacialnych na torfowisku występuje gwiazdnica grubolistna *Stellaria crassifolia*.

Obszar „Torfowisko Chłopiny” jest jednym z najbogatszych w gatunki stanowisk storczyków w województwie lubuskim. Wśród nich występuje 1 gatunek z załącznika II dyrektywy - lipiennik Loesela *Liparis loeselii* mający tutaj jedno w kilku stanowisk w województwie lubuskim. W latach 2006-2007, na terenie rezerwatu rosło 110 osobników, obecnie wielkość populacji wynosi około 300 osobników. Inne, niezwykle ciekawe storczyki na terenie obszaru to stoplamek krwisty *Dactylorhiza incarnata*, stoplamek plamisty *Dactylorhiza maculata*, stoplamek Fuchsa *Dactylorhiza maculata* ssp. *fuchsii*, stoplamek Traunsteinerera *Dactylorhiza traunsteineri*, kruszczyk błotny *Epipactis palustris*, wążlik błotny *Hammarbya paludosa*, listera jajowata *Listera ovata* i żłobik koralowy *Corallorhiza trifida*.

Flora mszaków jest równie ciekawa. Z rzadkich gatunków występują tutaj reliktywne mchy: krzywosz lśniący *Homalothecium nitens*, mszar nastroszony *Paludella squarrosa* i skorpion owiec brunatny *Scorpidium scorpioides*.

Teren rezerwatu stanowi również łągowisko żurawia i żerowisko bociana czarnego.

Zagrożenia

Największym zagrożeniem dla obszaru jest obniżanie się poziomu wód gruntowych i postępująca w wyniku przesuszenia ekspansja brzozy omszonej i wierzb sukcesji, w wyniku której obiekt podlega szybko postępującej degradacji. Kolejnym zagrożeniem jest droga szybkiego ruchu S-3, która potencjalnie stanowi źródło wielu zagrożeń i zanieczyszczeń.

Zalecane sposoby ochrony

W latach 2002-2004 na terenie rezerwatu wykonano kilkanaście zastawek ograniczających nadmierny odpływ wody oraz wykonano wycinkę nalotów olchy i brzozy w centralnej części torfowiska. Prace wykonał Klub Przyrodników a sfinansowała Fundacja EkoFundusz. Obecnie najważniejszym zadaniem na tym terenie jest ustabilizowanie poziomu wody oraz działania aktywnej ochrony zapobiegające degradującej ekspansji brzozy omszonej.

Zarządzający terenem

Większość gruntów znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictwa Różańsko. Pozostałe grunty, głównie łąki stanowią własność prywatną.

Marek Maciantowicz

Fot. Robert Sławko

TORFOWISKO MŁODNO PLH080005

Powierzchnia: 239,4 ha

Gmina: Cybinka

Formy ochrony przyrody: rezerwat przyrody „Młodno”

Lokalizacja

Obszar „Torfowisko Młodno” zlokalizowany jest wewnątrz kompleksu leśnego w południowo-zachodniej części Puszczy Rzepińskiej, w odległości 1,2 km na wschód od miejscowości Mielesznica oraz 2,5 km na wschód od Rąpic.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	B
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzerio-Caricetea</i>)	A
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	B

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1166	<i>Triturus cristatus</i> traszka grzebieniasta	płaz	C
1188	<i>Bombina bombina</i> kumak nizinny	płaz	C

Opis terenu i historia

Obszar obejmuje rozległy kompleks bagien, torfowisk, wilgotnych łąk, olsów i lasów łągowych zajmujących miejsce wypłyconego jeziora Mildno (Młodno). Centralną część obszaru stanowi rezerwat torfowiskowy „Młodno”, utworzony w 1988 roku, o powierzchni 92,91 ha. Obszar płytkiej niecki pojeziernej, otoczony jest rozległym kompleksem lasów sosnowych. Centralna podtopiona część niecki stanowi pozostałość zbiornika wodnego. Zachowały się jeszcze zbiorowiska oczeretowe tworzone głównie

przez trzcinę i pałkę szerokolistną, jednak dominują zbiorowiska szuwarowe. Około 20% rezerwatu zajmują zarośla wierzbowe, miejscami z udziałem brzozy oraz zadrzewienia olszowe w wieku 20 - 30 lat. Cała niecka wypełniona jest osadami organicznymi, których miąższość przekracza 8 m.

Opis przyrody

Na miejscu wypłyconego jeziora wykształciło się torfowisko reprezentujące siedlisko 7140, natomiast na obrzeżach niecki pojeziernej znajdują się użytkowane niegdyś wilgotne łąki świeże (siedlisko 6510) i wilgotne łąki trzęślicowe (siedlisko 6410). Wzdłuż niewielkiego cieku w północnej części obszaru znajdują się łągi olszowo-jesionowe (siedlisko 91E0). Obszar otaczają bory sosnowe reprezentowane przez zespół boru świeżego *Leucobryo-Pinetum*, z murawami szczotlichowymi na obrzeżu.

Spośród gatunków zwierząt z załącznika II dyrektywy siedliskowej, na terenie obszaru występuje traszka grzebieniasta *Triturus cristatus* i kumak nizinny *Bombina bombina*.

Jednak dostępne dla nich pozostałości zbiorników wodnych ulegają szybkiemu zarastaniu przez roślinność wodną i bagienną. Na terenie obszaru występuje również niezwykle ciekawy żółw błotny *Emys orbicularis* jednak, ze względu na niedostępność terenu i skryty tryb życia tego gada, jego obecność jest aktualnie trudna do potwierdzenia.

Na stanowisku Młodno żółwie błotne obserwowane są co najmniej od lat 50. XX wieku, kiedy były widywane podczas sianokosów na łąkach otaczających torfowisko, jednak ze względu na oddalenie od siedzib ludzkich stanowisko jest słabo rozpoznane. W 1985 r. były widziane 4 osobniki w czasie wędrówki w kierunku jeziora. Obecnie wiadomo o co najmniej dwóch dorosłych samicach, które były obserwowane w ostatnich 10 latach w pobliżu rezerwatu. Od roku 1998 prowadzony jest na tym terenie projekt czynnej ochrony, kiedy wpuszczono tu 2 młode osobniki pochodzące z Rybocic.

W północnej części obszaru, na dobrze nasłonecznionej, niewielkiej skarpie o wystawie południowej, z murawą szczotlichową, znajdują się miejsca mogące stanowić potencjalne legowisko tego gatunku. Zostały one odpowiednio przygotowane dla żółwi w ramach projektu LIFE poprzez usunięcie samosiewów sosny i brzozy oraz krzewów. W ramach tego samego projektu zostały wykopane trzy zbiorniki, które w kolejnych latach stały się miejscem liczego występowania i rozrodu traszki grzebieniastej i innych rzadkich zwierząt.

Najnowsze badania entomologiczne wykazały, że w wykopanych zbiornikach zwiększyła się znacząco liczba rzadkiej ważki - zalotki większej *Leucorrhinia pectoralis* i obecnie jest to jedna z największych znanych populacji w województwie lubuskim. Pojawiła się tu również niezwykle rzadka pijawka lekarska *Hirudo medicinalis*.

Kumak nizinny występuje na tym terenie nielicznie. Prawdopodobnie wynika to z jego preferencji do zasiedlania zbiorników śródpolnych zlokalizowanych w krajobrazie rolniczym. Jego obecność w liczbie kilku osobników, w tym młodocianych, stwierdzono tylko w największym zbiorniku, znajdującym się w północnej części obszaru.

Lista stwierdzonych gatunków flory obejmuje 203 taksony. Najcenniejsze gatunki roślin zachowały się na terenie rezerwatu, na torfowisku i w jego otoczeniu. Są to: rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*, bagno zwyczajne *Ledum palustre*, bobrek trójlistkowy *Menyanthes trifoliata* oraz ciekawe storczyki *Dactylorhiza incarnata* i kruszczyk błotny *Epipactis palustris*. Flora mszaków obejmuje 25 gatunków, w tym 2 relikty. Na terenie

rezerwatu gniazduje 46 gatunków ptaków np.: potrzos, świerszczak, kszyc, pokląskwa, kapturka, żuraw.

Zagrożenia

Największym potencjalnym zagrożeniem dla obszaru jest odwodnienie poprzez rów znajdujący się w północnej części. Obecnie jest on zablokowany zastawką.

Zalecane sposoby ochrony

Najważniejszym zadaniem na tym terenie jest ustabilizowanie poziomu wody poprzez stałe zablokowanie odpływu wody w północnej części obszaru.

Dla ochrony traszki grzebieniastej, kumaka nizinnego i zalotki większej wskazane byłoby utworzenie kolejnych kilku niewielkich oczek wodnych w północnej części obszaru.

Przykład zalotki pokazuje, że zwierzęta bardzo szybko pozytywnie reagują na tego typu działania.

Zarządzający terenem

Cały obszar znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictwa Cybinka, które od wielu lat angażuje się w aktywną ochronę tego stanowiska.

Marek Maciantowicz

Fot. Marek Maciantowicz

UJŚCIE ILANKI PLH080015 (PROJEKTOWANE POWIĘKSZENIE)

Powierzchnia: 908,4 ha (wg projektowanego powiększenia: 2008,36 ha)

Gminy: Słubice, Cybinka, Rzepin

Formy ochrony przyrody: obszar chronionego krajobrazu „14 - Dolina Ilanki”, obszar chronionego krajobrazu „15 - Słubicka Dolina Odry”, użytki ekologiczne

Lokalizacja

Obszar „Ujście Ilanki” obejmuje końcowy odcinek rzeki Ilanki oraz fragment doliny Odry. Obszar rozpoczyna się za miejscowością Maczków, natomiast planowane jest powiększenie ostoi w górę rzeki, aż Rzepina. Północną granicę stanowiłaby wówczas autostrada A2.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

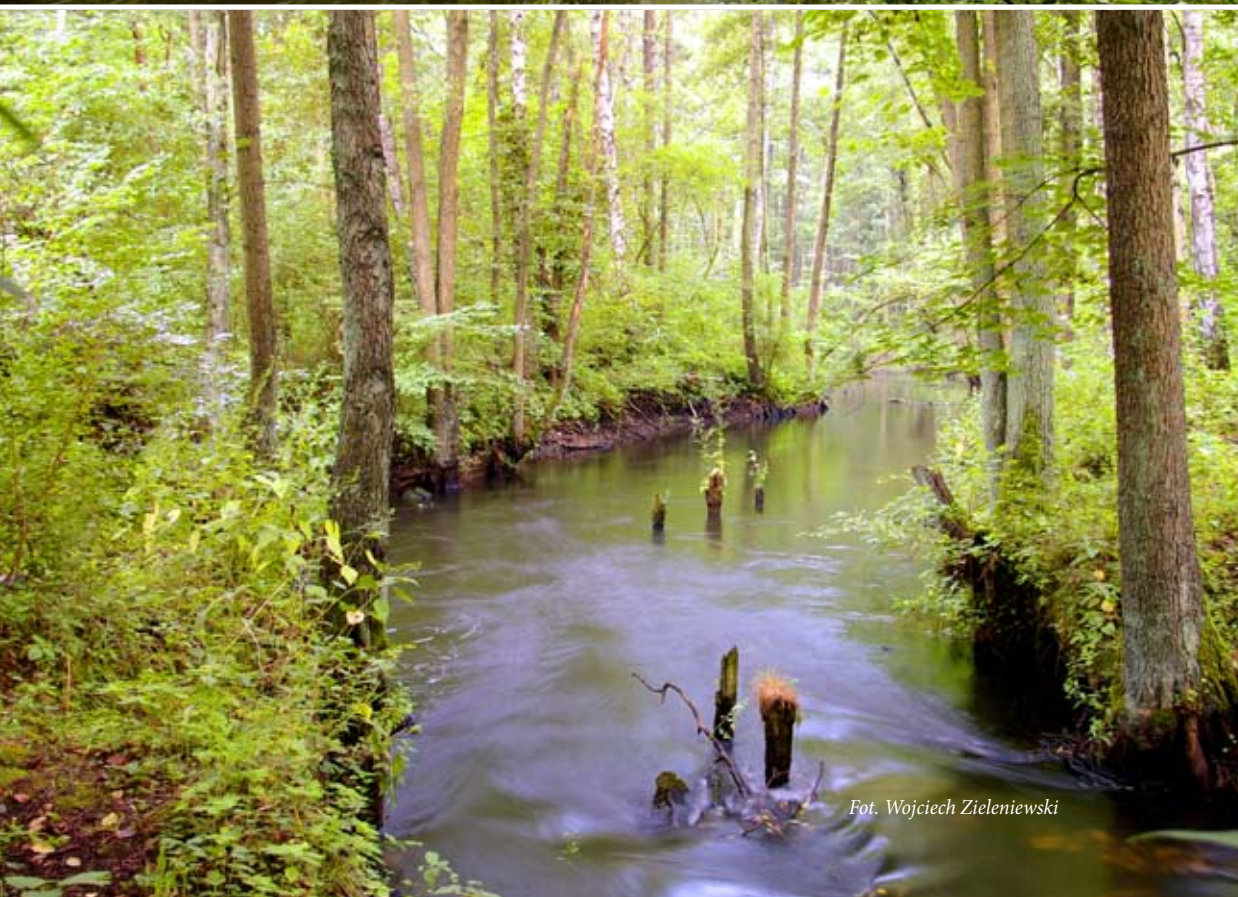
Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3150	Starorzeczca i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	C
6120	Ciepolubne, śródłądowe murawy napiaskowe (<i>Koelerion glaucae</i>)	C
6410	Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (Molinion)	B
6430	Ziołorośla górskie (<i>Adenostylion alliariae</i>) i ziołorośla nadrzeczne (<i>Convolvuletalia sepium</i>)	B
6510	Niżowe i górskie łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	B
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzerio-Caricetea</i>)	C
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	A

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1355	<i>Lutra lutra</i> - wydra	ssak	C
1166	<i>Triturus cristatus</i> - traszka grzebieniasta	płaz	C
1188	<i>Bombina bombina</i> - kumak nizinny	płaz	B

Fot. Wojciech Zieleniewski

Fot. Wojciech Zieleniewski

1220	<i>Emys orbicularis</i> – żółw błotny	gad	B
1096	<i>Lampetra planeri</i> – minóg strumieniowy	minóg	C
1149	<i>Cobitis taenia</i> – koza	ryba	B
1084	<i>Osmoderma eremita</i> – pachnica dębowa	chrząszcz	B
1014	<i>Vertigo angustior</i> – poczwarówka zwężona	ślimak	C

Opis terenu i historia

Obszar obejmuje niezwykle cenny przyrodniczo, przyujściowy odcinek doliny Ilanki, której szerokość dochodzi u ujścia do 1 km. Dolinę otaczają rozległe bory sosnowe charakterystyczne dla Puszczy Rzepińskiej. Rzeka zachowuje naturalny charakter i meandruje tu wśród torfowisk niskich, porzuconych i szybko zarastających łąk oraz renaturyzujących się lasów łęgowych. Obszar w dużej części jest niedostępny, wzdłuż rzeki występują płyty nadrzecznych zbiorowisk leśnych oraz torfowiska i trzęsawiska.

W centralnej części obszaru, pomiędzy drogą asfaltową Rybocice-Kunice na zachodzie, a nieczynną linią kolejową na wschodzie, znajduje się duży użytek ekologiczny „Rozległe Bagna nad Ilanką” o powierzchni 114,04 ha, który obejmuje kompleks bagien i torfowisk niskich znajdujących się wzdłuż rzeki.

Ilanka, wspólnie z doliną płynącej nieco na południe Pliszki, są kluczowymi obszarami dla ochrony różnorodności biologicznej na terenie Puszczy Rzepińskiej, która stanowi krajowy obszar węzłowy w ramach krajowej sieci ekologicznej ECONET-Polska.

Opis przyrody

Dolina Ilanki stanowi przykład dobrze zachowanej, naturalnej i renaturyzującej się doliny rzecznej. Występuje tutaj 8 typów siedlisk z załącznika I dyrektywy siedliskowej.

W dolinie występuje mozaika mozgowisk, szuwarów turzycowych, lasów i zarośli łęgowych oraz starorzeczy. Znajdują się tutaj jedne z najlepiej wykształconych i zachowanych płątów łęgów wierzbowo-topolowych i jesionowo-olszowych w województwie. Stroma skarpa doliny w ujściowym odcinku skupia roślinność umiarkowanie ciepłolubną. Dominującym siedliskiem w obszarze są fitocenozы łęgów olszowo-jesionowych *Fraxino-Alnetum* (siedlisko 91E0).

Na terenie obszaru stwierdzono 13 gatunków zwierząt z załącznika II dyrektywy siedliskowej. Obszar ma kluczowe znaczenie dla zachowania największej w zachodniej Polsce populacji żółwia błotnego *Emys orbicularis*, której wielkość została oszacowana na ponad 100 osobników. Jest ona dobrze poznana i były tutaj realizowane działania czynnej ochrony siedlisk tego gatunku.

Z szuwarami turzycowymi związany jest niezwykle rzadki ślimak - poczwarówka zwężona *Vertigo angustior*. W północnej, planowanej do powiększenia, części obszaru znajdują się bardzo bogate stanowiska, saproksylicznych chrząszczy związanych ze starymi dębami, szczególnie pachnicy dębowej *Osmoderma eremita*, która jest gatunkiem priorytetowym. Występuje tam również największy przedstawiciel rodziny kózkowatych *Cerambycidae* - kozioróg dębosz *Cerambyx cerdo*.

W obszarze występuje liczna populacja bobra *Castor fiber*, przyczyniając się do renaturyzacji dużych fragmentów doliny, szczególnie w jej końcowym odcinku.

Na obrzeżach obszaru, w zachodniej części, znajduje się bogata populacja rzadkiego węża - gniewosza plamistego *Coronella austriaca*.

Zagrożenia

Głównym zagrożeniem są zmiany w sposobie użytkowania terenu, powodujące utratę siedlisk.

Potencjalnym zagrożeniem jest rozwój energetyki wodnej i regulacje rzeki, podobnie jak zwiększająca się presja turystyczna.

W przypadku populacji żółwia błotnego największym zagrożeniem jest utrata siedlisk, wysychanie zbiorników wodnych oraz zarastanie i zanik łągowisk.

Zalecane sposoby ochrony

Dla ochrony lasów łęgowych istotny jest znaczący udział pozostawionych bez ingerencji starodrzewi z dużą ilością obumierających i martwych drzew. Dla skutecznej ochrony tu-tejszej populacji żółwia błotnego należy monitorować stan populacji oraz kontynuować działania aktywnej ochrony polegające na poprawie warunków wodnych i pielęgnacji miejsc składania jaj. W celu wyeliminowania śmierci żółwi pod kołami samochodów, konieczne jest wybudowanie przejścia pod drogą z Rybocic do Uradu.

Zarządzający terenem

Największe powierzchnie w obszarze znajdują się w zarządzie nadleśnictw: Rzepin i Cybinka. Wodami Ilanki zarządza LZMiUW w Zielonej Górze, natomiast nieliczne użytki zielone znajdujące się w dolinie rzeki należą w większości do prywatnych właścicieli.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

- JANKOWSKI W., ŚWIERKOSZ K. (red.). 1995. Korytarz ekologiczny doliny Odry. Stan - funkcjonowanie - zagrożenia. Fundacja IUCN Poland, Warszawa.
- Jermaczek A., Maciantowicz M. (red.) 2005. Przyroda Ziemi Lubuskiej. Wydawnictwo Klubu Przyrodników.
- MACIANTOWICZ M., NAJBAR B. 2000. Występowanie żółwia błotnego *Emys orbicularis* Linnaeus, 1758 na terenie województwa lubuskiego. Przegąd Zoologiczny XLIV, 3-4:177-191.
- NAJBAR B. 2008. Biologia i ochrona żółwia błotnego (*Emys orbicularis*) w zachodniej Polsce. Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.
- RAST G., OBRDLIK P., NIEZNAŃSKI P. (red.). 2000. Atlas zalewowych obszarów Odry. WWF-Deutschland, WWF-Auen-Institut.
- WOŁĘJKO L., STAŃKO R. 1998. Doliny Ilanki i Pliszki jako ostoje bioróżnorodności. Wyd. Lubuskiego Klubu Przyrodników. Świebodzin.

UJŚCIE NOTECI PLH080006

Powierzchnia: 3994,5 ha

Gminy: Santok, Deszczno i miasto Gorzów Wielkopolski

Formy ochrony przyrody: rezerwat przyrody „Santockie Zakole”, obszar chronionego krajobrazu „4 - Dolina Warty i Dolnej Noteci”, PLB080002 Dolina Dolne Noteci

Lokalizacja

Obszar „Ujście Noteci” obejmuje fragmenty dolin Warty i Noteci rozciągające się od Gorzowa (zachodnią granicę stanowi nowy most) aż po Lipki Wielkie na wschodzie i Borek na południu.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3150	Starorzeczca i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	A
3270	Zalewane muliste brzegi rzek	A
6210	Murawy kserotermiczne (<i>Festuco-Brometea</i>)	B
6430	Ziołorośla górskie (<i>Adenostylin alliariae</i>) i ziołorośla nadrzeczne (<i>Convolvuletalia sepium</i>)	A
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	B
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	B
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	A
91F0	Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (<i>Ficario- Ulmetum</i>)	A

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1337	<i>Castor fiber</i> - bóbr	ssak	B
1355	<i>Lutra lutra</i> - wydra	ssak	B

Opis terenu i historia

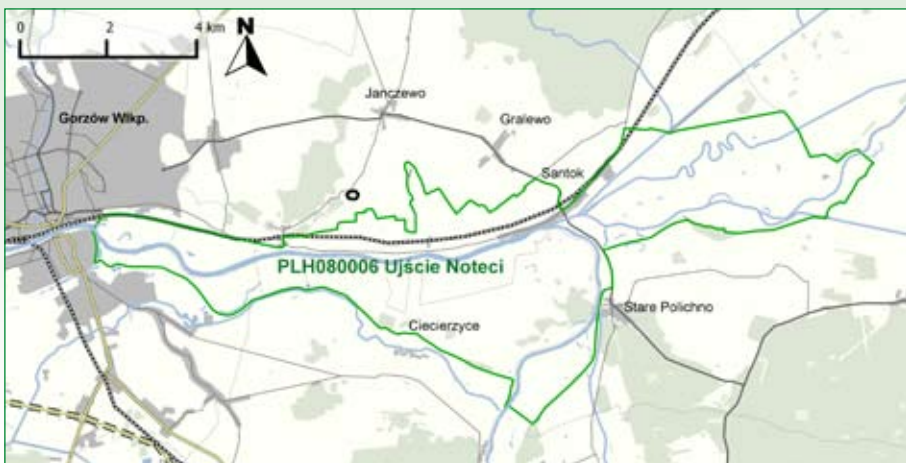
Obszar stanowi fragment pradoliny Toruńsko-Ebreswaldzkiej obejmujący rozległą dolinę Warty wraz z ujściowym odcinkiem Noteci, z dużymi, ekstensywnie zagospodarowanymi obszarami zalewowymi. Na glebach aluwialnych w typie mady występują dobrze zachowa-

Fot. Andrzej Jermaczek

Fot. Andrzej Jermaczek

ne płaty siedlisk łągów dębowo-wiązowych, natomiast kompleks muraw kserotermicznych na krawędzi doliny Warty między Santokiem a Gorzowem należy do najcenniejszych w regionie. Liczne starorzecza, pozostałe po dawnym korycie Warty, znajdują się w różnych fazach zarastania. Obszar, będący węzłem hydrograficznym spełnia rolę międzynarodowego korytarza ekologicznego w ramach krajowej sieci ekologicznej ECONET-Polska.

Opis przyrody

Obszar odznacza się dużym zróżnicowaniem rzadkich i zagrożonych siedlisk przyrodniczych, charakterystycznych dla dużej rzeki nizinnej (8 typów siedlisk z załącznika I dyrektywy siedliskowej). Znaczną powierzchnię zajmują fitocenozy dobrze zachowanych łągów dębowo-wiązowo-jesionowych *Quercus-Ulmetum minoris* (siedlisko 91F0). Najlepiej wykształcone zbiorowiska znajdują się na lewym brzegu Warty, w rezerwacie Santockie Zakole. Są to ponad 100-letnie starodrzewia, głównie z dębem szypułkowym *Quercus robur*, z licznymi drzewami o charakterze pomnikowym. Siedlisko 91E0 reprezentowane jest głównie przez łągi wierzbowe, które tworzą wąski pas wyższych zarośli wzdłuż brzegów. Drzewostan buduje głównie wierzba biała *Salix alba*, miejscami z udziałem olszy czarnej *Alnus glutinosa*. Dynamiczna granica łągu i terenów otwartych porośnięta jest często przez ziołorośla nadrzeczne, będące siedliskiem 6430.

Umieszczenie grądów (siedlisko 9170) jako przedmiotu ochrony w obszarze było pomyłką, być może wynikającą z błędnego zaklasyfikowania wyżej położonych fragmentów łągów wiązowych. Badania terenowe przeprowadzone w roku 2011 wykazały, że siedlisko to nie występuje w obszarze.

Na stromym zboczach doliny Warty o południowej wystawie, powyżej zabudowy wsi Santok, ale również w pobliżu Górek Noteckich, zachowane są płaty muraw kserotermicznych z klasy *Festuco-Brometea*, reprezentujące siedlisko 6210. Zostały one zaklasyfikowane do dwóch podtypów: 6210-3 (kwietne murawy kserotermiczne) oraz 6210-4 (ciepłolubne okrajki). Pierwszy podtyp reprezentowany jest przez murawy kłosownicowe *Adonido-Brachypodietum*. Drugi podtyp tworzą wyjątkowo bujnie rozwinięte zbiorowiska ciepłolubnych okrajków, występujące wzdłuż granicy zarośli, ale niekiedy mające charakter układów powierzchniowych (szczególnie zbiorowisko *Sedo-Peucedanetum*). Łąki świeże

(kod 6510) występują na terenie obszaru na bardzo niewielkiej powierzchni. W dolinie Warty i Noteci w granicach obszaru, szczególnie licznie zaś na terenie rezerwatu „Santockie Zakole” i w międzywalu Noteci występują dobrze zachowane starorzecza (kod 3150). Natomiast siedliskiem, które nie zostało wykazane w SDF są łąki selernicowe *Cnidion dubii*, które występują na terenach zalewowych w dolinie Warty, zwykle w kompleksach ze starorzeczami, murawami zalewowymi i szuwarami.

Spośród gatunków z załącznika II dyrektywy siedliskowej, stwierdzono tutaj niezbyt liczne stanowiska kumaka nizinnego *Bombina bombina*, traszki grzebieniastej *Triturus cristatus* i piskorza *Misgurnus fossilis*. W rezerwacie Santockie Zakole występuje kozioróg dębosz *Cermyx cerdo*. Dla zachowania tych gatunków obszar ma jednak znikome znaczenie.

W czasie badań ichtologicznych w obszarze w 2011 roku stwierdzono trzy gatunki ryb: boleń *Aspius uadów*, różanka *Rhodeus sericeus* i koza *Cobitis taenia*, które zostały zaproponowane do dodania jako przedmioty ochrony z oceną ogólną C.

Zagrożenia

Jednym z największych zagrożeń siedlisk przyrodniczych jest urbanizacja, szczególnie w okolicach Santoka oraz zarastanie muraw kserotermicznych. Potencjalnym zagrożeniem mogą być zmiany sposobu użytkowania gruntów na terenie obszaru, zwłaszcza zamiana łąk kośnych na pola orne oraz ewentualny rozwój plantacji roślin energetycznych. W związku z bliskim sąsiedztwem Gorzowa Wielkopolskiego, dużym problemem jest narastająca presja ruchu turystycznego i rekreacyjnego, w tym wędkarstwa, ruchu pojazdów terenowych, quadów itp.

Zalecane sposoby ochrony

W roku 2011 opracowany został projekt planu zadań ochronnych dla obszaru. Najważniejszym i najpilniejszym zadaniem jest bez wątpienia zabezpieczenie przed degradacją i czynna ochrona przez wypas muraw kserotermicznych na krawędzi doliny Warty. W stosunku do chronionych siedlisk przyrodniczych w dolinach rzek najistotniejsze jest zapewnienie właściwego reżimu wodnego, gwarantującego regularne występowanie zalewów, przywrócenie ekstensywnego użytkowania siedlisk łąkowych, a także ochrona bierna lasów łągowych i miejsc gdzie mogłyby się odtwarzać oraz ochrona przed nadmierną penetracją najcenniejszych starorzeczy.

Zarządzający terenem

Obszar ze względu na swój charakter jest zarządzany przez wiele podmiotów. Wodami Warty i Noteci zarządza Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Poznaniu, natomiast użytki zielone znajdujące się w dolinach rzecznych należą w większości do prywatnych właścicieli. Nieliczne lasy znajdują się w zarządzie nadleśnictw: Kłodawa, Karwin i Skwierzyna. W granicach obszaru znajduje się prawie cała miejscowość Santok – siedziba gminy.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej?

FILIPEK M. 1974. Murawy kserotermiczne regionu dolnej Odry i Warty. Pr. Kom. Biol. PTPN, 38: 1-110.

JERMACZEK A., PAWLACZYK P., RYBARCZYK E. 2005. Murawy kserotermiczne nad Odrą, Wartą i Notecią. Przewodnik turystyczno-przyrodniczy. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.

UJŚCIE WARTY PLC080001

Powierzchnia: 33297,4 ha

Gminy: Kostrzyn n. Odrą, Bogdaniec, Witnica, Górzycza, Krzeszyce, Słońsk

Formy ochrony przyrody: Park Narodowy Ujście Warty, Park Krajobrazowy Ujście Warty, rezerwat przyrody „Lemierzyce”, „Pamięcin” i „Dolina Postomii”, Ostoja Ramsar Słońsk, obszar chronionego krajobrazu „5 - Gorzowsko-Krzeszycka Dolina Warty”, obszar chronionego krajobrazu „15 - Słubicka Dolina Odry”

Lokalizacja

Obszar leży w północno zachodniej części województwa, obejmuje około 40 km ujściowy odcinek doliny Warty, przy jej ujściu do Odry, wraz z Kostrzyńskim Zbiornikiem Retencyjnym i fragmentem doliny Odry, oraz murawami kserotermicznymi i łąkami na krawędziach dolin.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3150	Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nymphaeion</i> , <i>Potamion</i>	A
3270	Zalewane muliste brzegi rzek	A
6120	Cieplolubne, śródlądowe murawy napiaskowe (<i>Koelerion glaucae</i>)	C
6210	Murawy kserotermiczne (<i>Festuco-Brometea</i>)	B
6439	Ziołorośla górskie (<i>Adenostylion alliariae</i>) i ziołorośla nadrzeczne (<i>Convolvuletalia sepium</i>)	B
6440	Łąki selernicowe (<i>Cnidion dubii</i>)	B
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	B
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	C
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion</i>)	B

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1084	<i>Osmoderma eremita</i> - pachnica dębowa	Chrząszcz	B
1088	<i>Cerambyx cerdo</i> - kozioróg dębosz	Chrząszcz	B
1124	<i>Gobio albipinnatus</i> - kiełb białopłetwy	Ryba	C
1130	<i>Aspius aspius</i> - boleń	Ryba	C

Fot. Andrzej Jermaczek

Fot. Ryszard Orzechowski

Fot. Włodzimierz Rudawski

Fot. Andrzej Jermaczek

1134	<i>Rhodeus sericeus amarus</i> - różanka	Ryba	C
1145	<i>Misgurnus fossilis</i> - piskorz	Ryba	C
1149	<i>Cobitis taenia</i> - koza	Ryba	C
1308	<i>Barbastella barbastellus</i> - mopek	Ssak - nietoperz	C
1324	<i>Myotis myotis</i> - nocek duży	Ssak - nietoperz	C
1337	<i>Castor fiber</i> - bóbr	Ssak	B
1355	<i>Lutra lutra</i> - wydra	Ssak	B

Opis terenu

Obszar Ujścia Warty, to obszar w identycznych granicach jak obszar o tej samej nazwie utworzony dla ochrony ptaków. Krajobraz obszaru to rozległa dawna terasa zalewowa Warty poprzecinana licznymi odnogami cieków, starorzeczami i kanałami z położonym w centrum kompleksem rozlewisk zwanym Kostrzyńskim Zbiornikiem Retencyjnym. Na terenach zalewowych obejmujących około 1/3 powierzchni, dominują okresowo zalewane łąki i pastwiska, szuwały zdominowane przez moczki i wysokie turzyce, zarośla wierzby i łąki wierzbowe. Wahania poziomu wody w trakcie roku w tej części obszaru dochodzą do 3,5 m, a najwyższy jej poziom występuje przeważnie wiosną, w marcu lub kwietniu. Nie jest to jednak regułą, zdarzają się też silne wahania poziomu wód poza tym okresem.

Na obszarach odciętych od zalewów wałami dominują poprzecinane dawnymi korytami rzeki i licznymi kanałami, ekstensywnie użytkowane łąki i pastwiska oraz pola orne. Na krawędzi dolin wykształciły się płaty muraw kserotermicznych oraz lasy, głównie o charakterze łąkowych. Część ostoi - dawny rezerwat Słońsk, obecnie część Parku Narodowego Ujście Warty jest jednym z najcenniejszych obszarów wodno-błotnych w Europie Środkowej, objętym Konwencją Ramsar.

Opis przyrody

Występują tu dobrze bardzo dobrze wykształcone, chronione siedliska przyrodnicze reprezentujące fragmenty siedlisk typowych dla dolin dużych rzek i ich krawędzi, ze starorzeczami, okresowo zalewanymi łąkami i pastwiskami, zbiorowiskami namuliskowymi, lasami łągowymi i murawami kserotermicznymi. Łączna powierzchnia siedlisk chronionych na podstawie Dyrektywy Siedliskowej wynosi ponad 7% powierzchni obszaru.

Do najcenniejszych należą siedliska hydrogeniczne - niezwykle zróżnicowane pod względem wielkości i warunków wodnych starorzecza, rozwijające się na ich obrzeżach i terenach zalewowych zbiorowiska mulistych brzegów rzek, dobrze wykształcone fragmenty łągów wierzbowo topolowych oraz liczne wszędzie ziołorośla nadrzeczne. Licznie bytują tu bóbr (co najmniej 100 rodzin) oraz wydra, interesująca jest także ichtiofauna, a przede wszystkim walory ornitologiczne, dla których ochrony utworzono Park Narodowy oraz „ptasi” obszar Natura 2000.

Spośród innych siedlisk przyrodniczych na uwagę zasługują zajmujące krawędzie pradoliny, doskonale wykształcone murawy kserotermiczne w okolicach Owczar, Górzycy i Pamięcina, z takimi gatunkami jak pajęcznica liliowata *Anthericum liliago*, ostnica włosowata *Stipa capillata*, ostnica Jana *Stipa Joannis* i inne.

Leżące w granicach obszaru podziemia Starego Kostrzyna są miejscem regularnego zimowania kilkuset nietoperzy.

Zagrożenia

Do najistotniejszych zagrożeń wpływających na stan ochrony siedlisk w obszarze należą: ograniczenie powierzchni koszonych łąk i wypasanych pastwisk oraz związana z tym sukcesja roślinności, głównie zarośli wierzb, zmiany reżimu wodnego obszarów zalewowych polegające na ograniczeniu długości trwania i wielkości zalewu, oraz ekspansja obcych gatunków roślin, szczególnie rzeźpienia włoskiego.

Zalecane sposoby ochrony

Od kilkunastu lat w obszarze realizowanych jest wiele projektów i programów ochrony przyrody, dzięki czemu procesy wpływające niekorzystnie na stan części siedlisk, np. muraw kserotermicznych zostały zahamowane.

W ramach działalności Parku Narodowego Ujście Warty podejmowane były próby ograniczania sukcesji zarośli wierzb wkraczających na tereny zalewowe, a także prowadzono wykaszanie siedlisk najcenniejszych w obszarze gatunków ptaków. W ramach działalności leżącej w granicach obszaru Stacji Terenowej Klubu Przyrodników w Owczarach prowadzono czynną ochronę muraw kserotermicznych. Na łącznej powierzchni ponad 40 ha muraw i łąk prowadzono ekstensywny wypas owiec lub wykaszanie, na kilkunastu hektarach ograniczono sukcesję zarośli poprzez ich wycinkę.

W roku 2005 przygotowano, jako jeden z pierwszych w Polsce, pilotażowy plan ochrony obszaru, jednak nie został on nigdy wdrożony. W roku 2011 przystąpiono do opracowywania nowego planu ochrony obszaru Natura 2000 oraz planu ochrony Parku Narodowego. W stosunku do chronionych siedlisk przyrodniczych i związanych z nimi gatunków w dolinach rzek najistotniejsze jest zapewnienie właściwego reżimu hydrologicznego,

gwarantującego regularne występowanie zalewów na całym międzywalu (w tym utrzymanie wyrw w opasce brzegowej Warty na terenie Parku Narodowego), przywrócenie bądź utrzymanie ekstensywnego użytkowania siedlisk łąkowych, a także ochrona bierna lasów łągowych i miejsc gdzie mogłyby się odtwarzać oraz ochrona przed nadmierną penetracją najcenniejszych starorzeczy. Najistotniejszymi działaniami do podjęcia poza terenami zalewowymi jest kontynuacja prowadzonej od lat przez Klub Przyrodników czynnej ochrony muraw kserotermicznych przez ich ekstensywny wypas, a także ochrona siedlisk zagrożonych gatunków owadów - pachnicy i kozioroga dębosza.

Zarządzający terenem

Około 60% obszaru jest własnością Skarbu Państwa w zarządzie Parku Narodowego Ujście Warty, RZGW, ANR i Lasów Państwowych (Nadleśnictwa Ośno i Dębno), pozostała część to grunty prywatne.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej?

- AGAPOW L. (ed.) 1992. Flora i fauna rezerwatu przyrody „Słońsk”. UW w Gorzowie Wlkp.
BARTOSZEWICZ M. 2000. Rezerwat Słońsk. Parki Narodowe 4: 24-25.
DENISIUK M., DENISIUK Z. 2001. Park Narodowy Ujście Warty w systemie parków narodowych w Polsce. Chrońmy Przyr. ojcz. 57: 18-32.
EHRNSBERGER R., DABERT J., BŁASZAK C. (red.). 1999. Przyroda rezerwatu Słońsk. ACARUS, Poznań.
FILIPEK M. 1962. Roślinność kserotermiczna okolic Górzycy pod Kostrzynem nad Odrą. Bad. Fizjograf. Pol. Zach. 10: 205-213.
FILIPEK M. 1974. Murawy kserotermiczne regionu Dolnej Odry i Warty. PTPN, Prace Kom. Biolog. 38: 1-109.
JANKOWSKI W., ŚWIERKOSZ K. (red.). 1995. Korytarz ekologiczny doliny Odry. Stan - funkcjonowanie - zagrożenia. Fundacja IUCN Poland, Warszawa.
JERMACZEK A. 1992. Rezerwat Słońsk. Wyd. Lubuskiego Klubu Przyrodników, Świebodzin.
Jermaczek A., Maciantowicz M. (red.) 2005. Przyroda Ziemi Lubuskiej. Wydawnictwo Klubu Przyrodników.
JERMACZEK A., PAWLACZYK P. 1999. Murawy w Owczarach. Wyd. Lubuskiego Klubu Przyrodników. Świebodzin.
JERMACZEK A., PAWLACZYK P., RYBACZYK E. 2002. Murawy kserotermiczne nad Odrą, Wartą i Notecią – przewodnik turystyczno-przyrodniczy. Wyd. Klubu Przyrodników. Świebodzin.
KOTUSZ J., WITKOWSKI A., BŁACHUTA J., KUSZNIERZ J. 2001. Stan ichtiofauny w górnym i środkowym dorzeczu Odry. Roczn. Nauk. PZW, 14 Suppl.: 297-310.
RAST G., OBRDLIK P., NIEZNAŃSKI P. (red.). 2000. Atlas zalewowych obszarów Odry. WWF-Deutschland, WWF-Auen-Institut.
RĄKOWSKI G. 2009. Parki narodowe w Polsce. IOŚ. Warszawa.
ŚWIERKOSZ K., OBRDLIK P. 2002. Natura 2000 w Dolinie Odry czyli Odrą do Europy. Dolnośląska Fundacja Ekorozwoju - World Wide Fund for Nature (WWF), Wrocław.
WYPYCHOWSKA D., SZYMOŃSKI P. 2002. Park Narodowy „Ujście Warty”. Oficyna Wydawnicza MULTICO. Warszawa.

UROCZYSKA BORÓW ZASIECKICH PLH080060

Powierzchnia: 4375,4 ha

Gminy: Brody, Lubsko, Tuplice

Formy ochrony przyrody: rezerwat przyrody „Żurawno”, Park Krajobrazowy Łuk Mużakowa, obszar chronionego krajobrazu „30 - Zachodnie okolice Lubsko”, pięć użytków ekologicznych oraz trzy powierzchniowe pomniki przyrody

Lokalizacja

Obszar „Uroczyska Borów Zasięckich” zlokalizowany jest w dużym kompleksie leśnym pomiędzy miejscowościami Lubsko, Brody, Marianka, Tuplice, Drzeniów i Dłużek. Obszar składa się z trzech kompleksów. Od północy ograniczony jest drogą wojewódzką nr 289 z Lubsko do przejścia granicznego Zasięki – Forst.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE**Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej**

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
2330	Wydmy śródlądowe z murawami napiaskowymi	C
3130	Brzegi lub osuszone dna zbiorników wodnych ze zbiorowiskami z <i>Littorelletea</i> , <i>Isoëto-Nanojuncetea</i>	A
3150	Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	B
3160	Naturalne, dystroficzne zbiorniki wodne	C
3260	Nizinne i podgórskie rzeki ze zbiorowiskami włosieniczników <i>Ranunculion fluitantis</i>	B
4030	Suche wrzosowiska (<i>Calluno-Genistion</i> , <i>Pohlio-Callunion</i> , <i>Calluno-Arctostaphylion</i>)	C
6230	Górskie i niżowe murawy bliźniczkowe (<i>Nardion</i> - płaty bogate florystycznie)	B
6410	Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (<i>Molinion</i>)	C
6430	Ziołorośla górskie (<i>Adenostylion alliariae</i>) i ziołorośla nadrzeczne (<i>Convolvuletalia sepium</i>)	C
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	A
7110	Torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą (żywe)	B
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzerio-Caricetea</i>)	A
7150	Obniżenia na podłożu torfowym z roślinnością ze związku <i>Rhynchosporion</i>	B
7210	Torfowiska nakredowe (<i>Cladietum marisci</i> , <i>Caricetum buxbaumii</i> , <i>Schoenetum nigricantis</i>)	B

7230	Górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk	A
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	C
9190	Kwaśne dąbrowy	B
91D0	Bory i lasy bagienne (<i>Vaccinio uliginosi-Beluletum pubescentis</i> , <i>Vaccinio uliginosi-Pinetum</i> , <i>Pino mugo-Sphagnetum</i> , <i>Sphagno girgensohnii-Piceetum</i> i brzoźowo-sosnowe bagienne lasy borealne)	B
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy żródliskowe)	A
91F0	Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (<i>Ficario-Ulmetum</i>)	B

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1088	<i>Cerambyx cerdo</i> – kozioróg dębosz	owad	B
1014	<i>Vertigo angustior</i> – poczwarówka zwężona	ślimak	B
1016	<i>Vertigo moulinsiana</i> – poczwarówka jajowata	ślimak	C
1188	<i>Bombina bombina</i> – kumak nizinny	płaz	C
1355	<i>Lutra lutra</i> - wydra	ssak	C

Opis terenu i historia

Obszar prawie w całości znajduje się w granicach mezoregionu Kotliny Zasięcka, tylko południowe fragmenty wkraczają na obszar Wzniesień Żarskich.

Mimo dominacji krajobrazu borów sosnowych, występuje tam znaczna mozaika siedlisk, co związane jest przede wszystkim z bogatą siecią hydrograficzną oraz rozproszonymi na całym obszarze ekosystemami wodno-błotnymi i torfowiskowymi. W południowej części obszar obejmuje ciekawą

dolinę rzeki Pstrąg z Wielkim Stawem. Obszar leży w całości na terenie leśnego Kompleksu promocyjnego „Bory Lubuskie”.

Opis przyrody

Obszar charakteryzuje się wybitnymi walorami przyrodniczymi, związanymi z dużą różnorodnością unikatowych w skali regionu i kraju siedlisk. Świadczy o tym chociażby występowanie aż 21 siedlisk z załącznika I dyrektywy siedliskowej, w tym czterech priorytetowych.

Wielką osobowością w południowej części województwa jest występowanie na kilku stanowiskach brzeziny bagiennej *Vaccinio uliginosi-Betuletum pubescentis* (głównie podle-

spółu *Eriophorum vaginatum*) reprezentującej siedlisko 91D0. Na uwagę zasługują również olsy torfowcowe, które w granicach obszaru są zbiorowiskiem stosunkowo częstym.

Innym hydrogenicznym siedliskiem priorytetowym są łągi olszowe i olszowo-jesionowe, które wykształcają się głównie w dolinach niewielkich cieków. Największy kompleks łągów *Fraxino-Alnetum* znajduje się w dolinie rzeki Pstrąg i jej dopływów.

Charakterystycznym elementem szaty roślinnej tego obszaru są rzadkie zespoły roślinności torfowiskowej i wodno-błotnej. Priorytetowym siedliskiem są torfowiska wysokie 7110, reprezentowane tam przez zespoły: *Sphagnetum magellanici*, *Sphagnetum papillosum*, *Ledo-Sphagnetum* i *Sphagno recurvi-Eriophoretum vaginati*. Do siedlisk priorytetowych należą również torfowiska nakredowe 7210, reprezentowane przez zespół kłoci wiechowatej *Cladietum marisci*. Ostatnim znaczącym siedliskiem priorytetowym są murawy bliźniczkowe. Należą tutaj zbiorowiska mokrych psiar, reprezentowane tam przez bardzo rzadki i słabo rozpoznany w Polsce zespół *Juncetum squarrosi*. z takimi osobliwościami florystycznymi, jak: gnidosz rozesłany *Pedicularis sylvatica*, stoplamek Fuchsa *Dactylorhiza fuchsii* czy sit cienki *Juncus filiformis*.

Dużą powierzchnię w obszarze zajmują torfowiska przejściowe, reprezentowane głównie przez zespoły: *Sphagno tenelli-Rhynchosporium albae* oraz *Sphagno recurvi-Eriophoretum angustifolii*. Torfowiska zasadowe (7230) reprezentowane są przez nieudokumentowany dotąd z Polski zespół *Juncetum alpini*. Bardzo ważnym składnikiem szaty roślinnej obszaru są zbiorowiska roślinności z klasy *Littorelletea*. Znajduje się tu jedyne w województwie lubuskim stanowisko brzeżycy jednokwiatowej *Littorella uniflora*, gatunku uważanego w Wielkopolsce za wymarły. Lokalna, naziemna populacja tego gatunku tworzy w obszarze swój własny, nieudokumentowany dotąd w Polsce zespół *Littorelletum uniflorae*, będący wzorcowo wykształconym płatem siedliska 3130. Na stawach rybnych w Tuplicach stwierdzono występowanie rzadkich zbiorowisk roślinności z klasy *Isoëto-Juncetea bufonii*. Na mulistym, okresowo wynurzonym podłożu rozwijają się tam fitocenozy takich zespołów jak *Eleocharito-Caricetum bohemicum*, *Cypero fusci-Limoselletum* oraz zbiorowisko z *Elatine hexandra*.

W obszarze stwierdzono również wiele niezwykle rzadkich przedstawicieli krajowej flory. Znajdują się wśród nich gatunki mające skrajnie nieliczne stanowiska w Polsce jak pływacz żółtobiały *Utricularia ochroleuca*, przygielka brunatna *Rhynchospora fusca* czy wulpia mysia ogon *Vulpia myuros*.

Spośród gatunków zwierząt z załącznika II dyrektywy siedliskowej, warto zwrócić uwagę na rzadkie bezkręgowce. Na terenie obszaru zostały stwierdzone dwa gatunki niezwykle rzadkich w Polsce mięczaków: poczwarówka zwężona *Vertigo angustior* i poczwarówka jajowata *Vertigo moulinsiana*. Są one związane z podmokłymi szuwarami turzycowymi.

Z torfowiskami związana jest ważka zalotka większa *Lucorrhinia pectoralis*. W obszarze znajduje się również liczna populacja kozioroga dębosza *Cerambyx cerdo* – największego w Polsce chrząszcza z rodziny kózkowatych *Cerambycidae*.

Obszar jest również miejscem łąg rzadkich ptaków wodno-błotnych takich jak bąk *Botaurus stellaris*, błotniak stawowy *Circus aeruginosus* i żuraw *Grus grus*. Stawy w obszarze są miejscem żerowania między innymi bielika *Haliaeetus albicilla*, kani rdzawej *Milvus milvus* i bociana czarnego *Ciconia nigra*.

Fot. Marek Maciantowicz

Zagrożenia

Jednym z największych zagrożeń jest eutrofizacja wód i torfowisk, szczególnie we wschodniej części, w wyniku zrzutu ścieków komunalnych w pobliżu Lubska. Niekorzystny wpływ na siedliska wodne, szczególnie torfowisk nakredowych z kłocią wiechowatą, wywiera nasilające się użytkowanie rekreacyjne Jeziora Głębokiego i jego bezpośredniej zlewni. Bezpośrednim zagrożeniem są również nielegalne rajdy pojazdami terenowymi na cennych obiektach przyrodniczych (np. na użytku ekologicznym „Ruskie Stawy”). W ekosystemach leśnych obserwowana jest degeneracja przede wszystkim kwaśnych dąbrów i brzezin bagiennych w wyniku pinetyzacji.

Potencjalnym zagrożeniem dla północnej części obszaru są plany eksploatacji węgla brunatnego ze złoża Gubin-Brody metodą odkrywkową. Co prawda nie przewiduje się eksploatacji na terenie obszaru, ale wpływ leja depresyjnego przyszłej kopalni może doprowadzić do znaczącej degradacji siedlisk hydrogenicnych.

Zalecane sposoby ochrony

Dla utrzymania struktury roślinności łąkowej i pastwiskowej konieczne jest użytkowanie tych terenów przez koszenie i wypas.

W przypadku uruchomienia eksploatacji węgla brunatnego konieczne będą działania minimalizujące wpływ leja depresyjnego np. poprzez budowę ścian izolacyjnych.

Zarządzający terenem

Większość gruntów, w tym stawy w pobliżu Chełmu Żarskiego i Tuplic, znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictwa Lubsko. Kompleks łągów i grądów w sąsiedztwie wsi Dłużek stanowi własność gminy Lubsko. Pozostałe grunty, głównie łąki, stanowią własność prywatną.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

- DECKER P. 1911. Beiträge zur Flora der Südlichen Neumark und östlichen Niederlausitz Verh. Bot. Ver. Prov. Brandenburg, Berlin 53: 87-269.
- JERZAK L., GABRYŚ G. (red.). 2007. Bory Lubuskie. Leśny Kompleks Promocyjny. Wyd. Nadleśnictwo Lubsko.
- KSIĄŻKIEWICZ Z. 2008. The narrow-mouthed whorl snail *Vertigo angustior* (Pulmonata: Gastropoda: Vertiginidae) - distribution and habitat disturbance in northwestern Poland. *Tentacle*, 16: 5-6.
- ROSADZIŃSKI S. 2007. Szata roślinna. W: Bory Lubuskie. Leśny Kompleks Promocyjny. Jerzak L., Gabryś G. (red.). Wyd. Nadleśnictwo Lubsko: 41-64.
- ROSADZIŃSKI S. 2008. Zespół pływacza żółtobiałego *Utricularietum ochroleucae* Pietsch 2000 na obszarze Leśnego Kompleksu Promocyjnego „Bory Lubuskie”. *Badania Fizjogr. nad Polską Zach B*, 57: 27-35.

UROCZYSKA PUSZCZY DRAWSKIEJ PLH320046

Powierzchnia: 74416,30 ha , z czego 42% w woj. lubuskim

Gminy (w woj. lubuskim): Dobiegniew, Drezdenko, Stare Kurowo, Strzelce Krajeńskie

Formy ochrony przyrody (w woj. lubuskim): Drawieński Park Narodowy, rezerваты przyrody „Torfowisko Osowiec”, „Jezioro Łubówko”, „Mszar Przygielkowy Długie im. Huberta Jurczyszyna”, „Flisowe Źródlika”, obszar chronionego krajobrazu „1 - Puszcza Drawska”, PLB320016 „Lasy Puszczy nad Drawą”

Lokalizacja

Rozległy obszar położony na styku województw: lubuskiego, zachodniopomorskiego i wielkopolskiego, na Równinie Drawskiej, stanowiącej równinę sandrową zbudowaną z piasków fluwioglacjalnych, przeplatanych jednak innymi utworami. Obejmuje rdzeniową część wielkiego kompleksu leśnego – Puszczy Drawskiej. W centrum obszaru Natura 2000 leży Drawieński Park Narodowy.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
3140	Twardowodne oligo- i mezotroficzne zbiorniki z podwodnymi łąkami ramienic <i>Chareteria</i> spp	A
3150	Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	A
3160	Naturalne, dystroficzne zbiorniki wodne	B
3260	Nizinne i podgórskie rzeki ze zbiorowiskami włosieniczników <i>Ranunculion fluitantis</i>	A
6120	Ciepłolubne, śródlądowe murawy napiaskowe (<i>Koelerion glaucae</i>)	C
6410	Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (<i>Molinion</i>)	C
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	C
7110	Torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą (żywe)	B
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzerio-Caricetea</i>)	A
7210	Torfowiska nakredowe (<i>Cladietum marisci</i> , <i>Caricetum buxbaumii</i> , <i>Schoenetum nigricantis</i>)	C
7230	Górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk	B
9110	Kwaśne buczyny (<i>Luzulo-Fagenion</i>)	A
9130	Żyzne buczyny (<i>Dentario glandulosae-Fagenion</i> , <i>Galio odorati-Fagenion</i>)	A
9160	Grąd subatlantycki (<i>Stellario-Carpinetum</i>)	B

9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	C
9190	Kwaśne dąbrowy	A
91D0	Bory i lasy bagienne (<i>Vaccinio uliginosi-Beluletum pubescentis</i> , <i>Vaccinio uliginosi-Pinetum</i> , <i>Pino mugo-Sphagnetum</i> , <i>Sphagno girgensohnii-Piceetum</i> i brzozowo-sosnowe bagienne lasy borealne)	C
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	C
91T0	Sosnowy bór chrobotkowy (<i>Cladonio-Pinetum</i> i chrobotkowa postać <i>Peucedano-Pinetum</i>) ⁽¹⁾	C

⁽¹⁾ – siedlisko występujące w obszarze, ale poza jego lubuską częścią.

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1014	<i>Vertigo angustior</i> – poczwarówka zwężona	ślimak	B
1016	<i>Vertigo moulinsiana</i> – poczwarówka jajowata	ślimak	B
1032	<i>Unio crassus</i> – skójka gruboskorupowa	ślimak	B
1037	<i>Ophiogomphus cecilia</i> – trzepla zielona	ważka	B
1042	<i>Leucorrhinia pectoralis</i> – zalotka większa	ważka	B
1060	<i>Lycaena dispar</i> – czerwończyk nieparek	motyl	B
1083	<i>Lucanus cervus</i> – jelonek rogacz	chrząszcz	C
1084	<i>Osmoderma eremita</i> – pachnica dębowa	chrząszcz	B
1088	<i>Cerambyx cerdo</i> – kozioróg dębosz	chrząszcz	B
1096	<i>Lampetra planeri</i> – minóg strumieniowy	minóg	B
1106	<i>Salmo salar</i> – łosoś	ryba	B
1134	<i>Rhodeus sericeus amarus</i> – różanka	ryba	B
1149	<i>Cobitis taenia</i> – koza	ryba	B
1163	<i>Cottus gobio</i> – głowacz białopłetwy	ryba	B
1166	Traszka grzebieniasta <i>Triturus cristatus</i>	płaz	B
1188	<i>Bombina bombina</i> – kumak nizinny	płaz	B
1220	<i>Emys orbicularis</i> – żółw błotny	gad	B
1324	Nocek duży <i>Myotis myotis</i>	ssak-nietoperz	B
1337	<i>Castor fiber</i> – bóbr	ssak	B
1352	<i>Canis lupus</i> – wilk	ssak	B
1355	<i>Lutra lutra</i> – wydra	ssak	A
1393	<i>Hamatocaulis vernicosus</i> – haczykowiec błyszczący	roślina	C
1831	<i>Luronium natans</i> – elisma wodna ⁽¹⁾	roślina	B
1903	<i>Liparis loeselii</i> – lipiennik Loesela	roślina	C

⁽¹⁾ – gatunek występujący w obszarze, ale poza jego lubuską częścią.

Opis terenu i historia

Puszcza Drawska to wielki kompleks leśny leżący na dawnym pograniczu. Przez wieki przecinały ją granice państwowe i administracyjne – stanowiła najpierw pogranicze Wielkopolski i Pomorza, później pogranicze Brandenburgii i Wielkopolski, a następnie

- Brandenburgii, Prus Zachodnich i Księstwa Poznańskiego. Po II wojnie światowej włączone w granice Polski tereny znalazły się znów na pograniczu województw - najpierw szczecińskiego, koszalińskiego, zielonogórskiego i poznańskiego, po reformie administracyjnej w 1975 r. - gorzowskiego i pilskiego, a obecnie - zachodniopomorskiego, lubuskiego i wielkopolskiego. Może to właśnie ze względu na swą odwieczną „prowincjonalność” teren ten zachował stosunkowo dobrze zachowaną przyrodę.

Od wieków jednak Puszcza była terenem zagospodarowanym.. Kilka wieków gospodarki leśnej doprowadziło do znacznego przekształcenia wielu jej drzewostanów. Dziś w krajobrazie Puszczy dominują sadzone sośniny, choć nie brak jest także buczyn i dąbrów. Znaczna część obecnego kompleksu leśnego w XIX w. była także wylesiona i zajęta przez pola orne, łąki i pastwiska, na których wypasano kilka tysięcy owiec, kilka tysięcy osób mieszkało we wsiach, po których dziś pozostały ruiny. teren zaczął się wyludniać od końca XIX w., a dawne tereny rolnicze zalesiono sosną. Jeszcze do lat 70-tych XX w. Drawą spławiano drewno, a poniżej Starego Osieczna rzeka ta była szlakiem żeglownym.

Początki ochrony przyrody w Puszczy Drawskiej sięgają lat 20-tych XX w., kiedy to ochroną objęty został fragment buczyn na północ od Moczel – stanowiąc załączek późniejszego rezerwatu przyrody „Radęcin”, od 1990 r. włączonego do parku narodowego. Niewiele później objęto ochroną także wyspy na jeziorze Ostrowiec. Po II wojnie światowej i przejściu administracji przez Polskę odtworzono sieć dawnych rezerwatów. W latach 40-tych w środowisku kajakarzy pojawiły się pierwsze pomysły kompleksowej ochrony doliny Drawy. W 1974 r. zostały one wdrożone w życie przez uznanie dużego rezerwatu przyrody „rzeka Drawa”, ciągnącego się od Barnimia do Głuska i obejmującego rzekę wraz z pasmem przybrzeżnych lasów. Równocześnie, pod koniec lat 70-tych XX w. w kręgu szczecińskich i gorzowskich badaczy przyrody powstał pomysł powołania parku narodowego. Po kilkunastu latach starań i zabiegów, 1 maja 1990 r., utworzenie Drawieńskiego Parku Narodowego stało się faktem.

Od lat 90-tych XX w. uzupełniana jest sieć rezerwatów przyrody. W lubuskiej części Puszczy w 1991 r. powstał rezerwat Jezioro Łubówko, w 2003 r. – Torfowisko Osowiec, w 2010 r. - Mszar Przygiełkowy Długie im. Huberta Jurczyszyna”, a w 2011 – Flisowe Źródłiska.

Opis przyrody

Obszar leży na równinie sandrowej. Mimo dominacji piaszczystych utworów sandrowych, budowa geologiczna jest jednak urozmaicona: miejscami spotyka się wychodnie gliniastych utworów morenowych, a punktowo nawet ilów i glin trzeciorzędowych. równina porozcinana jest rynnami subglacjalnymi, w części wykorzystywanymi przez rzeki, a w części zajęte przez jeziora i torfowiska; rynnny miejscami rozcinają sandr aż do gliniastego podłoża, lokalnie znajdują się w nich też struktury kemowe.

O rzeźbie terenu decyduje przede wszystkim układ rynien polodowcowych, tworzący złożoną siatkę. W nich znajdują się charakterystyczne dla krajobrazu obszaru ciągi jezior. Do największych i najciekawszych w lubuskiej części obszaru należą: ramienicowe jezioro Wielkie Wyrwy k. Łaska, ramieniowe j. Perkoz, zróżnicowane pod względem charakteru jezioro Ostrowiec w parku narodowym. Puszcza Drawska jest w ogóle jednym z najważniejszych w Polsce obszarów występowania mezotroficznych jezior ramienicowych (siedlisko przyrodnicze 3140).

Jeziora Puszczy reprezentują szerokie spektrum zróżnicowania cech ekologicznych – zarówno pod względem trofii (mezotroficzne, eutroficzne, dystroficzne) jak i cyklu mieszania wód (dimiktyczne i polimiktyczne – a unikatem jest ramienicowe i meromiktyczne Jezioro Czarne w Drawieńskim Parku Narodowym, którego wody nigdy nie mieszają się do dna, a w głębokich beztlenowych partiach żyją purpurowe bakterie siarkowe). Oprócz siedliska przyrodniczego 3140, pospolite w Puszczy są jeziora eutroficzne (siedlisko 3150). Są tu także jeziora dystroficzne, okolone płem mszarnym i torfowiskami. Z ponad 20 akwenami dystroficznymi (tylko kilka jest jednak w części lubuskiej), Puszcza Drawska jest jednym z kluczowych w Polsce miejsc występowania siedliska przyrodniczego 3160 (jeziora dystroficzne).

System rzeczny dorzecza środkowej Drawy jest jednym z najważniejszych w Polsce ośrodków występowania najlepiej wykształconych i zachowanych rzek włosienicznikowych (siedlisko przyrodnicze 3260). Roślinność włosienicznikowa w rzekach ma tu zróżnicowany charakter, od typowych zbiorowisk z dominacją włosieniczników *Ranunculus trichophyllus* i *Ranunculus fluitans*, po unikatowe i stąd właśnie opisane po raz pierwszy zbiorowiska podwodnej formy łączenia baldaszkowego *Butomus umbellatus f. sumbersa*, a także pospolitsze zbiorowisko podwodnych form strzałki i jeżogłówki (*Sagittario-Sparganietum*). W mniejszych ciekach pospolite jest zbiorowisko podwodnej formy potoczniaka wąskolistnego *Beruletum erecti*. Roślinności włosienicznikowej towarzyszą unikatowe rzeczne zbiorowiska rdestnic, w tym rzadkich ich gatunków, jak *Potamogeton alpinus*, *Potamogeton obtusifolius*, *Potamogeton x sparganifolius* i *Potamogeton x nericius*. W rzekach zachowały się silne populacje reofilnych ryb, w tym głowacza białopłetwego *Cottus gobio*. Rodzima populacja rozmnażającego się w dorzeczu Drawy łososa *Salmo salar* została wytopiona pod koniec XX w., łosoś (pochodzący z populacji łotewskich) jest jednak obecnie reintrodukowany. Bardzo dobrze zachowane są populacje ważek - bardzo silna jest np. populacja trzepli zielonej *Ophiogomphus cecillia*. Dość pospolita jest tu także zalotka większa *Leucorrhinia pectoralis*. W wilgotnych turzycowiskach w dolinach rzek stosunkowo często występują poczwarówki *Vertigo angustior* i *Vertigo moulinsiana*. Rzeki i jeziora gromadzą silne populacje wydry *Lutra lutra* i bobra *Castor fiber*.

Torfowiska obszaru mają charakter względnie niewielkich, zwykle kilku-kilkudziesięciohektarowych obiektów, wypełniających zagłębienia wytopiskowe. W większości są to torfowiska topogeniczne o roślinności mszarnej, reprezentujące siedlisko przyrodnicze 7140 (torfowiska przejściowe i trzęsawiska). Kilka obiektów ma jednak charakter małego, ombrotroficznego torfowiska wysokiego (siedlisko przyrodnicze 7110). W kilku miejscach wykształciły się przepływowe torfowiska soligeniczne (siedlisko przyrodnicze 7230), zasilane wodami podziemnymi. W ich historii był najczęściej etap użytkowania łąkowego. Torfowiska Puszczy gromadzą silne zasoby gatunków torfowiskowych jak rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*, rosiczka pośrednia *Drosera intermedia*, turzycza bagienna *Carex limosa*, bagnica torfowa *Scheuchzeria palustris*, bagno zwyczajne *Ledum palustre*, dziewięciornik błotny *Parnassia palustris*, pływacz pośredni *Utricularia intermedia*.

Pospolite są wypływy wód podziemnych, z roślinnością z rzędu *Cratoneurion*. W kilku miejscach zachowały się kopalne ślady akumulacji trawertynów. Na rozległych systemach źródeł w dolinie Drawy i Mierzęckiej Strugi rosną źródłkowe lasy olszowe w typie tzw. łągów źródłkowych, zaliczane do siedliska przyrodniczego 91E0. Zestawu ekosystemów mokradłowych obszaru dopełniają dobrze wykształcone lasy łągowe *Fraxino-Alnetum* nad wszystkimi puszczańskimi rzekami.

Dominujący element krajobrazu obszaru to jednak lasy. Obok sztucznych drzewostanów sosnowych, zachowały się duże obszary buczyn, zarówno kwaśnych (siedlisko 9110) jak i żyznych (9130). Ścisłe chronione buczyny w uroczysku Radęcin stanowią jeden z nielicznych w Polsce przykładów naturalnego, nie zaburzanego przez człowieka, funkcjonowania ekosystemu lasu bukowego. W nadleśnictwie Smolarz duże obszary zajmują kwaśne dąbrowy (siedlisko przyrodnicze 9190), jedne z ładniej wykształconych w Polsce. Spotykane są w nich gatunki rzadkich owadów związanych z próchniejącymi dębami – pachnica dębowa *Osmoderma eremita*; są także doniesienia o notowaniach kozioroga dębosza *Cerambyx cergo* i jelonka rogacza *Lucanus cervus*.

Nad rzekami rozwijają się łągi olszowe. Na licznych w Puszczy wypływach wód podziemnych przybierają one formę „łągów źródłkowych”, pięknie wykształconych np. w rezerwacie Flisowe Źródła w pobliżu Mierzęckiej Strugi.

Obraz leśnej szaty roślinnej uzupełniają grądy, wykształcające się tu w dwóch postaciach – grądy subatlantyckie z bukiem rozwijają się w dolinach rzecznych, bogatsze gatunkowo grądy środkowopolskie – poza dolinami, skupiając się raczej w pd. części obszaru.

Łąki i murawy zajmują niewielkie powierzchnie, ale wnoszą znaczący wkład do różnorodności przyrody. Zdarzają się tu płaty kwiatnych łąk świeżych, bogatych w storczyki łąk wilgotnych, a nawet niewielkie płaty łąk trzęślicowych – choć te ostatnie są słabo wykształcone.

Od 2009 r. w Puszczy osiedliła się wataha wilków, której liczebność wynosiła od 4 do 6 osobników. Bytowała ona głównie w zachodniopomorskiej części obszaru Natura 2000, zachodząc jednak także do części lubuskiej. Niestety, w marcu 2011 r. jeden z dorosłych wilków zginął potrącony przez samochód na drodze 22 k. Rusinowa, a w grudniu tego samego roku wadera i basior zostały zastrzelone przez belgijskich myśliwych na polowaniu zbiorowym zorganizowanym przez Nadleśnictwo Głusko w ramach prowadzonego Ośrodka Hodowli Zwierzyny (OHZ).

Zagrożenia

Potencjalnym zagrożeniem jest spadek poziomu wód gruntowych, zagrażający zarówno ekosystemom torfowisk topogenicznych, jak i zasilaniu ekosystemów źródłkowych i torfowisk soligenicznych. W niektórych częściach Puszczy obserwuje się wysychanie śródpólnych i śródleśnych oczek i zanik godowsko płazów. Od kilku lat, zwłaszcza na Drawie, widoczne stają się konsekwencje masowej turystyki kajakowej, zauważalne już w zmianach roślinności nadbrzeżnej i w zubożeniu fauny rzeki.

Problemem jest inwazja gatunków obcych. W lasach rozprzestrzenia się niecierpek drobnokwiatowy *Impatiens parviflora*, a na torfowiskach – pochodząca z Ameryki Płn. tawuła kutnerowata *Spiraea tomentosa*. Podjęte zostały próby zwalczania tego drugiego gatunku.

Smutny los próbującej zasiedlić Puszcze populacji wilka pokazał, że istotnym zagrożeniem jest tu gospodarka łowiecka – w znacznej części Puszczy bazująca na organizacji komercyjnych polowań w tzw. Ośrodkach Hodowli Zwierzyny zarządzanych przez nadleśnictwa.

Elektrownia wodna Kamienna na Drawie. Fot. Wojciech Zieleniewski

Mimo że gospodarka leśna w Puszczy w coraz większym stopniu uwzględnia potrzeby ochrony przyrody, także i ona może powodować pewne zagrożenia. Np. zręby wykonywane tuż przy torfowiskach wciąż zakłócają warunki wodne; wciąż też powszechny jest w lasach Puszczy deficyt martwego drewna.

Puszcza przecięta jest ruchliwą drogą krajową nr 22. Wciąż też pojawiają się zakusy na realizację inwestycji hydrotechnicznych, które niewątpliwie negatywnie wpłynęłyby na ekosystemy wodne – jak np. zbiornik retencyjny w Mierzęcinie czy małe elektrownie wodne na Drawie lub Szczucznej. Zbudowane dawniej elektrownie i jazy (w tym elektrownia wodna Kamienna na Drawie) wciąż uniemożliwiają swobodne migracje ryb.

Zalecane sposoby ochrony

Rdzeniem obszaru jest Drawieński Park Narodowy, teren służący wyłącznie ochronie przyrody, co najwyżej udostępniany do turystyki. Wszystko, co tu się robi, powinno być robione dla przyrody i jej ochrony. Celem ochrony Parku jest zachowanie pełni różnorodności biologicznej, rozumianej jako jakościowe i ilościowe „bogactwo” flory, fauny, zbiorowisk roślinnych, typów ekosystemów, a także spowolnienie, a lokalnie odwrócenie procesu synantropizacji przyrody tj. lokalne zahamowanie i odwrócenie powszechnych gdzie indziej procesów przekształcania przyrody przez człowieka. W projektowanym planie ochrony Parku przyjęto jako zasadę dążenie do minimalizacji ingerencji człowieka w przyrodę DPN, ale ochrona czynna jest stosowana do unaturalnienia zniekształconych ekosystemów i wobec niektórych gatunków. W obszarze Natura 2000 park narodowy powinien być miejscem, gdzie ekosystemy (siedliska przyrodnicze) będące przedmiotami ochrony byłyby zachowane w naturalnym stanie i mogłyby funkcjonować dzięki naturalnym procesom.

Uzupełnienia i rozszerzenia wymagać będzie sieć rezerwatów przyrody, chroniących najcenniejsze miejsca w obszarze. Na ochronę rezerwatową zasługują z pewnością: Torfowisko Linkowo, buczyny i grądy nad Mierzęcą Strugą poniżej Łęczyna, fragmenty kwaśnych dąbrów w Nadleśnictwie Smolarz.

Niewielkie, najcenniejsze fragmenty leśnych siedlisk przyrodniczych powinny być wyłączone z gospodarczego użytkowania jako tzw. „powierzchnie referencyjne” lub „ostoje ksylobiontów”. Ważna jest ochrona, podczas prowadzenia gospodarki leśnej, sąsiedztwa strumieni, wód i torfowisk, przez pozostawianie 30-50m stref nie użytkowanych zrębami.

Konieczne będzie kontynuowanie prób zwalczania, a przynajmniej zahamowania ekspansji tawuły kutnerowatej na torfowiskach. Dla zachowania walorów przyrodniczych obszaru w przyszłości może się okazać konieczna kontrola wzrastającego ruchu turystycznego; już obecnie dotyczy to turystyki kajakowej na Drawie.

Paweł Pawlaczyk

Chcesz wiedzieć więcej?

AGAPOW L. (red.) 1998. Drawieński Park Narodowy. WFOŚiGW w Gorzowie Wlkp.

JERMACZEK A., MACIANTOWICZ M. (red.) 2005. Przyroda Ziemi Lubuskiej. Wydawnictwo Klubu Przyrodników. Świebodzin.

JANISZEWSKI S. (red.) 2010. Ekomuzeum rzeki Drawy. Drawieński Park Narodowy i Fundacja Otwartego Muzeum techniki.

GRZEŚKOWIAK A., NOWAK B. (red.) 2010. Dynamika procesów przyrodniczych w zlewni Drawy i Drawieńskim Parku Narodowym. IMiGW Oddział w Poznaniu i Polskie Towarzystwo geograficzne.

LIPNICKI L. (red.) 2006. Przyroda gminy Drezdenko. Urząd Miejski w Drezdenku.

WILKI NAD NYŚĄ PLH080044

Powierzchnia: 12 226,9 ha

Gminy: Przewóz, Wymiarki, Gozdnicza, Iłowa

Formy ochrony przyrody: Park Krajobrazowy Łuk Mużakowa, obszar chronionego krajobrazu „34 - Bory Dolnośląskie”

Lokalizacja

Ten duży obszar zlokalizowany jest w południowo-zachodniej części województwa lubuskiego. Obejmuje teren pomiędzy Łęknicą a Iłową i dalej wzdłuż południowej granicy województwa aż do Nysy Łużyckiej.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
4010	Wilgotne wrzosowiska z wrzoścem bagiennym (<i>Ericion tetralix</i>)	C
4030	Suche wrzosowiska (<i>Calluno-Genestion</i> , <i>Pohlio-Callunion</i> , <i>Calluno-Arctostaphylion</i>)	C
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	C
7150	Obniżenia na podłożu torfowym z roślinnością ze związku <i>Rhynchosporion</i>	C
9110	Kwaśne buczyny (<i>Luzulo-Fagenion</i>)	C
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	C
9190	Kwaśna dąbrowa	C
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	C
91T0	Sosnowy bór chrobotkowy (<i>Cladonio-Pinetum</i> i chrobotkowa postać <i>Peucedano-Pinetum</i>)	C

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1188	<i>Bombina bombina</i> – kumak nizinny	płaz	C
1308	<i>Barbastella barbastellus</i> - mopek	ssak - nietoperz	C
1318	<i>Myotis dasycneme</i> – nocek łydkowłosy	ssak - nietoperz	C
1324	<i>Myotis myotis</i> – nocek duży	ssak - nietoperz	C
1352	<i>Canis lupus</i> - wilk	ssak	B
1355	<i>Lutra lutra</i> - wydra	ssak	B

Wilk. Fot. Antoni Kasprzak

Opis terenu i historia

Jest to bardzo duży, zwarty kompleks leśny, będący fragmentem Borów Dolnośląskich, położony na prawym brzegu Nysy Łużyckiej, na południe od miejscowości Łęknica i Wymiarki i na północ od miejscowości Pieńsk, sięgający na wschód aż do Hłowej. Na lewym brzegu Nysy Łużyckiej, na terenie Niemiec, pomiędzy miejscowościami Skerbersdorf a Steinbach, leży obszar Natura 2000 *Truppenübungsplatz Oberlausitz*,

o powierzchni 13 597 ha, gdzie wilk jest również przedmiotem ochrony. Przez obszar „Wilki nad Nysą” przepływa wiele większych i mniejszych cieków, m.in.: Żółta Woda, Pieńka, Przelęk, Czernica i Skródka. Drzewostany gospodarcze zdominowane są przez sosnę (93%), natomiast dąb, brzoza, olsza i inne drzewa liściaste zajmują niewielkie powierzchnie. Obecnie w wyniku długotrwałego osuszania, przeważają tu bory świeże. W przeszłości na większych powierzchniach występowały tu bory bagienne.

Opis przyrody

Obszar został włączony do sieci Natura 2000 głównie ze względu na występowanie priorytetowego gatunku z załącznika II dyrektywy siedliskowej jakim jest wilk *Canis lupus*.

Wyznaczony teren stanowi terytorium jednej z tutejszych watah, o liczebności 6-8 osobników (1,1% populacji krajowej gatunku). Uwarunkowania przyrodnicze terenu, struktura gatunkowa i wiekowa drzewostanów, stosunkowo duża powierzchnia młodników oraz znaczne zagęszczenia dzikich zwierząt kopytnych, porównywalne, a nawet większe od zagęszczeń w ostojach tego gatunku we wschodniej i południowej części kraju, decydują o bardzo dobrej przydatności tego terenu jako obszaru stałego bytowania i rozmnażania się wilków. Wymienione czynniki, a także bliskość niemieckiej, licznej populacji wilka i łączność poprzez sieć korytarzy migracyjnych z populacjami w Puszczy Rzepińskiej i Noteckiej oraz populacjami źródłowymi we wschodniej Polsce, gwarantuje przetrwanie bytującej tu populacji wilka, a także jej rozwój poprzez tworzenie się kolejnych osiadłych watah w sąsiedztwie obszaru. Ze względu na znaczną odległość od zwartego zasięgu wilka, ostoja ta odgrywa bardzo ważną rolę w procesie rekolonizacji przez ten gatunek lasów zachodniej Polski.

Obszar „Wilki nad Nysą”, wraz z obszarami „Wrzosowisko Przemkowskie” i „Wrzosowiska Świętoszowsko-Ławszowskie” chroni część najistotniejszych siedlisk wilka w Borach Dolnośląskich. Obecnie populacja w całych Borach Dolnośląskich stanowi 2,5 % populacji krajowej wilka.

Pośród gatunków zwierząt z załącznika II dyrektywy siedliskowej, na terenie obszaru występuje wydra *Lutra lutra* oraz obserwowano trzy gatunki nietoperzy: nocka dużego *Myotis myotis*, nocka łydkowłosego *Myotis dasycneme*, mopka *Barbastella barbastellus*.

Na uwagę zasługują rzadkie gatunki bezkręgowców, które jednak nie są przedmiotami ochrony w obszarze. Występują tu dwa rzadkie gatunki motyli: modraszek *nausithous* *Maculinea nausithous* i modraszek telejus *Maculinea teleius* oraz dwie ważki: trzepla zielona *Ophiogomphus cecilia* i zalotka większa *Leucorrhinia pectoralis*.

W obszarze przeważają drzewostany gospodarcze, zdominowane przez sosnę. Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej, wymienione w tabeli powyżej, zajmują łącznie około 150 ha jednak zostały wymienione jako przedmioty, chociaż żadne z nich nie posiada areału większego niż 1% obszaru. Na uwagę zasługują charakterystyczne dla tego terenu wilgotne wrzosowiska z wrzoścem bagiennym *Erica tetralix* (siedlisko 4010) oraz przygielkowiska z roślinnością ze związku *Rhynchosporion* (siedlisko 7150).

Z roślin chronionych na terenie obszaru występują trzy gatunki rosiczek: rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*, długolistna *D. anglica* i pośrednia *D. intermedia*, widłaczek torfowy *Lycopodiella inundata* oraz niezwykle rzadka w Polsce przygielka brunatna *Rhynchospora fusca*.

Zagrożenia

Głównym zagrożeniem dla populacji wilka jest wzrost izolacji obszaru z uwagi na rosnące natężenie ruchu na drogach krajowych nr 4 i 12 oraz rozbudowę autostrad A18 i A4, które izolują obszar od innych ostoj w Borach Dolnośląskich oraz przecinają korytarze migracyjne dochodzące do obszaru z północy, wschodu i południa. Obecnie, ze względu na ogrodzenie autostrady A18 i nie zbudowanie przejść dla zwierząt, stanowi ona najpoważniejszą barierę dzielącą populację wilka wewnątrz Borów Dolnośląskich.

Inne zagrożenia, które mogą być szczególnie niebezpieczne dla izolowanej, niewielkiej populacji tego gatunku, to kłusownictwo, niepokojenie w miejscach rozrodu w czasie prac leśnych, zbioru runa leśnego, kolizje z samochodami na drogach lokalnych.

Zalecane sposoby ochrony

Najważniejszym zadaniem na najbliższe lata jest wyeliminowanie zagrożeń związanych z izolacją kompleksu poprzez budowę odpowiedniej liczby przejść dla dużych zwierząt na autostradach A18 i A4 oraz modernizowanych liniach kolejowych.

W celu zapewnienie spokoju w okresie rozrodu można tworzyć przewidziane w ustawie o ochronie przyrody strefy ochronne wokół nor o promieniu 500 m. Dodatkowo można ograniczać penetrację ludzi poprzez utrudnienie dostępu w postaci pozostawiania celowo ściętych drzew, zablokowanie dochodzących w pobliże ścieżek itp.

W obrębie zasięgu wilka należy w planach łowieckich dotyczących pozyskania jelenia i sarny, uwzględnić udział drapieżnictwa wilka.

Zarządzający terenem

Z wyjątkiem niewielkich fragmentów dróg publicznych i kilku działek w pobliżu Sanic z gruntami należącymi do prywatnych właścicieli, cały obszar znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictwa Wymiarki.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

NOWAK S., MYŚLAJEK R. 2011. Wilki na zachód od Wisły. Wydawnictwo Stowarzyszenia dla Natury Wilk, Twardorzeczka.
NOWAK S., MYŚLAJEK R., KŁOSIŃSKA A., GABRYŚ G. 2011. Diet and prey selection of wolves *Canis lupus* recolonising Western and Central Poland. *Mammalian Biology* 76: 709-715.

ZIMNA WODA PLH080062

Powierzchnia: 86,30 ha

Gmina: Zielona Góra – gmina wiejska

Formy ochrony przyrody: rezerwat przyrody „Zimna Woda”,
obszar chronionego krajobrazu „23 - Dolina Śląskiej Ochli”

Lokalizacja

Obszar usytuowany jest w szerokiej dolinie Śląskiej Ochli, przebiegającej równoleżnikowo u podnóża Wału Zielonogórskiego. Znajduje się 8 km na południe od Zielonej Góry, przy drodze nr 279 pomiędzy Drzonkowem a Kiełpinem.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
9170	Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	C
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnetion glutinoso-incanae</i> , olsy źródliskowe)	B

Opis terenu i historia

Ochrona omawianego obszaru sięga pierwszej połowy XX wieku. Pierwszy rezerwat o nazwie *Kaltes Wasser* został utworzony przez Niemców 24.11.1939 r. Był to rezerwat torfowiskowy o powierzchni 88,0 ha. Po wojnie obszar ten został ponownie objęty ochroną rezerwatową już w 1959 roku, jako jeden z pierwszych rezerwatów na terenie dzisiejszego województwa lubuskiego. Otrzymał nazwę Zimna Woda, a celem ochrony jest zachowanie lasu jesionowo-olszowego częściowo naturalnego pochodzenia. Rezerwat znajduje się w zarządzie Nadleśnictwa Przytok.

Opis przyrody

Obszar obejmuje prawdopodobnie najlepiej wykształcony i zachowany łąg jesionowo-olszowy w zachodniej Polsce. Sprzyja temu ponad 70 lat ochrony rezerwatowej. Dominu-

Fot. Ryszard Orzechowski

Fot. Marek Maciantowicz

Fot. Andrzej Jermaczek

jącym zbiorowiskiem roślinnym w rezerwacie jest łąg olszowo – jesionowy *Circaeo-Alnetum*, wewnątrz zróżnicowany w zależności od warunków siedliskowych na formę leśną z dominacją szczyru trwałego *Mercurialis perennis*, formę typową oraz bagienną, z dużym udziałem turzyc i trzciny. Drzewostan wykształcił się na rozległym torfowisku niskim, podlegającym procesom murszenia. W części wschodniej znajdują się potorfia pozostałe po eksploatacji torfu.

Spośród gatunków zwierząt z załącznika II dyrektywy siedliskowej, na terenie obszaru występuje traszka grzebieniasta *Triturus cristatus* oraz czerwończyk nieparek *Lycaena dispar*. W centralnej części rezerwatu występują punktowe wypływy wód podziemnych. Flora tego terenu obejmuje 232 gatunki roślin naczyniowych. Spotkać tu można wiele rzadkich roślin, z których najciekawsze to objęte ochroną: kalina koralowa *Viburnum opulus*, orlik *Aquilegia vulgaris*, bluszcz pospolity *Hedera helix* oraz porzeczka czarna *Ribes nigrum*.

W rezerwacie stwierdzono występowanie 38 gatunków ptaków lęgowych. Najciekawsze lęgowe gatunki ptaków na tym terenie to zimorodek *Alcedo atthis*, żuraw *Grus grus* oraz dzięcioły, w tym największy krajowy gatunek – dzięcioł czarny *Dryocopus martius* oraz będący wyznacznikiem dobrze zachowanych starych lasów – dzięcioł średni *Dendrocopos medius*.

W południowej części rezerwatu znajduje się tzw. „Królewska Droga”, którą tworzy szpaler wiekowych dębów.

Zagrożenia

Głównym zagrożeniem dla obszaru jest obniżanie się poziomu wód gruntowych wywołane prawdopodobnie znajdującym się w pobliżu ujęciem wód dla Zielonej Góry. W wyniku tych zmian następuje bardzo niekorzystny proces murszenia i degradacji siedlisk hydrogenicznych.

W drzewostanach przylegających do drogi stanowiącej północną granicę obiektu występuje powszechnie obcy gatunek flory - niecierpek drobnokwiatowy *Impatiens parviflora* oddziałujący niekorzystnie na naturalne zbiorowiska roślinne.

Zalecane sposoby ochrony

W przypadku siedlisk leśnych istniejąca ochrona rezerwatowa zabezpiecza utrzymanie dużej powierzchni starych drzewostanów i funkcjonowanie naturalnych procesów jakie zachodzą w ekosystemach leśnych wyjętych spod presji człowieka.

Natomiast ważnym zagadnieniem jest zminimalizowanie niekorzystnych procesów powodujących obniżanie się poziomu wód gruntowych, wynikających prawdopodobnie z rozwoju zabudowy i poboru wody na terenach otaczających obszar.

Marek Maciantowicz

Chcesz wiedzieć więcej?

WODZICZKO A., CZUBIŃSKI Z. 1946. Materiały do inwentarza rezerwatów przyrody na odzyskanych Ziemiach Zachodnich. Wyd. PROP Nr 57. Poznań.

JERMACZEK A., MACIANTOWICZ M. (red.). 2005. Przyroda Ziemi Lubuskiej. Wydawnictwo Klubu Przyrodników. Świebodzin.

ŻURAWIE BAGNO SŁAWSKIE PLH080047

Powierzchnia: 41,7 ha

Gmina: Nowa Sól

Formy ochrony przyrody: obszar specjalnej ochrony PLB 300011 Pojezierze Sławskie, obszar chronionego krajobrazu „20 - Pojezierze Sławsko – Przemęckie”, użytek ekologiczny

Lokalizacja

Obszar „Żurawie Bagno Sławskie” znajduje się przy południowo-zachodnim brzegu Jeziora Sławskiego przy ujściu Zatoki Lubiatońskiej. Zlokalizowany jest przy brzegu jeziora pomiędzy miejscowościami Myszyniec i Józefów.

PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARZE

Siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej

Kod	Siedlisko	Ocena ogólna
7230	Górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk	A
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albo-fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnion glutinoso-incanae</i> , olsy źródłiskowe)	C

Gatunki z załącznika II dyrektywy siedliskowej

Kod	Gatunek	Systematyka	Ocena ogólna
1903	<i>Liparis loeselii</i> lipiennik Loesela	roślina	B

Opis terenu i historia

Obszar obejmuje obniżenie przy brzegu misy Jeziora Sławskiego w jego północno-zachodniej części. Zasilane jest wodami wysiękowymi ze skarpy tej misy oraz wodami opadowymi. Krajobraz obszaru wyznaczają otwarte dwa fragmenty torfowiska, przedzielone wąskim pasem lasu liściastego, przez który przepływają niewielkie ciekły śródleśne. Całość otoczona jest kompleksem lasów iglastych, a od południa także liściastych. Wschodnią granicę obszaru tworzy linia brzegowa Jeziora Sławskiego porośnięta szuwarami trzcinowymi.

Fot. Marek Maciantowicz

Opis przyrody

Obszar ma duże znaczenie dla zachowania na terenie województwa lubuskiego, stosunkowo licznej populacji lipiennika Loesela *Liparis loeselii* oraz rzadkiego siedliska 7230 - torfowiska alkaliczne.

Roślinność torfowisk tworzą zbiorowiska z rzędu *Caricetalia davallianae* (klasa *Scheuchzerio-Caricetea nigrae*). Lasy iglaste otaczające torfowisko stanowią gospodarcze monokultury sosnowe ze związku *Dicrano-Pinion* (kl. *Vaccinio-Piceetea*), lasy liściaste towarzyszące ciekom tworzą łąg jesionowo-olszowy *Fraxino-Alnetum* (siedlisko 91E0), a od południa i południowego wschodu torfowiskom towarzyszą także płyty olsu porzeczkowego *Ribeso nigri-Alnetum glutinosae*.

Zagrożenia

Głównym zagrożeniem dla obszaru jest antropopresja związana z rekreacją na Jeziorze Sławskim i jego brzegach, która może powodować lokalne zadeptywanie warstwy zielnej oraz zaśmiecanie. Dodatkowo drogą leśną wzdłuż brzegu jeziora odbywa się sporadycznie ruch pojazdów samochodowych.

Zalecane sposoby ochrony

Odpowiednie ukierunkowanie ruchu turystycznego nad Jeziorzem Sławskim.

Zarządzający terenem

Obszar w całości znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe, w granicach Nadleśnictwa Sława Śląska.

Marek Maciantowicz

Obszary Natura 2000 – OBSZARY SPECJALNEJ OCHRONY PTAKÓW

BORY DOLNOŚLĄSKIE PLB020005

Powierzchnia: 172 093,4 ha, z czego około 27% w woj. lubuskim

Gminy (w woj. lubuskim): Małomice, Niegostawice, Przewóz, Szprotawa, Trzebiel, Wymiarki, Żagań

Formy ochrony przyrody (w woj. lubuskim): rezerваты przyrody „Buczyna Szprotawska”, „Żurawie Bagno”, Park Krajobrazowy Łuk Mużakowa, obszary chronionego krajobrazu „34 - Bory Dolnośląskie”, „25 - Dolina Bobru”, „31 - Dolina Szprotawki”

Kluczowe ptaki wymienione w załączniku I dyrektywy ptasiej

Kod	Nazwa gatunkowa	Ranga w obszarze
A021	Bąk <i>Botaurus stellaris</i>	C
A030	Bocian czarny <i>Ciconia nigra</i>	C
A073	Kania czarna <i>Milvus migrans</i>	C
A074	Kania ruda <i>Milvus milvus</i>	C
A075	Bielik <i>Haliaeetus albicilla</i>	C
A081	Błotniak stawowy <i>Circus aeruginosus</i>	C
A108	Głuszc <i>Tetrao urogallus</i>	B
A119	Kropiatka <i>Porzana porzana</i>	C
A127	Żuraw <i>Grus grus</i>	C
A215	Puchacz <i>Bubo bubo</i>	C
A217	Sóweczka <i>Glaucidium passerinum</i>	A
A223	Włochatka <i>Aegolius funereus</i>	B
A320	Mucholówka mała <i>Ficedula parva</i>	C
A409	Cietrzew <i>Tetrao tetrix tetrix</i>	B

Wg SDF w obszarze występuje co najmniej 19 gatunków ptaków z załącznika I dyrektywy ptasiej, w tym 9 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt. W okresie lęgowym obszar zasiedla co najmniej 1% populacji krajowej następujących gatunków ptaków: bielik, bocian czarny, cietrzew, dzięcioł zielonosiwy, głuszc, kania czarna, rybitwa czarna, sóweczka i włochatka, w stosunkowo wysokiej liczbie występuje kania ruda i żuraw. Nowsze dane (Wilk i inni 2010) wskazują na istotne zmiany w strukturze awifauny obszaru, wynikające z jednej strony z coraz lepszego jej rozpoznania, z drugiej jednak ze

zmian zachodzących w populacjach ptaków. Gatunkami których liczebność w obszarze od chwili utworzenia spadła kilkukrotnie, poniżej granicy możliwości funkcjonowania populacji, prawdopodobnie do kilku osobników, są cietrzew i głuszc. Nowe dane wskazują natomiast na znacznie wyższą niż podawana w SDF liczebność wielu innych gatunków, takich jak kania ruda (15-20 par) żuraw (100-120 par), sóweczka (90-100 par) czy włochatka (170-230 par). Jako gatunek kwalifikujący obszar, podawane są także, pominięte w SDF, lelek *Caprimulgus europaeus*, którego liczebność jest tu szacowana aż na 350-450 par, lerka *Lullula arborea* (400- 600 par), świergotek polny *Anthus campestris* (30-50 par) i inne. W obszarze gniazduje także, w liczbie 1-2 par, nie podawany w SDF łąbądź krzykliwy *Cygnus cygnus*.

Opis obszaru

Bory Dolnośląskie stanowią jeden z największych zwartych kompleksów leśnych Polski. Obszar specjalnej ochrony obejmuje prawie cały kompleks i należy do największych ostoi ptaków Natura 2000 w Polsce. Rzeźba terenu jest tu mało zróżnicowana, przeważają tereny równinne, jedynie część północna, wchodząca w skład Wzniesień Żarskich, jest bardziej pofałdowana. Południkowo obszar przecinają doliny Bobru i jego dopływu Kwisy oraz kilku mniejszych.

Wśród lasów dominują zwarte drzewostany sosnowe z dominacją gatunków borowych, wrzosu i borówek, w runie. Bezwzględnie panującym na prawie całym obszarze gatunkiem jest sosna, lokalnie występująca z niewielkimi domieszkami dębów, brzozy, buka i świerka. W podszycie liczny jest jałowiec. W kilku miejscach zachowały się niewielkie fragmenty dąbrów, liczniejszych tu niegdyś, na znacznych obszarach stanowiących roślinność potencjalną. W żyzniejszych miejscach występują fragmenty łąk, buczyn (rezerwaty Buczyna Szprotawska i Buczyna Piotrowicka) oraz łągów. Wśród lasów spotyka się, związane przeważnie z ciekami fragmenty wilgotnych łąk i torfowisk. Istotnym elementem krajobrazu są także liczne stawy rybne oraz użytkowane i nieużytkowane poligony wojskowe (w Żaganii, Świętoszowie i Ławszowej) z rozległymi kompleksami wydym, wrzosowisk i mniej lub bardziej przekształconych terenów podmokłych.

Zagrożenia i sposoby ochrony

Najważniejsze zagrożenia zidentyfikowane w SDF to: sukcesja roślinności lub zalesianie otwartych terenów śródleśnych (łąk, bagien, torfowisk), wyrąb starodrzewi i drzew dziuplastych, usuwanie martwego drewna, zakłócenia stosunków wodnych, zarzucanie lub intensyfikacja gospodarki stawowej na śródleśnych kompleksach stawowych (zmniejszanie ilości wody w stawach, nie dostosowane do biologii ptaków terminy prowadzenia zabiegów hodowlanych), a także penetrowanie siedlisk przez ludzi oraz nielegalne zabijanie ptaków.

Podstawę skutecznej ochrony większości gatunków jest kształtowanie gospodarki leśnej i stawowej w sposób sprzyjający chronionym w obszarze gatunkom, utrzymywanie otwartego charakteru terenów poza lasami (w tym w granicach użytkowanych i nieużytkowanych poligonów wojskowych) ograniczenie penetracji ludzkiej w najważniejszych ostojach gatunków antropofobnych. Najistotniejsze warunki zachowania wielu gatunków to utrzymanie znaczącego udziału starodrzewi i ich niewielkiej penetracji, szczególnie w okresie łągów, a także zachowanie mozaiki terenów otwartych, przede wszystkim podmokłych, w krajobrazie. Nie bez znaczenia jest tu kontynuacja skutecznie prowadzonej dotychczas ochrony strefowej oraz dalsza realizacja prowadzonych przede wszystkim przez Lasy Państwowe programów ochrony mokradeł.

W części dolnośląskiej obszaru od kilku lat prowadzone są projekty wspomaganie bądź odtwarzania populacji kuraków leśnych, których liczebność w ostatnich latach obniżyła się do poziomu nie rokującego szans na samodzielne przetrwanie populacji.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej?

- DYRCZ A., GRABIŃSKI W., STAWARCZYK T., WITKOWSKI J. 1991. Ptaki Śląska. Zakł. Ekol. Ptaków UW, Wrocław.
 SIDŁO P.O., BŁASZKOWSKA B., CHYLARECKI P. (red.). 2004. Ostoje ptaków o randze europejskiej w Polsce. OTOP, Warszawa
 SIKORA A., RHODE Z., GROMADZKI M., NEUBAUER G., CHYLARECKI P. (red.). 2007. Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985 – 2004. Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
 TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „Pro Natura”. Wrocław.
 WILK T., JUJKA M., KROGULEC J., CHYLARECKI P. 2010. Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.

Fot. Marek Maciantowicz

DOLINA DOLNEJ NOTECI PLB080002

Powierzchnia: 24943,5 ha, obszar położony w całości w woj. lubuskim

Gminy: Deszczno, Drezdenko, Gorzów Wlkp. (miasto), Santok, Stare Kurowo, Zwierzyn

Formy ochrony przyrody: rezerwat przyrody „Zakole Santockie”, obszar chronionego krajobrazu „4 - Dolina Warty i Dolnej Noteci”

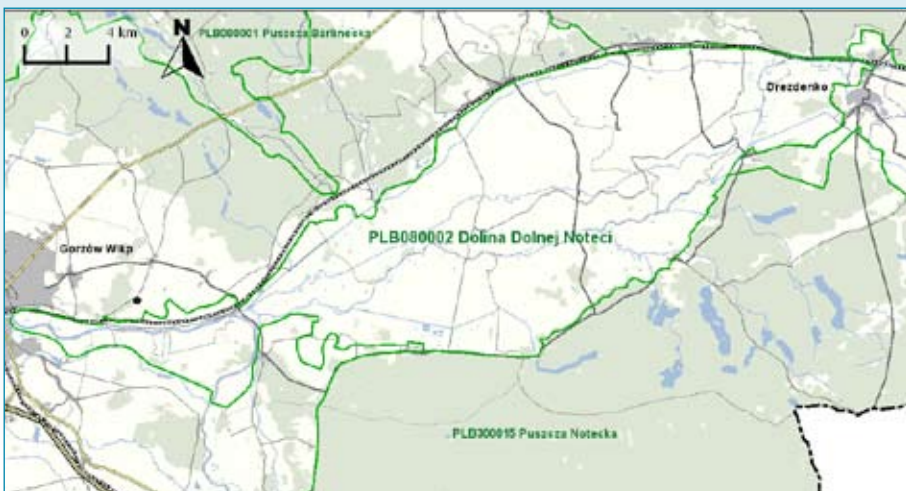
Kluczowe gatunki ptaków wymienione w załączniku I dyrektywy ptasiej

Kod	Nazwa gatunkowa	Ranga w obszarze
A021	Bąk <i>Botaurus stellaris</i>	C
A038	Łabędź krzykliwy <i>Cygnus cygnus</i>	C
A073	Kania czarna <i>Milvus migrans</i>	C
A074	Kania ruda <i>Milvus milvus</i>	C
A075	Bielik <i>Haliaeetus albicilla</i>	C
A081	Błotniak stawowy <i>Circus aeruginosus</i>	C
A119	Kropiatka <i>Porzana porzana</i>	C
A122	Derkacz <i>Crex crex</i>	C
A127	Żuraw <i>Grus grus</i>	C
A197	Rybitwa czarna <i>Chlidonias niger</i>	C
A229	Zimorodek <i>Alcedo atthis</i>	C
A238	Dzięcioł średni <i>Dendrocopos medius</i>	C

Regularnie występujące kluczowe gatunki ptaków migrujących nie wymienione w załączniku I dyrektywy ptasiej

Kod	Nazwa gatunkowa	Ranga w obszarze
A059	Głowienka <i>Aythya ferina</i>	C
A994	Gęsi (migr.)	C

Według SDF w obszarze występuje co najmniej 20 gatunków ptaków z załącznika I dyrektywy ptasiej, w tym 4 gatunki z Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt. W okresie lęgowym obszar zasiedla co najmniej 1% populacji krajowej następujących gatunków ptaków: kania czarna, kania ruda, rybitwa czarna, a w stosunkowo wysokiej liczebności występują: błotniak stawowy, derkacz, dzięcioł średni i kropiatka. W okresie wędrowek stosunkowo duże koncentracje osiąga łąbędź czarnodzioby oraz gęsi. W okresie zimy występuje co najmniej 1% populacji szlaku wędrowkowego łąbędzia krzykliwego.

Nowsze dane z inwentaryzacji ptaków lęgowych, przeprowadzonych w roku 2011, odnoszące się także do nowszych ocen liczebności w kraju, wskazują na dość istotne zmiany w zakresie kluczowych przedmiotów ochrony w obszarze. Są nimi na pewno następujące gatunki z zał. I Dyrektywy Ptasiej, których liczebność wg aktualnych, niepublikowanych danych Wylegały i innych (2011) przekracza lub osiąga 1% populacji krajowej: kropiatka *Porzana porzana* (84-90 par/2,6-3,6%), rybitwa czarna *Chlidonias niger* (38-40 par/0,8-1,0%), podróżniczek *Luscinia svecica* (102 – 110 par/6,1-8,5%), oraz inne gatunki z zał. I Dyrektywy (Wylegała i inni 2011): bocian biały *Ciconia ciconia* (141 par/0,3%), derkacz *Crex crex* (134-140 par/0,3-0,5%), żuraw *Grus grus* (62-67 par/0,4-0,6%) i jarzębatka *Sylvia nisoria* (53-170 par/0,3-0,8%). Ponadto obszar stanowi istotne w skali kraju miejsce występowania innych niż wskazane w SDF gatunków migrujących z grupy ptaków wodnych i błotnych, zarówno populacji lęgowych jak i wędrowniczych. Wg cytowanych danych w obszarze gniazduje 111-120 par gęgawy *Anser anser*, co stanowi 3,3-3,7% krajowej populacji lęgowej tego gatunku, 45-50 par cyranek *Anas querquedula* (1,4-2,5% lęgowej populacji krajowej) i 282-300 par kszczyka *Gallinago gallinago* (1-2%), a także mniejsze, lecz istotne dla populacji krajowych ilości takich gatunków jak czapla siwa *Ardea cinerea*, łabędź niemy *Cygnus olor*, krakwa *Anas strepera*, płaskonos *Anas clypeata*, wodnik *Rallus aquaticus*, świerszczak *Locustella naevia* i dziwonia *Carpodacus erythrinus*.

Opis obszaru

Obszar specjalnej ochrony Dolina Dolnej Noteci położony jest w północno-wschodniej części województwa lubuskiego, w Pradolinie Toruńsko – Eberswaldzkiej, między Drezdenkiem a Gorzowem, w jednym z ważniejszych węzłów hydrograficznych Polski jaki stanowi ujście Noteci do Warty. Obszar ma charakter typowo rolniczy, z dominacją gospodarki łąkowo-pastwiskowej, jedynie w sąsiedztwie Gorzowa i Drezdenka zaznaczają się wpływy związane z oddziaływaniem ośrodków miejskich.

W zachodniej części terenu gdzie obszar obejmuje także północną krawędź Pradoliny, najwyższe wzniesienia dochodzą do 60 – 70 m n.p.m, jednak dominujące powierzchnio-

wo tereny w dolinach Warty i Noteci leżą znacznie niżej, średnio na wysokości 20 - 25 m, przy rzędnej lustra wody przy ujściu Noteci do Warty na wysokości 19,0 m n.p.m.

Hydrografia obszaru związana jest z działalnością lądolodu ostatniego zlodowacenia bałtyckiego - północnopolskiego. W jego pomorskiej fazie pradolina Toruńsko - Eberswaldzka stała się szlakiem odpływu wód glacyofluwialnych, obecnie dnem tej doliny płyną Warta i Noteć.

Warta jest największą rzeką obszaru, przepływa przez niego na odcinku około 20 km, od Polichna do Gorzowa. Jej aktualne koryto ukształtowane zostało częściowo w sposób naturalny, częściowo w wyniku XVIII i XIX wiecznych prac regulacyjnych. W okolicach Santoka uchodzi do niej Noteć, przecinając obszar na odcinku ponad 30 km, od Drezdenka do Santoka, tworząc jeden z ważniejszych węzłów przyrodniczych i hydrograficznych zachodniej Polski.

Noteć jest rzeką typowo nizinną, a jej niewielki spadek był przyczyną odkładania się pokładów torfu wyściełających obecnie całe dno doliny warstwą sięgającą kilkunastu metrów grubości. Już w XVIII wieku Dolina Noteci została zmeliorowana, a obecnie, w wyniku ograniczenia gospodarki rolnej, oraz zarzucenia prac konserwacyjnych na znacznej części urządzeń melioracji podstawowej, podlega powolnym procesom renaturalizacji.

Trzecim co do wielkości ciekim obszaru jest całkowicie uregulowany, płynący krawędzią doliny Noteci i wpadający do niej pod Santokiem Kanał Polka (Pulsa). Zbiera on wody z kilku niewielkich rzek (Pelcz, Santoczna) oraz licznych rowów melioracyjnych. Łączna długość kanałów i rowów na terenie obszaru wynosi kilkadziesiąt km.

W dolinach Warty i Noteci, zajmujących ponad 90% powierzchni obszaru przeważają zbiorowiska łąk kośnych, w tym, rzadkie łąki selernicowe. W lokalnych obniżeniach, na obrzeżach licznych w obszarze starorzeczy lub na pozostałościach po ich częściowym osuszeniu rozwinęły się turzycowiska. Znaczne powierzchnie pokrywa także szuwar z dominacją mozgi. Nieco mniejsze powierzchnie zajmują zbiorowiska oczeretów budowane przez trzcinę pospolitą, pałkę wąskolistną, oczeret jeziorny, mannę mielec i inne.

Zarówno w dolinie Warty jak i Noteci na pozostałościach dawnych wydm i śródrzecznych łąk, na zboczach skarp i na stożkach nasypowych wykształciły się suche murawy napiaskowe. Mimo ubóstwa gatunkowego stanowią one interesujący i wartościowy element krajobrazu. Prawdopodobnie na nich występował obserwowany pod Gorzowem jeszcze przed 50 laty kulon *Burhinus oedicnemus*.

Coraz większe obszary w dolinach obu rzek zajmują zarośla wąskolistnych wierzb, stanowiące pierwsze stadia sukcesji w kierunku lasów lęgowych. Lasy te zachowały się w stosunkowo niewielu miejscach, a budują je przede wszystkim wierzba biała i krucha, a sporadycznie także topola czarna. W jednym miejscu, na południe od Santoka zachował się większy kompleks łąk wiązowych z kilkuset dębami o wymiarach pomnikowych.

Dolina Dolnej Noteci to obszar rolniczy. Do niedawna w granicach obszaru większość gospodarstw rolnych stanowiły gospodarstwa niewielkie, obecnie w większości upadające lub upadłe, których właściciele znaleźli inne źródła utrzymania i nie są zainteresowani użytkowaniem ziemi. Efektem jest znaczny procent nie użytkowanych gruntów, przede wszystkim silnie podtopionych obszarów w dolinach rzek.

Fot. Andrzej Jermaczek

Fot. Andrzej Jermaczek

Obszar Dolina Dolnej Noteci, zajmując znaczny fragment Pradoliny Toruńsko Eberswaldzkiej stanowi ważny w skali kraju korytarz ekologiczny, będąc jednym z ważniejszych w kraju szlaków migracji ptaków wodnych i błotnych.

Zagrożenia i sposoby ochrony

Najważniejszymi zagrożeniami dla przedmiotów ochrony w obszarze według SDF są: urbanizacja terenu, zaniechanie gospodarki pastwiskowej, melioracje i regulacje koryt rzecznych prowadzące do zmiany reżimu hydrologicznego rzek. W stosunku do niektórych gatunków należałoby tu dodać nadmierną penetrację terenu przez ludzi, szczególnie wędkarzy, czy niedobór bezpiecznych miejsc na gniazda.

W odniesieniu do ptaków migrujących, ale także niektórych lęgowych, potencjalne zagrożenie stanowią także linie energetyczne przecinające obszar w kilku miejscach.

Kluczowe siedliska ptaków uznanych za przedmioty ochrony obszaru Natura 2000 Dolina Dolnej Noteci to ekstensywnie użytkowane łąki i pastwiska (derkacz, kropiatka, gęsi w okresie migracji), starorzecza (kropiatka, żuraw, rybitwa czarna), płytkie, rozległe rozlewiska (łąbędź krzykliwy i gęsi w okresie migracji), zarośla wierzbowe, olsy, łożowiska, lasy lęgowe, zwłaszcza położone na międzywalu (jarzębatka) i zadrzewienia, zwłaszcza trudniej dostępne, położone wśród terenów zalewowych (kania czarna i kania ruda). Ochrona i stworzenie warunków rozwoju lub utrzymania tych siedlisk powinno być strategicznym celem działań ochronnych w obszarze.

W odniesieniu do siedlisk łąkowych w ostatnich latach na znacznych powierzchniach dolin Warty i Noteci realizowane były pakiety programu rolnośrodowiskowego ukierunkowane na utrzymanie siedlisk tej grupy ptaków. Należy się spodziewać, że działania te będą kontynuowane w latach następnych. Wycofanie się rolnictwa z terenów o niekorzystnych warunkach gospodarowania, związane z tym zaniedbania sieci melioracyjnych oraz skutki działalności bobrów, zapoczątkowały dynamicznie zachodzące, szczególnie w dolinie Noteci, procesy renaturyzacji, prowadzące w kierunku odtwarzania podmokłych szuwarów, lasów lęgowych i różnego rodzaju mokradeł. Procesy te zachodzą dynamicznie i nie wymagają specjalnych działań wspierających, a jedynie zapobiegania czynnikom mogącym je spowolnić lub wyeliminować.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej?

- BEDNORZ J., KUPCZYK M., WINIECKI A., KUŹNIAK S. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- BEDNORZ J., KUPCZYK M. 1995. AWIFAUNA DOLINY NOTECI. W: J. BEDNORZ (red.). Ptaki doliny Noteci. Prace Zakł. Biol. i Ekol. Ptaków UAM, Poznań. 4: 3-94.
- JERMACZEK A. (red.). 2011. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla Specjalnego Obszaru Ochrony Dolina Dolnej Noteci. Klub Przyrodników, RDOŚ w Gorzowie.
- JERMACZEK A., CZWAŁGA T., JERMACZEK D., KRZYŚKÓW T., RUDAWSKI W., STAŃKO R. 1995. Ptaki Ziemi Lubuskiej. Wyd. Lubuskiego Klubu Przyrodników, Świebodziń
- NEUBAUER G., SIKORA A., CHODKIEWICZ T., CENIAN Z., CHYLARECKI P., ARCHITA B., BETLEJA J., RHODE Z., WIELOCH M., WOŹNIAK B., ZIELIŃSKI P., ZIELIŃSKA M. 2011. Monitoring populacji ptaków Polski w latach 2008 – 2009. Biuletyn Monitoringu Przyrody 8/1: 1–40.
- PIEKARSKI R. 2000. Wyniki obserwacji ptaków ujściowego odcinka doliny Noteci w latach 1995–1999. Przegl. Przyr. 11, 1: 73–83.
- SIKORA A., RHODE Z., GROMADZKI M., NEUBAUER G., CHYLARECKI P. (RED.). 2007. Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985 – 2004. Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „Pro Natura”. Wrocław.
- WILK T., JUJKA M., KROGULEC J., CHYLARECKI P. 2010. Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.
- WYLEGAŁA P., BATYCKI A., KASPRZAK A. 2011. Inwentaryzacja ornitologiczna obszaru specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 Dolina Dolnej Noteci PLB080002 (awifauna lęgowa). Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska. PDF i baza danych.

DOLINA ŚRODKOWEJ ODRY PLB080004

Powierzchnia: 33677,79 ha, w tym 99% w woj. lubuskim

Gminy (w woj. lubuskim): Bytom Odrz., Siedlisko, Dąbie, Gubin, Krosno Odrz., Maszewo, Nowa Sól, Otyrń, Cybinka, Słubice, Bojadła, Czerwieńsk, Sulechów, Trzebiechów, Zabór, Zielona Góra

Formy ochrony przyrody (w woj. lubuskim): rezerваты przyrody „Bukowa Góra”, „Łęgi koło Słubic”, Krzesiński Park Krajobrazowy, obszary chronionego krajobrazu: „15-Słubicka Dolina Odry”, „18-Krośnieńska Dolina Odry”, „21-Nowosolska Dolina Odry”, „17-Rynny Obszycyko-Obrzańskie”

Kluczowe gatunki ptaków wymienione w załączniku I dyrektywy ptasiej

Kod	Nazwa gatunkowa	Ranga w obszarze
A030	Bocian czarny <i>Ciconia nigra</i>	C
A072	Trzmielojad <i>Pernis apivorus</i>	C
A073	Kania czarna <i>Milvus migrans</i>	B
A074	Kania ruda <i>Milvus milvus</i>	B
A075	Bielik <i>Haliaeetus albicilla</i>	C
A081	Błotniak stawowy <i>Circus aeruginosus</i>	C
A122	Derkacz <i>Crex crex</i>	C
A127	Żuraw <i>Grus grus</i>	C
A229	Zimorodek <i>Alcedo atthis</i>	C
A234	Dzięcioł zielonosiwy <i>Picus canus</i>	C
A238	Dzięcioł średni <i>Dendrocopos medius</i>	C

Kluczowe w obszarze regularnie występujące gatunki ptaków migrujących nie wymienione w załączniku I dyrektywy ptasiej

Kod	Nazwa gatunkowa	Ranga w obszarze
A051	Krakwa <i>Anas strepera</i>	C
A055	Cyranka <i>Anas querquedula</i>	C
A056	Płaskonos <i>Anas clypeata</i>	C
A153	Kszyk <i>Gallinago gallinago</i>	C

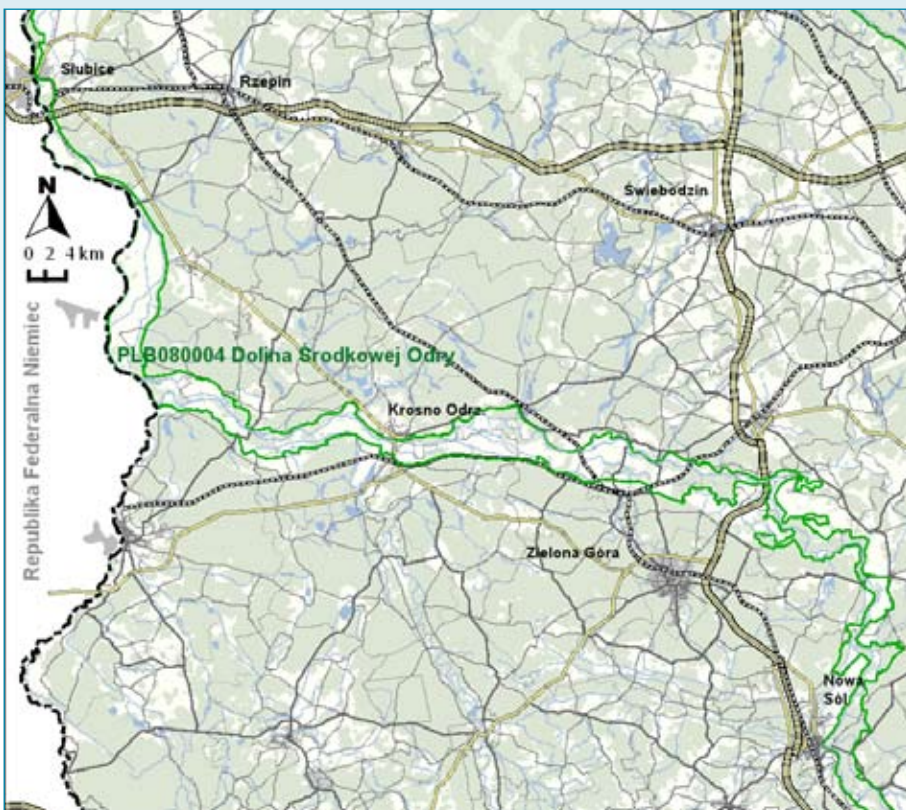
W obszarze występuje co najmniej 55 gatunków ptaków z załącznika I dyrektywy ptasiej. Wg SDF w okresie lęgowym obszar zasiedla co najmniej 1% populacji krajowej kani czarnej, kani rudej, trzmielojada, świerszczaka i remiza, a w stosunkowo wysokim zagęszczeniu występują derkacz i cyranka.

Fot. Marek Maciantowicz

Fot. Ryszard Orzechowski

Według nowszych danych liczebności niektórych ptaków są znacznie wyższe, np. kani czarnej wynosi 24 – 26 par (Wilk i inni 2010), co stawia Ostoję na pierwszym miejscu pod względem liczebności tego gatunku w kraju. Podobnie liczebność kani rudej, szacowana ostatnio na 32 - 35 par jest najwyższą wśród obszarów Natura 2000 w Polsce.

Istotniejsze wg nowych danych jest również znaczenie obszaru dla ptaków w okresie migracji i zimą. Liczebność zimujących tu łabędzi krzykliwych *Cygnus cygnus* osiąga 900 os, a liczebność gęsi zbożowych w okresie wędrówek 25.000 os.

Opis obszaru

Obszar obejmuje fragment doliny środkowego biegu Odry rozpoczynający się na wysokości Bytomia Odrzańskiego, a kończący na północ od Ślubic. Znaczna część to tereny zalewane podczas wysokich stanów wody w Odrze. Zachowane są tutaj liczne starorzecza, rozległe kompleksy wilgotnych łąk i szuwarów, a także zarośla i trudno dostępne lasy łęgowe. Wśród tych ostatnich najcenniejsze są rozległe fragmenty dobrze zachowanych łęgów dębowo-wiązowych oraz łęgów wierzbowych (zwarte kompleksy w rejonie Nowej Soli, Klenicy, Krępy i Ślubic).

Obszar jest mozaiką własności państwowej i prywatnej. Własnością Skarbu Państwa w zarządzie RZGW i Lasów Państwowych są lasy oraz większość międzywala Odry, na pozostałych gruntach dominuje własność prywatna.

Większość lasów w obszarze jest stosunkowo dobrze zachowana, takie parametry jak stopień naturalności, wiek czy zasoby martwego drewna zdecydowanie przekraczają średnie krajowe. Obszary rolnicze to przede wszystkim użytki zielone, około 1/3 ich powierzchni to grunty od kilku do kilkunastu lat nieużytkowane z uwagi na trudne warunki i nieopłacalność produkcji rolnej.

Z uwagi na zalewowy charakter większości powierzchni obszaru osadnictwo koncentruje się na jego obrzeżach, a penetracja ogranicza do okresu niższych stanów wód i terenów dostępniejszych.

Zagrożenia i sposoby ochrony

Najważniejsze zagrożenia dla ptaków i ich siedlisk zidentyfikowane w SDF to zarzucanie gospodarki łąkowo-pastwiskowej oraz wycinanie lasów łęgowych. Drugie z zagrożeń aktualnie ma raczej charakter potencjalny, znaczne powierzchnie, szczególnie na międzywale, uznano za powierzchnie trwale wyłączone z gospodarki leśnej, gospodarka na pozostałej części ma charakter zdecydowanie ekstensywny. Z drugiej strony jednak lasów tych nie objęto dotychczas formalną ochroną prawną, a nadal pojawiają się głosy o potrzebie przyspieszenia spływu wód z międzywala, czemu to lasy miałyby przeciwdziałać.

Podstawowym warunkiem utrzymania właściwego stanu ochrony populacji ptaków jest ochrona ich siedlisk, w tym szczególnie utrzymanie odpowiedniego reżimu hydrologicznego rzeki Odry oraz ekstensywne użytkowanie kośno - pastwiskowe, szczególnie terenów zalewowych.

Istotnym czynnikiem decydującym o ochronie populacji większości ptaków obszaru jest także gospodarka leśna. Znaczna część gatunków stanowiących przedmioty ochrony w obszarze to gatunki gniazdujące w lasach i zadrzewieniach, ich bytowanie uzależnione jest od zachowania miejsc łęgów. Za najistotniejsze warunki skutecznej ochrony tych gatunków uznać należy utrzymanie znaczącego udziału starodrzewia i ich niewielkiej penetracji, szczególnie w okresie łęgów. Kluczowym sposobem ochrony jest tu kontynuacja skutecznie prowadzonej dotychczas ochrony strefowej.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej?

- CZECHOWSKI P., RUBACHA S., WĄSICKI A., BOCHEŃSKI M., JĘDRO G., KAJZER Z., SIDELNIK M. 2002 Awifauna łęgowa środkowego odcinka doliny Odry Not. Orn. 43 163-176.
- JERMACZEK A., CZWAŁGA T., JERMACZEK D., KRZYŚKÓW T., RUDAWSKI W., STAŃKO R. 1995. Ptaki Ziemi Lubuskiej. Wyd. Lubuskiego Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- JERMACZEK A., MACIANTOWICZ M. (red.). 2005. Przyroda Ziemi Lubuskiej. Wydawnictwo Klubu Przyrodników. Świebodzin.
- RAST G., OBRDLIK P., NIEZNAŃSKI P. 2000. Atlas obszarów zalewowych Odry. WWF, Gerling, Dolnośląska Fundacja Ekorozwoju, NFO.
- SIDŁO P.O., BŁASZKOWSKA B., CHYLARECKI P. (red.) 2004 Ostoje ptaków o randze europejskiej w Polsce. OTOP, Warszawa.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „Pro Natura”. Wrocław.

JEZIORA PSZCZEWSKIE I DOLINA OBRY PLB080005

Powierzchnia: 14793,3 ha, z czego 54% w woj. lubuskim

Gminy (w woj. lubuskim): Przytoczna, Pszczew, Trzciel, Zbąszynek, Babimost

Formy ochrony przyrody (w woj. lubuskim): rezerwaty przyrody „Dąbrowa na Wyspie”, „Jeziora Gołyńskie”, „Jezioro Wielkie”, Pszczewski Park Krajobrazowy, obszary chronionego krajobrazu „7 - Gorzycko”, „12 - Zbąszyńska Dolina Obry”

Kluczowe gatunki ptaków wymienione w załączniku I dyrektywy ptasiej

Kod	Nazwa gatunkowa	Ranga w obszarze
A021	Bąk <i>Botaurus stellaris</i>	C
A081	Błotniak stawowy <i>Circus aeruginosus</i>	C
A127	Żuraw <i>Grus grus</i>	C
A229	Zimorodek <i>Alcedo atthis</i>	C
A246	Lerka <i>Lullula arborea</i>	C
A307	Jarzębatka <i>Sylvia nisoria</i>	C

Regularnie występujące ptaki migrujące nie wymienione w załączniku I dyrektywy ptasiej

Kod	Nazwa gatunkowa	Ranga w obszarze
A005	Perkoz dwuczuby <i>Podiceps cristatus</i>	C
A053	Krzyżówka <i>Anas platyrhynchos</i>	C
A059	Głowienka <i>Aythya ferina</i>	C
A061	Czernica <i>Aythya fuligula</i>	C
A067	Gągoł <i>Bucephala clangula</i>	C
A070	Nurogęś <i>Mergus merganser</i>	C
A125	Łyska <i>Fulica atra</i>	C
A989	Ptaki wodne i błotne	C
A994	Gęsi	C

Według SDF w obszarze występuje co najmniej 16 gatunków ptaków z załącznika I dyrektywy ptasiej, 5 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt. W okresie lęgowym obszar zasiedla co najmniej 1% populacji krajowej bąka, jarzębatki i kani czarnej; w stonkowo wysokim zagęszczeniu występuje błotniak stawowy, kania ruda i lerka.

Fot. Wojciech Zieleniewski

Fot. Andrzej Jermaczek

W okresie wędrówek występuje tu co najmniej 1% populacji szlaku wędrówkowego łyśki; stosunkowo duże koncentracje wędrówkowe osiąga: czernica, gągoł, głowienka, krzyżówka i perkoz dwuczuby; ptaki wodno-błotne występują w koncentracjach powyżej 20000 osobników.

Dane zawarte w SDF, zarówno jeśli chodzi o gatunki lęgowe jak i okres migracji, oparto na danych sprzed kilkunastu lat, konieczna jest ich pilna weryfikacja i uaktualnienie. Nowsze, niepublikowane dane wskazują, że obszar jest istotny dla co najmniej kilku gatunków ptaków nie wymienionych w SDF, między innymi gęgawy, czapli siwej i kormorana. Z drugiej strony liczebność niektórych gatunków ptaków zatrzymujących się tu w okresie migracji, np. łyśki, uległa wyraźnemu zmniejszeniu.

Opis obszaru

Obszar Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry to rozległe obniżenie pomiędzy Wielkopolską a Ziemią Lubuską, tzw. Bruzda Zbąszyńska, rozdzielająca Pojezierze Łagowskie od Pojezierza Poznańskiego. Ponad 30% powierzchni obszaru stanowią wody

i powiązane z nimi siedliska – torfowiska, podmokłe łąki, bagna, szuwary i lasy. Obszar charakteryzuje się skomplikowanym układem hydrograficznym. W jego południowej części Obra wcina się w południkowo zorientowaną rynnę, przepływając przez szereg jezior, w tym największe Jez. Zbąszyńskie (742 ha). Jeziora doliny Obry są płytkie (średnia głębokość 1 – 2 m), silnie zeutrofizowane, otoczone rozległymi obszarami bagiennymi i lasami lęgowymi. Na kilku z nich (Wielkie. Lutol, Chobienickie) występują zalesione wyspy. W części północnej, poza doliną Obry, znajduje się ciąg jezior nieco głębszych i mniej zeutrofizowanych. Lesistość obszaru jest znaczna, wynosi około 45%, a w odniesieniu do powierzchni ekosystemów lądowych prawie 70%, przeważają lasy sosnowe.

Zaludnienie jest niewielkie, w gospodarce dominuje leśnictwo, rolnictwo oraz hodowla ryb. W ostatnich latach wzrasta, istotna z punktu widzenia ochrony ptaków, presja rekreacji i zabudowy letniskowej terenu.

Zagrożenia i sposoby ochrony

Zagrożenia wg SDF to osuszanie terenu, wiosenne wypalanie roślinności, zmiana sposobu gospodarowania na obszarach użytkowanych rolniczo, a w kompleksach stawowych z jednej strony zaniechanie, z drugiej intensyfikacja gospodarki.

Większość gruntów w obszarze - lasy i wody, to własność Skarbu Państwa, na gruntach użytkowanych rolniczo dominuje własność prywatna.

Podstawowe warunki utrzymania bądź osiągnięcia właściwego stanu populacji ptaków obszaru i stanu ich siedlisk to odpowiedni reżim hydrologiczny rzeki Obry, utrzymanie niewielkiej penetracji ludzkiej obszaru, szczególnie w okresie lęgowym, w tym ograniczenie postępującej zabudowy rekreacyjnej, skuteczna ochrona prawna najcenniejszych fragmentów oraz ekstensywne użytkowanie łąk i innych terenów otwartych.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej?

- JERMACZEK A., CZWAŁGA T., JERMACZEK D., KRZYŚKÓW T., RUDAWSKI W., STAŃKO R. 1995. Ptaki Ziemi Lubuskiej. Wyd. Lubuskiego Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- JERMACZEK A. 1987. Zgrupowania i wybiórczość siedliskowa ptaków wodnych na jeziorach Ziemi Lubuskiej w okresie jesiennym. Acta orn. 23, 2: 197-214.
- JERMACZEK A., MACIANTOWICZ M. (RED.). 2005. Przyroda Ziemi Lubuskiej. Wydawnictwo Klubu Przyrodników. Świebodzin.
- SIDŁO P.O., BŁASZKOWSKA B., CHYLARECKI P. (red.) 2004. Ostoje ptaków o randze europejskiej w Polsce. OTOP. Warszawa.
- TOMIAŁOJC L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „Pro Natura”. Wrocław.

Błk. Fot. Antoni Kasprzak

LASY PUSZCZY NAD DRAWĄ PLB320016

Powierzchnia: 190279,1 ha, z czego w woj. lubuskim 28%

Gminy (w woj. lubuskim): Dobiegniew, Drezdenko, Stare Kurowo, Strzelce Kraj.

Formy ochrony przyrody (w woj. lubuskim): Drawieński Park Narodowy, rezerваты przyrody „Torfowisko Osowiec”, „Jeziro Łubówko”, „Mszar Przygiełkowy Długie im. Huberta Jurchyszyna”, „Flisowe Źródlika”, obszar chronionego krajobrazu „1 - Puszcza Drawska”

Kluczowe gatunki ptaków wymienione w załączniku I dyrektywy ptasiej

Kod	Nazwa gatunkowa	Ranga w obszarze
A021	Bąk <i>Botaurus stellaris</i>	C
A030	Bocian czarny <i>Ciconia nigra</i>	C
A031	Bocian biały <i>Ciconia ciconia</i>	C
A038	Łabędź krzykliwy <i>Cygnus cygnus (migr.)</i>	C
A072	Trzmielojad <i>Pernis apivorus</i>	C
A073	Kania czarna <i>Milvus migrans</i>	B
A074	Kania ruda <i>Milvus milvus</i>	C
A075	Bielik <i>Haliaeetus albicilla</i>	B
A081	Błotniak stawowy <i>Circus aeruginosus</i>	C
A089	Orlik krzykliwy <i>Aquila pomarina</i>	C
A094	Rybołów <i>Pandion haliaetus</i>	A
A104	Jarząbek <i>Bonasa banasia</i>	B
A122	Derkacz <i>Crex crex</i>	C
A127	Żuraw <i>Grus grus</i>	C
A197	Rybitwa czarna <i>Chlidonias niger</i>	C
A215	Puchacz <i>Bubo bubo</i>	B
A223	Włochatka <i>Aegolius funereus</i>	C
A224	Lelek <i>Caprimulgus europaeus</i>	C
A229	Zimorodek <i>Alcedo atthis</i>	C
A236	Dzięcioł czarny <i>Dryocopus martius</i>	C
A238	Dzięcioł średni <i>Dendrocopos medius</i>	C
A246	Lerka <i>Lullula arborea</i>	C
A320	Muchołówka mała <i>Ficedula parva</i>	C
A338	Gąsiorek <i>Lanius collurio</i>	C

Kluczowe regularnie występujące ptaki migrujące nie wymienione w załączniku I dyrektywy ptasiej

Kod	Nazwa gatunkowa	Ranga w obszarze
A067	Gągoł <i>Bucephala clangula</i>	C
A391	Kormoran <i>Phalacrocorax carbo sinensis</i>	C

Zimorodek. Fot. Antoni Kasprzak

Wśród ponad 180 gatunków ptaków stwierdzonych w obszarze występuje co najmniej 40 gatunków ptaków z załącznika I dyrektywy ptasiej, w tym 14 z Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt.

W okresie lęgowym według SDF obszar zasiedla powyżej 2% populacji krajowej bielika i puchacza, co najmniej 1% populacji krajowej błotniaka stawowego, bociana czarnego, kani czarnej, kani rudej, orlika krzykliwego, lelka, muchołówki małej, rybitwy czarnej, rybołowa, trzmielojada i gągoła, w stosunkowo wysokich liczebnościach występują: bąk, dzięcioł czarny, lerka, zimorodek i żuraw.

Według nowszych danych (Wilk i inni 2010) obszar jest najważniejszą w kraju ostoją rybołowa, którego gniazduje tu 7-10 par, co obecnie stanowi 20-30% krajowej populacji gatunku.

Jesienią liczebność wędrujących przez obszar żurawi (wg Wilka i innych 2010 – 2000-3000 os.) przekracza 1% populacji szlaku wędrówkowego; w wysokiej liczebności zimą występuje też łabędź krzykliwy (do 250 osobników).

Opis obszaru

Obszar obejmuje znaczną część rozległego kompleksu leśnego porastającego równinę sandrową, w środkowym i dolnym biegu Drawy wchodząca, w skład Równiny Drawskiej oraz Pojezierzy Choszczeńskiego, Dobiegniewskiego i Waleckiego.

W krajobrazie dominują lasy sosnowe, zarówno naturalne bory jak i sztuczne nasadzenia sosnowe na siedliskach buczyn i grądów, choć liczne fragmenty, szczególnie buczyn, zachowały swój naturalny charakter. Najcenniejszym przyrodniczo obszarem jest centralna część ostoi, położona w widłach Drawy i Płocicznej, chroniona jako Drawieński Park Narodowy. Oprócz wielu naturalnych, nieuregulowanych i silnie meandrujących w młodogłacjalnym krajobrazie rzek (Drawa, Płociczna, Korytnica, Mierzęcka Struga i inne)

znajdują się tu liczne, zróżnicowane pod względem pochodzenia i trofii jeziora, z największym Jez. Ostrowieckim (370 ha).

Obszar pokrywa się z kilkoma obszarami siedliskowymi Natura 2000, w tym w woj., lubuskim z rozległym obszarem specjalnej ochrony Natura 2000 Uroczyska Puszczy Drawskiej chroniącym jedna z najlepiej zachowanych w Europie kompleksów buczyn, jeziora ramieniowe, torfowiska oraz szereg innych cennych siedlisk i gatunków.

Rozległe i niedostępne kompleksy leśne, ze znacznym udziałem starodrzewi, obfitujące w tereny podmokłe stanowią optymalne biotopy wielu zagrożonych w Europie gatunków ptaków. Nie bez znaczenia jest także niewielka dotychczas penetracja terenu przez ludzi i presja urbanizacji.

Ponad 80% powierzchni obszaru to grunty Skarbu Państwa w zarządzie Lasów Państwowych, RZGW (Drawa) oraz WZMiUW, pozostałe to grunty prywatne, komunalne i innych własności.

Zagrożenia i sposoby ochrony

Zagrożenia dla awifauny obszaru to między innymi: zabudowa rekreacyjna miejsc atrakcyjnych krajobrazowo, rozwój rekreacji i turystyki, szczególnie wodnej, pogorszenie struktury wiekowej lasów, wyrąb starodrzewi i usuwanie drzew dziuplastych, zalesianie i naturalna sukcesja na nieużytkowanych rolniczo terenach otwartych, szczególnie mokradłach i łąkach, zanieczyszczenia i eutrofizacja wód, kłusownictwo i nielegalny odstrzał ptaków na stawach hodowlanych oraz eksploatacja surowców naturalnych - budowa kopalni odkrywkowych, powodująca zmianę stosunków wodnych, zagrożenie eksploatacją położonego w pobliżu obszaru złoża węgla brunatnego

Kluczowa dla ochrony większości ptaków obszaru jest gospodarka leśna. Ogromna większość przedmiotów ochrony w obszarze to gatunki zasiedlające lasy, ich bytowanie uzależnione jest od zachowania miejsc lęgów i żerowisk na ternach administrowanych przez Lasy Państwowe oraz Drawieński Park Narodowy. Za najistotniejsze warunki zachowania większości gatunków uznać należy utrzymanie znaczącego udziału starodrzewi i ich niewielkiej penetracji, szczególnie w okresie lęgów, a także utrzymanie mozaiki otwartych terenów podmokłych w krajobrazie. Nie bez znaczenia jest tu kontynuacja skutecznie prowadzonej dotychczas ochrony strefowej oraz dalsza realizacja programów ochrony mokradel i innych cennych siedlisk ptaków.

Drugim istotnym elementem skutecznej ochrony ptaków powinno być powstrzymanie presji urbanizacji i wzrastającej penetracji terenu, szczególnie niekontrolowanego rozwoju rekreacji i turystyki, niekorzystnie oddziałującej na stan siedlisk gatunków antropofobnych, do których należy większość gatunków stanowiących przedmioty ochrony w obszarze.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej?

BirdLife International/European Bird Census Council. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Inter., Cambridge (BirdLife Conservation), 10.

JERMACZEK A., GAWROŃSKI A. 2003. Awifauna lęgowa Drawieńskiego Parku Narodowego w latach 1995-1998. Przgl. Przyr. 14, 1-2:121-149.

JERMACZEK A., MACIANTOWICZ M. (red.). 2005. Przyroda Ziemi Lubuskiej. Wydawnictwo Klubu Przyrodników. Świebodzin.

SIDŁO P.O., BŁASZKOWSKA B., CHYLARECKI P. (red.) 2004. Ostoje ptaków o randze europejskiej w Polsce. OTOP. Warszawa.

WILK T., JUJKA M., KROGULEC J., CHYLARECKI P. 2010. Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.

ŁĘGI ODRZAŃSKIE PLB020008

Powierzchnia: 17 999,4 ha, z czego w lubuskim ok. 3%

Gmina (w woj. lubuskim): Szlichtyngowa

Formy ochrony przyrody (w woj. lubuskim): PLH020018 Łęgi Odrzańskie

Kluczowe gatunki ptaków wymienione w załączniku I dyrektywy ptasiej

Kod	Nazwa gatunkowa	Status w obszarze
A030	Bocian czarny <i>Ciconia nigra</i>	C
A072	Trzmielojad <i>Pernis apivorus</i>	C
A073	Kania czarna <i>Milvus migrans</i>	B
A074	Kania ruda <i>Milvus milvus</i>	B
A075	Bielik <i>Haliaeetus albicilla</i>	C
A081	Błotniak stawowy <i>Circus aeruginosus</i>	C
A127	Żuraw <i>Grus grus</i>	C
A229	Zimorodek <i>Alcedo atthis</i>	C
A234	Dzięcioł zielonosiwy <i>Picus canus</i>	C
A238	Dzięcioł średni <i>Dendrocopos medius</i>	B
A321	Muchołówka białoszyja <i>Ficedula albicollis</i>	C

W obszarze występuje co najmniej 25 łęgowych gatunków ptaków z załącznika I dyrektywy ptasiej, w tym 6 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt.

W okresie łęgowym obszar zasiedla kania czarna – wg SDF około 4% populacji krajowej, muchołówka białoszyja - 2,5-4% populacji krajowej, dzięcioł średni - około 3% populacji krajowej, kania ruda - 1,5-2% populacji krajowej, dzięcioł zielonosiwy - 1-2% populacji krajowej, czapla siwa - 1,8% populacji krajowej, świerszczak - ponad 1% populacji krajowej oraz trzmielojad i srokosz - około 1% populacji krajowej; stosunkowo licznie występuje żuraw. Według nowszych danych (Wilk i inni 2010) obszar jest najważniejszym w kraju miejscem gniazdowania łabędzia krzykliwego *Cygnus cygnus*, gniazduje tu 7 - 10 par tego gatunku.

Opis obszaru

Obszar stanowi fragment doliny Odry o długości 101 km, od Brzegu Dolnego do Głogowa, w przybliżeniu od km 290 do km 385 rzeki, w granicach dawnej terasy zalewowej. Obejmuje też ujście Baryczy. Obejmuje siedliska nadrzeczne zachowane w międzywalu oraz najlepiej wykształcone lasy, łąki i torfowiska poza nim. Znaczna część terenu jest regularnie zalewana. Oraz pokryta lasami, głównie zalewowymi łąkami dębowo wiązowymi w starszych klasach wieku. Liczne są starorzecza, w dolinie znajdują się także duże kompleksy wilgotnych łąk.

Dzięcioł średni. Fot. Patryk Chapiński

Obszar odznacza się dużym bogactwem siedlisk rzadkich i zagrożonych, charakterystycznych dla dużej rzeki nizinnej (11 typów siedlisk z załącznika I dyrektywy siedliskowej), w tym oba typy bardzo dobrze zachowanych lasów łęgowych, zajmujących tu znaczną powierzchnię. Obszar spełnia rolę bardzo ważnego korytarza ekologicznego nie tylko dla ptaków.

W województwie lubuskim znajduje się niewielki, nieznaczący fragment obszaru.

Zagrożenia i sposoby ochrony

Zagrożeniem dla obszaru są planowane inwestycje hydrotechniczne, przede wszystkim stopień wodny w Malczycach, mogące przyczynić się do drastycznych zmian stosunków wodnych. Inne zagrożenia związane są z osuszaniem terenu, zanieczyszczeniem wód i możliwościami przekształceń oraz nadmierną penetracją i eksploatacją starodrzewi, szczególnie lasów łęgowych na międzywalu.

Podstawowym warunkiem utrzymania właściwego stanu ochrony populacji ptaków jest ochrona ich siedlisk, w tym szczególnie utrzymanie odpowiedniego reżimu hydrologicznego rzeki Odry.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej?

DYRCZ A., GRABIŃSKI W., STAWARCZYK T., WITKOWSKI J. 1991. Ptaki Śląska. Zakł. Ekol. Ptaków UW, Wrocław. 526.

GRIMMETT R.F.A., JONES T.A. (red.). 1989. Important Bird Areas in Europe. ICBP, Cambridge.

GROMADZKI M., BŁASZKOWSKA B., CHYLARECKI P., GROMADZKA J., SIKORA A., WIEŁOCH M., WÓJCİK B. 2002. Sieć ostoi ptaków w Polsce.

Wdrażanie Dyrektywy Unii Europejskiej o Ochronie Dzikich Ptaków. OTOP, Gdańsk.

HEATH M.F., EVANS M.I. (red.). 2000. Important Bird Areas in Europe. Cambridge, Northern Europe, BirdLife International.

OSTOJA WITNICKO-DĘBNIAŃSKA PLB320015

Powierzchnia: 46993,07 ha, z tego 34% w woj. lubuskim

Gminy (w woj. lubuskim): Bogdaniec, Lubiszyn, Witnica, miasto Gorzów Wlkp.

Formy ochrony przyrody (w woj. lubuskim): „Bogdaniec I”, „Bogdaniec II”, „Bogdaniec III”, zespół przyrodniczo-krajobrazowy Jezioro Wielkie, obszary chronionego krajobrazu „3 - Lasy Witnicko-Dębniańskie”, „5 - Gorzowsko-Krzeszycka Dolina Warty”

Ptaki wymienione w załączniku I dyrektywy ptasiej

Kod	Nazwa gatunkowa	Ranga w obszarze
A021	Bąk <i>Botaurus stellaris</i>	B
A022	Bączek <i>Ixobrychus minutus</i>	C
A030	Bocian czarny <i>Ciconia nigra</i>	B
A072	Trzmielojad <i>Pernis apivorus</i>	C
A073	Kania czarna <i>Milvus migrans</i>	C
A074	Kania ruda <i>Milvus milvus</i>	B
A075	Bielik <i>Haliaeetus albicilla</i>	C
A081	Błotniak stawowy <i>Circus aeruginosus</i>	B
A119	Kropiatka <i>Porzana porzana</i>	C
A122	Derkacz <i>Crex crex</i>	C
A127	Żuraw <i>Grus grus</i>	B
A193	Rybitwa rzeczna <i>Sterna hirundo</i>	C
A197	Rybitwa czarna <i>Chlidonias niger</i>	C
A215	Puchacz <i>Bubo bubo</i>	B
A229	Zimorodek <i>Alcedo atthis</i>	B
A236	Dzięcioł czarny <i>Dryocopus martius</i>	C
A238	Dzięcioł średni <i>Dendrocopos medius</i>	C

Regularnie występujące ptaki migrujące nie wymienione w załączniku I dyrektywy ptasiej

Kod	Nazwa gatunkowa	Ranga w obszarze
A043	Gęgawa <i>Anser anser</i>	C

Według SDF występują co najmniej 32 gatunki ptaków z załącznika I dyrektywy ptasiej, 13 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt. W okresie lęgowym obszar zasiedla co najmniej 1% populacji krajowej bielika, kani czarnej, kani rudej i puchacza, w stosunkowo wysokiej liczbie występują bocian czarny, bąk, gęgawa i żuraw.

Opis obszaru

Obszar obejmuje rozległy kompleks lasów położonych na północ od doliny Warty, zlokalizowanych w strefie krawędziowej doliny i na obszarze do niej przyległym, ciągnący się po Dębno i dolinę Myśli. Obszar wyróżnia się dużą lesistością, jego zasadniczą część stanowią lasy gospodarcze, w których rozrzucone są liczne torfowiska, jeziora i stawy. Największym jeziorem jest jezioro Ostrowiec z zalesioną wyspą. Zachodnią część rozcinają doliny rzeki Myśli i jej dopływu Kosy. Na obrzeżach rzek o silnie meandrujących korytach znajdują się niewielkie starorzecza o różnym stopniu lądowania i procesów torfotwórczych, a także rozległe enklawy zbiorowisk bagiennych, szuwarowych i leśnych.

Zaludnienie obszaru i związana z tym penetracja ludzka są stosunkowo niewielkie, skoncentrowane w północnej części obszaru, gdzie przeważają grunty rolne. Część południową stanowi zwarty kompleks leśny z osadnictwem skoncentrowanym na obrzeżach.

Ponad 70% powierzchni obszaru stanowią grunty Skarbu Państwa w zarządzie Lasów Państwowych reprezentowanych przez Nadleśnictwa Bogdaniec i Dębno (RDLP w Szczecinie).

Zagrożenia i sposoby ochrony

Najważniejsze zagrożenia zidentyfikowane w SDF to niewłaściwie prowadzona gospodarka leśna, wydobywanie ropy i gazu, procesy odwadniania ekosystemów torfowiskowych, wędkarska penetracja jezior, spływ nawozów z pól nasilający procesy eutrofizacji zbiorników wodnych i torfowisk; łowiectwo i kłusownictwo jako przyczyna penetrowania siedlisk.

Specyfika obszaru sprawia, że elementem kluczowym dla ochrony ptaków obszaru i ich siedlisk jest gospodarka leśna. Większość przedmiotów ochrony w obszarze to gatunki zasiedlające lasy, ich zachowanie uzależnione jest przede wszystkim od miejsc lęgów i żerowisk na ternach Lasów Państwowych. Za najistotniejsze uznać należy utrzymanie znaczącego udziału starodrzewia i ich niewielkiej penetracji, szczególnie w okresie lęgów, a także

utrzymanie mozaiki terenów otwartych, szczególnie mokradeł, w krajobrazie. Istotna jest także kontynuacja i doskonalenie skutecznie prowadzonej dotychczas ochrony strefowej oraz dalsza realizacja programów ochrony mokradeł.

Elementem skutecznej ochrony ptaków, szczególnie w części północnej obszaru powinno być powstrzymanie presji urbanizacji i wzrastającej penetracji terenu, szczególnie niekontrolowanego rozwoju rekreacji i turystyki, niekorzystnie oddziałującej na stan siedlisk gatunków antropofobnych.

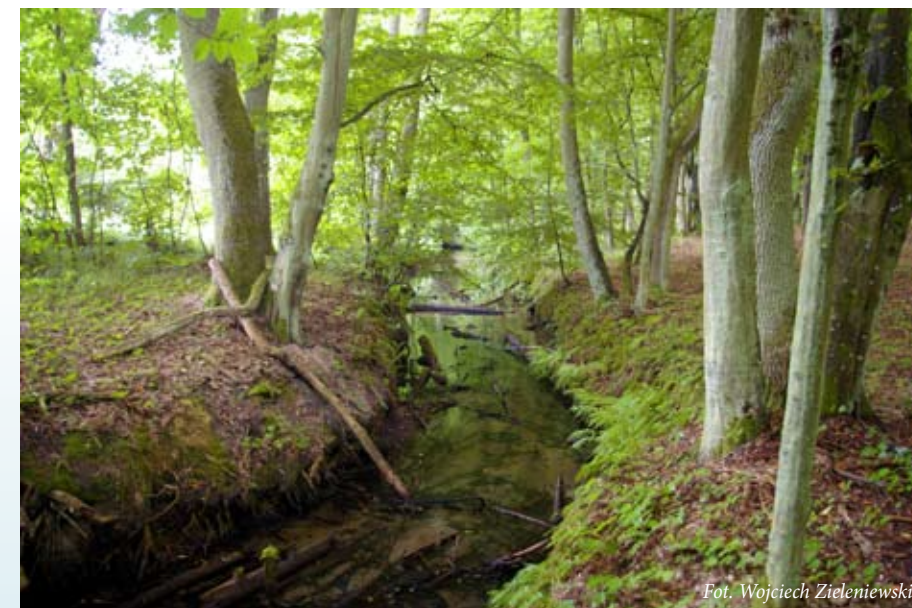
Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej?

HEATH M.F., EVANS M.I. (red.). 2000. Important Bird Areas in Europe: Priority sites for conservation, Northern Europe. BirdLife Inter., Cambridge (BirdLife Conservation). 1.

JERMACZEK A., MACIANTOWICZ M. (red.). 2005. Przyroda Ziemi Lubuskiej. Wydawnictwo Klubu Przyrodników. Świebodzin.

SIDŁO P.O., BŁASZKOWSKA B., CHYLARECKI P. (red.) 2004. Ostoje ptaków o randze europejskiej w Polsce. OTOPI. Warszawa.

Fot. Wojciech Zieleniewski

POJEZIERZE SŁAWSKIE PLB300011

Powierzchnia: 39 144,8 ha, z czego 44% w woj. lubuskim

Gminy (w woj. lubuskim): Sława, Wschowa, Kolsko, Nowa Sól

Formy ochrony przyrody (w woj. lubuskim): rezerваты przyrody „Jezioro Święte”, „Jezioro Mesze”, Przemęcki Park Krajobrazowy, obszar chronionego krajobrazu „20 - Pojezierze Sławskie”

Kluczowe ptaki wymienione w załączniku I dyrektywy ptasiej

Kod	Nazwa gatunkowa	Ranga w obszarze
A021	Bąk <i>Botaurus stellaris</i>	C
A022	Bączek <i>Ixobrychus minutus</i>	C
A272	Podróżniczek <i>Luscinia svecica</i>	C

Kluczowe regularnie występujące ptaki migrujące nie wymienione w załączniku I dyrektywy ptasiej

Kod	Nazwa gatunkowa	Ranga w obszarze
A043	Gęgawa <i>Anser anser</i>	C

Występuje co najmniej 46 gatunków ptaków z załącznika I dyrektywy ptasiej, w tym 30 z Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt. W okresie lęgowym obszar zasiedla co najmniej 1% populacji krajowej bąka, bączka i podróżniczka.

Opis obszaru

Obszar leży na Pojezierzu Sławskim i stanowi mozaikę jezior (około 6 % powierzchni) rozrzuconych wśród pól uprawnych (54 %) i dużych kompleksów leśnych (40 %). Występuje tu duże bogactwo rzeźby terenu. Jeziora są płytkie (od 2 do 9 m) i silnie zeutrofizowane, największe z nich to Sławskie (817 ha), Dominickie, Przemęckie i Wieleńskie. Rzeki i kanały odwadniające obszar należą do zlewni Obry. Wśród lasów dominują monokultury sosnowe, miejscami zachowały się fragmenty kwaśnych dąbrowów i innych naturalnych zbiorowisk leśnych. Tereny rolnicze to pola urozmaicone licznymi zadrzewieniami. Obniżenia terenowe zajmują wilgotne, żyzne łąki ze znacznym udziałem szuwarów i zakrzewień. Wzdłuż kanałów, grobli i rowów melioracyjnych występują zadrzewienia wierzbowo-topolowe i olchowe.

Zagrożenia i sposoby ochrony

Teren jest bardzo atrakcyjny turystycznie, dlatego najistotniejszym potencjalnym zagrożeniem są tu różne formy rekreacji i aktywności turystycznej, szczególnie ekspansja

Podróżniczek. Fot. Antoni Kasprzak

zabudowy rekreacyjnej w sąsiedztwie jezior. Niebezpieczeństwo stanowi także wypalanie trzcin, postępująca eutrofizacja jezior oraz obniżanie się poziomu wód gruntowych. Potencjalnym zagrożeniem jest również ewentualna intensywna eksploatacja złóż gazu ziemnego.

Ochrona gatunków kluczowych dla obszaru powinna polegać przede wszystkim na zabezpieczeniu ich najważniejszych siedlisk przed przekształceniem i nadmierną penetracją ludzką w okresie lęgów.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej?

- GRABIŃSKI W. 1986. Ptaki Pojezierza Sławskiego i okolic. Mat. pomoc. Naucz. Biol. Biologia. 2 36-43.
JERZAK L. 1999. Sławski Park Krajobrazowy. Dokumentacja projektowa. Liga Ochrony Przyrody, Zielona Góra.
KUŹNIAK S. 2000. Awifauna Przemęckiego Parku Krajobrazowego. W: A. Winiecki (red.). Ptaki parków krajobrazowych Wielkopolski. Wielkop. Prace Orn. 9: 69-88.
STĘPNIŃSKI J. 2003. Awifauna rezerwatu „Jezioro Trzebidzkie”. Biul. Parków Krajobr. Wielkopolski.

PUSZCZA BARLINECKA PLB080001

Powierzchnia: 26 505,6 ha, z czego 62% w woj. lubuskim

Gminy (w woj. lubuskim): Kłodawa, Santok, Strzelce Kraj., Zwierzyn

Formy ochrony przyrody (w woj. lubuskim): rezerваты przyrody „Buki Zdroiskie”, „Dębina”, „Rzeka Przyłęczek”, „Wilanów”, Barlinecko-Gorzowski Park Krajobrazowy, obszar chronionego krajobrazu „2 - Puszcza Barlinecka”

Kluczowe gatunki ptaków wymienione w załączniku I dyrektywy ptasiej

Kod	Nazwa gatunkowa	Status
A021	Bąk <i>Botaurus stellaris</i>	C
A030	Bocian czarny <i>Ciconia nigra</i>	C
A072	Trzmielojad <i>Pernis apivorus</i>	C
A073	Kania czarna <i>Milvus migrans</i>	C
A074	Kania ruda <i>Milvus milvus</i>	C
A075	Bielik <i>Haliaeetus albicilla</i>	C
A081	Błotniak stawowy <i>Circus aeruginosus</i>	C
A094	Rybołów <i>Pandion haliaetus</i>	C
A122	Derkacz <i>Crex crex</i>	C
A127	Żuraw <i>Grus grus</i>	C
A215	Puchacz <i>Bubo bubo</i>	B
A229	Zimorodek <i>Alcedo atthis</i>	C
A236	Dzięcioł czarny <i>Dryocopus martius</i>	C
A238	Dzięcioł średni <i>Dendrocopos medius</i>	C
A320	Muchołówka mała <i>Ficedula parva</i>	C

Wg SDF w obszarze występuje co najmniej 20 gatunków ptaków z załącznika I dyrektywy ptasiej, w tym 7 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt.

W okresie lęgowym obszar zasiedla puchacz - 1%-2% populacji krajowej, bielik - powyżej 1% populacji krajowej, co najmniej 1% populacji krajowej dzięcioła czarnego, kania czarnej, kani rudej i rybołowa. W stosunkowo wysokiej liczebności występują też bocian czarny, trzmielojad, zimorodek i żuraw. Liczebność wielu gatunków podanych w SDF jest prawdopodobnie znacznie zaniżona.

Najnowsze dane z roku 2011 (Wylegała i inni, w przygotowaniu) wskazują, że obszar ma istotne znaczenie dla grupy ptaków związanych ze starodrzewami, zwłaszcza liściastymi oraz śródleśnymi zbiornikami wodnymi. Puszcza Barlinecka jest jedną z najważniejszych w Polsce ostoi gągoła *Bucephala clangula* (129–130 par), żurawia *Grus grus* (59–65 par), siniaka *Columba oenas* (88–95 par), dzięcioła zielonego *Picus viridis* (27–30 par), dzięcioła

czarnego *Dryocopus martius* (100 par), dzięcioła średniego *Dendrocopos medius* (136–140 par) oraz muchołówki małej *Ficedula parva* (110 par). Ponadto stwierdzono tu znaczące populacje lęgowe cyraneczki *Anas crecca* (9 par), nurogęsi *Mergus merganser* (9 par), kani czarnej *Milvus migrans* (3 pary), bielika *Haliaeetus albicilla* (5 par), orlika krzykliwego *Aquila pomarina* (2 pary), rybołowa *Pandion haliaetus* (1 para), zielonki *Porzana parva* (3 pary) i samotnika *Tringa ochropus* (24–26 par).

Opis obszaru

Obszar obejmuje fragment rozległej Równiny Gorzowskiej, sandrowej płaszczyny porośniętej lasami Puszczy Gorzowskiej, na północ od dolin Warty i Noteci, na pograniczu woj. lubuskiego i zachodniopomorskiego. Teren ma bogatą sieć hydrograficzną; przecinają go dopływy Noteci - Polka i Santoczna oraz dopływ Warty - Kłodawka. W granicach obszaru znajduje się kilkadziesiąt jezior różnych typów, w większości położonych wśród lasów, z największym Jeziorem Barlineckim (268 ha). Liczne są niewielkie śródpolne i śródleśne oczka wodne, a także położone w zagłębieniach terenu torfowiska. Lasy zajmują ponad 80% powierzchni terenu. Mimo dominacji drzewostanów sosnowych, duży jest udział buczyn i dąbrów. Najlepiej zachowany zwarty kompleks lasów bukowych znajduje się na południe od Barlinka. Na mniejszych powierzchniach, w zagłębieniach terenu, występują bory bagienne i olsy, a w dolinach cieków i w okolicy źródlisk – łągi olszowo-jesionowe.

Około 90% obszaru jest własnością Skarbu Państwa w zarządzie Lasów Państwowych - Nadleśnictw Kłodawa, Strzelce Krajeńskie, Barlinek i Choszczno (RDLP w Szczecinie). Pozostałe 10% należy do ANR, właścicieli prywatnych i innych.

Zagrożenia i sposoby ochrony

Najważniejsze zagrożenia dla ptaków stanowiących przedmioty ochrony i ich siedlisk wg SDF to wycinanie starych drzewostanów, osuszanie terenu, zanieczyszczenia wód, presja turystyczna, bezpośrednie zagrożenie na skutek penetracji siedlisk (płoszenie, niszczenie gniazd itd).

Podobnie jak w innych obszarach zdominowanych przez siedliska leśne kluczowym elementem ochrony ptaków obszaru i ich siedlisk jest właściwa gospodarka leśna. Za najistotniejsze dla większości gatunków (bielik, rybołów, kania, bocian czarny, puchacz i inne) uznać należy utrzymanie znaczącego udziału starodrzewi i ich ograniczenie ich penetracji, szczególnie w okresie lęgów, a także utrzymywanie bądź odtwarzanie enklaw terenów otwartych, szczególnie mokradeł, w krajobrazie. Ważna jest także kontynuacja i doskonalenie ochrony strefowej oraz realizacja wszelkich programów dotyczących ochrony mokradeł i utrzymania siedlisk otwartych.

W całym obszarze skuteczna ochrona ptaków gatunków antropofobnych zależy od powstrzymania presji urbanizacji i wzrastającej penetracji terenu, szczególnie niekontrolowanego rozwoju różnych rekreacji i turystyki oraz powiązanej z tymi trendami zabudowy obrzeży jezior i śródleśnych enklaw.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej?

JERMACZEK A., MACIANTOWICZ M. (red.). 2005. Przyroda Ziemi Lubuskiej. Wydawnictwo Klubu Przyrodników. Świebodzin.
SIDŁO P.O., BŁASZKOWSKA B., CHYLARECKI P. (red.) 2004 Ostoje ptaków o randze europejskiej w Polsce. OTOP. Warszawa.
WYŁĘGAŁA P., BATYCKI A., KASPRZAK A., KASPRZAK A., KUJAWA D., TRAWIŃSKI W. (w przygotowaniu). Awifauna lęgowa obszaru Natura 2000 Puszcza Barlinecka.

Fot. Wojciech Zieleniewski

PUSZCZA NOTECKA PLB300015

Powierzchnia: 178 255,8 ha, z tego 23% w woj. lubuskim

Gminy (w woj. lubuskim): Santok, Przytoczna, Pszczew, Skwierzyna, Drezdenko

Formy ochrony przyrody (w woj. lubuskim): rezerваты przyrody „Czaple Wyspy”, „Czaplenice”, „Czaplisko”, „Łabędziniec”, obszary chronionego krajobrazu „6 - Pojezierze Puszczy Noteckiej”, „4 - Dolina Warty i Dolnej Noteci”

Ptaki wymienione w załączniku I dyrektywy ptasiej

Kod	Nazwa gatunkowa	Ranga w obszarze
A021	Bąk <i>Botaurus stellaris</i>	C
A022	Bączek <i>Ixobrychus minutus</i>	C
A030	Bocian czarny <i>Ciconia nigra</i>	C
A031	Bocian biały <i>Ciconia ciconia</i>	C
A060	Podgorzałka <i>Aythya nyroca</i>	B
A072	Trzmielojad <i>Pernis apivorus</i>	C
A073	Kania czarna <i>Milvus migrans</i>	B
A074	Kania ruda <i>Milvus milvus</i>	B
A075	Bielik <i>Haliaeetus albicilla</i>	B
A081	Błotniak stawowy <i>Circus aeruginosus</i>	C
A094	Rybołów <i>Pandion haliaetus</i>	C
A127	Żuraw <i>Grus grus</i>	C
A197	Rybitwa czarna <i>Chlidonias niger</i>	C
A215	Puchacz <i>Bubo bubo</i>	B
A238	Dzięcioł średni <i>Dendrocopos medius</i>	C
A307	Jarzębatka <i>Sylvia nisoria</i>	C
A320	Muchołówka mała <i>Ficedula parva</i>	C
A379	Ortolan <i>Emberiza hortulana</i>	C

Regularnie występujące ptaki migrujące nie wymienione w załączniku I dyrektywy ptasiej

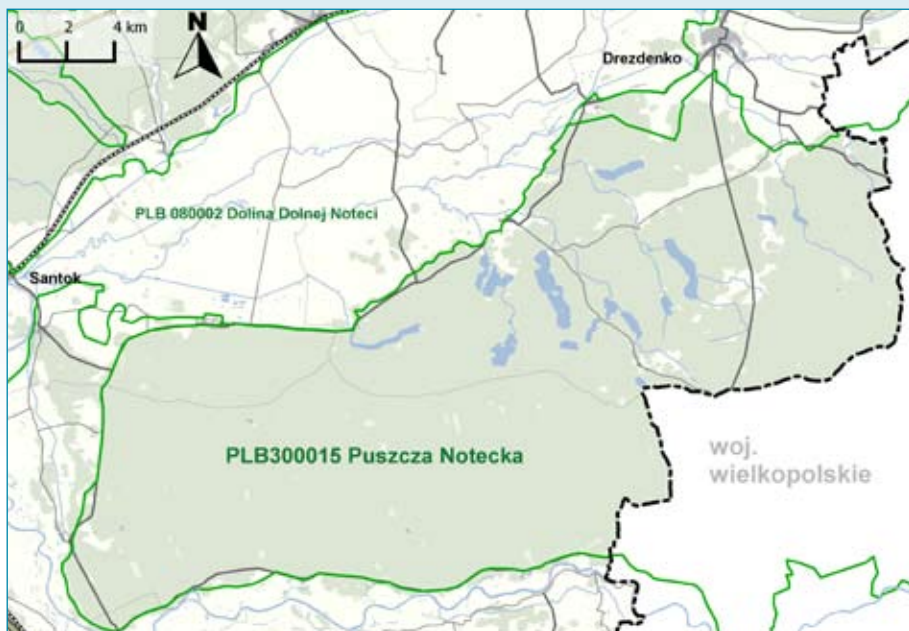
Kod	Nazwa gatunkowa	Ranga w obszarze
A036	Łabędź niemy <i>Cygnus olor</i>	C
A067	Gągoł <i>Bucephala clangula</i>	C
A070	Nurogęś <i>Mergus merganser</i>	C

Fot. Antoni Kasprzak

Lerka przy gnieździe z młodymi. Fot. Antoni Kasprzak

Wg SDF w obszarze występuje co najmniej 30 lęgowych gatunków ptaków z załącznika I dyrektywy ptasiej, 11 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt. W okresie lęgowym obszar zasiedla powyżej 2% populacji krajowej bielika, kani czarnej i kani rudej, co najmniej 1% populacji krajowej bąka, podgorzałki, puchacza, rybołowa, trzmielojada, gągoła i nurogesi, w stosunkowo wysokiej liczebności występuje bocian czarny, błotniak stawowy, ortolan i żuraw. Nowsze dane (Wilk i inni 2010) rzucają nowe światło na przedmioty ochrony w obszarze, do najważniejszych zaliczając lerkę (2000-4000 par) dla której obszar jest najważniejszą Ostoją w Polsce, czy lelka (200-600 par) - druga pod względem liczebności Ostoja w kraju, podobnie jak w przypadku kani czarnej, mimo spadku liczebności gatunku, gniazdującej tu w liczbie 15-18 par.

Opis obszaru

Jeden z rozleglejszych obszarów Natura 2000 w Polsce. Stanowi zwarty, jednolity kompleks leśny w międzyrzeczu Noteci i Warty, będącym częścią pradoliny Toruńsko Eberswaldzkiej, równiny akumulacyjnej przekształconej przez wiatr. Jest to największy w Polsce obszar wydm śródlądowych, głównie o wysokości 20-30 m, maksymalnie do 98 m n.p.m. W środkowej części uformowały się wały o przebiegu południkowym, leżące 500 - 600 m od siebie. W części wschodniej mają one kształt paraboliczny. Wydmy pokryte są monotonnym, jednowiekowym lasem, głównie sosnowym (92%), posadzonym tu po wielkiej klęsce spowodowanej gradacjami owadów w okresie międzywojennym. Pozostałości drzewostanów naturalnych są chronione w rezerwach. Na terenie ostoi znajduje się ponad 50 jezior, przeważnie płytkich, pochodzenia wytopiskowego, zwykle eutroficznych.

W zagłębieniach terenu lub na brzegach jezior utrzymują się torfowiska, na ogół w pewnym stopniu przekształcone.

Ponad 80% obszaru, poza śródleśnymi enklawami, to lasy stanowiące własność Skarbu Państwa w zarządzie Lasów Państwowych RDLP w Szczecinie, Pile i Poznaniu.

Zagrożenia i sposoby ochrony

Zagrożenia dla przedmiotów ochrony wg SDF powodowane są przez następujące czynniki: wyręb drzew, usuwanie martwego drewna z lasu, wypalanie roślinności, zaniechanie dotychczasowego użytkowania rolnego, wylewanie ścieków, czyszczenie stawów i usuwanie mułu dennego, składowanie odpadów organicznych, gradacje szkodników i pożary, lokalizacja i eksploatacja składowisk odpadów, płoszenie ptaków, niszczenie gniazd, penetrowanie siedlisk oraz polowanie w terminach niedozwolonych.

Wśród innych zagrożeń wymienić można zabudowę rekreacyjną, pogorszenie struktury wiekowej lasów, zalesianie i naturalną sukcesję na nieużytkowanych rolniczo terenach, nielegalny odstrzał ptaków na stawach hodowlanych oraz eksploatację surowców naturalnych.

Ponad 80% obszaru Ostoi stanowią lasy, dlatego ich stan, wiek, struktura gatunkowa i przestrzenna, a także stopień ich penetracji przez człowieka, odgrywają najistotniejszą rolę w kształtowaniu warunków funkcjonowania populacji prawie wszystkich gatunków, dla których obszar ma kluczowe znaczenie.

W strategii ochrony obszaru, mającej przełożenie na plany urządzania lasu, programy ochrony przyrody nadleśnictw i codzienną praktykę, należy dążyć do kumulowania działań ochronnych i przedsięwzięć zmierzających do zmniejszenia wszelkich form antropopresji w obszarach występowania gatunków antropofobnych. Należy rozwijać i doskonalić prowadzoną od wielu lat z dobrym skutkiem ochronę strefową oraz programy małej retencji i ochrony mokradeł. Jako kluczowy element gospodarki leśnej należy traktować zapewnienie stałego znaczącego udziału starych lasów stanowiących siedliska większości gatunków przedmiotów ochrony. Jednocześnie, dla takich gatunków jak lerkka czy lelek, istotne jest zapewnienie odpowiednich powierzchni terenów otwartych.

Istotnym elementem skutecznej ochrony ptaków powinno być także działania zmierzające do ograniczenia presji urbanizacji i wzrastającej penetracji terenu, szczególnie niekontrolowanego rozwoju rekreacji i turystyki, niekorzystnie oddziałującej na stan siedlisk gatunków antropofobnych w obszarze.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej?

- BEDNORZ J., KUPCZYK M., KUŹNIAK S., WINIECKI A. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- BirdLife International/European Bird Census Council. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Inter., Cambridge (BirdLife Conservation). 10.
- MACIOROWSKI G., MIZERA T., ILKÓW M., STATUCH T., KUJAWA D. 2000. Awifauna Sierakowskiego Parku Krajobrazowego W: A. Winiecki (red.). Ptaki parków krajobrazowych Wielkopolski. Wielkop. Prace Orn. 9: 39-67.
- MIZERA T. I INNI. 2011. Próba oceny liczebności lerkki Lullula arborea w ostoi Natura 2000 Puszcza Notecka, w roku 2010. Studia i Materiały CEPL w Rogowie, 2, 27: 77-88.
- SIDŁO P.O., BŁASZKOWSKA B. & CHYLARECKI P. (red.) 2004 Ostoje ptaków o randze europejskiej w Polsce. OTOP. Warszawa.

STAWY PRZEMKOWSKIE PLB020003

Powierzchnia: 4605,4 ha, z czego w woj. lubuskim około 30%

Gmina (w woj. lubuskim): Niegosławice

Formy ochrony przyrody (w woj. lubuskim): obszar chronionego krajobrazu „31 - Dolina Szprotawki”

Kluczowe gatunki ptaków wymienione w załączniku I dyrektywy ptasiej

Kod	Nazwa gatunkowa	Ranga w obszarze
A021	Bąk <i>Botaurus stellaris</i>	C
A022	Bączek <i>Ixobrychus minutus</i>	C
A038	Łabędź krzykliwy <i>Cygnus cygus</i>	B
A060	Podgorzałka <i>Aythya nyroca</i>	C
A073	Kania czarna <i>Milvus migrans</i>	C
A074	Kania ruda <i>Milvus milvus</i>	C
A075	Bielik <i>Haliaeetus albicilla</i>	C
A081	Błotniak stawowy <i>Circus aeruginosus</i>	C
A127	Żuraw <i>Grus grus</i>	C

Kluczowe gatunki regularnie występujących ptaków migrujących nie wymienionych w załączniku I dyrektywy ptasiej

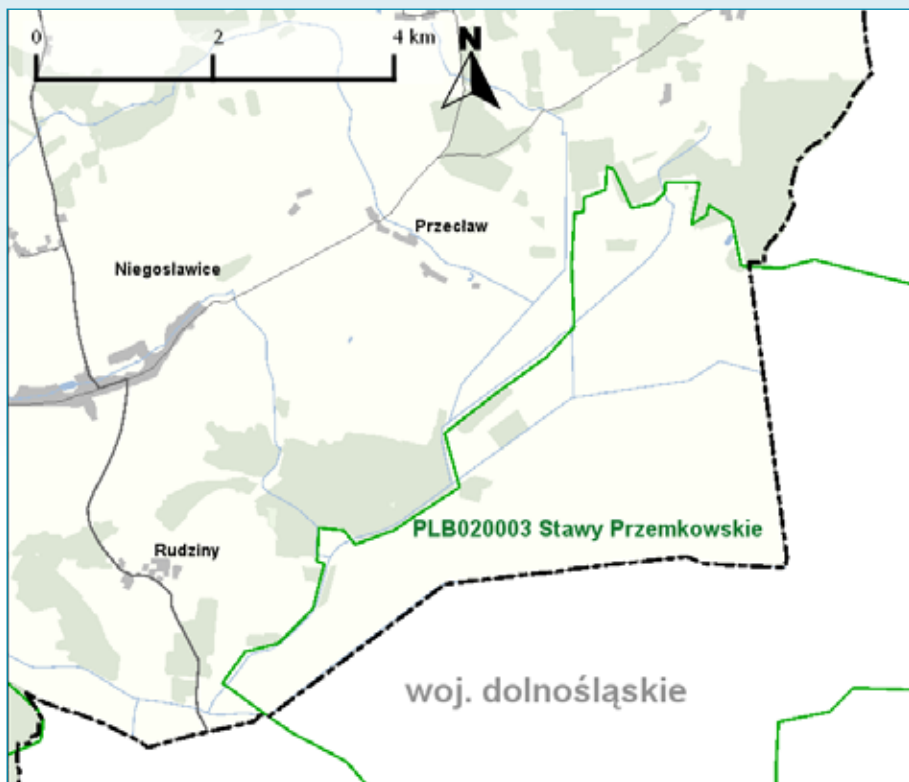
Kod	Nazwa gatunkowa	Status w obszarze
A004	Perkozek <i>Tachybaptus ruficollis</i>	C
A006	Perkoz rdzawoszyi <i>Podiceps grisegena</i>	C
A008	Zausznik <i>Podiceps nigricollis</i>	B
A036	Łabędź niemy <i>Cygnus olor</i>	C
A039	Gęś zbożowa <i>Anser fabalis (migr.)</i>	C
A043	Gęgawa <i>Anser anser</i>	C
A052	Cyraneczka <i>Anas crecca (migr.)</i>	C
A053	Krzyżówka <i>Anas platyrhynchos</i>	C
A055	Cyranka <i>Anas querquedula</i>	C
A056	Płaskonos <i>Anas clypeata</i>	C
A059	Głowienka <i>Aythya ferina</i>	C
A061	Czernica <i>Aythya fuligula</i>	C
A118	Wodnik <i>Rallus aquaticus</i>	C
A125	Łyska <i>Fulica atra</i>	C

Płaskonos. Fot. Piotr Chara

Fot. Tomasz Krzyśków

Wg SDF w obszarze występuje co najmniej 18 gatunków ptaków z załącznika I dyrektywy ptasiej, w tym 8-9 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt. Jest to także ważny teren dla migrujących ptaków wodnych i błotnych. W okresie lęgowym obszar zasiedla co najmniej 1% populacji krajowej następujących gatunków ptaków: łabędź krzykliwy, gęga, podgorzałka i zausznik; w mniejszej, ale znaczącej ilości obszar zasiedla: łabędź niemy, bąk, czernica, głowienka i wodnik. W okresie wędrówek występuje tu co najmniej 1% populacji szlaku wędrówkowego gęsi zbożowej, płaskonosy i głowienki, a stosunkowo duże koncentracje osiąga łabędź niemy, cyraneczka, krzyżówka i łyska; ptaki wodno-błotne występują w koncentracjach powyżej 20 000 osobników co kwalifikuje obszar jako ostoję ważną dla tej grupy ptaków. Bardzo licznie (do 350 par) występuje tu wąsatka *Panurus biarmicus*. Wg nowszych danych (Wilk i inni 2010) w obszarze występuje aż 35 gatunków z zał. I Dyrektywy Ptasiej, z czego 26 to gatunki lęgowe.

Opis obszaru

Obszar leży w dolinie skanalizowanej rzeki Szprotawy, dopływu Bobru, na pograniczu woj. dolnośląskiego i lubuskiego, kilkanaście km na południowy wschód od Szprotawy, przylegając do północno-wschodniego krańca Borów Dolnośląskich. Obejmuje dwa kompleksy złożone z około 30 stawów rybnych o pow. 769 i 179 ha, wraz z otoczeniem - fragmentami łąg olszowych-jesionowych oraz kompleksami szuwarów i ekstensywnie

wykorzystywanych, wilgotnych łąk z kępami zarośli wierzbowych. Część położona w woj. lubuskim to przede wszystkim obszar dawnego poligonu lotniczego, różnego rodzaju tereny podmokłe, zarośla wierzbowe o mniejszym znaczeniu dla większości gatunków będących przedmiotami ochrony w obszarze, których występowanie wiąże się przede wszystkim z obszarem samych stawów położonych w całości w części dolnośląskiej.

Większość terenu Stawów Przemkowskich, w tym same stawy rybne, jest własnością Skarbu Państwa w zarządzie Agencji Nieruchomości Rolnych, Starosty Polkowickiego (użytek ekologiczny „Przemkowskie Bagno”), Wojewody Lubuskiego (dawny poligon w części lubuskiej) i Lasów Państwowych (tereny leśne). Niewielkie fragmenty na obrzeżu są własnością prywatną. obszar stawów (1046,3 ha) objęty jest ochroną rezerwatową (rezerwat Stawy Przemkowskie).

Tereniem stawów rybnych zarządza prywatny dzierżawca. Użytek ekologiczny administrowany jest przez Dolnośląski Zespół Parków Krajobrazowych, a tereny leśne przez Nadleśnictwa: Przemków i Głogów podległe Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych we Wrocławiu oraz Nadleśnictwo Szprotawa podległe Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Zielonej Górze.

Zagrożenia i sposoby ochrony

Zasadnicze zagrożenia dla obszaru to obniżanie się poziomu wód gruntowych, zarastanie i wypływanie się stawów, oraz presja w kierunku redukcji liczebności gatunków konkurujących z hodowlą ryb, a także zaniechanie użytkowania łąk i pastwisk w otoczeniu. W części lubuskiej zagrożenie stanowi postępująca sukcesja roślinności krzewiastej, a także brak formalnej ochrony terenu i jego nieuregulowany status prawny.

Dla skutecznej ochrony konieczne jest utrzymanie ekstensywnych form gospodarki, zarówno w obrębie stawów rybnych jak i użytkowanych rolniczo gruntów w otoczeniu, powstrzymanie sukcesji zarośli oraz obniżania się poziomu wód gruntowych, poprawa czystości wód oraz skuteczna ochrona prawna obszaru.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej?

- BirdLife International/European Bird Census Council. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife International, Cambridge (BirdLife Conservation Series No. 10).
- CIEŚLAK M., CZAPULAK A., KROGULEC J. 1991. Ptaki Rezerwatu „Stawy Przemkowskie” i okolic. Ptaki Śląska. 8: 54-100.
- CZAPULAK A., ADAMSKI A., CIEŚLAK M., ZAWADZKI L. 1998. Ptaki wodne rezerwatu „Stawy Przemkowskie” w latach 90. Ptaki Śląska. 12: 81-112.
- HEATH M.F., EVANS M.I. (red.). 2000. Important Bird Areas in Europe: Priority sites for conservation, Northern Europe. BirdLife International, Cambridge (BirdLife Conservation Series No. 8).
- RUSZLEWICZ A. (red.) 2006. Plan lokalnej współpracy na rzecz ochrony obszaru Natura 2000 - PLB020003 Stawy Przemkowskie Ministerstwo Środowiska.
- WILK T., JUJKA M., KROGULEC J., CHYLARECKI P. 2010. Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.

UJŚCIE WARTY PLC080001

Powierzchnia: 33 297,4 ha

Gminy: Kostrzyn n. Odrą, Bogdaniec, Witnica, Górzycza, Krzeszyce, Słońsk

Formy ochrony przyrody: Park Narodowy Ujście Warty, Park Krajobrazowy Ujście Warty, rezerваты przyrody „Lemierzyce”, „Pamięcin” i „Dolina Postomii”. Ostoja Ramsar Słońsk, obszar chronionego krajobrazu „5 - Gorzowsko-Krzeszycka Dolina Warty”, obszar chronionego krajobrazu „15 - Słubicka Dolina Odry”

Kluczowe gatunki ptaków wymienione w załączniku I dyrektywy ptasiej

Kod	Nazwa gatunkowa	Ranga w obszarze
A021	Bąk <i>Botaurus stellaris</i>	C
A022	Bączek <i>Ixobrychus minutus</i>	C
A023	Ślepowron <i>Nycticorax nycticorax</i>	C
A027	Czapla biała <i>Egretta alba</i>	A
A031	Bocian biały <i>Ciconia ciconia</i>	C
A074	Kania ruda <i>Milvus milvus</i>	C
A075	Bielik <i>Haliaeetus albicilla</i>	C
A081	Błotniak stawowy <i>Circus aeruginosus</i>	C
A119	Kropiatka <i>Porzana porzana</i>	B
A122	Derkacz <i>Crex crex</i>	C
A127	Żuraw <i>Grus grus (migr.)</i>	C
A131	Szczudlak <i>Himantopus himantopus</i>	A
A151	Batalion <i>Philomachus pugnax (migr.)</i>	C
A176	Mewa czarnogłowa <i>Larus melanocephalus</i>	C
A177	Mewa mała <i>Larus minutus</i>	B
A193	Rybitwa rzeczna <i>Sterna hirundo</i>	B
A195	Rybitwa białoczelna <i>Sternula albifrons</i>	C
A196	Rybitwa białowąsa <i>Chlidonias hybrida</i>	C
A197	Rybitwa czarna <i>Chlidonias niger</i>	B
A229	Zimorodek <i>Alcedo atthis</i>	C
A294	Wodniczka <i>Acrocephalus paludicola</i>	C
A307	Jarzębatka <i>Sylvia nisoria</i>	C
A338	Gąsiorek <i>Lanius collurio</i>	C

Fot. Andrzej Jermaczek

Fot. Andrzej Jermaczek

**Kluczowe regularnie występujące gatunki ptaków migrujących
nie wymienione w załączniku I dyrektywy ptasiej**

Kod	Nazwa gatunkowa	Ranga w obszarze
A048	Ohar <i>Tadorna tadorna</i>	B
A050	Świstun <i>Anas penelope</i>	C
A051	Krakwa <i>Anas strepera</i>	B
A052	Cyraneczka <i>Anas crecca</i>	C
A053	Krzyżówka <i>Anas platyrhynchos</i>	C
A054	Rożeniec <i>Anas acuta</i>	C
A055	Cyranka <i>Anas querquedula</i>	B
A056	Płaskonos <i>Anas clypeata</i>	B
A059	Głowienka <i>Aythya ferina</i>	C
A061	Czernica <i>Aythya fuligula</i>	B
A125	Lyska <i>Fulica atra</i>	C
A130	Ostrygojad <i>Haematopus ostralegus</i>	B
A136	Sieweczka rzeczna <i>Charadrius dubius</i>	C
A153	Kszyk <i>Gallinago gallinago</i>	C
A156	Rycyk <i>Limosa limosa</i>	C
A160	Kulik wielki <i>Numenius arquata</i>	C
A162	Krwawodziób <i>Tringa totanus</i>	B
A198	Rybitwa białoskrzydła <i>Chlidonias leucopterus</i>	B
A987	Siewki	C
A992	Kaczki	C
A994	Gęsi	B

Obszar, w tych samych granicach, obejmuje ostoję ptasią oraz siedliskową.

Występuje tu co najmniej 60 gatunków ptaków z załącznika I dyrektywy ptasiej, w tym 29 lęgowych oraz do 20 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt.

Wg SDF w okresie lęgowym obszar zasiedlają następujące gatunki będące przedmiotem zainteresowania sieci Natura 2000: ohar - ponad 10% legowej populacji krajowej, gęgawa - ponad 7% populacji krajowej, płaskonos - ponad 5% populacji krajowej, kropiatka - 3%-4% populacji krajowej, krakwa - ponad 2% populacji krajowej, czapla biała, łyska, szczudlak, ostrygojad i krwawodziób - powyżej 1% populacji krajowej, czernica, mewa mała, rybitwa białoczelna, rybitwa białoskrzydła, rybitwa czarna i wodniczka - co najmniej 1% populacji krajowej, głowienka, kszyk i śmieszka - około 1% populacji krajowej. W stosunkowo wysokim zagęszczeniu występują: bocian biały, bocian czarny, derkacz, gąsiorek, jarzębatka, podróżniczek i inne. W obrębie ostoi znajdują się dwie duże kolonie bocianów białych: w Czarnowie i Kamieniu Małym.

W okresie wędrówek licznie występuje tu gęś zbożowa - powyżej 15% populacji szlaku wędrówkowego, łabędź krzykliwy, gęgawa - powyżej 10% populacji szlaku wędrówkowego, krzyżówka - powyżej 5% populacji szlaku wędrówkowego, na pierzowisku zbiera

się 25.000 pierzających się ptaków tego gatunku, płaskonos - powyżej 4% populacji szlaku wędrówkowego, bocian czarny, czernica i głowienka - powyżej 2% populacji szlaku wędrówkowego i żuraw - powyżej 1% populacji szlaku wędrówkowego; stosunkowo wysokie koncentracje osiągają także: łabędź czarnodzioby, cyraneczka, rożeniec, świstun, batalion, błotniak zbożowy; ptaki wodno-błotne występują w koncentracjach wielokrotnie przewyższających liczbę 20000 osobników. W okresie zimy występuje co najmniej 1% populacji szlaku wędrówkowego następujących gatunków ptaków: łabędź krzykliwy, krzyżówka i łyska.

Nowsze dane (Wilk i inni 2010) podają kolejne gatunki kwalifikujące obszar do najważniejszych Ostoi w kraju, podawane wcześniej w znacznie niższej liczebności, wymienić można między innymi: rybitwę białowąsą *Chlidonias hybrida* (do 160 par), czaplę białą *Egretta alba* (do 600 os.), żurawia *Grus grus* (do 5200 os. w okresie migracji), gęś białoczelną *Anser albifrons* (do 45.000) i inne. Ogólna liczebność ptaków wodno - błotnych w obszarze dochodzi do 150.000 os.

Obszar należy do najważniejszych w kraju ostoi dla migrujących populacji łabędzia krzykliwego i gęsi zbożowej (1 miejsce pod względem liczebności) oraz czapli białej, łyski, gęsi białoczelnej i gęgawy (2 miejsce).

Opis obszaru

Obszar Ujście Warty obejmuje rozległą, szeroką na kilkanaście kilometrów dawną terasę zalewową Warty, przy jej ujściu do Odry, wraz z Kostrzyńskim Zbiornikiem Retencyjnym i fragmentem doliny Odry, poprzecinaną licznymi odnogami cieków, starorzeczami i kanałami. Na terenach zalewowych dominują okresowo zalewane łąki i pastwiska, szuwały zdominowane przez mozgę i wysokie turzyce, zarośla wierzbi i łęgi wierzbowe. Co roku około 1/3 obszaru jest zalewana, roczne wahania poziomu wody w tej części dochodzą do

3,5 m, a najwyższy jej poziom występuje przeważnie wiosną, w marcu lub kwietniu. Nie jest to jednak regułą, zdarzają się też silne wahania poziomu wód poza tym okresem. Na obszarach odciętych od zalewów wałami dominują ekstensywnie użytkowane łąki i pastwiska oraz pola orne. Na krawędzi dolin wykształciły się płaty muraw kserotermicznych oraz lasy, głównie o charakterze grądów.

W obszarze, w tych samych granicach obejmującym specjalny obszar ochrony siedlisk występują dobrze wykształcone chronione siedliska przyrodnicze, łącznie 14 typów, i podtypów, reprezentujące fragmenty siedlisk typowych dla dolin dużych rzek i ich krawędzi, ze starorzeczami, okresowo zalewanymi łąkami i pastwiskami, lasami lęgowymi i murawami kserotermicznymi. Łączna powierzchnia siedlisk chronionych na podstawie dyrektywy siedliskowej wynosi ponad 7% powierzchni obszaru. Część ostoi - dawny rezerwat Słońsk, obecnie część Parku Narodowego Ujście Warty jest jednym z najcenniejszych obszarów wodno-błotnych w Europie Środkowej, objętym Konwencją Ramsar.

Około 60% obszaru jest własnością Skarbu Państwa w zarządzie Parku Narodowego Ujście Warty, RZGW, ANR i Lasów Państwowych (Nadleśnictwa Ośno i Dębno), pozostała część to grunty prywatne.

Zagrożenia i sposoby ochrony

Do najistotniejszych zagrożeń wpływających na stan ochrony populacji ptaków i ich siedliska w obszarze należą: ograniczenie powierzchni koszonych łąk i wypasanych pastwisk oraz związana z tym sukcesja roślinności, głównie zarośli wierzb, zmiany reżimu wodnego obszarów zalewowych polegające na ograniczeniu długości trwania i wielkości zalewu, oraz ekspansja obcych gatunków roślin (rzepień włoski), a także zwierząt (norka amerykańska, szop praczy).

Mimo, że jest to jeden z najważniejszych dla ochrony ptaków wodnych i błotnych obszarów chronionych w Polsce na jego terenie (poza granicami Parku Narodowego) oraz obrzeżach, organizowane są regularne i liczne polowania, w których rocznie ginie tysiące ptaków, głównie gęsi stanowiących przedmiot ochrony w obszarze.

Największe skupienie gatunków będących przedmiotem zainteresowania programu Natura 2000 koncentruje się na obszarze Kostrzyńskiego Zbiornika Retencyjnego, dlatego jednym z najważniejszych i kluczowych celów ochrony obszaru Natura 2000 Ujście Warty powinna być skuteczna ochrona tego terenu, związana przede wszystkim z utrzymaniem optymalnego z punktu widzenia ochrony przyrody jego reżimu hydrologicznego.

Drugi strategiczny cel ochrony obszaru to zabezpieczenie populacji gatunków i ich siedlisk związanych z użytkowaniem rolniczym poprzez utrzymanie bądź przywrócenie ekstensywnego użytkowania łąkowego i wypasowego.

Najistotniejsze cele operacyjne odnoszące się do ochrony ptaków sformułowano w przygotowywanym już w roku 2005 pilotażowym projekcie planu ochrony obszaru.

Za najważniejsze dla populacji i siedlisk większości gatunków ptaków uznano zapewnienie łączności hydrologicznej Kostrzyńskiego Zbiornika Retencyjnego z rzeką Wartą już przy wysokich stanach wód średnich oraz zachowanie na dotychczasowych zasadach ograniczonej penetracji ludzkiej terenu Parku Narodowego.

Dla ptaków siedlisk otwartych decydujące jest utrzymanie lub odtworzenie otwartego charakteru terenów zalewowych stanowiących siedliska ptaków wodnych i błotnych w

centralnej części Kostrzyńskiego Zbiornika Retencyjnego, utrzymanie dominującego udziału ekstensywnie użytkowanych użytków zielonych w krajobrazie całego obszaru, w tym znaczącego arealu w formie ekstensywnie użytkowanych wilgotnych lub zalewowych łąk, koszonych po 15 lipca oraz ekstensywnie użytkowanych pastwisk

Dla ptaków migrujących, szczególnie gęsi, za najważniejsze uznano stworzenie strefy ochronnej z wyłączeniem polowań na ptaki w obszarze, szczególnie wokół Parku Narodowego Ujście Warty oraz ocena wpływu polowań na chronione w obszarze gatunki.

W związku z ekspansją norki amerykańskiej i innych drapieżników bardzo istotna jest bieżąca ocena strat w lęgach i ich przyczyn, a w razie potrzeby czynna ochrona poprzez ograniczenie liczebności odpowiedzialnych za nie ssaków, szczególnie norki, a także nie lokalizowanie ferm hodowlanych tych zwierząt w pobliżu obszaru.

W granicach Parku Narodowego wskazano potrzebę bieżącego zabezpieczania przed drapieżnikami oraz wydeptywaniem przez bydło i penetracją ludzką kolonii i skupień gniazd niektórych gatunków, szczególnie mew i rybitw.

Andrzej Jermaczek

Chcesz wiedzieć więcej?

- BARTOSZEWICZ M., WYPYCHOWSKI K., ENGEL J. 2000. Numbers of some birds species in Słońsk Nature Reserve in 1994-1997. *Biological Bulletin of Poznań*. (37)2: 235-255.
- BirdLife International/European Bird Census Council. 2000. European bird populations: estimates and trends. *BirdLife Inter.*, Cambridge (BirdLife Conservation). 10.
- EHRNSBERGER R., DABERT J. BŁASZAK C. (red.). 1999. *Przyroda rezerwatu Słońsk*. ACARUS, Poznań.
- ENGEL J., MAJEWSKI P. 1988. Liczebność i skład gatunkowy gęsi nielegowych w rezerwacie Słońsk. *Acta Orn.* 24(1). Głowiński Z. (red.). 1992. *Polska czerwona księga zwierząt*. PWRiL, Warszawa. 1-352.
- GRIMMETT R.F.A., JONES T.A. (red.). 1989. *Important Bird Areas in Europe*. ICBP, Cambridge.
- GROMADZKI M., GROMADZKA J., SIKORA A., WIELOCH M. 2002. Wielkość populacji i trendy liczebności wybranych gatunków ptaków lęgowych w Polsce w latach 1991-2002. *ZO PAN*, Gdańsk. Msc.
- HEATH M.F., EVANS M.I. (red.). 2000. *Important Bird Areas in Europe: Priority sites for conservation, Northern Europe*. BirdLife Inter., Cambridge (BirdLife Conservation). 1.
- JERMACZEK A., CZWAŁGA T., KRZYŚKÓW T., STAŃKO R. 1990. Ptaki Kostrzyńskiego Zbiornika Retencyjnego w okresie lęgowym w latach 1987-1989. *Łub. Przegl. Przyr.* 1, 2: 3-37.
- JERMACZEK A., CZWAŁGA T., KRZYŚKÓW T., STAŃKO R. 1993. Ptaki Kostrzyńskiego Zbiornika Retencyjnego w latach 1990-92. *Przegl. Przyr.* 4, 2: 21-40.
- JERMACZEK A., CZWAŁGA T., JERMACZEK D., KRZYŚKÓW T., RUDAWSKI W., STAŃKO R. 1995. *Ptaki Ziemi Lubuskiej*. Wyd. Lubuskiego Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- JERMACZEK A., MACIANTOWICZ M. (red.). 2005. *Przyroda Ziemi Lubuskiej*. Wydawnictwo Klubu Przyrodników. Świebodzin.
- WILK T., JUJKA M., KROGULEC J., CHYLARECKI P. 2010. *Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce*. OTOP, Marki.

Rybitwa rzeczna. Fot. Piotr Chara

SUMMARY

Natura 2000 sites in Lubuskie Province (Poland) protect species and habitats that are disappearing in Europe. The total area of the existing 62 Sites of Community Interest (SCIs) cover 188,194 ha which constitutes 13.45 % of the region surface. 12 Special Protection Areas (SPAs) cover the area of 293,998 ha (21.02 %). The percentage of Natura 2000 sites in these regions is slightly higher than the percentage of Natura 2000 sites in the whole country. 11.05 % and 15.6 % of Poland is covered by SCIs and SPAs respectively. Natura 2000 sites, taking into consideration partial overlapping of the areas, protect 19.7% of the country and 25.5% of Lubuskie Province. In the neighbouring Brandenburg Province (one of federal states in Germany), the total percentage of Natura 2000 areas covers 26% of the region (11.3 % SACs and 22% SPAs). In the whole Germany 15.4 % of the country area is covered with Natura 2000. In Europe in 2011 Natura 2000 areas were established on 18% of terrestrial areas of the EU member states.

The network in Lubuskie Province has not been completed. According to the conclusions of the last bi-lateral biogeographical seminar there is a necessity to establish at least two SACs – Valley of Odra River by Krosno (Krośnieńska Dolina Odry), Trough of Torzymские Lakes (Rynna Jezior Torzymских) and to enlarge the area of Ilanka River Mouth (Ujście Ilanki). New data also provide grounds for enlarging Barlinecka Wood (Puszcza Barlinecka) SPA.

Among 62 SCIs in Lubuskie Province, 12 sites are partly situated in neighbouring provinces. The percentage of the area situated in Lubuskie Province varies from 3 % (Łęgi Odrzańskie) to 98,8 % (Nowosolska Dolina Odry – Odra River Valley by Nowa Sól). Among 12 SPAs only Ujście Warty (Warta River Mouth) and Dolina Dolnej Noteci (Valley of Lower Noteć) are located completely within the border of the province. The smallest sites cover the area of 0,1 ha and they are represented by the church attics in Otyń and Sulechów. Uroczyska Puszczy Drawskiej (Drawski Primeval Forest) with the total area of 74,416 ha; ca. 33,500 ha (45%) of which lies within the border of the province, belongs to the biggest sites. Among SPAs the biggest site is Lasy Puszczy nad Drawą (Primeval Forest by Drawa River) that covers the area of 190,279 ha, 29% of which lies within the border of the province. The smallest site is Stawy Przemkowskie (Ponds by Przemków) with the total area of 4,605 ha (30% within Lubuskie Province).

Most habitats and species protected in Nature 2000 sites in Lubuskie Province are typical of Middle Europe. Some of them are unique in Poland but also in Europe. One of such sites is called Nietoperek (Bat site). It is probably the biggest hibernation site for bats in Europe. In January 2011 in the underground of Międzyrzecz Fortified Region there were 27,275 bats found. This number was lower than the record number of 2008, when 31,693 individuals were counted. The number of large mouse-eared bat *Myotis myotis* is sometimes up to 19,000 individuals. The tunnel of barbastele by Nowograd Bobrzański is a very interesting object where the overwintering area of barbastele *Barbastella barbastele* is protected. You can find even 1870 individuals there. This place is considered to be the biggest overwintering area of this bat species known in Poland.

Lubuskie Province is also an important place for the biggest beetle in Poland – *Lucanus cervus*. The most numerous populations of this species live in the sites: Dębowiec, Ostoja Przemęcka and Aleje in Gryżyna and Zawisze (oak alleys in Gryżyna and Zawisze). There you can also find other rare species: great capricorn beetle *Cerambyx cerdo* and hermit beetle *Osmoderma eremita*, the latter of which is a so-called priority species.

Because of the occurrence of young populations of wolves in west Poland, in this region two sites dedicated to this endangered species have been established: Wilki by Nysa (Wolves by Nysa) and Lasy Dobrosułówskie (Woods by Dobrosułów). This predator has been effective re-colonising the Province since the beginning of 21st century. Nowadays, at least 7 packs wander through forests of this land, mostly in Lower Silesian Woods (Bory Dolnośląskie) and Woods by Rzepiń (Puszcza Rzepińska). Wolves are trying to populate Drawska Wood (Puszcza Drawskie). Unfortunately, in this part of Poland the only pack broke up in 2011 as the result of illegal shooting down of a breeding pair during a hunting organized for foreign hunters.

The inaccessible marshes on the area of Ilanka River Mouth (Ujście Ilanki) protect the most important species in west Poland – the biggest population of European pond turtle *Emys orbicularis* with the total number of individuals amounting to ca. 100. Thanks to active protection projects that have been conducted recently, the habitat conditions of this reptile have improved.

One of the important habitats, which Poland is especially responsible for in the European Union is Central European lichen Scots pine forest (Natura 2000 code – 91F0) that represents the poorest type of pine wood, typical of Polish landscape. In order to protect this fast vanishing habitat five sites in the Province have been established.

The unique riparian mixed forests of *Quercus robur*, *Ulmus laevis* and *Ulmus minor*, *Fraxinus excelsior* or *Fraxinus angustifolia* (*Ulmion minoris*) (code 91F0) are typical of big rivers in the west of Poland. In the valley of Odra River in Lubuskie and Lower Silesia Province there are patches of this habitat considered to be in a very good condition. Sites like Riparian forest by Słubice (Łęgi koło Słubic), Odra Valley by Nowa Sól (Nowosolska Dolina Odry) and Odra Valley by Krosno (Krośnieńska Dolina Odry) represent the best examples of quite big areas of this type of forest.

River Mouth of Warta (Ujście Warty), Grasslands by Gorzów (Gorzowskie Murawy) and Noteć River Mouth (Ujście Noteci) belong to the sites with well-developed and reach in endangered species xerothermic grasslands. Thanks to active conservation conducted for many years, grasslands in Warta river mouth are considered to be the best example of such a type of habitat in Poland.

The southern part of Lubuskie Province – Lower Silesia Woods (Bory Dolnośląskie) – is a unique area in Poland because of the occurrence of plant species typical of Atlantic region. These species are protected in the framework of Nature 2000 habitats, therefore they are also under protection. In site Brożek there grows *Pilularia globulifera* – a very interesting fern, to be found only on a few sites in Poland. Another plant species that grows there is bog heather *Erica tetralix*. There are only a few such places in the country. The species builds up plants association protected in the habitat – code 4010 – Northern Atlantic wet heaths with *Erica tetralix*. The most precious parts with wet heaths are situated in the following sites: Skroda, Przygiełkowiska by Gozdnica and Uroczyska Borów Zasięckich.

The site of beak-sedge (*Rhynchospora* sp.) by Gozdnica (site: Przygielkowska koło Gozdnicy) belongs to the most important area with the occurrence of the extremely rare species in Poland – Brown Beak-sedge *Rhynchospora fusca*, which is a part of habitat code 7150 (Depressions on peat substrates of the *Rhynchosporion*). You can find in this site such unique species as bristle club-rush *Isolepis setacea*, the lesser bladderwort *Utricularia minor* and many-stalked spike-rush *Eleocharis multicaulis*. The last species is typical for habitat code 3130 (oligotrophic to mesotrophic standing waters with vegetation of *Littorelletea uniflorae* and/or of the *Isoëto-Nanojuncetea*).

The site of Leniwa Obra River Valley is the only place where tiny water plant *Caldesia parnassifolia* grows. Moors of the region are also an important site for small, rare fen orchid *Liparis Loeselii*.

Among SPAs the most important and well known site is Warta River Mouth (Ujście Warty) that includes a national park dedicated particularly to the protection of waterbird species. It is one of the biggest in this part of Europe resting and wintering places for wetland birds, their number amounts here to 200,000 individuals.

The area of Warta River Mouth is also one of the most important sites for migrating population of whooper swan *Cygnus cygnus* and bean goose *Anser fabalis* and the second biggest concentration place for great white egret *Egretta alba*, Eurasian coot *Fulica atra*, greater white-fronted goose *Anser albifrons* and greylag goose *Anser anser*. In Lower Silesia Woods (Bory Dolnośląskie) there live such “wood” owl species as boreal owl *Aegolius funereus* and Eurasian pygmy owl *Glaucidium passerinum*. Thanks to an active conservation programme that takes place in Ruszów Forest Inspectorate (Lower Silesia Province) there are attempts to rebuild the population of the biggest domestic galliformes – western capercaillie *Tetrao urogallus*. Unfortunately, similarly to other places in Poland the number of population of another rare bird – the black grouse – is decreasing.

Lubuskie Province consists of some crucial areas for the protection of a few species of birds of prey. Site Woods by Drawa River (Lasy Puszczy nad Drawą) is the most important site of osprey *Pandion haliaeetus* (up to 30% of Polish population) and in Middle Odra River Valley (Dolina Środkowej Odry) there is the biggest number of breeding pairs of the black kite *Milvus migrans* (24 – 26 pairs) and the red kite (32 – 35 pairs). Notecka Wood (Puszcza Notecka), located partly in the Province, is considered to be one of the most important sites in Poland for the woodlark *Lullula arborea* and the European nightjar *Caprimulgus europaeus*.

ZUSAMMUNFASUNG

Die Natura 2000 Gebiete, die in der Wojewodschaft Lebus (Województwo Lubuskie) gegründet wurden, schützen Tier- und Pflanzenarten und Biotope, die in Europa bedroht sind. Die gesamte Fläche von 62 FFH-Gebieten in der Wojewodschaft beträgt zurzeit 188.194 ha, das sind 13,45 % der gesamten Wojewodschaftsfläche. Zwölf Vogelschutzgebiete umfassen 293.988 ha (21,02%). In Vergleich zu den Natura 2000 Gebieten in Polen sind diese Werte etwas höher. 11,05% der gesamten Fläche Polens gehören zu FFH-Gebieten und 15,06 % zu Vogelschutzgebieten. Die gesamte Fläche von allen Natura 2000 Gebieten beträgt in Polen 19,7% (manchmal überlappen sich FFH- und Vogelschutzgebiete), in der Wojewodschaft Lebus 25,5%. Zum Vergleich – im Nachbarland Brandenburg gehören 26% der Fläche des Bundeslandes zu Natura 2000 Gebieten, die Fläche der FFH-Gebiete beträgt 11,3% und die Fläche der Vogelschutzgebiete 15,4%. In ganz Europa, mit Stand vom Ende 2011, gehören 18% der Landesfläche der EU zum Natura 2000 Netz.

Die Erstellung des Netzes von Natura 2000 Gebieten in der Wojewodschaft Lebus ist noch nicht fertig. Während des letzten Biogeographischen Seminars wurde ermittelt, dass es notwendig ist, in diesem Gebiet noch mindestens zwei neue FFH-Gebiete zu gründen: Krośnieńska Dolina Odry und Rynna Jezior Torzymkich. Das Gebiet Ujście Iłanki soll vergrößert werden. Neueste Daten zeigen, dass auch das Vogelschutzgebiet Puszcza Barłucka vergrößert werden sollte.

Von den insgesamt 62 FFH-Gebieten liegen 12 teilweise auch in anderen Wojewodschaften. In der Wojewodschaft Lebus liegen zwischen 3 % (Łęgi Odrzańskie) bis 98,8 % (Nowosolska Dolina Odry) dieser Gebiete. Nur zwei von allen 12 Vogelschutzgebieten liegen völlig in Wojewodschaft Lebus: Ujście Warty und Dolina Dolnej Noteci. Die Fläche des kleinsten FFH-Gebietes in der Wojewodschaft ist 0,1 ha und das sind die Dachböden der Kirchen in Otyń und Sulechów. Das größte Gebiet ist Uroczyska Puszczy Drawskiej mit einer Gesamtfläche von 74.416 ha, von dem fast 33.500 ha (ca. 45%) zur Wojewodschaft Lebus gehören. Das größte Vogelschutzgebiet ist Lasy Puszczy nad Drawą mit 190.279 ha oder 29% der Wojewodschaft Lebus, das kleinste ist Stawy Przemkowskie mit 4.605 ha oder 30% der Wojewodschaft.

Die Natura 2000 Gebiete in der Wojewodschaft Lebus vertreten vor allem Lebensräume und Arten, die typisch für das Flachland Mitteleuropas sind. Man kann hier auch Gebiete finden, die für das polnische Natura 2000 Netz einzigartig sind, und es gibt auch ein paar Objekte, die einmalig in Europa sind. Eines von ihnen ist das Gebiet Nietoperek, das als das wahrscheinlich größte Winterquartier für Fledermäuse in Europa gilt. Im Januar 2011 wurden in unterirdischen Teil des Ostwalles bei Międzyrzecz (Międzyrzecki Rejon Umocniony) 27.275 Fledermäuse inventarisiert. Das ist aber weniger als im Jahr 2008, als das Rekordergebnis von 31.693 Fledermäusen festgestellt wurde. Die Zahl an Großem Mausohr (*Myotis myotis*) beträgt hier manchmal bis zum 19.000. Ein sehr interessantes Objekt ist auch Gebiet „Mopkowy Tunel“ bei Nowogrod Bobrzański. In diesem Gebiet schützt man die Winterquartiere der Mopsfledermaus (*Barbastella barbastellus*). Man kann hier bis zum 1870 Fledermäuse finden und es ist das größte bekannte Winterquartier dieser Art in Polen.

Die Wojewodschaft Lebus ist ein Zentrum in Polen, wo der größte Käfer Europas, der Hirschkäfer (*Lucanus cervus*) lebt. Die größten Populationen des Hirschkäfers in Polen befinden sich in den Natura 2000 Gebieten: Dębowiec, Ostoja Przemęcka, Dębowe Aleje w Gryżynie i Zawiszach. In der Wojewodschaft Lebus kann man weitere zahlreiche Vorkommen von anderen seltenen Käfern finden: den Großen Eichenbock (*Cerambyx cerdo*) und den Eremit (*Osmoderma eremita*), der eine Prioritätsart ist.

In der Wojewodschaft Lebus wurden, einzigartig in Westpolen, zwei Gebiete für junge Populationen des Wolfes (*Canis lupus*), die am Anfang 21. Jahrhunderts wieder hierhergekommen sind, gegründet: Wilki nad Nysą und Lasy Dobroszówskie. Heute wandern mindestens sieben Rudel in den Wälder der Lebuser Wojewodschaft, vor allem in der Niederschlesische Heide (Bory Dolnośląskie) und der Reppener Heide (Puszcza Rzepińska). Die Wölfe versuchen auch sich in Wäldern am Fluss Drawa (Puszcza Drawska) anzusiedeln, leider wurde aber das Elternpaar 2011 während einer Jagd für ausländische Jäger illegal erschossen.

Die Mündung des Ilanka Flusses ist auch der wichtigste Ort in Westpolen für die Europäische Sumpfschildkröte (*Emys orbicularis*). Im unerreichbaren Sumpfgebiet leben ca. 100 Exemplare dieses Reptils. Dank des Aktivschutzprojektes konnte seine Lebensqualität verbessert werden.

Zu einem der wichtigsten Lebensraumtypen, für die Polen in der EU besonders verantwortlich ist, gehören die Mitteleuropäischen Flechten-Kiefernwälder (Natura 2000 Code 91T0). Diese sehr karge Art von Kiefernwäldern ist sehr charakteristisch für die polnische Landschaft. In der Wojewodschaft Lebus wurden fünf Gebiete besonders für diesen Lebensraum gegründet, die dieses schnell verschwindende Habitat schützen sollen.

Typisch für große Flüsse Westpolens sind die einzigartigen Hartholzauewälder (bekannt unter dem Code 91F0). Die am besten bewahrten Flächen in Polen befinden sich in Odertal in der Wojewodschaft Lebus und Niederschlesien. Man kann folgende Gebiete in der Wojewodschaft Lebus nennen: Łęgi kolo Słubic, Nowosolska Dolina Odry und Krośnieńska Dolina Odry. Sie sind die besten Beispiele für diesen Lebensraumtyp, der hier in relativ großen Flächen erhalten ist.

Ujście Warty, Gorzowskie Murawy und Ujście Noteci sind Gebiete, wo sich viele sehr gut ausgebildete Trockenrasen mit vielen bedrohten Arten befinden. Dank des Aktivschutzes, der seit Jahren hier durchgeführt wurde, gehören jetzt die Trockenrasen an der Wartha zu den besten Beispielen dieses Lebensraumtyps in Polen.

Im südlichen Teil der Wojewodschaft Lebus kann man, was eine Besonderheit für Polen ist, Pflanzen finden, die typisch für atlantische Gebiete sind. Sie bilden für diese Region typische natürliche Lebensräume, weshalb sie noch zusätzlich geschützt sind. Zum Beispiel ist in dem FFH-Gebiet Brożek auf diese Weise der Europäische Pillenfarn (*Pilularia globulifera*) – ein sehr interessanter Farn, der nur an ein paar Orten in Polen vorkommt – geschützt. Andere Pflanzenarten, z.B. die Glocken-Heide (*Erica tetralix*), die vor allem aus Pflanzengeschäften bekannt ist, haben hier auch ihre natürliche Vorkommen. Die Pflanzengesellschaft, zu der die Glocken-Heide gehört, ist als Lebensraum 4010 geschützt (Feuchte Heiden des nordatlantischen Raumes mit *Erica tetralix*). Als die wertvollsten Bereiche mit Glocken-Heide kann man die FFH-Gebiete Skroda, Przygiełkowiska koło Gozdnicy, und Uroczyńska Borów Zasiękich ansehen.

Das FFH-Gebiet Przygiełkowiska koło Gozdnicy ist das wichtigste Gebiet in Polen, wo eine der seltensten Pflanzenarten Polens – die Schnabelriede (*Rhynchospora fusca*), die wichtigste Pflanze in Habitat 7150 – wächst. Man kann hier auch andere einzigartige Arten, wie z.B. die Borstige Moorbinsie (*Isolepis setacea*), den Kleinen Wasserschlauch (*Utricularia minor*), oder die Vielstängelige Sumpfbinsie (*Eleocharis multicaulis*), die charakteristisch für das seltene Habitat 3130 sind, finden.

Das Gebiet Dolina Leniwej Obry ist im Moment das einzige in Polen, wo kleine Wasserpflanzen – die Herzblättrige Caldesie (*Caldesia parnassifolia*) – wachsen. Die Moore in der Region sind wichtige Lebensräume für die kleine, stark bedrohte Orchidee Sumpfglanzkräuter (*Liparis loeselii*).

Unter den Vogelschutzgebieten befindet sich ein wichtigstes und sehr gut bekanntes Gebiet – Ujście Warty. Das Gebiet umfasst auch den Nationalpark, dessen Ziel es ist, besonders die Wasservögel zu schützen. Das Ujście Warty Gebiet ist eines der größten in diesem Teil Europas für die Überwinterung und als Rastplatz für Wasser- und Sumpfvögel, deren Zahl hier bis zu 200.000 Einzelwesen betragen kann.

Ujście Warty ist auch das wichtigste Vogelschutzgebiet in Polen für Wandervögel, wie den Singschwan (*Cygnus cygnus*) oder die Saatgans (*Anser fabalis*), und das zweitwichtigste wo sich Silberreiher (*Egretta alba*), Blässhühner (*Fulica atra*), Blässhgänse (*Anser albifrons*) und Graugänse (*Anser anser*) in große Menge gruppieren.

Ein sehr spezifisches Vogelschutzgebiet ist Bory Dolnośląskie, wo man „urtümliche“ Eulenarten wie Raufußkauz (*Aegolius funereus*) und Sperlingskauz (*Glaucidium passerinum*) treffen kann. Dank des Aktivschutzprogramms der Forstverwaltung Ruszów konnte man die größte polnische Population an Hühnervögeln – Auerhuhn (*Tetrao urogallus*) – wiederaufbauen. Leider kann man auch hier – ähnlich wie in anderen Orten Polens – das Schwenden des Birkhuhns (*Tetrao tetrix*) nicht verhindern.

In der Wojewodschaft Lebus liegen auch wichtige Schlüsselgebiete für den Schutz einiger Greifvogelarten. Die Wälder des Gebietes Lasy Puszczy nad Drawą sind das wichtigste Refugium in Polen für Fischadler (*Pandion haliaetus*) – hier leben bis zu 30% der polnischen Population. Das Gebiet Dolina Środkowej Odry ist bekannt als das mit der größten Konzentration von Brutpaaren des Schwarzmilan (*Milvus migrans*, 24-26 Paare) und des Rotmilan (*Milvus milvus*, 32-35 Paare) in Polen. Das Gebiet Puszcza Notecka, das nur teilweise in der Wojewodschaft Lebus liegt, ist eines der wichtigsten Gebiete Polens für die Heidelerche (*Lullula arborea*) und den Ziegenmelker (*Caprimulgus europaeus*).

SPIS TREŚCI

IDEA I FUNKCJONOWANIE SIECI NATURA 2000	4
SIEĆ NATURA 2000 – OBSZARY SPECJALNEJ OCHRONY I SPECJALNE OBSZARY OCHRONY	4
STANDARDOWY FORMULARZ DANYCH.....	6
PRZEDMIOTY OCHRONY W OBSZARACH.....	7
JAK FUNKCJONUJE OBSZAR NATURA 2000	8
OBSZARY NATURA 2000 A INWESTYCJE.....	10
GOSPODARKA NA OBSZARACH NATURA 2000	11
PLANOWANIE OCHRONY OBSZARÓW NATURA 2000	12
NATURA 2000 W LUBUSKIEM	13
SIEDLISKA PRZYRODNICZE z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej	16
2330 – Wydmy śródlądowe z murawami napiaskowymi	16
3130 – Brzegi lub osuszane dna zbiorników wodnych ze zbiorowiskami z <i>Littorelletea</i> , <i>Isoeto-Nanojuncetea</i>	18
3140 – Twardowodne oligo- i mezotroficzne zbiorniki z podwodnymi łąkami ramienic <i>Charetea</i>	20
3150 – Starorzeczka i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nymphaeion</i> , <i>Potamion</i>	22
3160 – Naturalne, dystroficzne zbiorniki wodne	26
3260 – Nizinne i podgórskie rzeki ze zbiorowiskami włosieniczników	28
3270 – Zalewane muliste brzegi rzek	30
4010 – Wilgotne wrzosowiska z wrzoścem bagiennym <i>Erica tetralix</i>	32
4030 – Suche wrzosowiska (<i>Calluno-Genistion</i> , <i>Pohlio-Callunio</i> , <i>Calluno-Arctostaphylio</i>)	34
6120 – Ciepłolubne śródlądowe murawy napiaskowe (<i>Koelerion glaucae</i>)	36
*6210 – Murawy kserotermiczne (<i>Festuco – Brometea</i>)	38
6410 – Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (<i>Molinio</i>)	40
6430 – Ziołorośla górskie (<i>Adenostylon alliariae</i>) i ziołorośla nadrzeczne (<i>Convolvuletalia sepium</i>)	42
6440 – Łąki selernicowe (<i>Cnidion dubii</i>)	44
6510 – Nizowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	46
*7110 – Torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą (żywe)	48
7120 – Torfowiska wysokie zdegradowane, zdolne do naturalnej i stymulowanej regeneracji	50
7140 – Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z <i>Scheuchzerio-Caricetea</i>)	52
7150 – Obniżenia na podłożu torfowym z roślinnością ze związku <i>Rhynchosporion</i>	54
*7210 – Torfowiska nakredowe (<i>Cladietum marisci</i> , <i>Caricetum buxbaumi</i> , <i>Schoenetum nigricantis</i>)	56
*7220 – Źródlika wapienne ze zbiorowiskami <i>Cratoneurion commutati</i>)	58
7230 – Gorskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk	60
9110 – Kwaśne buczyny (<i>Luzulo-Fagenion</i>)	64
9130 – Żyzne buczyny (<i>Dentario glandulosae-Fagenion</i> , <i>Galio odorati-Fagenion</i>)	66
9160 – Grad subatlantycki (<i>Stellario-Carpinetum</i>)	68

9170 – Grad środkowoeuropejski i subkontynentalny (<i>Galio-Carpinetum</i> , <i>Tilio-Carpinetum</i>)	70
9190 – Pomorski kwaśny las brzoźowo-dębowy (<i>Betulo-Quercetum</i>)	72
*91D0 – Bory i lasy bagienne	74
*91E0 – Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>Salicetum albae</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnion glutinoso-incanae</i> , olsy źródlikowe)	76
91F0 – Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (<i>Ficario-Ulmetum</i>)	80
*91I0 – Ciepłolubne dąbrowy (<i>Quercetalia pubescenti-petraeae</i>)	82
91T0 – Śródlądowy bor chrobotkowy	84

GATUNKI ROŚLIN z załącznika II Dyrektywy Siedliskowej	86
1831 – Elisma wodna <i>Luronium natans</i>	86
1832 – Kaldezia dziwięciornikowata <i>Caldesia parnassifolia</i>	90
1903 – Lipiennik Loesela <i>Liparis Loeselii</i>	94
1393 – Haczykowiec błyszczący <i>Hamatocaulis vernicosus</i>	98

GATUNKI ZWIERZĄT z załącznika II Dyrektywy Siedliskowej	100
1060 – Czerwończyk nieparek <i>Lycaena dis par</i>	100
1061 – Modraszek nausitous <i>Maculinea nausithous</i>	102
1059 – Modraszek telejus <i>Maculinea teleius</i>	104
1052 – Przeplatka maturna <i>Euphydryas maturna</i>	106
1042 – Zalotka większa <i>Leucorrhinia pectoralis</i>	108
1037 – Trzepla zielona <i>Ophiogomphus cecilia</i>	108
1083 – Jelonek rogacz <i>Lucanus cereus</i>	110
1088 – Kozióróg dębosz <i>Cerambyx cerdo</i>	114
*1084 – Pachnica dębowa <i>Osmoderma eremita</i>	118
1016 – Poczwarówka jajowata <i>Vertigo moulinsiana</i>	122
1014 – Poczwarówka zwężona <i>Vertigo angustior</i>	124
1032 – Skójka gruboskorupowa <i>Unio crassus</i>	126
4056 – Zatoczek łamliwy <i>Anisus vorticulus</i>	126
1099 – Minóg rzeczny <i>Lampetra fluviatilis</i>	128
1096 – Minóg strumieniowy <i>Lampetra planeri</i>	128
1130 – Boleń <i>Aspius aspius</i>	130
1163 – Głowacz białopłetwy <i>Cottus gobio</i>	132
1149 – Koza <i>Cobitis taenia</i>	134
1146 – Koza złotawa <i>Sabanejewia aurata</i>	134
1134 – Różanka <i>Rhodeus sericeus</i>	136
1145 – Piskorz <i>Misgurnus fossilis</i>	136
1106 – Łosoś <i>Salmo salar</i>	138
1188 – Kumak nizinny <i>Bombina bombina</i>	140
1166 – Traszka grzebieniasta <i>Triturus cristatus</i>	142
1220 – Żółw błotny <i>Emys orbicularis</i>	144
1337 – Bóbr europejski <i>Castor fiber</i>	148
1308 – Mopek <i>Barbastella barbastellus</i>	150
1323 – Nocek Bechsteina <i>Myotis bechsteini</i>	152
1324 – Nocek duży <i>Myotis myotis</i>	154
1318 – Nocek łydokłosa <i>Myotis dasycneme</i>	156
*1352 – Wilk <i>Canis lupus</i>	158
1355 – Wydra <i>Lutra lutra</i>	162

GATUNKI PTAKÓW z załącznika I Dyrektywy Ptasiej	164
A021 – Bąk <i>Botaurus stellaris</i>	164
A022 – Bączek <i>Ixobrychus minutus</i>	166

A023 – Ślepowron <i>Nycticorax nycticorax</i>	166
A027 – Czapla biała <i>egretta alba</i>	168
A030 – Bocian czarny <i>Ciconia nigra</i>	168
A031 – Bocian biały <i>Ciconia ciconia</i>	170
A036 – Łabędź krzykliwy <i>Cygnus cygnus</i>	170
A072 – Trzmielojad <i>Pernis apivorus</i>	172
A073 – Kania czarna <i>Milvus migrans</i>	174
A074 – Kania ruda <i>Milvus milvus</i>	176
A075 – Bielik <i>Haliaeetus albicilla</i>	178
A081 – Błotniak stawowy <i>Circus aeruginosus</i>	180
A089 – Orlik krzykliwy <i>Aquila pomarina</i>	180
A094 – Rybołów <i>Pandion haliaetus</i>	182
A104 – Jarzabek <i>Bonasa bonasia</i>	182
A108 – Głuszczyk <i>Tetrao urogallus</i>	184
A409 – Cietrzew <i>Tetrao tetrix</i>	184
A119 – Kroplotka <i>Porzana porzana</i>	186
A122 – Derkacz <i>Crex crex</i>	186
A127 – Żuraw <i>Grus grus</i>	188
A151 – Batalion <i>Philomachus pugnax</i>	190
A176 – Mewa czarnogłowa <i>Larus melanocephalus</i>	190
A177 – Mewa mała <i>Larus minutus</i>	192
A193 – Rybitwa rzeczna <i>Sterna hirundo</i>	192
A195 – Rybitwa białoczelna <i>Sterna albifrons</i>	194
A196 – Rybitwa białowąsa <i>Chlidonias hybridus</i>	194
A197 – Rybitwa czarna <i>Chlidonias niger</i>	196
A215 – Puchacz <i>Bubo bubo</i>	198
A217 – Sóweczka <i>Glaucidium passerinum</i>	200
A223 – Włochatka <i>Aegolius funereus</i>	202
A224 – Lelek <i>Caprimulgus europaeus</i>	202
A229 – Zimorodek <i>Alcedo atthis</i>	204
A234 – Dzięcioł zielonosiwy <i>Picus canus</i>	206
A238 – Dzięcioł średni <i>Dendrocopos medius</i>	206
A236 – Dzięcioł czarny <i>Dryocopus martius</i>	208
A246 – Lerka <i>Lullula arborea</i>	210
A272 – Podróżniczek <i>Luscinia svecica</i>	212
A294 – Wodniczka <i>Acrocephalus paludicola</i>	214
A307 – Jarzębatka <i>Sylvia nisoria</i>	214
A320 – Muchotłówka mała <i>Ficedula parva</i>	216
A321 – Muchotłówka białoszyja <i>Ficedula albicollis</i>	216
A338 – Gąsiorek <i>Lanius collurio</i>	218
A379 – Ortolan <i>Emberiza hortulana</i>	218

**GATUNKI PTAKÓW – regularnie występujące Ptaki Migrujące
nie wymienione w załączniku I Dyrektywy Ptasiej** **220**

A004 – Perkoz <i>Tachybaptus ruficollis</i>	220
A005 – Perkoz dwuczuby <i>Podiceps cristatus</i>	222
A006 – Perkoz rdzawoszyi <i>Podiceps grisegena</i>	222
A008 – Zausznik <i>Podiceps nigricollis</i>	224
A036 – Łabędź niemy <i>Cygnus olor</i>	224
A039 – Gęś zbożowa <i>Anser fabalis</i>	226
A043 – Gęgawa <i>Anser anser</i>	228
A048 – Ohar <i>Tadorna tadorna</i>	228
A050 – Świstun <i>Anas penelope</i>	230

A051 – Krakwa <i>Anas strepera</i>	230
A052 – Cyraneczka <i>Anas crecca</i>	232
A053 – Krzyżówka <i>Anas platyrhynchos</i>	232
A054 – Rożeniec <i>Anas acuta</i>	234
A055 – Cyranka <i>Anas querquedula</i>	234
A056 – Płaskonos <i>Anas clypeata</i>	236
A059 – Głowienka <i>Aythya ferina</i>	236
A061 – Czernica <i>Aythya fuligula</i>	238
A067 – Gągoł <i>Bucephala clangula</i>	238
A070 – Nurogęś <i>Mergus merganser</i>	240
A118 – Wodnik <i>Rallus aquaticus</i>	240
A125 – Łyska <i>Fulica atra</i>	242
A130 – Ostrygojad <i>Haematopus ostralegus</i>	242
A136 – Sieweczka rzeczna <i>Charadrius dubius</i>	244
A153 – Kszyk <i>Gallinago gallinago</i>	244
A156 – Rycyk <i>Limosa limosa</i>	246
A160 – Kulik wielki <i>Numenius arquata</i>	248
A162 – Krwawodziób (brodziec krwawodzioby) <i>Tringa totanus</i>	248
A198 – Rybitwa białoskrzydła <i>Chlidonias leucopterus</i>	250
A207 – Siniak <i>Columba oenas</i>	250
A391 – Kormoran czarny <i>Phalacrocorax carbo sinensis</i>	252
A987 – Siewki	252
A992 – Kaczki	254
A994 – Gęsi	254

Obszary Natura 2000 w woj. lubuskim – SPECJALNE OBSZARY

OCHRONY SIEDLISK	257
PLH080030 Borowina	257
PLH080063 Bory Babimojskie	262
PLH080031 Bory Chrobotkowe koło Brzózki	265
PLH080048 Bory Chrobotkowe koło Bytomca	269
PLH080032 Bory Chrobotkowe Puszczy Noteckiej	273
PLH080033 Broniszów	277
PLH080051 Brozek	281
PLH080007 Buczyna Szprotawsko - Piotrowicka	285
PLH080008 Buczyny Łagowsko - Sulęcińskie	289
PLH080034 Bytnica	295
PLH080069 Dąbrowy Gubińskie	299
PLH080035 Dębowe Aleje w Gryźynie i Zawiszach	303
PLH080056 Diabelski Staw koło Radomicka	307
PLH080068 Dolina Dolnego Bobru	311
PLH020050 Dolina Dolnej Kwisy	317
PLH080009 Dolina Ilanki	321
PLH080001 Dolina Leniwej Obry	325
PLH080057 Dolina Lubszy	331
PLH080011 Dolina Pliszki	335
PLH080052 Jeziora Brodzkie	341
PLH080036 Jeziora Gościńskie	345
PLH080002 Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry	349
PLH080053 Jezioro Janiszowice	353
PLH320010 Jezioro Kozie	357
PLH080012 Kargowskie Zakola Odry	361
PLH080070 Las Żarski	371

PLH320044 Lasy Bierzwnickie	375
PLH080037 Lasy Dobrosułowskie	379
PLH080065 Lubski Łęg Śnieżycowy	383
PLH080059 Łęgi koło Wymiarek	387
PLH080038 Łęgi nad Nysą Łużycką	391
PLH020018 Łęgi Odrzańskie	395
PLH080013 Łęgi Słubickie	399
PLH080046 Małomickie Łęgi	403
PLH080039 Mierkowskie Wydmy	407
PLH080024 Mopkowy tunel koło Krzystkowic	411
PLH080058 Murawy Gorzowskie	415
PLH080003 Nietoperek	419
PLH080054 Nowogrodzkie Przygiełkowisko	423
PLH080014 Nowosolska Dolina Odry	427
PLH080071 Ostoja Barlinecka	431
PLH300041 Ostoja Przemęcka	435
PLH080040 Otyrń	439
PLH020086 Pieńska Dolina Nysy Łużyckiej	443
PLH080055 Przygiełkowska koło Gozdnicy	447
PLH080067 Rynna Gryżyny	451
PLH080049 Rynna Jezior Rzepińskich	455
PLH080064 Skroda	463
PLH080041 Skwierzyna	467
PLH080042 Stara Dąbrowa w Korytach	471
PLH080043 Sulechów.....	475
PLH080029 Torfowiska Sułowskie	479
PLH080004 Torfowisko Chłopy	483
PLH080005 Torfowisko Młodno	487
PLH080015 Ujście Ilanki	491
PLH080006 Ujście Noteci	495
PLC080001 Ujście Warty	499
PLH080060 Uroczyska Borów Zasięckich	505
PLH320046 Uroczyska Puszczy Drawskiej	511
PLH080044 Wilki nad Nysą	519
PLH080062 Zimna Woda	523
PLH080047 Żurawie Bagno Sławskie	527
Krośnieńska Dolina Odry (proj.)	365
Rynna Jezior Torzymskich (proj.)	459
Ujście Ilanki (proj.)	491

Obszary Natura 2000 w woj. lubuskim – OBSZARY SPECJALNEJ

OCHRONY PTAKÓW	531
PLB020005 Bory Dolnośląskie.....	531
PLB080002 Dolina Dolnej Noteci	535
PLB080004 Dolina Środkowej Odry	541
PLB080005 Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry	545
PLB320016 Lasy Puszczy nad Drawą	549
PLB020008 Łęgi Odrzańskie.....	553
PLB320015 Ostoja Witnicko - Dębiańska.....	557
PLB300011 Pojezierze Sławskie	561
PLB080001 Puszcza Barlinecka	565
PLB300015 Puszcza Notecka	569
PLB020003 Stawy Przemkowskie.....	573
PLC080001 Ujście Warty	577